

Moviments socials a Reus. 1808-1874

Dels motins populars al sindicalisme obrer

Albert Arnavat

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (**www.tdx.cat**) i a través del Dipòsit Digital de la UB (**diposit.ub.edu**) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (**www.tdx.cat**) y a través del Repositorio Digital de la UB (**diposit.ub.edu**) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (**www.tdx.cat**) service and by the UB Digital Repository (**diposit.ub.edu**) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

ALBERT ARNAVAT

MOVIMENTS SOCIALS A REUS
1808-1874
DELS MOTINS POPULARS AL SINDICALISME OBRER

Pròleg de PERE GABRIEL

ASSOCIACIÓ D'ESTUDIS REUSENCS
REUS, 1992

ALBERT ARNAVAT

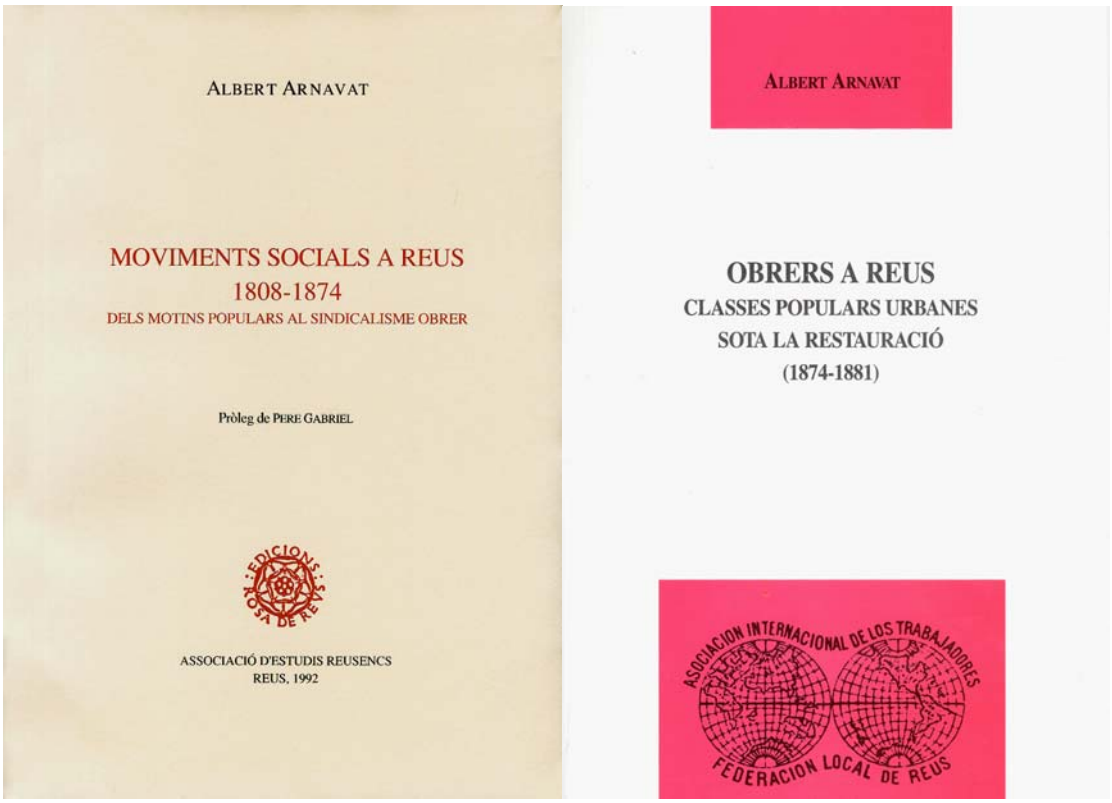
MOVIMENTS SOCIALS A REUS. 1808-1874 DELS MOTINS POPULARS AL SINDICALISME OBRER

TESI DOCTORAL d'Albert Arnavat presentada als Centres Universitaris del Camp de Tarragona de la Universitat de Barcelona, l'abril de 1991, dirigida pel doctor Pere Anguera. El tribunal, integrat pels doctors Francesc Bonamusa, Josep Lluís Martín Ramos, Pere Gabriel i Mercè Jordà, li atorgà la màxima qüalificació acadèmica d'apte *Cum laude* per unanimitat.

Una primera versió de part dels materials aplegats en aquest llibre obtingué la BECA DE RECERCA MEMORIAL JOSEP M. PROUS I VILA 1987, atorgada per l'Ajuntament de Reus, i el 1990 el Centre d'Història Contemporània de la Generalitat de Catalunya concedí un ajut per a l'acabament de l'estudi.

La tesi fou publicada, amb un pròleg de Pere Gabriel, per l'Associació d'Estudis Reusencs el 1992, a la col·lecció Rosa de Reus, número 82, amb una tirada de 16 exemplars en paper de fil "Guarro", nominats i numerats de l'1 al 16 i 700 exemplars en paper registre, sense numerar.
© Albert Arnavat Carballido. ISBN: 84-604-3868-6 / DL: T-2013-92

La part final de la Tesi, fou publicada amb el títol
OBRERS A REUS. CLASSES POPULARS URBANES SOTA LA RESTAURACIÓ. (1874-1881). Reus: Edicions del Centre de Lectura, 2000, i obtingué el XIVè Premi d'Investigació Antoni Pedrol i Rius 1997, *ex-aequo.*

La tesi doctoral ELS MOVIMENTS SOCIALS A REUS (1808-1881), d'ALBERT ARNAVAT, pretén d'ajudar a completar el coneixement sobre la història rica, variada i complexa de les classes populars i dels moviments socials a Reus i a Catalunya. L'obra s'obre amb una visió general de les condicions materials del procés d'industrialització, i del sistema productiu a la ciutat, i amb una anàlisi quantitativa i al balanç sectorial de la població obrera. S'estudia l'estructura i les transformacions de les classes populars, les condicions de treball, la tipologia i situació laboral dels empleats, la jornada laboral i els salaris, el comportament obrer i les condicions de vida, l'alimentació, el vestit, l'esbarjo, les societats i ateneus i la culturalització. Es ressegueix l'agitació social urbana, amb diferents avalots i revoltes populars, sempre amb elements de crisi de subsistències, que es produeixen a la ciutat en períodes de manca de treball, i de crisi social o política. Es veuen els moviments sindicals com a vanguàrdia reivindicativa dels treballadors, les diferents formes del moviment obrer organitzat a la ciutat i als pobles de la comarca. Des de les primeres societats de mútua protecció a l'Associació Internacional de Treballadors, l'AIT i la creació de la nova Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (FTRE), el setembre de 1881. L'aproximació al comportament polític de les classes populars reusenques compon el darrer bloc de l'obra. La investigació de les ideologies, de les docrines i del pensament social i de les seves vinculacions amb les classes populars, S'explica la difussió a la ciutat de l'anomenat socialisme utòpic, i s'hi descriuen els avalots i manifestacions populars contra les lleves, el seu suport majoritari i successiu als pronunciaments i activitats dels liberals, progressistes, demòcrates, i republicans federals. En definitiva, s'estudien els principals aspectes que tenen una relació directa amb les classes populars de la ciutat durant el període de 1808 a 1881. Redefinir el seu nivell de vida, per a entendre millor els seus comportaments.

INTRODUCCIÓ

La Tesi doctoral ELS MOVIMENTS SOCIALS A REUS (1808-1881) pretén d'ajudar a completar i arrodonir la visió i el coneixement sobre la història de les classes populars i dels moviments socials a Catalunya. Fins els darrers anys, tant a Reus com a la resta del país, el seu estudi ha estat menystingut, sobretot pel que fa a visions d'investigació puntual que permetin una lectura generalitzada i aprofundida. Malgrat el floriment actual de la historiografia local catalana, les monografies o els estudis centrats en el gènere de vida de l'obrer, en els esdeveniments, actuacions i organitzacions populars rellevants, són encara poc freqüents. Les visions globals sobre la història de les classes populars han hagut d'estar realitzades amb les poques monografies existents.[1] Aquesta llacuna fa referència a tots i cada un dels elements en joc, des de les associacions i els sindicats obrers a les organitzacions de la patronal, des de la premsa a l'evolució dels salaris, des de les formes de vida a les possibilitats de treball, o des de la participació política a l'esbarjo, per citar alguns aspectes.

El cas de Reus i la seva comarca, n'és un clar exponent. A part de les referències esporàdiques dels cronistes vuitcentistes com Andreu de Bofarull, o Pere Gras, i del recopilador Jaume Fort,[2] tan sols un parell de monografies s'enfronten rigorosament amb

1. Les obres pioneres als Països Catalans foren les de C. MARTÍ: *Los orígenes del anarquismo en Barcelona,* Barcelona, 1959; J. TERMES: *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881),* Barcelona, 1965; i P. GABRIEL: *El moviment obrer a Mallorca,* Barcelona, 1973. Les darreres i millors interpretacions generals son de J. FONTANA: *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868,* i J. TERMES: *De la revolució de setembre a la guera civil, 1868-1939, Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, V i VI, Barcelona, 1987-1988. No és aquest el lloc de fer una defensa de la validesa i necessitat de la història local. Valgui, per exemple el testimoni d'Abad de Santillan que destaca la importància de la història del moviment obrer fora de les capitals: "*Aun cuando se tiene a la vista (...) a causa de la mayor documentación, lo acontecido en los grandes centros de población, las luchas obreras no han sido menos intensas en cada localidad industrial en los albores del moderno capitalismo. Faltan muy a menudo referencias precisas y la historia de esos esfuerzos anónimos será ya muy difícil de rehacer*". La repressió és, sens dubte, un altre dels principals elements que juga contra el saber històric. Com a petit exemple, quan a partir de la reacció del 1874 els assistents als congressos obrers, clandestins, son citats a les ressenyes obreres només per les inicials: "*muchas actividades locales, muchos sacrificios abnegados quedan en las sombras del olvido y material que podria iluminar esos años ha desaparecido o no fue hallado*", D. ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución a la historia del movimiento obrero español,* I, pp. 73-74 i 261-262.

2. A. DE BOFARULL: *Anales históricos de Reus, desde su fundación hasta nuestros dias,* II vol, (Reus 1845-1846, 2a.ed. 1866, 3a.1959-1961); P. GRAS BELLVÉ: *Historia de la ciudad de Reus,* sèrie d'articles publicats a *El Eco del Centro de Lectura* (1878-1882) i J. FORT: *Anales de Reus desde 1860 a nuestros dias*, IX vol., (Reus 1924-1933).

algún aspecte d'aquesta problemàtica.[3] La importància de la llacuna creix quan es pensa que Reus era la segona ciutat de Catalunya a nivell demogràfic i de taxa tributària, i un dels primers centres industrials de Catalunya, i per tant tenia tots els elements per a produïr tensions socials evidents.

ELS MOVIMENTS SOCIALS A REUS (1808-1881), vol ser un estudi sistemàtic i exhaustiu sobre la història rica, variada i complexa de les classes populars i dels moviments socials a la ciutat. L'enfocament per a explicar els esdeveniments històrics i el món dels treballadors es desenvolupa en tres nivells complementaris: les bases estructurals, la societat, i la pràctica del moviment obrer. La Tesi s'obre amb una visió general de les condicions materials del procés d'industrialització, i del sistema productiu a la ciutat, i es realitza una aproximació a l'anàlisi quantitativa i al balanç sectorial de la població obrera. S'estudia l'estructura i les transformacions de les classes populars, les condicions de treball, la tipologia i situació laboral dels empleats, la jornada laboral i els salaris, el comportament obrer, i les condicions de vida, l'alimentació, el vestit, l'esbarjo, les societats i ateneus i la culturalització. Es ressegueix amb detall l'agitació social urbana, i s'analitzen els diferents avalots i revoltes populars, sempre amb elements de crisi de subsistències, que es produeixen a la ciutat en períodes de manca de treball, i de crisi social o política.

El seguent nivell de la Tesi comprén l'estudi dels moviments sindicals pròpiament dits, com a vanguàrdia reivindicativa dels treballadors, una explicació exhaustiva, dins les possibilitats documentals, de les diferents formes del moviment obrer organitzat a la ciutat i als pobles de la comarca. Des dels precedents i les societats de socors mutus, les primeres actuacions sindicals col.lectives organitzades, la creació de les societats obreres d'ofici, el cooperativisme, les federacions de treballadors, i el seu desenvolupament, ideologia i accions, fins el dejuni de la revolució de setembre de 1868. Aquesta visió permetrà, per exemple, aprofundir exhaustivament en el coneixement de molts dels aspectes de la Societat de Mútua Protecció de Teixidors a ma de Reus, la més duradora, sòlida i influent associació proletària que hagui existit a la ciutat.

Durant els anys del sexenni democràtic, la protagonista en el mon obrer local, com en el d'arreu del país, fou l'Associació Internacional de Treballadors, l'AIT. S'hi veurà el desenvolupament organitzatiu obrer, amb el seguiment de les tendències sindicals, el sindicalisme i societarisme, la persistència del cooperativisme i, principalment, les noves idees internacionalistes i anarco-sindicalistes a l'entorn de la Primera Internacional. La repercussió a la ciutat dels fets ocorreguts a la resta del país i a l'estranger, i la participació dels obrers de Reus en les iniciatives col.lectives d'àmbit nacional i estatal. Acabat el parèntesi de llibertats burgeses, es produeix el replegament a la clandestinitat durant el

3. La pionera a la ciutat fou l'obra de P.ANGUERA: *Economia i societat al Baix Camp a mitjan segle XIX* (Tarragona, 1982); la primera monografia estrictament d'història obrera fou la meva tesi de llicenciatura, A. ARNAVAT: *Classe contra classe. El conflicte social del 1915 a Reus* (Reus, 1985), Premi Antoni Pedrol i Rius, 1985.

primer període de la Restauració, fins la creació de la nova Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (FTRE), el setembre de 1881, que cloia aquesta primera etapa de la Internacional.

Una aproximació al comportament polític de les classes populars reusenques compondria el darrer bloc del cos de la Tesi. La investigació de les ideologies, de les docrines i del pensament social dels primers nuclis liberals, dels progressistes, de les organitzacions democràtiques i republicanes, i de les seves vinculacions amb les classes populars, és un element clau per a arribar a comprendre les tradicions organitzatives i els projectes d'emancipació de la classe obrera, dels artesans, dels treballadors d'ofici i del proletariat fabril. S'hi intenta explicar la difussió a la ciutat de l'anomenat socialisme utòpic, i s'hi descriuen els avalots i manifestacions populars contra les lleves, el seu suport majoritari i successiu als pronunciaments i activitats dels liberals, progressistes, demòcrates, i republicans federals. En el sexenni democràtic, l'unic període amb sufragi universal -masculí encara, és clar- s'ha estudiat també la participació dels obrers i artesans en totes les eleccions celebrades, i la seva actuació, si n'hi havia, en les institucions de govern local.

En definitiva, s'estudien els principals aspectes que tenen una relació directa amb les classes populars de la ciutat durant el període de 1808 a 1881. Un tema d'història social que intenta explicar l'existència de la immensa majoria d'homes i dones, que tracta d'aproximar-se a la realitat del que es el món obrer, intentant reescriure la història, la dels treballadors. El resultat de la investigació haurà de permetre conèixer quin paper jugaren les classes populars reusenques en la història contemporània de Catalunya i d'Espanya.

Intentarem veure, també, l'aspecte subjectiu, l'"ambient" dels esdeveniments, que és també una condició de la realització de la història. En aquest sentit és important aprofundir en el gènere de vida de l'obrer, ja que aclarirà les relacions entre dinàmica econòmica i moviment social, a través de l'ambient en que l'obrer viu, menja, llegeix i es distreu. Per això, he intentat anar més enllà de l'estudi de les organitzacions obreres i dels conflictes en què es veien implicades, i pendre en consideració altres aspectes, més en consonància amb la història de les mentalitats, i fins fa poc obviats. Així, a més de l'estudi de l'aparell burocràtic de les organitzacions obreres i de la tasca dels afiliats i dirigents, he intentat desenvolupar, sempre que fos possible, l'anàlisi del seu entorn vital i de la seva mentalitat, la seva actitut de grup davant la vida, dels treballadors organitzats, i sobre tot dels obrers no organitzats, que eren la majoria. Tots aquests factors son bàsics per al coneixement de la classes populars i per recrear el mon del treball en el seu conjunt. En definitiva, redefinir el seu nivell de vida, per a entendre millor els seus comportaments.

A. A.

I

PELS CAMINS DE LA INDUSTRIALITZACIÓ: EL TÈXTIL A REUS I AL BAIX CAMP

La protoindustrialització

El desenvolupament de les activitats artesanals portà aparellat un procés de concentració dels mitjans de producció que anuncià el pas del sistema de taller al de fàbrica. La introducció del maquinisme, que en el transcurs de dos segles ha anat desplaçant les antigues formes de producció artesana, és el fet sòcio-econòmic més característic del món contemporani. Paral·lelament, i com a conseqüència de les transformacions socials i econòmiques que tenen lloc, els gremis entraren en un procés de dissolució a causa tant del creixement de l'economia no agremiada, com de l'expansió de la demanda i de la necessitat d'augmentar la producció. La crisi final dels gremis, des del punt de vista legislatiu, es donà a Espanya, entre 1813, amb el decret de les Corts de Cadis sobre el lliure exercici de qualsevol ofici, i 1836 en què fou restablert de manera definitiva.

El procés d'industrialització s'inicià amb les transformacions en l'elaboració del cotó en passar de manufactura a indústria moderna. L'arrencada, que s'anunciava a Catalunya des de finals del segle XVIII, no es consolidà fins a la dècada de 1840, per dificultats lligades a la no formació d'un mercat nacional. La industrialització fou un procés desharmònic i atípic, ja que la indústria tèxtil cotonera quedà aïllada en un país amb una població que es mantenia lligada a l'agricultura de subsistència.[4]

En contrast amb l'estancament de les forces productives del conjunt de territoris de la monarquia espanyola, Catalunya va participar activament del fenomen europeu de la protoindustrialització, o creixement de la producció artesanal, durant el segle XVIII i el primer terç del XIX. Les bases i el motor del desenvolupament setcentista català són la

4. Vegeu J. NADAL: *El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona 1975.

formació prèvia d'un mercat interior potenciat per l'especialització de l'agricultura per a les exportacions agràries, principalment vi i aiguardent, és a dir un desenvolupament qualitatiu de les relacions capitalistes. I durant la segona meitat del segle pel creixement d'alguns sectors artesanals de tipus tradicional, i per l'aparició d'activitats industrials d'un nou signe i orientació, les fàbriques de filats i teixits de cotó.[5]

A Reus, l'acumulació de beneficis a partir del comerç i el desenvolupament de la demanda urbana i rural, juntament amb el rodatge assolit en el comerç internacional, fa possible que, al llarg de la segona meitat del segle XVIII, les activitats artesanals i industrials assoleixen un creixement remarcable, principalment el teixit de la seda i el treball de la pell.[6] La seda fou el sector artesanal que encapçalà el creixement de la producció manufacturera del set-cents, mentre que el de la llana patia una inexorable decadència. La seda mantindrà el seu creixement fins als primers anys del segle XIX, per iniciar posteriorment una davallada important. Així, el 1816, el secretari de la Junta de Comerç de Catalunya afirma que les manufactures de seda, que havien estat pròsperes a Reus, entre altres poblacions, estaven "*muy decaídas por la preferencia que daba el público a las francesas*".[7] El 1826 quedaven a Reus 340 telers i 85 màquines dedicats a la seda, i el 1842 Reus era, amb Barcelona i Manresa, una de les tres poblacions de Catalunya on encara es mantenia aquesta indústria.[8] Els més de 300 telers de seda instal·lats a Reus, representaven el 14% dels 2.400 censats el 1841 a Catalunya.[9]

Ja al final del set-cents, durant la dècada de 1780, i a partir dels beneficis i l'experiència acumulada per alguns fabricants de teixits de seda, aparegueren a la ciutat les primeres fàbriques cotoneres, que aniran prenent empenta fins a ser el principal sector industrial, com a contrapès de l'anorreament del comerç de l'aiguardent.[10] La indústria del cotó s'implantà d'una manera relativament tardana en relació amb altres poblacions catalanes. El 1804 els responsables municipals dataven l'aparició de les fàbriques de cotó uns vint

5. J. FONTANA: *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX,* Barcelona 1975, pp. 73-75, escollí l'exemple reusenc per demostrar a escala local el gènere d'aquestes transformacions.

6. Pel procés de dissolució dels gremis i de transició a la societat industrial vegeu J. ANDREU: *Economia i societat a Reus durant la crisi de l'Antic Règim,* Reus 1986, i *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim (1700-1850),* Reus 1986.

4. Citat per J. CARRERA PUJAL: *La economía de Cataluña en el siglo XIX,* II, Barcelona 1960, pp. 206, 222 i 224, on afirma que "*sorprenden los datos de Manresa y también los de Reus*".

8. El 1842 els industrials de la seda d'aquestes ciutats protestaren davant les Corts per la paralització dels seus negocis. Uns 4.000 telers estaven aturats, deien, a conseqüència del contraban i de la promulgació de l'aranzel de 1841, que consideraven poc proteccionista. Francesc Vilanova i Pere Aulés foren els representants dels fabricants reusencs. *Exposición que los fabricantes de sederías de la ciudad de Barcelona, Manresa y de la villa de Reus han elevado a las Cortes, en manifestación de los perjuicios que ocasiona la actual paralización que experimentan sus artefactos, causas que la motivan y remedios que imperativamente reclama*. Barcelona 1842. S'equivocà J. M. FONTANA: *La lucha por la industrialización de España,* Madrid 1953, p. 40, quan escriví que a causa de l'aranzel, primer cop directe contra la indústria, els 600 telers que funcionaven a Reus desaparegueren tots.

9. E. SAYRÓ: *Industria Algodonera de Cataluña,* Madrid 1842, p. 74.

10. ANDREU: *Economia...,* pp. 62-81, i 155-159. En 1789, J. AMAT a *Observa-ciones de un comerciante*, escrivia: "*años pasados no había fábricas de indianas ni de pintados sinó en la capital del principado. Pero después ya las vemos en Mataró, Reus, Vilanova, Manresa, Granollers y Besalú: ya en otros lugares menores se tejen los cotones ordinarios para pintar después en fábricas grandes*", citat per E. LLUCH: *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840),* Barcelona 1973, p. 175.

anys endarrera.[11] Les dificultats per a obtenir la matèria primera -Salou no era port habilitat per a la importació de matèria americana i estrangera- i la subordinació que existia respecte a la producció barcelonina són les raons de l'endarreriment, que s'afegeixen a l'atracció de capitals i iniciatives pel ram de la seda. En 1789 només hi havia una fàbrica d'indianes en funcionament, amb 40 telers. El 1803 són 5 les fàbriques de filar cotó d'Amèrica, i 16 els fabricants de teixits de seda amb barreja de cotó, amb 300 màquines de filar que produïen diàriament unes 3.000 lliures de fil.[12]

La Guerra del Francès, de 1808 a 1814, paralitza l'economia catalana, i les precàries condicions en què es tornà a la pau, amb manca de capitals i de mercat, feren que es prolongués força anys encara el regnat de l'antiga màquina bergadana -versió autòctona millorada de la genny anglesa- i que es retardés la veritable mecanització. L'acceleració de l'activitat econòmica en general, i de la indústria en particular, hagueren d'esperar que es consumés la revolució burgesa, de 1833 a 1841, quan tot i la guerra carlina, l'Estat espanyol féu un pas decisiu cap a l'economia de mercat.[13]

A començaments del segle XIX la competència de les manufactures estrangeres i el foment del consum eren dos dels problemes bàsics de la indústria reusenca. La ciutat era farcida de petites indústries familiars que funcionaven, la majoria d'elles, amb els sistemes més clàssics. Aquestes petites empreses, abundants en la quantitat, foren d'un modest abast individual. Malgrat els avenços en el nivell dels mitjans de producció i de procés de treball, la introducció de maquinària moderna xoca amb el seu cost, per la falta de capitals per a sufragar-ne la compra. A petita escala es reprodueixen a Reus els intents per a la consecució d'un procés industrial integral de Catalunya. Les cròniques reflecteixen l'entusiasme amb què els empresaris reusencs comencen l'aplicació del vapor a la indústria. Malgrat les limitacions, els intents renovadors i la preocupació per a la millora tècnica seran precoços. El 1804 se sol·licità la creació d'una escola de dibuix i el 1817 l'industrial Marià Fonts, "*iniciador de la grande revolución que más tarde debía verificarse*", construí la primera màquina de vapor de la ciutat, 12 anys després que es fabriqués la primera de Catalunya, a Barcelona. Fonts l'aplicà a un molí fariner davant l'estupefacció de tota la població, i la màquina arribà a funcionar, però la precarietat dels materials emprats en lloc del ferro fos, va destruir l'intent. Dos anys més tard, el 1819, el metge i polític liberal Jaume Ardèvol repetirà l'assaig amb una bomba de vapor de la seva

11. "*Interrogatorio sobre las fábricas, artes y oficios a cuyas preguntas deben contestar con la mayor individualidad todas las ciudades, Villas y Lugares del Reyno*", 1803, reproduït a P. ANGUERA: *Informes sobre l'economia reusenca del segle XIX,* Reus 1985, p. 53.

12. *Almanak mercantil o Guía de los comerciantes para el año 1803,* pp. 324-325, citat per ANDREU: *Economia...,* pp. 68-69. A l'*Almanak mercantil...* de 1805 s'esmenta que Reus es distingia per les seves plantificacions de seda, lli i cotó. Citat per VICENS VIVES, *Industrials i polítics (S.XIX)*, Barcelona 1983*,* p. 42.

13. J. NADAL i J. MALUQUER DE MOTES: "Un segle d'industrialització catalana 1833-1936", dins el catàleg *Catalunya, la fàbrica d'Espanya,* Barcelona 1983.

invenció, destinada a elevar aigua per a regar, que batejà amb el nom de "*La Hidrópota*", i que fracassà per les mateixes causes.[14]

Cap a 1820 hi ha a Reus 84 tallers de filar cotó, amb 565 màquines manuals que donen moviment a 52.365 fusos. El nombre de telers és de 1.502, que produeixen 10 mil peces de 30 vares i consumeixen un total de 156 mil lliures de cotó l'any. Subsidiàriament al tèxtil, existien 20 fàbriques de tintats, 7 de blanqueig de cotó filat i teixit, 3 d'estampats, 2 de pintats i 30 tintoreries de cotó i seda.[15] El 1841 la indústria tèxtil reusenca "*camina tan rápidamente a un desarrollo y perfección*" que Sayró reconeix que existeixen molts més industrials dels que hi ha consignats a la seva estadística.[16] Les 52 fàbriques de filats i torçats de cotó declarades a la ciutat tenien 32.552 fusos de filar i 14.936 fusos de tòrcer, i produïen 335.462 i 922.771 lliures anuals respectivament. Aquestes dades situaven Reus com la setena població de Catalunya com a productora de filats i la segona pels torçats. En el tissatge de cotó, sol o barrejat, el paper de Reus és també força destacat i ocupa el primer lloc de la província de Tarragona: els 2.039 telers dels 79 establiments locals representaven el 68'8 % dels 2.961 existents a la demarcació. La producció de teixits de cotó pur o barrejat era d'uns 5 milions de peces anuals, el 74'2 % de la província. El capital invertit en el tèxtil era de 16 milions de rals, repartits en els 4'5 milions en els filats i torçats, i els 11'5 milions de rals en els teixits. En nombres rodons, hi havia uns 5.000 telers a mà a la ciutat.[17]

Els primers vapors. Dinamisme i estancament del Reus industrial

Una industrialització naixent en un territori mancat de matèries primeres i amb un mercat peninsular modest, servit per unes vies de comunicació escasses i deficients que encarien notablement els productes; una inseguretat política constant, amb guerres civils i pronunciaments militars superiors en nombre a cap altre estat europeu, amb un govern despreocupat de la revolució industrial que tenia lloc a l'Europa occidental, del qual era exclosa la burgesia industrial catalana, eren alguns dels factors que condicionaven el procés d'industrialització a Catalunya. Per això, el retard en el procès de mecanització catalana no comença a reduir-se fins als anys quaranta del segle XIX, quan es produeix la implantació del sistema fabril del tèxtil cotoner. Una relativa manca de mà d'obra en

14. BOFARULL: *Anales...,* II, p. 62. R. GARRABOU: *Enginyers industrials, moder-nització econòmica i burgesia a Catalunya,* Barcelona 1982, p. 23.
15. J. ARDÈVOL: *Ensayo sobre la topografia y estadística de la Villa de Reus en Cataluña,* Madrid 1820, pp.11-12, 22-23. Id.: *Resumen que manifiesta el estado del vecindario, agricultura, industria y comercio interior y exterior de la Villa de Reus en Cataluña,* Madrid 1821, i BOFARULL: *Anales...,* II, p. 61.
16. SAYRÓ: *Industria...,* p. 33.
17. El capital dels filats es repartia en el 35'9 % en edificis, 21'7 % en maquinària i el 42'2 % en circulació, i el dels teixits en el 20'5 % en edificis, 8'6 % en maquinària, i el 70'8 % en circulació. Estadística arreplegada per Sayró i publicada per P. MADOZ: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar,* III, Madrid 1848, article "*Barcelona*", quadres "*Industria algodonera de Cataluña*", pp. 464-465 i 469, i article "*Reus*", p. 433, on afirma que les fàbriques cotoneres eren unes 80.

produir-se la incorporació al treball de les generacions "buides" nascudes durant el període de fams i guerres comprès entre 1802 i 1811, la inversió de capitals -bé per repatriació d'Amèrica o per canalització de partides disperses- i els canvis polítco-socials, es conjugaren per impulsar successivament la mecanització de la indústria cotonera. Fins aleshores l'abundor de braços, la manca de recursos i de consum havien sostingut la preponderància de la bergadana i del teler manual. Des d'aleshores, l'augment dels jornals, la liquiditat i l'extensió del mercat impulsen l'adopció de la mecanització. Accionades per l'energia hidràulica o per la nova força del vapor, les mule-gennies i les contínues, però també unes altres màquines més modernes, les selfactines, arraconaren per sempre les antigues bergadanes. Des d'aleshores els progressos foren rapidíssims: descens dels costos, baixa dels preus i extensió del mercat. Es generalitza el sistema fabril i s'especialitzen els treballadors que deixen de considerar la seva activitat com una font subsidiària d'ingressos. Les indianes i similars, més barats cada cop, desplacen del consum altres productes de major tradició.[18] Millores tècniques i expansió protoindustrial que foren apuntades pel cronista local: "*Desarrollada la industria fabril de algodón fue preciso adoptar todas sus novedades correspondientes a la parte del mecanismo. Con el anhelo de fortuna se habían ido improvisando fabricantes imitando toda clase de tejidos*".[19]

El 1843 –11 anys després de la pionera fàbrica Bonaplata de Barcelona– es fundà La Industrial Reusense, la primera factoria amb una màquina de vapor a la ciutat. Començà amb dues calderes d'una força de 20 cv. i durant 10 anys impulsà la fabricació de filats i, algunes temporades, de teixits de cotó. L'empresa reeixí plenament com ho demostren les successives ampliacions de capital i de producció. El 1853 es fusionà amb l'empresa Canals, Pàmies i Huguet, fundada el 1846, i el 1854 es transformà en la societat anònima La Manufacturera de Algodón, coneguda popularment com el Vapor Vell. S'instal·là amb tres calderes d'una força de 100 cv, es modernitzà tota la maquinària, i es construïren dependències anexes per a tintoreria, blanqueig i oficines, a més d'una farinera per cilindres que funcionà durant dècades.[20]

Una altra peça important en aquesta expansió industrial fou Macià Vila Mateu. El 18 de juliol de 1846 constituïa la societat col·lectiva Matías Vila, Subirà i Cº per dedicar-se a la fabricació de filats i teixits de cotó, pur o amb mescla de seda, fil o llana, i tint. L'empresa, la més important de la ciutat i moguda per la nova força del vapor, es va transformar primer en Matías Vila, Prat i Cº i el 2 de juny de 1852, en La Fabril Algodonera societat anònima, el Vapor Nou.[21]

18. He seguit J. NADAL: *La economía española 1829-1931,* a *El Banco de España. Una historia económica,* Madrid 1970, pp. 337-359, i id: *El fracaso...,* pp. 188-224.

19. BOFARULL: *Anales...,* pp. 62-63.

20. ANGUERA: *Economia...,* pp. 49-62, que recull bona part de les principals notícies sobre el moment industrial reusenc vuicentista.

21. P. BENAVENT: *Macià Vila...,* pp. 58-64. Les obres de construcció del grandiós edifici de la factoria començaren per l'octubre de 1846, A. PONS: *Libro de varias cosas sucedidas en Reus y otros parages de Cataluña,* Reus 1988, p. 231, i F. GRAS Y ELIAS: *Historia de la ciudad de Reus,* Reus 1906, pp. 352-353. J. GÜELL I MERCADER: *Cosas de Reus,* Reus 1900, p. 148, afirma que Vila portà els primers 200.000 duros des d'Agramunt a

El 1850 la Junta de Fàbriques de Catalunya[22] realitzà un cens de la indústria cotonera del país, que atorga a Reus una fàbrica de filats, 17 de torçats, 1 de mixta i 47 de teixits. El 80'5 % dels cavalls de força motriu, 154, eren de vapor i les màquines *mule-gennys* i les selfactines copaven totalment els 7.876 fusos de filats declarats a la ciutat, sense que quedés ni una sola bergadana ni contínua, el que equival a dir que la filatura es mecanitzà de punta a punta en el curt període de menys d'una dècada. El ritme resulta impressionant, però cal advertir que la màquina que domina és la mule-genny, ja caduca per l'època, mentre les selfactines ocupaven el 39'6 % dels fusos. Les 114 màquines de tòrcer tenien 15.655 fusos, 1.293 més, el 8'2 % d'augment respecte a 1841. D'aquestes empreses només 6 superaven el miler de fusos. Hi destacava l'empresa comandada per Macià Vila amb 4.550, el 29 %, als quals calia afegir els 3.124 de les selfactines, les màquines automàtiques, l'única empresa local que les utilitzava. La Industrial Reusense, dedicada als filats, era encara l'única que utilitzava les mule-gennys mogudes amb vapor, amb 4.752 fusos.[23]

Al mateix temps s'inicià, amb un ritme molt més lent, la substitució del teler manual pel mecànic. Així, en la mateixa estadística de 1850, les 47 fàbriques de teixits de cotó comptabilitzades reuneixen 1.831 telers de diversa mena, als quals cal afegir quasi igual quantitat, 1.690, de telers dispersos. Les xifres demostren la continuïtat del treball domiciliari, ja que en aquells anys "*la industria de tejer en Cataluña no consiste en verdaderas fábricas [...] sinó que son talleres diseminados: en una casa hay dos, en otra uno*".[24] Dels 3.521 telers, els 335 telers mecànics representen només el 9'5 % del total, i només 2 fàbriques els utilitzen. Els telers de jacart han experimentat un notable augment i d'un de sol el 1841 s'ha passat a 86. Només 3 fàbriques superen els 100 telers, i destaca

---

Reus l'any 1846, i que durant 25 any no hi hagué a Reus empresa o millora entre els iniciadors de les quals no hi figuri. J.M. FONTANA: *Dos trenes se cruzan en Reus,* Barcelona 1979, pp. 90-92, rememora molt confusament, en quantitats i anys, els orígens econòmics del Vapor Nou, i fa la conjectura que Macià, "*un guerrillero audaz y aprovechado, dotado de gran inteligencia y carácter, se enriqueció, quizá, desvalijando a los expoliadores franceses en derrota y retirada. Su empresa industrial, pionera en Cataluña, fue un gran éxito y la más importante en el sector algodón. 'Maciá' se aburguesó y refinó en gran manera: vedle, con su familia, en el bello cuadro pintado, dicen, por Madrazo [...] sin nada que envidiar a sus contemporáneos los grandes industriales europeos... que inspiraron a Marx y Engels*". ANGUERA: *Siluetes vuit-centistes,* Reus 1982, pp. 113-115, recull una tercera versió, d'Eduard Toda, segons la qual havia muntat el 1845 una fàbrica de batre moneda falsa a les ruïnes del convent d'Escornalbou.

22. La primera notícia de l'organització patronal catalana amb participació local és del 20-VI-1820, quan se celebra a Barcelona una Junta General de Fabricants de Catalunya, amb el suport del govern, per a buscar solució al "*estado decadente de las fábricas de manufacturas de Algodón de este Principado*". Seixanta-vuit industrials cotoners reusencs reunits a l'Ajuntament elegiren com a comissionats amb plens poders a Antoni Salvat i Victorí Camplà, comprometent-se a respectar el que acordessin "*y de no revocarlo en tiempo alguno baxo la hipoteca de todos los respective bienes habidos y por haber*". "*Convocatoria algodón*", lligall "Gremis i Indústria". La relació dels industrials de Reus amb la Comisión de Fábricas de hilados, tejidos y estampados de algodón de Cataluña es mantingué durant tota la seva existència. Participaren en l'aprovació del *Reglamento para las fábricas de Hilados Tejidos y estampados de Algodón y ramos auxiliares de esta fabricación en Cataluña,* el 1833 i del definitiu el 1842. Una altra mostra de la relació és la circular del 26-V-1844 dirigida a Matias Vila, demanant als industrials reusencs que elegissin representants per a la comissió que "*pueda practicar y resolver todo cuando considere necesario en defensa de los intereses de la industria de Cataluña*". El 13-VI es reuneixen a l'Ajuntament sota la presidència de l'alcalde Francesc de Toda 32 fabricants, que elegeixen Pere Oliva Boada com a representant i Francesc Vilanova com a suplent, ambdós fabricants residents a Barcelona. Actes Municipals 1844, ff. 195-195v.

23. GRAELL: *Historia del Fomento del Trabajo Nacional,* Barcelona 1911, p. 456.

24. Informe oficial de 1865, citat per NADAL: *La economía...,* p. 340.

altre cop la de Macià Vila amb 591, 245 dels quals, el 41'4 %, eren mecànics. És a dir, encara una mecanització incipient i de menor importància.[25] La persistència dels teixidors a mà és clara 10 anys després, el 1860: "*No obstante la revolución que el vapor ha realizado en las fábricas, sustituyendo los antiguos telares de mano por los mecánicos, Reus cuenta aún con cientos de obreros tejedores, que producen miles de piezas*" de sedes i cotons. No és fins a 1872 que hom constata que els teixidors a mà "*veían el final de los viejos telares a mano*", que desapareixen definitivament entre 1879 i 1884.[26] El desplaçament d'obsoletes activitats artesanals, que ja no podien competir amb la producció més o menys mecanitzada, era inevitable i irreversible.

El procés de mecanització alterà profundament l'estructura del sector, afectà la distribució geogràfica i forçà un cert grau de concentració de les empreses. Es produí un desplaçament de les fàbriques tèxtils en busca de l'energia hidràulica i a determinades costes del litoral de la Mediterrània, amb els millors accessos marítims per a facilitar la introducció del carbó anglès, aleshores encara triomfant en el mercat. En el breu i dinàmic període de 1850 a 1861 l'àrea amb el major creixement industrial de Catalunya, a part la incipient àrea metropolitana de Barcelona, fou el Camp de Tarragona i el Garraf, que mitjançant exclusivament el vapor, augmentaren el seu pes dins la filatura catalana des del 5'2 % el 1860 al 14'9 % el 1861, un augment de 9'7 punts. El Baix Camp augmentà el 3'28 % la seva participació en els fusos mecànics de Catalunya, el que significava un augment del 3'54 % en el total de fusos. Si el 1850 ocupava l'11è lloc en el rànquing comarcal de filatura mecànica i el 13è en el total de fusos, el 1861 havia pujat fins al 7è lloc.[27]

FUSOS AL BAIX CAMP I % DEL TOTAL CATALÀ

	Fusos 1850	*%*	*Fusos 1861*	*%*
Fusos manuals	--	--	--	--
Fusos mecànics	7.876	1'29	34.894	4,57
Total fusos	7.876	0'99	34.894	4,53

La concentració d'empreses fou una altra característica de la industrialització. Entre 1841 i 1850 les 52 fàbriques de filats i torçats de la ciutat es reduïren a 19, i de les 79 de teixits en quedaren 47, mentre que el nombre de fusos es disparava espectacularment: se n'instal·laren 27.018 de nous, un augment del 343 %. Alhora augmentava el nombre de telers. El descens del nombre d'empreses es traduïa en un augment de l´envergadura dels

25. GRAELL: *Historia...,* pp. 485-486.
26. FORT: *Anales...,* I, p. 99, i VI, p. 81.
27. NADAL: *La economía...,* pp. 338-343, i GIMÉNEZ GUITED: *Guía Fabril e Industrial de España 1861*, Barcelona 1862, pp. 152-158. En els anys d'eufòria del cotó, acabà de perfilar-se l'estructura tècnica i la localització geogràfica de la indústria. Mentre les fàbriques de filats s'alçaven a les conques dels principals rius catalans, buscant l'aprofitament de la força hidràulica, les de teixits es concentraren a Barcelona, Manresa, Vilanova, Sabadell, Terrassa, Reus, i algunes poblacions del Maresme. VICENS VIVES: *Industrials...,* p.56.

tallers i, en termes reals, en una creixent importància de les grans factories. El 1861 dues fàbriques reusenques estaven entre les sis úniques de tot l'Estat espanyol que tenien més de 10 mil fusos: La Fabril Algodonera, amb 19.474, ocupava el tercer lloc, darrere de La España Industrial i La Industrial Algodonera de Barcelona; La Manufacturera de Algodón, amb 11.400, ocupava el sisè lloc. Les dues grans fàbriques reusenques tenien el 3'89 % dels fusos de tot l'Estat, i el 88'4 % dels 42.228 declarats a la ciutat. Aquest procés implicà una mobilització de capitals considerable. En el cas reusenc no es coneixen capitals repatriats d'Amèrica, i les inversions es feren per canalització de partides disperses i relativament petites per mitjà de la societat anònima. Els excel·lents dividends repartits per les accions tèxtils foren un bon incentiu per a la inversió en el sector. La primera anònima cotonera de Catalunya fou La España Industrial, de Barcelona, escripturada el 1847. La Fabril Algodonera fou la segona, el 1852, i La Manufacturera de Algodón, la vuitena, el 1855.[28]

Foren socis clau de La Fabril Algodonera elements destacats en la vida econòmica estatal, com el banquer i comerciant madrileny Jaime Ceriola, J. A. Muñoz y Sánchez, comte de Retamoso i oligarca de l'economia espanyola vuitcentista, Pascual Madoz, destacat polític liberal i correligionari de Vila, i Joan Prim, amic alhora de Madoz i de Vila, que actuà d'enllaç a la capital de l'estat. En constituir-se com a anònima, el 1852, féu una ampliació de capital de 10 milions de rals, i arribà als 14 milions, un augment de més del 300 %. Ceriola continuava sent el principal accionista i Macià Vila el director.[29] Foren també copropietaris de La Fabril Algodonera els membres de la gran burgesia catalana Tomàs Comamiró, diputat i regidor a l'Ajuntament de Barcelona; Marià Flaquer, Manuel de Lerena i Agustí Robert Gorgoll.[30] El 1860 la fàbrica tenia 3 màquines de vapor d'uns 200 cv., amb 8 calderes i una impressionant xemeneia de 59 metres d'alçada. Els terrenys edificats conte-nien sales de batans, cardes, màquines de filar, ordidors, telers mecànics i de mà, tallers de tintoreria, blanqueig, fusteria, serralleria i magatzems per a carbó. Consumia anualment unes 40.000 bales de cotó. Malgrat la gran producció dels telers mecànics, molts teixidors a mà continuaven treballant a les seves quadres, a preu fet per la factoria.[31]

---

28. NADAL: *La economía...,* p. 344, i GIMÉNEZ: *Guía...,* pp. 157-158.

29. L'ampliació es repartí en 5.000 accions de 2.000 rals cada una, la immensa majoria de les quals, 4.600, se les quedava l'antiga companyia constituïda per Ceriola, Muñoz, Vila i tres membres de la família Prat, a canvi de les instal·lacions de Reus i els magatzems de Barcelona. BENAVENT: *Macià Vila...,* p. 63. El 1855 La Fabril incrementa el seu capital social en 2 milions de rals més, Actes Municipals 1865, f. 229. Els magatzems de Barcelona eren a la plaça de Santa Anna, 2. J. BENET - C. MARTÍ: *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni Progressista (1854-1856),* Barcelona 1976. La Fabril funcionà com a S.A. de 1852 a 1891, de 1891 a 1903 adoptà la forma legal de Tarrats i Canals, S. en C. i de 1903 a 1935 la de Josep Maria Tarrats.

30. M. IZARD: *Manufactureros, industriales y revolucionarios,* Barcelona 1979, pp. 66-73. El mateix autor, a *El segle XIX. Burgesos i proletaris,* Barcelona 1980, p. 64, cita La Fabril Algodonera com a exemple de les més importants empreses de filats i teixits de cotó de Catalunya. També GARRABOU: *Enginyers...,* p. 135, destaca La Fabril com a una de les principals empreses tèxtils espanyoles, amb plantes industrials de dimensions respectables.

31. "*...cual el más completo establecimiento estrangero, contiene todo cuanto es necesario en el mismo recinto para la elaboración de sus distintos y variados géneros de algodón, lana e hilo, sin tener que salir del establecimiento*". BOFARULL: *Anales...,* p. 63. El 1862 declara 19.474 fusos, 200 telers mecànics, 72 de compostos, 56 cardes, 3 premses, 1 calàndria, 2 aparells per a dibuixos, 1 tintoreria, 3 tallers, GIMÉNEZ: *Guía...,* p.

De la importància de La Fabril, n'és prova que el 1868 ocupés el tercer lloc, compartit amb tres empreses més, en el rànquing de principals contribuents a les derrames de l'Institut Industrial de Catalunya, amb 1.500 rals, que representaven un 5'23 % del total. En els anys següents, la seva participació baixà considerablement i el 1870 la quota s'havia reduït a 750 rals, un 2'59 % i un 13è lloc, igualment que el 1874 amb un 2'87 % i un 9è lloc.[32] El 1880 amb 250 cv. de força produïa 686.582 kg. de cotó filat anual.[33]

L'altra gran fàbrica de la ciutat, La Manufacturera de Algodón, fou escripturada el 1855 amb un capital de 6 milions de rals, com a propietat de Josep Òdena Pujol i administrada pel seu apoderat Ponç Fons.[34] El 1856 la fàbrica ja donava 100 rals per acció com a dividend actiu, i el 1857 vol augmentar en 3 milions de rals el capital social.[35] El 1860 tenia 200 telers mecànics, 20 màquines mulequis, 80 cardes, i dues màquines de vapor amb 3 calderes de 100 cv. que li proporcionaven la força motriu. Tenia també tallers de tintoreria, blanqueig, aprests, fusteria i serralleria, i molts telers a mà dispersos per carrers perifèrics, amb teixidors treballant a preu fet.[36] El 1861, tenia 11.400 fusos, 190 telers mecànics i 100 compostos.[37] El 1880 amb una màquina de 150 cv. produïa anualment 400.000 Kg de cotó filat amb el qual fabricava 34.000 peces de teixits.[38]

J. Güell Mercader recorda: *"Llavors s'establiren a Reus les primeres fàbriques de filats i teixits mogudes per la força del vapor; llavors es construïren La Manufacturera i La Fabril Algodonera que en punt a avansos industrials posaren Reus a l'altura de Barcelona".*[39] Graell reporta que una quinzena de ciutats catalanes, Reus entre elles, a imitació de Barcelona *"levantan grandiosos edificios para establecer en ellos nuevas máquinas para hilados, y talleres para los tejidos".*[40] Els fets demostren que el negoci rutllava força be, com no s'escapava als coetanis. En un *Itinerario descriptivo de Cataluña*, s'anota que entre

157. A finals de 1865 La Maquinista Terrestre y Marítima havia enllestit una màquina de 25 cv. per a la factoria. *El Obrero* (Barcelona), 10-XII-1865. El 1867, 1872 i 1874 fa reformes en el local i modernitza la maquinària. FORT: *Anales...,* IV, p.308, VI, p.81, i Actes Municipals 1874, f. 185v.

32. El Foment del Treball Nacional demanà pel març de 1869 la col·laboració econòmica dels propietaris de La Fabril per a finançar el seu òrgan de premsa *El Protector del Pueblo.* IZARD: *Manufactureros...,* pp. 80-81 i 230. Desconeixem, però, la resposta.

33. Funcionaven encara 15 tallers de torçats i teixits, moguts a mà o a sang, que produïen unes 5.600 peces annuals. FORT: *Anales...,* VII, p. 9.

34. Actes Municipals 1858-1861, f. 88. Tenia magatzems a Barcelona, a la plaça de Santa Anna, 14. BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* I, p. 94.

35. *El Deseo del Pueblo,* 27-VII-1856, i Actes Municipals 1857, f. 123.

36. FORT: *Anales...,* I, p. 126.

37. I 32 cardadors i 1 premsa. GIMÉNEZ: *Guía...,* p. 157. El 1863 modernitzen la maquinària de vapor i el 1865 i el 1872 hi ha documentades obres d'ampliació. FORT: *Anales...,* IV, p. 200 i VI, p. 80.

38. FORT: *Anales...*, VII, p. 9.

39. GÜELL I MERCADER: *Cosas...,* p. 148. Per BOFARULL: *Anales...,* II, pp. 63 i 66, *"atendiendo el adelanto del siglo una industria se hace necesaria a la otra [...] y ciertas industrias se han puesto al nivel de los modernos adelantos dejando prácticas antiguas, y extendiéndose a la par de lo perfecto".* En altres rams de la producció destaca La Industrial Harinera, fundada el 1855, amb maquinària fabricada a Anglaterra, i transformada en societat anònima el 1857. El 1855 Marià Bertran construïa a la seva foneria la primera màquina de vapor fosa a Reus amb èxit, de set cavalls i que donà impuls als tallers i alhora a la fabricació de teixits situada al pis superior, i la primera serra mecànica comença a funcionar a la ciutat el 1865. Vegeu una panoràmica ràpida de l'evolució de la indústria no tèxtil a la ciutat a ANGUERA: *Economia...,* pp. 62-64, i ANDREU: *Economia i societat...,* pp. 62-81. La voluntat dels industrials locals, almenys d'alguns, de posar-se al dia en els avenços tècnics i teòrics, fa que Reus, com altres ciutats on hi ha hagut uns inicis d'industrialització, proporcioni diversos alumnes a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona. GARRABOU: *Enginyers...,* pp. 74-75.

40. GRAELL: *Historia...,* p. 18. Fa el comentari referit als primers anys de segle, data excessivament reculada. A Reus no es començaren a construïr les grans factories fins a mitjan segle.

les diferents branques dels negocis de Reus,"*el más interesante y lucrativo es el de fabricación de tejidos e hilados de seda y algodón*".[41]

El progrés industrial, però, no engolia totes les crisis, ni era lineal. El 1854-1857 es produeix una clara desacceleració econòmica a causa del còlera i de la crisi de subsistències de 1856-57 que restringí el consum tèxtil. A finals de 1857, la crisi afectà 137 industrials locals, 10 de la fabricació tèxtil, amb 203 telers i 1.618 fusos, i La Fabril declara haver tingut parats aquell any 129 telers a mà.[42] El 1858 la crisi havia començat a resoldre's, com demostren les dades d'entrada de cotó americà pel port de Tarragona que augmentaren de 214 quintars el 1857, a 802 el 1858.[43]

El 1860, en una fase d'expansió, la indústria tèxtil reusenca comptava amb 82 factories, 12 fàbriques de pintats i 18 tintoreries industrials. La indústria cotonera, oberta-ment predominant, comptava amb 48 factories. El cronista local escriví que "*el comercio y la industria tornan a demostrar una actividad viril*", i entre altres exemples, dóna "*el ampliar las sociedades de tejidos de algodón y de seda, y de fundar nuevas casas de comercio*".[44] En realitat però, el 1861 de les 42 fàbriques cotoneres només 4 tenen més de 100 treballadors i 22, el 52'4 %, eren petits tallers amb 10 o menys obrers. En definitiva, en el sector del cotó es produeix una coexistència de la fàbrica moderna de grans dimensions, amb factories mitjanes, i amb els petits tallers de caire quasi artesanal, i existeix una correlació directa entre major dimensió de la fàbrica i ús del vapor, energia motriu a les 4 fàbriques de cotó i a la sedera més important.[45]

Un informe de 1860 destaca 10 factories de seda, sobretot les de Martí i Nieto, proveïdores del palau reial, amb diversos establiments a la ciutat i els afores, amb dues fàbriques mogudes per vapor, "*para mover sus múltiples máquinas para fabricar tejidos de seda similares a los mejores del estrangero*". També s´utilitza el vapor a la fàbrica Puignou, on s'elabora la seda des del capoll fins a deixar-lo en estat de poder-la teixir.[46] El

41. BERTRAN SOLER: *Itinerario descriptivo de Cataluña,* Barcelona 1847, p. 210. El 1855 una "*Relación de las poblaciones fabriles más importantes de Cataluña*", elaborada per la Junta de Fàbriques, cita Reus entre les set ciutats industrials de fora de la província de Barcelona, de la qual en cita 31. Citat per BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* II, pp. 206-207. Reus, també és anomenat com a nucli industrial important, entre les vuit primers de Catalunya, per J. MARIMON: *Les classes socials a Catalunya en el decurs de l'era industrial,* Barcelona 1976, p. 82.

42. "*Relación de los contribuyentes vecinos de esta ciudad que han cesado en el ejercicio de sus respectivas industrias*" 1857, citat per ANGUERA: *Economia...,* pp. 54-55. La España Industrial, de Barcelona, salda l'exercici amb el pitjor balanç econòmic, i altres fàbriques amb menys recursos i menys capacitat de resistència, amb dèficit. NADAL: *El fracaso...,* p. 209.

43. J. FONTANA: *Aribau i la industria cotonera a Catalunya,* Barcelona 1963, p.61.

44. Per al servei dels tallers que no en tenien, hi havia 12 tintoreries, 2 tallers de blanqueig de teixits i 3 per a premsar i donar llustre a les teles. FORT: *Anales...,* I, pp. 96-98. Segons els documents "Estado de la fábrica y artefactos existentes en 30-VI-1861", de les 42 fàbriques i tallers tèxtils que contestaren l'enquesta, sis havien estat fundades entre els anys 1800 i 1830; en la dècada de 1830 se'n constituïren set; entre 1840 i 1849, onze, i en la dècada de 1850, setze. Lligall "Gremis i Indústria 1600-1800".

45. ANDREU: *Economia...,* pp. 76-77. Els recomptes industrials són freqüents a la ciutat, però força imprecisos i contradictoris, per intentar escapolir-se de la fiscalitat estatal. El XII-1857, eren declarades 67 factories tèxtils, 51 de cotó, 9 de seda i 7 de fil. "Estado de las fábricas existentes. 1857", lligall "Estadística 1801-1863"; el 1863, 38 fàbriques de cotó, 12 de seda i 14 de fil i llana; el 1865, 48 de cotó, i el 1867 se'n declaren 42, "*que daban sustento a los cientos de tejedores que daban singular vida a Reus*". FORT: *Anales...,* IV, p. 278, i 304.

46. Els 8 tallers tèxtils de fil i llana són petits. FORT: *Anales...,* I, p. 134.

1864, La Sedera Reusense eleva el seu capital social de 6.500 a 46.000 rals, quan passa a ser societat anònima. Els principals accionistes són P. Oriol, A. Pascual Cugat i R. Parera. Pascual continuava com a director amb un sou de 800 rals mensuals, i els altres com a col·laboradors, amb un sou de 600 rals, i s'assegura als accionistes un rèdit anual mínim del 6 % tant si hi ha beneficis com si no.[47]

Un reusenc conservador, poc favorable al maquinisme, reconeixia el 1861, que les indústries sedera, cotonera i de lli de la ciutat, "*constantemente vencen la competencia nacional y estrangera introduciendo innovaciones las más difíciles en sus artefactos, para no quedar rezagadas*". La voluntat dels industrials locals d´estar al dia sembla relativament clara. Amb tot, diu, la major part dels establiments "*no pueden compararse ni de mucho en recursos*" amb els que comptava la indústria d'aiguardents setcentista. L'analista constata que la indústria absorbeix la mà d'obra que deixa en atur l'ensorrada del comerç de l'aiguardent, fins al punt de poder provocar i absorbir la immigració provinent de les zones agràries. Per l'autor de l'opuscle la ciutat havia estat fins a 1835, any de la crema de convents, mercantil i subsidiàriament agrícola i fabril, i ben travada per les classes dominants, i en canvi a partir d'aquell moment havia esdevingut una ciutat política i industrial.[48]

La indústria específica de la revolució industrial catalana, i reusenca, el tèxtil cotoner, sofrí una crisi espectacular a causa de la guerra civil als Estats Units d'Amèrica, centrada en els anys 1861 a 1865. En els anys següents es consolidà, en general, el ritme progressiu de la indústria tèxtil catalana, però també s'acabà de perfilar la seva distribució geogràfica, i Reus, privada d'aigua i de carbó, no estava situada en les àrees més afavorides en aquest avenç industrial. Els motius d'estalvi energètic, atesa la mancança de carbó autòcton i els costos del britànic, obligaren a optar, a partir de 1860-1865, data del "desencís carboner", fins a final de segle, per l'energia hidràulica, i a concentrar bàsicament els filats a les conques dels rius Llobregat, Anoia, Ter, Freser i Cardener; els teixits es concentraven a l'àrea barcelonina, tot i que en restaven d'importants a Reus, Manresa i Vilanova; els gèneres de punt al Maresme, mentre Sabadell i Terrasa concentraven la indústria llanera.[49] La tendència general de la ciutat a perdre el ritme de creixement, i a l'estancament industrial, és clara. Aquestes foren les causes fonamentals del despenjament definitiu de la indústria local, que perdé el tren de l'expansió fabril massiva.[50]

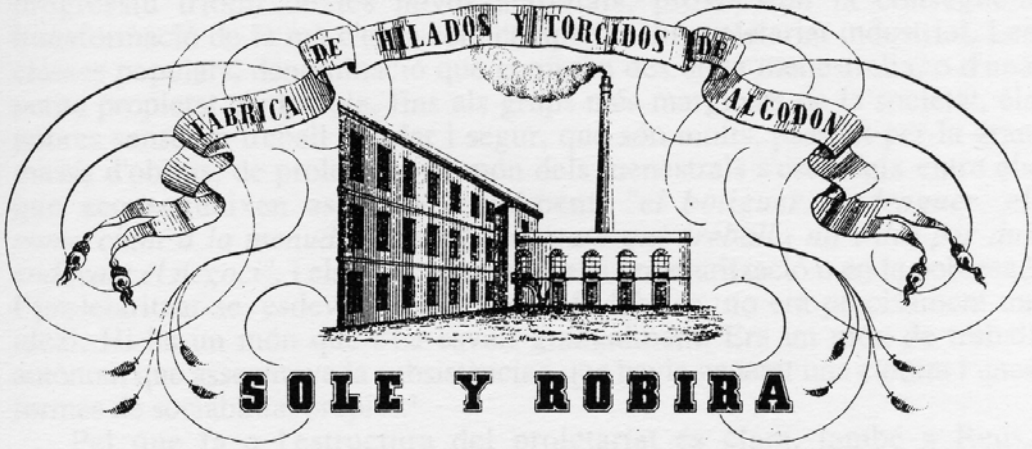
47. BENAVENT: *Macià Vila...,* pp. 70-71.

48. Afirma que la decidida participació en les convulsions polítiques, "*en motines y pronunciamientos*", havia donat desastrosos resultats per la ciutat. *Reus, su pasado y su porvenir,* pp. 11 i 14, reproduït en facsímil a ANGUERA: *Informes...,* pp. 171-199.

49. Les activitats tèxtils complementàries eren localitzades en una dotzena de poblacions, Reus entre elles. Era una de les 9 ciutats on es feien els acabats i els tintats, i un dels dos únics indrets on es confeccionaven cintes, juntament amb Manresa, i on hi havia teixidors de vels, juntament amb Barcelona. Així mateix, s'hi manipulaven altres fibres tèxtils, com l'espart i el cànem, per a ús d'espardenyers, estorers i soguers, com en 8 ciutats catalanes més. IZARD: *"Entre la impotencia y la esperanza. La Unión Manufac-turera (1872-1873)",* Madrid 1978, p. 38.

50. He seguit J. NADAL, citat per TERMES *De la revolució...,* pp. 109-116.

Gravats de propaganda d'indústries tèxtils reusenques, S.XIX
Museu Comarcal de Reus / Col.lecció Francesc Subirà Rocamora

II

LA POBLACIÓ OBRERA
LES CONDICIONS DE TREBALL I DE VIDA

Estructura i transformació de les classes populars urbanes

Les transformacions provocades per la Revolució industrial, amb el progressiu triomf de les noves activitats, provocaren la consegüent transformació de la mà d'obra semicamperola en proletariat industrial. Les classes populars, denominació que comprèn des de la menestralia, o d'una petita propietat camperola, fins als grups més marginats de la societat, els pobres sense un treball regular i segur, que són molts, passant per la gran massa d'obrers, de proletaris. El món dels menestrals s'escindeix entre els que aconsegueixen ascendir socialment, "*el botiguer, l'adroguer, el comerciant a la menuda, el petit fabricant que treballa nit i dia per dur endavant el negoci*", i els que caigueren en la proletarització o en la pobresa.[51] I proletaritzar-se, esdevenir treballador de fàbrica, no era precisament un ideal. Hi ha un món que s'ha esvaït gradualment. Era un món de treball autònom que assegurava la subsistència i que havia generat una cultura i unes formes de sociabilitat pròpies.[52]

Pel que fa a l'estructura del proletariat és clara, també a Reus, l'existència de tres grups: els artesans-obrers, el proletariat tèxtil, i la patuleia. No eren entitats estàtiques i ben delimitades, sinó que el procés dinàmic fa que sovint sigui difícil de determinar les línies que separen els diferents grups, que són permeables.

L'artesanat obrer era integrat per oficials i aprenents que treballaven en el sector de la producció artesanal repartits en els centenars de tallers de la ciutat. Només una part d'aquests individus col·laborà a través de les seves associacions al moviment obrer, iniciat i

51. VICENS VIVES: *Industrials...*, pp. 142-145.
52. FONTANA: *La fi de...*, pp. 370-372.

dirigit pels teixidors de cotó. Els dirigents del proletariat cotoner s'esforçaren a aglutinar els artesans-obrers i els consideraven evidentment membres de la mateixa classe social.

El proletariat tèxtil cotoner fou la base del moviment obrer durant molts anys. S'anava formant al mateix ritme de la industrialització i molts dels seus membres procedien d'altres rams tèxtils, de diferents oficis, de l'agricultura. Al mateix temps la mecanització afavorí la substitució dels homes per les dones i els infants, més mal pagats, encara. Les dones predominaven en la filatura i els homes en els altres rams, dels quals sobresortien en grau de combativitat sindical els teixidors, el nucli més compacte i actiu.

La patuleia, el lumpen-proletariat, els "miserables" en la terminologia de l'època, que els diferencia dels operaris, era un grup heterogeni de mà d'obra eventual. Bàsicament format per gent jove, desplaçada o forastera, sovint de provinença rural, tal com solen destacar els textos coetanis, i amb poca o cap formació professional. Creixia en nombre i en cohesió en els moments de crisi, i s'hi integraven molts obrers que en quedar-se sense treball havien caigut en la indigència. En aquests moments, la patuleia podia esdevenir la tropa de xoc, i, per l'altra banda, era a tothora una reserva de mà d'obra barata. Naturalment no estava estructurada en cap organització i al llarg del segle XIX cresqué cíclicament com a conseqüència del procés de transformació d'una economia de tipus tradicional a una de capitalista, i pel caos provocat per les diverses guerres civils.[53]

Una de les conseqüències de l'escàs desenvolupament econòmic de la Península era la persistència d'un bon nombre de teixidors a mà, que treballaven per petits empresaris subordinats als grans fabricants. No només eren molt pitjors les seves condicions laborals, sinó que en els moments de crisi industrial, en la majoria dels casos vinculades a dificultats agràries i comercials, els grans fabricants mantenien en funcionament els seus establiments fabrils però sortien del pas deixant de comprar als petits empresaris subordinats, fet que significava l'atur dels teixidors manuals, que tenien una menor capacitat de resistència. Al llarg de quasi tot el segle XIX fins a la dècada de 1880, sobreviuen molts teixidors isolats, treballant a casa seva mateix. Lentament s'hagueren de doblegar i, o bé portarien una vida independent, miserable, o bé ingressarien a les fàbriques en condicions no gens avantatjoses, amb un salari curt, i serien el grup més nombrós de proletaris. Aquestes condicions provocarien una actuació més decidida i més tenaç que, per exemple, els filadors, que gaudien d'unes condicions sòcio-econòmiques relativament menys dolentes. J. Salarich, a l'obra *Higiene del Tejedor,* descriu la conversió de molts menestrals en obrers industrials, aplicable perfectament a Reus. Molts dels que ara són proletaris "*afanándose al compás del fragoso rumor de la maquinaria*", abans havien estat petits industrials, que constituïen una classe "*que ha desaparecido para pasar a la de jornalera y mercenaria*"; havien perdut la independència, encadenats a la màquina, i respiraven un ambient contaminat i insalubre i, fins i tot els infants, havien estat "*arrastrados por este corriente de tiranía física y moral*". I es fa ressò de l'angoixa dels

53. J. M. OLLÉ: *El moviment obrer a Catalunya (1840-1843)*, Barcelona 1973, pp. 26-27.

teixidors a mà, nombrosos al Reus de mitjan segle, directament amenaçats per la creixent mecanització.[54]

El trànsit del sistema artesanal de producció a la indústria moderna trasbalsà totalment les condicions exteriors del treball i la mateixa situació dels treballadors. Les relacions laborals s'endureixen, l'obrer experimenta la monotonia del treball mecanitzat i el predomini de la màquina sobre l'home. És obligat a renunciar a l'originalitat del treball artesà i a la satisfacció humana i estètica que proporcionava. Se sent fredament explotat i pren consciència que l'explotació no és pas una qüestió de persones individuals, explotadores o explotades, sinó de classes.[55]

Les masses obreres: ressenya numèrica

Durant tot el segle XIX, després de Barcelona, Reus fou la segona ciutat catalana en el nombre d'habitants. El 1860 Barcelona tenia uns 190.000 habitants i Reus en tenia uns 27.000, seguides de Tortosa (25.000) i Lleida (20.000). A finals de segle, mentre la capital catalana en tenia 544.000, Reus s'havia quedat estancat en els mateixos pobladors. La composició social de la població local era eminentment artesana, industrial i comercial, però la quantificació de la població obrera és difícil d'establir sistemàticament a causa de la manca de censos fiables. En alguns casos, les variacions de les dades localitzades cal atribuir-les a la voluntat d´escapolir-se dels controls fiscals i impositius, i als diferents graus d'exhaustivitat de les diverses fonts més que a augments o disminucions reals en la població obrera empleada en la indústria. És el llenguatge vacil·lant de les xifres.

L'any 1783 dels 7.935 artesans i treballadors comptabilitas a la ciutat, una aclaparadora majoria, 6.556, el 82'6 %, són treballadors relacionats amb l'artesania o la indústria. D'aquests sectors, el tèxtil era el més desenvolupat i ocupava 5.771 treballadors, un 72'7 % de la població activa local. Hi destacaven els 3.364 torcedors i teixidors de lli i els 1.987 de seda. El cotó encara era inexistent. Dels altres oficis, destaquen els 245 boters.[56]

Durant el vuit-cents la indústria cotonera fou la més important del país i els treballadors del ram representen el major grup obrer industrial del país. Els primers anys

54. "*Desgraciadamente algunos tejedores a mano deben competir con las máquinas, cuyo trabajo, más regular y perfeccionado, deja atrás el producido por la mano de estos infelices, que día y noche trabajan afanándose por igualar o no dejarse vencer por unos rivales cuya celeridad y perfección jamás podrán alcanzar: El sello del infortunio y de la miseria tiene marcados desde mucho tiempo a estos infelices*". SALARICH: *Higiene del Tejedor...,* Vich 1858, pp. 150-151 i 266. És significativa en aquest sentit la carta del reusenc Salvador Morlans al periòdic *La Legalidad* (Barcelona), 7-VI-1868, en la qual denúncia les condicions en què es trobaven els teixidors a mà. Escriu: "*A pesar de su casi flemático carácter, a los reusenses les ha dado la manía de un gusto pésimo, la manía de suicidarse. Con muy pocos días se cuentan hasta cuatro los ahorcados.*" Explica que els quatre eren o havien estat teixidors, i si la indústria de teixit decau a Catalunya "*si es para los obreros que de ella han de vivir una madastra cruel y sin entrañas, si se agosta a su sombra la flor de nuestra juventud, y si el vicio y la corrupción van cundiendo espantosamente y con tanta rapidez en nuestras clases proletarias, arbitrase un medio, opóngase un dique a ese torrente devastador*".

55. BENET-MARTI: *Barcelona...,* I, p. 53.

56. BOFARULL: *Anales...,* p. 235. En canvi, un recompte de 1786, de 14.440 habitants només recull com a treballadors 2.440 artesans, 568 jornalers i 354 pagesos. FORT: *Anales...,* I, p. 308.

del segle XIX les fàbriques de fil i cànem locals ocupaven "*más de 3.000 mugeres, que por la mayor parte son de pueblos vecinos, i trabajan en sus casas, muchas de ellas solamente en las horas desocupadas*". En contrast amb aquest tipus de treball tradicional, les fàbriques de filar cotó americà ocupaven unes 1.000 dones, la majoria molt joves, entre 6 i 20 anys, amb un sou de 2 a 6 rals diaris.[57] En les respostes a l'enquesta ministerial de 1803 es declara que a les fàbriques tèxtils es dedicaven als treballs industrials, "*compatibles con su sexo y edad*", més de 5.000 dones i uns 300 nens, i en l'artesania i la resta d'indústria uns 5.500 homes, que faria un total de 10.800 treballadors.[58] En un recompte realitzat el 1817 es dóna per a la indústria de Reus un total de 7.100 treballadors,[59] i el 1820, segons Ardèvol, comptava amb 4.137 mestres en 52 oficis, una bona part dels quals ocupats al tèxtil, destacant també els 800 boters i 150 blanquers, i quantifica la població obrera local també en 7.100 persones.[60] En el cens local de 1820, segons els càlculs d'Andreu, la població activa masculina era composta pel 23'9 % d'empleats a l'agricultura i a la ramaderia, el 53'4 % a la indústria i a l'artesania, i el 22'7 % als serveis. Dins la indústria, el ram dominant és el tèxtil, amb gairebé la meitat de la població activa, el 49'5 %. El segueixen els boters amb el 10'4 %, el calçat amb el 9'4 % i la pell amb el 7'1%.[61]

El 1847 les fàbriques de filats i torçats de cotó declaren ocupar 1.734 obrers, la immensa majoria dones (1.187), nens (477) i només 70 homes. Els teixits de cotó ocupaven 1.893 homes, 947 dones i 660 joves, és a dir, 3.500 obrers. Segons l'estadística de Sayró, la població obrera tèxtil provincial era la següent, repartida en 179 establiments de teixits i 69 de filats:[62]

INDÚSTRIA TÈXTIL. Província de Tarragona. 1847

	Homes	*Dones*	*Nens*	*Total.*
Teixits	2.677	1.317	835	4.829
Filats	90	1.302	534	1.926
Total	2.767	2.619	1.369	6.755

L'estadística de la Junta de Fàbriques de Catalunya, de 1850, atorga un total de 5.253 obrers a la indústria cotonera reusenca: 4.700 en els teixits i 553 en els filats i torçats. Només 7 de les empreses locals superaven el centenar de treballadors. La més important era la de Matias Vila, Prat i Cia., amb 873 operaris, 650 a la secció de teixits i 223 als filats i

57. *Almanak mercantil...,* 1802, pp. 269-270.
58. "Interrogatorio sobre las fábricas, artes y oficios...", reproduït a ANGUERA: *Informes...,* p. 65.
59. Citat per BOFARULL: *Anales...,* p. 61.
60. J. ARDEVOL: *Ensayo...,* p. 22, reproduït per ANGUERA: *Informes...,* p. 136. El mateix ARDEVOL: *Resumen...*, el 1821, escriu que les 5.890 famílies de Reus eren "*casi todas de labradores, fabricantes y artesanos en continua actividad, tanto en el uno como en el otro sexo*".
61. ANDREU: *Economia...,* pp. 72-75.
62. Publicada a MADOZ: *Diccionario...,* III, pp. 464-465.

torçats. Destacaven també Canals, Pàmies i Huguet, amb 340 teixidors, Pau Segimon, amb 210, i La Industrial Reusense, amb 121 obrers als filats. Malgrat aquesta expansió evident del sistema fabril que implicava la concentració obrera, és encara molt considerable el nombre de teixidors amb el treball dispers i domiciliari, que arriba a uns 2.000, un 42'5 % dels 4.700 comptabilitzats. Segons aquestes xifres, Matias Vila, Prat i Cia. era la primera fàbrica del Principat en el nombre de teixidors, 650, seguida de La España Industrial, de Sants, amb 553, R. Nogué i Cia, de Barcelona amb 459, i Canals Pàmies i Huguet, de Reus, amb 340. Respecte als filats, la fàbrica regentada per Macià Vila era la quarta de Catalunya pel nombre d'operaris. Davant tenia La España Industrial amb 312, M. Codina, de Barcelona amb 276 i J. Güell, a Sants, amb 257, 34 obrers més que la de Vila.[63]

Pel desembre de 1857 els treballadors empleats en el sector tèxtil eren 4.990, repartits en 2.651 homes (53,12%), 1.819 dones (36,45%) i 520 nens i nenes menors de 12 anys (10,42%). El tèxtil cotoner ocupava amb 4.392 empleats el 88 % de la població fabril. Les principals fàbriques eren La Fabril, amb 1.598 obrers (700 dones, 650 homes i 248 nens); i la Manufac-turera amb 764 (360 homes, 274 dones i 130 nens). A molta distància, però de considerables dimensions, eren les factories de Pau Segimon amb 193 obrers, la Vda. Bertran amb 162, Pere Caselles amb 126, i Jaume Prius amb 112. L'única factoria de seda que superava el centenar d'empleats era la dels descendents de Víctor Martí, amb 172 obrers. Les xifres demostren que les grans fàbriques modernes absorbien la major part del proletariat:[64]

LA INDÚSTRIA TÈXTIL. REUS 1857

Empleats	*fàbriques*	*%*	*treballadors*	*%*
0 a 10	19	28,3	96	1,9
11 a 25	91	3,4	191	3,8
26 a 50	19	28,3	696	14,0
51 a 100	13	19,4	880	17,7
101 a 200	5	7,4	765	15,4
Més de 200	2	2,9	2.362	47,6
Total	67	100%	4.960	100%

63. GRAELL: *Historia...,* pp. 456-457, 485-486.

64. "Estado de las fábricas existentes en el término de esta Ciudad, con expresión de sus dueños, clase de fabricación y número de obreros de cada una. 23-XII-1857", lligall "Estadística 1801-1863". En evident contradicció estarien les xifres, força manipulades, del paper oficial "Número de habitantes por edades y secsos que existen en esta ciudad según resulta de las operaciones practicadas ultimamente para el censo de población. 15-VIII-1857", a *id.*, que consigna només 4.554 jornalers. I 1.520 industrials, 171 fabricants, 143 comerciants, 962 propietaris, 779 pagesos, 142 professors, 415 militars, 87 eclesiàstics, 44 funcionaris, 139 pobres de solemnitat i 23.869 no contribuents.

Amb tot, cal tenir en compte que dins les xifres d'obrers de les grans factories de vapor, hi ha inclosos molts treballadors manuals.[65] En un recompte força complet de 1860 consten 6.161 operaris i 1.358 pagesos.[66] En canvi, la *Guía Fabril e Industrial de España*, publicada el 1862, en plena crisi cotonera, recull només 3.104 operaris relacionats amb la indústria i l'artesania a la ciutat, 2.174 dels quals, un 70%, empleats al tèxtil. De ser certes les xifres, La Fabril Algodonera conservava només 560 obrers, 1.038 menys dels que tenia 5 anys endarrera, i La Manufacturera de Algodón en declarava 500, 264 menys. La distribució dels obrers industrials a Reus i a la província, seria la següent:[67]

LA POBLACIÓ OBRERA (1861-62)

Indústria	*Província de Tarragona*	*Reus*	*% Reus.*
Cotó	2.256	1.120	49'6
Lli	1.042	705	67'6
Oli	1.007	58	5'7
Farina	661	40	6'0
Sedera	661	349	57'1
Aiguardent	529	36	6'8
Blanquers	416	360	86'5
Paper	365	--	--
Teixits de mescla	355	[?)	--
Llana	238	--	--
Sabó	138	60	43'4
Foneria	66	16	24'2
TOTAL	7.684	3.104	40'5

Les xifres mostren nítidament la preponderància de la indústria reusenca dins el conjunt provincial, i exemplifiquen l'estructura industrial local, on unes poques factories tèxtils mogudes per vapor, cotoneres i sederes, coexisteixen amb un elevat nombre de petits tallers i factories, en el millor dels casos semitecnificats, i sovint força precaris i artesanals.

65. Dels 536 obrers declarats el III-1857 al Vapor Vell, 291 eren ocupats en les diferents seccions de treball a mà, bàsicament teixidors, i només 245 en la fàbrica de vapor. El total era de 263 homes, 254 dones i 19 nens. "Relación de los operarios que se ocupan en las fábricas de esta de la Manufacturera de Algodón", Reus 7-III-1857. lligall "Gremis i Indústria 1600-1800".

66. I 3.290 propietaris, 142 fabricants, 493 comerciants, 1.230 industrials, 250 de professió científica, i 15.671 veïns sense professió. FORT: *Anales...,* I, pp. 99, 309; II, p. 163 i III, p. 33, on dóna una altra divisió per oficis, incompleta i contradictòria.

67. GIMÉNEZ: *Guía...,* pp. 157-158, 163.

El treball i la vida material

Les condicions de treball i de vida dels treballadors catalans durant el segle XIX, expliquen la ruptura que es produí entre la burgesia industrial i els seus obrers. Tots els testimonis coincideixen a dir que la situació social de l'obrer a Catalunya durant el desenvolupament industrial fou realment calamitosa. Excessiva durada de la jornada de treball, fins a 12 i 15 hores diàries, que esdevenia extenuant, una ocupació insegura, salari molt baix, deplorables condicions dels locals industrials i dels habitatges, indefensió davant la malaltia, l'atur i la vellesa, alimentació deficient, etc... Pitjors encara les condicions en què treballaven les dones i els nens, que sovint eren infrahumanes, sense pal·liatius. Eren els estigmes de la condició obrera, una existència difícil.

Ateses les duríssimes condicions de treball no és d'estranyar que a Barcelona, entre 1837 i 1847, mentre la duració mitjana de la vida d'un home de la burgesia era de 38'83 anys, la d'un jornaler era només de 19'68 anys, a causa principalment de l'altíssima mortalitat infantil, que arriba al 27'23 % per als obrers.[68] A Reus, que seguí aquesta tendència industrial, un estudi coetani de mitjan segle demostra que els barris amb una població amb més longevitat corresponien als de cases menys habitades i on eren menys nombroses les famílies que ocupaven cada casa. Al districte II, popular, la mitjana era 4 persones per família, i 8 persones per cada casa.[69] Al final del segle, el 1887, l'esperança de vida mitjana del reusenc era de 31 anys.[70] La diferència de fortuna entre el patró i els seus obrers no només es reflectia en la possibilitat d'obtenir més plaer de la vida, sinó en la possibilitat de viure el doble.

La jornada laboral

La duració de la jornada de treball en la primera etapa de la revolució industrial, amb la introducció de la maquinària, s'allarga inexorablement. Extingit el sistema gremial, cap llei, ni cap reglamentació no limitava la durada de la jornada laboral, que restava a la voluntat de l'empresari, segons el mercat de mà d'obra, de la demanda de productes o de la manca de recursos de l'obrer i, en fer-se més costoses les màquines, de l'afany d'amortitzar-les ràpidament. I això, més enllà de la ideologia de l'empresari.

---

68. I. CERDA: *Monografia estadística de la clase obrera de Barcelona el 1856,* dins *Teoria general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona,* III, Madrid 1867, pp. 275 i 504, citat per FONTANA: *Cambio económico...,* p. 85. F. GARRIDO en diverses obres i especialment a la *Historia de las clases trabajadoras...,* Madrid 1870, descriu les condicions de vida de l'obrer a l'estil dels primers autors que denunciaren la misèria de les classes populars sota la revolució industrial, com F. ENGELS: *La situación de la clase obrera en Inglaterra,* Londres 1845.

69. B. TORROJA: "Estadística", *Diario de Reus,* 29 i 30-I-1861, reproduït a P. ANGUERA: *Bernat Torroja (1817-1908). Teoria econòmica i reivindicació nacional,* Reus 1987, pp.109-113.

70. ALUJA: *Topografia...,* p. 64.

Ja el 1823, l'òrgan dels liberals reusencs defensa l'augment dels dies de treball, amb l'excusa del progrés: "*uno de los medios principales para el adelantamiento y conservación del comercio es, que haya en la nación muchos operarios, asi para las manufacturas de algodon y demas artes, como y tambien para el cultivo de los campos; pero aunque los operarios sena muchos, no producirán el buen efecto que conviene, mientras no se disponga que los dias de trabajo, sea mayor del que hoy se esperimenta, y menos los dias feriados*". Assegurava que un dels principals motius "*que impiden el bien estar o la conservación de los ciudadanos, consiste en ser pocos los dias para egercer las artes y la agricultura*". Sosté que era evident i fàcil de calcular "*que no hay mayor contribución que una fiesta en la que cesan todas las artes*", i més tenint en compte que "*en estos tiempos [...] no experimentamos en las fiestas mas que riñas y otras fatalidades*". Citant el concili Maguntí en temps de Lleó III, feia una crida als seus representants a les Corts per "*sacar los feriados y dias de fiesta*", o fer que se celebressin el diumenge més proper, "*pues ya no estamos en aquel tiempo que se vendian sisenas y daban un par de huevos por dos dineros, y por lo mismo es menester economizar y aprovechar el tiempo: labor omnia vincit*".[71]

El creixement del ritme laboral, per una banda, i el permanent substrat anticlerical existent a la ciutat, fa que es deixin de celebrar, més que mai, les festes ancestrals i religioses. El 1829 l'alcalde moderat publicà un ban on denuncia que "*los naturals de aquest hermos pais, faltan sens escrúpol á la observancia [...] que mana santificar las festas, exercint en ellas tota clase de oficis, com en qualsevol altre dia de treball*", en contravenció de la Religió, i de les normatives reials. Per això, ordenava que "*ningun vehí estant ó habitant en esta vila y pobles de ma jurisdicció, de qualsevol clase, sexo y estat que sia, se ocupia en treball algun de ninguna especie, capas de distráurerlo del exercici del culto Divino*" els dies de festa, "*en los que deuhen parar absolutament tot tráfech en amunt al que contravinguia, á no ser que sent lo cas mol urgent y de necesitat, obtinga permis de la autoritat competent*".[72]

A mitjan segle, a les filatures i a les fàbriques de teixits de la capital catalana es treballava 69 hores setmanals, dividides en 12 hores diàries, menys el dissabte que hom treballava 9 hores. Als teixidors, la necessitat els obligava sovint a passar 14 i fins i tot 16

71. "*Así lo espero. N.", Diana Constitucional, Política y Mercantil de la Villa de Reus,* 21-IV-1823.

72. "*Y peraque arribia á noticia de tots, y ningú puga alegar ignorancia, mano que se publique y fixia en los paratges acostumats de esta vila y pobles del partit*". Feia responsables de la vigilància i compliment els Ajuntaments, Alcaldes de barri i altres dependents del Tribunal i Policia. Ban en català, signat per l'alcalde Ambròs de Eguia e Irigoyen, Reus 16-VI-1829. Lligall "Ordenes superiores..." El treball en diumenge provocà una polèmica en l'òrgan dels republicans *La Redención del Pueblo,* 16-III-1872, que denuncia que "*desde el púlpito de la Iglesia de san Pedro se acriminó [sic] ayer severamente en nombre de diós a las infelices obreras de nuestras fábricas porque por la mañana de los dias festivos se ocupan en lavar la ropa y en faenas caseras. ¡Ah señor cura (sentimos ignorar su nombre) ¿Cree usted de veras que no santifican las fiestas esas pobres mugeres a quienes la horrible ley de la necesidad obliga todos los dias habiles de la semana a abandonar el lugar doméstico desde las 5 de la mañana a las 8 de la noche? Que es mas meritorio a los ojos de la moral, el emplear parte del dia festivo en la higiene doméstica, que es indispensable a la salud del cuerpo y hasta a la cultura del espiritu, o el perder el tiempo, masticando oraciones que no entiende, en un rincón de un templo oscuro y mal sano?*"

hores diàries al costat de les màquines, "*metido en una covacha, encorvado sobre el telar para ganar un pan escaso, que no puede bastar al hambre de sus hijos, que deben recurrir a la caridad pública para alimentarse, hasta morir víctima de su trabajo, y de las condiciones antihigiénicas de su vivienda y taller*".[73]

Immergida en la revolució industrial, també en el tèxtil reusenc la jornada laboral s'havia allargassat: tant a les fàbriques com als múltiples telers disseminats a les "quadres" dels carrers dels afores, es treballava a preu fet, el 1871, encara de 5 del matí a les 8 de la nit, 15 hores diàries. I això en ple sexenni democràtic i amb les organitzacions obreres actuant a la llum pública! En la resta d'oficis aquell mateix any la jornada laboral era de 10 a 11 hores diàries i els pagesos treballaven de sol a sol. La lluita per a aconseguir una reducció d'aquestes dilatades jornades laborals fou una de les principals causes que provocaren que la majoria d'obrers de la ciutat s'integressin a les organitzacions d'ofici.[74]

La llarguíssima jornada laboral, que els obliga a aixecar-se abans que surti el sol, fa que els obrers tèxtils protestin per la manca d'enllumenat públic. Des de *El Eco del Centro de Lectura* es demana que es deixin encesos els fanals de gas fins a la matinada "*a fin de que disfruten de este beneficio les clases trabajadoras*", ja que és "*crecidísimo el número de trabajadores de ambos sexos que van a trabajar a las fábricas antes de la primera luz del día*".[75] Des de l'Ajuntament els arguments esgrimits foren idèntics: "*Un número considerable de nuestros conciudadanos se ven precisa y terminante-mente obligados a dejar el lecho y dirigirse a los talleres a las primeras horas de la mañana [...] para acudir al trabajo, con cuyo importe atienden las necesidades de su familia; y sabido es que en los talleres ecsisten reglamentos que son cumplidos con la más estricta rigidez y una de las disposiciones es la que priva una parte de su jornal al operario que no estuviese en el taller en la hora fijada [...] y téngase muy presente que un número considerable de estos operarios son mujeres [...] y por desgracia más de una vez alguna de las laboriosas jornaleras han caído en celadas espantosas preparadas con criminal cautela*".[76]

En el text queden ben patents l'extenuant jornada de treball, la situació gairebé presidiària dels obrers fabrils, l'elevat percentatge que hi ocupen les dones i els atacs sexuals que sofrien les obreres. Són diversos els textos que referencien agressions sexuals a noies i dones treballadores de les fàbriques. El 1862, es denuncia que la foscor dels carrers a la matinada "*brindaba ocasión a no pocos malintencionados, de apretujar a las obreras que se defendían de tales ataques a chillidos o mordiscos*".[77]

73. Les dades són de 1858, SALARICH: *Higiene...,* p. 279.
74. FORT: *Anales...,* VI, p. 40.
75. M. FONTS: "Revista de la semana", *El Eco del Centro de Lectura,* 4-XII-1859, citat per ANGUERA: *Economia...,* p. 55.
76. La ciutat " *queda envuelta en la más densa oscuridad y ésta es siempre una amiga fiel, un apoyo decidido del criminal, ora trate de ejecutar sus alevosos planes, ya quiera o intente por lo menos burlar la vigilancia de la autoridad*". Actes Municipals 1859, sessió 3-XII, ff. 340-341.
77. FORT: *Anales...,* II, p.295. La demanda d'il·luminació matinal i les queixes de les obreres agredides es repeteixen anys després, com el 1876, 1877 i 1878.

L'explotació infantil era, com s'ha dit sempre, un dels aspectes més lamentables del sistema. L'activitat laboral dels nens obrers, que passaven la infància als tallers, començava de molt joves, entre els 6 i 7 anys, i les llargues jornades de 14 i 15 hores no deixaven temps perquè els infants rebessin ni tan sols una instrucció elemental. El treball de les dones i nens, que eren ocupats pels empresaris amb la mira exclusiva de rebaixar els costos de producció, ja que cobraven uns salaris molt més baixos que els homes, fou denunciat tant pels dirigents obrers com per metges d'opinió conservadora, com J. Salarich.[78] Les conseqüències del treball infantil eren nefastes per al desenvolupament físic, el progrés cultural, la vida afectiva i la conducta moral dels infants condemnats al treball. Un altre metge, Pere Felip Monlau, no dubta a qualificar el treball infantil d'"*explotació homicida*", i remarca que el treball dels infants és una de les causes més poderoses de malaltia i de mortalitat en la classe obrera.[79]

L'expansió del treball femení provoca un article al periòdic *La Redención del Pueblo*, en què l'anònim i masclista autor, que es declara obrer, es queixa de la substitució en les fàbriques de la mà d'obra masculina per dones i infants, "*ángeles de la familia y el más bello adorno [!] del hogar*". Aquesta realitat obliga els obrers que han quedat a l'atur "*a pasar una vida angustiosa, llena de miserias y sinsabores*". Diu que l'home és l'únic que ha de complir racionalment el precepte moral del treball: "*No se avienen la candidez y debilidad de la muger para las rudas tareas. La muger solo sirve, en cuanto al trabajo, para las finas labores, y [...] hasta las artes liberales, mas no las mecánicas*". La dona cal que s'ocupi bàsicament de les feines de la llar, que ja són prou fatigoses, a més de ser "*ella y solo ella, el verdadero ángel tutelar de la familia*", protegint els infants. Si s'ocupa la infeliç mare amb 15 hores de treball, des de les 5 del matí fins a les 8 del vespre, és impossible que atengui els seus deures familiars. Els fills "*se crían enteramente faltos del maternal consuelo [...] abandonados y expuestos a perecer entre la soledad y el abandono*". El temps que la dona treballa fora de casa és temps "*robado a la educación moral de la familia*". En canvi, amb l'home succeeix a l'inrevés: "*cada gota de sudor que corre por el rostro de este durante las muchas y demasiadas horas de su penoso trabajo, es el rocío que vivifica la planta cuyos frutos son en provecho de la familia y de la sociedad*". A més, treballant, "*huye del vicio [y] parece circule en su cuerpo sangre más noble*". Diu que és fals que el jornal de la dona sigui necessari a les cases obreres, ja que abans no treballaven i igual vivien. A més, es gasta la meitat del seu jornal amb la bugaderia, la modista i la mainadera, si és casada i té fills, i el que podria estalviar per ella mateixa en les compres al mercat, ho perd en les menjades que ha de fer fora de casa,

78. SALARICH: *Higiene...,* p. 262.

79. P.F. MONLAU: *Higiene industrial. ¿Qué medidas higiénicas puede dictar el gobierno a favor de las clases obreras?,* Madrid 1856, p. 91. El treball dels infants i de les dones quedà reflectit en algunes novel·les i versos populars d'èxit. Les cobles publicades a Reus el 1873, delaten una imatge rural de la moralitat de les noies de fàbrica, s'escandalitzen especialment de la condició de les "xinxes" de fàbrica: "*sols púguian ellas fer lo plaga / ab alguns treballadors, / ving[u]e pesichs y espentas, / altres lo parlar greixós, / [...] que tenen molt més que'ls homens / de descarao y de valor*". Citat per FONTANA: *La fi de...,* p. 372.

"porque la pobre sale de la fábrica y no tiene tiempo para preparar lo necesario para ella y su familia, que encuentra en el mayor abandono". Per l'autor, el treball de les dones era un dels punts més importants del problema social: *"Más que las huelgas, más que el aumento del salario, hoy por hoy importa resolver si es justo, si es moral, si es conveniente que la muger abandone el hogar doméstico, no pueda educarse en las obligaciones propias de su sexo y se pierda, física y moralmente en las cuadras de nuestras fábricas, grandes monumentos levantados a la industria en cuyo interior hay muchas maravillas pero también muchas miserias".*[80]

La higiene i la seguretat en el treball: l'agressió física de la industrialització

Les fàbriques de Reus exemplificaven nítidament les pèssimes condicions laboral que suportaven els operaris d'arreu del país. Entre les causes de la mortalitat dels obrers reusencs es destaca la tuberculosi, *"por ser generalmente de las afecciones que más se padece entre la clase industrial por las condiciones en que se vive dentro de las fábricas y talleres".* A les de filats i teixits de seda i cotó, els milers de treballadors patien *"la influencia altamente perniciosa de permanecer largas horas encerrados en los talleres, con una atmósfera caliente por exigirlo así la índole del trabajo, respirando un aire viciado con el olor grasoso de la maquinaria y saturado de las emanaciones pulverulentas y filamentosas del algodón que por ligereza, tenacidad y flexibilidad de sus elementos fibrosos, le hacen más fácilmente penetrable al profundo de las vías respiratorias, causando irritaciones bronquiales, laringitis crónicas, dismenorreas, anemias y por fin la predisposición a la tisis consuntiva; los cambios de temperatura al salir del trabajo, especialmente en hinvierno, les ocasionan bronquitis, pulmonías y demás afecciones catarrales".* A més, els teixidors a mà rebien *"continuas sucusiones y percusiones sobre el pecho por los movimientos bruscos de brazos y piernas, padecen muchos de ellos catarros pulmonares crónicos, afecciones cardíacas, hernias, hemorroides, y úlceras varicosas de las piernas*". Com a prescripcions higièniques es recomana que es ventilin els tallers amb xemeneies, que s'alimentin bé i que *"dejen el oficio tan pronto empiezen a toser, a enflaquecerse o bien a esperimentar cualquier alteración en su salud".*[81]

Altres oficis amb un cert perill per a la salut eren els ferrers, boters, serradors, serrallers, etc., que feien exercicis violents i estan predisposats a trencaments de fibres musculars,

80. "La muger obrera", *La Redención del Pueblo,* 17-XI-1871. *Las Circunstancias,* 16-II-1878, reprodueix una carta del Congrés de Lió, sobre els drets de la dona treballadora, on s'afirma: *"Exsisten sociedades protectoras de animales: ¿Cuando se formarà una sociedad protectora de la mujer?" (!)*

81. ALUJA: *Topografía...,* pp. 66, 75-76, que coincideix amb SALARICH: *Higiene...,* pp. 128-152, en descriure les greus repercussions de l'ofici en la salut dels obrers. MONLAU: *Higiene...,* pp. 73-74, destacava, per exemple, que hi havia el doble nombre de tísics entre els empleats en fàbriques i tallers que entre els que treballaven a l'aire lliure.

hèrnies, hemorràgies, congestions, luxacions, etc., i els recomana "*no hacer mayores esfuerzos de lo que permite la robustez de cada uno*". Els que han d'estar moltes hores asseguts en una mateixa posició, com els sastres, modistes, sabaters, etc., sofreixen congestions abdominals, indigestions, parèsia funcional, languidesa de les carns i problemes circulatoris, haurien de passejar per l'aire lliure, principalment després de les menjades. Els que necessiten fixar atentament la vista a objectes petits, com rellotgers, impressors, escrivents, platers, brodadors, etc., "*se castigan lentamente la vista*" i sofreixen congestions a la retina, miopia, debilitat de visió, etc, i els convé alternar el treball amb freqüents estones de descans. Els que han de manejar en el seu treball substàncies tòxiques, com els tintorers, confiters, que usen l´anilina i els seus derivats; els que extreuen l'oli de pinyolada amb sulfur de carboni, els fabricants de fòsfor, de focs d'artifici, etc., cal que "*tengan mucho cuidado de no respirar las emanaciones nocivas y mucho tiento en el manejo de estos productos, usar de bastante limpieza después del trabajo y alimentarse bien*". El metge Aluja, autor dels anteriors comentaris, es mostra excessivament optimista, o potser xovinista, i en resumir es contradiu ell mateix i afirma que les condicions higièniques dels industrials reusencs eren en general bastant satisfactòries, i els habitatges són ben ventilats. Reconeix, però, que "*muchas habitaciones por pertenecer a familias menesterosas y que por tanto tenían que vivir hacinados gran número de individuos en locales reducidos y poco ventilados en los que se respira un aire muy viciado*".[82] I hom reconeixia que un mal habitatge "*puede ser el orígen de perversión hasta para aquellos que estuvieran dispuestos a seguir la senda del deber.*[83]

Els accidents laborals

La jornada de treball comportava per als obrers de diversos rams un perill evident. Les nul·les o mínimes condicions de seguretat laboral foren una constant durant tot el vuit-cents, i ho han estat en bona part del segle XX. Els accidents de treball eren un altre flagell que suportaven els obrers. A tall d'exemple d'aquests perills vegeu les següents referències d'accidents, no pas exhaustives, no pas extraustives, amb víctimes mortals o ferits. Entre els rams més afectats hi ha el de la construcció i els oficis fabrils.

L'accident laboral més reculat del qual tenim referència documental és del 8 d'agost de 1835, quan dos minadors moren ofegats en un pou negre, quan es rebenta un pou del costat, a cal Morcaire, residència de l'alcalde.[84] La construcció de la línia de ferrocarril comportà diversos accidents laborals mortals. A mitjan febrer de 1862 exploten diverses

82. ALUJA: *Topografía...,* pp. 13-14 i 66. Vegeu la planta d'un característic i esquifit habitatge de família proletària vuitcentista, d'uns 35 m. quadrats, a P. ANGUERA: *Arquitectura i urbanisme de Reus,* Reus 1988, p. 127.

83. A. GARCÍA BARASA: "Casas para obreros", *Diario de Reus,* 18-VIII-1880.

84. A. PONS: *Libro de varias cosas sucedidas en esta villa y algunos parages de Cataluña,* Reus 1988, p. 157, que també dóna referència de l'explosió i incendi en un taller de pirotècnia.

capses de pólvora en una caseta del tram Reus-Montblanc i l´explosió provoca la mort a cinc treballadors que hi dormien, i pocs dies després una altra explosió deixava tres morts i dos ferits greus. Aquestes "*lamentables desgracias que sin interrupción se iban sucediendo en las obras del ferrocarril*" provoquen la reacció del govern civil, atesa la poca seguretat del treball i per la misèria en què quedaven les famílies de les víctimes, i s'anuncià que s'iniciarien diligències judicials per a mirar la part de culpa de la companyia, i alhora s'inicià una subscripció pública. A primers de juny, un altre accident provoca dos morts a la Selva del Camp.[85] El 30 d'agost de 1870 un blanquer s'accidentà quan va començar a treballar i quedà mort a l'acte.[86] El 19 de setembre de 1871 un dependent es cremà considerablement al magatzem de vins Casellas i Cia.[87] El 27 de novembre de 1871 un accident en una fàbrica a vapor costà la vida a una obrera mentre a una altra li hagueren d'amputar la mà.[88] El 5 de setembre de 1872 una treballadora de La Fabril fou colpejada fortament, i quedà greu, en passar per sota una màquina en moviment.[89] El 19 de maig de 1874 un maquinista fou atropellat per un tren, a l'estació de Reus, i morí en uns dies.[90]

Un comentari del mateix *Diario de Reus,* el 1871, afirmant que molts accidents s'evitarien si les obreres procuressin "*el no trabajar distraídas o bien el que se cometieran imprudencias que la mayoría de las veces son la causa de ello*",[91] provocà la rèplica irada de *La Federación*, l'òrgan dels internacio-nalistes de Barcelona: *"¡Cuánto nos gustaría ver a los satisfechos redactores del Diario de Reus trabajando doce o más horas diarias en las fábricas, sin estar distraídos y sin cometer imprudencias. Entonces, si fuesen trabajadores serían amantes de la emancipación de los mismos, y no achacarían a la distracción y a la imprudencia lo que es debido al cansancio, al excesivo trabajo y a las violentas e infames condiciones con que el obrero debe agitarse para poder arrastrar, en suma una miserable existencia*".[92]

Els accidents de treball deixaven els obrers en situació d'indigència perquè veien estroncada la seva font d'ingressos i no existia cap tipus d'assegurança obligatòria ni protecció legal. Aquests, sovint havien de recórrer a la mendicitat i/o a la solidaritat/caritat dels seus companys obrers.[93] Només els socis de les associacions i germandats de socors mutus, que pagaven quota, tenien petits subsidis en cas de malaltia o d'accident.[94]

---

85. Citats per ANGUERA: *Economía...,* p. 96. Probablement, com apunta aquest autor, la notable inseguretat física en el treball és la causa de la vaga de paletes de l'estació de Reus, per l'abril de 1862. Vegeu *infra.*
86. *Diario de Reus,* 31-VIII-1871.
87. *Diario de Reus,* 22-IX-1871.
88. *Diario de Reus*, 28-XI-1871.
89. *La Redención del Pueblo,* 6-IX-1872.
90. *La Redención del Pueblo*, 20-V-74, i *Diario de Reus,* 20, 22 i 23-V-1874.
91. *Diario de Reus*, 27-IX-1871.
92. *La Federación* (Barcelona), 1-X-1871.
93. En aquest sentit és significativa aquesta petició d'ajut d'obrers reusencs accidentats en una explosió al taller on treballaven, a la resta de treballadors de Catalunya:"*Con el corazón transido de dolor os dirigimos nuestra trémula voz para implorar vuestra ayuda en la desgracia en que nos vemos sumidos. Ya recordareis la terrible catástrofe de que fuimos víctimas [...] y sumidos desde entonces en el lecho del dolor nuestros*

El comportament obrer. Els oficis

Si hem de creure el cronista Fort, el treballador reusenc, en general, "*está bien educado, respetando a sus superiores, y cumpliendo como bueno, siente la noble emulación del trabajo*". L'obrer boter era "*laborioso, ganando jornales por trabajar a destajo*" i "*es amigo de frecuentar tabernas y aficionado a comidas campestres, en especial durante los días siguientes a los festivos*". Els obrers blanquers sembla que treballaven lleugers de roba: "*Bueno es que en el interior de sus malolientes talleres, vayan en cueros o poco menos, pero al callejear deberían tapar sus desnudeces en beneficio del decoro público*", principalment al carrer del Batan "*donde en determinadas horas no pueden pisar las mujeres que estimen su pudor*".[95]

Els pagesos reusencs "*pecan de rudimentarios, apegados a su manera de ser, desdeñando innovaciones prácticas*". La majoria son parcers i dediquen part de la setmana treballant finques d'altri, ocupant els dies d'atur forçós a treballar les terres que tenen, en alguns casos, arrendades o a mitges. Malgrat la seva "*rusticidad son amantes de su familia y sumamente honrados y laboriosos*", i en general, "*son poco amigos de hacer de la noche día, antes prefieren robar horas al descanso nocturno para dedicarlo a las rudas tareas agrícolas*", i sembla que no es rentaven gaire: "*Ni que decir tiene que nuestros payeses ni por el forro conocen la higiene. Se lavan cuando llueve o en las grandes festividades familiares. Apenas llevan alpargatas para trabajar; visten miserablemente, pero no obstante su horror a las más elementales reglas higiénicas abundan entre los payeses quienes llegan a sexagenarios. Contribuye a ello el trabajar a pleno campo, pasando más tiempo al aire libre que en talleres lóbregos y mal aireados*".

Treballaven de sol a sol, fent descansos o begudes; sortien de Reus a l'alba i tornaven entrada la nit. La majoria de pagesos, propietaris o parcers, eren socis de la Germandat de Santa Llúcia i de l'antic gremi de Sant Isidre, tot i "*la falta de fe que les caracteriza*", "*irreligiosidad [que] observan nuestros payeses no honrando las procesiones*". L'època de més feina per als pagesos era la de la verema, quan la gran demanda de mà d'obra feia necessari llogar molts jornalers del Baix Aragó, la Ribera d'Ebre i de les províncies de Lleida, Castelló, Terol i Conca, en una situació més precària: "*Si pobres y rústicos son nuestros labradores, comparados con los vendimiadores, resultan cresos*". La majoria no tenien "*la mísera cantidad de dos cuartos que hacen pagar [en las posadas] para dormir en un*

---

recursos se han agotado así que los de nuestras familias. Ante la triste perspectiva que se nos presenta no titubeamos en apelar a vuestra proverbial generosidad e hidalguía. Si os parece pues que la desgracia y el desconsuelo merezcan un alivio, dignaos contribuir con el óbolo de la caridad que la Providencia os lo premiará. No dudamos que seremos escuchados por cuantos sientan latir en su corazón un sentimiento de compasión". Reus 4-VI-1868, Josep Mayol, Jaume Rabanals, Josep Salvadó, Joan Casas i Francesc Bonet. L'encarregat de la suscripció era Francesc Ferré Caballé, *La Legalidad,* (Barcelona) 7-VI-1868.

94. Vegeu *infra* l'apartat "Les societats de mutua protecció".

95. Els aprenents d'aquesta indústria, "*al abrevar las caballerías de las tenerías, pasean sus cuerpos infantiles, escuálidos y pringados, por calles y arrabales, moviendo de paso la consiguiente bulla entre los golfos y los pilluelos empeñados en montar aquellas flacuchas bestias*". FORT: *Anales...,* I, pp. 106-107 i 110.

montón de paja",[96] i dormien unes hores als porxos de la plaça del Mercadal, on a primera hora del matí començava la contractació, i a la plaça del Castell i a la dels Quarters. També a l'època de la recollida de l'oliva venien "*cuadrillas de forasteros que no obstante la crudeza del tiempo, con sus capazos y malas mantas, tumbados en los pórticos de la plaza del Mercadal, trémulos de frío, que en vano tratan de mitigar con alguna hoguera*".[97]

Per altra banda, el desenvolupament de les activitats artesanals i industrials a l'interior de la ciutat originava sovint molèsties als veïns. Hom destacava, per exemple, "*el insoportable mal olor que espiden en ciertas horas del dia algunas de las tenerías*",[98] i són múltiples les denúncies com la d'agost de 1856 en què diversos veïns protesten per les molèsties que els ocasiona una fàbrica de midó "*que al acto de hacer sus operaciones da un fastidio tan grande al vecindario que se hace insoportable*", i demanen a l'Ajuntament que eviti "*los daños que pudiera causar a la salud pública*". Malgrat reconèixer que tenien raó, la denúncia fou desestimada.[99]

Era encara més freqüent l'ocupació del carrer per a treballar, com a ampliació del taller, que feien els més diversos oficis, principalment els ferrers, constructors de carros, basters, tintorers, picapedrers, transportistes, fusters, ebenistes i boters. Destorbaven els transeünts, malgrat estar prohibit per les ordenances municipals, i ser denunciat per la premsa.[100] Significativa en aquest sentit és la llibreta d'informes de la Policia Urbana de 1855 que, en el curt període de cinc setmanes, registra una vintena d'actuacions per infraccions d'aquest caire realitzades pels tallers i indústries locals. En general tan sols s'amonestava l'infractor, i si reincidia descaradament se li imposaven petites multes, però en alguns casos, excepcionalment, la resistència a obeir, la discussió o el tracte poc respectuós amb la policia havien acabat amb la detenció de l'artesà. Així, el fuster Hipòlit Pallejà, que havia estat sancionat amb 10 rals de multa per ocupar repetidament la vorera amb els estris del seu ofici que impedien el pas dels vianants, el 14 de març de 1855, quan la policia li tornà els diners ja que els havia de pagar en paper de multes, "*los arrojo delante de los municipales diciendo que no quería ni pagar en dinero ni en papel, por cuya razón se halla preso*". També feu cap a la garjola el ferrer Francesc Nolla, amonestat per interceptar el pas amb un carruatge davant de casa seva: "*Ha desobedecido al guarda del barrio 3º y Alcalde del mismo y en consecuencia [fue] arrestado en la sala municipal diez horas, y*

96. *Las Circunstancias*, 11-IX-1979.
97. El 1871, en un escorcoll policial al carrer que es féu als veremadors, es confiscaren "*dos capazos de navajas y armas de fuego*", i anys després "*la afición a las armas seguía a la orden del día y la corriente immigratoria proporcionaba a Reus numerosos contingentes de forasteros analfabetos*". FORT: *Anales...,* I, pp. 155-159, i VI, p. 245.
98. *La Verdad,* 23-VIII-1868.
99. "Reclamaciones por causas de insalubridad", lligall "Sanidad. Policia Urbana 1820-1892".
100. Vegeu-ne una descripció detallada a FORT: *Anales...,* I, pp. 247-249, i VII, pp. 15-16. El *Diario de Reus,* 2-XII-1870, per exemple, denuncia "*el abuso que desde hace mucho tiempo vienen cometiendo los dueños de los talleres de pipería [...] obstruyendo el paso con los operarios que se ven precisados a trabajar en la calle, por no tener [..] un lugar espacioso*", o semblantment *Las Circunstancias*, 6-X-1878, entre altres.

además se le dió una reprensión enseñándole su deber y el respeto que debe guardar a la autoridad".[101]

El salari quotidià

La situació de trànsit entre una estructura artesanal i una economia industrial es manifestà en la diversitat de modalitats que presenta el salari obrer, des del treball a canvi de la manutenció i instrucció, fins al jornal estipulat per hores de treball, de caràcter plenament modern. A la indústria del cotó existia una gran gamma sobre els preus d'elaboració dels diferents productes, però com que ignorem el temps que calia per a la seva producció, no sabem el valor del salari. A les especialitats més importants de la indústria cotonera, filadors i teixidors, els salaris eren a preu fet, i amb moneda.

La notícia local més reculada de la retribució del treball industrial és de 1802, quan les joves empleades als nous tallers de filats de cotó cobraven jornals de 2 a 6 rals diaris. Malgrat l'escassetat de la retribució, era clara la superioritat dels jornals industrials urbans sobre els rurals i tradicionals, que, en alguns llocs d'Espanya, no arribaven a un ral per dia de treball.[102] El 1838 el jornal percebut cada dia laborable per un teixidor reusenc era de 5 rals de billó.[103] El 1840, el jornal d'un bon teixidor era, a Barcelona, d'uns 5 a 7 rals diaris, força similar al sou reusenc. En els salaris dels aprenents i nens la patronal s'aprofitava de la seva situació per explotar-los més obertament, i pagava de 8 a 10 rals setmanals.[104] Els anys 1840-1843 formen part d'un període de rebaixa de salaris, que es demostra plenament a Reus amb la disminució del preu de la mà d'obra en totes les especialitats tèxtils en el conveni col·lectiu signat per obrers, patrons i alcalde el 1843 respecte als aconseguits en el de 1837. La reducció real de la retribució fou força notable.

A Catalunya, entre 1835 i 1855 els salaris dels teixidors i filadors de cotó no havien augmentat, i en alguns casos havien disminuït notablement. Per contra, el cost de la vida havia experimentat un augment constant, i passà de 36 a 55 rals setmanals, en el mateix període: *"¿Quién no se horroriza al imaginar que el corazón de la rica y hermosa Cataluña se albergan 50.000 hombres de un solo ramo que a pesar de su trabajo de 14 horas mortales, molesto y perjudicial a la vida, si tiene familia, si quiere vivir con las precisas condiciones de hombre [pasa] enormes privaciones, por la miseria, por el hambre, por la muerte".*[105]

---

101. Llibreta "Policia Urbana 1855. Multas". Vegeu la transcripció parcial a l'apèndix.
102. *Almanak mercantil...* 1802, p. 270.
103. Segons un testimoni coetani citat per ANGUERA: "El dietari de Manuel Freixa (1796-1882)", a *Penell,* n. 3, Reus 1989, pp. 181-182.
104. OLLÉ: *El moviment...,* p. 28.
105. TRESSERRA: *Porvenir de las asociaciones de la clase obrera. Origen y estado actual de la cuestión del trabajo en Catalunya,* Barcelona 1855, pp. 18-20, que calcula que amb l'evolució dels jornals i del cost de la vida, si un obrer atengués a les seves necessitats correctament, de 1850 a 1855, s'hauria endeudat d'uns 9 a 17 rals setmanals, un total de 2.250 a 4.250 rals.

Tampoc la conclusió dels acurats estudis de Cerdà no pot ser més desoladora: a Barcelona, gairebé cap obrer casat no podia arribar a atendre, amb els ingressos que percebia, aquelles despeses teòriques mínimes. És a dir, gairebé tota la classe obrera es veia obligada a viure per dessota del nivell mínim vital. El salari que percebia, com a mitjana, un obrer casat i amb dos fills era de 8'48 rals diaris, quan el mínim vital calculat requeria que percebés 13'23 rals diaris. Aquesta gravíssima insuficiència del jornal obrer per a mantenir la família a un nivell de subsistència, explica, entre altres raons, que les dones i els infants haguessin de treballar també per completar el salari insuficient del cap de casa.[106] I no hi ha cap motiu per a pensar que Reus fos gaire diferent de Barcelona en aquest aspecte.

Dissortadament, no és possible amb la informació localitzada establir cap sèrie de l'evolució dels salaris a la ciutat. Els únics anys dels quals són coneguts els jornals de la majoria d'oficis són 1860 i 1865, mentre que totes les altres dades dels anys anteriors i posteriors són encara esporàdiques i disperses. El 1860 i el 1865 la duració de la jornada laboral i els jornals dels treballadors a Reus eren els següents:

L'EVOLUCIÓ DELS JORNALS A REUS (1860-1865)

	Jornada	*1860*		*1865*	.
Oficis	*(hores)*	*Mínim*	*Màxim*	*Mímim*	*Màxim*
Manobres	10	1,5	2	1,75	2,25
Paletes	10	2,5	3	2,75	3,25
Fusters	11	2,5	3	2,75	3,25
Adobers	11	-	-	3	3
Ebenistes	11	2,5	3	-	-
Estorers	11	2	2,25	2,25	3,25
Ferrers/fonedors	11	2,75	3	3	3,25
Rajolers	12	2	2,25	2	2,25
Pagesos	12	1,75	2,25	1,75	2,25
Pintors	10	3	3,5	3	3,25
Fideuers	11	2,5	3	2,5	3
Tintorers	12	2,5	3	2,5	3
Tipògrafs	10	3	3,5	3,25	3,75
Boters	10	4	4,5	4	4,5
Sabaters	11	3,5	3,75	3,5	3,75
Picapedrers	11	2,5	3	2,5	3,25

(En pessetes: 1Pta. = 4 rals)

106. Citat per BENET-MARTI: *Barcelona...,* p. 145. Segons *La Revista Social,* 28-II-1873, citat per IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 33-34, el total de despeses d'una família obrera tipus era de 109 rals i els ingressos només 96, el que significava un dèficit de 13 rals setmanals.

Notícies parcials informen que els empleats a les obres del ferrocarril, el 1853 cobraven jornals de 2 a 6 ptes., segons la feina, l'especialització i la responsabilitat, i el 1865 un peó cobrava 2 ptes. al dia, un paleta o picapedrer 4,25 ptes. i el jornal del carreter que hi posava el carro era de 6 ptes.[107] En les tasques agrícoles, el 1860 el jornal pels veremadors era d'1 pta. per a les dones, i 1'25 pta. per als homes, i la recollida d'olives d'1'25 a 1'50 pta. El 1862 la verema havia pujat 0'25 pta., i llaurar -el preu màxim - a 5 ptes. El 1871 els pagesos cobraven entre 1'25 i 1'50 pta. Els jornals dels pagesos, com els del tèxtil, estigueren sempre per sota dels altres oficis.

El 1871 els jornals més corrents per a la majoria d'oficis a Reus eren de 2,5 a 3 ptes. diàries. Les esporàdiques referències localitzades sobre els jornals mitjans més corrents entre els obrers locals, demostren l'extrema lentitud amb què augmentaven, quan ho feien, i els retrocessos que sofrien en alguns anys.[108]

Amb la mecanització, els jornals dels obrers del tèxtil anaven per sota de la mitjana dels altres oficis. El 1871 cobraven entre 1 i 2 ptes. les dones i de 2 a 3 ptes. els homes.[109] El 1873, enfront de les 3,5 ptes. al dia amb 11 hores de treball dels teixidors mecànics de Barcelona, els teixidors a mà treballaven de 12 a 14 hores diàries per 1,25 o 1,5 ptes. al dia.[110] A més, les condicions empitjoraven sovint fora de la capital, i són abundants les queixes sobre els trucs dels empresaris i intermediaris per a rebaixar encara més el salari.[111]

Si era clar que es produïa una brutal sobreexplotació del proletariat, en el cas de les dones i els nens encara era més evident. El 1847 el sou mitjà pagat a les fàbriques de filats i torçats de cotó representava mensualment 12,32 ptes. per als nens, 20,16 ptes. per a les dones, enfront de les 50,82 ptes. per als homes. En els teixits, era de 9,6 ptes. per als nens i 17,57 per a les dones, enfront de les 51,75 per als homes. Aquestes xifres representen

---

107. J. NUÑEZ DE PRADO: *Proyecto del ferrocarril de Tarragona a Reus, (Revista de obras públicas)* Madrid 1853, p. 23 i J. SIMÓ: *Informe de la Junta de Agricultura, Industria y Comercio de Tarragona sobre el anteproyecto del plan general de ferrocarriles de la península,* Tarragona 1865, p. 13, citats per ANGUERA: *Economia...,* p. 35.

108. Les mitjanes de jornals provenen totes de FORT: *Anales...,* I-VI. Els servents domèstics cobraven, cap a 1860 de 10 a 12 ptes. mensuals. El XI-1870, els vigilants nocturns cobraven 30 ptes. mensuals i demanen augment de sou fins a 45 ptes., que no és acceptat per l'Ajuntament que només donà un augment a 37'5 ptes. El guardià cívic demanà també augment de sou. El 1871 un mestre d'escola municipal cobrava 1.100 ptes. any. El 1874, són els alts funcionaris municipals els que obtenen augments de sou, davant, diu l'acta municipal, de "*la mezquindad de alguno de ellos, el trabajo que se emplea y el aumento de precio que cada día obtienen los artículos de alimentos y demás indispensables a las familias y a su virtud*". L'augment fou aprovat, i el secretari de 2.700 ptes. anuals passà a cobrar-ne 3.000; de 1.250 passen a 1.500 els oficials de secretaria, i a 2.000 l'arquitecte. Actes Municipals 1870, f. 255, 1871, f. 33, i 1874, f. 247v.

109. FORT: *Anales...,* VI, p. 40.

110. *La Revista Social* (Gràcia), 21-II-1873.

111. Alguns teixidors a mà eren propietaris del teler però se'ls obligava a pagar un lloguer pel local on treballaven. A altres, no propietaris del teler, se'ls arribava a descomptar fins un 15% dels seus ingressos en concepte de lloguer d'aquell aparell. L'anomalia més denunciada era l'engany a l´hora de mesurar la longitud de les peces teixides, fet que provocà que una de les primeres reivindicacions dels teixidors fos de participar en l´amidament. Altres paranys consistien a imposar multes, descomptes sobre el salari, per les més petites tares o falles que a cops només existien en la ment de l'empresari; a pagar una part de salari no en pesseta de plata, sinó en moneda fraccionària de valor real menor, o a realitzar un petit descompte sobre el salari, precisament per pagar-lo exclusivament en monedes de plata; a cobrar una quantitat als obrers per donar-los peces per a teixir en els moments de crisi, cobrament que, oficialment, es feia, per exemple, per a cobrir despeses de fusteria; i a no pagar quan l'obrer havia acabat una peça, sinó quan l'empresari subordinat havia cobrat del gran fabricant. IZARD: "*Entre la impotencia...*", p. 35.

que les dones cobraven aproximadament un 63,2 % menys que no pas els homes![112] I, tal com denuncia *La Revista Social,* en la utilització de la mà d'obra femenina s'havia arribat al màxim a Reus, on les grans fàbriques tèxtils mogudes per vapor només utilitzaven dones, i els pagaven uns salaris molt inferiors als de Barcelona. Pel gener de 1874 les jornaleres fabrils reusenques cobraven 5'5 ptes. setmanals, enfront de les 2,75 diàries dels jornalers mascles barcelonins; les filadores 10 ptes. enfront de les 4'50 diàries dels barcelonins, i les teixidores de 8 a 12 ptes. i només en casos excepcionals de gran productivitat, arribaven a cobrar 15 ptes., contra les 3'50 diàries dels teixidors de Barcelona.[113] Aquesta duríssima realitat de subsistència és imprescindible per a poder comprendre les raons de molts dels esdeveniments de la història de les classes populars vuitcentites.

Les necessitats de l´existència: les condicions de vida

L'alimentació: la vida, cara

Durant tot el segle XIX l'alimentació de la classe treballadora fou senzillament penosa. Tots els testimonis són altament pessimistes: l'alimentació vegetal era la més comuna i usada per la classe obrera, ja que "*se presta mejor a sus alcances pecuniarios*" i només excepcionalment tastaven una mica de bou, cansalada o mantega. En temps de crisi, de paralització del treball, les famílies obreres havien de prescindir de qualsevol tipus de carn "*debiendo los más pobres satisfacer su apetito con patatas y legumbres condimentadas con sal y aceite*".[114] Els obrers i les seves famílies "*no disfrutan todavía de una alimentación lo bastante reparadora*",[115] i tot i així, és sabut pels estudis de Cerdà, que més de la meitat dels ingressos d'una família obrera es dedicava a l'alimentació.[116]

Els testimonis dels cronistes locals confirmen plenament que la situació dels treballadors reusencs és comuna a la de la resta dels obrers catalans: "*La alimentación de la clase obrera peca de deficiente, comiendo poca carne y bastante bacalao y arenques*

112. Calculat a partir del nombre d'obrers i dels totals de sous, en rals, publicats per MADOZ: *Diccionario...,* vol. III, pp. 464-465.

113. *La Revista Social,* 23-I-1874 i 5-III-1875, citat per IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 31-32.

114. SALARICH: *Higiene ...,* p. 178.

115. "*...el pan y el vino que ordinariamente consumen no son de la mejor calidad; los vegetales constituyen la base de su régimen común; y del reino animal apenas conocen más sustancias alimenticias que el bacalao, el escabeche y el tocino: el obrero come poca carne, pues si bien compra a menudo los extremos, despojos y grosura de los animales, esta carne de sábado como se decía en lo antiguo, nutre muy escasamente y fatiga en gran manera los órganos digestivos*". MONLAU: *Higiene...,* p. 87.

116. CERDA: *Monografia...,* II, pp. 657, 661-662. Segons *La Revista Social,* 28-II-1873, per als aliments es calculava un elevadíssim 81'65% dels ingressos, i el pa representava un 35'39% de les despeses en queviures, percentatges que difereixen notablement dels de Cerdà (53 i 51 %). No tenim encara dades suficients per a resseguir l'evolució dels preus dels articles alimentaris i de primera necessitat. Inclouen diverses informacions, FORT: *Anales...,* I, p.111; II, p.64; III, p.34; IV, p.38, i el *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona* que publicà llargues seqüències de preus que caldria analitzar. Això impedeix fer una anàlisi de la capacitat adquisitiva de l'obrer reusenc. Com a exemple de dada puntual, pel VII-1874, en plena reacció política, els botiguers apugen els preus dels articles de primera necessitat. *La Redención del Pueblo,* 19-VII-1874.

salados". Els pagesos "*la carne de tocino es casi lo único con que condimenta su comida, ya que solo alterna dicha vianda con bacalao o arenques salados*". Pitjor encara els veremadors temporals, "*infelices que con su arenque tienen por todo el día, supliendo la falta de viandas por trozos de pan moreno y buenas raciones de uvas, sazonadas con sendos tragos de vino*".[117]

La *Topografia Médica de Reus* de 1886, elaborada pel metge Antoni Aluja, constata que els aliments més consumits pels obrers són el pa, els llegums i les verdures. La carn de bou i de vedella "*apenas la consume la clase obrera por ser la más cara*", cenyint-se, quan en poden menjar, a la de corder i a la de porc, que era més barata. Es menjaven també força caragols, animals de caça i molta varietat d'aus, domèstiques i feréstegues, de pèl (conills, llebres, etc.) i de ploma (pollastres, gallines, coloms, ànecs, tords, perdius etc.), que es trobava a diari al mercat. El peix es portava de Salou, Cambrils i l'Hospitalet i solia ser bastant car; els més consumits pels obrers, els més barats, eren el bacallà, la tonyina i les arengades. Les menjades consistien en esmorzar, dinar al migdia --sopa o escudella-- i un plat fort, els més afortunats econòmicament, i sopaven amb verdura i guisats. Els condiments eren molts utilitzats, i el més usual eren els bitxos "*creyendo de este modo puede compensar su alimentación deficiente la clase obrera*".

Respecte a les begudes, a part de l'aigua, es beu molta llet de burra, vaca i cabra, i quasi tothom bevia vi en les menjades: se´n consumia de mitjana més d'un litre per família i dia. La cervesa i tota classe de licors eren també d'ús corrent, així com el te, la til·la, i la camamilla, però la beguda que s'havia generalitzat més era el cafè, "*pues apenas hay familia por pobre que sea que deje de tomarlo cada día*".

En un judici optimista, afirma que l'alimentació del reusenc, en general, participa igualment de l'animal que de la vegetal, i és bastant nutritiva i estimulant. Però, el metge denuncia l'adulteració del pa, en general de blat de primera qualitat, i s'esgarrifa que alguns forners "*para obtener mayores rendimientos hacen mezclas con diferentes harinas y hasta con polvos de barita u otros al objeto de aumentar el peso del pan; la mayoría de tahoneros amasa el pan con agua no potable, o sea de pozo*". Diu que, sovint, la llet es venia "*con adulteraciones hechas con agua, almidón y otras sustancias que siempre son en detrimento de la salud pública*", i que també el vi, "*a imitación de las grandes capitales, [es] objeto de muchísimas adulteraciones*".[118] Es mostra partidari de l'obertura d'un laboratori municipal d'anàlisi de queviures i begudes, ja que "*hoy día es tanta la adulteración que se hace con toda clase de sustancias alimenticias*", i de castigar els adulteradors, "*para ver si con el escarmiento de alguno, se logra el buen ejemplo de las demás*". El metge es queixa també "*de las malísimas condiciones de la leche que los niños*

117. FORT: *Anales...,* I, pp. 118, 156-157.

118. "*..y se comprende que por el reducido precio a que se vende el vino en las tabernas, en vez de zumo de uvas, han de espender cualquiera mezcla parecida al vino por su color y sabor, pero de funestos resultados para los que beben de ella y en particular si son personas delicadas, que son la causa de repetidas enfermedades del aparato digestivo*". ALUJA: *Topografia...,* p. 42.

maman de sus madres, especialmente las de la clase proletaria que al objeto de no perder horas de su habitual trabajo, alternan la lactancia con una alimentación intempestiva, fatigando y castigando las tiernas mucosas de tan queridos seres". [119]

La manca de calories a causa d'una alimentació deficitària, sobretot en qualitat, força obrers miraven de suplir-la amb l'ús i abús de begudes alcohòliques. El fet és severament criticat per Salarich que, afirma, el seu consum matinal, "*que tan en boga está entre los obreros, es muy dañino para las inflamaciones de estómago que ocasiona y por los gravísimos accidentes cerebrales.*[120] El costum és recollit per diversos testimonis locals. Fort afirma que els treballadors "*suplen la falta de nutrición con sendos tragos de buen vino, y por la mañana con una copita de anisado u holanda*",[121] i per Aluja,"*la clase obrera tiene mucha afición al uso del aguardiente, pero los que más abusan de él son los labradores del campo, algunos de los cuales a media edad esperimentan ya los efectos del alcoholismo crónico*".[122]

El vestit: marca de classe

L'enquadrament i la pertinença a una classe social es traslluïa obertament en els tipus d'indumentària de la població. Segons l'opinió conservadora coetània, "*todas las clases deben ir vestidas según su jerarquía y orden social; los obreros deben ir arreglados, pero nada debe denotar en ellos el lujo y la coquetería. La decencia y la limpieza deben ser sus adornos*".[123] Certament, en el cas de la immensa majoria dels obrers el salari era un factor suficient per a impedir la subversió d'aquest jerarquia i d'aquest ordre social en l'aspecte del vestuari. Els obrers es veien obligats a seguir les austeres normes en el vestir assenyalades per la seva migrada disponibilitat econòmica.[124]

A mitjan segle, l'obrer reusenc vestia diàriament "*blusa y alpargata*", però durant les festes "*la mayoría de obreros visten chaqueta, zapatos y gorras modernas, a excepción de los labradores y algunos carreros y ladrilleros, que aun cubren su cabeza con la barretina*

119. ALUJA: *Topografia...,* pp. 40-43 i 83. El *Diario de Reus,* 11-XI-1881 recull denúncies per la mala qualitat del pa a la ciutat. Respecte a les adulteracions dels productes alimentaris vegeu E. SERRANO: "Alimentos adulterados y defunciones. Apuntes para el estudio de la vida obrera en España, 1883", Madrid 1980, pp. 285-303.

120. SALARICH: *Higiene...,* p. 179.

121. FORT: *Anales...,* I, pp. 156-157.

122. ALUJA: *Topografia...,* p. 43.

123. SALARICH: *Higiene...,* p. 172.

124. BENET-MARTI: *Barcelona...,* I, p. 154. Per altra banda, el vestit com a estendard ideològic es fa evident en el ban del governador militar de Tarragona, durant la dècada ominosa, que recull l'ordre del rei de prohibir la utilització de les "*Cachuchas*", aprofitant per a denigrar el règim liberal: "*Cuando no se hubiesen exitado reuniones y desórdenes, como con frecuencia ha acontecido, por personas que hacen todavia alrade de aquella divisa acompañándola con ademanes soeces y provocativos, bastaría para hacer repugnante y abominable su vista el recuerdo de haberse generalizado su uso entre los secuaces mas desenfrenados del llamado Sistema Constitucional, que ridiculizando la Religión y sus ministros corrompieron las costumbres y llevaron por todas partes el robo y el incendio*". Full imprès, signat per Francesc Dalmau, Tarragona 21-VII-1824. Lligall "Impresos Oficials 1822-1824".

morada o encarnada, según gustos y edad".[125] Cap a 1880 la majoria d'obrers "*no dejaban su brusa azul o de tejido*", i el calçat d'espardenyes, i usaven botes o sabates només en els dies de festa, en què començaven a substituir la brusa per l'americana. La gorra continuava éssent la peça favorita, inclús en els festius, "*relegando los sombreros a los señores o dependientes de escritorio, en términos que por el vestir, adivinábase la clase social del individuo*". En les dones hi havia igual distinció en el vestir: les obreres no deixaven per a res el mocador de cap de cotó pels dies feiners, i de seda pels festius, i els vestits eren de percal o teixit, segons l'època de l'any. Les menestrales usaven vestits de mussolina o llaneta.[126] En la dècada de 1880, per la relativa facilitat de comunicació i l'augment dels transports, es donava ja "*una tendencia marcada a la uniformación de costumbres, y [...] a desaparecer el vestuario propio de cada pueblo*", i per això s'havia abandonat el vestit que usaven antigament els habitants del Camp de Tarragona, per substituir-lo "*por el habitual vestido que se usa en las grandes capitales que se varía i acomoda, siempre según exige la diferente profesión a que se dedican los individuos*". Les dones, "*señoras y mugeres artesanas, visten relativamente con la elegancia y lujo que la moda presta constantemente a sus variados caprichos, aunque sacrificando casi siempre los preceptos higiénicos*".[127]

L'esbarjo popular : tavernes, alcohol i jocs de cartes, versus Cors de Clavé

En la precària economia dels obrers no quedava cap possibilitat per a despeses d'esbarjo. Els espectacles organitzats no eren a l'abast de la majoria de la classe obrera, la qual semblava no tenir altra possibilitat d'esbarjo que la taverna o altres entreteniments improvisats, i a tot estirar assistir als balls.[128] Els abundants masos de les rodalies de la ciutat eren "*punto de reunión para fiestas veraniegas o comilonas a que tan aficionados están no pocos obreros*", en especial els teixidors, boters i blanquers. Els pagesos tampoc "*no conocen la afición a la música, ni apenas al teatro. Solo van al café o a algún centro de espectáculos en las grandes festividades*". Celebren el dia del seu patró, sant Isidre,

125. FORT: *Anales...,* I, p. 98. Segons TRESSERRA, citat per FONTANA: *Cambio económico...,* p. 85, el 1863 el vestit dels obrers era de cotó o drap de borres, camisa de cotó, espardenyes i una gorra de drap. Per la descripció de la vestimenta de les altres classes socials vegeu J. IGLÉSIES: *Güell i Mercader i el segon volum de Coses de Reus,* Reus 1965, pp. 115-116.

126. "*Quizá en el calzar era donde menos diferenciábanse las mujeres, dado que su coquetería no perdonaba medio para calzar debidamente*", FORT: *Anales...,* VII, pp.30-31, que conté també una descripció de la indumentària de les altres classes socials.

127. El vestit típic consistia en uns pantalons curts de vellut, calçó ajustat, armilla i jaqueta curta, faixa vermella, gorra morada a manera de barretina i espardenyes. ALUJA: *Topografia...,* pp. 45-46. FORT: *Anales...,* VII, p. 30, confirma, el 1880 que "*comenzaban a verse pocas baretinas, ya relegadas a los viejos payeses o vecinos de los pueblos montañeses*".

128. És significatiu que en els estudis de Cerdà, en el capítol de despeses de l'obrer no inclogui cap indicació que faci referència a l'esbarjo. En canvi, explica FORT: *Anales...,* IV, p. 210, la burgesia, el 1866, superada la crisi cotonera, i reactivant-se el comerç, "*se gastaba a troche y a moche, en bailes y lujos que hacían perder la cabeza a los enamorados de las costumbres anticuadas*". Un dels locals més estrictament populars i de més llarga duració fou la Patacada, al carrer de Sant Llorenç, on el 20-I-1822 ja se celebraren balls. PONS: *Libro...,* p. 67.

"*con el consiguiente jolgorio, [y] son escasos los concurrentes a los oficios religiosos*". Malgrat ser rutinaris "*han dejado de seguir dicha piadosa tradición, y en vez de rezar para alcanzar la intercesión de San Isidro, prefieren recorrer algunos cafés y tabernas, alzando el codo de lo lindo*".[129]

I és que sense cap mena de dubte, un bon nombre d'obrers passava la major part del seu poc temps lliure en les més de 100 tavernes i 50 cafès que funcionaven a Reus en la segona meitat del segle. S'hi parlava, fumava, bevia i es jugava a naips i a la morra, i també, en un moment donat, s'hi conspirava. Eren molt concorreguts, en especial les vigílies dels dies festius, "*abundando los que empinaban el codo más de lo regular*". Respecte a emborratxar-se públicament, els testimonis són divergents, segons el moment. Si el 1860 Fort afirma que "*casi se ha desterrado por completo la borrachera en nuestras costumbres, pero en determinados días, y especial-mente en vísperas de fiestas, aun se ve por las calles tal cual borrachín*", el mateix autor afirma el 1875 que són "*legión los aficionados a empinar el codo, que en las múltiples tabernas armaban escándalos que motivaban riñas, algunas veces acabadas sangrientamente, dada la desmesurada afición a llevar armas*".[130] El testimoni d'Aluja ratifica que "*solo la clase obrera menos instruida la única que va allí a pasar las horas de solaz y divertimiento*", i en un comentari carca-paternalista, diu que "*son la cuna de la inmoralidad y del desorden y el templo en donde sus cotidianos parroquianos se entregan al abuso de los alcoholes*".[131]

En aquest sentit, és significatiu d'una situació excepcional el pregó municipal "*Para precausionar en lo posible las muchas riñas que se originan en las tabernas*", en què es prohibia als taverners "*tener entretenidos en su casa ninguna clase de sugeto por qualquier pretexto que sea*". Cap taverner no podia vendre vi ni aiguardent, si no era amb el taulell al costat de la porta d'entrada, "*que el comprador esté a la calle en donde no podrá permanecer mas tiempo que el necesario para probeherse o beber*". Finalment, el taverner "*que se le encontrara sugetos detenidos*" pagarà una multa de 3 rals per cada un, i "*a los sujetos que estén detenidos a la noche delante de las tabernas pagarán igual multa*".[132] Ben segur que la motivació d'aquest pregó no foren tan sols les baralles de borratxos, sinó que també estava dirigit a dificultar la vida social en aquests locals, les xerrades apassionades, l'intercanvi d'opinions, la crítica, o la "conspiració". Les tavernes eren considerades encara com a focus de tensió social en potencia, i és significatiu que en

129. FORT: *Anales...,* I, pp. 107,110, 155-159.

130. Costum que es començava a perdre cap a 1880. En els teatres i balls públics "*tambien se escandalizaba de firme*", FORT: *Anales...,* I, p. 156-157, VI, pp. 19, 223, i VII, pp. 15, 65.

131. "*...ocasionando algunas veces esta intemperancia serios disgustos en el seno de las familias y hasta a la ejecución de algún crimen*", tot i que reconeix que "*no es exagerado el número de embriagados que pululan por las calles y limitadísimo el de crímenes cometidos*", ALUJA: *Topografia...,* pp. 43-45.

132. Full solt, s.d., lligall "Policia i Seguretat Pública (II)". Podria correspondre als anys 1845-46, de l'alcalde Tomàs Cailà que "*fou el terror de la gent de malviure, abundant a Reus en [aquells] anys [...] Netejà la ciutat d'una patuleia de pinxos, lladres i assassins que s'havien refugiat a la nostra població i eren el terror de la gent pacífica. [...] Cailà restablí en poc temps a Reus el principi d'autoritat, [...] la seguretat personal i l'ordre públic*". GÜELL: *Cosas...,* p. 102.

moments de crisi social greu a la ciutat, com en els canvis de règim o en els principals avalots de "subsistències", les autoritats sovint n´ordenin el tancament.

A més de la beguda, l'altre gran passatemps per als homes era el joc, les cartes. Es jugava als casinos i cafès que "*cada dia se ven más concurridos por la gran afición que tienen estos habitantes de ir a ellos*: "*Por si las tabernas fueran poco, había unos 50 cafés que no carecían de confortables salas de juego donde desplumábase a la legión de incautos que acudían para dejar sus salarios*" i malgrat que en èpoques de repressió es feien batudes "*encarcelando a docenas de jóvenes obreros, pasados unos meses olvidábase el escamiento*" i es tornava a jugar als prohibits.[133] Es feren batudes contra el joc, per exemple, pel juliol de 1861, per jugar al "*golfo*",[134] o pel juliol de 1879 quan es realitzà una detenció massiva d'homes i joves que havien estat sorpresos jugant a "*la loteria o quinto*", i que foren condemnats durament, com a públic escarment, a 41 dies d'arrest i 25 duros de multa, i 25 dies més de pena subsidiària, en cas d'insolvència en el pagament de la multa. Arran del fet, s'inicià, impulsada per alguns dels obrers concorrents als cafès, una subscripció pública "*para socorrer a las famílias pobres del considerable numero de sugetos que se hallan en las cárceles públicas sufriendo la condena*". La subscripció, amb el suport públic de dirigents de la Societat de Teixidors, restà oberta durant dos mesos, hi participaren uns 24 cafès i 4 societats, i es recaptaren 8.062 rals.[135]

Ciril Freixa, que havia de ser president i cafeter del Centre de Lectura, a l'article "Fisonomía del juego", és taxatiu: "*He aquí el retrato de la destrucción; la rueda que da movimiento a la máquina de la inmoralidad; el eslabón fabricado por el genio de la hipocresía y de la perversidad; en una palabra, la cátedra del crimen*". Diu que la inclinació al joc, ignominiosa i malèfica, fa perdre l'amor al treball i oblidar els més sagrats deures, condueix directament al robatori, a l'enemistat i al crim, i a la ignorància, la degradació i la inhumanitat.[136]

Per altra banda, la dotzena de cases de prostitució amb 58 professionals registrades el 1861, donen fe de la intensitat del comerç sexual al Reus vuitcentista, tolerat o perseguit segons els períodes.[137]

---

133. FORT: *Anales...*, VII, p. 15. ALUJA: *Topografia...,* p. 44 diu que l´afecció al joc entre les classes populars és comuna a la majoria de pobles i ciutats del país.

134. Els jugadors van ser a temps de retirar els 18 o 20 duros de sobre la taula, i l'amo del cafè, que ja havia estat amonestat diversos cops pel mateix tema, va declarar que ignorava que es jugués al seu local, i no va poder ser multat. Expedient "Juegos prohibidos", 1863. Lligall "Política i Seguretat Pública" (I).

135. Una comissió iniciadora convocà una reunió per al 28-VII, amb la premsa i els presidents de societats d'esbarjo i de lectura, remarcant "*el objeto pura y simplemente caritativo*". Es reuniren uns 60 homes que elegiren una Junta definitiva, presidida pel teixidor i dirigent sindical Marià Grases, i integrada pels vocals Josep Cavallé, Joan Ribas, Jaume Garriga, Pau Dalmau, Sebastià Bertran, Ricard Sable i Pere Ferré, com a secretaris. Les famílies dels presos agraïren públicament a les persones i entitats que havien col·laborat per "*mitigar en lo posible su desconsuelo y a librarlas de su precaria situación*", *Las Circunstancias,* 29-VII, 9 i 29-VIII, 4-12, 18, 30-IX-1879, on publica les llistes de donacions per als presos, i l'estat final de comptes.

136. *El Eco del Centro de Lectura,* 1-III-1859. ALUJA: *Topografia...,* p. 80, diu que "*la pasión más arraigada en todas las esferas de la sociedad, es la del juego, este execrable vicio que trae en si la pronta ruina*".

137. En aquell escorcoll 16 de les prostitutes eren filles de Reus, 5 de pobles del Camp de Tarragona, 17 d'altres ciutats catalanes, i 20 de procedència espanyola. En èpoques de repressió social, com el 1850-1851, hi ha registrades les expulsions de la ciutat d'una vintena de prostitutes, algunes per anar indocumentades, altres per "*conducta desarreglada*" o per "*prostituta escandalosa*". Lligall "Policia i Seguretat Pública (I)".

En aquest ambient, com a contrapunt a les tavernes, l'alcohol i el joc, nasqué l'obra coral de Josep Anselm Clavé, que jugà un paper important en la trajectòria col·lectiva de molts obrers catalans i que fou un precedent important del que s'ha conegut com a Renaixença. Clavé pagà la seva tendència política demòcrata fent cap a la presó el 1845, i allí concebé la idea de dedicar-se a organitzar societats corals populars. En ser alliberat en el mateix any, fundà la primera societat coral de l'Estat espanyol, La Aurora, inici d'un moviment que en pocs anys havia d'aconseguir una notable importància en els medis obrers. Si bé el primer Cor de Clavé que funcionà fou l'Euterpe, fundat a Barcelona el 1850, el 1856 les corals establertes eren escassament una desena, i fou en els anys posteriors, de govern conservador i amb les associacions obreres prohibides, quan les corals proliferaren més. Només el 1863 se'n funden 35, i el 1866 sumaven 85 els cors que existien a Catalunya sota el guiatge de Clavé, que continuava deixant clar que prosseguia en la línia política dels demòcrates republicans. Per això, el 1864, el governador civil de Barcelona diria que els cors de Clavé "*tomaron un caracter de organización política que se extendió por toda Cataluña, reconociéndole a él por jefe*".[138]

Aquest moviment es reflectí a Reus a partir de 1860 quan comencen a constituir-se a la ciutat associacions corals "*para despertar la afición a la música y alejar a los obreros de las tabernas y garitas de juegos prohibidos*".[139] Els pioners sembla que foren La Floresta, uns cors dirigits per Josep Rodon (a) *Escala*,[140] i els de Josep Ferré (a) *Queri* que escrivia i componia multitud de peces que eren executades per una banda i cors que ell mateix dirigia.[141] Gras i Elias ja assenyalà que "*este humilde hijo del trabajo se anticipó a J.A. Clavé en la organización de coros en Cataluña*".[142] Però l'impulsor definitiu a la ciutat fou Joan Josep Sociats, notari, màxim responsable dels cors del Centre de Lectura que funcionaven des de 1860. Arribà de Barcelona entusiasmat per la idea de les corals obreres de Clavé i decidit a impulsar-ne una a Reus. D'aquesta manera es constituí la coral l'Eco de Clavé, i es crearen uns jardins musicals, anomenats, seguint l'exemple de Barcelona, Jardins de l'Euterpe, amb la seva publicació, *El Eco de Euterpe,* dirigida per Josep Güell i Mercader.[143] Els jardins foren inaugurats el 14 de juny de 1862 amb un concert de 70

138. Citat per FONTANA: *La fi de...*, pp. 441-442. J.M. POBLET: *Josep Anselm Clavé i la seva època (1824-1874),* Barcelona 1973, pp. 68, 69 i 121, on cita Reus.

139. "*La semilla lanzada por Clavé está presto a fructificar en Reus*", FORT: *Anales...,* I, p. 96. POBLET: *J. A. Clavé...,* pp. 66-67., amb una visió beatífica de l'acció dels cors afirma que "*abans de la diguem-ne resurrecció dels valors morals del poble -sorgida en bona part per l'enteresa de Clavé, les cançons que s'entonaven tenien un to depravat, corrumput*". Després, a poc a poc, diu, es produí un canvi en els costums, amb l'aportació d'unes noves maneres que renovaren l'ambient.

140. Citat per J. OLESTI: "Els passatemps dels nostres avis", original inèdit, p. 12.

141. Josep FERRÉ, (a) *Queri* (Reus 1835-1905), fill de família treballadora, d'ofici paleta, era molt afeccionat a la lectura i a la música. Componia versos en català i castellà, enginyosos, fàcils i espontanis, que aconseguiren una enorme popularitat, en les múltiples edicions que se'n feren. Les seves composicions són força variades i nombroses.

142. F. GRAS: *Hijos ilustres de Reus,* Reus 1899, p. 86.

143. Güell col·laborà assiduament al *Eco de Euterpe* de Barcelona, dirigit per J. A. Clavé. ZAVALA: *Románticos y Socialistas. Prensa española del siglo XIX,* Madrid 1972, pp. 71, 92 i 93, apunta que Güell hi publicà algunes pàgines de notable prosa poètica, que mereixerien una rigorosa anàlisi. Dels cors del Centre de Lectura cal destacar JAUME CORT MESTRES (Reus 1825-1892). Obrer pintor, fill de família molt humil, amb el seu esforç i enmig de tota classe de privacions es dedicà al cultiu de la música. Republicà convençut des de la seva

cantants dirigits per Josep Anselm Clavé i 30 músics, amb un èxit esclatant. Participaren en la festa el cronista republicà Ceferí Tresserra, Víctor Balaguer, el director d'orquestra J. Moliner i l'editor Manero. Per a l'inauguració de l'Euterpe es féu un tren especial des de Tarragona, d'on vingueren nombroses famílies, com també d'altres localitats catalanes. Clavé visità diversos cops Reus i sempre fou rebut d'una forma apoteòsica, com per exemple, el 17 de febrer de 1862, en què visità el Centre de Lectura, o quan hi tornà el 1863.[144]

La culturalització i l'ensenyament: una aproximació als nivells culturals

Durant tot el segle XIX l'accés a l'ensenyament de les classes populars fou encara més una necessitat que una realitat. No és d'estranyar doncs el baix nivell cultural de les classes populars reusenques a mitjan segle XIX. Segons els recomptes dels anys 1836, 1860 i 1887, damunt d'un cens de 25.000, 27.257 i 27.595 habitants, respectivament, la seva situació cultural bàsica era la següent:[145]

L'ALFABETITZACIÓ A REUS (1836-1877)

	Homes			*Dones*			*Total*		
	1836	*1860*	*1877*	*1836*	*1860*	*1877*	*1836*	*1860*	*1877*
Analfabets	---	7.603	7.785	---	12.238	11.651	15.156	19.841	19.436
Llegir	3.682	331	153	1.352	355	256	5.034	686	409
Llegir/escriu	3.836	4.915	5.036	974	1.815	2.714	4.810	6.730	7.750

Les xifres mostren d'una manera diàfana l'elevat grau d'analfabetisme de la població, més d'un 80 % el 1836, i un 75'3 % el 1860. La mancança era sens dubte molt més aguda i greu en les classes populars, impossibilitades d'un mínim ensenyament en incorporar-se molt joves al procés productiu. Setze anys després, el 1877, l'analfabetisme havia descendit només un 4'8 %, percentatge una mica més gran en les dones. Això, tot i que es crearen un gran nombre de societats per a impulsar la culturització obrera per part dels elements

joventut, començà formant part de la secció coral del Centre de Lectura de Reus. Patí un greu accident laboral a la vista, i fou col·locat com a conserge de l'entitat. Segons GRAS: *Hijos...,* pp. 73-75, "*soñaba a todas horas con la redención del pueblo, instaba a los obreros a que se intruyesen*". En dies de crisi del Centre reestablí la secció coral, atragué els coristes dels Jardins de l'Euterpe i joves proletaris, i durant 27 anys consecutius els dirigí. Escriví diverses composicions musicals, entre les quals destaca la cançó "*Himne al Progrés*".

144. *Diario de Reus,* 17-VI-1862, P. ANGUERA: *El Centre de Lectura de Reus. Una institució ciutadana,* Barcelona 1977, pp. 38-39. A les comarques del sud de Catalunya existiren cors de Clavé a Tarragona -L'Àncora-, l'Eco de Clavé de Reus, i els Cantaires de l'Ebre. A l'Espluga de Francolí Clavé organitzà un cor, però el rector del poble féu campanya difamatòria en contra i es negà a beneir-los la senyera, igualment que el de Montblanc i el de Moià, POBLET: *J. A. Clavé...,* pp. 161, 191, 201 i 300.

145. Elaborat a partir d'ANGUERA: "Culturalització i possibilitats d'accés a la cultura al Baix Camp el 1836", *Universitas Tarraconensis*, V, pp. 113-119, id: *Economia...,* pp. 137, 147, i ALUJA: *Topografia...,* p. 55. Vegeu també ANGUERA: "Materials per a la història de l'educació a Reus: 1810-1833", *Universitas Tarraconensis,* II, Tarragona 1980, pp. 233-242.

més conscienciats de les classes populars. Sigui com sigui, cal remarcar que tres quartes parts de la població, segons les xifres oficials, no podien tenir, durant quasi tot el segle, cap mena d'accés directe a la cultura escrita. Sembla clara, però, la voluntat d'aprenentatge cultural en les classes populars, a les quals, d'altra banda, serà adreçada una munió de proclames, pasquins i fulls volants que suggereixen la possibilitat de comprensió i de lectura del text escrit.[146]

Els continguts d'iniciació al control social de l'ensenyament són destacats positivament per l'advocat i polític Bernat Torroja, que afirma, el 1861, que la instrucció pública s'ha de considerar "*como asunto de suma trascendencia y de vital interés para un pueblo, pues con ella se morigeran las costumbres, se combaten las pasiones aviesas, se ahuyentan los tumultos populares, se fomenta el desarrollo de las facultades intelectuales y se obtiene la paz y la prosperidad de sus habitantes*". Fa una descripció de la culturització al districte segon, eminentment popular, i constata que mentre en el barri quart, el més pobre, per cada home que sap llegir i escriure n'hi ha quatre que no en saben, al barri sisè, relativament més ben situat, només dos són analfabets. En les dones la diferència és encara més gran perquè mentre que al barri quart, només sap llegir i escriure una dona de cada 30, al barri cinquè, també proletari, en sap una de cada 23 dones, i al barri sisè, una de cada 6. Les dades fan reconèixer a Torroja "*la necesidad conocida de que las escuelas estén diseminadas por los barrios de mayor población de la clase pobre*", i que a més a més es faciliti també la instrucció amb escoles nocturnes d'adults i escoles dominicals a les que "*puedan concurrir las jóvenes que durante la semana se hallan ocupadas a fin de proporcionarse los medios de atender a su manutención y ausiliar a sus padres*". En aquest districte, dels infants de 5 a 10 anys, només 60 assisteixen a l'escola, i n´hi ha 378 que no hi van. Entre 11 i 15 anys, només assisteixen a classe 49 nens, i n'hi ha 131 que ni s'hi acosten, ja que treballen. Dels 7.059 habitants censats al districte, només 17 viuen exclusivament de les seves propietat.[147]

El 1859 el *Diario de Reus* publica l'article "*La educación relativamente de las clases pobres*", on es defensa que era primordial fer arribar l'educació a tothom. Recomana la creació d'escoles de pàrvuls i dones, escoles dominicals per a joves que treballaven, i escoles d'adults "*que pudieran atraer en las horas de la noche a la clase proletaria, redimiéndola de ese modo de la esclavitud de la ignorancia y preservándola del horrible castigo del vicio*". La millor obra que pot fer el segle XIX, "*es la educación e instrucción de las clases condenadas en el pasado al suplicio de la grosera ignorancia, [...]. Es menester pues que el hijo del pobre sea arrancado de la miseria y de la ignorancia, que lo educan para el crimen, y que se le dé una instrucción moral y material a la vez, logrando no sólo que se gane su sustento mientras aprende para no sobrecargar al padre, sinó que se forme en el ejercicio del trabajo y de la inteligencia un hombre útil para la familia y el*

146. ANGUERA: *Economia...*, p. 147.
147. TORROJA: "Estadística...".

Estado, un obrero inteligente y honrado que remunere a la sociedad los cuidados y la solicitud que le ha prodigado".[148]

L'ambient de les diferents escoles devia ser trist i abrupte, amb una inexistent pedagogia i amb un baix nivell intel·lectual. Molt probablement els mals records de Joan Montseny, tenien una validesa general: assistí a dues escoles reusenques cap a 1870: a la primera rebé maltractaments físics i a l'altra el sotmeteren a humiliacions.[149]

Segons el testimoni d'Aluja, al final del període, els ciutadans de Reus "*ostentan una instrucción bastante satisfactoria*" comparant l'estadística local amb la general d'Espanya, i "*si esto no convenciese, basta fijarse en el sin número de colegios primarios que posee, en las varias sociedades literarias que contiene y en el gran número de periódicos que de ésta salen a la luz*". Ignorant la realitat, afirma que els nens acostumen a assistir a l'escola des dels 6 als 14 anys, tot i que reconeix que moltes de les escoles públiques, i la majoria de les privades, "*se hallan en malísimas condiciones higiénicas, pues tienen locales reducidísimos para contener durante largas horas a un gran número de niños, los cuales se ven obligados a respirar un aire viciado, porque además del hacinamiento en que están, no hay [...] patios o jardines ya para la renovación del aire como para recreo de los niños*".[150]

En realitat, com escrigué el dirigent obrer Simó i Badia, la classe obrera, en general, "*no recibe instrucción de ningún género durante su infancia; apenas los operarios llegan a la adolescencia, cuando para atender a su manutención, primera necesidad física del hombre, se sepultan en los talleres*".[151] A Reus, el 1875, no s'havia aconseguit en absolut "*desterrar la costumbre de que pocos padres obligaran a sus hijos a acudir a clase, siguiendo abundando quienes preferian que entraran de aprendices, aunque fueran analfabetos*", i encara el 1880 "*no era tarea de un dia el obligar a los padres a que no permitieran que sus hijos dejaran de asistir a las escuelas*", tot i que la matrícula i l'assistència a les escoles públiques havia millorat.[152] Teòricament fins als 12 anys els nens i nenes assistien a les escoles d'instrucció primària i aleshores "*los que han de tomar oficio,*

148. *Diario de Reus,* 11 i 12-X-1859. En l'ensenyament popular infantil cal esmentar Teresa ÒDENA FOGUET (Reus 1836-1862), mestra d'escola elemental superior, publicà al periòdic *El Mentor* (Tarragona) una *Memoria sobre la necesidad de ampliar la enseñanza en las escuelas de niñas.* GRAS: *Hijos...,* p. 134.

149. Recorda Montseny: "*Como si estuviera viendo a mi primer maestro. Debía ser muy bruto, porque me dió una paliza fenomenal por haber dado, jugando, un golpe, con el codo, en la nariz de otro alumno [...]. Cuando vino el profesor, que casi siempre estaba ausente, me pateó de mala manera, dejándome el cuerpo lleno de cardenales y una oreja rasgada de tanto tirar de ella. [...] Mi segundo profesor [...] una vez me castigó con no comer ocho días porque no iba todos a clase. Inútil fue le dijera que los días que faltaba a la escuela iba con mi madre por los pueblos vendiendo tela. Me encerró en el excusado y allí me quedé desde las 12 a las 2 de la tarde*". F. URALES: *Mi vida,* I, Barcelona 1930, p.8.

150. ALUJA: *Topografia...,* p. 72. El 1874, els preus a l'ensenyament primari, privat, amb poca assistència, eren de 5 ptes. mensuals, i el 2n. ensenyament de 15 ptes. A l'institut eren: pensió completa: 55 ptes.; mitja pensió: 30 ptes., i externs: 10 ptes. mensuals. FORT: *Anales...,* VII, pp. 172-173.

151. Citat per BENET-MARTI: *Barcelona...,* I, p. 170.

152. FORT: *Anales...,* VI, p. 224, i VII, pp. 15 i 196. El 1880 hi havia 8 escoles públiques, 4 de nens i 4 de nenes, a més de bon nombre de particulars.

que son los mas, dejan por completo la instrucción, para dedicarse esclusivamente al aprendizaje del arte o indústria".[153]

És significatiu d'aquesta situació el fet que Cerdà, en els pressupostos que estableix per a les despeses de les llars obreres, no dediqui cap capítol a les d'educació, malgrat la seva minuciositat i escrupolositat. Així doncs la seva omissió significa la general absència d'instrucció primària entre els fills de la classe obrera, corregida mínimament només per una alfabetització elemental, aconseguida en l'àmbit familiar, o amb l'ajut d'alguns mestres o clergues.[154]

En l'aspecte cultural, els primers dies del sexenni democràtic, l'11 d'octubre de 1868, la Junta revolucionària féu una crida als obrers perquè assistissin a les classes nocturnes que finançava l'Ajuntament, ja que *"la instrucción es la base de la verdadera libertad, y cuando el pueblo no sea ignorante no será esclavo, nada podrán contra él las maquinaciones de la reacción".*[155] Diversos testimonis documenten la importància que sempre donaren els sindicalistes reusencs a la culturització dels obrers, com un dels mitjans d'alliberament. Així, el sindicalista reusenc Pau Vergés, en el seu parlament com a delegat de la Societat de Boters al Congrés Obrer de Barcelona de 1870, on es constituí l'AIT hispànica, afirmà que, paral·lelament a l'organització sindical, calia *"procurar la instrucción de la clase obrera; haya voluntad en todos para instruirse y no para entregarse a inútiles placeres; dedíquense dos horas a la instrucción, pues lo que urge es buscar medios para labrar el bien común, y si no se procuran estos medios, nos estacionaremos en la idea sin poder pasar adelante (Bien, bien). (Aplaudiments)".*[156]

Així mateix, al III Congrés de la FRE de l'AIT celebrat a Còrdova el 1872, el delegat de les organitzacions obreres de Reus, Felip Jané, teixidor a mà, participa en l'elaboració del dictamen sobre *"Medios para establecer escuelas puramente internacionales en el mayor número posible de poblaciones*". S'hi exposa que *"sería un crimen si no fijásemos la vista en ella dirigiendo parte de nuestras fuerzas al planteamiento de la enseñanza, de la instrucción revolucionaria socialista del obrero".* Aquesta seria *"la palanca que removerá y aniquilará el viejo mundo consolidando una revolución completa que, regenerándose del yugo de la ignorancia nos allanará el camino de nuestra completa regeneración social".*[157]

D'altra banda a tots els Països Catalans, el problema de la instrucció primària topava a més amb la greu dificultat de l'idioma. La instrucció, quan es donava, es donava obligatòriament en castellà, un idioma distint de l'única llengua coneguda i parlada normalment per les classes populars catalanes. El resultat general era que els obrers no

153. E. BAGES: "Escuela de Artes y Oficios", *El Eco del Centro de Lectura,* 10-VIII-1879. També ALUJA: *Topografia...,* p. 73, assenyala que atès el pes de la indústria i l'agricultura a la ciutat era imprescindible aquesta Escola, per a la formació dels operaris.

154. Citat per BENET-MARTI: *Barcelona...,* I, p. 171. Segons *El Papagayo* (Barcelona), 28-IV-1843, només un 15 % dels operaris havien rebut instrucció primària. Citat per OLLÉ: *El moviment...,* pp. 30 i 32.

155. Citat per P. ANGUERA: *La burgesia reformista. Reus en els fets de l'any 1868,* Reus 1980, p. 96.

156. V. M. ARBELOA (ed.): AIT: *I Congreso Obrero Español. Barcelona 1870,* Madrid 1972, p. 139.

157. AIT: *Actas del Congreso de Córdoba,* p. 89.

arribaven a saber escriure ni en una llengua ni en l'altra. Eren també molt pocs els obrers que sabien expressar-se en castellà amb un mínim de correcció. No solament entre la gran massa, sinó fins i tot entre els dirigents de les societats obreres. Aquesta manca d'instrucció elemental, sumada al poc domini de l'idioma castellà, únic oficial, era una de les dificultats amb què topaven els obrers catalans quan volien expressar la seva posició i pensament davant els organismes públics i la premsa de l'època, escrita tota en castellà. Amb tot, per a un sector de la classe obrera l'afany de saber, la il·lusió per la cultura, era ja a mitjan segle un fet corrent. Els nuclis dirigents de l'obrerisme català posseïen un bagatge cultural influït per la premsa barcelonina la qual devia constituir la font principal d'informació i de formació per a aquests nuclis.

Malgrat que en aquest període del segle XIX el moviment obrer català, en línies generals, no prengué partit oficialment en defensa de la llengua catalana i utilitzà -per mimetisme i per la preponderància de la cultura oficial dominant espanyola- quasi exclusivament el castellà a la propaganda escrita -llibres, pamflets, proclames, periòdics, és evident que per la propaganda oral, en els mítings, s'utilitzava exclusivament el català. Inclús al Congrés de Barcelona de 1870, en el qual assistiren delegats de parla castellana, diversos delegats parlaren en català. Marià Grases, de la Societat de Teixidors de Reus, pronuncià les tres primeres frases en castellà, i ha de canviar d'idioma: "*Permitidme que hable en catalán porque así manifestaré mejor mis intenciones*", i continuà ja tot el discurs en català.[158] En el Congrés Obrer de la Federació Espanyola de setembre de 1881 a Barcelona, durant la intervenció en català d'un delegat, el president de la sessió, delegat dels obrers de Chamartín, "*declara que no comprende el catalan que usa el orador y cede la presidencia al secretario*", que era català. És clar, doncs, que la diferenciació lingüística era assumida amb plena normalitat pels obrers.[159] I una mostra implícita de la identificació nacional dels obrers reusencs la trobem en el manifest signat pels obrers teixidors Sebastià Morlans, Marià Grases i Josep Pàmies, el "*Proyecto para el mejoramiento de la industria algodonera en Cataluña y de la clase obrera que a ella se dedica*", que tot i ser escrit en castellà, hi utilitzen la paraula nacional referida sempre a Catalunya.[160]

Les societats culturals i d'esbarjo

Al llarg del segle XIX, i especialment de la seva segona meitat, aparegueren a Reus, com arreu de Catalunya, una gran quantitat d'ateneus i societats recreatives i culturals. Els socis hi cantaven, ballaven, feien festes, escoltaven música, feien teatre, llegien, assistien a classes, s'hi obrien biblioteques, etc. Ha quedat rastre documental de l'existència d'unes

158. TERMES: *Anarquismo...,* pp. 124-125. Vegeu la transcripció del discurs a l'apèndix.
159. "Crónica del Congreso Obrero de la Región Española de 1881", a *Las Circunstancias,* 29-IX-1881, copiat de la *Gaceta de Cataluña,* de Barcelona.
160. Ho féu notar ANGUERA: *Economia...,* p. 61.

40, la majoria de les quals tingueren una vida precària i no gaire llarga.[161] Algunes actuaven només com a sales de ball, algunes altres eren estrictament culturals, i unes i altres actuaven com a alternatives de moviments polítics: "*sociedades agrícolas y literarias, de recreo, de canto, de baile, que reemplazaban el delirio por la política ardiente*".[162] Des de les nodrides bàsicament per la burgesia a les dels menestrals i dels sectors més conscients del proletariat, sovint coexistint en la mateixa societat, són protagonistes d'una part important del lleure, la formació i la relació social vuitcentista reusenca. La majoria d'elles es constituïen emparant-se en la R.O. de 28 de febrer de 1839, que permeté també l'aparició i constitució pública dels primers sindicats obrers a l'estat espanyol.[163]

La primera entitat reusenca d'aquest caire fou la Sociedad de Amigos, fundada el 1839, -el mateix any que el primer sindicat obrer local-, que es transformà en El Liceo i fou clausurada el 1840 per les tensions internes que s'hi produïren entre els moderats i els progressistes. La seguiren el Fomento de la Instrucción, fundaƒda el 1841 i clausurada pel govern el 1851, el Casino Reusense que funcionà entre 1850 i 1865, El Círcol (1852) plenament burgesa, La Unión, L'Olimpo, el Centre de Lectura (1859), La Filarmónica (1860), El Liceo Instructivo (1861), La Joven Literaria, El Alba i La Emilia (1862), la Minerva, el Ateneo Artístico y Literario, i La Joven Instructiva (1863), La Esmeralda, La Armonía, La Estrella (1864), el Casino Industrial, la Sociedad de Bellas Artes i Juventud Reusense (1866), El Retiro (1867), Casino Moderno de Recreo (1868), La Violeta (1871), La Oriental (1874), etc...

Les úniques referències documentades de la participació directa de la classe obrera en l'organització d'aquestes societats és la fundació el 1849 de La Juventud, impulsada i integrada per treballadors: "*Una novedad se notó entonces, la clase obrera principió dar señales de vida con la apertura por algún tiempo en la calle de Barreras de la sociedad de recreo La Juventud*".[164] Igualment, en la societat anomenada La Artesana, que funcionà de 1865 a 1867, en què fou clausurada. Fou autoritzada novament pel maig de 1868 i en fou secretari Miquel Oñós, però tingué poca vida perquè a començaments de setembre anunciava la seva liquidació.[165]

Cap a 1850, sota l'impuls d'Antonio Ignacio Cervera es crea a Madrid la Escuela del Trabajador, on assistiren centenars d'obrers que aprenen a escriure, dibuix, francès, matemàtiques, higiene, etc., i en la qual exercia la docència, entre altres, Francesc Pi i

161. P. ANGUERA parla del fenomen a *Breu notícia d'ateneus reusencs vuitcentistes,* Reus 1985, *El Círcol, 125 anys d'una societat,* Reus 1977, *El Centre...*, pp. 10-11, i *Comportament...,* p. 98, i OLESTI: "Els passatemps...", pp. 19-20, en dóna referències.

162. *Reus, su pasado y su porvenir,* p. 18.

163. En el *Reglamento de la Sociedad El Alba,* Reus 1862, per exemple, s'invoca la R.O. per exercir el dret de reunió general de socis, previ avís a l'autoritat, és clar, que també preveu informar puntualment dels canvis en les juntes de govern. El governador aprovà el reglament presentat afegint-hi que calia demanar permís també cada cop que es fes un ball de màscares, i que la Societat havia de tancar a les 11 de la nit a l'hivern, i les 12 a l'estiu, excepte els dies en què s'acordi celebrar reunions.

164. P. GRAS BELLVÉ: "Reus durante la mayoría de edad de la Reyna Doña Isabel II", *El Eco del Centro de Lectura,* 16-X-1881.

165. Invitava els socis a passar a recollir la seva part al raval de santa Anna, 46. *Diario de Reus,* 1-V-, 6-IX, i 12-IX-1868. Citat per ANGUERA: *Breu notícia...,* p. 16.

Margall. Publicaren el periòdic *El Trabajador,* prohibit diversos cops i que hagué de variar el nom pel de *El Taller* (1852), *El Amigo del Pueblo* i *La Voz del Pueblo* (1853 i 1855). Aquests periòdics arribaren a reunir 14.000 subscriptors i fomentaren la creació d'associacions d'obrers, a mig camí entre centres d'ensenyament, societats de socors mutus i societats de resistència, en diverses ciutats de l'Estat, entre elles Reus.[166]

D'aquests anys és el Centre de Lectura, fundat el 1859 per un grup de joves menestrals, lligats o propers als demòcrates, i que amb el pas dels anys ha esdevingut l´entitat cultural més important de tota la Catalunya meridional. La societat havia d'anomenar-se Centro Popular de Instrucción, denominació ben significativa de la intencionalitat dels promotors, però el risc que no fos autoritzada a causa dels ressons obreristes que comportava el nom, en una època en què "*toda idea que tendiera a la redención del obrero [...] despertaba suspicacias*", féu que primer es rebaixés a Centro de Instrucción i que finalment es decidís batejar-la amb un nom innocu com el de Centro de Lectura. Els joves impulsors eren "*partidarios decididos de todo cuando estimaban beneficioso para la clase obrera*", tenint en compte que aquesta, "*a causa de las privaciones que sufre, vese imposibilitada de adquirir la instrucción necesaria, ya porque se lo impide la obligación de tener que ganarse el diario sustento*" i perquè les escoles públiques eren obertes en hores que "*el obrero no puede materialmente asistir a ellas*". Els impulsors "*comprendían toda la importancia que tiene la instrucción y los beneficios que Reus había de alcanzar si se lograba difundirla entre las clases trabajadoras*", i que "*los derechos de ciudadanía no se alcanzan cultivando el vicio, ni el progreso de los pueblos es posible allí donde impere la ignorancia*".[167]

El primer president fou Ciril Freixa, que després en seria el cafeter, que tingué una activitat destacada en el món de l'associacionisme i cooperativisme local. La participació de treballadors manuals en el Centre és clara i va reblada per l'actuació del teixidor a mà Sebastià Murlans, membre de la junta el 1861. Així mateix, a l'orla de la capçalera de la seva publicació, *El Eco del Centro de Lectura,* s'hi llegien quatre lemes que seran reiteradament repetits en els articles de la revista com a definidors de l'entitat: "*Instrucción, moralidad, intereses locales, amor al Trabajo*". Güell recorda anys més tard que el periòdic no era tan sols literari i artístic, sinó que entre altres característiques "*combatia virilment el*

166. F. GARRIDO: *Historia del reinado del último borbón de España...,* III, Barcelona 1869, pp. 190-191. També en parla, i cita Reus, ABAD DE SANTILLAN: *Contribución...,* I, pp. 69-70, ZAVALA: *Románticos...,* pp. 165-169, i A. EIRAS ROEL: *El Partido Demócrata Español (1849-1868),* Madrid 1961, pp. 184-185.

167. "El Centro de Lectura. Su fundación", a *El Eco del Centro de Lectura,* 11-IV-1887. Entre els fundadors consten Salvador Ferrer, Salvador Ortiga, Joan Grau i Ferrer, Gabriel Bofarull, Ciril Freixa, Salvador Balada, Pere Busquets, Eduard Tost i J. Güell i Mercader. Amb motiu del naixement del Centre, FORT: *Anales...,* I, 1860, p. 98, retòric, escriu: "*La decadencia de Reus, no solo está vencida por el espíritu patrio que ha sucedido a la indolencia que nos abrumaba, sinó que el resurgimiento de esta ciudad ha comenzado brillantemente en sus múltiples aspectos. Reus cuenta ya con sociedades culturales como el Centro de Lectura que dedica sus afanes a combatir el analfabetismo y a la instrucción y educación de sus consocios*". Segons GRAS I ELIAS: *Historia...,* p. 364, fou fundat per 35 joves artesans "*para el fomento de la instrucción y el desarrollo de la ilustración obrera*". Vegeu la monografia d'ANGUERA: *El Centre...*

vici del joc, predicava l'harmonia entre el capital i el treball i enaltia les virtuts cíviques".[168] El 1862 ja tenia 600 socis, però és clausurat el 1866, considerat com una entitat revolucionària, i no és reobert fins a 1868, amb el canvi de govern.[169]

El sindicalista espanyol Francisco Mora recorda el Centre de Lectura com a exemple de societat obrera d'instrucció i d'esplai, i el cita entre les cinc de Catalunya amb més solidesa.[170] L'estudiós Hennessy exemplifica l'associacionisme d'aquesta època amb el Centre de Lectura, model d'entitat d'instrucció d'aquest caire: "*La regeneración moral seguía considerándose un antecedente necesario a la acción política y era deber de los intelectuales encargarse de su labor preparatoria 'con el mismo espíritu -según el escritor- con que Jesús buscó a sus discípulos entre los pobres y los pescadores ignorantes de las playas del Tiberíades'. Con ese espíritu fue fundado el Centro de Lectura de Reus por los demócratas a principios del decenio 1860-70 donde los obreros aprenderían moralidad y buenas costumbres, donde el juego estaba porohibido, donde se predicaba la armonía entre el capital y el trabajo y donde, el 1863, el auditorio lloró cuando Castelar entonó un himno cantado a la libertad de los pobres oprimidos y a la esperanza de redención*".[171] De la preocupació constant del Centre per l'ensenyament en són significatius els freqüents comentaris i articles sobre la formació cultural dels treballadors publicats a la seva revista.

En la mateixa línia d'intencions instructives de la classe obrera es declara l'Ateneo Artístico y Literario, fundat el 1863, i que edità la *Revista del Ateneo*, que declarava"*siendo el principal objeto de esta Revista instruir el pueblo trabajador que en su mayoría forma el Ateneo [...] creemos que con predilección debemos procurar debatir en ella cuestiones de verdadero interés general*". La sèrie de temes s'obria amb el de l'estalvi, a càrrec de Josep Güell i Mercader, i amb el del progrés, per J.M.V., que justifica la desigualtat social amb el miratge del progrés: "*Pobre aquí, poderosos ricos allá, y diseminados de esta manera el sacerdote, el banquero, el artesano y el togado, forman un armonioso desorden llamado mundo sin cuya divergencia y desigualdad sería imposible el adelanto pues que del estímulo nace el progreso*". La junta de govern féu soci a títol honorífic a Güell, que afirma voler "*emplear mis pobres esfuerzos en bien de esta asociación de obreros para un alto fin constituida. Obrero de la inteligencia, mi corazón guarda siempre un efluvio de simpatía para los obreros de la materia*".[172]

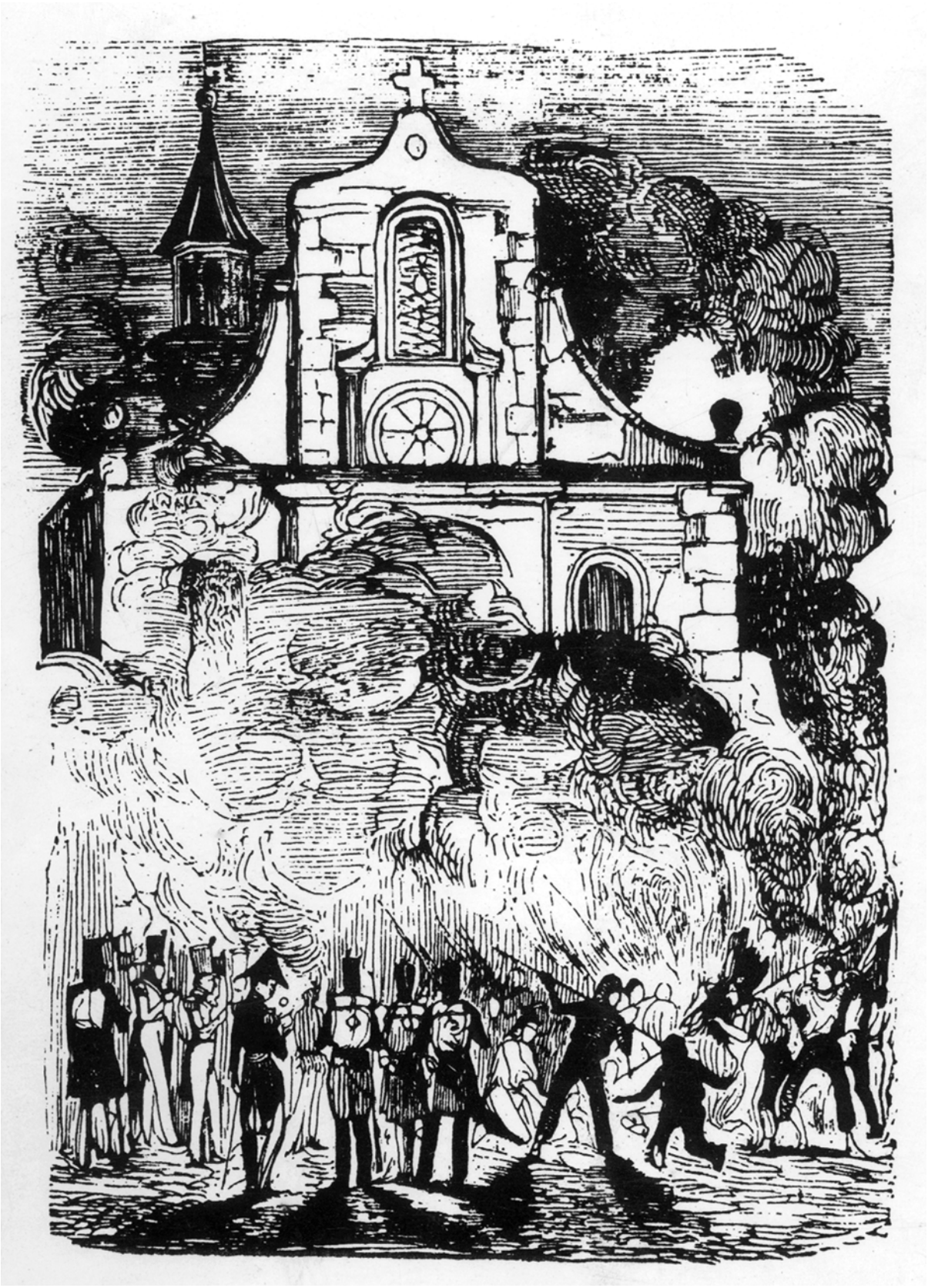
168. GÜELL: *Cosas...,* p. 67. Els components obrers del Centre de Lectura són ressaltats en una carta oberta als treballadors reusencs, on s'afirma que *"la clase trabajadora de Reus, dando una prueba más de las ideas de progreso y civilización que en su mente germinan",* creà el Centre de Lectura: "*Los obreros, esa numerosa clase de honrados y activos hijos del pueblo que con sus encallecidas manos proporcionan a la familia el pan para su sustento; los obreros, esa compacta masa que produce a fuerza de sudores [...], esclavos hasta ahora del trabajo, estaban privados de proporcionarse en sus horas de descanso los conocimientos provechosos que se adquieren por medio de la instrucción".* Diu que són més de 600 els socis del Centre, i es dirigeix als qui encara no ho són *"para que acudan pronto a ese* Centro de instrucción *que a no dudarlo debe proporcionarles días de gloria, pues que la luz de un entendimiento alimentado por sanas doctrinas, [se] refleja siempre en las buenas obras*", "A los Obreros", d'A. Vallespinós, *El Eco del Centro de Lectura,* 9-II-1862.

169. ANGUERA: *El Centre...,* pp. 25-26, 43.

170. F. MORA: *El movimiento socialista y societario en España durante el siglo XIX,* Madrid 1968, p. 202.

171. HENNESSY: *La República Federal en España, Pi y Maragall y el movimiento republicano federal 1868-1874,* Madrid 1966, pp. 88-89. Emilio Castelar és nomenat soci de mèrit el 1863. ANGUERA: *El Centre...,* p. 36.

172. *Revista del Ateneo,* 8-VII-1863.

III

CRISI DE SUBSISTÈNCIA, ATUR I REVOLTA POPULAR

De la Guerra del Francès a la crema de convents

En iniciar-se la Guerra del Francès, es produeixen arreu del país moviments d'arrel popular contra els napoleònics, amb elements complexos que són el resultat de la barreja de l'enemistat atàvica contra l'exèrcit estranger i invasor i un important component de crisi de subsistència, de crisi social, que cada cop es mostra amb més força. Per això els avalotats abandonen llur actitud a canvi de diners o de beguda. Les notícies de les implicacions socials de la revolta són comunes al camp i en moltes ciutats de Catalunya.[173]

Quan els francesos entren a Tarragona, el 17 d'abril de 1808, "*se alarmó todo el corregimiento*", i a Reus "*tocaron a rebato y se reunieron cuatrocientos hombres y luego comparecieron mucha gente de los pueblos diferentes donde los armaron con fusiles, esopetas y otros con sables, porque los señores se vieron comprometidos de los pobres porque querían dineros y armas*". Els revoltats reben 10 rals cada un "*a fin de disipar aquel alboroto*", i no arriben a enfrontar-se amb els francesos: s'espanten a mig camí de Tarragona, es fan endarrera i tornen cada u a casa seva. El text, coetani als fets, mostra la inquietud i por de les classes benestants que, aquells mateixos dies, fugien cap a la muntanya i amagaven els objectes de valor davant l'exaltació popular. El 19 de desembre, davant el rumor que es tocaria a somatén, un centenar de persones, "*gentes poco acomodadas*" es congregaren a la plaça del Mercadal. L'Ajuntament, davant la situació que insinuava un motí, "*para preaucionarse y evitar en el modo posible toda conmoción o alboroto*" ordenà una vigilància especial "*para la persecución de todo motor o revolucionario, al objeto de darle el digno castigo que merece quien tal hace*". Sis dies

173. Una bona descripció de l'inici de la guerra com a revolta popular, al text coetani de F. RIBA MESTRES: *Història de Mont-roig,* Reus 1985, pp. 179-195.

després, el dia de Nadal, es produí un altre avalot en saber-se que els francesos tornaven a estar a prop: "*se movió un alboroto peor que el 17 de abril. Aquí todos los paisanos subieron a las casas ricas pidiendo armas y dinero*" i un foraster desconegut fou mort violentament acusat d'espionatge.[174]

Les conseqüències immediates del daltabaix provocat per la guerra foren la fam i la pesta, dins la més absoluta misèria. La guerra provocà immedia-tament a la ciutat i a la comarca "*la paralización de los trabajos públicos y la consecuente miseria de las clases menesterosas, miseria que fue tomando mayores proporciones a medida que se desenvolvían los sucesos graves que afligían a la Nación*".[175]

El 1809 moren a Reus víctimes de la pesta 1.927 persones, i al llarg dels anys següents la misèria es fa patent pels carrers. La fam de 1811-1812 fou general a tot l'Estat i a bona part de l'Europa occidental per la mala collita de cereals i grans. El desballestament social i econòmic queda reflectit en un memorial de l'Ajuntament de 1811 en el qual s'afirma que la major part dels ciutadans estaven "*ociosos y sentían los efectos del hambre más cruel, por la paralización del comercio y la industria*".[176] Pel març de 1812, els habitants de la comarca "*tuvieron que pasar semanas enteras sin poder gustar el pan; entonces, a manera de un torrente, vimos agolparse en esta villa las familias indigentes de mucha parte de la provincia [...] que unidos a la muchedumbre de expatriados que alberga este pueblo, comenzó de aumentar la miseria a tal extremo que vimos lánguidos de hambrientos a nuestros infelices hermanos, desfallecer por las calles sin poder encontrar medios para hacerlos reanimar*".[177]

Andreu de Bofarull anotà també "*la escasez y miseria que de día en día se hace más penosa*",[178] i el 1812 un prior de la Selva del Camp, escrivia que "*nos trobavem faltats de un tot, arribant a tal extrem nostra misèria, y tanta la escasés dels comestibles que la quartera de blat se pagava a vint duros y no pochs moriren defallits per falta de pa*".[179] El liberal *Periódico Político y Mercantil de la Villa de Reus* parla, el 1813, de "*una muchedumbre de huérfanos exánimes, que en medio de tanta miseria vagaban errantes por estas calles, cuyos padres por la mayor parte habían sacrificado sus vidas en aras de la patria*" i també de "*un número bien crecido de ancianos de ambos sexos que la suerte de la guerra los había expatriado y puesto en la indigencia*". Els abandonats a la beneficència eren uns 300.[180]

---

174. PONS: *Libro...,* pp. 34-36, notes 2 i 3, i Actes Municipals 1808, f. 347.
175. P. GRAS BELLVÉ: "Reus en el interregno de la Guerra de la Independencia", a *El Eco del Centro de Lectura,* 30-III-1879.
176. Fet en el qual l'Ajuntament insisteix l'any següent: "*todo son golpes casi mortales de los que se necesita mucho tiempo para que pueda convalecer la industria*". Citat per J. M. RECASENS: *La revolución y la guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona.* Tarragona 1965, pp. 364-365.
177. "Orígen, lo que ha sido y lo que es la Casa de Caridad, del Colegio de San Juan, signat per "Los defensores de los pobres", *Periódico Político y Mercantil de la villa de Reus,* 19-XI-1813.
178. BOFARULL: *Anales...,* II, 1a. ed., p. 131.
179. Citat per ANGUERA: *Comportament...,* p. 24.
180. Amb l'obertura de la Casa de la Caritat, "*erigida en medio de las consulsiones y calamidades que han seguido a una guerra tan desoladora, [...] se ha logrado apartar a tantos miserables de las sendas del latrocinio y prostitución, único recurso que parece quedaba a los extravios a que estaba sujeta la indiscricción*

Els que pagaven més cares les crisis eren les classes populars, que indefenses davant les malvestats queien en la misèria. Pel juny de 1815 hi ha constància d'una petita acció col·lectiva de les classes populars locals, en començar a recollir signatures, probablement per a demanar mesures contra la crisi. L'Ajuntament, inicia la repressió a instàncies del síndic prior general: "*teniendo indicios de que algunos individuos del Pueblo van agenciando o buscando firmas por unas partes y otras [...] y considerando que esto puede pender de algún corrillo o reunión de gentes de aquellos de que tratan [...] con ideas poco favorables a la tranquilidad pública [...] se insta al Magº Sor. Bayle para que proceda contra los agitadores a lo que hubiere lugar*".[181]

El descontentament popular s'anà aguditzant amb les repetides crisis que se succeïren al llarg del segle XIX. Cada una d'elles deixava un considerable nombre d'aturats, que no podien ser absorbits per les obres públiques amb què en el millor dels casos les autoritats intentaven, per pressió popular, fer front a la situació. Per prevenir el risc de desordre social que representaven aquests desocupats que vagaven per la ciutat, s'organitzaven subscripcions, "olles públiques", i altres formes d'assistència caritativa. Com ha afirmat J. Fontana, "*entiéndase que no eran razones de humanidad las que inspiraban estas medidas [...] sinó el temor a la agitación urbana*".[182]

Les primeres notícies locals de protestes populars urbanes per crisi de subsistències en el trienni són del gener de 1821, en què es produeix un rebombori d'origen polític-econòmic, en saber-se que se suprimiria la duana del port de Salou. El dia 3, en córrer la veu que les autoritats provincials s'havien incautat dels diners de la duana i de tres carros carregats de bacallà "*se alborotó por la noche mucha gente*" que es congregaren a la plaça del Mercadal "*gritando queremos los dineros de la aduana y que se devuelvan los carros y si no al instante hay una revolución*". La intervenció d'alguns membres de l'Ajuntament aconseguí, mitjançant promeses, que es calmés la situació.[183]

---

de los más: allí se les enseña a ser útiles, y se les dirige en el camino de la virtud". "Los encargados de la Casa de Reclusión de Pobres de esta Villa a sus compatriotas", *Periódico Político y Mercantil de la villa de Reus,* 4-X-1813. Amb motiu de la vinguda a la ciutat del rei Fernando VII, l'1-IV-1814, l'Ajuntament edità una crida on exhortava als reusencs a demostrar la seva adhesió i alegria per la tornada del monarca, que els havia de fer oblidar "*vuestras calamidades, seis años de infortunios, los imponderables sacrificios con que después de agotados vuestros caudales, de paralizada la indústria, arruinado el comercio y vuestra agricultura abandonada*". El monarca compliria "*los altos designios de regenerar este Reyno, de establecer el imperio de la ley y de la justicia, y de ser [...] las delícias de todos los españoles*". "Moradores de Reus", full imprès, Reus 1-IV-1814, Imprenta de los Amigos de la Constitución. Lligall "Impresos varios S.XVIII-XIX".

181. Actes Municipals 1815, sessió 12-VI, f. 115v.

182. FONTANA: *Cambio...,* pp. 78-79. La referència local més reculada és el "*Subsidi de Pobres, o treball publich, que de orde del Magnífic Ajuntament de la Villa de Reus*", que es pagà a uns 25 jornalers entre el 22-IV-1801 i el 8-V-1802. Lligall "Gremis 1800-1806"

183. PONS: *Libro...,* p. 59; a la nota 9, Anguera explica que la notícia que Pons percebé com a aldarull popular sembla que en realitat fou més un rebombori polític-econòmic impulsat o almenys tolerat per les classes dirigents per a fer pressió en favor del port de Salou, i ANGUERA: *Comportament...,* p. 50. BOFARULL: *Anales...,* 1a. ed., pp. 171-172, afirma que a causa de la confiscació dels carros, "*una parte del pueblo impulsado seguramente por sugetos que llevaban otro fin, se colocaron al anochecer frente a las Casas consistoriales pidiendo cuentas de la inversión de aquellos géneros amenazando con castigar a los empleados de aquel ramo; en medio de aquel tumulto, que no se oían sinó amenazas e imprecaciones, y que se aprestaban a convertir las palabras en obras, algunos individuos del cuerpo municipal lograron por medio de promesas acallar aquella multitud, que satisfecha y ufana con su tentativa, se retiró a sus domicilios*". Aquests fets motivaren que Guillem Oliver, diputat per Catalunya a les Corts de 1820, publiqués un escrit, datat el 21-I-1821 a Madrid, on nega que hagi fet tancar la duana de Salou, per on Reus exportava en part, i això havia

Juntament amb la guerra civil i amb una sequera generalitzada, a finals de 1821, s'aguditzà la manca de treball a la ciutat. Pel setembre, amb l'amenaça a més de brots epidèmics de febre groga a Barcelona i a Tortosa, l'Ajuntament constata que la població "*estaba ya bastante gravada y falta de trabajo*".[184] El 19 de novembre l'Ajuntament reclamà la inversió dels diners dels drets voluntaris de les obres del port de Salou "*para dar trabajo y para alimentar a las familias indigentes de esta villa*". Sense aquests recursos la corporació era incapaç "*de atender a las necesidades de los infelices que tanto claman por la subsistencia de sus familias*", i el que és pitjor, "*podría temerse el desorden de este vecindario*". Com reconeix l'alcalde, "*la exasperación de muchos infelices de este pueblo, se ha contenido hasta el presente con la esperanza de proporcionarles un público trabajo*".[185] L'endemà "*se cumplió con una limosna por todo el pueblo para dar de comer a las casas que estaban en necesidad*" alhora que l'Ajuntament donà feina a un grup d'aturats a les obres de la carretera de Montblanc.[186] El pedaç era insuficient i la crisi s'accentuà. El 4 de febrer de 1822 la manca de treball provocà "*el grito y clamor general de la muchedumbre que se ha ohido en la mañana de hoy en esta casa del común*", i l'Ajuntament formà a correcuita una comissió de treballs públics per a donar feina "*a los muchos jornaleros que se hallan sin ocupación y en ociosidad*".[187] Eren les incerteses del treball, i la fragilitat de l'ocupació.

Un any després, pel gener de 1823, la Diputació de Tarragona tramet a tots els alcaldes dels pobles de la província una circular que resum la situació: "*Sabido es que la sequía de los años anteriores privó a los pueblos de esta provincia de la regularidad de sus cosechas. A estos males se juntaron las calamidades de la epidemia del año anterior, y el asolamiento general de los pueblos en el presente. Estas desgracias han atraído la miseria, y el extravío entre muchas de las familias indigentes de esta provincia*". Per aquests motius invitava els ajuntaments "*que por todos los medios que estén en su mano, procure que ninguno de los jornaleros de esa Parroquia quede sin ocupación a fin de que puedan adquirirse su subsistencia por medio del trabajo*". Sota aquest principi, els ajuntaments havien de procurar que els propietaris i "*pudientes de esa parroquia proporcionen ocupación a todos los jornaleros del mismo*", prenent totes les mesures justes i equitatives. I si tot i així "*se hallasen jornaleros sobrantes y sin trabajo*", es procuraria emplear-los en les obres públiques de construcció de camins, per tal que "*todos*

motivat una forta reacció a la ciutat. I, al contrari, insisteix en la necessitat de la duana de Reus-Salou. *Suplemento al Diario de Barcelona,* 28-I-1821, citat per LLUCH: *El pensament...,* p. 241. Per la importància de la pesca salada en la dieta de les clases populars, vegeu P. ANGUERA: "*Del comerç de pesca salada a Catalunya a finals de l'Antic Règim*", *PENELL,* n. 2, Reus 1985, pp. 27-45.

184. Actes Municipals 1821, f. 122. Vegeu ANDREU: *Població...,* pp. 50-51.

185. Actes Municipals 1821, ff. 135-136.

186. PONS: *Libro...,* p. 65.

187. Les primeres gestions de la Comissió foren amb la junta del port de Salou, Actes Municipals 1822, f. 187.

los operarios gozen de toda la protección de las leyes mientras se ocupen en las obras de utilidad común".[188]

La qüestió dels consums va provocar a la ciutat un altre avalot, aquest de certa consideració, el 1826. La implantació del dret de portes l'any 1824 va significar que per primer cop es cobrava un impost sobre l'entrada de mercaderies per part de l'Estat. Això va implicar que l'actitud de l'Ajuntament, controlat per la burgesia comercial de la ciutat, canviés l'anterior defensa dels arbitris municipals per una lluita per a aminorar el pes de la fiscalitat estatal sobre consums. El dret de portes va ser vist negativament també per les classes populars urbanes i per la pagesia dels pobles de les comarques veïnes. El 9 de juliol de 1826 l'impost fou suprimit a la ciutat, i"*temiendo los labradores que no volviese a aparecer semejante carga sobre sus frutos, reunidos casi todos los de aquel ramo, aquella misma noche derribaron la mayor parte de la fortificación y puertas".*[189] Pons corrobora el protagonisme camperol en la revolta, i fa notar la complicitat de les autoritats municipals.[190]

Les notícies de crisi i de manca de treball reapareixen el 1830. El dia 17 de gener l'Ajuntament reconeix *"la necesidad de adoptar medidas eficaces para remediar [...] la miseria extraordinaria que se advierte entre los jornaleros de esta vila, a causa de la falta de trabajo y por el rigor nunca conocido de la estación, facilitando ocupación para ganarse algún jornal, o bien estableciendo una sopa económica".* L'alcalde invita significativament els regidors i "*personas pudientes a que en beneficio propio y por la seguridad que proporciona a sus personas y bienes*" col·laborin en una subscripció pública per a fer front a les despeses tal com "*es dictado por la Religión Santa que profesamos, por la humanidad y por el orden social, [siendo] yo el primero en suscribirme*".[191] Queda clara, en realitat, la voluntat de preservar els seus interessos materials per damunt de tot i evitar, amb l'almoina, qualsevol intent d'avalot popular.

L'epidèmia de còlera de 1834

L'estiu de 1834 una epidèmia de còlera morbós asiàtic declarada a la península ibèrica obria un altre període especialment dramàtic en la vida de les classes populars. Aviat hom féu córrer que els culpables de l'epidèmia eren els frares i per apagar aquests rumors, el

188. "La Diputación Provincial de Tarragona a los Alcaldes y Ayuntamientos de los Pueblos de su Provincia", Tarragona 22-I-1823, Jacobo Gil de Avalle, president, Jaume Ardevol, secretari. Lligall "Impresos Oficials 1822-24".

189. BOFARULL: *Anales...,* 1a. ed., p. 192, i 3a. ed., p. 166.

190. *"Muchos labradores fueron los que echaron a tierra mucha parte de la muralla. Al día siguiente los muchachos hacían lo mismo porque el gobierno de ésta era cómplice".* PONS: *Libro...,* pp. 88-89, i a la nota 14, Anguera recull altres testimonis, i GRAS: *El Eco del Centro de Lectura,* 21-IX-1879. El 1834, en plena guerra carlina, el militar Llauder entrà a Reus i ordenà la reconstrucció de les muralles de 1823, ja que el 1826 *"se derribó esta obra impunemente [...] sin que el Ayuntamiento de aquel año tomase medida alguna para evitar aquel desorden, ni diese señal alguna de desaprobación",* citat per ANGUERA: *Comportament...,* p. 89.

191. Actes Municipals 1830, f. 250.

govern va promulgar un reial decret, publicat el 24 de juliol pel governador civil de la província, Sotorra, "*desvaneciendo los rumores esparcidos por los revolucionarios, en que atribuyen el cólera a las sustancias venenosas que algunas comunidades religiosas habían echado a las aguas*". El 2 d'agost l'Ajuntament de Reus publicà una crida als habitants de la ciutat exhortant-los a prendre totes les mesures preventives necessàries, i a complir les disposades per les autoritats. Però"*las críticas circunstancias de guerra civil*" no permetien al municipi "*adelantar cantidad alguna [y] no puede en la actualidad echar mano de los caudales para que está autorizado en los momentos de apuro*", i per això obria una subscripció voluntària per a fer front a les despeses i pèrdues que provocaria la "*pestífera influencia*",[192] perjudicis que els treballadors comencen ja a patir dos dies després, quan "*també aqui se vehuen posats a despatxar los [obrers] de las fàbricas per falta de consum ab los géneros*".[193]

El dia 10 l'Ajuntament celebrà una reunió a la qual assistiren 75 dels 185 propietaris, comerciants, industrials i artesans convocats. A causa del poc ressò efectiu que havia tingut la subscripció voluntària, l'alcalde reiterà la necessitat de recollir diners i remarcà "*que a las calamidades actuales que producen la falta de trabajo, se agrega la de la indigencia de este labioroso vecindario*", per la qual cosa era urgent ocupar-se de l'assumpte "*para evitar acaso otra desgracia mayor*". S'acordà per unanimitat cobrar tots els arbitris establerts, avançar el pagament d'un any de les contribucions urbanes i rústegues, i que se suplís qualsevol dèficit amb fons públics i no privats. Els diners recaptats serien destinats "*a dar algún trabajo a los labradores y demás si es menester*", i a ajudar els fabricants menys importants que haguessin "*agotado los caudales [por] la disminución de consumo de las manufacturas originada por las circunstancias políticas y por la enfermedad que desgraciadamente plaga sobre diversos puntos del Reyno*". Dos dies després, en una altra reunió amb 32 fabricants, l'alcalde els demanà, apel·lant als "sentiments filantròpics", que continuessin ocupant tots els obrers que tenien treballant abans de l'1 d'agost per prevenir "*los tristes efectos de la crisis actual si quedando sin trabajo alguna parte de los operarios de esta industriosa villa se viesen privados del único modo de subsistir*".[194]

El còlera arribà al Camp de Tarragona, i com sempre en cas de malvestats col·lectives, "*los trabajos quedaron enteramente paralizados, abandonando la villa la clase que*

192. La crida diu que els reusencs que havien donat mostres de generositat i civisme, i s'havien sacrificat sovint "*para el sostén de las libertades patrias, ¿podríais ser indiferentes, y manteneros pasivos cuando se trata de socorer la humanidad doliente, cuando media el alivio, tal vez la existencia de vuestros hermanos? ¡Ah! no: solo el dudarlo seria ofenderos. Si, ciudadanos, común es el peligro, comunes sean y proporcionados nuestros sacrificios para prevenirlo*". Es preveia que la duració de la col·lecta setmanal seria curta, i que si no es declarava l'epidèmia es tornarien els diners. *Habitantes de Reus*, full imprès, Reus 2-VIII-1834, proclama signada per J. M. Montemayor, president, lligall "Calamitats Públiques". [Il·lustració II).

193. Testimoni coetani de Josep Cirera, citat per Anguera, a PONS: *Libro...,* p.135.

194. Les bases sobre les quals s'establí l'ajut als industrials eren: *1)* Obrir un magatzem de dipòsit per als productes manufacturats. *2)* Fer un préstec dels 2/3 del valor dels gèneres dipositats, pagant un interès del 0'5 % mensual. *3)* Els fabricants podien retirar els seus gèneres pagant l'interès segons el temps que hagués durat el dipòsit, i tornant la quantitat que els havia estat anticipada. *4)* Cobertes les despeses de recepció i custòdia dels gèneres, la quantitat sobrera seria aplicada a despeses de sanitat i beneficència. Plec "Colera Morbo 1834", lligall "Calamitats Públiques".

contaba con alguna comodidad". El 16 d'agost hi hagué dos morts sospitosos de còlera "*y en vista de esto el pueblo se puso afligido al ver que se despachaban muchos jornaleros*": l'acord municipal s'havia convertit en paper mullat. Es desfermà una onada de pànic i de desig de fugir fins al punt que el 23 d'agost, dia en què es declarà oficialment la pesta, havien fugit de la ciutat quasi la meitat dels seus pobladors, escampats pel camp i, segons les seves possibilitats, en masies o en improvisades cabanes.[195] L'epidèmia provocà oficialment 606 morts a la ciutat, 280 dones (46 %), 181 nens (29'7 %) i 147 homes (24'1%).[196]

Durant la crítica situació, l'Ajuntament féu diverses gestions per a obtenir diners per a ocupar els aturats. El 20 d'agost convoca els gremis i les confraries perquè cedissin els seus fons econòmics per al "*alivio y socorro de los muchísimos jornaleros y artesanos que [...] han quedado sin trabajo y es preciso ocuparles en las maniobras que mejor parezca, a fin de evitar un mayor daño*", sense obtenir cap resultat perquè les caduques entitats respongueren que no podien donar res.[197] El dia 27 el ple municipal torna a constatar "*la miseria que experimentan los individuos de todas las artes y estamentos de la villa, particularmente los pobres jornaleros y menestrales*" i també molts membres dels dos batallons de milicians voluntaris "*que no cuentan con otro recurso que el que les proporcionan sus brazos en épocas de menos apuros*". Per tal de "*evitar en lo posible los funestos resultados que esta indigencia podría producir en grave daño y perjuicio de la seguridad personal y de los intereses particulares de los convecinos*", els regidors acordaren que des de l'endemà, dia 28, fossin ocupats diàriament 200 homes de cada batalló per a fer les guàrdies, i que comencessin els treballs públics per a donar feina als altres jornalers aturats "*a fin de que puedan subsistir y no vayan divagando*". En fer-se públic l'acord, el mateix dia 27, hi hagué una temptativa de motí per part d'uns 200 voluntaris que no havien estat contractats, a la plaça dels Quarters, que demanaven de percebre, com els altres jornalers, el sou d'1 pta. diària per trobar-se en extrema necessitat.[198] Dels 170 obrers admesos a compte del municipi 101 (59,4%) eren pagesos, fet que sembla demostrar que era l'agricultura el sector més castigat per la crisi.[199]

---

195. PONS: *Libro...,* pp. 139-141.

196. Del 21-VIII al 10-X, segons un full imprès, citat per BOFARULL: *Anales...,* II, 1a. ed., pp. 228-229; que relata que "*para subvenir a las necesidades de la clase proletaria, a la que diariamente se distribuían raciones, el Ayuntamiento hechó mano de los fondos y entradas del puerto de Salou, y los religiosos de San Francisco y Carmelitas contri-buyeron con sopas diarias al alimento de los necesitados. [...] A pesar de la mortandad los vecinos que habían quedado se entregaban a una loca alegría para aquietar la melancolía y terror que les causaba el mal, permaneciendo todos sus habitantes por las calles hasta una hora muy avanzada de la noche*". La data de la primera víctima i la darrera varia segons els testimonis. Per GRAS: *El Eco del Centro de Lectura,* 7-III-1880, el còlera durà a la ciutat de l'1-VIII al 13-X, i provocà 608 morts, informació que coincideix amb BOFARULL: *Anales...,* II, p. 172. En canvi PONS: *Libro...*, pp. 141-146, diu que durà del 21-VIII a l'11-X i provocà 276 adults i 89 pàrvuls morts, a més de 134 morts per malalties "*ordinàries*".

197. Actes Municipals 1834, f. 194.

198. Actes Municipals 1834, f. 198-201. Segons BOFARULL: *Anales...,* II, p. 234 rebien 5 rals diaris. PONS: *Libro...,* p. 142, reporta que un grup de cristins "*se amotinaron al convento de San Francisco para mover un alboroto que querían comer y sinó harían un disparate*".

199. La resta dels inscrits eren 16 soguers (9'4%), 11 velers (6'3 %), 7 teixidors (4'1%), 6 espardenyers (3'5 %), i 4 sabarters i adobers, 3 traginers, 2 boters, marxants, camàlics i menestrals, i un sastre, carboner,

Els milicians jornalers eren ocupats en exercicis militars dirigits per la primera autoritat local, José M. Montemayor, "*que tenía que contener insultos contra los franciscanos*".[200] Els pobres i els malalts eren auxiliats per l'Ajuntament i els frares franciscans i carmelites que, tot i així, no podien evitar els insults i les amenaces pel carrer. El 30 d'agost, l'Ajuntament acordà que tots els pobres captaires fossin tancats als quarters "*con la debida separación de hombres y mugeres dándoles dos comidas al día*".[201] En vint dies foren distribuïdes 47.222 racions de pa, 2.419'5 d'espècies i 874'5 sopes entre 6.338 persones, repartides en 1.585 famílies, proletariat i subproletariat urbà en atur i per tant en la més absoluta misèria.[202] No és estrany, doncs, que aquell mateix any el general Llauder escrivís que a Barcelona, Valls i Reus els anarquistes que volien destruir l'Estat tenien una forta incidència.[203]

mariner, cadiraire, calçoner, ganiveter, voluntari de la 2a. i fabricant. "Lista de las personas admitidas a los trabajos públicos", plec "Colera Morbo", al lligall "Calamitats Públiques".

200. Segons E. TODA: *Los convents de Reus i sa destrucció el 1835,* Reus 1935, p. 14, "*les turbes revolucionàries no's tragueren del cap que el còlera sortia amb les aigües de la Boca de la Mina barrejades amb els polvos malèfics allí llensats pels frares*".

201. El 4-IX es dictà un ban prohibint taxativament captar pels carrers i anunciant que als pobres reclosos al quarter se'ls donaria a més de les dues menjades, el pa corresponent, i que els forasters que demanessin almòina serien expulsats de la ciutat. Actes Municipals 1834, f. 201-202.

202. La distribució del pa es realitzà del 10-IX al 4-X, amb una mitjana de 2.485 racions, entre 60 i 90 roves per dia. Els punts de distribució eren el convent de sant Francesc, la casa Pujol, la casa Desfrarat, el pati i la closa de Miró, i per la sopa, els quarters. A la Casa de la Caritat es repartiren 52 racions. Llibreta "Distribución de la sopa", plec "Colera Morbo 1834", lligall "Calamitats Públiques".

203. Citat per J. CARRERA PUJAL: *Historia Política de Cataluña en el siglo XIX,* III, Barcelona 1957, p. 30.

La crema de convents de 1835

Les males notícies de la guerra civil, la idea que els carlins eren sostinguts pels convents, nuclis del reaccionarisme, l'anticlericalisme abrandat del qual s'havia impregnat el liberalisme i sobretot les malvestats, la misèria, l'atur i la gana que patien les classes treballadores, les més repetidament castigades de tot el teixit social, componen l'entorn en el qual es produí la crema de convents de 1835, la fita màxima i sagnant de l'anticlericalisme a la ciutat. El mal ambient augmentà quan es rebé la notícia dels aldarulls ocorreguts en els mesos de març i abril contra els frares de Saragossa, Múrcia i Màlaga. Aquell any, escriu Bofarull, "*el espíritu de revolución agitaba su tea*", i feren cap a Reus "*una porción de hombres deseosos de cualquier clase de ocupación con tal fuese independiente y bien pagada, agitándose por todos los estilos, fijaron sus campos de operaciones en puntos, que pudiendo trabajar sin estorbo, y sin importarles nada la muerte y reposo de las poblaciones, para cuyos fines procuraron rodearse de l amultitud que creía de buena fe sus peroratas, servía de instrumento para colocar aquellos que poco les importaba la suerte o desgracia que podría caberles*".[204]

Potser la darrera oportunitat per a evitar l'esclat de violència a la ciutat fou la gestió del governador civil a l'Ajuntament "*sobre que se ocurra al socorro de los muchos jornaleros y artesanos sumidos actualmente en la mayor miseria por falta de trabajo*", proporcionant-los alguna ocupació i un estipendi regular "*con que puedan ayudarse con sus familias y pasarlo con menos infelicidad*". El 27 d'abril la corporació municipal li contestava declarant-se impotent per a subvenir els aturats, a causa de la crisi general: "*La horrorosa sequía que se experimenta y la paralización del Comercio, tiene a un crecido número de labradores y artesanos sumidos en la más espantosa miseria por falta de trabajo. Sus clamores no pueden ser deshoídos del Ayuntamiento [...]. Las continuas calamidades [...] han reducido a los propietarios agrícolas a la escasez y aun a la miseria*".

Per aquests motius, "*se hallan la mayoria de estos vecinos sin ningún recurso para poder socorrer por medios directos ni indirectos las necesidades de los jornaleros desvalidos*", igual com l'Ajuntament que inclús estudiava suprimir l'enllumenat públic per estalviar. En definitiva, malgrat "*tan críticas circunstancias, [...] la miseria extrema que*

204. Les cites i informació utilitzades provenen de BOFARULL: *Anales...,* II, 1a. ed., pp. 233-236; 2a. ed., pp. 253-258; PONS: *Libro...,* pp. 152-155; GRAS BALLVÉ: *El Eco del Centro de Lectura,* 28-III-1880; GRAS: *Historia...,* pp. 310-314; A. BOFARULL: *Costums que's perden i records que fugen. Reus de 1820 a 1840,* Barcelona 1880, pp. 188-189; i TODA: *Els convents... ,* p. 18. El darrer, escriu: "*s'havia caldejat l'opinió en tal forma que malament podian circular els frares pels carrers de nostra vila. Los eren escupits a la cara tota mena d'insults, i fins la musa popular [...] llençà la cançó: SANCH I FETGE MENJAREM que acaba com retorn de cada estrofa: I MORIN LOS CAPS PELATS*". Pels antecedents i la llarga durada del sentiment anticlerical a la ciutat, amb altres intents de crema d'esglèsies i convents, el 1823 i el 1873, vegeu P. ANGUERA i A. ARNAVAT: "Anticlericalisme i irreligió a Reus", Tarragona 1986, pp. 51-62, i P. ANGUERA: "Anticlericalisme i irreligió a Reus. Notes per a la seva història durant la revolució liberal", dins *Menjacapellans, conservadors i revolucionaris,* Reus 1991, pp. 15-51.

obliga a una gran parte de sus vecinos, [y] la necesidad absoluta de proporcionarles trabajo" afirmava no tenir cap possibilitat de socórrer-los.[205]

Enmig d'aquesta greu crisi de treball i de la misèria generada pel còlera, l'ebullició latent que escalfava l'atmosfera esclatà la nit del 22 de juliol de 1835, una de les més sagnants del Reus vuitcentista, amb l'incendi i assalt dels convents i l'assassinat dels frares que s'hi trobaven. Els fets se succeïren de forma ràpida. A quarts d'11 de la nit "*se alborotó el pueblo de Reus disparando tiros al ayre*" i es reuniren entre 80 i un centenar de persones a la plaça del Mercadal "*al sant i senya de morien els frares*", entre els quals hi havia un escamot d'individus expulsats de la milícia urbana, "*personajes forasteros que estaban en el secreto de la cosa y [...] algunas mugeres públicas*". Mentre es dirigien a Sant Francesc els amotinats dispararen a l'aire i contra la casa d'un reialista, que estava darrera la finestra, i en resultà mort; alhora, un altre escamot intentà d'assaltar l'abadia però "*els capitostos de la colla els detingueren dient que aquella nit anaven pels frares i una altra ja tornarien pels capellans*".[206] Van marxar cap al convent "*gritando todos como demonios: 'a matar frailes; a quemar conventos'*". Un cop arribats al convent calaren foc a les seves portes, sense que intervengués l'autoritat militar. Tot seguit hi entraren a sac, escriu un liberal coetani, "*los valerosos armados y los demás pegaron fuego [...] y a tantos frayles como hallaron los mataron y sufrieron la muerte*", 12 entre trets, ganivetades, cremats o asfixiats pel foc. La destrossa fou tal que a l'església "*no quedó siquiera un palmo de madera [...] quedó como si nunca hubiese habido iglesia ni cosa que se asemejase, fue una cosa sin comparación*". Després de dues hores i mitja d'assalt, a dos quarts de dues, els avalots anaren cap el convent de sant Joan on es repetí l'assalt en el qual moriren nou frares més, un total de 21 religiosos assassinats. L'autoritat, al davant de la milícia, sortí a salvar els frares que s'havien pogut fer escàpols.

Dos dies després, el 25, a Barcelona foren també assaltats i incendiats diversos establiments religiosos i la fàbrica Bonaplata. Les virulentes reaccions anticlericals al Baix Camp encara no s'havien acabat. L'endemà de l'assalt es produí un escorcoll, tan minuciós com infructuós, de l'església de Sant Pere, i per les mateixes dates, a la nit, es trencaren les creus de fusta del viacrucis i les imatges de sants que hi havia pels carrers foren retirades, i s'hagué d'apagar un foc provocat a l'abandonat edifici dels Paüls. El dia 29 s'intentà cremar el convent de Riudoms i el 6 d'agost les monges hagueren d'abandonar el convent de la plaça de Prim per por que fos assaltat, i la gent ho contemplava "*riendo a carcajadas*". Els convents rurals de l'àrea d'influència reusenca, Escornalbou, Poblet i Santes Creus, també

205. Per poder fer-ho, reclamaven la utilització dels fons de calamitats públiques, que s'obrís la carretera de Móra, i que es prohibís la venda de carns als termes despoblats, per a proporcionar recursos al mateix Ajuntament i a la junta del Port de Salou. Lligall "Histórico: Oficios en borrador 1835".

206. El carlí coetani ho relata així: "*un grupo de liberales revolucionarios, cuyo capitán o cabeza de ellos era el cirujano Jayme Fusté, a. Regalat [...] parándose en la puerta de casa y del Sor. Prior, emmpezaron a gritar, "hoy si que morirás, tuerto", y poniendo la leña en la puerta para encenderle, dijo el Regalat, "no, no, aquí por aora, primeramente a los conventos y después ya volveremos aquí"*. F. TORNÉ: *Los veinte años de inscripción. Una visió carlina de les turbulències de la primera meitat del segle XIX.* Edició i estudi de P. ANGUERA, Reus 1990, p. 66.

foren assaltats per grups de revoltats.[207] La venjança de les classes populars contra els frares, que acusaven de solidaritat amb els carlins, havia estat total.

La primera mesura repressiva presa per l'Ajuntament fou el ban datat el dia 25, que no fou penjat arreu de la ciutat fins al dia 28, que restringia la sortida nocturna de gent al carrer, prohibia els grups de més de 5 persones i l'entrada als recintes dels convents.[208] Alhora féu públic un manifest, conciliador i tranquil·litzador, on diu que els esdeveniments "*por mas que quieran disfrazarse por sus aluciados [sic] ejecutores, nunca deberían haber tenido lugar en una población que tantas pruebas tenía dadas de sensatez y amor al orden*". Ja era l'hora de consolidar l'ordre i la tranquil·litat, i tots els habitants de la vila "*corran un denso velo sobre lo pasado*". Les autoritats i "*la masa general de la población*", estaven decidits que no es repetissin els aldarulls i si "*algún díscolo intentase perturbarla, puede estar seguro que la cuchilla de la ley caerá sobre él reprimiendo su audacia*".[209] El mateix dia 25 foren creades unes patrulles nocturnes de veïns armats, que actuaren fins al 29 d'agost, per a les quals foren cridades 167 persones, les que l'Ajuntament suposava els millors veïns de la ciutat. Eren auxiliades per membres de la milícia i havien "*de procurar con persuaciones disolver cualquiera grupo de gentes que encontrasen, mandándoles retirar a sus casas, y en caso de encontrar oposición, como igualmente de cualquier desorden que notasen y no pudiesen reprimir*", havien d'avisar immediatament l'autoritat.[210] La certa tolerància, o una aprovació tàcita de les autoritats locals i provincials durant l'acció popular contra els convents, que també es produeix a Barcelona, s'acaba precisament quan ja no queden convents per assaltar a la ciutat, i és quan es publica el ban repressiu, amb la finalitat d'evitar possibles atacs contra la propietat privada i contra les fàbriques.

Lògicament la narració i interpretació dels fets varia segons la font d'informació. Com ha afirmat Anguera, cal rebutjar-ne dues versions extremes: la de la conspiració secreta -maçònica, o equivalent-, i de la suposada vesània d'Arnes. La primera fou construïda per la historiografia conservadora i la reaccionària, per eludir les responsabilitats dels frares en l'atiament de la guerra civil, amb les crueltats inherents, i la seva participació política bel·ligerant al costat dels carlins. La segona ho fou per la liberal en trobar-hi una justificació emocional directa i agraïda per a explicar una venjança sagnant.[211]

---

207. Per l'escorcoll de Sant Pere, vegeu TORNÉ: *Los veinte...,* pp. 66-67. De l'assalt a Poblet, vegeu els crítics gravats publicats per *La Tramontana,* (Barcelona), 25-VII-1885. (Il·lustració III). El falangista J. M. FONTANA: *La lucha...*, pp. 32-33, falseja descaradament la realitat quan afirma que els historiadors progressistes utilitzen la "cortina de fum" anticlerical per a tapar la destrucció de fàbriques, i quan diu que "*la estricta verdad es que los hechos adquieren su máxima violencia en ciudades pequeñas, pero densamente textiles, como Reus; y sin aparente dilación, son asesinados industriales algodoneros y arden misteriosamente las fábricas*".

208. Full imprès, Reus 25-VII-1835, signat per J.M. Montemayor, lligall "Oficios en borrador 1835". (Il·lustració IV).

209. "El Ayuntamiento de la villa de Reus a sus habitantes y a los individuos de su benemérita milicia urbana", Reus 25-VII-1835, full imprès, lligall "Oficios...". (Il·lustració V).

210. "Instrucciones para asegurar la tranquilidad en esta villa", 25-VII-1835. La tarda del mateix dia s'havien declarat nous incendis en dos o tres punts de les restes del convent carmelità. Fulls solts al lligall "Oficios...1835".

211. ANGUERA: "Anticlericalisme...", pp. 32-34.

DON JOSÉ MARIA MONTEMAYOR,

Alcalde mayor y Subdelegado de Policía de esta villa y su partido etc. etc.

Art. 1.° Dadas las once de la noche deberán haberse retirado todos los vecinos á sus casas, y el que tenga que salir para cualquiera diligencia deberá llevar luz conforme está mandado por Bandos anteriores.

Art. 2.° Se prohibe asimismo el que andan reunidos grupos por las calles de mas de cinco personas con armas ó sin ellas, esceptuándose únicamente de esta regla las patrullas de vecinos honrados que diariamente se nombran para el sosten del órden.

Art. 3.° Se prohibe la entrada en las huertas y conventos de S. Francisco, S. Juan y los Seminarios, haciéndose responsables á los padres de familia del esceso que en esta parte cometan sus hijos, advirtiendo asi á estos como á cualquiera que saltare las tapias de dichas huertas y sea encontrado dentro de ellas, que será tratado como ratero y castigado con arreglo á las penas que las leyes imponen á esta clase de delitos, haciéndose estensiva esta medida á todo el que entre á tomar frutos en cualquiera propiedad particular.

Me persuado que todos los habitantes de esta villa se esmerarán como lo habian hecho, hasta las desgraciadas ocurrencias pasadas, en evitarme el disgusto de tener que castigar; pero si contra mis esperanzas asi no sucediese, puede tener seguro el díscolo que seré inexorable en la aplicacion de la ley contando como cuento con la ayuda de todas las clases que componen esta benemérita poblacion.

Reus 25 de julio de 1835.

Josè María Montemayor.

Se ha publicado el presente por todos los parages publicos y acostumbrados de esta villa y se ha fijado el presente y 99. egemplares mas alos parages mas publicos de la misma. Reus 28 de Julio de 1835 por mi Pedro Monté

LA CREMA DE CONVENTS DE 1835
Ban de l'alcalde José M. Montemayor, Reus 25-VII-1835. AHCR

Antoni de Bofarull atribueix la crema de convents a la misèria provocada per l'epidèmia de còlera de 1834 i a una mena de conspiració secreta ben organitzada, sense fer cap referència explícita a la desfeta d'Arnes que s'havia donat com el detonant. L'atac als convents l'havien realitzat les capes més miserioses de la societat, uns pocs de Reus i la majoria vinguts de fora, sobretot gent de mar, empesos per l'afany de venjança o per l'ànsia de botí, acompanyats per alguns joves exaltats, idealistes i manipulats. Els assaltants "*ni tenían la mayor parte oficio, ni era del país [...]. Al uno le movía el instinto de venganza, al otro la esperanza del robo*". Destaca entre els crits dels incendiaris "*la voz gangosa de las pescadoras [y] los diversos acentos de los marineros*", i atorga un protagonisme especial a les dones: "*las mujeres fueron las que llevaron la parte principal en este asesinato, distinguiéndose con tales barbaridades que la pluma se resiste a describir*".[212] També altres fonts destaquen l'activa participació femenina en l'avalot, comuna en altres situacions similars arreu del país, amb afirmacions tan contundents com aquesta: "*algunes dones, veritables arpies que suren per damunt de nostres revolucions com la escuma del crim i reflexen la imatge del vici en sa crueltat més nua [...] promte lograren distingir-se entre els amotinats per son llenguatge i sos excessos*".[213] Un dels factors que expliquen el protagonisme de les dones era el fet de tenir els homes integrats a la Milícia mòbil, que era la que patia més directament les conseqüències de la guerra.

La versió de la venjança immediata, emocionalment justificada i sempre més agraïda que la de l'atac repressiu covat amb lentitud, va néixer de la mà de F. Raull, el mateix 1835 a *Historia de la conmoción de Barcelona, en la noche del 25 al 26 de julio de 1835.* Segons el seu relat, set milicians foren "*cogidos y asesinados de la forma más bárbara*", per una partida de carlins comandats per un frare franciscà del convent reusenc. En arribar a la ciutat la resta del batalló, junt amb altres milicians i més gent, assaltaren els dos

212. En la novel·la en clau signada amb el pseudònim d'ANASTASIO TIMORA [A. de BOFARULL]: *La mancha del siglo o las víctimas religiosas,* Gràcia 1850, pp. 69, 85 i 151, basada en els fets reusencs. És citada i analitzada per Anguera a PONS: *Libro...,* p. 153 i al pròleg a J. GINEBRE: *Antoni de Bofarull i la Renaixença,* Reus 1989, pp. 20 i 21. Anguera assenyala que, contra el que ha esdevingut un lloc comú de la historiografia local i nacional, Bofarull no vincula en absolut l'atac dels convents amb la desfeta d'Arnes, que ni tan sols esmenta. Vegeu FONTANA: *La fi de...,* p. 254, que recull que els successos de Reus van tenir la causa immediata en la mort de cinc membres de la milícia urbana de la ciutat a les mans d'un grup de guerrillers carlins, entre els quals es deia que hi havia un o més frares, i que un d'ells havia ordenat crucificar i treure els ulls a una de les víctimes. Fernando Garrido relata que el 24 de juliol "*llegó a Reus la noticia de que una compañía de urbanos de la ciudad había sido sorprendida camino de Gandesa por una banda de carlistas capitaneada por un fraile, y lleno de furor corrió a los conventos de franciscanos y carmelitas, únicos que había en la ciudad, degolló a cuantos frailes pudo haber a las manos, y después los convirtió en un montón de escombros y cenizas*". Afirma que en saber-se la notícia a Barcelona, se seguí l'exemple reusenc i que després "*se repitieron los mismos sucesos de destrucción en todos los pueblos en que había conventos*", com Poblet i Santes Creus. GARRIDO: *Historia de las clases...,* I, pp. 134-135.

213. TODA: *Els convents...,* p. 62. TORNÉ: *Los veinte...,* pp. 84-85, retreu el nom de la Cosmeta, dona d'un sabater, "*que se gloriaba de aver sido una de las que trageron la leña para insendiar las dos casas religiosas o los conventos de frailes [y] decía que quería acabar con los serviles y facciosos, mugeres de ellos y familias. Pues llevaba siempre pendiente detrás de su delantal el puñal, para dar a todas horas de puñaladas*".

convents, començant pel de Sant Francesc, sense que les autoritats, que ho intentaren, poguessin impedir-ho.[214]

214. *Historia de la conmoción de Barcelona, en la noche del 25 al 26 de julio de 1835; causas que la produjeron y sus efectos hasta el dia de esta publicación,* Barcelona, 1835, p. 30. Vegeu el pròleg d'ANGUERA, a TORNÉ: *Los veinte...,* pp. 21-22.

El Ayuntamiento de la villa de Reus á sus habitantes y á los individuos de su benemérita milicia urbana.

Dolorosos á la par de sensibles fueron para vuestro Ayuntamiento los acontecimientos de la noche del 22 al 23 del corriente, los que, por mas que quieran disfrazarse por sus aluciados ejecutores, nunca deberian haber tenido lugar en una poblacion que tantas pruebas tenia dadas de sensatez y amor al órden: llegado es el caso de que éste se consolide, y que todos los habitantes de esta industriosa villa corran un denso velo sobre lo pasado, procurando únicamente consolidar la tranquilidad que se disfruta, aunque no bajo bases tan sólidas como antes de que se turbase. Las Autoridades militar y civil en union con vuestro Ayuntamiento y masa general de la poblacion se encuentran decididos á sostenerla á todo trance, y á que no se repitan escenas como las que por desgracia hemos visto; pero si á pesar de las esperanzas que tienen hubiese algun díscolo que intentase perturbarla, puede estar seguro que la cuchilla de la ley caerá sobre él reprimiendo su audacia. La docilidad con que siempre habeis recibido la menor insinuacion de la Autoridad, hace esperar á vuestro Ayuntamiento evitaréis á ésta el disgusto de tener que usar de los medios que se dejan indicados; asi lo espera de vosotros al ver la decision y lealtad que en todas ocasiones habeis manifestado á favor del legítimo trono de nuestra inocente Reina Doña ISABEL II (que Dios guarde) y de la justa libertad que nace del Estatuto Real, que debemos á su inmortal madre Doña MARIA CRISTINA DE BORBON.

Reus 25 de julio de 1835.—*José Maria Montemayor*, presidente.—*Francisco Axemus.*—*Pedro Juan Nadal.*—*Salvador Soler.*—*Juan Font.*—*Pancracio Vilanova.*—*Buenaventura Sevè.*—*José Maria Albanes.*—*Juan Freixes.*—*Juan Malegue.*—*Francisco Ballester.*—*Antonio Sales.*—*Mariano Alberich.*

Se ha fijado el presente ala plaza Vl. de esta villa y se han fijado 99. egemplares mas alos parages mas publicos de la misma. Reus 28 de Julio de 1835 por mi Pedro Monsó

LA CREMA DE CONVENTS DE 1835
Manifest de l'Ajuntament, Reus 25-VII-1835. AHCR

Segons l'explicació de J. del Castillo, de 1837,"*la heroica Zaragoza dió la primera señal, la sublebación se comunica, Reus la sigue y Barcelona la imita*", el detonant també foren els suposats fets d'Arnes: "*La sangre de unos valientes de Reus cruelmente derramada al regresar de su destacamento, por los facciosos, mandando crucificar y sacar los ojos a uno de aquellos un infame fraile de los muchos que iban con las hordas fanáticas, puso en consternación a toda la villa, y fue como la señal de levantamiento, que tuvo efecto a la media noche. Tres conventos ardieron y fueron víctimas del tumulto cuantos frailes se encontraron en ellos. Estas tristes escenas las motivó el mismo Llauder con sus inicuos procedimientos. Bien quisiera este consternar también a los habitantes de aquella heroica villa, pero el emisario Columbí halló cerradas las puertas de ella, y tuvo que retirarse por no poder obrar de otra manera [...]. Comprometidos en alto grado los habitantes de Reus cuidaron de propagar el contagio*".[215] Aquesta versió obtingué una més ampla divulgació quan va ser recollida pels anònims redactors de *Panorama Español* el 1845, pel qual l'odi pels franciscans comptava, a més, amb un llarg pòsit, i amb l'assalt venjaven "*los liberales de Reus cuanto les habían hecho sufrir los padres franciscanos*".[216]

Segons el llibertari reusenc Josep Llunas Pujals, en una descripció que arriba a ser grotesca, al número extraordinari del periòdic *La Tramuntana,* editat per a commemorar el 50è aniversari de la crema, la causa principal de l'assalt fou "*la infàmia fraresca*", ja que tan aviat com arribaren unes greus i males notícies de la guerra contra els carlins, "*tot lo paysanatge armat posà siti en regla al convent de Sant Francesch, y una vegada convensuts de que ni una mosca s'escaparia, pegaren foch a la gabia. Alló va ser fet ab tota regla. 'Quants transtorns nos hauriem estalviar los lliberals d'avuy si a tot arreu s'hagués fet ab lo salero que a Reus! [...]. Un cop fet la feyna, tothom se'n tornà a sa casa, satisfet y tranquil com qui ha complert un deber de conciencia*". Quan el governador de Tarragona es presentà a Reus afirmant que havia vingut a restablir l'ordre, "*se li contestà que alli no s'habia alterat en lo mes minim, puig LA MATANCA DE FRARES S'HABIA FET AB TOTA TRANQUILITAT, SENSE TENIR QUE LAMENTAR CAP DESGRACIA PERSONAL*", i el governador reféu el camí cap a Tarragona. Per *La Tramuntana,* "*l'exemple de Reus venjant els urbanos assessinats [...] per frares cabecillas, no podia deixar de ressonar per Barcelona*", on "*els animos [estaven] disposats a raons per les noticias de Reus*".[217]

---

215. C[ASTILLO] Y M. D., J. DEL: *Las Bullangas de Barcelona o sacudimientos de un pueblo oprimido por el despotismo ilustrado original de...*, Barcelona 1837, pp. 8-9.

216. Acabat l'assalt es restablí "*la mayor tranquilidad y ni el mueble más insignificante de los conventos había sido robado*", *Panorama Español. Crónica contemporánea [...] por una reunión de amigos,* III, Madrid 1845, p. 46-48. L. BORDAS: *Historia de la revolución y guerra civil de España,* Barcelona 1847, pp. 197-198, atribueix la crema a la venjança per l'execució de sis milicians i un oficial per un escamot carlí manat per un franciscà, i dóna una breu notícia de l'incendi.

217. A l'article s'afirma que "*Després de l'escarment fraresco de Madrit y de la tunyina que'ls caps pelats se emportaren a Saragossa, tot Catalunya bullia contra´ls focos d´infecció carlista amagats baix lo nom de convents. Y com la revolució ja estava feta en las conciencias lliberals, com los frares ja feia temps que venien comdemnats per la opinió pública a desapareixer, no´s necessitava més que guspira que donqués lo foch a la metxa lliberal que debia fer explotar la forsa expansiva dels sentiments populars oprimits per la ganduleria fraresca. Y la guspira fou calada a Reus. Aquella sempre lliberal població allistá casi tots sos homes bons per las armas a las filas de Isabel II, movilitzantse casi tota la juventut per a perseguir la carlinada [...]. A las primeras horas del dia 22 de juliol arribà a Reus la noticia de que un destacament de sos voluntaris, tornant*

En l'altre extrem interpretatiu, en una *Historia de las sociedades secretas*, s'expliquen així els fets de Reus i implica els revoltats reusencs en els assassinats de Tarragona: "*A los incendios de Zaragoza siguieron los de Reus (22 de julio) donde los conventos fueron también saqueados y quemados, con muerte de muchos religiosos [...] En Reus, como en Zaragoza y Barcelona, quemados y robados los conventos, se pensó en saquear fábricas y casas. A los atentados de Reus siguió el pensamiento de hacer lo mismo con los monasterios de Tarragona. Cerráronse estos a toda prisa por orden de la autoridad, y se dispersó a sus moradores para librarlos del puñal asesino [...] y se logró impedir los incendios proyectados; pero al tener los confederados noticia de los asesinatos de Barcelona, se creyeron en el caso de hacer algo, para no quedar por gente de menos valer, y dieron muerte al teniente-rey y al mayor de plaza, con otro oficial que les acompañaba, habiendo logrado salvarse el gobernador Colubí, y huir a Francia. Las hazañas de Tarragona fueron promovidas por los confederados, en unión con 300 urbanos de Reus, casi todos carbonarios, que al efecto vinieron a aquella ciudad.*"

Tot seguit explica que "*en Reus, lo mismo que en Alcoy, Béjar y todos los pueblos fabriles, se encuentran siempre unos centenares de hombres a quienes el trabajo mecánico monótono convierte en autómatas, pedazos de las máquinas a que viven adheridos. Desaparece de sus almas todo lo racional y toda idea o germen de vida espiritual, viniendo a caer en un embrutecimiento, que mata en ellos el principio de moralidad, y los hace materia dispuesta para cualquier crimen*".[218]

Arran de la crema de convents, es constituïren a Reus, per ordre governativa com a la capital catalana, dos organismes oficials per a poder controlar millor la situació. El primer fou la denominada Junta municipal governativa "*defensa de la patria y del trono [...] y sostén del orden y tranquilidad*", formada per sis representants de les classes dirigents de la ciutat, elegits per les ternes que havien presentat els portantveus dels gremis, els fabricants, els comerciants, i els nobles i hisendats. Es constituí el 12 d'agost, i féu pública una crida als reusencs per a vigilar i contribuir a la continuïtat de l'ordre, sense el qual "*ni*

---

de Gandesa, habia sigut sorpés per una partida de carlins en la que hi abundaven molt los grares, y que habent-los fet los facciosos set presoners [...] per l'exitació d'un frare habien sigut assessinats tots set, ab la circumstancia agravant, o més ben dit, ab la infamia fraresca de que a un d'ells, pare de vuit criaturas, un frare volgué recrear-s'hi fent-li arrencar los ulls de viu en viu y luego clavarlo en creu per a veure patir un lliberal com a son deu. La justa indignació dels fills de Reus no es para ser contada", "La crema de convents. La jornada de Reus", i "Lo Dia de Sant Jaume" a *La Tramontana* (Barcelona), 25-VII-1885. Citat parcialment per M. NETTLAU: *La Première Internationale en Espagne (1868-1888).* Dordrecht 1969, p. 19. Llauder, després de la crema, envià Colubi a calmar els ànims, però en trobar les portes de la ciutat tancades se'n tornà sense fer cap altre intent, CARRERA: *La economia...,* p. 34. Mig segle després la destrucció dels convents era encara utilitzada pels elements reaccionaris, com a causa de bona part dels mals del país. Així, s'arribà a afirmar que la destrucció dels convents el 1835 fou el primer fet generador del Socialisme espanyol, i que "*se escuchó por primera vez en España el grito de 'ïGuerra a los ricos!' inseparable consecuencia de 'ïGuerra a la Religión!'*", i que el "*movimiento popular del pobre contra el rico vino inmediatamente después de este gran atentado de ambas clases contra la religión*", F. SARDÀ Y SALVANY, Pbro.: *De aquellos polvos... o sea, influencia de la destrucción de los conventos en el desarrollo del socialismo español,* Conferència a l'Acadèmia de la Juventut Católica de Sabadell, Barcelona 1885. Vegeu també R. RUCABADÓ: "La nit de Santa Magdalena", a *Recordatori del 1835*, Barcelona 1935, pp. 13-17, i C. BARRAQUER: *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX,* II, Barcelona 1915, "Matanza de frayles en Reus", pp. 127-198.

218. V. DE LA FUENTE: *Historia de las Sociedades secretas antiguas y modernas en España y especialmente de la francmasonería,* II, Barcelona 1933, pp. 301-302.

el pacífico labrador, ni el laborioso menestral, ni el activo comerciante pueden entregarse a sus respectivas faenas y especulaciones: los manantiales de la riqueza pública se secan absolutamente, y es consiguiente forzoso la total disolución de la sociedad". La Junta confiava que els habitants de la ciutat "*sabrán oponer un dique de bronze capaz de contener y hasta de hacer estrellar no solo las maquinaciones de los enemigos de la Reima nuestra señora, sinó también los hororosos ataques de la asoladora anarquía*".[219] El mateix dia els governadors de Tarragona, "*deseosos de conocer las verda-deras causas de la agitación en que han estado en estos dias*" la capital, Reus i Valls, i per a "*restablecer en ellas la tranquilidad así como para reunir mayores luces y acierto en las providencias que el estado crítico de estas mismas poblaciones reclama*", ordenaven la constitució d'una Junta Consultiva de Seguretat i Defensa, que actuaria al costat de les autoritats militar i civil "*para llevar adelante con la celeridad que exige la época, la causa de S.M. D.Isabel II, y la de la libertad legal*". L'Ajuntament havia de nomenar 4 comissionats que, juntament amb els de Valls i Tarragona, elegirien sis vocals per a la Junta. A Reus foren elegits Pau Font i Rocamora, Gaietà Pàmies, Pere Sardà i Cailà i Pere Mata, que l'endemà dia 14 es traslladaren a Tarragona per a la constitució del nou organisme provincial.[220]

La primera ordre de la Junta Municipal Governativa fou del 26 d'agost, quan féu "*que se tanquin las portas dels portals de la Vila*", cada dia a les 8 del vespre, fins a nova ordre.[221] Pocs dies després, l'1 de setembre, ordena que totes les tavernes tanquin a les 9 de la nit, cada dia fins a nova ordre, multant fortament els contraventors, sense excepció. Igualment es prohibia la venda de vi sense tenir el corresponent permís municipal, sota pena d'arrest i multa de 10 lliures.[222] L'endemà en un altre "*Avís al Públich*", fa patent que "*la falta de recursos per la escasés de limosnas*" que es recollien a la Casa de la Caritat, havia arribat a l'extrem de "*no poder subsistir los pobres que en ella se abrígan*". Per això s'havia decidit que els nois interns, vestits amb l'uniforme de la beneficència i portant una alforja, fessin setmanalment una col·lecta pels carrers, per recollir tots els queviures que els donessin, per a socórrer-los "*en una època tan crítica com la present*", ja que si no la Casa de la Caritat haria de tancar les portes, "*i entregar los infelisos que abriga a sos pares o parents*".[223] Pocs mesos després, el 20 de març de 1836, es dictà una nova mesura repressiva, de "neteja", i "*cogieron a todos los pobres y que iban a pedir limosna, y*

219. I usa una metàfora ben pròpia de l'època: "*Considerad que a la manera que en toda máquina no basta para conseguir el objeto de su invención el movimiento uniforme de las ruedas principales, si las subalternas operan en sentido inverso, de la propia suerte quedarian totalmente infructuosos los trabajos y afanes de la Junta si se viesen contrariados por el desorden*", "Reusenses", Reus 12-VIII-1835, signat pels membres de la Junta, Francesc d'Ayxemús, alcalde, J.M. Montemayor, comandant interí, Pere Joan Nadal, Salvador Soler, Pau Font, Josep Giol, Pancraç Vilanova, Bonaventura Savé, Josep M. Albanés, Joan Freixa, Francesc Ballester, Joan Malegue, Antoni Sales, Marià Alberich, Pere Sardà i Caylà, Joan Rincón, Joan Tarrats, Jordi Anguera i Tomàs Cerdà. Full imprès, lligall "Oficios en borrador 1835".

220. Actes de les sessions extraordinàries celebrades a l'Ajuntament, 10, 12, 13-VIII-1835. Lligall "Oficios...1835".

221. "*Avís al Públich*", "*se ha publicat lo present per tots los paratges públichs y acostumats de esta vila*", Reus 26-VIII-1835, escrit en català, lligall "Oficis...".

222. "*Avís al Públich*", Reus 1-IX-1835, escrit en català, lligall "Oficis...".

223. "*Avís al Públich*", Reus 2-IX-1835, escrit en català, lligall "Oficis...".

algunos que no les gustaba trabajar y también cogieron prostitutas, y por interín los pusieron al cuartel y a las mundanas al cuartelillo".[224]

Planant per sobre de tots aquests fets, no hi ha dubte que les repercussions negatives de la guerra carlina afectaven tots els àmbits socials i econòmics. Pel gener de 1838, quan s'inicien negociacions per a acabar la guerra, l'Ajuntament de Reus edita un manifest dirigit al govern, en el qual s'argumenta l'absoluta necessitat de la pau, ja que sense ella l'agricultura, el comerç i la indústria "*yacen sepultadas en la inercia, y no pueden ofrecer ya mas que lágrimas, pues ven agotados todos sus manatiales*". El pagès "*no puede esperar el fruto de sus sudores, porque no puede seguir al campo sin riesgo de su vida*". L'artesà "*debe cesar en su trabajo, porque la rapacidad y riesgos en los caminos obstruyen el curso de sus artefactos, y ni aún el comercio puede dar salida a unos y a otros*", ja que tots els pobles que patien la guerra s'havien de considerar completament bloquejats, "*pues nadie puede salir de sus muros sin escolta sinó con riesgo de ser sorpendido y conducido a las cavernas de los montes hasta arrancarles el fruto del trabajo de muchos años*".[225] La crisi serà reblada per la prohibició del capità general Valdés de treure qualsevol mena de mercaderia dels llocs fortificats.[226]

La crisi i la tensió social s'evidencien en la circular amenaçadora i repressiva del capità general de Catalunya, el baró De Meer, de 18 de juny de 1838. Arran de que algunes dones "*de la última clase de la sociedad, esto es, de aquellos que lejos de temer las conmociones populares medran en los desórdenes y están siempre dispuestas a tomar parte en ellos, por el impulso o vil salario que reciben para promoverlos, propalaron ayer en la plaza pública de esta villa voces altamente calumniosas y subversivas*". Cridaven que les mesures preses "*para asegurar el imperio de las leyes y el reposo público*" tenien per objecte facilitar l'entrada dels carlins. El militar considerava que les dones havien estat "*impulsadas por los despreciables agentes de los que conspiran contra la felicidad y reposo de la patria*", i que elles, desgraciades "*por efecto de la licencia y desenfreno en que han vivido*", no havien comprès les funestes conseqüències que "*podian resultar de sus excitaciones al transtorno y subversión del orden, o si lo comprendieron seguían contando con la impunidad de que por desgracia hasta ahora se han visto tan repetidos y escandalosos ejemplos*". El ban preveia que tota persona que propalés, especialment en llocs públics, "*especies subversivas y alarmantes que pudiesen comprometer la tranquilidad de esta interesante y industriosa población, sufrirá irremisible y ejecutivamente todo el rigor que señalan las leyes militares*".[227]

224. PONS: *Libro...,* p. 171.

225. Consegüentment, les contribucions "*no se sacan sinó con lágrimas, porque con ellas va el pan de toda la familia*", i aquesta era la causa, i no la mala voluntat dels retards que es produïen en la seva recaptació. Imprès "*Augusto Congreso Nacional*" Reus 28-I-1838, signat per l'alcalde F. Mercadé i els altres membres del consistori. Lligall "Impresos varios S.XVIII-XIX".

226. BOFARULL: *Anales...,* pp. 271-272.

227. Full imprès, signat per De Meer, Cuartel general de Reus, 18-VI-1838. Lligall "Guerra Civil 1838-1839". (Il·lustració VI).

DON RAMON DE MEER,

Baron de Meer, Caballero Gran Cruz de la Militar y Nacional Orden de San Fernando y de la de Isabel la Católica; Caballero de cuarta clase de aquella Orden, y de la de San Hermenegildo; condecorado con varias cruces de distincion por acciones de guerra; Teniente General de los Ejércitos Nacionales; Capitan General del Principado de Cataluña y General en Gefe de su Ejército de operaciones, etc. etc.

Habiendo llegado á mi noticia que algunas mujeres de la última clase de la sociedad, esto es, de aquellas que lejos de temer las conmociones populares medran en los desórdenes y están siempre dispuestas á tomar parte en ellos, por el impulso ó vil salario que reciben para promoverlos, propalaron ayer en la plaza pública de esta villa voces altamente calumniosas y subversivas suponiendo que las medidas tomadas últimamente para asegurar en esta poblacion el imperio de las leyes y el reposo público, tenian por objeto facilitar la entrada de los facciosos en la misma; y considerando que estas infelices, para proceder así, han sido impulsadas por los despreciables agentes de los que conspiran contra la felicidad y el reposo de su patria, objeto de las instituciones que nos rigen y de una bien entendida libertad, que ellos mancillan invocándola siempre al reproducir la calumnia, la sedicion, el asesinato, el robo y todo linaje de crímenes é inmoralidad, para llevar adelante sus ominosos designios y la ruína de la nacion; teniendo presente tambien, que las personas á que me refiero, por efecto de la licencia y desenfreno en que han vivido, ó no han comprendido las funestas consecuencias que podian resultar de sus excitaciones al trastorno y subversion del órden, ó si lo comprendiéron seguian contando con la impunidad de que por desgracia hasta ahora se han visto tan repetidos y escandalosos ejemplos; deseando prevenir los delitos que pueden comprometer la sociedad, para no verme en la dura precision de castigarlos inexorablemente, que me impone la obligacion de protegerla, he creido oportuno hacer esta manifestacion confiado en que bastará para que no se reproduzcan los excesos que la motivan; pero en el caso contrario PREVENGO, que toda persona que propalase, y muy particularmente en los sitios públicos, especies subversivas y alarmantes que pudiesen comprometer la tranquilidad de esta interesante é industriosa poblacion, la obediencia á las leyes, y la consolidacion de las instituciones vigentes, sufrirá irremisible y ejecutivamente todo el rigor que señalan las leyes militares para los casos y puntos declarados en estado de sitio.

Cuartel general de Reus 18 de Junio de 1838.

De Meer

BAND REPRESSIU DEL BARÓ DE MEER, Reus 18-VI-1838. AHCR

De la crisi econòmica de 1847 a l'avalot de 1851

La crisi econòmica que s'inicià el 1847 provocà una acusada caror de la vida, general a Europa i a l'Estat espanyol, i repercutí a bastament a Reus. En la sessió municipal del 8 de gener de 1848, l'alcalde corregidor Luis del Llano manifestà "*la necesidad de dar ocupación a muchos jornaleros que careciendo de él se ven reducidos [...] a implorar la caridad pública como único recurso para poder atender a la subsistencia de su familia*". S'acordà donar feina a 100 bracers en les obres de la carretera de Montblanc, i obrir una subscripció voluntària durant tres mesos per a recollir diners per a tirar endavant més obres públiques "*en que se diese trabajo a los demás jornaleros que carecen de él*". Es nomenà una comissió per a administrar-ne els ingressos, i l'alcalde i els regidors foren els primers a contribuir-hi. Dos mesos més tard s'havien esgotat els diners recollits i els responsables de l'obra no tenien efectiu per a pagar la setmanada als obrers. El 8 de març, el ple municipal discutí llargament sobre la necessitat que es continuessin ocupant els bracers que hi treballaven, i acordà pagar dels fons comunals 10.000 rals. El dia 11 es ratifica l'acord ja que el seu acomiadament en aquella època de manca de treball "*seria lanzar a la miseria a un número crecido de familias y a la desesperación a los gefes de las mismas*". Una setmana després, l'Ajuntament decideix acomiadar de l'obra tots els jornalers menys els reusencs, i el 24 de març s'aprovà invertir-hi 20.000 rals més del fons de contribucions.[228]

L'Ajuntament intentà iniciar una nova obra pública per a ocupar els aturats. Entre diverses alternatives es donà preferència al desviament de les aigües de la Riera, que separava el nucli urbà del barri de l'Isla, i que a més de pal·liar l'atur, era considerada de gran utilitat. Els plans hagueren de ser canviats 4 dies més tard, el 15 de març, per manca de diners, però, ja que el principal objectiu era ocupar "*a la multitud de infelices braceros que carecían de trabajo*" s'acordà obrir noves fosses per a col·locar els cadàvers al cementiri. En la mateixa sessió municipal es reclamà al governador provincial alguna part de la quantitat recaptada per a la carretera de Móra per a invertir-ho en la mateixa obra a prop de Reus. Amb aquesta finalitat fou augmentat en 10.000 rals l'encapçalament de consums d'aquell any. En canvi, per manca de recursos, es paralitzaren les obres del port i de la carretera de Salou i foren acomiadats els treballadors.[229]

228. Actes Municipals 1848, ff. 8, 33, 35, 35v, 37, 37v, 38, 38v, i 41.
229. A excepció del carreter i del farer, Actes Municipals 1848, ff. 35, 35v, 37-38.

L'avalot de 1851 contra l'impost dels consums

En començar la dècada dels cinquanta "*aunque reinaba tranquilidad, el pueblo se quejaba por el nuevo sistema de cargas*".[230] L'Ajuntament i la burgesia local eren clarament contraris als arbitris i drets sobre els consums, en part perquè gravaven els intercanvis comercials i entrebancaven la circulació de mercaderies, activitat de primer ordre a la ciutat, i en part també perquè eren força conscients dels perills que podien arribar a significar per a l'ordre social. Per altra banda, les classes populars eren tradicionalment oposades a qualsevol mena de drets, arbitris o imposicions, d'abast local o estatal, que gravés el consum i la introducció de mercaderies a les ciutats, oposició popular urbana que és extensible a la pagesia dels pobles del Camp de Tarragona i del Priorat que baixaven a mercat a Reus. Fins a 1850 l'Ajuntament havia aconseguit pagar els consums pagant la quota fixada directament a Hisenda, sense arrendataris, i així les autoritats locals aconse-guien quotes menors i recaptaven els diners com els semblava més oportú. La situació canvià a finals de 1850 en què Hisenda arrendà els drets sobre els consums de Reus de 1851-1853 a un particular. Aquest arrendament de l'impopular dret en la forma més odiosa i feridora, que era cobrar a l'entrada de les ciutats, provocà els primers dies de l'any un impressionant avalot popular, amb tots els trets característics de les bullangues de crisi de subsistència, important per la seva intensitat, violència i significació, ja que el pes de la revolta sembla que el van dur els teixidors. Aquest cop el detonant va ser la triplicació dels drets d'entrada del vi local, i l'extensió de l'impost a tots els productes de primera necessitat:"*Se puso la entrada de puertas en todos los comestibles, cosa nunca vista en Reus, y fue tanto el alarmamiento de los vecinos, que llegaron a acer los desórdenes más gruesos*".[231]

---

230. BOFARULL: *Anales...,* p. 193. El 20-VII-1849, la Administración de Contri-buciones Directas de la Provincia de Tarragona, acusava els contribuents reusencs de defraudar Hisenda, ja que la contribució industrial i comercial que es recaptava a la ciutat "*es muy inferior a la importancia del Comercio y fabricación que se ejerce*". Detallava una llarga sèrie d'irregularitats en les declaracions i els pagaments, com inscriure's en categories inferiors a les reals, declarar només part dels béns, etc. En el tèxtil, per exemple, els telers dispersos sovint no eren declarats. Donava un termini per a regularitzar la situació impositiva, i després continuarien les investigacions i tirarien endavant "*las denúncias hoy paralizadas*, *y a los que aparezcan estar ejerciendo algún arte, industria o comercio sin hallarse inscritos en la matrícula*", o ho fessin fraudulentament, serien multats. L'obligació de contestar el qüestionari d'hisenda afectava també als amos de telers que treballessin por compte d'altres fabricants, a jornal o a tant per peça, i als amos i encarregats dels filadors i torçadors. Full imprès "*Administración de Contribuciones Directas de la Provincia de Tarragona*", Tarragona 20-VII-1847, lligall "Contribuciones Directas. Reclamaciones años 1849-1850-1851".

231. L'avalot ha estat descrit i analitzat per ANGUERA: *Comportament...,* pp. 113-117, i al pròleg de TORNÉ: *Los veinte...,* pp. 35-36, i per J. ANDREU en un treball inèdit que l'autor m'ha deixat consultar. Les fonts documentals utilitzades per descriure'l són documents del lligall "Milicia Civil 1851-1860", i les Actes Municipals. Les cites i testimonis coetanis provenen de GRAS BALLVÉ: "Reus..., *El Eco del Centro de Lectura,* 20-XI-1881; F. TORNÉ: *Llibreta per recor de algunas cosas més notòries (Reus 1838-1883),* Tarragona 1981, pp. 25-26, i *Los veinte...,* pp.124-127, que dona força detalls fins ara inèdits de la revolta; BOFARULL: *Anales...,* pp. 285-287, i GRAS: *Historia...,* pp. 354-355. L'avalot reusenc, a través del dietari citat de Francesc Torné, és utilitzat per FONTANA: *La fi de...,* p. 309, per a exemplificar la resposta popular contra els drets de portes a les ciutats on s'havien imposat de nou.

El 31 de desembre de 1850 van arribar els arrendataris i començà l'estat d'intranquil·litat de la població. L'1 de gener, cap d'any, arrendataris i empleats es van instal·lar als portals de la ciutat per procedir al cobrament i foren tancades les tavernes, segurament amb la voluntat d'eliminar un dels llocs habituals de trobada i conspiració popular. La notícia s'estengué ràpidament i cap a mig matí es començaren a concentrar grups de veïns i forasters en alguna de les portes. La tensió va créixer fins que es produïren els primers incidents: a les 11 del matí grups de gent insulten i apedreguen els cobradors a la porta del camí de Tarragona. Davant les queixes de l'arrendatari, l'alcalde publicà un ban per evitar la repetició de les agressions en el qual era considerat com a "*perturbador del orden público toda persona que de palabra o hecho ofendiera*" l'arrendatari o els seus subalterns. Abans de tenir temps de publicar-lo, els incidents es repetiren al portal del Roser. En aquests primers moments, la presència de les autoritats als llocs dels fets fou suficient per a dissoldre els avalotats. Les mesures,"*en vez de saducir a los vecinos, los hizo alarmar más*".

A les quatre de la tarda un grup d'homes, acompanyats d'una massa de nois, començà a apedregar els guardes dels portals de Salou, de Tarragona i del Roser. Diversos optaren cautament per retirar-se, però el de la porta del camí de Salou oferí resistència, li trencaren l'arma i l'apunyegaren, mentre el recaptador que l'acompanyava quedà malferit, i sembla que morí la mateixa nit: "*se habían amotinado de nuevo los alborotadores, llegando hasta el extremo de herir a uno de los dependientes del derecho de consumos*". L'alcalde i l'autoritat militar feren ocupar els punts conflictius per l'exèrcit amb la qual cosa tornà aparentment la calma. Ja de nit, diversos grups de joves, des de fora de la muralla, calaren foc a les portes del Roser i de Tarragona "*pero las rondas de la tropa no se atrevieron a hacer fuego, ni a castigar la multitud frenética del paisanage*", i en foren incendiades d'altres, fins a nou, de forma quasi simultània.[232] A la matinada següent, dia 2, es va poder constatar que la protesta no era un senzill avalot momentani, i "*una gran multitud del pueblo*" començà a enderrocar els portals i muralles de la població: "*desde muy temprano vieronse coronadas las murallas en todo el círculo de la ciudad por un crecidísimo número de hombres, mugeres y niños que se ocupaban de derribar aquellas sin que las fuerzas del ejército destacadas para impedirlo lograran contener dicha operación; pues en virtud de ser tan crecido el número de aquellas masas de hombres y mugeres, cuando lograban los soldados desalojarles del punto en que se habían dirigido, se hallaban ya otros pelotones verificando aquel derribo en otros diferentes parages*".[233]

232. Tot i aquests esdeveniments, sembla que la majoria de la població continuà relativament tranquil·la, els passeigs eren plens i no se suspengué la funció que es feia en el teatre, ple de gom a gom, ni passà res més al llarg de la nit. Esborrany de memorial de l'Alcalde, i altres documents, al lligall "Guerra Civil 1851-1860". GRAS: *El Eco del Centro de Lectura,* 20-X-1881, dóna una descripció molt semblant; diu que tothom ho veia amb bons ulls, i que "*todas las clases sociales [anaren] a presenciar estos destrozos*". Segons el dietarista conservador coetani, TORNÉ: *Llibreta...,* pp. 25-26, l'empleat del portal de Salou resultà mort i els dels altres portals s'escaparen "*perque a tots agueren fet lo mateix [...] la gent estava alarmada, la tropa quieta fins los que no eren en guardia eran barraixats y ningú los deya res*".

233. Descripció de l'alcalde al lligall "Guerra Civil 1851-1860".

L'Ajuntament ho comunicà al governador, i abans del migdia entrà a la ciutat un piquet de soldats de cavalleria, "*estando al fuerte de derribar los muros toda clase de personas, hasta una anciana que apenas podia sostenerse, se allaba, con un martillo en la mano, desguiciando las paredes*". Els soldats dispararen diversos trets contra la gernació i feriren alguns dels revoltats, que es feren escàpols. El governador demanà un "*severo escarmiento de los culpables*", com el cap provincial d'hisenda, que volia mà dura i treure l'exèrcit i que s'establís un consell de guerra per a aclarir els fets. A les 12 del migdia es reuní l'Ajuntament amb l'assistència del prior i dels principals contribuents; l'alcalde féu un discurs que conté la descripció dels elements clau de la bullanga, i incità els assistents perquè"*con sus relaciones e influencias coadyuven con las autoridades a calmar la efervescencia que se nota en las clases proletarias*", procurant inculcar la idea que l'Ajuntament s'ocupa de solucionar de la millor manera l'afer i que calia "*retirarse a sus casas dejando el ademán hostil que han tomado*", i així "*evitaran a las autoridades el disgusto de tener de adoptar medidas de rigor para mantener el orden público que tan necesario es para el bienestar de todas las clases de la sociedad*".[234] Els assistents es mostraren tots disposats a cooperar a calmar els ànims i la tensió popular, sortint a tombar per la ciutat en grups "*para que se tranquilicen las clases proletarias y se retiren a sus respectivos hogares*". Alhora es nomenaren dues comissions, una per anar a veure el comandant i l'altra per anar a veure les autoritats civils i d'hisenda de la província.

Però la dinàmica directa de l'acció popular havia anat més ràpida que les decisions de les autoritats: un arrendatari de la recaptació dels consums que gosà sortir al carrer fou literalment linxat. Immediatament se suspengué la sessió municipal i s'acordà sortir en comissió "*para calmar la efervescencia que se nota en las clases proletarias*". Els incidents havien esclatat novament per "*la imprudencia*" d'un empleat dels consums, Ramon Soler, que davant el clima d'hostilitat i pres pel pànic va voler fugir cap a Tarragona, malgrat les recomanacions en contra de tothom. Aconseguí només travessar la plaça del Mercadal i quan el van reconèixer "*empezaron los muchachos a alzarle los insultos*", i arribat a l'hostal d'on sortia la diligència fou atacat "*un inmenso gentio arremetieron [...] y se apoderaron de el, dándole de pezcozones, puñadas y garrotadas, lanzándolo debajo de las ruedas del chavarán ya casi medio muerto [...] y cayendo y levantando por entre la multitud que sin parar un instante descargaban sobre el*". Inhumanament ferit de mort, fou arrossegat pel carrer i "*fins los noys ab pedras li chafaban lo cap*", rematant-lo, i deixant-lo a terra. Llavors es presentà el jutge que el féu portar a l'hospital, mentre la resta d'autoritats i la força pública no es deixaren veure en cap moment. Arribaren dos batallons de cavalleria que foren distribuïts pels llocs més perillosos o estratègics, i després d'aquest incident la calma tornà fins l'endemà.[235]

234. Actes Municipals 1851, ff. 128-128v.
235. Esborrany municipal citat a la nota 46. BOFARULL: *Anales...,* atribueix totes les culpes al corregidor.

Al matí següent, dia 3, la quietud fou absoluta fins al migdia, quan el comandant militar marxava emportant-se els cobradors de l'impost, protegits per dues fileres de soldats. En veure-ho la gent, que en demanava els caps, malgrat la protecció militar, començà a insultar-los, i assaltà l'expedició amb voluntat de matar a ganivetades els cobradors de l'impost, però foren refusats amb una càrrega de cavalleria. Quan foren fora de la muralla, el poble es tornà a revoltar, amb nou alè a causa de la retirada de l'exèrcit, amb fets "*más criminales que los de los días precedentes*", i desfogaren la ràbia de "*no poderse saciar con la sangre de los arrendatarios*". Es destrossaren diversos instruments destinats al cobrament de drets i s'assaltaren i saquejaren les Pescateries i les cases pertanyents a dos comerciants vinculats a l'arren-dament, que s'havien fet fonedissos. "*Se desaogó el motín*", esbotzant les bótes de licor, destrossant els papers i llibres "*y lanzando el dinero encontrado a la calle, en donde una infinidad de muchachos cual abejas lo recojían*". D'allí es dirigiren a un altre magatzem d'un comerciant , rebentaren la porta i incendiaren al mig del carrer les bótes de licor que hi havia, "*después de aber bebido a discreción*". Després assaltaren la seva casa "*y el dinero y todo lo mas rompido, fue arrojado a la calle*", i només els precs dels veïns van impedir que es calés foc a tota la casa, "*y convertirla en un montón de arruinas*".

La gernació estava frenètica amb la revolta i "*aviase pasado por entre la multitud una vos, a manera de orden, sin saber quien lo mandava, para dirigirse a otras casas de particulares que obtenian algún arriendo y especialmente a las dos fábricas de vapor, para pegar fuego*". L'atac directe a la propietat privada provocà l'ordre a la tropa d'obrir foc contra la gent: "*Esta terrible noticia llegó a oidos de la autoridad*", i el governador manà a la tropa"*hacer retirar a la multitud a fuerza de descargas*", tot i que s'hi oposaven el prior i "*los principales del pueblo*", tant per la por a una resposta popular incontrolada, com perquè en el fons no eren del tot aliens a la protesta, més que no pas per sentiments humanitaris. Arribà un reforç de l'exèrcit que intentà inútilment intimidar els revoltats "*y hasta una pipa de las que intentaban incendiar, fue arrojada rodando a los pies del comandante [...] visto lo cual ordenó una descarga contra los amotinados*". Els dispars de la tropa mataren un home,"*un infeliz tejedor casado, que se allaba a ver el desorden*" i en feriren sis més, en una descàrrega al portal de la Selva."*De esta manera se logró el sociego de esta ciudad [...] y desapareció la multitud a grupos, temiendo los estragos que se preparaban*".

La revolta, amb totes les característiques de les crisis de subsistència de l'Antic Règim, generada en el fons per la crisi laboral, com demostra la voluntat d'atacar els vapors, fou un autèntic moviment de base amb la participació de les classes populars, però en una primera fase ben vista per les classes dirigents que trobaven el recàrrec desmesurat, i feren gestions oficials per a reduir-lo, fins al punt que un dels empresonats per l'aldarull era el regidor Joan Macaya, que no recuperà la llibertat fins a l'agost. És simptomàtic que l'exèrcit no intervingués amb violència contundent i que les autoritats amb prou feines

reaccionessin davant l'enderroc de la muralla, el boicot a pagar els tributs o l'assassinat de subalterns, i sí en canvi quan estigué en perill i es començà a assaltar la propietat privada. Com ha afirmat Anguera, la tolerància passiva de les classes dirigents no era pas una mostra de solidaritat amb les classes populars i els revoltats. Eren conscients que el recàrrec podia actuar, com ho féu, de detonant d'una virulenta crisi social. La permissibilitat en l'atac als recaptadors d'impostos servia com a maniobra de distracció de les ires populars que així anaven adreçades contra els arrendataris de la hisenda estatal i no contra els explotadors directes.[236]

El mateix dia 3 es reuniren de nou a l'Ajuntament el consistori, el prior i els primers contribuents que s'informaren que el comandant general havia ordenat que es cobressin els drets de consums en la quantitat que es feia abans del dia 1, i que es col·loqués gent a les portes per a efectuar la recaptació, que no començà fins al dia 13.[237] Així doncs, a la pràctica, la revolta havia aconseguit part dels seus objectius immediats. Amb tot, la situació encara es mantenia tensa. El matí del dia 4 entrà més tropa a la ciutat, el governador militar de la província imposà la llei marcial, que posava la ciutat en estat de setge, prohibint les reunions de tres o més persones al carrer i foren tancats altre cop els cafès i les tavernes. Al capvespre foren detinguts tres homes per haver tirat pedres a les rondes. L'endemà el capità general de Catalunya Ventura Díaz fa públic un ban repressiu, perquè els esdeveniments reusencs "*han hecho concebir a la autoridad superior militar de Cataluña la idea de que existe el designio de perturbar el orden público con el fin de llevar a efecto siniestros y terribles planes*".[238] Ordena també al governador de Tarragona que formi a Reus una comissió militar permanent que ha de procedir "*breve y sumariamente [...] contra los que resulten criminales*". L'adverteix que cal desplegar "*la más esquisita actividad como también el castigo de los criminales*", i que procedirà contra els qui no compleixin el deure, i reclama un informe diari de la instrucció de la causa. Es dictà un ban en què es reafirma que cal "*reprimir toda demasía o desorden que sobrevenga*". Els individus "*que con sus amaños descarrían a algunos incautos, deben tener entendido que la cuchilla de la ley caerá irremisi-blemente sobre sus cabezas sin ningún género de contemplación, y que ante el sostenimiento del orden público y la paz [...] cederá todos los demás intereses*". Exigeix cooperació a totes les autoritats municipals, i les que no donin informació o enganyin, "*serán responsables y castigados como cómplices y cooperadores de dichos males, y como autoridades y funcionarios indignos de la confianza que han merecido*".[239]

236. Anguera, al pròleg de TORNÉ: *Los veinte...,* p.36
237. Actes Municipals 1851, f. 129.
238. *El Sol* (Barcelona), 6-I-1851.
239. Reproduït a *El Barcelonés*, 6-I-1851. El dia 6 foren detinguts set nois de Reus que declararen haver anat a a Tarragona en tenir notícies "*de que se estaban quemando las puertas de esta Capital, [y] venian con objeto de saber lo que ocurria*". Els brivalls foren posats a disposició de l'alcalde que els havia de tornar a les seves famílies o ingressar-los a la Casa de la Caritat. El dia 7 és detingut un home "*por habersele encontrado sin documento alguno*", que és portat a Garcia, d'on era fill. Oficis del governador i l'alcalde, del 6 i 7-II-1851, i "Partes local de arrestos", 7 i 8-II-1851, al lligall "Policia i Seguretat Pública, (2) 1813-1863".

Els fets foren seguits amb atenció a la capital catalana on "*mucho se ha hablado hoy y en diversas formas y sentidos de las ocurrencias [...] de Reus*". Les notícies corren distorsionades i, com a mínim el *Diario de Barcelona, El Sol* i *El Barcelonés,* insereixen notícies i comenten l'avalot.[240] *El Sol* constata com "*unos suponían que había ocurrido sucesos extraordinarios, estupendos, lo que se llama una revolución en forma, uno de esos acontecimientos que cambian la faz de los gobiernos y de las naciones*", i ho denúncia com a "*¡Delirios! ¡Farsas! ¡Charlatanismo! [...] que algunos genios díscolos, harto conocidos, iban propalando con estudiado sigilo, con afectada reserva*". El diari desmentia absolutament qualsevol vessant o implicació política de la revolta, en delimitava la magnitud local, i publicava una carta d'un reusenc anònim explicant els antecedents i la seva visió de l'avalot.[241]

En els dies següents, l'Ajuntament realitzà diverses gestions per aconseguir una rebaixa en els consums, ja que aquests eren la causa del "*estado de ansiedad y zozobra en que se hallan todas las clases de esta población*". Per suggerència del comandant general, edità un ban demanant confiança en l'Ajuntament i el govern: "*permaneced tranquilos en vuestros hogares, entregaros a vuestras honrosas tareas y dejad a este cuerpo municipal que obre*", per tal que continuï inalterable "*la tranquilidad pública tan necesaria para el desarrollo de la agricultura, arte y comercio, evitando de este modo a las autoridades la adopción de medidas enérgicas que lamenta-ríamos todos por sus fatales resultados*". En el cas que això no es compleixi demanen la cooperació de "*todos los ciudadanos honrados sin distinción de clases*" per anar junts "*a la defensa del orden y de la propiedad, objetos sagrados que la ley tiene bajo su protección y amparo*". Alhora, per pressió de les autoritats militars, l'Ajuntament es vegé obligat a finançar la reconstrucció immediata de les muralles, "*cuerpos de guardia y demás puntos militares de esta ciudad*" aplicant un 10 % de recàrrec en la contribució immobiliària. Finalment però, "*a fin de precaver cualquier pretexto que pudiera promover la menor alteración de orden público*" s'efectuà la reparació a càrrec exclusiu de l'Ajuntament "*con el mayor silencio y reserva posible, evitando de este modo publicidad e importancia*". El dia 29 la comissió que havia anat a fer gestions a Madrid informà de l'ampli suport rebut, entre d'altres de J. Prim i P. Madoz, i d'haver arribat a un acord amb el govern, el qual rescindia l'arrendament dels

240. El *Diario de Barcelona*, 4, 5 i 6-I-1851, explica breument els esdeveniments, reprodueix fragments de l'editorial i de la carta publicada per *El Sol,* i afirma que el capità general "*está resuelto a castigar con mano fuerte cualquier esceso o intento, sea de la clase que fuese, dirigido a transformar el orden que quiere conservar i conservará inalterable*".

241. "*Los enemigos de bromas y bullangas se creían restituidos de un salto -hacia atrás, por supuesto- a aquellos BUENOS tiempos en que menudeaban los alborotos, cuando entre vivas y mueras pasaban una vida holgada y deliciosa. Al propio tiempo las gentes pacíficas concebían temores y se alarmaban [...]. La ecsageración, la falsedad, la mentida han cedido pronto su lugar a la verdad*". Afirma que alguns descontents amb el dret i amb la rigidesa de la seva aplicació "*se habían amotinado, y una turba de muchachos, pues es de notar que entre los amotinados casi no había uno que no fuese imberbe, se echó sobre las puertas y sus guardadores, resultando un choque un tanto violento. Apareció empero la tropa y los alborotadores cedieron el campo, sin que contra nuestros leales soldados hubiese la menor resistencia. Poco costó restablecer la calma*", Editorial de *El Sol* (Barcelona), 4-I-1851. La carta mencionada va datada a Reus el dia 2, i demana que es publiqui "*para que otros periódicos no tergiversen la cuestión, dándole una significación política, de que absolutamente carecen los sucesos puramente locales*", *El Sol* (Barcelona), 5-I-1851.

consums a canvi de 20.000 duros a l'any.[242] Tot i que el problema semblava resolt, continuaren les accions judicials i fou empresonat el regidor Joan Macaya acusat d'haver participat en les destrosses d'un magatzem; no recuperà la llibertat fins al mes d'agost, fet que sembla obeir a la venjança de l'alcalde-corregidor, foraster, que estava enfrontat amb l'Ajuntament.[243]

Contràriament a l'alcalde, la burgesia local i els regidors municipals actuen amb una certa ambigüitat, però la seva tolerància passiva envers els amotinats, no era pas una mostra de solidaritat amb els seus subordinats, sinó que esperaven que la protesta servís per coaccionar les autoritats superiors contra el sistema de cobrament del dret, i tenien consciència que l'impost podia actuar, com així fou, de detonant d'una violenta crisi social. La permissibilitat en l'atac als recaptadors d'impostos servia com a maniobra de distracció de les ires populars que així s'adreçaven contra els arrendataris de la hisenda estatal i no contra els explotadors directes, a més que la pressió tributària també els afectava. Aquesta actitud sofreix un canvi quan es produeix la primera mort i es transforma totalment el dia 3 quan s'assalten algunes cases i es posa en perill el "*sagrat dret de la propietat*".

Entre les raons que desencadenaren aquest moviment, a part de les ja esmentades, cal remarcar la incidència d'una estructura social força desigual, la concentració de la propietat i el procés de proletarització que estava vivint la pagesia i l'artesanat tradicional dins el tèxtil. A això s'afegeixen les tensions entre teixidors i fabricants, l'amenaça de l'atur generat per la crisi laboral, -i d'aquí la voluntat d'atacar els vapors- i la important presència de forasters, sobretot de pagesos de la rodalia, i la mateixa ambigüitat de l'Ajuntament i de les classes dominants, que trobaven el recàrrec excessiu, i es mogueren per reduir-lo, fins al punt que un dels empresonats era regidor. La participació popular en els fets fou força massiva, especialment durant l'enderroc de les muralles, encara que l'incendi de les portes i l'assassinat d'un dels empleats fos obra de grups reduïts. Entre les conseqüències dels fets cal destacar la paralització del cobrament dels drets sobre els consums i la restitució de l'anterior sistema, i la substitució del corregidor existent per un altre, tant per l'oposició dels altres membres de l'Ajuntament com per l'actuació durant els fets. El balanç, en aquest sentit, fou força positiu.

Com a colofó, el 10 de gener el governador civil escriu a l'Ajuntament recomanant-li que "*se auxilie la miseria de los obreros que se encuentran sin trabajo en esta ciudad a fin de evitar de este modo pretexto de insubordinación por parte de aquéllos*", i el dia 18 demana que se l'informi del nombre d'obrers que per manca de treball eren ajudats, del tipus d'ajut i dels oficis més afectats. El dia 25 l'Ajuntament li contestà que "*habiendo cesado en la actualidad las necesidades de los obreros en atención ha haber desaparecido causi enterament la falta de trabajo no se ha distribuido ninguna clase de*

242. Actes Municipals 1851, ff. 129v-130v, 131v, 136, 139-140, on hi ha una detallada descripció de les destrosses de la muralla, i 144, 149v i 150.

243. Actes Municipals 1851, ff. 186, 217-218, i ANDREU: treball inèdit citat.

socorros a los operarios".[244] La situació no devia estar tan normalitzada com afirmaven les autoritats reusenques, i la realitat, com molt sovint passa, aviat fou molt diferent de la versió oficial, i pocs dies després, el 4 de febrer, esclatà la primera vaga obrera documentada a la ciutat.[245]

Clarificadors del context econòmic d'aquests anys són els comentaris d'un coetani filocarlí que, pel gener de 1852, diu que les festes pagades per Macià Vila, íntim amic de Prim, eren "*un insulto a la pobreza*", perquè algunes dones exhibiren joies i vestits valorats en 15 mil lliures, justament en un any en què "*llegaron los tejedores a no poder ganar la supsistencia de nuestra familia*". Comentaris similars li provoca la inauguració del Círcol en el mateix any, quan les dones de la burgesia lluïen abillaments per un valor de 15.000 duros, "*pues en este día el pobre lloraba y el rico reia [...] El pobre texedor apenas podia comer por falta de trabajo y el rico gastaba infamiamente el dinero y la sangre del pobre. Fue una disolución incomparable [...] mientras la mitad del pueblo casi perecían de hambre*". El 1853 diu que "*en esta época todo el pueblo pobre se quejaba del abandono de los trabajos y aumento de comestibles, pero en cuanto a las compañias y sociedades mercantiles aumentaban de dia en dia chupandose la sangre del pobre trabajador infeliz*".[246]

Del còlera de 1854 a la "fam del cotó"

Pel juliol de 1854, tot i l'amenaça del còlera, que era imminent des de que s'havia declarat a Barcelona, el canvi de règim amb l'accés dels progressistes al poder s'efecuà a la ciutat amb relativa tranquil.litat, fruit de les negociacions, més que de les successives crides a l'ordre i bans que amenaçaven amb "*castigar breve y severamente a los incendiarios, homicidas y ladrones en cuadrilla*".[247] En els primers dies del Bienni, el 6 d'agost, com a símptoma de la millora epidèrmica en el tractament oficial dels problemes de la classe treballadora, l'Ajuntament, amb la voluntat d'alleugerir la tensió social en el canvi de règim, obrí una subscripció pública voluntària per a donar feina als obrers en atur. Amb els diners recollits serien ocupats en obres públiques, ja que "*son algunos los operarios que por efecto de las circunstancias por que hemos atravesado han quedado sin ocupación, y al*

244. Actes Municipals 1851, ff. 147 i 134v.
245. Vegeu *infra* el capítol "L'organització per oficis i el moviemnt vaguístic".
246. Tal com afirma Anguera en la introducció, uns conceptes, una plasmació retòrica, que semblen més propis dels textos d'un militant obrer conscient i radical, que no pas d'un carlí. TORNÉ: *Los veinte...,* pp.13-14.
247. Ban de la Junta Provisional de govern de la província de Tarragona, del 28-VII-1854, publicat al *Boletín Oficial Extraordinario,* 30-VII-1854. (Il·lustració VII). A Tortosa esclatà un motí popular, a causa dels impostos sobre els consums, en el qual fou assaltat i saquejat l'Ajuntament i linxat el secretari. La Junta Provisiuonal de Govern de Tarragona féu pública una crida al poble "*para demostrar que la gloriosa bandera de salvación enarbolada en nombre de la Libertad, cobijar no puede el latrociniio, la tea del incendiario, ni el puñal asesino. [...] a conservar la tranquilidad, y estirpar de raiz toda clase de malhechores persiguiendolos sin tregua ni descanso hasta entregarlos a los tribunales, para no desvirtuar la santa causa que todos hemos jurado defender, y cuyo norte es tan solo la LIBERTAD politica, el ORDEN, y la MORALIDAD*". Full imprès *Habitantes de la provincia de Tarragona,* Tarragona 1-VIII-1854. Lligall "Impresos Oficials".

fin de evitar cualquier pretexto de disturbios, aliviando al propio tiempo la suerte de aquellos infelices".[248] Dos dies després, s'havien reunit 12.330 rals, destacant l'aportació de 2.000 de La Fabril Algodonera, i l'1 d'octubre en què es donà per acabada, s'havia recollit un total de 48.272 rals.[249] El 8 d'agost l'Ajuntament convocà 40 dels aturats que s'havien apuntat als treballs públics, per tal d'elegir-ne els seus 3 representants a la comissió mixta que, juntament amb tres regidors, es formà per ocupar-se del seguiment del problema.[250]

Sobreposant-se a la crisi laboral general, l'aparició del còlera agreujà la situació social, i el pànic s'apoderà de la població: "*Las clases acomodadas abandonaban la ciudad a los amagos de una mortal epidemia [...] y el espectro de la miseria dejaba ver su faz sañuda*".[251] La primera mesura concreta contra l'epidèmia és de 18 d'agost, i el 4 de setembre l'alcalde reuní els primers contribuents per demanar-los diners per a donar feina als obrers en atur i evitar així que s'esvalotessin amb el perill del còlera. Els diners, afirmava, eren necessaris per a fer front "*a las necesidades de las familias desgraciadas para preservarlas de los estragos de la calamidad que se deplora. Que en el estado actual, cuando acabamos de salir de una revolución con cuyo motivo los ánimos se mantienen algo agitados, cuando la escasez de trabajo hace de modo que muchas familias no tengan ni aun lo más indispensable para su preciso alimento*".

En total es reuniren 389.000 rals, 320.000 dels quals havien estat avançats pels majors contribuents, a compte de les contribucions.[252] S'ocupà els treballadors en el desviament de la Riera, que alliberava la ciutat d'inundacions, l'empedrat i la prolongació de diversos carrers, l'alineació del carrer de Monterols i del pas de la plaça del Teatre al carrer de Singles, i a replantar els arbres del passeig dels Seminaris.[253] No fou fins al 18 de setembre que es reconegué oficialment l'epidèmia a la ciutat, i es donà com a acabada el 30 del mateix mes després d'haver provocat, en 12 dies, 2.239 infectats, 357 dels quals, 178 dones, 88 homes i 91 infants, moriren.[254]

---

248. Actes Municipals 1854, sessió 6-VIII, f. 118. BOFARULL: *Anales...,* p. 288, reporta que *el primer acte del municipi fou obrir una subscripció "a fin de ocupar a la numerosa clase jornalera artesana, que carecía de trabajo".* Per un resum del període vegeu ANGUERA: *Comportament...,* pp. 116-126.

249. Les aportacions més quantioses realitzades en el primer dia foren: 1.400 rals de la vídua Ódena i fills; 1.000 de Pere Sardà, Pere Gusi, Joaquim Borràs i Josep M. Albanés; i els 600 de Matias Vila. Seguien Vicenç Clariana i Josep Martí amb 500; Joan Gaspar i Agustí Tarrats amb 400; i Pau Segimon amb 300, entre molts altres, i foren nombroses sobretot les petites aportacions. *El Liberal Reusense,* 8-VIII a 8-IX-1854, publica a primera pàgina l'estat de la subscripció ressaltant que "*el nuevo Ayuntamiento no ha perdonado momento para ocuparse de aliviar la suerte de los que sufren*". L'1-X apareix la darrera llista.

250. Actes Municipals 1854, sessió 8-VIII, ff. 119-119v.

251. BOFARULL: *Anales...,* 194.

252. Actes Municipals 1854, ff. 124v-125, 131, 132v, 133-136v.

253. BOFARULL: *Anales...,* p. 195, i Actes Municipals 1854, f. 119. *El Liberal Reusense* proposava una recepta, en vers, per a combatre l'epidèmia, que fou reproduïda pel periódic de Madrid *Las Novedades,* 31-VIII-1854. Reproduïda per BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* I, p. 447.

254. A la província el nombre d'afectats fou de 12.677 i els morts foren 2.382. *El Liberal Reusense,* 3-X-1854, *Diario de Barcelona,* 9-XII-1854, GRAS: "El Bienio Democrático", *El Eco del Centro de Lectura,* 10-IV-1882, i BOFARULL: *Anales...,* p. 195.

Núm. 105 *Domingo 30 de Julio de 1854.* (4 cuartos.)

Se publica
los Lúnes, Miércoles y Viérnes, se y suscribe en las librerías de Nel-lo y Puigrubí, calle Mayor.

La suscricion cuesta.
En la Capital por tres meses. . . . . 20 rs.
Fuera, por id. franco. . 28 rs.
No se admite pliego ó reclamacion sin franquear.

BOLETIN OFICIAL EXTRAORDINARIO.

JUNTA PROVISIONAL DE GOBIERNO
DE LA PROVINCIA DE TARRAGONA.

En atencion á que al instalarse esta Junta ha cesado en la provincia el estado escepcional; para que esta circunstancia no aliente á los que propensos al crímen se entregarian acaso á él, prevalidos de los últimos acontecimientos, y contando con la falta de energía en el castigo; la Junta decidida á proteger con todos sus esfuerzos la seguridad de las personas, y de las propiedades, ordena:

ARTÍCULO ÚNICO.

Se declaran vigentes en la provincia los Bandos que el Excmo. Sr. Capitan general del Principado tiene declarados en vigor para castigar breve y severamente á los incendiarios, homicidas y ladrones en cuadrilla.

Tarragona 28 de Julio de 1854.

El Comandante general Presidente,
Ramon Nowilas.

P. A. de la Excma. J. P.,
***José Florensa y Montells*, Secretario**

Imprenta del Boletin Oficial.

Boletín Oficial Extraordinario de la provincia de Tarragona, 30-VII-1854

Immergits en la crisi econòmica, amb l'assot del còlera, i en un moment de revifament de la presa de consciència dels obrers, es produïren greus incidents antimaquinistes. A Valls fou cremada intencionadament, el 16 de juliol, la principal factoria tèxtil, el vapor de Carreras i Cº, l'única moguda per la nova energia a l'Alt Camp, en un avalot popular incontrolat.[255] Hom temé que el fet no es reproduís a Reus sota l'impuls "d'agitadors":"*La autoridad tenía que ejercer una constante vigilancia, a fin de impedir la entrada a ciertos emisarios, que procedentes de Barcelona, se proponían turbar la tranquilidad pública*". Uns mesos després, el 2 de novembre, "*cuasi concluidos los trabajos del cauce que ocupan muchos brazos, agotados los recursos de las suscripciones y sobre todo pasadas ya aquellas circunstancias extraordinarias*" l'Ajuntament començà a acomiadar els jornalers. Com a resposta, l'endemà de bon matí es reuniren al passeig "*unos 200 obreros con el objeto de pedir trabajo*", i se situaren "*con ademán hostil*" davant La Fabril Algodonera "*una porción de grupos, que se dijo llevaban torcidas inten-ciones*". La intervenció immediata de l'alcalde Martell aconseguí dissoldre pacíficament els concentrats.[256] Segons el diari barceloní *La Corona de Aragón* en els primers dies del canvi de règim, "*una porción de hombres descontentos por vicio y que no pertenecen a color alguno político, trataron de aprovechar los momentos de natural alarma y viose amenazada por un instante nuestra industria fabril*", i fou la intervenció prudent de Martell que evità "*conflictos y desórdenes que amargamente la clase obrera hubiera tenido que deplorar después*".[257]

La Manufacturera de Algodón, la segona gran factoria moderna, acabada d'instal·lar a la ciutat, s'estrenà donant auxili econòmic als pobres i fent un sorteig entre els seus operaris el 19 de desembre, en un intent de calmar l'ambient i de fer-se ben veure entre la població.[258] Igualment, per apaivagar les tensions i mantenir la calma, els propietaris de La Fabril Algodonera recorregueren al suborn o al subsidi declarat, tal com indica l'acta del 19 d'octubre de 1855 quan acorden donar 50 o 60.000 rals, a fons perdut, per mantenir la calma a la ciutat que es trobava "*en estado satisfactorio de tranquilidad*" i es destaca que

255. C. MARTINELL: *Valls en el segle XIX,* Valls 1972, pp. 94-96, i J. VENTURA: *Aportació de Valls al moviment obrer del segle XIX,* Valls 1977, pp. 19-20.

256. GRAS: "*El Bienio...*", p. 2; BOFARULL: *Anales...,* p. 195, i *La Corona de Aragón,* 5-XI-1854, que comenta que "*casi ha pasado desapercibido para la mayor parte de la población*". *El Liberal Reusense,* 4-XI-1854, aplaudeix l'actuació municipal que "*ha socorrido los que quedaron sin trabajo a causa de la aparición del cólera*", les donacions i "la conducta *del pueblo que por su parte no ha hecho nada para agravarla*". Passades aquelles circumstàncies, "*nadie en su sano juicio podrá creer que los recursos que para combatirlas se afrontaron, hayan de tener eterna duración*", i en conseqüència l'incident "*ha desagradado a cuantas personas lo han sabido*". Adverteix, finalment, que si es reproduïa, "*que no lo creemos, la Autoridad que tiene en su corazón tanta bondad como energía, sabrá castigar a los que incapaces de abrigar un sentimiento de gratitud, se alborotasen fuera cualquiera el pretesto, que tratarían de esplotar los enemigos de la Revolución, de la Libertad y del Orden, en cuya defensa acudimos siempre*". Per altra banda, el 15-XI celebrava la primera reunió general l'Associació de Teixidors, que havia sortit a la legalitat arran de la liberalització produïda per l'inici del bienni progressista, vegeu *infra*.

257. *La Corona de Aragón* (Barcelona), 19-XI-1854, que publica cartes de diversos ciutadans de Reus en suport de Martell.

258. GRAS: "*El bienio democrático....*", BOFARULL: *Anales...,* p. 290.

"*el acuerdo y buena inteligencia que reina entre fabricantes y operarios demuestra que [...] se disfruta allí de buena paz y confianza que tiene fundados motivos para creer que se mantendrá, aun cuando se turbe el orden en otros puntos*".[259]

Pel novembre de 1855 l'augment dels preus dels articles de primera necessitat ocasionà aldarulls populars a diverses ciutats espanyoles i en especial a Saragossa. Per aquest motiu, i atès que l'augment es féu notar també a Reus, el dia 17 l'Ajuntament, "*como medida conducente a la conservación del orden público*" empleà diversos jornalers en atur, a càrrec del municipi, en les obres d'arranjament de la carretera de Montblanc. El governador aprovà la iniciativa "*para alejar semejante pretexto que pudiera explotarse para la perturbación del orden público*".[260]

Pel juny de 1856 es repetí la situació. Els violents aldarulls de subsistències que es produïren a Valladolid i en altres indrets de Castella, on foren saquejats i incendiats magatzems de farina i cases per culpa del des-fermat augment del preu del pa, induïren l'Ajuntament reusenc a prendre un seguit de mesures preventives "*al objeto de evitar que por ningún motivo ni pretexto*" es reproduïssin a Reus, i es mostrava decidit "*a sostener el orden a todo trance si por desgracia se intentaba turbar*".[261]

La crisi agrícola i industrial fa que el 3 de gener de 1857, la Diputació de Tarragona sol·liciti a la reina ajut econòmic per a la província, que està "*al borde de la más apurada y crítica de las situaciones que pueden darse en la vida de los pueblos*", ja que aquesta situació "*priva a las clases jornaleras de los medios indispensables para proporcionar alimento a sus familias y cubrir las más apremiantes necesidades*".[262] El 25 de novembre l'alcalde, Felip de Nassarre, diu que per raó de "*una nueva crisis fabril, la que ha originado el despido de la mayor parte de los operarios de las fábricas*" calia buscar immediatament "*los medios que podrían adoptarse para conjurar los acontecimientos que por dicha circunstancia podrían tal vez sobrevenir*". Considerava "*sumamente grave*" l'assumpte i resolgué que una comissió municipal, formada per Evarist Òdena i Magí Gelembi, juntament amb una de fabricants i una altra d'operaris anés a Tarragona a exposar al capità general "*el estado de la fabricación y la penuria que este va causar al vecindario [...] y de*

259. Citada per BENAVENT: *Macià Vila...,* p. 65, amb altres intencions, i analitzada per ANGUERA: *Economia...,* p. 54.

260. Actes Municipals 1855, f. 290v.

261. El 29-VI s'ordenà als forners que no apugessin el preu del pa sense haver-ho consultat a l'Ajuntament com a mínim amb 4 hores d'antelació; es convocà els magatzemistes de farina per a quantificar les existències i informar-se dels preus vigents i els encarregà que n'emmagatzemessin per evitar el posterior encariment. Actes Municipals 1856, ff. 39v-40. L'11-VII s'informa de l'augment del preu de la farina fins al punt que s'espera que d'un moment a l'altre algun forn hagi de tancar sense poder vendre pa, cosa que provocaria aldarulls. Per evitar-ho, l'Ajuntament acorda emmagatzemar una bona quantitat de farina. Actes Municipals 1856, ff. 44v-45, citat per ANGUERA: *Comportament...,* p. 124. Segons N. SÁNCHEZ-ALBORNOZ: *Las crisis de subsistencias en España en el siglo XIX,* Rosario 1963, pp. 65-70, el preu del blat a la província de Tarragona oscil·là el 1856-1857, entre les 25 ptes. l'hectolitre per l'agost, el moment més barat, i les 36 ptes. l'I-1857, el preu més elevat, una fluctuació d'un 23 %, la més pronunciada de les de les províncies catalanes. Per una visió dels avalots de susbsistències a Castella, vegeu *El Deseo del Pueblo,* 29-VI, 1,3 i 6-VII-1856. El capità general de Catalunya, Zapatero, publicà un ban el 4-VII condemnant a pena de mort els incendiaris i homicides.

262. Reproduït per ANGUERA: *Bernat Torroja...,* pp. 215-216.

los muchos operarios que existen sin ocupación alguna". El militar els digué que s'ocuparia de "*tan vital e interesante asunto*" i procuraria que s'obrissin més treballs públics.[263]

La crisi fou forta: La Fabril Algodonera havia estat tancada temporalment, i 136 petits industrials, 16 del sector tèxtil, havien hagut de tancar el negoci.[264] Pel desembre eren ja 431 els operaris acomiadats de 40 factories tèxtils.[265] Pel gener de 1858 l'Ajuntament informa als obrers, mitjançant la junta mixta, que està disposat a donar feina a uns 40 o 50 homes, "*los más necesitados de los que están vagando*", si els fabricants ocupaven una part considerable dels aturats. S'establiren unes dures i llargues negociacions, que resultaren infructuoses perquè els fabricants es negaren a donar feina a cap teixidor, al·legant que en altres indrets es treballava a un preu inferior al de Reus.[266]

La tònica canvià a mitjan 1858, l'any següent la crisi era resolta, i el 1860 i 1861 "*el comercio y la industria tornan a demostrar una actividad viril [...] abundando el trabajo en términos que no pocas familias de los cercanos pueblos se han avencidado en esta ciudad ocupándose en las industrias que de dia en dia van teniendo más vida y en su consecuencia ocupan más número de trabajadores. Sin pecar de exagerados cabe decir que no se encuentra un solo obrero sin trabajo, sea por las importantes obras del ferrocarril de Madrid a Reus, sea por las nuevas edificaciones que se construyen en Reus, o por la importancia que va adquiriendo la industria reusense en sus variados aspectos*".[267]

La plena ocupació duraria ben poc, i ben aviat es faria sentir sobre la societat reusenca com damunt de tota la catalana, la gran crisi del cotó provocada per la guerra civil americana, que s'inicià en els darrers mesos de 1861 i durà fins a 1865.

La crisi econòmica de 1861-65: la "fam del cotó"

Els primers ressons locals de la crisi, motivada per la manca de cotó en floca a causa de la guerra civil de l'Amèrica del Nord, es feren sentir a la ciutat a les darreries de 1861, quan començà a escassejar el treball dels teixidors.[268] La crisi s'agreuja progressivament i a primers de juliol de 1862, una comissió de ciutadans en representació de la classe obrera local féu arribar un mesurat i respectuós manifest a l'Ajuntament en el qual demanaven

263. Actes Municipals 1857, ff. 258v-259v.
264. ANGUERA: *Economia...,* pp. 54-55.
265. La Fabril havia acomiadat 166 operaris, la Manufacturera 23, la fàbrica dels germans Casas 37, la de Jaume Prius 34, la d'Antoni Suqué 18, la de Bonaventura Clariana 17, etc. "Comisión de Operarios de la clase de tejidos de Algodón. Relación nominal de los S.S. Fabricantes que han despedido operarios de sus fábricas, con espesificasión de su número", Reus 3-XII-1857. 34 dels obrers de La Fabril continuaven aturats el 17-V-1858, "Relación de los operarios que han dejado de trabajar en esta fábrica desde 1-IX-1857 hasta la fecha", lligall "Estadística 1801-1863".
266. Segons el llibre d'actes de la Societat de Teixidors, vegeu *infra*.
267. FORT: *Anales...,* I, p. 98, i II, p. 62.
268. I "*no pocos obreros se han visto precisados a variar de profesión*". FORT: *Anales...,* II, p. 64. El 6-XI, la Societat de Teixidors acorda rebaixar a un ral la quota que estava fixada en quatre, "*durante la crisis de trabajo*", Actes de l'Associació, *infra*.

ajut davant la greu crisi. Exposen que des de feia un any, a causa de l'exterminadora guerra als Estats Units d'Amèrica, l'Europa industrial "*se ve abocada a una desastrosa crisis*". En haver-se paralitzat la importació de cotó havia quedat aturada la producció del ram, i es produïa una crisi de treball generalitzada,"*cuando no a punto de cerrarse todos los establecimientos fabriles que en esta ciudad se dedican a la elaboración de aquellos productos, proporcionando ocupación a miles de brazos, alimento a centenares de familias*". La classe obrera del ram de teixidors de seda es trobava en la mateixa situació. Retrets de la circulació els capitals, quasi tots els rams del comerç de la ciutat patien "*los funestos efectos de la crisis algodonera. Pero por razones de fácil concebir ninguna se ha resentido de ello más directamente que la numerosa clase jornalera de todos oficios; ninguna como ella se ve privada del elemento de su trabajo que puede muy bien decirse que es su única propiedad, su capital, su crédito, su vida*" .

Els autors de la crida "*no creen necesario pintar con todas sus sombrías pero verdaderas tintas el cuadro de miseria que ofrece la numerosa clase obrera de nuestra ciudad, en la peligrosa crisis que atravesamos*". Deien que "*Su precaria suerte no puede ocultarse a nadie que conozca la organización actual de la sociedad, y tenga en cuenta los pocos o ningun medio de que puede disponer la clase obrera jornalera para hacer frente por si sola a esos temibles contratiempos, cuyo menor mal consiste en privar al trabajador de lo más necesario para su material subsistencia*". El manifest obrer acabava demanant a l'Ajuntament que per equitat i per justícia busqués un remei, "*escogile y plantée los medios que juzgue mas justos, hacederos y conducentes para el alivio de las numerosas y honradas familias pertenecientes a la clase obrera de esta ciudad, envueltas hoy en un desastroso apuro e imposibilitadas de todo punto para conjurar sus efectos*". Els treballadors, que tenen "*tan arraigados los hábitos de economia, orden y trabajo [y que] tienen ya la conciencia de su dignidad como hombres y de deber como ciudadanos formada*", no poden ni volen per poder subsistir "*rebajarse a impetrar la pública limosna*" per carrers i places alhora que "*solo por la vía legal, nunca con tumultuosas peticiones, deben alcanzar el ausilio de que se creen merecedores*".[269]

Des del *Eco del Centro de Lectura* es reclama "*la absoluta necesidad indispensable el oponer un remedio pronto y eficaz*", ja que la situació en què es trobava gran part dels

269. "*Es harto sabido [que] que la clase obrera industrial de [Reus] ya algun tiempo que se encuentra en una situación precaria. Que por causas que no ha estado en su mano el combatir y cuyos desastrosos efectos hoy experimenta de un modo tan palpable, se ve obligada por la ley imperiosa de la necesidad, a traspasar los límites que una justa resignación hasta hoy le señalara, para buscar medios a fin de guarecerse de la triste miseria que con sus inseparables, temibles consecuencias tan de cerca le amenaza*". L'Ajuntament havia de "*remediar en lo posible los inmensos males que están ya gravitando, cada dia mas, sobre las cabezas de tantas infortunadas familias*". Els directius del Centre de Lectura defensen el manifest dels treballadors, i lloen l'actuació del sindicalisme local. Afirmen que la classe obrera de Reus és "*siempre honrada, siempre laboriosa y pacífica, y con la concepción de sus derechos, sabe también comprender la de sus más nobles deberes. El lenguaje mesurado, digno y respetuoso, las juiciosas consideraciones expuestas en apoyo de su demanda, colocan a nuestra clase obrera al mismo nivel que la de la población más adelantada, y nosotros sentimos una verdadera satisfacción en consignarlo*", convençuts que l'Ajuntament "*resolverá de un modo conveniente en armonía con los intereses de todos sus administrados una cuestión de tanta trascendencia para esta ciudad*", *El Eco del Centro de Lectura,* 6-VII-1862, reproduït a ANGUERA: *Economia...,* pp. 162-164.

obrers industrials de Reus, "*es triste, muy triste*: *Centenares de pobres jornaleros faltos de trabajo desde ya algunos meses, han estado hasta hoy sufriendo resignados en silencio [...] todas las consecuencias de la triste miseria que los devora. El mal ha llegado a su colmo. Hoy ya no es posible aconsejar la paciencia: hoy el hambre ha invadido ya las pobres buhardillas de nuestros obreros y amenaza la existencia de sus inocentes hijos: hoy el infeliz trabajador se ve precisado a pulular por nuestras calles y plazas en busca del necesario alimento, implorando la caridad pública que le está vedada y tanto le humilla*".[270]

La situació feia cada vegada més inevitable pel municipi la realització d'obres públiques, però la urgència de la necessitat forçà que les societats cíviques, d'instrucció i d'esbarjo obrissin una subscripció pública per a suplir la lentitud oficial. La recapta tingué un bon acolliment i en menys d'un mes es recolliren 1.812 rals que foren lliurats a una comissió obrera que els repartí el 30 de setembre entre 152 treballadors a raó de 12 rals cada un.[271]

No és fins al 29 de novembre quan a l'Ajuntament, l'alcalde Gregorio de Mijanes, constata oficialment que "*cada día que pasa se va agravando la crisis fabril porque pasa esta ciudad y que los trabajadores que no tienen ocupación no solamente aumentan, si que no es posible que puedan ya mantenerse después del largo tiempo que permanecen sin ganar jornal*". A més, el govern de l'Estat havia denegat l'ajut que se li havia sol·licitat per atendre els operaris de la ciutat. L'Ajuntament, "*persuadido de la gravedad de las circunstancias*", decideix que els regidors Josep M. Pàmies i Antoni d'Aixemús visitin el capità general de Catalunya per explicar-li l'estat de la classe treballadora local, i demanar-li que una part dels 5 milions que el govern havia destinat a obres públiques a Catalunya fessin cap a Reus per ocupar els aturats i atacar "*al mal que se lamenta y cuyo aumento se presiente*". L'alcalde convocà també els fabricants perquè mentre durés la crisi procuressin

270. *El Eco del Centro de Lectura,* 7-IX-1862. La presa de posició del portaveu del Centre de Lectura provocà una nota d'agraïment de la comissió obrera, que els donà les gràcies pel "*leal y desinteresado apoyo*" a la subscripció a favor de la "*desvalida clase obrera industrial*". Igualment, agraïen als membres de totes les societats que els ajudaven, i a l'Ajuntament per haver ocupat "*alguno de los muchos obreros sin trabajo*". "*La Comisión*", Reus, 12-IX-1862. *El Eco del Centro de Lectura,* 14-IX-1862.

271. Els diners s'havien reunit amb les següents aportacions (en rals): Centre de Lectura 348; diversos teixidors de cotó 317; diversos teixidors de vels 193; La Filharmònica 182; obrers fusters160; obrers paletes 116; El Círcol 88; obrers boters 59, obrers sabaters 56, obrers tintorers 54, L'Olimpo 51, La Floresta 46, obrers soguers 40, El Liceo Instructivo 36, La Joven Literaria 21, El Alba 14. El Centre de Lectura afirma que l'Ajuntament "*no descuida un asunto tan grave, de tan alto interés; que está practicando las más activas diligencias para que se empiezen cuanto antes las obras públicas proyectadas en esta ciudad; que hay fundadas esperanzas de que dentro de pocos días llegará la debida autorización superior. Pero esto no basta; se necesitan socorros, socorros hoy mismo*". Per això, diu, algunes persones "*filantrópiques*" han obert una subscripció administrada per una comissió obrera "*para que con ello socorran a sus compañeros más necesitados. Aplaudimos el pensamiento. Hemos depositado gustosos nuestro pequeño óbolo, y rogamos encarecidamente a que haga otro tanto toda la juventud reusense que concurre en nuestros centros de reunión. Con ello creemos interpretar sus nunca desmentidos sentimientos. Concluimos exitando de nuevo el buen celo y conocido civismo de todos los individuos de nuestra Corporación popular, para que no descuide ni un momento un asunto que encierra en sí trascendencias tan vastas, aun cuando no se considere más que como íntimamente ligado al bien general de la población y al orden público*". *El Eco del Centro de Lectura,* 5-X-1862.

donar almenys una peça a tots o a la majoria dels obrers aturats "*con cuyo producto puedan procurar el sostén de sus respectivas familias hasta últimos de este año*".[272]

El resultat de totes les gestions fou ben minso, i pel gener de 1863 només 25 dels més de 200 obrers aturats havien estat admesos en les obres dels carrers de la ciutat. El dia 6 l'Ajuntament es reuneix per "*ver el modo de salvar el compromiso en que se estaba con los operarios*". Decidiren, "*considerando lo crítico de las circunstancias*", que una comissió municipal visités l'endemà mateix el governador civil. Aquest pressionà el cap d'enginyers de camins provincial recomanant-li que "*no se pusiese obstáculo a la admisión de trabajadores*", i que si calia, ho fes sota la seva responsabilitat. Alhora recomanava a l'Ajuntament que promogués obres municipals. El mateix dia 7 a la tarda, l'Ajuntament reconeix que tot i ocupar en les obres un major nombre d'operaris "*no es posible ocupar en ellas todos los que carecen de trabajo*", i decideix demanar al govern l'obertura d'un camí veïnal directe cap a Valls, que obtingué el suport del governador civil.[273]

Els fabricants es reuniren amb l'Ajuntament el dia 9 i, després d'haver escoltat la comissió d'obrers en atur, acordaren obrir una subscripció pública voluntària per a pagar els jornals de les obres. Feren presentar als treballadors una llista nominal dels aturats, "*en vista de la cual se acordará el modo y forma de darles trabajo*". Les demandes obreres canalitzades a través de l'Ajuntament foren només ateses en part, perquè no s'arribaren a ocupar tots els aturats. A mitjan mes, el governador per "*figurar en la lista*" dóna 200 rals mensuals, i fa que la Diputació provincial col·labori amb la mateixa quantitat que hi posi l'Ajuntament. El 10 de febrer un grup de regidors proposen que l'1 % de la formació de matrícules industrials dels dos darrers anys es destini com a aportació municipal a la subscripció obrera.[274]

L'advocat i polític Bernat Torroja publicà unes reflexions sobre les causes i les conseqüències de la guerra civil americana i la conseqüent crisi tèxtil cotonera. Diu que la crisi afecta 600.000 persones i un capital de 450 milions de rals i hom la contempla amb indiferència. Explica que a Barcelona, Reus, Valls, la Riba, Igualada, Mataró, Sabadell, Terrassa, Manresa, Manlleu, Berga, Vic, Olot, "*y otros muchos centros manufactureros vereis recorrer sus calles a millares de pacíficos obreros, retratado el sufrimiento con su pálido rostro, demandando trabajo con que socorrer a los ancianos autores de sus días y acallar el hambre que sienten inocentes niños. [...] ¿Consentiremos que la miseria venga en su asedio a estrechar más y más la penosa situación del infeliz obrero? ¿La nobleza y generosidad [...] del carácter español podrán permitir acaso que sufran sin esperanza tantos millares de activos y laboriosos cuanto desgraciados compatriotas?*"

272. El governador fou informat pel mateix Ajuntament, abans de visitar el militar a Barcelona. Actes Municipals 1862, ff. 69v-70v.

273. La comissió era formada per l'alcalde i Antoni d'Aixemús, Josep Oreig, Antoni Bages i Tomàs Gual, Actes Municipals 1862, ff. 83v-86, 92 i 94.

274. Actes Municipals 1862, f. 104.

Per trobar la solució definitiva, diu que seria imprescindible que l'Estat promocionés el cultiu de matèries primeres; i de forma immediata, que donés ocupació en obres públiques als obrers i que s'obrissin subscripcions voluntàries impulsades per la premsa, alhora que amb el fons estatal de calamitats s'auxiliés "*a millares de familias sumidas en la miseria, que nunca mayor calamidad que el cruel azote del hambre puede afligir a un pueblo virtuoso*".[275]

La crisi cotonera s'accentua el 1862 "*paralizándose casi por completo la industria de tejidos, sumiendo en la miseria a los centenares de obreros tejedores, que han solicitado repetidas veces auxilios de las autoridades para poder vivir*". Els treballs públics eren força mal pagats, i molts obrers abandonaren la ciutat.[276] La beneficència pública i privada multiplicà la seva activitat per tal d'atendre les necessitats dels aturats i les seves famílies. A la Casa de la Caritat es donava menjar a qui acudia a buscar-lo i algunes societats benèfiques auxiliaren amb caràcter extraordinari els seus associats. Foren repartits durant l'any alguns milers de rals, engrunes, producte de la recapta de carnaval i de diverses funcions benèfiques celebrades al Teatre Principal, a l'Euterpe i al Saló Filharmònic.[277]

El 1863 es produí un petit aldarull a la ciutat relacionat altre cop amb els impostos dels productes de consum. A les 3 de la nit del 23 de maig, entrà un carro amb bótes de vi, introduïdes sense haver pagat impostos. Mentre les descarregaven en una taverna foren descoberts pels empleats de l'arrendatari dels consums, però els homes del carro "*en número bastante crecido se han puesto a gritar dando voces de '!Ladrones!' y de 'iPueblo, pueblo!', como llamándolo en su auxilio*". Quan arribaren els vigilants del barri, el carro fugí cap als afores de la població, "*amenazando en su fuga a los dependientes con navajas*", i els insultaren i rebentaren un dels bots de vi que havien quedat a terra, "*abierta de un golpe de navaja por uno de los amotinados*". L'endemà a la tarda dos dels empleats dels consums passaren per davant la taverna, i "*al oscurecer, por gente segun parece procedente de la taverna han sido insultados y hasta se ha llegado a vias de hecho contra uno de ellos*". En córrer la notícia hi hagué "*una aglomeración de gente*", a la taverna, que fou clausurada al moment per l'alcalde, que "*no descuida la vigilancia y [...] ha tomado todas las debidas precauciones*".[278]

---

275. *Diario de Reus,* 20-V-1863. Citat per ANGUERA: *Economia...,* p. 59, i reproduït a ídem: *Bernat Torroja...,* pp. 174-178.

276. Segons la interpretació de FORT: *Anales...,* II, p. 224, l'obrer reusenc "*tiene una dignidad tan especial que, salvo algunas escepciones, la mayoría prefirieron emigrar a ocuparse en faenas que no sean las de su oficio*". Afirma, en contradicció amb la documentació, que per això fracassaren els intents d'ocupar els teixidors en les obres d'engravar els ravals, de la carretera d'Alcolea i en els treballs del ferrocarril de Montblanc, "*obras que ocuparon a miles de obreros la casi totalidad braceros de pueblos vecinos o de regiones fronterizas*". I continua: "*A pesar de la nota pesimista reseñada, la riqueza de Reus fue en aumento, mejorando todas las clases sociales en vestir, y abundando la concurrencia a las fiestas y bailes, por los que se despertó un verdadero frenesí*".

277. FORT: *Anales...,* III, p. 108.

278. El governador aprovà l'actuació de l'alcalde, que havia de vetllar "*para que no se altere bajo frívolos pretextos el orden público*". Expedient "Alboroto ocurrido con motivo de la introducción fraudulenta de varios pellejos de vino. 1863", lligall "Policia i Seguretat Pública (2)".

El 1864 continua la situació de crisi per les classes populars. El periòdic *El Obrero*, de Barcelona, escriu en els seus primers números: "*estamos engolfados en una crisis fabril que indudablemente dejará huellas en Cataluña [...]. Reus no se halla en condiciones muy favorables [...]. La segunda población fabril de Cataluña es un esqueleto, teniendo que marchar muchos de sus hijos a Valls y otras poblaciones. [...] Los obreros resisten mucho y continuamente se van despidiendo de los talleres operarios que faltados de ocupación y recursos están libando tristes de la copa de la amargura*".[279]

Per l'agost es començaren les obres extraordinàries d'arranjament de camins veïnals que havia endegat l'Ajuntament i s'ocuparen setmanalment treballadors sense feina. El 9 de novembre el municipi obrí una nova subscripció de tres mesos de durada, esgotats ja els recursos de les anteriors. S'invertiria en la construcció del camí a Valls, que tot just havia estat autoritzat, i en l'arranjament d'altres camins municipals. La subscripció recollí un total de 32.148 rals mensuals,[280] i els obrers empleats, dels quals es desconeix el nombre, cobraven un jornal de 6,5 rals.[281] L'endemà d'iniciar-se la subscripció una comissió d'obrers es reuní a l'Ajuntament amb l'alcalde i els sots-governador i els lliurà la llista nominal dels aturats que els havia estat sol·licitada, alhora que foren informats del projecte municipal d'establir a la ciutat cuines econòmiques. Jacint Berges, corresponsal reusenc de *El Obrero,* escrivia: "*¡ojalá que estas providencias sean tomadas con actividad y que no suceda lo de otras veces que ha concluido tan solo para atenuar sus justas quejas!*" Creia que ja era hora que l'Ajuntament "*no permitiera por más tiempo se prolongara la precaria situación de la clase obrera [...] poniendo en práctica tan preciosos pensamientos, para terminar de una vez las dolorosas escenas que estamos presenciando, y a que a pesar de ser sumamente deplorables, han sido miradas hasta ahora por algunos, con el más fatuo cinismo y la más marcada indiferencia [...]. A pesar de su agravante situación [los obreros] jamás darán lugar a que la Autoridad intervenga con ellos en lo más mínimo, queriendo justificar de este modo que antes de comprometer a nadie y turbar el orden, sufrirán con*

279. "Crónica industrial", a *El Obrero* (Barcelona), 4-IX, 18-IX i 6-XI-1864.

280. Les cotitzacions més altes foren les de Pascual Madoz amb 4.000 rals; La Fabril Algodonera 1.500; La Manufacturera de Algodón 750; L'Olimpo 741; Macià Vila 600; La Filharmònica 420; Centre de Lectura 400; El Círcol 400; Tomàs Abelló 400; La Reusense 400. Actes Municipals 1864, f. 400, i "Suscripción abierta por tres meses para dar trabajo a operarios que carecen de el, por efecto de la crisi fabril que se experimenta", plec "Trabajos Públicos", lligall "Asuntos Varios 1774-1894". L'aportació de Madoz fou gestionada pel diputat a Corts Josep Gener, Actes Municipals 1865, f. 434. La Comissió de la classe obrera publicà un comunicat d'agraïment en el qual afirmen que el governador, en veure "*la fuerte crisis que están atravesando los centros industriales de este Principado, y particularmente Reus, no titubeó un momento en desplegar cuantos medios estaban a su alcance para hacer frente, de un modo digno, a la calamidad [...].*" Agraeix a tothom els donatius "*que han librado a nuestras familias de una muerte que nos horroriza el pensarlo*", i diu que "*toda una clase sabrá tener gravado en lo más íntimo de su corazón, y lo recordará eternamente, cuanto se hace en favor de ella durante las circunstancias que han producido este sentimiento filantrópico y humanitario*". FORT: *Anales...,* III, pp. 244-245.

281. Foren distribuïts en vuit brigades, "Ciudad de Reus. Recomposición de caminos vecinales. Obras extraordinarias. Lista de los jornales devengados en la semana del... al... de 186.., por los trabajadores empleados en el espresado camino con motivo de la crisis fabril e industrial porque está atravesando esta ciudad", VIII-1864-II-1865. Lligall "Asuntos varios 1774-1894". (Il·lustració VIII).

admirable serenidad cuantas vicisitudes se les presenten [...]. La autoridad sabe de sobra que el obrero no es ningún perturbador de la tranquilidad pública".[282]

El Obrero publicà l'agraïment dels obrers reusencs a tothom que havia participat en la suscripció, però alhora constata la insuficiència del sistema, ja que en el supòsit de recollir 40.000 rals al mes, només es podrien ocupar 256 obrers amb un jornal de 6 rals, 26 dies al mes, una "*pequeña parte de los muchos que gimen en la miseria*". Seria més profitós, diu, que es reunissin tots els fabricants i que de comú acord "*cuidasen asiduamente de conservar sus trabajadores*" i donar ocupació al major nombre "*aunque fuera preciso sacrificar una pequeña parte de sus intereses en provecho del desgraciado que sufre los intensos rigores de la suerte, sin cometer ni un desliz, ni germinar en su mente el más leve plan de alterar el orden público*". [283]

El 26 de novembre se celebrà una vetllada musical de sarsuela, en solidaritat amb els aturats, amb un ple total d'espectadors. Una comissió d'obrers, nomenats especialment, eren darrere de dues safates col·locades a l'entrada del teatre, "*y si bien en sus semblantes se leía la manifestación de sus sentimientos interiores, no dejaron por eso de ocupar la atención de sus favorecedores, por la severa urbanidad con que desempeñaron el encargo a que estaban destinados*". Es recolliren 5.309 rals, "*un pequeño alivio a su dolorosa suerte*", que foren destinats íntegrament als aturats, perquè tothom actuà de franc.[284]

El sots-governador Antonio de Quevedo presentà a l'Ajuntament un escrit oficial, el 30 de novembre reclamant la necessitat de trobar solucions efectives a l'atur "*como único medio reproductivo de mantener este virtuoso enjambre de braceros, que con una resignación plausible se ha mantenido sumiso a las leyes en medio de la privación. Rasgo sublime de abnegación rara, que solo puede encontrarse en hijos de este país bendito*".[285] Com que els mitjans utilitzats fins aleshores havien resultat "*poco satisfactorios para calmar los ánimos de los habitantes*", i no es tractava només de fer caritat mitjançant les subscripcions, que per ser espontànies "*salen de la esfera de la equidad y la justicia*", proposava fer un emprèstit. Féu una apologia dels avantatges del crèdit per aconseguir la quantitat necessària i "*dar pan al necesitado, socorrer el hambre de la familia a costa del trabajo y del sudor*". L'Ajuntament era refractari a recórrer a aquesta possibilitat perquè implicava haver d'augmentar la contribució, mesura poc agraïda i impopular. Finalment fou aprovada la proposta, i es visità el governador per demanar-li un emprèstit, o un lliurament de la caixa de dipòsits dels béns alienats, d'un import de 10.000 duros que es calculava

282. "Nunca es tarde cuando llega", J. Berges, *El Obrero* (Barcelona), 13-XI-1864.
283. "Situación de Reus", de B. A., *El Obrero* (Barcelona), 27-XI-1864.
284. "*Imponía ver aquel respetable público que acudió a depositar su óbolo en favor de la clase obrera*". Fou representada la sarsuela "*Diamantes de la corona*". La crònica és de J. B., *El Obrero* (Barcelona), 4-XII-1864.
285. Actes Municipals 1864, f. 407v.

que feien falta, junt amb els 5.000 que es preveia obtenir de la subscripció per afrontar la crisi, que hom estimava que duraria encara fins a mitjan gener.[286]

La indigència obrera per la persistència de la crisi feu que l'Ajuntament, a proposta del regidor Josep Ordeig, aprovés el 29 d'octubre la creació de cuines econòmiques com les que ja funcionaven a Barcelona i en altres ciutats fabrils catalanes.[287] La iniciativa fou aprovada pel governador per tal que "*la clase obrera pueda encontrar comida a buen precio*". La cuina econòmica fou inaugurada el 6 de desembre per les autoritats civils, judicials i eclesiàstiques, amb l'assistència dels presidents de societats i ateneus, d'una comissió obrera i d'altres invitats. Després de beneir les taules s'assegueren tots plegats i menjaren la mateixa sopa i el guisat que se servia als usuaris. Des del dia anterior s'havien repartit gratuïtament pels alcaldes de barri entre les persones més necessitades, 400 abonaments de sopa i estofat, que foren distribuïts amb ordre i regularitat pels cuiners. La cuina fou oberta definitivament al públic el dia 8, i els abonaments havien de ser adquirits amb un dia d'antelació, abans de les 5 de la tarda, al preu de 4 quartos cada plat, de sopa o de carn d'olla. En els 20 dies de funcionament es guisaren 1.658 racions, 807 de sopa i 851 de carn d'olla, se'n vengueren 741 i se'n distribuïren 917 de franc. La cuina econòmica no quallà entre els aturats reusencs, i el 26 de desembre fou tancada per raó dels pocs abonaments que es venien. Segons Fort, malgrat "*la miseria que se havia enseñoreado de no pocos hogares [...] el modo de ser del obrero reusense, quizá por una mala entendida dignidad, [hizo que] se empeñara en no concurrir a la cocina económica*". Més lògic sembla el raonament de Bofarull, que diu que fracassà perquè "*la clase jornalera de Reus es fija, aunque sea una persona sola, todos viven en familia, y así fue que no dió ningún resultado*".[288] Segons *El Obrero,* la cuina econòmica hagué de tancar-se "*por no acudir nadie a consumir la sopa del establecimiento; tal es la repugnancia con que ha sido mirada por temor de mayores males*".[289] Dignitat de classe, o basca davant de la ínfima qualitat del menjar servit, la iniciativa paternalista-evangèlica fracassà.

El 7 de desembre els fabricants presentaren a la comissió d'obrers la llista d'operaris que tenien intenció d'ocupar en els propers dies. En realitat, però, com que fou insuficient la recaptació de la subscripció, foren acomiadats diversos obrers empleats en les obres públiques, "*siendo probable que se despidan muchos más*". A finals de mes eren ja entre

286. Actes Municipals 1864, f. 408v.

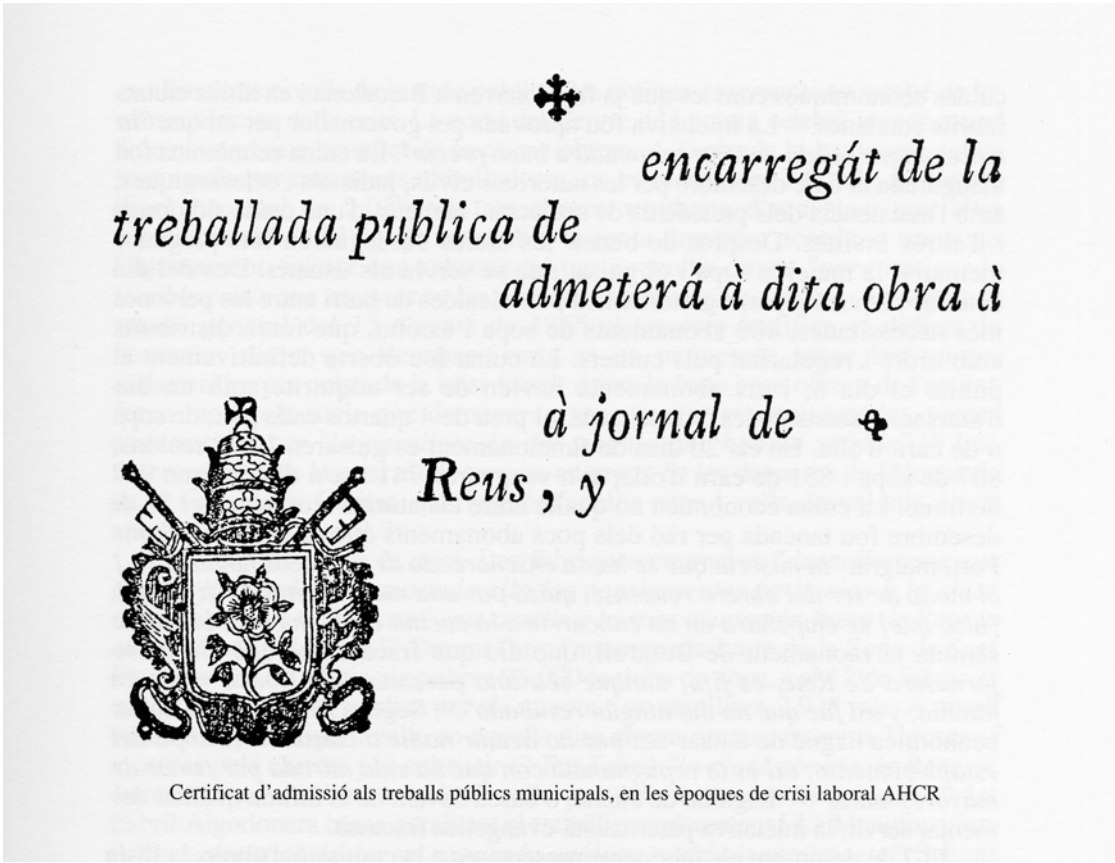
287. Actes Municipals 1864, f. 397. Les primeres gestions, infructuoses, foren de 1863. FORT: *Anales...,* III, p. 108.

288. Els bons es venien a l'administració de loteria al carrer de Monterols, a casa de Josep Llovera a la plaça de la Constitució, a la llotja, i als cafès d'Antoni Estivill i de Joan Ferrando (a) *Narri*, a la plaça del Teatre. Es recaptaren 11.718 rals 16 maravedissos; es pagaren 10.212 rals 29 maravedissos, resultant un sobrant de 1.505 rals, 21 maravedissos, que es dipositá al Banc de Reus. Els motius del tancament de la cuina foren, segons Fort, els pocs abonaments que es venien i "*el temor de perderse todo el capital recaudado*". *Diario de Reus,* 7-XII-1864, i FORT: *Anales...,* III, pp. 244-247, i IV, p. 102. BOFARULL: *Anales...,* p. 65, constata que "*se habían paralizado casi del todo la fabricación de algodón y sus operarios se hallaban en la mayor miseria*", i diu que en la subscripció col·laboraren 117 persones amb 11.665 rals, 300 dels quals desapareixeren fraudalentament.

289. *El Obrero* (Barcelona), 8-I-1865. Vegeu també "El obrero y la miseria", i "La muerte", de J. BERGES, ídem, 23-X-1864 i 1-XI-1864.

300 i 400 els acomiadats, als quals els fabricants prometeren vagament donar feina en endavant.[290]

En altres nivells de la vida pública, les entitats es ressentiren també de les conseqüències de la crisi. La coral del Centre de Lectura celebrà un concert el 8 de novembre a benefici de la classe obrera. A l'entrada hi havia una safata sostinguda per tres nenes treballadores, on es recaptaren 748 rals. El Centre lliurà un total de 2.028 rals als obrers, producte d'aquesta i una altra representació.[291] El 23 de novembre la junta directiva acorda, a precs de l'Ajuntament, iniciar una subscripció per a recollir diners "*para mitigar la terrible crisis que atraviesan las personas menos acomodadas*". Encara en la reunió general del 15 d'agost de 1865 el tresorer justifica el dèficit de l'exercici dient que desapareixeria si es paguessin totes les quotes endarrerides per culpa de la crisi fabril. Atesa la forta base obrera de l'entitat, foren molts els socis que demanaren anar pagant gradualment les quotes endarrerides per "*la paralización del trabajo que habían sufrido*".[292] Les repercussions de la crisi motivaren un augment de les despeses de l'Hospital i de la Casa de la Caritat, que hagué d'acollir nens i vells desvalguts, i que amplià la rifa setmanal.[293]

encarregát de la
treballada publica de
admeterá à dita obra à
à jornal de
Reus, y

Certificat d'admissió als treballs públics municipals, en les èpoques de crisi laboral AHCR

290. J. BERGES i P. ANDREU, *El Obrero* (Barcelona), 11-XII, 18-XII, i 25-XII-1864.
291. En els entreactes la banda del regiment de la Reina interpretava cançons. La crònica és de J. BERGES, *El Obrero* (Barcelona), 18-XII-1864.
292. ANGUERA: *El Centre de Lectura...,* pp. 24-25.
293. FORT: *Anales...,* III, p. 248, i BOFARULL: *Anales...,* pp. 248-249.

El 1865 continua la crisi. Les fàbriques cotoneres "*despidieron a sus cientos de tejedores, causando ello los consiguientes perjuicios a la clase obrera, que sin trabajo tuvo que acudir a buscar ocupación fuera de Reus, o en las obras públicas*".[294] Durant l'any l'anomenada Junta de la Sopa de Sant Francesc repartí gratis als pobres 98.000 racions de sopa, i el 12 de febrer se celebrà una recapta pública per als aturats, i es recolliren 2.928 rals. A nivell anecdòtic, però significatiu, en aquells dies alguns aturats anaren a Tarragona a cantar pels carrers per subsistir.[295] Per l'abril "*la clase obrera de Reus se encuentra en el mismo estado de miseria e infortunio que tiempo atrás*". La Fabril Algodonera havia paralitzat el treball completament i La Manufacturera "*ofrece síntomas de dar un resultado análogo, y así sucesivamente*". Segons *El Obrero,* s'observava en quasi tots els fabricants de Reus "*el deseo de paralizar sus trabajos fundándose en que los artículos que se elaboran en sus talleres no pueden espedirse por falta de pedidos. Si esta crisis se prolonga mucho tiempo hará la miseria estragos con los individuos de la clase obrera. Arbítrense recursos para aliviar tanta miseria que bien lo merece el trabajador*".[296]

Durant tota la prolongada crisi, malgrat la duresa i dificultat d'una supervivència digna, els obrers es mostraren moderats i respectuosos tant amb els empresaris com amb l'autoritat. Així és reconegut pel conservador *Diario de Reus* que escrivia: "*La situación de los obreros de esta ciudad ha adquirido en este último mes una faz desconsoladora. La paralización de los trabajos fabriles ha vertido sobre las familias de aquéllos la miseria y el desconsuelo, y otra vez con el corazón desgarrado presenciamos escenas que lo llenan de pesar. En medio de tan crítico estado de cosas, es de admirar la conducta observada por tan desvalida clase; es loable su resignación y su conformidad a vista del infortunio, y ni un exceso, ni una demostración inconveniente, ni un acto reprobable ha venido a imprimir el menor lunar a este triste cuadro que presentan tantos centenares de familias que carecen de lo más preciso para atender a su subsistencia. Este es el camino digno por el que se consigue la simpatía general del vecindario, y este es el título más laudable para conseguir el apoyo y la protección de parte de los gobiernos*".[297]

Una comissió d'obrers aturats acudí a l'Ajuntament "*agobiados por su infortunio [...] exponiendo respetuosamente sus apuros y el mísero estado de sus familias*". La corporació municipal, "*vista la forma respetuosa de su exposición*" la passà al governador, amb el seu suport i recomanació. A primers de maig la comissió obrera anà a entrevistar-se amb el

294. FORT: *Anales...,* IV, p. 34.

295. "*Varios obreros sin trabajo de Reus han comenzado por esta ciudad una romería para recolectar recursos con que poder atender a sus necesidades, que hoy son grandes por la paralización que sufre la industria y el comercio. Las letrillas y la música que cantan son de muy buen gusto, conmoviendo a los que las oyen. Estos pobres hijos del pueblo sacan hoy provecho de su aplicación y de sus virtudes al dedicarse a la música coral de Clavé*". *Diario de Tarragona,* 12-II-1865, i FORT: *Anales...,* IV, pp. 105-106. La mateixa notícia és recollida por *El Obrero* (Barcelona), 21-V-1865. El 10-XII, els oficials del regiment de Sòria, destinat a Tarragona, "*queriendo dar una demostración de aprecio a la clase obrera de Reus*" feren una funció al teatre, en la qual recolliren 3.700 rals. *El Obrero* (Barcelona), 18-XII-1864.

296. *El Obrero* (Barcelona), 9-IV-1865. Vegeu també "A los desgraciados amigos los obreros", de J. BERGES, a *idem*, 26-III-1865.

297. *Diario de Reus,* 3-V-1865.

governador "*con el objeto de evidenciar cuán grande es la necesidad de los trabajadores de Reus y demostrarle cuán apremiante es la necesidad de proporcionarles trabajo*".[298] Aquest gestionà la petició al govern, que finalment es féu càrrec de l'arranjament de la carretera de Montblanc, amb només obrers reusencs. Per l'agost es féu la darrera recollida de fons, amb una nova subscripció i s'aconseguiren 13.911 rals.[299] El 2 de setembre la comissió municipal féu públic el resum de l'estat de comptes de la seva gestió, fet que indica que es donava per acabada la crisi.[300] Amb tot, els sectors més desvalguts de les classes populars havien de continuar vivint de la caritat i la beneficència.[301]

L'estat d'ànim dels treballadors queda reflectit en un romanço popular editat a Reus el 1863 que comença acusant els Estats Units de la crisi, ja que abans de la seva guerra,

"Lo nostre país estaba
gosan de pau molt ditxós,
y alimentaban las fabricas
grans remesas de cutós.
Los jornalers treballaban,
tothom estava conten
que el pobre que no te feyna
se la campa galantment", [però]
"faltan aqueixa materia
ja falta lo principal,
y son moltas las mils animas
que's troban sens jornal. [...]
y son moltissimas fábricas
que ha tothom han despachat. [...]
Mentres un pobre te feyna
sempre pot aná a fiá,
mes saben que no treballa,
digasme, ¿qui'l fiará?. [...]

298. *El Obrero* (Barcelona), 7-V-1865. Vegeu també l'article "El desgraciado", de J. BERGES, ídem, 6-VIII-1865.

299. Destacaven les aportacions provinents de Tarragona, del governador civil i dels funcionaris, amb 1.279 rals, les Societats Centro Tarraconense i Empíreo, 1.024, el Govern militar i els regiments de Sòria i de la Reina, de l'empresa La Azucarera Montblanquense, i de diversos balls i espectacles públics benèfics. "Suscripción abierta por una sola vez, para dar trabajo a los operarios que carecen de el, por efecto de la crisis fabril que se experimenta". Lligall "Asuntos Varios (1774-1894)". Vegeu *infra* "La Societat de Teixidors".

300. El resum econòmic datat el 2-IX era el següent: *Ingressos:* 48.000 cobrat de la Diputació, per obres. 32.148 subscripció pública novembre. 32.143 íd. desembre. 32.148 íd. gener. 13.911 altres subscripcions. *Total:* 158.355. *Pagaments:* 170.142 al fons de la Diputació de Tarragona. 2.552 subscrits impagats. *Total:* 172.694. *Diferència:* 14.338 rals. La comissió era formada per Josep Freixa, Josep Ordeig, Josep Grau, Didac Vilanova, Dimes Domingo, Joan Vergés, Josep M. Morlius, Pau Rocamora, Domènech Freixa i Antoni Monner. FORT: *Anales...,* IV, pp. 105 i 251.

301. En el primer trimestre de 1866 la Junta de Pobres repartí encara 21.160 racions de sopa. Per l'agost recorregué els carrers de la ciutat un cor de 12 persones que tocaven i cantaven implorant la caritat pública, i durant les festes de Misericòrdia es distribuí "*una abundante limosna a los pobres*". FORT: *Anales...,* IV, pp. 105 i 251.

No hi ha pel llugué de casa
ni menos per comprar pa,
considerem la tragedia
quels pobrets han de passá".

Continua explicant que malgrat les obres públiques no se soluciona l'atur i menys el de dones i criatures, el que força a les famílies treballadores a viure de la caritat pública:

"Considereuvos la pena
del jornalé que es honrat,
viure ell i la familia
los pobrets de caritat".

L'obra, que acaba consolant-se amb la misèria de França i Anglaterra i esperant amb resignació el futur retorn al treball, recull la gravetat de la situació i el plany de l'obrer honrat que no troba feina i cau en la misèria.[302]

Tot just començant-se a alleujar la situació reusenca, que en pocs anys havia fet emigrar de la ciutat unes 250 famílies obreres, a Barcelona continuava la crisi i s'hi havien declarat brots epidèmics que provocaren *"los horrores de la dolencia y la escasez".* Un grup de barcelonins refugiats per aquest motiu a Reus, impulsaren una subscripció pública per a socórrer els pobres de la capital catalana; restà oberta fins al 12 d'octubre de 1865. El 1866 s'havia acabat la crisi fabril i la majoria de fàbriques tornaven a treballar regularment.[303]

A principis de 1868, es constata de nou una situació de crisi laboral greu, i es tornaren a obrir treballs públics per a ocupar els aturats. El 3 de març, el *Diario de Reus* recull les acusacions que circulen per la ciutat segons les quals les obres públiques que realitza l'Ajuntament borbònic es fan amb els diners de la beneficència, i afirma que no són certes, ja que això seria *"caer en el comunismo (!), y comprendemos el socialismo y también el comunismo, y no sería la primera vez que clamásemos contra sus máximas disolventes*

302. *"Relació de las penas y fatichs que pasan mols treballadors que han quedat sens jornal per causa de la guerra dels Estats-Units de America",* Reus 1863, publicat per TERMES: *Anarquismo...,* pp. 396-399, i citat per ANGUERA: *Economia...,* pp. 59-60. Vegeu altres fragments de romanços de caire social, a E. BUSQUETS: *Calaixera de romanços reusencs,* II, Reus 1967, pp. 281-299. De la poca retribució i la duresa dels treballs públics, n'és significatiu el romanço de Queri: *Diàlec entre Serafí i Gandalla,* Reus s/d., dos desvagats que passen gana: *"G: [...] men vaig a pendre lo sol / perquè la gana em sufoca / y em tinch de tapà la boca, / lo mateix que un caragol. / S: Jo torno a la carretera / a veure sim daran feina, / però si em fan pagar l'eina / vetaquì una altra quimera. / G: Si del jornal que et darán / no en tindràs pel calsat: / quan estaràs reventat / després et despatxarán. / S: ¿Pues que hi farem noi? Paciència / mira; la cuestió es manjà, / potser després sortirà / altre millor conveniència. / G: Pues Serafí, foscu el camp, / que la boca se em cansa, / sobre tot, gran confiansa / y guerra contra la fam."*

303. FORT: *Anales...,* IV, pp. 106, 199, que escriu: *"Afortunadamente para Reus una nueva vida circula por sus venas y la apatía suicida que ha motivado un decaimiento [...] ha tocado ya a su fin, y todo revela el afan de regeneración que se observa por doquier".*

cuyo dominio sería la perdición y ruina de la sociedad".[304] Per temperar els ànims, el 5 de març el sots-governador accidental anuncia una R.O. concedint 110.000 rals per a efectuar immediatament obres d'arranjament a la carretera de Reus a Tarragona, i "*acallar los clamores de los sin trabajo*".[305] Pel juny, una comissió de representants de les societats obreres fa una petició a l'Ajuntament perquè obri treballs públics per als aturats. El municipi respon demanant-los una llista amb tots els aturats, els quals eren obligats a portar una certificació feta pel darrer fabricant pel qual havia treballat on havia de constar que era un treballador honrat, el temps que havia treballat amb ell, i el que feia que estava aturat, control que aixecà diverses protestes obreres.[306]

Revolta i crisi econòmica durant el Sexenni democràtic (1868-74)

El motí popular del 30 de setembre de 1868

La revolució de 1868 esclatà a Reus com un autèntic fet revolucionari i, durant els primers moments, en prengué la iniciativa al carrer la classe treballadora.[307] El 30 de setembre sota un clímax d'excitació i tensió i en conèixer-se que Barcelona i Tarragona s'havien pronunciat contra la monarquia, esclatà violentament la revolta popular, covada al llarg de tot un seguit d'anys de misèria i de crisi, mentre la guarnició militar, uns 3.000 homes, es tancava a la caserna a esperar els resultats dels esdeveniments a nivell estatal. Poc després que el comitè republicà ocupés l'Ajuntament, les classes populars es revoltaren. Primer penetraren a la Casa de la Vila i llençaren pels balcons el retrat de la reina i altres signes monàrquics que foren cremats a la plaça, com també atacaren les casetes i els estris per a fer pagar els consums. Des d'aquest moment la Junta es trobà desbordada pel moviment popular. D'allí es dirigiren a casa de l'alcalde Rosselló, que fou saquejada, i es cremaren al carrer mobles i objectes, mentre Rosselló s'havia de refugiar al quarter i després fugir de la ciutat per salvar la vida. Tot seguit es formà una tumultuosa manifestació que acabà luctuosament amb l'incendi i la destrucció dels mobles i béns de

304. Tot seguit fa una curiosa distinció entre dos tipus de comunisme, el que va de "*abajo a arriba*", del pobre contra el ric, i "*el más horroroso e inhumano, que es el que va de arriba a abajo*", que expolia els pobres, i del qual era acusat l'alcalde Rosselló, per realitzar les seves millores. *Diario de Reus,* 3-III-1868. Citat per ANGUERA: *La burgesia...,* p. 28.

305. FORT: *Anales...,* V, p. 63.

306. La qüestió de la supressió de les cartilles fou una de les reivindicacions obreres llargament demanada. Vegeu *infra* el capítol "Els moviments sindicals".

307. Vegeu ANGUERA: *La burgesia...,* i *Comportament...,* pp. 135-144, els quals he seguit per la conducció i interpretació dels fets. M'abstinc de consignar la pàgina d'on és extreta la informació. GARRIDO: *Historia del reinado...,* III, p. 1.226, ressaltà respecte al 30-IX-1868 la normalitat general, amb comptades excepcions com Reus -que ell confon amb Valls: "*los negros presagios, el fantasma de la anarquía y del caos no logró espantar a nadie y nadie vió siquiera su sombra*". Moltes ciutats, entre les quals cita Reus, "*estuvieron durante muchos días en poder de la masa republicana [...] sin que hubiese que deplorar más que los excesos de Valls* (hauria de dir Reus), *cuyo carácter fue el de venganzas personales, deplorables sin duda, pero a los que se ha querido dar una importancia política que realmente no tenían. Aquella violencia que los republicanos han condenado los primeros y cuya responsabilidad no han aceptado, no ha logrado manchar a la democracia española, tanto por su carácter puramente local, como por los actos generales del Partido republicano*".

diverses fàbriques i cases, on alguns dels empresaris o dels seus immediats servidors foren assassinats, segurament en intentar oposar resistència a l'avalot popular. Les víctimes havien estat escollides de forma sistemàtica o inconscient entre les primeres fortunes locals, els industrials i comerciants més explotadors i més lligats amb la línia política del règim anterior.

Grups revoltats armats amb ganivets, martells, pics i altres eines saquejaren el magatzem dels consums del carrer de Sant Llorenç, la casa del secretari de l'Ajuntament, Marià Fonts, la de Didac Vilanova, la de F. Anguera, que hagué de fugir per no ser mort, i la del cap de la Guàrdia rural. A la plaça de la Farinera fou assaltada la fàbrica de teixits de seda de Ramon Gaspar, amic de l'alcalde, destruïda i cremada la maquinària i tot el que hi havia als magatzems. El grup, cada cop més nombrós, saquejà la casa del comerciant Vinyes i llençà el rom i l'aiguardent pel carrer, i d'allí corregué a la fàbrica de teixits dels germans Casas on, després d'una discussió, fou assaltada la casa i la factoria. Mataren dos dels germans i tiraren els cadàvers al carrer, enmig de les burles dels amotinats i l'esglai dels veïns. Moments més tard era assassinat l'altre germà. Mentrestant eren trencats els telers de la fàbrica i buidats al carrer els seus magatzems i els de fruita i tot el que hi havia a la casa per ser cremat. Les destrosses foren valorades en milers de pessetes i al foc es cremaren coberts de plata, joies i bosses de diners, vigilant els mateixos revoltats que ningú no robés i que tot fos destruït.[308] La multitud anà després a la fàbrica Camplà, on mataren el majordom que els negà l'entrada, la saquejaren i hi calaren foc. A la tarda se saquejà la fàbrica de mocadors de cotó dels Pujol, la casa del capellà del convent de la Providència i finalment saquejaren La Industrial Harinera. Els amotinats havien arrencat també tots els escuts reials i molts dels arbres que havia fet plantar el darrer alcalde.

Durant tot el dia no es realitzà cap robatori i es respectaren els béns de les criades de les víctimes. Al vespre, una forta calamarsa, l'actitud dels líders republicans federals i la intervenció de patrulles organitzades que, sense armes, convenceren els avalotats, apagaren els incendis i feren acabar la violència dels amotinats, quan ja volien assaltar el Banc de Reus i algunes fàbriques i cases de rics. En aquest moment, la Junta havia aconseguit convertir l'avalot irat i sanguinari en una manifestació amb visques i músiques. És important assenyalar, com ja ha fet Anguera, que fou de les úniques vegades, com el 1851, en què les classes populars dirigiren els seus atacs contra els seus enemics directes de classe, els empresaris capitalistes i no contra els establiments i persones religiosos (amb

308 *"Por si entre los revolucionarios se hubieran mezclado rateros, no faltaban entusiastas que cuchillo en mano amenazaban a quienes retardaban en arrojar a la calle o a la hoguera objetos de valor o los paquetes de monedas que fueron encontrados en la caja de la fábrica".* FORT: *Anales...,* V, p. 198. L'avalot, com ha demostrat Anguera, va somoure els estaments més reaccionaris de la ciutat i els deixà gravat a la memòria el record d'una visió dantesca, reflex del pànic que van sentir en aquells moments. Vegeu en aquest sentit la visió de F. DE QUEROL: *Clichés,* Tarragona 1902, p. 31, escrita molts anys després: *"las notícias de Reus, horripilants, luctuosas [...] Saqueix de moltas casas; braserals per las plassas, alimentats ab los mobles dels regidors moderats [...] un instrument de suplici per l'Alcalde, que pot burlar la batuda dels sicaris de la Fraternitat, fugint a França [...]; assessinats crudelissims de vehins indefensos, sorprespos al llit, cosits a punyalades, y arrossegats sos cossos, tirats balcó avall, p'els carrers, servint d'entreteniment sinistre a la canalla, que las donas revolucionarias, frenèticas, emulant aquellas históricas furias de la guillotina, engrescaven en lo seu horrible aprenentatge de ciutadans lliberals...".* Citat per ANGUERA: *La burgesia...,* p. 212.

l'única excepció esmentada) cosa que confirmaria la crisi laboral latent, especialment tèxtil, amb les seves tensions i misèries, com a provocadora de la violenta reacció.

Per si no quedava clar, ja el primer d'octubre la Junta revolucionària fa una crida directa als treballadors perquè tornin als seus llocs de treball en l'únic text oficial significativament escrit en català de tot el període: anuncia la reobertura de les fàbriques i dels comerços, i insta a la normalitat, en nom de la llibertat, tot just aconseguida. Espera que el poble de Reus, "*donant una prova de cordura se entregará des de el dia de demà a sus habituales ocupasions; al objecte funcionaran els vapors, y estaran obertes totas las tardas. ¡Poble liberal, la teva glòria es no entregar-te en aquets dias de espansió a cap acte que pugui deshonrà la sacrosanta bandera que ab robust bras a alsat tota la nació Española: per lo tant, ocupante en tots treballs, la Junta funcionará librement, vetllan per lo sosten de la llibertat, y de ta propia ventura. Los vapors se obriran a les 8 y 1/2*".[309]

L'endemà, la Junta que havia decidit "*enérgica y decididamente acabar con los rumores alarmantes de gentes malévolas y enemigas de la Revolución*", fa públic un ban en el qual s'autoritza tots els ciutadans honrats i liberals a constituir-se en vigilants de l'ordre públic, i detenir els qui "*esparcen noticias alarmantes*"; establia escamots permanents de la força armada del poble en cinc llocs estratègics de la ciutat; i disposava que els qui cometessin robatori, incendis o assassinats serien sotmesos amb tot rigor a l'acció dels tribunals.[310]

Una de les mesures autènticament progressistes i reivindicada des de feia anys a bastament per les classes populars fou l'abolició dels consums decretada el 2 d'octubre, que significà de forma automàtica un notable abaratiment dels preus dels productes de primera necessitat en el mercat i ajudà sens dubte a guanyar simpaties populars per a la revolució. Però només sis dies després el *Boletín Oficial de la Junta Revolucionaria* ha de fer una crida als ciutadans "*que entienden algo en política y administración*" perquè "*procuren convencer a no pocos que sin razón se quejan*", que no s'havien suprimit els drets que pagaven alguns articles de primera necessitat. La Junta deixa clar que ha reduït al mínim les despeses municipals i que ha abolit "*la odiosa contribución de consumos*", i que els petits drets que encara es pagaven eren impostos municipals i provincials, de temps inmemorial, que eren imprescindibles i calia pagar: "*Tengamos paciencia. Las reformas no se hacen en un dia. Regularicemos, antes que todo la marcha de la revolución, armémonos contra nuestros enemigos, y lo demás vendrá con la consolidación de nuestro triunfo*".[311]

El 8 d'octubre la Junta féu conèixer el seu text programàtic en setze punts, cap dels quals no feia referència a millores estrictament socials, i el mateix dia, potser per combatre

309. *Diario de Reus,* 2-X-1868.

310. Signat pel president Jaume Aguadé, i el secretari Josep Güell i Mercader. *Boletín Oficial de la Junta Revolucionaria de Reus*, 2-X-1868.

311. *"lo que ahora conviene es dar fuerza moral al gobierno y a las juntas revolucionarias, no ponerles obstaculos. ¡Que cada ciudadano se constituya en propagandista de estas provechosas verdades". Boletín Oficial de la Junta Revolucionaria de Reus*, 8-X-1868.

un incipient malestar popular, s'acordà l'enderroc del convent de monges Carmelites, que s'inicià el dia 14, amb la doble justificació de donar feina als obrers en atur, especialment als joves desvagats, i de construir en el solar del convent un nou edifici i destinar-hi als baixos una llotja de comerç i sitges per al gra, i als pisos el jutjat i les escoles.[312] La Junta revolucionària decretà, el 20 d'octubre i "*en nombre del pueblo*" que "*quedan derogadas las disposiciones del gobierno caido, respecto a la prohibición de trabajar los días festivos. El trabajo es enteramente libre*" i que consegüentment "*las tiendas de comercio y demás podrán estar abiertas los días de fiesta a voluntad de sus dueños*". Una decisió que, sens dubte, perjudicava els obrers.

El 19 de novembre l'Ajuntament es fa ressò del malestar ciutadà davant el rumor que es volen emprendre diligències judicials per a aclarir els fets del 30 de setembre, i es tem que el poble provoqui per aquest motiu un nou aldarull.

El 29 de desembre, una comissió de treballadors en representació de més de 100 jornalers aturats, la majoria dels quals havien estat ocupats en l'enderroc del convent carmelità, demanà feina a l'Ajuntament. Les autoritats contestaren que feia dies que gestionaven la solució del problema, i que mentre s'aconseguien els fons econòmics necessaris, tal volta per donar allargues a la situació, demanaren als treballadors que fessin una llista de tots els obrers aturats indicant el nom, ofici i domicili de cada un d'ells i el lloc on treballaven abans de la crisi. La comissió es donà per satisfeta i en la següent sessió municipal, el dia 31, fou lliurada la relació. Aquest dia l'enginyer militar de la província comunica que llogarà 30 aturats perquè arreglin la carretera d'Alcolea, sempre que l'Ajuntament avanci els diners del sou per pagar els obrers setmanalment. Fou acceptat i foren els delegats dels mateixos obrers els que indicaren els més necessitats.[313]

La crisi de treball continuà a la ciutat al llarg de tot l'any 1869, i en traspuen diverses notícies fragmentàries, com el conflicte, en els primers dies de l'any, entre patrons i obrers forners.[314] Uns dies després, el 22 de gener, tres delegats obrers, Miquel Herrero, Francesc Freixa i Francesc Seguras, en nom dels aturats de la ciutat, lliuraren un comunicat a l'Ajuntament en demanda d'una ocupació. Altre cop, se'ls demanà que confeccionessin una llista detallada amb els noms, edat, ofici i domicili dels aturats.[315] A mitjan març diversos obrers paletes estaven sense feina, i l'Ajuntament acordà, el dia 16, llogar-los per rigorós torn en les obres municipals.[316] El mateix dia se celebrà al saló Filharmònic una reunió d'obrers republicans federals, impulsada pel Círculo de Amigos de la Clase Obrera,

312. A la llarga s'hi construí el Teatre Fortuny, i la seu de la societat recreativa burgesa El Círcol. Vegeu ANGUERA: *El Círcol...*.
313. Actes Municipals 1868, ff. 49v-51v.
314. Vegeu *La Redención del Pueblo,* 8-II-1869, i *infra* el capítol sobre vagues.
315. Actes Municipals 1869, ff. 53-54.
316. Actes Municipals 1869, f. 56v.

convocada "*para sentir lo que espondrá una Comisión de obreros de Barcelona*" a l'objecte de "*buscar elementos de vida para los obreros*".[317]

El 3 de setembre un grup de bracers demanà a l'Ajuntament que els proporcionés ocupació, "*porque hace tiempo que no tienen y se ven privados de proporcionar la subsistencia a sus respectivas familias*", les quals "*están sufriendo la más lamentable miseria*". La corporació se'ls tragué del davant retornant-los la llista d'aturats que acompanyava la demanda perquè la completessin amb l'estat civil, adreça, ofici i membres de la família de cada un dels obrers.[318] Les actes no recullen cap més referència a la qüestió, però el 19 de novembre fou un grup de pagesos el que demanà treball a l'Ajuntament, que acordà només avisar la secció de beneficència perquè els tingués presents quan s'iniciessin les obres del projectat cementiri civil.[319]

El 1870 persisteix el període de conflictivitat i crisi en el tèxtil. La fabricació de teixits de cotó passà per una aguda crisi, compartida arreu de Catalunya, que provocà el tancament d'algunes petites fàbriques, i que la misèria fos altre cop comuna a molts obrers.[320] La crisi féu que el 14 de maig l'Ajuntament sol·licités al ministre de la governació un ajut econòmic per a poder donar feina als aturats. Una comissió de regidors, a la qual s'associà una d'aturats, s'entrevistà amb el governador civil per tal que avalés la petició.[321] La sol·licitud, que és un bon resum de la situació sòcio-econòmica local del moment, comença afirmant que la ciutat "*está atravesando un crisis penosa*". Explica que des del primer terç del segle la indústria fabril havia pres grans proporcions a Reus on "*infinidad de brazos eran ocupados en los grandes centros de producción [...] ofreciendo recursos para el sostenimiento de un gran número de familias obreras*". Però des de feia alguns mesos la indústria fabril, especialment la cotonera, havia entrat en crisi, i dels més de 1.500 teixidors de cotó que hi havia a la ciutat, uns 1.000 eren a l'atur forçós, des del desembre. Força obrers havien emigrat a altres ciutats cercant feina, i els altres "*sufren resignados todos los males de su posición tristísima*" esperant l'acabament de la crisi, que no arribava: "*la falta de trabajo es mayor cada día y no hay esperanzas de que la situación mejore*". L'Ajuntament avalava l'"exemplar" conducta dels aturats remarcant que "*no había tenido que reprimir, ni prevenir siquiera, desmanes de ningún género*" i que els teixidors ni tan sols havien fet demandes de cap classe als seus fabricants. Però es considerava "*de todo punto peligroso que en una ciudad tan populosa como Reus haya una masa de obreros en ocio forzoso y continuamente obligada por el aspecto aterrador del hambre*" i es recordava que "*la forzosa inacción de tantos obreros y la miseria consiguiente podría ser explotada por los agentes de la reacción ávidos siempre de promover transtornos populares con el objeto de desacreditar la Revolución de Setiembre*". Per acabar d'adobar

317. *Diario de Reus,* 16-III-1869. Cap diari en realitza la crònica. El president del Círculo de Amigos era Pascual Andreu.
318. Actes Municipals 1869, f. 140v. En parla FORT: *Anales...,* V, p. 265.
319. Actes Municipals 1869, f. 35v.
320. *Diario de Reus,* 28, 30-IV, i IV-1870. Vegeu infra "Les vagues tèxtils".
321. Actes Municipals 1870, ff. 135v-136.

la situació, com que la ciutat ja havia fet esforços econòmics en els darrers dos anys per a redimir del servei militar el *cupo* d'homes que li havia tocat a les lleves, "*contribuyendo no poco a la tranquilidad de Cataluña*" l'Ajuntament no podia ni volia "*cansar de nuevo la generosidad de los vecinos pudientes*". En definitiva, l'Ajuntament considerava imprescindible l'aportació econòmica del govern per a poder tirar endavant els projectes d'obres públiques que ocupessin la gran quantitat d'aturats. El 19 de maig una comissió municipal acompanyada d'una d'aturats es reuní amb el governador per lliurar-li una còpia de la sol·licitud d'ajut, perquè la fes arribar al ministre de la Governació.[322]

La resposta ministerial fou coneguda el 21 de juny i l'endemà el governador confirmà que s'havia concedit un ajut econòmic dels fons de la Diputació provincial per a realitzar obres públiques a les rodalies de la ciutat. Però diu que la Diputació era mancada de recursos i que de moment no podia "*satisfacer la necesidad de la clase trabajadora de Reus*", tot i assegurar que ho faria tan aviat com fos possible. Atesa la situació, mentre esperaven l'ajut del govern, l'Ajuntament es veié obligat a iniciar immediatament una subscripció voluntària durant dos mesos per a emplear tants obrers com es pogués, segons els donatius, per a arranjar els carrers principals. Per a formar la comissió encarregada de recollir fons i distribuir-los fou convocada una reunió de contribuents l'1 de juliol, que fracassà perquè els empresaris no s'hi presentaren. Llavors l'alcalde en nomenà uns altres a dit que, juntament amb 4 obrers i 3 regidors foren convocats per a l'endemà, en què s'obrí la subscripció, encapçalada pels donatius dels regidors i l'alcalde. En la reunió tampoc hi foren presents tots els empresaris, fet que provocà que l'alcalde amenacés, el dia 5, amb multar-los per no fer cas dels seus avisos.[323]

El 19 d'agost l'Ajuntament insistí, mitjançant el governador, perquè se li atorguessin recursos dels fons de calamitats públiques per a fer front a la manca de treball, sol·licitud

322. Actes Municipals 1870, ff. 136v-140, i *Diario de Reus,* 19-V-1870.

323. La proclama municipal que encapçalava la subscripció afirmava: "*Notoria es a todos los vecinos la situación angustiosa en que se encuentra una gran parte de la clase obrera de Reus. La falta de trabajo producida por la crisis fabril que hace tiempo que a esta ciudad aqueja, ha hecho que la miseria con todos sus sufrimientos se haya posesionado del triste hogar de muchas familias que no cuentan para vivir con otro recurso que el producido por el trabajo diario. Este Ayuntamiento popular, celoso del bienestar de todos sus administrados y de la tranquilidad moral y material de la población que representa ha considerado, desde hace tiempo, esta situación anómala de la clase trabajadora de Reus, como una calamidad pública, y ha gestionado en donde y como ha creído conveniente, para, en lo posible, hacer frente a esa necesidad imperiosa. En la dificultad, hoy invencible, de proporcionarse recursos pecuniarios de fondos públicos y siendo cada día más apremiante la necesidad de buscar y encontrar medios con que poder salir de esa situación angustiosa, ha resuelto, insiguiendo el ejemplo dado por sus predecesores en la Administración municipal de esta ciudad en ocasiones iguales o semejantes a la presente, apelar a la generosidad y filantrópicos sentimientos de estos vecinos iniciando una "suscripción voluntaria" entre los mismos, con cuyo producto se podrá dar ocupación en trabajo de pública utilidad en esta ciudad, a los obreros sin ocupación más necesitados, hasta el número a que alcancen los donativos que se hagan*". La subscripció fou per quotes mensuals i el compromís era per dos mesos a comptar des de juliol. L'Ajuntament esperava que en aquestra ocasió "*como en otras análogas el pueblo de Reus demostrará que sabe atender la voz de los grandes deberes y que se basta a sí propio para hacer frente a todas las calamidades*". Tots aquests habitants quedaven facultats per a fer subscripcions voluntàries, de les quals havien de passar nota ràpidament a la comissió de veïns i regidors de l'Ajuntament, instal·lat a la Casa popular, la comissió del qual recollirà a domicili l'import. Signaven la proclama l'alcalde accidental Plàcid Bassedas, i el secretari Josep Güell i Mercader. Les aportacions més quantioses foren 100 rals de Bassedas i Joan Ferrer Amat, i 80 de Francesc Amat. *Diario de Reus,* 3-VII-1870. La comissió quedà formada per Rafael Clariana, Eduard Albafull, Antoni Beringola, Josep M. Morlius, i els obrers Josep Grau, Marià Grases, Pere Banús i Rafael Pàmies. Actes Municipals 1870, ff. 172-174, 177-177v i 180v.

que fou rebutjada el 2 de setembre.[324] A la fi, comptant només amb els fons de la subscripció, s'aconseguí d'ocupar durant vuit setmanes seguides entre 112 i 150 treballadors que cobraven 7 rals diaris. Eren comandats per capatassos que en cobraven 8, igualment que els qui passaven llista. Els dividiren en tres brigades ocupades a triturar pedra als solars de l'ex-convent, a nivellar el sòl de la carretera de Salou, i a arranjar els terrenys de la riera. Com que eren tots teixidors "*no acostumbrados a sufrir los rigores del sol*" se'ls ocupava en un horari especial, de 4 de la nit a les 10 del matí, i de les 4 a les 8 de la tarda, 10 hores diàries.[325]

El 10 de setembre, alleujada la crisi, els delegats de l'Associació de Teixidors agraïren públicament a tothom la seva col·laboració en la subscripció que havia servit per a "*aliviar un tanto la triste situación que están atravesando todas las clases obreras de Reus, y muy especialmente la de tegedores de algodón*".[326] Com a mostra de la solidaritat rebuda val a dir que, durant la crisi, alguns barbers s'establiren al passeig dels Seminaris i afaitaven gratuïtament els obrers sense feina que ho volien.[327]

A mitjan setembre el principal problema per a les classes populars deixà de ser la crisi de treball per esdevenir, compartit ara amb la resta dels sectors socials, el perill d'infecció d'una epidèmia de febre groga que afectava Barcelona. El dia 10 es dictaren diverses mesures preventives, però el 27 es redueixen vist que havia disminuït el risc i que, de fet, no havien deixat d'entrar a la ciutat persones i gèneres de tota classe, i una quarantena rigorosa "*solo produciria perjuicios en la indústria y al comercio y ningún beneficio positivo a la salud pública*".[328] A primers de novembre el governador demanà a l'Ajuntament que col·laborés econòmicament en una suscripció per a socórrer els pobres de Barcelona, petició que declinà perquè la ciutat sofria, afirmaven amb tocs d'exageració per tal de deslliurar-se de col·laborar econòmicament, "*una crisis fabril y comercial que ocasiona la paralización de algunos miles de jornaleros a cuyo auxilio tendrá muy en breve que*

324. Actes Municipals 1870, f. 215.

325. *Diario de Reus,* 18-VII-1870, que escrivia: "*Exitamos los filantrópicos sentimientos de estos vecinos a fin de que contribuyan a la suscripción, cuyo objeto no puede ser más útil y laudable*". La crisi obrera impedí la celebració lluïda de les festes ciutadanes i populars. FORT: *Anales...,* VI, p. 19.

326. La nota d'agraïment dels teixidors diu: "*La clase trabajadora de esta ciudad y en particular la de tegedores de algodón, creería pecar de ligero, sinó hiciese pública la satisfacción que experimenta respecto a la conducta que se ha observado tanto por parte de nuestro Ayuntamiento, como por los contribuyentes y corporaciones que han tomado parte en la suscripción a fin de aliviar un tanto la triste situación que están atravesando todas las clases obreras de Reus, y muy especialmente la de tegedores de algodón. Damos las más espresivas gracias a nuestra corporación municipal por haber iniciado dicha suscripción, cuyo producto ha servido para ocupar sobre ciento cincuenta hombres en un trabajo público por espacio de ocho semanas consecutivas. También las damos a contribuyentes y sociedades que con tanto desprendimiento han sabido corresponder a la menor indicación de nuestra municipalidad, asociándose al pensamiento arriba indicado; hemos de darlas en particular a los señores que han formado parte de la comisión administrativa la cual se componía de una sección del Ayuntamiento, otra de contribuyentes, y otra de obreros. Por último, también deseamos que sea público nuestro agradecimiento respecto al "Diario de Reus" porque hemos sabido que su digno director ofreció [gratis] las columnas de dicho periódico, para poder insertar todos los días el resultado de la suscripción*". Per la "corporació" de teixidors de cotó, signaven els obrers Pere Banús, Josep Aguadé, Josep Torcal, Marià Nogués, Joan Baget Elias, Josep Parchelis, Pere Tasis, Mateu Andreu, Joan Pijoan, Josep Cavallé i Josep Giró. "Remitido", *Diario de Reus,* 11-IX-1870.

327. FORT: *Anales...,* VI, p. 20.

328. Actes Municipals 1870, ff. 219-221.

acudir".[329] El dia 11 se celebrà una funció dramàtica a benefici dels pobres. S'hi recaptaren 362 ptes., i el dia 13, davant la visita d'una comissió de la Junta d'Auxilis de la capital, l'Ajuntament acordà obrir una subscripció pública a la ciutat a la qual donaren publicitat amb un manifest; es tancà el 26 de novembre, havent recollit 2.838,60 ptes.[330]

El rerafons de misèria popular és sempre present en el Reus vuitcentista. Així, de maig a juny de 1870 l'Ajuntament obre una subscripció voluntària per a celebrar l'aniversari de la celebració del primer matrimoni civil a la ciutat, i la vigília de Nadal de 1870, "*atendiendo a la miseria que se observa en muchas familias pobres*" l'Ajuntament féu repartir 20 roves de pa entre els més necessitats,[331] i pel setembre de 1871, quan el rei Amadeu visita la ciutat, dóna 5.000 pessetes per a atendre els pobres, en la distribució de les quals hi hagué alguna irregularitat.[332] Al mateix temps, la quantitat d'aturats i "*las circunstancias especiales en que se hallan la mayor parte de los jornaleros de esta ciudad*" feren que l'Ajuntament ampliés els criteris per a obtenir de franc la cèdula d'empadronament.[333] Agreujant la situació laboral, per l'agost de 1871, algunes factories redueixen les hores de treball als operaris amb l'excusa d'economitzar aigua.[334]

El 20 d'abril de 1872 el governador demanà a l'alcalde explicacions sobre l'estat social de Reus, ja que "*tenia entendido que en esta ciudad se notaba cierta excitación en los ánimos*", i el féu responsable del manteniment de l'ordre. Felip Font, i després la corporació, contestà que "*no ve peligro de que el orden público pueda estos días turbarse de una manera grave*" i que estaven decidits a mantenir la tranquil·litat pública, però que no podien evitar que "*algunas personas aisladas y de ninguna significación alteren el orden momentáneamente y sin consecuencias*" però que en aquest cas "*el alboroto, si lo hubiese, duraría tan solo el tiempo necesario para la regular intervención de las autoridades, que sería enérgica en caso de resistencia de parte de esta clase de alborotadores*".[335]

El 22 de maig els delegats obrers Antoni Fusté, Antoni Moleda, Francesc Jané, Marià Domingo i Josep Ferrando i Grau, en nom dels aturats, sol·liciten, mitjançant una instància, la intervenció de l'Ajuntament perquè utilitzi "*los medios legales para hacer menos*

329. Actes Municipals 1870, ff. 259, 259v, 260. Igualment, en la sessió del 7-VII-1871, contesten a l'Ajuntament de Tudela que els és impossible obrir una subscripció pública per a ajudar els damnificats per les inundacions, ja que a Reus *"se presenta una crisi fabril que afectando a algunos miles de obreros de la misma, obligará a este Ayuntamiento a apelar a la caridad y filantropía de estos vecinos, y no es prudente agotar hoy estos recursos en favor de otras poblaciones".* Actes Municipals 1871, f. 102v.

330. *Diario de Reus,* 15-XI-1870.

331. *Diario de Reus,* 28-V i 9-VI-1870, en què s'havien recaptat 4.042 rals, i FORT: *Anales...,* VI, p. 28.

332. Actes Municipals 1871, f. 157 i *Diario de Reus,* 21-IX-1871.

333. Eren considerats oficialment pobres i amb dret a l'empadronament de franc: *1)* Els pobres asilats als establiments de beneficència. *2)* Els captaires que postulen públicament. *3)* Els jornalers, bracers i treballadors industrials o agrícoles, caps de família, que no paguin contribució i que per la seva ocupació eventual o poc retribuïda no arribin a les 360 pessetes d'ingressos anuals, o paguin un lloguer per la seva casa que no passi de 9 pessetes mensuals. *4)* Els criats domèstics i pastors amb un sou fix que no passi de 50 cèntims diaris. *5)* Les dones legítimes dels compresos a l'apartat 3 i els seus fills de més de 14 anys sense recursos propis, i totes les dones, casades, vídues o solteres, i els seus fills, que no tinguin patrimoni ni ofici i que siguin mantingudes pels seus marits o individus de la família. Actes Municipals 1871, sessió 2-V, ff. 62-62v.

334. *Diario de Reus,* 22-VIII-1871.

335. Actes Municipals 1872, ff. 89-90.

sensible la mísera situación en que se encuentra gran número de trabajadores". La demanda proletària es basa en el fet que de feia temps hi havia una paralització en quasi tots els rams de la indústria, agreujada per les circumstàncies bèl·liques i que provocava l'existència d'una *"infinidad de familias relegadas a la miseria".* Els regidors, Marià Grases, Jaume Ramon, Josep Domènech, Lluís Serra i Francesc Valero, corroboraren el contingut de l'informe, que no fou contestat fins al 19 de juny, després que la corporació s'hagués informat entrevistant-se amb fabricants i treballadors. L'informe, elaborat per les comissions de Foment, Govern i Comptabilitat, reconeixia l'existència de més de 600 teixidors de cotó aturats des de feia tres mesos, *"sin trabajo y por lo tanto en la más triste miseria",* però es veia impossible que a curt termini desapareguessin les causes de la manca de treball. Es decidí, com en anteriors situacions de crisi, obrir una subscripció voluntària per dos mesos, per a ocupar en obres públiques els aturats i s'acordà que les quantitats recaptades s'ingressarien al Banc de Reus i serien utilitzades exclusivament per als sous dels obrers. L'Ajuntament es feia càrrec dels materials necessaris, i els carros els cedirien per torns i prestació gratuïta els veïns que en tinguessin. Si els diners de la subscripció no eren suficients per a ocupar els aturats durant dos mesos, l'Ajuntament recorreria, segons preveien les lleis, a la formació de dues peonades. S'acordà també nomenar una comissió composta per l'alcalde, quatre regidors, els dos majors contribuents i dos delegats obrers, Josep Aguadé i Josep Roig; no es constituí formalment fins al 27 de juny.[336] Encapçalaren la subscripció els membres del consistori, amb aportacions entre 5 i 25 ptes., i la més elevada fou la del Banc de Reus amb 250 ptes.; es recolliren el primer dia 1.182'5 ptes.[337] Els obrers foren ocupats a pavimentar i arranjar diversos carrers i indrets ciutadans fins a l'agost, en què s'ocuparen en les feines del camp, i es tancà la subscripció.[338]

Durant la tan desitjada I República, l'estiu de 1873, una aguda crisi de treball caigué altre cop sobre les classes populars. La paralització del treball a les fàbriques provocà que més de 2.000 obrers, molts d'ells teixidors, es quedessin sense feina, i consegüentment sense recursos. El 9 de juliol, els dirigents de la Societat de Pagesos, Josep Llauradó, Domènec Nogués i Jaume Nolla, en nom i representació d'uns 400 pagesos en atur, demanen a l'Ajuntament que obri treballs públics per a donar-los feina, ja que des de feia alguns temps *"pasan por una laboriosa crisis, viéndose imposibilitados con gran dolor de procurar el sustento a sus familias".* El 20 d'agost l'Ajuntament decidí ocupar els aturats en

336. Era formada per l'alcalde Felip Font, els regidors Ferran Gasset, Lluís Serra, Pau Oliva i Josep Padrós, els representants dels majors contribuents, Josep Grau i Antoni d'Aixemús i els dos obrers esmentats. Actes Municipals 1872, ff. 113v-126. El consell local de l'AIT escriu al consell federal comunicant-li *"la gran crisi de trabajo que atraviesa la ciudad",* AIT: *Actas...,* I, p. 180.

337. L'endemà eren ja 1.632'5 ptes. Vegeu la relació detallada a *Diario de Reus,* 12-VII-1872, i següents.

338. Les brigades de treballadors foren dedicades a ajudar a construir un terraplè i arranjar el sòl del passeig dels Seminaris, a desboscar i netejar el llit de la riera d'Estallers, i en l'arrenjament del sòl del raval de Robuster. Actes Municipals 1872, f. 125. Al teatre Principal i a l'Euterpe es realitzaren funcions de beneficència per als obrers sense feina. Malgrat la crisi, ni la Casa de la Caritat, ni l'Hospital ni les *"Hermanitas"* dels Pobres *"no registraron extraordinario movimiento de asilados, a causa de que el obrero reusense seguía reacio en acogerse en casas de beneficencia",* FORT: *Anales...,* VI, pp. 97 i 123.

obres públiques, principalment en la construcció de petites fortificacions que protegissin la ciutat dels atacs carlins. S'aprovà la proposta del regidor Oliva de realitzar el cobrament de l'import del darrer mes de la subscripció de l'any passat, que no s'havia arribat a cobrar perquè es reduí la crisi de treball abans que s'esgotessin els terminis previstos. Així mateix s'acordà obrir una subscripció pública voluntària "*para arbitrar recursos con que poder ocupar al gran número de obreros que carecen de trabajo*".[339]

L'1 de setembre, una comissió d'obrers tornà a exposar a l'Ajuntament "*la crítica situación que atravesaba la clase obrera de Reus*",[340] i el dia 15 començà la subscripció voluntària iniciada per l'Ajuntament, que recollí fins al 29 d'octubre un total de 3.628'25 ptes.[341] El 18 d'octubre els delegats obrers Joan Sotorra, Salvador Ferré i Joan Camí, de la comissió que s'havia ocupat de l'administració dels recursos, agraí públicament en nom de "*sus hermanos de trabajo*" a la comissió municipal, a la de contribuents, i a tothom que amb el seu donatiu havia aconseguit "*enjugar amargas lágrimas de muchas familias de esta ciudad*". Alhora, es mostraven dolguts d'alguns conveïns que, "*pudiendo socorrer al necesitado, se han hecho sordos al llamamiento que para tan humanitario fin*" se'ls havia fet.[342]

339. Actes Municipals 1873, ff. 91-91v, 99v-100, i FORT: *Anales...,* VI, p. 134, que diu que són 600 els pagesos aturats, i que la Beneficència "*tuvo que actuar repetidamente*".

340. *La Redención del Pueblo,* 3-IX-1873.

341. Les aportacions més quantioses havien estat les de La Fabril Algodonera i la dels germans Òdena, 250 ptes, Abelló i fill, 200 ptes, i el Gas Reusense, amb 125 ptes. *La Redención del Pueblo,* 16-IX-1873.

342. "Remitido", *Diario de Reus,* 19-X-1873. El 4 de maig de 1874, per celebrar la victòria de les tropes republicanes a Bilbao vencent els carlins, es repartiren als pobres de la ciutat de Reus unes 1.000 racions, compostes cada una de 9 unces de carn, una lliura d'arròs, i dues de pa. *La Redención del Pueblo,* 5-V-1874.

IV

ELS MOVIMENTS SINDICALS. CREACIÓ I DESENVOLUPAMENT DE LES ORGANITZACIONS OBRERES (1837-1868)

Els antecedents. Les societats de protecció mútua: tradició caritativa i solidaritat obrera

A Catalunya existia una llarga tradició d'associacions que amb el nom de gremis, confraries, germandats o "montepios" oferien als seus associats alguna mena de protecció mútua. Aquesta tradició influí, en alguns aspectes en les primeres associacions sindicals organitzades pel proletariat tèxtil cotoner, que aparegueren en públic a partir de 1839-1840. Era el pas de les germandats de socors mutus, a les societats de resistència. Les noves condicions que imposava el procés d'industrialització exigiren solucions noves que superessin les limitades societats mutualistes, com la fundació de l'Associació de Teixidors com a sindicat obrer.

A mitjan segle XIX, paral·lelament a la definitiva davallada de l'organització gremial es produí a Reus una gran florida de societats de mútua protecció, algunes d'origen força reculat i algunes altres de nova formació, que arribaren a ser una quarantena.[343] Es debatien encara entre les germandats religioses,[344] que feien novenes i visites als malalts,

343. Vegeu-ne referències a ANGUERA: *La burgesia...*, p. 41, i *Economia...*, p. 66.

344. D'aquestes la que es reclama com de la major antiguitat és la *Hermandad de San Salvador de Horta, antes Beato Salvador de Horta,* fundada en 1756, renovada el 1847, el 1861 i refosa el 1870. El subsidi de malaltia que pagava començà essent de 6 rals de billó els 40 primers dies, i 3 rals els següents. L'entrada era gratuïta fins als 35 anys, i la mensualitat a pagar de 20 rals. A mitjan segle XIX actuava com a Societat de socors mutus i com a tal l'anomena el *Diario de Reus*, 29-IV-1865, que crida al president i germans majors a veure els sots-governador, per un assumpte del seu intererès. En 1788 es funda la *Hermandad de San Cayetano,* que el 1858 i 1871 reedita el reglament i actua també de societat de socors mutus. La *Real y Pía Hermandad de San Juan de la Cruz* fou fundada en 1793, reformada el 1819, 1849 i 1872. El 1808 es funda la *Pía Hermandad de San José.* La *Pía Hermandad de San Antonio de Padua* es constituí el 1831, i es renova el 1842. El 1846 es funda la *Real y Pía Hermandad de N. S. del Rosario*. El 1850 es funda la *Hermandad de N. S. de Misericordia,* que el 1859 reedita els estatuts com de a *Hermandad de la Purísima Virgen de Misericordia de la ciudad de Reus.* El 1851 es funda la *Pía Hermandad de N. S. del Carmen,* amb 155 socis, uns ingressos de 10.211 rals i unes despeses de 10.024 rals el 1862, i que reedita el reglament el 1868. La *Hermandad de*

les de solidaritat davant els cataclismes personals, i les societats que actuaven d'autèntiques caixes de resistència, amb uns límits bastant difusos entre algunes d'elles. Com anotà Bofarull "*el carácter o aspecto en las artes mecánicas ha cambiado del todo, y aunque los antiguos gremios bajo la estricta ley no existan, las clases que los constituían en su mayor parte han permanecido asociadas bajo el carácter de hermandades o cofrarias, observando sus reglamentos*".[345]

El 1823, l'òrgan dels liberals reusencs, defensant l'augment dels dies de treball amb l'excusa del progrés, destacava que una de les causes de la poca productivitat eren "*los perjuicios que se siguen del gran número que hay de cofrarias y hermandades en las que se ocupan los hombres la mitad del año, mas por las emulaciones y competencias, que por devoción a los egercicios divinos, a más de los monopolios que ellas ocasionan*".[346] El text demostra, si més no, l'alt índex d'afiliació i el funcionament continu d'aquestes societats. Per altra banda, durant els règims polítics absoluts poques associacions eren tolerades, i per a ser-ho"*debían revestir un caràcter religioso, impropio y ridículo para las que se proponen un fin puramente humano y de la vida civil*".[347] La primera d'aquestes associacions de les quals ha quedat rastre, que explicita al seu nom el caràcter de "socors mutus", és precisament la Sociedad de Mutua Protección de Tejedores de la villa de Reus, constituïda a l'empara de la reial ordre del febrer de 1839, i que és la millor prova de l'ús de la denominació de socors mutus, tot i actuar com un sindicat obrer, per intentar defugir les prohibicions governamentals.[348] Anys més tard, el 1850, es legalitza una nova entitat, quan el 24 de maig el governador aprova els estatuts de la Sociedad o Hermandad de Socorros y Trabajos Mutuos para los Albañiles enfermos y sin trabajo de Reus, bajo la invocación de San José.[349] El 1852 es crea la Hermandad de Socorros entre los labradores bajo la invocación de San Isidro y Santa Lucía[350], que el 1858 es reforma com a Asociación de Socorros Mutuos sota la mateixa invocació, i era formada "*no solo de los labradores*

San Joaquín y Santa Ana reforma les seves ordenances el 1851, i les reedita el 1867. El 1853 es funda la *Hermandad de San Magín,* de la qual es reediten les ordenances el 1870. El 1858 ja existien la *Hermandad de San Jaime Apóstol,* que reedita els estatuts el 1874, la *Hermandad de San Ceferino, El Dulce Nombre de Jesús, Santo Cristo, Santo Domingo, Santa Elena,* la *Hermandad de Nuestra Señora del Amparo* i la *Asociación de la Purísima Concepción* Vegeu-ne els reglaments, tots editats a Reus, a la capsa "Reglaments S. XIX", i al ligall "Llistes de Germandats i Confraries".

345. BOFARULL: *Anales...,* p. 123. Un bon exemple és el Gremi de Blanquers que amb la dissolució gremial adoptà el nom de Societat de Mestres Curtidors, i actuà d'entitat patronal, i el 1870 es reconverteix, "*poniendo en armonía sus ordenanzas con las necesidades de la época*" en l'Asociación de Socorros Mutuos de Maestros Curtidores y Zurradores, i té com a finalitat "*auxiliar y socorrer a los individuos de su seno en caso de enfermedad o de pobreza*". Ll. VILASECA: *El Gremi de Blanquers i Assaonadors de Reus,* Reus 1954, p.245, i *Ordenanzas para el Gremio o Asociación de...,* Reus 1870 (Museu Comarcal de Reus).

346. S'havia de procurar "*que no se impida por el demasiado número de dias destinados para divertimientos públicos, o por la ligereza de gente piadosa en votarlos, asistiendo el pueblo en ellos, mas para divertimientos, que para los egercicios de religión*". *Diana Constitucional Política y Mercantil de la villa de Reus,* 21-IV-1823.

347. R. GUASH: "La Cooperación", *El Eco del Centro de Lectura,* 20-III-1882.

348. Vegeu *infra* el capítol "La Societat de Teixidors".

349. *Estatutos y Ordenanzas para la..,* Reus 1850. La quota d'associat era de 4 rals de billó setmanals els 7 primers mesos i després la mateixa quantitat mensual. En cas de malaltia pagava els seus associats amb 6 rals diaris, i en cas de mort pagava a la família 150 rals. Si el difunt deixava muller, aquesta cobrava en cas de malaltia 4 rals diaris.

350. *Reglamento para la Hermandad...,* Reus 1852. (Il·lustració IX).

que formaban el antiguo gremio, si que también de individuos de todas profesiones e industrias", amb un nombre màxim de 200 socis. L'objecte era socórrer-los a ells i les seves dones "*en sus dolencias*".[351] El 1854 es funda la Asociación de Socorros Mutuos instalada en Reus bajo la invocación de S. Pedro Apostol, que el 1862 tenia 230 associats.[352] La Asociación de Socorros Mutuos bajo la invocación de San Baldomero fou fundada el 1862.[353] El 1865 es crea la Sociedad de Socorros Mutuos creada en Reus bajo el patrocinio de N. S. de la Misericordia,[354] i el 1872 la Asociación de Socorros Mutuos titulada de Ntra. Señora del Pilar.[355]

Altres societats, possiblement les que aplegaven els obrers més progressistes i conscienciats, es crearen amb noms laics i humanistes. La més antiga coneguda és la Sociedad de Socorros Mutuos Montepío de la Esperanza, que ja existia pel setembre de 1855, quan demana a l'Ajuntament un local a l'ex-convent de Sant Francesc, per a impartir-hi classes nocturnes per als seus associats, permís que els és denegat.[356] El 1859 es funda la Sociedad de Socorros Mutuos La Humanidad, que fou la més important i de més llarga durada de les que existien a la ciutat, i el 1870 es funda La Fraternidad Auxiliadora.[357]

Algunes d'aquestes societats foren creades i depenien directament d'alguna de les societats obreres d'ofici que existien. Aquest és el cas de la Hermandad de La Fraternidad Agrícola, que fou fundada l'1 de juny de 1870 per la Societat de Pagesos de Reus, creada el 6 de gener de 1864, segons consta a les ordenances editades en la seva constitució, que es reformen el 1874. Per ingressar-hi s'havia de treballar de pagès i tenir entre 20 i 40 anys. La quota mensual era de 2 rals de billó i el subsidi que pagava era de 6 rals diaris durant els 40 primers dies de baixa i 3 rals els següents.[358]

Naturalment els noms religiosos eren una forma d'esquivar el control governamental, i els límits entre un tipus de societat i els altres eren volgudament bastant difusos i vagues. Així, la declarada com a Hermandad de San Cayetano, instituïda el 1858, edita el seu estat general de comptes de 1862 com a Asociación de Socoros Mutuos bajo la invocación de

351. El canvi en l'entitat s'havia produït acollint-se al ban del capità general de Catalunya de 31-III-1858. *Reglamento de la...,* Reus 1858.

352. *Ordenanzas para el régimen de la...,* Reus, 1854. Pel desembre de 1862 comptava amb 227 socis, amb 8 altes i 4 baixes durant l'any. Havien tingut uns ingres-sos, entre quotes i col·lectes, de 6.485 rals, i unes despeses, de funcionament i dels subsidis, de 5.870 rals, el que donava una existència en caixa d'uns 614 rals. El Germà major era Pau Bori, els comptadors Francesc Miró i Gabriel Sotorra, i el secretari Antoni Penas. "*Benéfica Hermandad de San Pedro Apostol. Estado nominal de los individuos que la componen, como también de los ingresos y gastos que han ocurrido desde 12 diciembre de 1861 hasta 21 diciembre 1862*", Reus, 1862. AHCR, capsa "Societats S.XIX".

353. *Reglamento para el régimen de la...,* Reus 1876. Declarava constituir-se per ajudar en casos d'invalidesa i impossibilitat en el treball.

354. *Estatutos para...,* Reus 1865.

355. *Reglamento para el gobierno...,* Reus 1872.

356. Actes Municipals 1855, f. 266.

357. *Ordenanzas de la...,* Reus 1870, que es reediten el 1881, i en 1927. Era domiciliada als baixos del carrer de Sant Salvador, 14. Els seus estatuts no parlen de drets d'entrada. Els primers anys la seva quota anual era de 13,20 ptes. i el subsidi de 4,50 ptes. diàries fins a un màxim de 120 dies. El 1881 era de 3 rals mensuals i un socors de 8 rals els primers 40 dies i la meitat els següents.

358. *Ordenanzas de la...,* Reus 1870.

San Cayetano, i pagava subsisdis als socis.[359] Les quotes que havien de pagar obligatòriament els associats oscil·laven entre els 24 i els 48 rals anuals, sense comptar el primer any els drets d'entrada que oscil·laven entre els 12 i els 26 rals. Algunes societats demanaven per ingressar-hi ser reusenc o com a mínim residir a Reus des de feia 5 anys, i el màxim permès d'associats era bastant reduït, de 100 a 300. En les prestacions i subsidis la reglamentació era força detallada. L'ajut cobria tant les medicines com el metge, i tenia diversos nivells, des de 3 fins a 12 rals diaris en cas de malaltia, i de 60 a 150 rals en cas de defunció, per la vídua que pot cobrar fins a 4 rals diaris en cas de malaltia, sense pagar cap quota. En cas d'impossibilitació laboral cobraven al voltant dels 2 rals diaris de per vida. No eren cobertes pel subsidi, en una mostra de puritanisme i falsa moral, les malalties sexuals, sífilis, etc... ni tampoc, i això ja és lògic, els danys causats per baralles, robatoris o comerç il·lícit.[360]

Les societats més avençades, com la dels paletes, especifiquen en els seus reglaments que són creades per a "*asistir a los albañiles enfermos y sin trabajo*", el que representa, a la pràctica, la seva declaració implícita de societat de resistència en auxiliar els paletes víctimes de l'atur . Els associats a l'entitat, quan es trobessin sense treball podien presentar-se al "germà" primer, o al secretari perquè els lliuressin una papereta certificant la seva situació, que calia presentar al director de les obres "*que se abrirá en favor de la hermandad*". Aquests treballs eren ocupats per estrictes torns, "*habiendo proporción*". A més ampliaven el subsidi als presos que eren represaliats per causes polítiques.[361]

La Societat de Socors Mutus "La Humanitat"

La Sociedad de Socorros Mutuos La Humanidad fou creada l'any 1859 a Reus, dins l'òrbita ideològica del partit Demòcrata, sota l'impuls decidit de Ciril Freixa, Salvador Balada i Francesc Salvat entre altres. Fou sens dubte la més important i de més llarga vida de les societats mutualistes reusenques, ja que funcionà durant 80 anys, fins a 1939. Ha quedat constància que la societat reedità el seu Reglament en un mínim de sis ocasions, el 1865,

359. El 1862 constava de 233 socis, entre "germans" i vídues i tingué 14 baixes. 42 membres o vídues havien rebut diferents subsidis, que juntament amb les despeses de funcionament fan un total de 4.972 rals, per contra dels 9.334 rals d'ingressos, amb una existència en caixa de 4.362 rals. *Asociación de Socorros Mutuos bajo la invocación de San Cayetano. Estado general de cuentas que la junta particular presenta a los individuos de la misma desde 1 Enero de 1862 a 26 de Diciembre inclusive* . Reus, 1862.

360. En la *Pía Hermandad de San Antonio de Padua,* per exemple, el subsidi per malaltia era de 6 rals diaris, els primers 40 dies; es reduïa a la meitat fins als 3 mesos. Si continuava malalt, s'alternaven períodes de 4 mesos sense cobrar subsidi i tres mesos cobrant 3 rals diaris. No incloïa les malalties de les dones dels socis. Les "*calenturas*" intermitents es pagaven a 3 rals dia, un mes per l'altre. Es pagaven 6 rals diaris des del dia del viàtic fins a la mort o la guarició, amb 8 dies de convalescència. Donaven 6 atxes i 8 ciris per acompanyar l'hòstia consagrada des de l'església a casa del malalt; dos vetlladors de nit fins a la seva guarició o mort i mentre estigui el cadàver a casa. Havien de ser vetlladors tots els "germans" per torns i de franc. El 1872 a la reformada *La Humanidad* s'establien 3 categories segons les quotes de 4, 3 i 2 rals, a les quals corresponien 12, 9 i 6 rals diaris de socors. L'auxili durava també 40 dies i 20 més la meitat de l'ajuda.

361. *Estatutos [...] para la Sociedad o Hermandad de San José,* cit. ant.

1872, 1901, 1913 i 1929.[362] Era domiciliada al carrer de l'Hospital, i havia constituït una Cooperativa de consums de queviures per als seus associats, que funcionava als baixos del local de l'entitat. Aquesta societat fou la més important pel nombre de membres, amb diferència notable entre ella i les altres del mateix gènere.[363] Tenia establertes quatre categories de socis. La primera cotitzava 4 rals de billó i tenia dret a un subsidi de 12; la segona pagava 3 rals i tenia el subsidi de 9; la tercera pagava 2 i tenia un ajut de 6 rals i la quarta que pagava un ral i tenia un ajut de tres rals. Certament, però, el que la fa més diferent de la majoria de les altres és la constància que, durant els períodes de manca de llibertats, si algun dels seus socis patia represàlies i era empresonat per raons polítiques cobrava un subsidi com si estigués malalt.

En el parlament de presa de possessió de la primera junta directiva elegida pels socis, Ciril Freixa recorda "*las dificultades con que de continuo se ha tropezado para la instalación*" i afirma que La Humanidad "*está llamada a ser una de las más filantrópicas sociedades de las de su clase*". La seva ambició és "*legar a la posteridad un recuerdo digno de los que componemos tan humanitaria institución y del siglo en que hemos nacido, dentro del cual tanto se hace para perfeccionar el estado de todas las clases de la sociedad*". Afirma que La Humanidad "*tiene un fin noble, generoso y grande, cualidades suficientes para que sea una de las maravillas de esta magnánima población que tan acreedora es de ellas, y muy particularmente cuando tienden a mejorar la condición de sus moradores. Pues que ¿hay nada más consecuente para hacerlo así esta sociedad cuando por su solo nombre estamos obligados a ello?*". L'objectiu,"*basta para convencer al hombre más ignorante*", i es pregunta: "*¿Puede sufrir las consecuencias de una grave enfermedad el operario, sin el ausilio o concurso de una asociación? No: porque la indiferencia de unos y el egoísmo de otros, hace que aquel infeliz sea olvidado de sus semejantes. ¿No es verdad que nuestras dolencias a veces por desgracia se presentan con caracteres espantosos y no son suficientes los ahorros del islado [sic] y laborioso trabajador para sufragar aquellos gastos que las mismas ocasionan? [...] Es justo pues, que nos asociemos para hacer frente a esas enfermedades que con paso seguro e inevitable van absorviendo a la humanidad, al único objeto de hacer más llevaderas sus pesadumbres, evitando de este modo que nuestra robustez y sabia no sea perdida como acontece muchas veces en la flor de nuestros días cuando... los recursos*".[364]

Desgraciadament les actes, que acaben pel desembre de 1887, no contenen gairebé més informació ideològica, només abundància d'aspectes estrictament administratius i de funcionament intern.

362. *Reglamento para el régimen de la...,* Reus 1859 (Il·lustració X); *Reglamento de la...,* Reus 1865, 1872, 1901, 1913 i 1929.

363. El 1880 comptava amb 794 socis d'amdós sexes, mentre les altres es movien al voltant dels 150 socis. La segona en socis en tenia 370. FORT: *Anales...,* VII, p.198.

364. Llibre d'actes de La Humanidad, Reus 1859-1887, s.f., amablement deixat fotocopiar pel seu propietari actual Claudi Aguader. La primera sessió que hi consta és del 15-IV-1859 i la darrera del 13-XII-1887.

El naixement de les organitzacions obreres (1837-1848)

A Catalunya, realitzada la primera fase de la revolució industrial, el proletariat començà a manifestar d'una manera esporàdica i poc organitzada el seu descontentament per la situació miserable en què vivia. Juntament amb els conflictes salarials, una de les manifestacions més reculades i espectaculars de la reacció obrera enfront de les noves condicions imposades per la mecanització fou, igualment com en altres països, el *luddisme* o destrucció de màquines, com la revolta de 1821 a Alcoi o el 1823 quan es produeixen desordres socials i inutilització de màquines en alguns indrets de Catalunya.[365] Des de 1827 i especialment en la dècada dels trenta es produeixen topades entre els teixidors i els fabricants en relació amb l'augment de la llargada de les peces teixides. Els obrers protestaven contra l'augment perquè significava una reducció dels jornals, ja que cobraven per peces i no per la longitud d'aquestes, i els empresaris les allargaven mantenint els mateixos sous. La qüestió era directament lligada a la mecanització, que permetia produir més peces en menys temps. A Barcelona, el problema és candent pel setembre de 1827, quan es produeix una embrionària manifestació de caràcter obrerista feta pels teixidors, i pel gener-març de 1831, en què les autoritats imposaren als fabricants el límit de 35 canes de llarg de les peces. Aquesta mesura era del tot insuficient i el 1834 els obrers de la capital protesten per la baixa de jornals i l'acomiadament de treballadors en el tèxtil. Tot plegat demostra la indefensió en què es trobaven els obrers davant les pressions patronals per a augmentar el treball i disminuir la remuneració. El problema de la longitud de les peces tornà a plantejar-se en múltiples ocasions, i provocà conflictes laborals i socials que es barregen i confonen amb els enfrontaments polítics. El 1835, la culminació d'aquestes lluites, en connexió amb l'ambient d'agitació militar i política del país i coincidint amb la revolució liberal, seran els atacs contra diversos establiments fabrils, durant els quals fou incendiada la fàbrica Bonaplata de Barcelona, la primera moguda al vapor que s'havia instal·lat a l'Estat. Ni a Reus ni al seu entorn no es produí cap ressò efectiu d'aquestes manifestacions antimaquinistes espontànies, que no arrelaren en el proletariat fabril perquè no resolien els seus problemes, i la ira popular es dirigí desfermada i es desfogà, com hem vist, contra els convents i signes religiosos.[366]

365. Pels orígens i el desenvolupament del moviment obrer a Catalunya en els seus primers anys, he seguit bàsicament J. M. VILA: *Els primers moviments socials a Catalunya (1840-1843)* Barcelona 1972; A. ELORZA: "*Los orígenes del asociacionismo obrero en España (1840-1855)*" Madrid 1972; BENET-MARTÍ: *Barcelona...*; C.E. LIDA: *Anarquismo y revolución en España,* Madrid 1972; i M.R. ALARCÓN: *El derecho de asociación obrera en España (1839-1900),* Madrid 1975, entre altres. Pels de la capital M. REVENTÓS: *Els moviments socials a Barcelona en el segle XIX,* Barcelona 1925.

366. Vegeu *supra* el capítol "Crisi de subsistència, atur i revolta popular".

Des de 1837 els obrers catalans comencen a reclamar amb insistència el reconeixement del dret d'associació. Aquell any els obrers de Barcelona, aprofitant l'agitació política del país, demanen al governador autorització per a associar-se, i que intervingués en la seva petició d'augment de jornal. Els fabricants, mitjançant la Comissió de Fàbriques, denegaren la reivindicació amb arguments típics del liberalisme de l'època. La mateixa situació torna a repetir-se l'any següent amb igual resultat negatiu. Davant aquesta situació els obrers decidiren actuar pel seu compte i a partir de 1839 l'associació serà ja un fet.

A Reus les primeres notícies documentades sobre accions reivindicatives organitzades específicament obreres, més enllà dels avalots populars, són de 1837 en què es negociaren els primers contractes i convenis col·lectius a la ciutat i es formà un dels primers comitès paritaris de la història laboral catalana i espanyola.[367] Les abusives noves exigències laborals a què eren sotmesos els teixidors, sector punta de la industrialització, provocaren que reclamessin col·lectivament millores salarials. Amb la intervenció de l'Ajuntament, i amb la negociació directa d'una comissió obrera amb els empresaris del ram, s'arribà a un acord global, que recollia part de les reivindicacions obreres. El cronista local anotà el fenomen: "*El tejedor vió que del natural movimiento y presión de los pies sobre calcas o cálcolas que cada pie naturalmente impulsaba dos se le habían aumentado de día en día, con sus demás inerentes, habiendo llegado hasta el número de doce, para cuya impulsación tenía que ejercer un violento y constante movimiento general de todo su cuerpo. Entonces reclamó un aumento por medida conforme a la clase de género que había de elaborar [que fue] cedido en parte*".[368]

És evident, doncs, que el malestar laboral d'aquests anys està íntimament lligat amb les transformacions tècniques de la industrialització. Les reivindicacions dels teixidors reusencs eren, però, específicament laborals i no ha quedat rastre que fessin cap referència al dret d'associació obrera que, de fet, estaven començant a exercir, circumstancialment, en fer comissionats i negociar.

El 18 de març d'aquest any una comissió de treballadors del ram del cotó demana a l'Ajuntament, presidit per Pau Font, la seva participació en les negociacions amb els empresaris per a aconseguir que "*se hiciesen algunas reformas necesarias para que pudiesen procurarse su precisa subsistencia con el producto de sus trabajos*". L'alcalde convoca tot seguit 45 fabricants del ram per a discutir les propostes per a proporcionar a la "*infeliz clase de jornaleros los alivios que fuesen compatibles con sus intereses y con las críticas circumstancias de la época presente*". Després d'una llarga discussió sobre els preus i les altres condicions laborals proposades per la comissió obrera, acordaren

367. Vegeu J. MALUQUER-M. GODAY: "Primeras manifestaciones del arbitraje y la paridad en Barcelona, 1835-1842", Madrid 1977; OLLÉ: *El moviment...,* en recull de 1840 a Barcelona i de 1841 a Sabadell, Vic, Olot, etc. ELORZA: "*Los orígenes...*", pp. 131-132, l'erra quan afirma que el primer és el constituït a Barcelona el 8-I-1841.

368. BOFARULL: *Anales...,* p. 64.

unànimement establir unes noves bases de treball, que milloraven, però no sabem en quin grau, les condicions existents. La primera reivindicació dels obrers fou, com arreu de Catalunya, que "*tots els treballadors de l'art se contaran per canes i no per troços ni per peces*". A més dels preus de les variants del treball s'acordà que cap fabricant no pogués tenir més que dos aprenents i s'hi féu constar que els contraventors de l'acord haurien de pagar una multa de 40 duros, quantitat que ingressaria a la caixa de la Milícia. El conveni, que fou imprès en català, entrà en vigor l'1 d'abril.[369]

L'acció reivindicativa dels obrers del cotó havia estat preparada conjuntament amb els d'altres rams del tèxtil, com ho prova el fet que tot just acabada la primera reunió negociadora, el mateix dia, fou una comissió de treballadors de la seda la que féu arribar les seves reivindicacions a l'Ajuntament. De la mateixa manera se celebrà una reunió en la qual s'aconseguí arribar a un acord entre els sis fabricants del ram i els delegats obrers. El pacte fou redactat "*en lengua vulgar*", per assegurar-ne la comprensió als interessats i, després d'una detallada valoració dels treballs s'acordà, com en el ram del cotó, un màxim de dos aprenents per mestre; els que actualment en tenien de més, havien d'acomiadar i els que passessin de dos i que no haguessin complert 2 anys d'aprenentatge i la mateixa sanció per als contraventors.[370]

Dins la mateixa acció sindical, pocs dies després, el 2 de març, una comissió de treballadors de "*pisanas, mocadors, salgats, etc.*" demana reformes en la retribució i condicions del seu ofici a través de l'Ajuntament. De la mateixa manera es reuniren i arribaren a un acord amb els 19 fabricants del ram, conveni imprès en català, i amb la

369. "*Nota o estat del arreglo establert per los señors fabricants del art de cotó en la junta celebrada en lo dia 18 de Mars del corrent añ, ab asistencia de 45 individuos y bax la presidencia de D. Pau Font Alcalde Ir. de la present vila*", Reus, 19-III-1837. (Il·lustració XI). Els empresaris que assistiren a la reunió foren: Ramon Mas, Jaume Prius, Joan Pellicer, Pere Olivar fill, Josep Company, Antoni Trullàs, Antoni Correig, Pere Bové, Francesc Montserrat, Josep Nolla pare, Pancraç Vilanova, Josep Suqué, Gaietà Vila, Manuel Sedó, Macià Claramunt, Marià Tasis, R. Guasch, Pere Caylà, Sebastià Gibernau, Francesc Tarragó, Josep Nolla fill, Pau Segimon, Josep Segimon, Isidre Grau, Joan Grau, Francesc Freixa, Joan Bové, Josep Bové, Francesc Massias, Josep Camplà, Jordi Anguera, Josep Rosselló, Pere de Barberà, Pere Sala, Llorenç Rodon, Ramon Cort, Pere Santasusagna, Antoni Vidal, Pau Casas, Pere Casellas, Antoni Suqué, Joan Òdena, Francesc Vila, Marcel·lí Vergés i Jaume Fusté. Actes Municipals 1837, f. 21-22. Els convenis són citats per ANGUERA: *Economia...,* pp. 49-50.

370. "*Nota o estat del arreglo establert per los Señors Fabricants del art de seda en la junta celebrada en lo dia 18 de mars del corrent any, ab assistencia de 6 individuos, y baix la presidencia de D. Pau Font alcalde 1r. de la present vila*". *Primerament se ha resolt que lo tafetà de 5 palms de 70 a 72 trocas se pagarà a 7 rals de velló; de 72 a 75 trocas a 7 rals y mitx, y de 75 trocas en amunt a 8 rals; advertint que si dits tafetans son a 4 per pua, se pagarán un ral menos en cada clase. Lo tafetà de 4 palms y mitx, se pagará a 13 @ Lo tafetà de 4 palms a 5 rals y 1/2 de velló. Lo tafetà de 3 palms y mitx a 5 rals id. Lo tafetà de 3 palms, de 40 trocas en amunt a 4 rals v., de 40 trocas a 7 @, de 36 trocas a 6 @, y de 25 a 30 trocas a 5@. Las sayas se pagarán als mateixos preus que los tafetans. Los satins de 80 a 90 trocas a 7 rals v.; y de 90 trocas en amunt a 8 rals id. Las tapinetas de 90 trocas a 10@ 6D., de 80 a 9 L 4 D., de 68 a 72 a 8 L, de 66 a 7 L 6, y de 60 a 7 L. Los mocadors de cinch palms de seda a 14 cuartos. Las viaduras se pagarán a 6 diners per troca. Del [il·legible] se descontarán 3 diners per 40 trocas, y aixis proporcio-nalment de 40 trocas en amunt. També ha quedat acordat que cada meste, tant que treballi de son compte, com per altra, no podra tenir mes que dos aprenents, devent despedir als que actualment tenen de mes,y que no hajian cumplert dos anys de aprenentatge. Y finalment se ha resolt, que cualsevol que contravinga a lo establert en est arreglo, que deurá posarse en observancia desde lo dia 1 de abril proxim, incurfrirá en la multa de 40 duros, aplicadors als gastos de la Milicia Nacional de esta vila*". Reus 19-III-1837. Els fabricants que assistiren a la reunió foren: Josep Roselló, Agustí Carbonell, Francesc Vilanova, Jordi Anguera, Rafael Estivill i Josep Riba. Actes Municipals 1837, ff. 21v, 23, 24.

mateixa sanció per als qui no el complissin. S'establia que les peces fessin de 33 a 34 canes, una menys que les establertes a Barcelona en el conveni de 1831.[371]

371. *"Nota o estat del arreglo establert per los señors fabricants de pisanas, mocadors, salgats etc, en la junta celebrada en lo dia 22 de Mars del corrent añ ab assistencia de 19 individuos, y baix la presidencia de D. Pau Font Alcalde 1r. de la present vila",* full imprès, Reus 23-III-1837. (Il·lustració XII). Els empresaris que assistiren a la reunió foren: Antoni Suqué, Josep Nolla, Ysaach Guasch, Pere Vallespinós, Pere Codinach, Francesc Vila, Francesc Freixa, Maria Lletget, Gaietà Vila, Joan Òdena, Pere Font, Joan Perlas, Antoni Vidal, Ramon Mas, Joan Bové, Ramon Arandes, Marià Tasis, Joan Pujol, i Josep Casals. Actes Municipals 1837, ff. 24-25, i per Barcelona, GRAELL: *Historia...,* p. 82.

Nota ó estat del arreglo establert per los señors fabricants del art de coló en la junta celebrada en lo dia 18 de Mars del corrent añ, ab assistencia de 45 individuos y bax la presidencia de D. Pau Font Alcalde 1.r de la present vila.

Primerament se ha resolt que tots los traballs del art se contarán per cánas y no per trossos ni per pessas.

Lo salgat fi se pagará á cuatre sous la cana, la trama á dos cuartos y mitj la lliura, y lo urdit se contará á tres rals de velló la pessa.

Lo salgat comú á dos sous sis diners, la trama á dos cuartos, y lo urdit á cuatre sous.

La cordellada ample á tres sous, la trama á dos cuartos y mitj, y lo urdit á cuatre sous.

La cordellada estreta bona á deu cuartos, la trama á dos cuartos, y lo urdit á tres sous.

La cordellada estreta mitjana á dos sous, la trama á dos cuartos, y lo urdit á tres sous.

La cordellada estreta comuna á set cuartos y mitj, la trama á dos cuartos, y lo urdit á tres sous.

La roba á dos caps cordellada á deu cuartos, la trama á dos cuartos, y lo urdit á tres sous.

Los reps á catorse cuartos.

També ha quedat acordat que ningun fabricant puga tenir mes que dos aprenents, y que qualsevol que contravinga á lo establert en est arreglo, que deurá posarse en observancia desde lo dia primer de Abril próxim incurrirá en la multa de cuaranta duros aplicadors als gastos de la milicia nacional de esta vila.

Reus 19 Mars de 1837.

De orde del Ajuntament Constitucional,

Josh Figuerola Secretari

CONVENI COL·LECTIU TÈXTIL. RAM DEL COTÓ. REUS, 19-III-1837
Actes Municipals 1837. AHCR

Nota ó estat del arreglo establert per los señors fabricants de pisanas, mocadors, salgats etc. en la junta celebrada en lo dia 22 de Mars del corrent añ ab assistencia de 19 individuos, y bax la presidencia de D. Pau Font Alcalde 1.r de la present vila.

Primerament se ha resolt que totas las pessas deurán ser de 33 á 34 canas.

Los salgats se pagarán á 14 pessetas.

Los salgats comuns á 12 pessetas.

Los mocadors de planxa bermella de sinc palms á 19 pessetas, y ab sarrell á 20 pessetas.

Los mocadors de 4 palms y mitj de planxa bermella á 17 pessetas, y ab sarrell á 18 pessetas.

Los escarramants de urdit vermell de cuatre palms á 20 pesetas y de urdit blau á 18 pesetas

Los mocadors bermells perfilats de 5 palms á 17 pessetas, de 4 palms y mitj á 15 pessetas, y de 4 palms á 13 pessetas, debent pagarse una pesseta mes si son ab sarrell.

Los mocadors de 5 palms blaus ab cenefa bermella á 16 pessetas, los de 4 palms y mitj á 14 pessetas, y los de 4 palms á 12 pessetas.

Las pisanas de blanc y bermell de 3 palms y mitj á 14 pessetas, de 4 palms á 16 pessetas.

Las pisanas de colors sense bermell de 3 palms y mitj á 12 pessetas, y de 4 palms á 14 pessetas.

Los vions de 2 palms y tres cuarts á 10 pessetas.

Las borretas de 3 palms á 14 pessetas.

Los escarramants de 3 palms de urdit blau á 14 pessetas, y de urdit bermell á 16 pessetas.

Las empesas de 5 palms á 14 pessetas, de 5 palms y mitj á 16 pessetas, y de 6 palms á 17 pessetas.

Los trabessos de 5 palms á 14 pessetas, y de 4 palms y mitj á 12 pessetas: si son á un per pua se pagarán á dos pessetas mes.

Los retorts de color á 2 sous 6 diners la cana.

Los retorts de 3 palms de color á 2 sous la cana.

Los retorts de 6 palms de 42 canas á 15 pessetas, de 5 palms y mitj á 14 pessetas, de 5 palms á 13 pessetas, de 4 palms y mitj á 12 pessetas, de 4 palms á 11 pessetas, y de 3 palms á 9 pessetas.

També ha quedat acordat que cada fabricant no podrá tenir mes que dos aprenents, debent despedir als que actualment tenen demes y que no hajian cumplert dos añs de aprenentatge.

Y finalment se ha resolt que qualsevol que contravingá á lo establert en est arreglo, que deurá posarse en observancia desde lo dia primer de Abril pròxim, incurrirá en la multa de 40 duros, aplicadors als gastos de la milicia nacional de esta vila.

Reus 23 Mars de 1837.

De orde del Ajuntament Constitucional,

Josh Figuerola Secretari

CONVENI COL·LECTIU TÈXTIL. DIVERSOS. REUS, 23-III-1837
Actes Municipals 1837. AHCR

Aquestes accions i negociacions són sense dubte el precedent públic més reculat de la primera associació obrera de resistència de la ciutat que naixeria dos anys després: la Societat de Mútua Protecció de Teixidors, creada precisament per contrarestar l'ofensiva patronal de rebaixa de jornals, trencant els convenis col·lectius de 1837. Sembla clar que per a la negociació d'aquests convenis, els obrers s'havien associat circumstancialment amb l'objectiu d'aconseguir un pacte laboral al menys perjudicial possible als seus interessos. Malgrat que aquesta associació era il·legal, se la tolerava. Les associacions obreres foren, en tots els casos, partidàries de les comissions mixtes, com a via de solució al problema de la rebaixa dels salaris. En termes generals fou acceptada per les autoritats, malgrat que alguns fabricants s'hi oposaren. Els obrers hi eren favorables malgrat l'obstruccionisme constant de certs patrons i la manca d'energia d'algunes autoritats a fer complir les decisions aprovades. Els sindicats tenen en algunes ocasions una clara perspectiva de mentalitat artesanal i, en general, la idea de reglamentar el treball formava part de la mentalitat pre-industrial que predominava al país, fonamentada en la llarga tradició dels reglaments gremials.[372]

Arreu de la Catalunya industrialitzada naixeren en aquests anys els primers sindicats obrers per a evitar les rebaixes de salaris o per obtenir-ne de millors, i que agrupaven majoritàriament obrers del tèxtil. Legalment, fou el 28 de febrer de 1839 quan, mitjançant una reial ordre es produí una liberalització en la constitució d'associacions d'ajuda mútua i beneficència. La reial ordre, que creava la precària base normativa sobre la qual s'havien de constituir a l'Estat espanyol les primeres associacions obreres, fou publicada el 22 de març al *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona.* La llei responia a la petició d'una societat barcelonina, i el govern, en aprovar la sol·licitud estenia l'aprovació a tota societat de fi mutualista: "*las corporaciones cuyo instituto sea el ausiliarse mutuamente en sus desgracias, enfermedades, &, o el reunir en común el producto de sus economías con el fin de ocurrir a sus necesidades futuras*". Les úniques condicions exigides per a ser legalitzades eren presentar al governador civil els seus estatuts, notificar a l'alcalde el dia, hora i lloc on celebrarien les reunions, i els noms dels seus responsables.[373] Aquest text legal concretava doncs la legalització a tota forma de mutualisme, i possibilità, com en el cas francès, que sota aquesta fórmula naixessin a la llum pública les societats de resistència obrera.

El primer sindicat obrer de la història espanyola a funcionar legalment fou la Societat de Mútua Protecció de Teixidors de cotó de Barcelona, que quedà oficialment constituït el 10 de maig de 1840, dirigit per Joan Munts, Josep Sugrañes i Pere Vicheto entre altres.[374]

372. OLLÉ: *El moviment...,* pp. 103-104.
373. *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona,* 22-III-1839.
374. ELORZA: "*Los orígenes...*", p. 45, OLLÉ: *El moviment...,* pp.36-37, TERMES: *Anarquismo...,* pp. 20-21, i J. MALUQUER DE MOTES: *Historia del movimiento obrero,* I, Barcelona 1977, pp. 466-469. J.M. BARTRINA: "*La Sociedad Cooperativa Mataronense. Su origen, vicisitudes y actual estado*", Barcelona-Madrid 1885, pp. 219-258, escriví:

L'Associació de Teixidors naixia com a societat de resistència sorgida d'una necessitat de defensa davant la pressió patronal. Als pocs dies de la seva fundació comptava amb 3.000 afiliats, que a final d'any havien augmentat fins a uns 18.000, fet que només pot explicar-se per una vinculació anterior i pels mesos de treballs previs. L'exemple va escampar-se i l'any següent eren ja 11 els oficis associats a Barcelona: teixidors, blanquejadors, tintorers, pintadors, filadors, mitgers, impressors, espardenyers, sabaters, fusters, serradors i claveters, que a principis de 1841 s'uniren en la primera federació obrera local del país, que reunia en total uns 30.000 treballadors. En el mateix any 1840 hi ha constància de la primera vaga en què intervé la Societat de Teixidors i es fundà, també a Barcelona, la primera cooperativa de consum del país, anomenada La Cooperació.[375]

El fet es produeix arreu de la Catalunya industrialitzada. El descontentament es canalitza des de 1839-1840 en associacions obreres que, sota una façana de caràcter benèfic, comencen a plantejar la lluita pels drets laborals: l'estabilitat dels salaris, la reducció de la jornada, la protecció de l'obrer, la reglamentació del treball de les dones i els nens, i el dret a la lliure associació de classe. Els obrers s'adonaren de la importància que tenia la constitució d'una associació que defensés els seus interessos: associacions similars quedaren constituïdes a Reus, Vic, Olot, Sabadell, Igualada, etc... i s'estengué també l'associació cap a altres oficis.[376] Era el primer pas cap a una futura actuació col·lectiva no només independent de la burgesia industrial sinó encaminada a combatre contra ella. Era la cristal·lització de la consciència de classe, el descobriment del sindicalisme modern.

Des del decret de les Corts de Cadis de 1813, en el qual declaren lliures les professions i caducades les reglamentacions gremials i la legalització de la primera societat obrera el

---

"*La idea de la asociación, de su poder, de su fuerza, se presentó entonces espontaneamente a la inteligencia de todos los obreros. No se encontraban tan aislados como antes; vivian la vida social. [...] el obrero se veia condenado a privaciones de todo genero y entonces fue cuando, avivado el espiritu de solidaridad se realizó la asociación para luchar frente a frente con el capital. Entonces empezaron a establecerse en Cataluña las sociedades de resistencia. Corria el año 1840. Apenas dado a conocer el pensamiento de aunar en un común esfuerzo las voluntades de todos, el numero de los obreros que acudió a inscribirse fue verdaderamente extraordinario. Todos sentían íntimamente la necesidad de la nueva creación, y con gusto cercenaban semanalmente una parte de su jornal para contribuir a la formación de un fondo social. El obrero, desde aquel momento, inspiró más respeto. Podia declararse en huelga sin miedo a sucumbir, al siguiente dia, de inanición, y a tener que someterse humildemente a la nueva humillación que se le antojase al dueño, ensoberbecido en su facil triunfo. Al funcionar las cajas de resistencia, al poderse sostener el obrero gracias a los acumulados recursos propios y de sus compañeros, obtuvo el trabajo momentaneas victorias sobre el capital que a su vez se vió precisado a transigir.*"

375. GIRALT-BALCELLS-TERMES: *Els moviments...,* p. 50, i LIDA: *Anarquismo...,* p. 33. Segons J. J. MORATÓ: *El Partido Socialista Obrero,* I, Madrid 1918, entre 1839 i 1867 es constituïren prop de 30 societats obreres, 11 de les quals es radicaren a Catalunya.

376. Cap document, crònica o estudi extralocal no inclou Reus entre les poblacions on es creà la Societat de Teixidors. A tall d'exemple, però, podem anotar que el 1841 es crea a Sabadell una societat de teixidors de cotó; pel juny s'hi declara una vaga i el 1843 es crea una societat de teixidors de llana. Malgrat les protestes dels socis, són dissoltes el 1843, i no poden evitar el 1841 l'assalt d'una fàbrica de teixits de cotó. Vegeu J. ALSINA: *Notes sobre el moviment obrer a Sabadell 1840-1860,* Sabadell 1975. A Igualada es crea el 1840 la primera societat obrera, l'Associació de Teixidors, i un conflicte laboral acabà amb un mort. El 1841 hi ha una important vaga, i el 1847 s'hi cremà una factoria que havia de funcionar amb vapor, A. CARNER: *Els moviments socials a Igualada durant el segle XIX,* Igualada 1971 pp.13-14. El diari *El Fomento* "*achacaba aquel incendio a los trabucaires (carlistas) y a algunos 'incorregibles partidarios del retroceso' que sentian antipatía hacia los dueños de las fábricas de Igualada y Reus, conocidos por sus ideas avanzadas y por su celo en favor del bienestar de los jornaleros*". CARRERA: *La economia...,* II, p. 283. A Valls els obrers s'associen també cap als mateixos anys, J. VENTURA: *Aportació de Valls al moviment obrer del segle XIX,* Valls 1977, pp. 19-24.

1840, fins a la llibertat d'associació promulgada el 1868 pel govern provisional sorgit de la Revolució de Setembre, les associacions obreres passen per una sèrie d'alternatives de prohibició, desprestigi, rehabilitació, de transformació de societats de socors mutus en cooperatives i societats de resistència, segons les necessitats i règim imperant en cada període. Patiren indefectiblement i directa el balanceig de la vida política general de l'Estat. A la pràctica estaven gairebé sempre en la clandestinitat, a cops amb una repressió molt dura, a cops en tolerància, perquè els governs moderats —reaccionaris— les consideraven il·lícites i subversives, i tan sols en les breus etapes de predomini liberal progressista, 1840-1843 i 1854-1856, obtindran, i no sempre, la legalització.

Els obrers de Reus no deixaren passar l'oportunitat d'associar-se legalment, i els teixidors s'organitzen i creen en el mateix 1839, a l'empara de la reial ordre de febrer, la Sociedad de Mutua Protección de Tejedores de la villa de Reus que, malgrat el nom, era el primer sindicat obrer constituït a la ciutat, i un dels primers a funcionar legalment a Catalunya.[377] Els jornals laborals pactats en els convenis col·lectius de 1837 són rebaixats per alguns fabricants, i la resposta dels teixidors, aclaparats per l'explotació creixent a què es veien sotmesos i per tal de poder defensar col·lectivament els seus interessos, és l'associació i l'amenaça de suspendre el treball, de declarar-se en vaga. Andreu de Bofarull, ho explica clarament: "*Cedido en parte [el aumento de jornal el 1837], cuando algunos de los amos por rivalidad procurando atraerse consumidores, la rebaja que cedían al demandante la extraían del jornalero. Así fue que irritados [los tejedores] , el 1839, para ir a una y obtener el cumplimiento de sus reclamaciones se asociaron suscitándose desde aquella fecha cuestiones parciales*".[378]

Gras i Ballvé també recull que amb el creixement industrial "*aumentaban las rivalidades desde 1839 entre fabricantes y obreros, a los últimos de los cuales las novedades introducidas en sus telares les obligaba a un trabajo mayor que debía ser retribuido con mayor jornal*". Les societats obreres, afirma, "*se han ido formando desde el 1840, las más veces bajo un aspecto filantrópico*".[379] Segons el testimoni de Ciril Freixa, el 1840 els obrers de Barcelona s'associaren "*toda vez que se les escluia del derecho de intervenir en la formación de las leyes para activar su reorganización social. A la iniciativa de los barceloneses respondieron los trabajadores de Reus si bien que con poca fortuna, por la disolución que se siguió de la Sociedad de Tejedores, que como a más numerosa debía ser sin duda la que había de influir sobre las de los demás oficios*".[380]

La desaparició de tota la documentació impossibilita el mínim seguiment de l'acció d'aquesta primera societat obrera reusenca, que ben aviat fou forçada a la clandestinitat.

377. Si la datació fos exacta es tractaria de la primera societat obrera constituïda a Catalunya, car la Societat de Mútua Protecció de Teixidors de Barcelona no fou legalitzada oficialment fins al maig de 1840. Probablement, des de 1839 a Reus funcionà la societat, i començà els tràmits de legalització, ja tolerada, però a remolc de la de Barcelona

378. BOFARULL: *Anales...,* p. 64.

379. GRAS: "Reus durante...", *El Eco del Centro de Lectura,* 16-X i 4-XII-1881. OLLÉ: *El moviment...,* p. 404, dóna només com a probable l'existència de l'Associació de Teixidors a Reus en el període 1840-1843.

380. C. FREIXA: "La Unión del Capital y el Trabajo", a *La Antorcha del Trabajo,* 14-VI-1869.

No s'ha conservat tampoc cap tipus de documentació referent a la creació i a les primeres èpoques de les altres associacions obreres locals. Ni de les del proletariat tèxtil ni de les d'artesans-obrers, però sembla que la reglamentació de l'Associació de Teixidors de Barcelona féu de model a la de Reus, i la seva influència degué ser important en les associacions dels altres oficis. Aquestes, amb components de resistència totalment nous, eren alhora, en certs aspectes, una continuació de les que existien en períodes anteriors, sota la denominació de socors mutus.

Arreu de la Catalunya industrialitzada alguna cosa estava conviant en el món obrer, que començaria a estar més articulat, ni que fos més simbòlicament que efectiva. Durant 1841 la Societat de Teixidors de Barcelona fomentà la creació de societats i s'articulà amb altres de similars de diversos indrets de Catalunya. Pel juny, el periòdic *El Huracán* de Madrid parla de "*la Asociación de jornaleros de Barcelona ramificada por toda Cataluña*".[381] Per l'octubre, per primer cop, un manifest sindical del director dels teixidors de Barcelona, Joan Muns, és llegit en un acte obrer a Sallent, en nom de la Societat Protectora dels Teixidors de cotó del Principat de Catalunya. El text, a més, és un dels que amb més claredat fixa la funció de l'associació com a societat de resistència.[382]

Una nova prohibició governamental arribà a la societat de teixidors de Barcelona, i per extensió a les de tot Catalunya, pel gener de 1842, tot i que no sembla que això impliqués totalment la suspensió de les activitats societàries. A favor de la revocació intervingueren l'Ajuntament de Barcelona i deu parlamentaris catalans, entre ells els reusencs Pere Mata i Joan Prim. Designaren una terna, que incloïa Mata, que visità al regent "*y le expusieron los sentimientos de los senadores y diputados por Cataluña sobre la disolución de la Sociedad de tejedores, que consideraba injusta y arbitraria en lo que toca a los socorros mutuos*". L'associació fou autoritzada només sota la condició de no participar en política, de ser exclusivament d'abast local, i de dedicar-se només als socors mutus. Un cert augment de l'atur produït per una depressió transitòria de la indústria cotonera, i la creixent agitació progressista, afavorida pel malestar econòmic, caracteritzaren l'any 1842 a Catalunya, quan la Guía del Comercio denunciava la invasió d'Espanya "*por el espíritu de coalición*". Pel novembre i desembre es produeix l'aixecament de Barcelona contra Espartero, que ordena bombardejar la ciutat des de Montjuïc, i per l'agost de 1843 es

381. I continua: "*Creemos pues que tan útil y benéfica institución debe generalizarse desde luego por toda España; y ecshortamos a todos los menestrales de cualquier clase que sean y en cualquier punto que habiten a que sigan el egemplo de los de Cataluña, y se asocien para obtener alguna consideración a sus derechos*", "La Asociación de los tejedores en Cataluña", a *El Huracán* (Madrid), 15 i 21-VI-1841. Transcrit per A. ELORZA: "El pauperismo y las asociaciones obreras en España (1833-1868)", Madrid 1979. Amb tot, el document *Las clases trabajadoras asociadas, a los diputados a Cortes, y, en particular, a los de la antigua Cataluña,* del 28-II-1841, és subscrit només per 12 societats obreres, totes de Barcelona.

382. ELORZA: "Los orígenes...", pp. 136,140, 141; publicat a *El Constitucional* (Barcelona), 15-X-1841. Per una aproximació a les formes d'expressió, i interpretació dels problemes creats pel treball a les fàbriques, amb unes determinades formes d'acció, vegeu C. MARTÍ: "Cultura obrera a Catalunya: 1840-1843", a *Osona i Catalunya al segle XIX,* Vic 1990, pp. 147-159.

produeix la sublevació de la Junta Central de Catalunya, amb participació activa de progressistes i republicans.[383]

A Reus, malgrat el trencament dels acords de treball per part dels fabricants, la política laboral pactista tingué continuïtat, a causa, entre altres factors, de la incidència a la ciutat de l'anomenat "socialisme" utòpic, si més no quan un dels seus impulsors a nivell nacional era el metge reusenc Pere Mata, que juntament amb Pere Suriguera publicà a la ciutat la revista de caire saint-simonista *La Joven España.*[384] Sigui com sigui, el 1843, després del pronunciament de Prim i Milans i del bombardeig de Reus pel general Zurbano, es tornen a signar convenis col·lectius. El 17 d'agost es reuniren a l'Ajuntament amb l'alcalde Antoni Vallès, 26 fabricants de roba de cotó amb una comissió obrera del ram composta per Francesc Montseny, Pau Tosas, Pere Bargalló, Pau Domènech i Francesc Freixa per negociar una nova tarifa de preus de la mà d'obra. S'aconseguí arribar a un acord que entraria en vigor el primer de setembre, i que representava una reducció dels jornals, senyal que els empresaris encara estaven pagant per sota dels preus fixats amb la conformitat obrera. Per a garantir el compliment del pacte es nomenà una comissió paritària de 10 membres, cinc empresaris i cinc obrers, que havia de renovar-se anualment. La comissió denunciaria a l'Ajuntament les infraccions i els culpables, i els faria pagar una multa de 40 rals, establerta amb el vist-i-plau dels empresaris, per cada treball pagat per sota del preu fixat; la meitat dels diners anaven destinats a la casa de la Caritat i l'altra meitat al denunciant. La comissió mixta queda constituïda el mateix 17 d'agost i el dia 23 l'acord fou signat a petició de l'alcalde, per 19 empresaris més.[385] La primera temptativa per a resoldre els conflictes de treball per un sistema paritari estable s'havia donat a Barcelona pocs anys abans.

La derrota de l'alçament de la Jamància significà un retrocés pels elements polítics més avançats i pels elements més combatius de la classe obrera. Els moderats s'instal·laren al poder i s'hi mantingueren fins a l'any 1854, limitant les llibertats polítiques. El moviment obrer entrà en una fase de replegament però continuà més o menys organitzat i actuà subterràniament. El 1843 es produí una ruptura, però bona part de les experiències acumulades es mantingueren vives.

Durant la dècada moderada eren múltiples les mesures de control governamental sobre els obrers. El 2-VIII-1846 s'havia decretat que era obligatori per als obrers d'aconseguir un document, la "*cartilla*", que signat per l'empresari l'acreditava com a "*trabajador honrado*", i era l'única manera d'aconseguir ser contractat. Això havia indignat

383. Citat per ELORZA: "Los orígenes...", pp. 140-141, i 143.

384. Vegeu *infra* l'apartat "El socialisme utòpic a Reus".

385. La signatura del conveni és explicada breument per VILÀ: *Els primers...,* pp. 118-119, i per OLLÉ: *El moviment...,* pp. 120-121,149 i 400, que a més el transcriu. Els fabricants que assistiren a la reunió negociadora foren: Jaume Prius, Pau Viñas, Matías Vila, Pere Ripoll, Victorí Camplà, Pau Sable, Francesc Mascias, Pere Roig, Francesc Freixa, Pancraç Vilanova, Pere de Barberà menor, Casas germans, Sebastià Gibernau, Pere Bové, Joan Grau, Isidre Grau, Pere Casellas, Jaume Casas, Llorenç Rodon, Josep Segimon, Pere Caylà, Francesc i Ramon Vidal, Ordeig i Cia., Pere Aulesti, Pere Cañellas i Ramon Nolla. A la segona reunió hi assistiren Joan Bages, Pere Freixa, Pallarés i Castells, Pere Banús, Josep Bové, Marcel·lí Vergés, Joan Pugibert, Ramon Sugrañes, Pere Òdena, Ramon Pons, Ramon Solé, Josep Marca, Pere Santasusagna, Salvador Felip, Antoni Trullàs i Òdena, Joan Capdevila, Ramon Cort, Josep Jordana i Marià Tassis. Els elegits per a formar part de la comissió mixta foren Josep Segimon, Pau Casas, Pere Casellas, Francesc Freixa i Pere Caylà. Actes Municipals 1843, ff. 140-141.

des de sempre la classe obrera conscient. En aquests sentit, a Reus, el 2 d'agost de 1846, el govern recorda a l'Ajuntament que havia de continuar vetllant pel compliment d'algunes disposicions laborals, com l'empadronament, paperetes, llibretes, vigilància sobre la longitud de les peces i altres qüestions.[386] Per l'octubre de 1847, immergits els teixidors catalans en una fase d'augment cíclic de l'atur, es va fundar a Barcelona l'Asociación Protectora del Trabajo Nacional y de la Clase Trabajadora, de caire interclassista, en part organització mutualista, sindicat mixt, i en part grup de pressió proteccionista, que obtingué el decidit suport de les autoritats, des d'uns propòsits obertament favorables a la classe patronal.[387] Paralel·lament s'endegaren negociacions entre una comissió de fabricants i una d'obrers tèxtils per a "*arreglar justa y equitativamente*" la longitud i el preu de les diferents classes de teixits a Barcelona. El 26 de novembre arribaren a un acord, i presentaren una estadística de preus, però "*para satisfacer los deseos de algunos fabricantes de las demás poblaciones fabriles del Principado, y a fin de lograr un arreglo general en todas ellas y procurar no se perjudiquen las unas a las otras tanto en la extensión de las piezas como en el pago de la mano de obra*", el govern decidí intentar estendre el principi d'acord arreu de Catalunya. El 7 de desembre, el governador civil de Tarragona comunicà a l'alcalde de Reus la creació de la comissió mixta "*para que unidos por fin fraternalmente los sres. fabricantes y trabajadores presenten un muro inexpugnable contra los tiros que constantemente se dirigen a nuestra indústria*". En un llarg ofici ple de disquisicions ideològiques a favor del pacte social i en el qual dóna instruccions concretes d'actuació, diu: "*Ha de cesar la guerra entre el fabricante y el jornalero; ha de restablecerse la armonía entre los gefes de la industria y sus soldados o interín se dicten medidas legislativas a favor de la educación primaria, moral y tecnológica, que prepare a los hijos de los pobres y les disponga al cumplimiento de sus deberes y al desempeño de sus profesiones mecánicas; de un sistema tributario que libre de gravámenes los artículos de primera necesidad, de las asociaciones legales de empresarios de diferentes profesiones e industrias de sus respectivas localidades, con objeto de ayudarse a fortalecer por medio del crédito sus operaciones mercantiles y el trabajo y aminorando los efectos de la competencia y manteniendo el precio natural de los géneros de la de empresarios de cada ramo de industria para contraer con el Estado la obligación de suministrar trabajo y en ciertos casos y bajo ciertas reglas auxilios a los jornaleros por ellos empleados en términos de que cada profesión tenga sobre sí el cargo*

386. Ofici a la documentació del conflicte laboral de 1851, lligall "Milicia Civil 1851-1860". Com afirmava *El Obrero* (Barcelona), 11-IX-1864, "*hay una época en los fastos de la historia catalana que no puede recordarse sin humillación por parte de la clase trabajadora [...]. Se obligó a los operarios industriales a proveerse de una cartilla que llevó el sello de la reprobación general desde su nacimiento. Conocemos las amarguras que sufre el obrero que va de puerta en puerta pidiendo trabajo, cual si mendigara un trozo de pan con que alimentar a su desgraciada familia; sabemos la respuesta que recibe de la generalidad de las fábricas equivalente a un "Dios os ampare", y nos indigna que después de tantas humillaciones se vea obligado a exhibir un documento que lo acredite como trabajador honrado. Pedimos a quien corresponda la abolición de las cartillas, seguros que somos eco de todos los trabajadores de Cataluña, porque nadie sino el que puede apreciar de cerca los inconvenientes del documento en cuestión, sabe los perjuicios que irroga*".

387. BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* I, p. 233.

de mantener, cuidar, y promover a la clase cuyo sudor diário ha sido el instrumento de la prosperidad de los dueños y capitalistas, formando una gran familia de los trabajadores bajo la tutela de los empresarios sin violar ninguno de los principios admitidos de libertad, prosperidad y competencia, medios con que resolvería el problema del pauperismo, tan funesto en Inglaterra y Francia y con el que pueden evitar los efectos del industrialismo deben esos fabricantes imitar la concordia fraternal de que dan ejemplo los de la capital del Principado."

En definitiva el governador, que es considerava responsable de "*todos los perjuicios que pueda ocasionar la falta de concordia entre los capitalistas y operarios, cuyo desvalimiento es objeto de especial protección de la Autoridad*", ordenava a l'alcalde que investigués "*las causas que pueden existir de descontento entre los capitalistas y operarios de Reus*". Havia de fer reunir la comissió de fàbriques tres cops a la setmana, fins a aconseguir un acord i així imitar "*la mutua reconciliación entre ambas clases*", aconseguida a Barcelona.[388] L'Associació Protectora fou un fracàs, provocat tant per les intervencions de l'autoritart civil com pel plantejament de la burgesia en la seva intervenció en l'Associació. Sigui com sigui, a nivell local es constituí la junta mixta, i s'estabiren negociacions, fins que el 16 d'abril de 1848 aquesta comissió de fabricants i treballadors arribà a un nou acord en la tarifa de preus de la mà d'obra tèxtil, el tercer conveni col·lectiu localitzat.[389]

L'esperit de 1848: una segona naixença

La revolució de 1848 a França marcà un gir important en la història d'Europa, perquè per primer cop el proletariat prengué consciència de classe, i les seves repercussions es van fer sentir també a Catalunya. La revolució de França desperta els grups moderats i conservadors espanyols, que temien que la circulació d'idees democràtiques i socialistes pogués causar transtorns socials. Els enemics tradicionals de la reforma i el progrés instituïren diverses mesures repressives.[390] Les tensions socials que existien a la ciutat es feren evidents, i no hi ha dubte de la connexió dels treballadors de Reus amb l'ambient que es respirava a Barcelona. A la capital se celebrà, per exemple, una manifestació de solidaritat amb el triomf republicà i democràtic a França i, derrocat aquest, els refugiats polítics francesos que fugien de la repressió exerciren una influència real sobre els obrers i demòcrates catalans. El testimoni de primera mà de Josep Güell i Mercader, referit als anys següents, no en deixa dubte: "*Eren aquells temps molt difícils. Soliviantada la nombrosa*

388. Li recordava que havia de continuar fent complir les disposicions sobre el control de treballadors de 2-VIII-1846. Ofici del governador civil a l'alcalde, Tarragona 7-XII-1847, plec "Tejedores de Algodón", lligall "Gremis i Indústria 1600-1800".

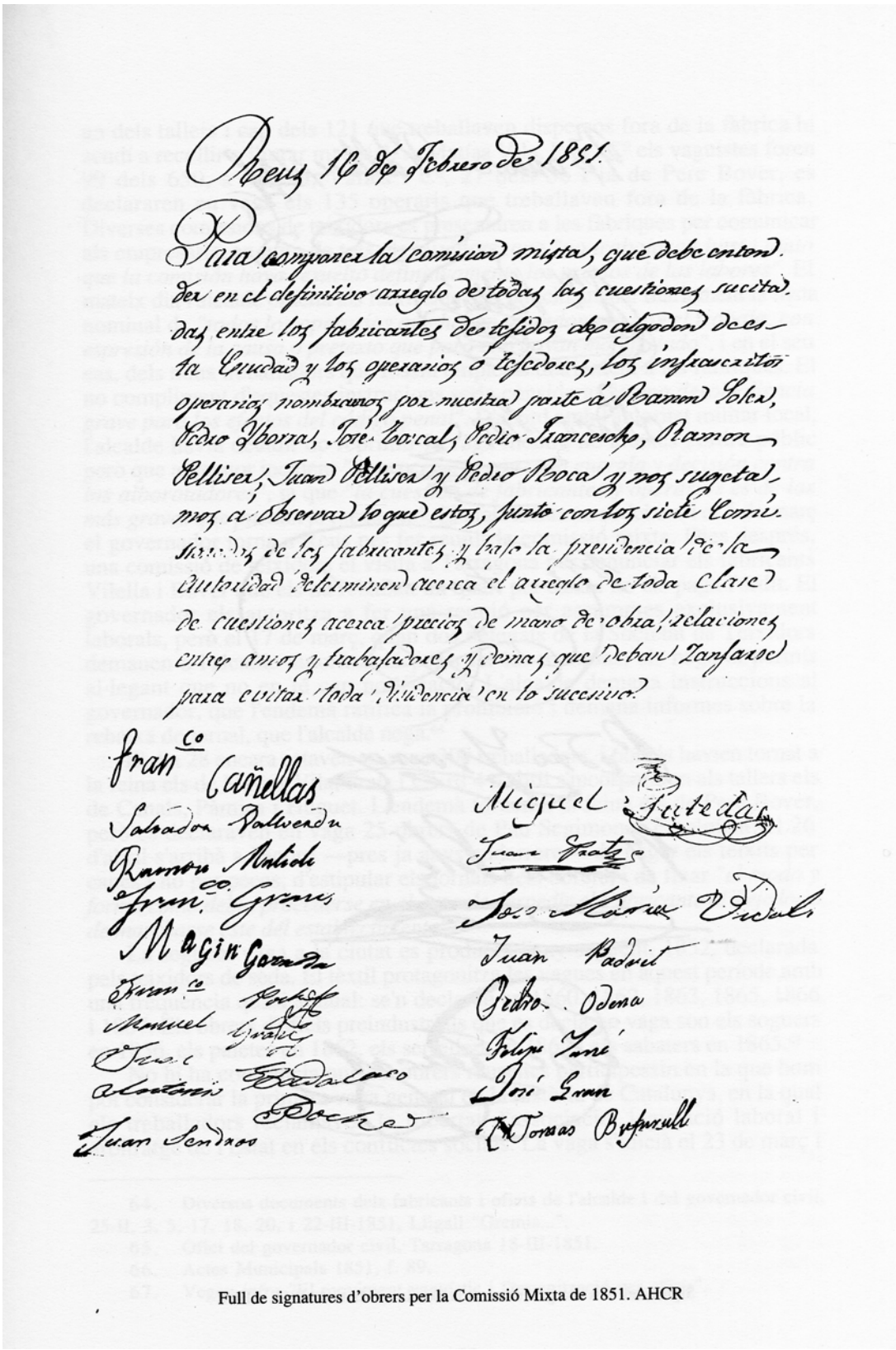
389. La primera vaga, de la qual ha quedat rastre documental a Reus, pel febrer de 1851, fou declarada pels teixidors en exigència del compliment d'aquest acord col·lectiu. Actes Municipals 1851, sessió 4-II, f.183.

390. Vegeu ZAVALA: *Románticos...,* p. 80.

classe obrera de Reus per les prédiques dels socialistes francesos de 1848, la tivantó entre amos i treballadors no podia ser més forta".[391] El 1849 ressorgí l'associacionisme obrer malgrat la dura repressió. Segons Ciril Freixa, a Reus aquest any "*se abrió nuevo registro societario, empezando las persecuciones, calabozos y destierros de muchos de los trabajadores que por los naufragios de sus compañeros tenían que ponerse al frente de las asociaciones para defender sus intereses, ahogando los nobilísimos deseos de aquella clase que tanto trabajaba para su suspirada redención*".[392]

En efecte, des de 1849 hi ha constància documental del funcionament i de la participació en iniciatives d'àmbit nacional, de l'Associació de Teixidors de Reus, que no emergeix a la legalitat fins a 1854, després de diversos intents frustrats de normalització legal de la seva existència.[393] Pel febrer de 1850 els conflictes fabrils a algunes ciutats catalanes, i en particular a Barcelona, Igualada i Reus, determinaren un nou ban prohibitiu de les societats obreres.[394] A començaments de 1851 la situació econòmica dels teixidors reusencs devia ser francament dolenta, fet que va repercutir en el desenvolupament de l'avalot popular de començaments de gener i molt especialment en la primera vaga documentada a la ciutat, iniciada pel febrer del mateix any, promoguda pels membres de la Societat de Teixidors de cotó de Reus.[395]

391. GÜELL: *Cosas...,* p. 152.
392. C. FREIXA: "La opresión y el Trabajo", IV, *La Antorcha del Trabajo,* 1-VII-1869.
393. Vegeu *infra,* "La Societat de Teixidors de Cotó a Mà".
394. ELORZA: "*Los orígenes...*", p. 155, que probablement es refereix al conflicte del febrer de 1851.
395. Per les altres vagues, vegeu *infra* l'anex "El moviment vaguístic i l'organització per oficis".

Full de signatures d'obrers per la Comissió Mixta de 1851. AHCR

La vaga dels teixidors de 1851

La primera vaga de la qual ha quedat rastre documental a la ciutat es declarà el 4 de febrer de 1851, quan la pràctica totalitat dels treballadors de la fàbrica de teixits de cotó Canals, Pàmies i Huguet, uns 120, amb la sola excepció de 8 o 10, "*habían cesado en su trabajo y divagaban [sic] en grupos por las calles de las afueras de esta ciudad*". La causa era la rebaixa dels jornals per part de l'empresari, contestada pels obrers amb l'exigència del compliment de les bases de treball vigents, i davant la negativa de l'industrial, declararen la vaga. L'alcalde, assabentat del fet a les 10 del matí, fou a trobar els vaguistes acompanyat d'un tinent d'alcalde, "*y halló efectivamente los grupos que no promovían desorden alguno a los que insinuó la orden de que se presentasen todos en las Casas Consistoriales*". Allí, començà a instruir un expedient governatiu prenent declaració a diversos operaris. Els ordenà que l'endemà "*volvieran todos al trabajo abandonado con el motivo o pretexto de exigencias de aumento del jornal*" fundades en la tarifa de preus de mà d'obra que havia estat acordada el 1848 per una comissió mixta d'obrers i fabricants.[396] L'endemà, dia 5, l'alcalde visità la fàbrica "*y no ha encontrado un solo operario que haya dejado de acudir a su trabajo*". En la sessió municipal del mateix dia informà de l'afer i fou nomenada una comissió per a ocupar-se "*del arreglo definitivo de semejante negocio*".[397] Alhora l'alcalde informava detalladament el governador i es comprometia a investigar i trametre-li una explicació exhaustiva de l'afer "*tan luego como queden aclaradas en él varias particularidades relativas a la Sociedad de Tegedores de lana, hilo y algodón que van apareciendo y que me parecen de muchísima gravedad*". De fet tot estava sota control: "*El orden sigue sin alteración [...] y para conservarlo estoy enteramente de acuerdo con el celoso Sr. Coronel del Regimiento de Infantería de Valencia, comandante interino de este cantón, y no abrigo por ahora temor alguno*".[398]

El governador contestà a l'alcalde que actués "*con prudencia y detención*" però "*si por desgracia se desoyere su voz procederá V. con toda energía de los perturbadores del orden público, haciendo que impere la ley*", amb l'ajut de l'autoritat militar, alhora que reclamava ser informat amb comunicats diaris.[399] Malgrat l'actitud pacifica dels obrers, les autoritats militars preparen ràpidament la repressió. El general comandant de la província sol·licita als seus superiors un batalló de reforç. El capità general de l'exèrcit a Catalunya, informat de l'afer, denega els reforços per a la guarnició reusenca, la qual "*decidida a mantener el orden, enérgicamente mandada y bien dirigida, asegurará la completa tranquilidad de la población*". Ordenà als caps militars provincial i local que fessin entendre als reusencs que "*toda demostración a que en lo sucesivo se entreguen semejante a la del dia 4, y toda reunión que para pretensiones de cualquiera clase*

396. L'acord se signà el 16-IV. Vegeu *supra* "El naixement de l'obrerisme".
397. Actes Municipals 1851, f. 78.
398. Ofici de l'alcalde al governador civil, 5-II-1851, lligall "Gremis i Indústria 1600-1800",
399. Ofici del governador a l'alcalde, 6-II-1851, *Ídem*.

esceda de 8 hombres, será considerada como motín y tratados los que las compongan como amotinados pues son altamente reprobadas tales demostraciones, estando delimitadas por las leyes los medios con que los ciudadanos pueden hacer amplio uso del derecho de petición".[400]

L'endemà 11 de febrer, es publica un ban que reprodueix l'anterior text, ordena el compliment de les disposicions militars i prevé els reusencs de "*no cometer acto alguno directo o indirecto que deba considerarse como principio de alboroto*". Les queixes i observacions havien de ser comunicades a l'autoritat civil "*aguardando prudentes el alivio que ésta pueda propor-cionarles*", donant per entès que "*de lo contrario serán tratados [...] con todo el rigor que merecen los perturbadores del orden público que debe conservarse a cualquier costa para el bien de todas las clases de la sociedad*".[401]

L'alcalde convoca els fabricants del ram a l'Ajuntament el dia 13, on arriben a l'acord, per escrit, de convocar una comissió mixta de fabricants i teixidors. L'endemà convoca i es reuneix a l'Ajuntament amb els 23 fabricants que no havien assistit a la primera reunió, i amenaça amb sancionar amb una multa de 100 rals els tres fabricants que tampoc hi acudiren, Victorí Camplà, Pere Vallespinosa i Joan Òdena, els quals hi acudeixen ràpidament. Els fabricants designats per a formar la comissió mixta foren Maties Vila, Marià Belloc, Miquel Sedó, Joan Pujol, Antoni Suqué, un representant de Canals, Pàmies i Huguet, i un de Vilella, Vallès i Cº.[402]

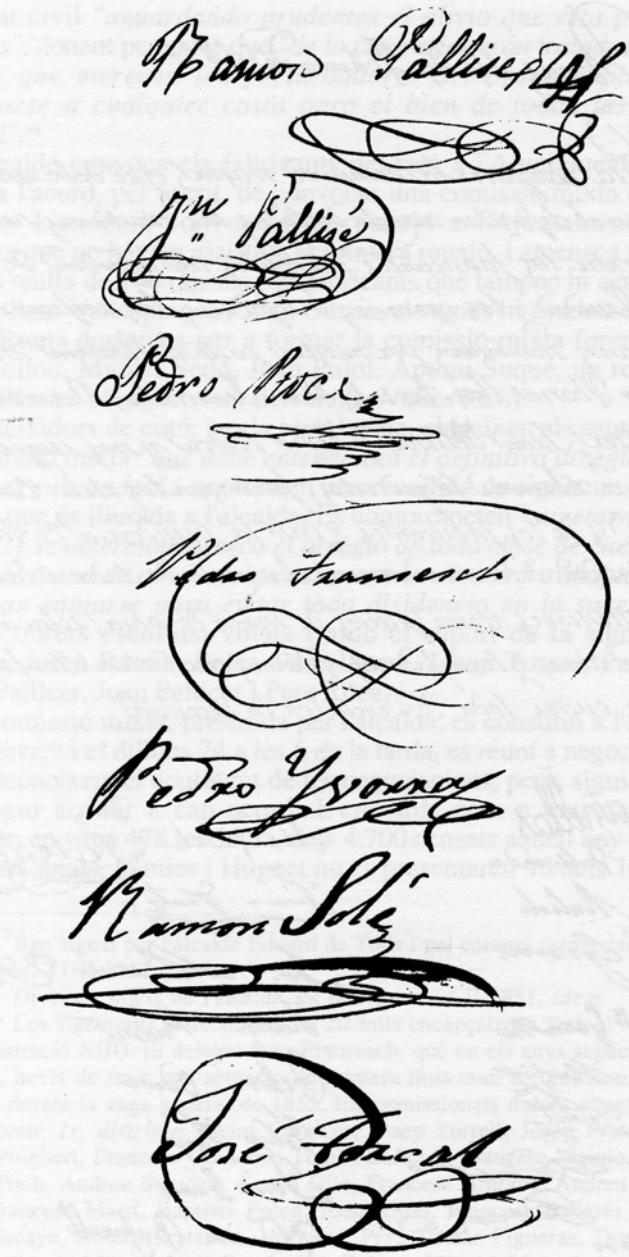
Els teixidors de cotó, per la seva banda, elegeixen els seus representants a la comissió mixta "*que debe entender en el definitivo arreglo de todas las cuestiones suscitadas*" i organitzen una recollida de signatures de suport als delegats que és lliurada a l'alcalde. Es comprometen "*sugetarnos a observar lo que [...] se determine acerca el arreglo de toda clase de cuestiones acerca precios de mano de obra, reclamaciones entre amos y trabajadores y demás que deban zanjarse para evitar toda disidencia en lo sucesivo*". Els set delegats obrers escollits, votats i amb el suport de la signatura de 644 teixidors, foren Ramon Soler, Pere Iborra, Josep Toscal, Pere Francesch, Ramon Pallicer, Joan Pellicer i Pere Roca.[403]

400. Ofici del comandant militar a l'alcalde, 10-II-1851, *Ídem*.

401. Ban signat per l'alcalde Eduard de Toda i pel coronel comandant Juan González Lafont, Reus, 11-II-1851, *idem.*

402. Diversos oficis de l'alcalde als fabricants 14-II-1851, *idem.*

403. Les signatures es recolliren en 20 fulls encapçalades amb el mateix text escrit a mà (Il·lustració XIII). El delegat Pere Francesch, que en els anys següents anà a viure a Barcelona, havia de tenir una actuació de primera línia com a comissionat dels obrers de Catalunya durant la vaga general de 1855. Els comissionats durant aquest conflicte tèxtil reusenc foren: *1r. districte*: Jacint Carnicer, Josep Torrell, Josep Prats, Josep Sendra, Salvador Puigbert, Francesc Gossenis, Tomàs Bofarull, Francesc Mainio, Francesc Pujol, Francesc Poch, Andreu Sanjoan, Agustí Giló, Francesc Ambrós, Andreu Ferrando, Josep Vergés, Francesc Martí, Baptista Folch, Joan Ribas, Francesc Pallarés, Francesc Elias, Miquel Macaya, Antoni Prats; *2n. districte*: Pere Tomàs Figueras, Domènech Segarra, Ramon Ballesté, Miquel Vidiella, Jaume Balear, Miquel Mas, Antoni Escolà, Benet Badia, Antoni Suñer, Josep Òdena, Martí Codina, Francesc Martorell, Josep Martí, Antoni Marsal, Narcís Tomàs, Victorí Pellicer, Vicent Parés, Antoni Reig, Gabriel Sotorra, Rafael Zaragoza. Lligall "Gremis i Industria 1600-1800", plec Teixidors de cotó.

Signatures dels delegats obrers a la Comissió Mixta de 1851. AHCR

La comissió mixta, presidida per l'alcalde, es constituí a l'Ajuntament el 22 de febrer,[404] i el dilluns 24 a les 6 de la tarda, es reuní a negociar per primer cop. Desconeixem el contingut de les negociacions, però, sigui com sigui, no s'aconseguí arribar a cap acord. L'endemà, com a mesura de força, es declararen en vaga 478 teixidors, dels 4.700 censats aquell any a la ciutat.[405] A la fàbrica Canals, Pàmies i Huguet no es presentaren 96 dels 104 empleats a un dels tallers i cap dels 121 que treballaven dispersos fora de la fàbrica hi acudí a recollir o lliurar material. A Matías Vila, Prat i Cº els vaguistes foren 99 dels 650, a Vilella, Vallés i Cº, 27 dels 36 i la de Pere Bover, es declararen en vaga els 135 operaris que treballaven fora de la fàbrica. Diverses comissions de teixidors es presentaren a les fàbriques per comunicar als empresaris, en nom de tots els teixidors, que "*no trabajaran hasta tanto que la comisión haya resuelto definitivamente los precios de las labores*". El mateix dia l'alcalde ordena als fabricants que li facin arribar diàriament la llista nominal de "*todos los operarios que hayan abandonado hoy el trabajo, con espresión de la causa o pretexto que para ello hayan manifestado*", i en el seu cas, dels nous treballadors que fossin empleats diàriament a les fàbriques. El no compliment d'aquestes instrucions seria considerat "*como desobediencia grave para los efectos del código penal*". D'acord amb l'autoritat militar local, l'alcalde havia decidit no reprimir la vaga mentre no afectés l'ordre públic però que al menor incident "*se procedería con toda energía y decisión contra los alborotadores*", ja que "*la cuestión de fabricantes y operarios es de las más graves que puedan presentarse*". Els fabricants no cedeixen i el 5 de març el governador torna a Reus per fer reunir la comissió mixta. Dies després, una comissió de teixidors el visita a Tarragona per denunciar els fabricants Vilella i Bover que els ha rebaixat un quart per cana i no els paga l'ordit. El governador els autoritza a fer una reunió per assumptes exclusivament laborals, però el 17 de març, quan dos delegats de la Societat de Teixidors demanen a l'alcalde autorització per a fer les reunions, els nega el permís al·legant que no en té cap notificació. L'alcalde demana instruccions al governador, que l'endemà ratifica la prohibició i demana informes sobre la rebaixa de jornal, que l'alcalde nega.[406]

El dia 28 encara estaven en vaga 300 treballadors, i només havien tornat a la feina els de Maties Vila, Prats i Cº. El 4 d'abril s'incorporaren als tallers els de Canals, Pàmies i Huguet. L'endemà tornen a la feina els de Pere Bover, però es declaraven en vaga 25 obrers de Pau Segimon.[407] Finalment, el 26 d'abril s'arribà a l'acord —pres ja anys endarrere— de pagar els teixits per canes i no per peces, d'estipular els jornals dels obrers, i de fixar "*el modo y forma como debía procederse en el caso de despedir el Fabricante al Tejedor o de marcharse éste del establecimiento*".[408]

404. Vegeu les signatures dels delegats obrers a la il·lustració XIV.
405. Els totals de teixidors, a GRAELL: *Historia...,* pp. 485-486.
406. Diversos documents dels fabricants i oficis de l'alcalde i del governador civil, 25-II, 3, 5, 17, 18, 20, i 22-III-1851, Lligall "Gremis...".
407. Ofici del governador civil, Tarragona 18-III-1851.
408. Actes Municipals 1851, f. 89.

La següent vaga a la ciutat es produeix l'any següent, 1852, declarada pels teixidors de seda. El tèxtil protagonitza les vagues en aquest període,amb una freqüència quasi annual: se'n declaren el 1860, 1862, 1863, 1865, 1866 i 1867. Els obrers d'oficis preindustrials que es declaren vaga son els soguers el 1856, els paletes el 1862, els serrallers el 1864 i els sabaters el 1865.[409]

No hi ha constància que els obrers reusencs participessin en la que hom pot considerar la primera vaga general en la història de Catalunya, en la qual els treballadors reclamaven la llibertat d'associació, legislació laboral i arbitratge de l'Estat en els conflictes socials. La vaga s'inicià el 23 de març i acabà el 3 d'abril de 1854, quatre mesos abans que acabés la dècada moderada.[410] Arran de la protesta obrera, el 10 de juny el govern establia la creació de tribunals locals per a resoldre els conflictes entre patrons i obrers per l'ordenació de les relacions de treball dins les fàbriques i per a regular el funcionament de les associacions obreres. L'ordre fou publicada a la província amb un suplement del *Boletín Oficial de Tarragona* del 14 de juny, amb una llarga al·locució del governador civil Josep Aleu, on sosté, amb la típica retòrica buida conciliadora de classes, que la riquesa pública no es multiplica sense la cooperació del capital i el treball, que cal harmonitzar: "*El sudor diario del obrero debe considerarse instrumento de la prosperidad de los dueños y capitalistas*", que fan "*el papel de tutores y padres*" i els jornalers fan"*el de subordinados a los que les hacen subsistir*". Amb la protecció que oferia la nova legislació, diu, "*van a desaparecer las coaliciones atentatorias [...] la codicia y la indisciplina*", i els cridava perquè "*desoigan unos la voz de irreflexivos [...] que intentan labrarles una felicidad poética [y] acóganse ambos a la escuela católica fecunda en bienes. El celo de la autoridad es más eficaz que los delitios utópicos, y los verdaderos [valores] sociales altamente conservadores son los únicos que pueden restablecer intereses en apariencia opuestos, pero en realidad simpáticos*".[411] El 22 de juny "*queda instalada la Comisión Industrial*", a Reus després d'haver estat sortejat el regidor que n'havia de formar part.[412] Oficialment, sobre el paper, la comissió es formà, però en realitat s'intentà formar-la i no s'arribà a constituir, com tampoc a Barcelona ni a les principals ciutats, per raó del canvi de govern.[413]

I és que a la dècada de 1850, diu Garrido, el nucli republicà i demòcrata "*se agitaba en provincias*" i a Madrid instituïa la Escuela del Trabajador, que editava un periòdic, *El*

409. Vegeu *infra* "El moviment vaguístic i l'organització per oficis".

410. BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* I, pp. 238-240.

411. Les noves bases establien la creació d'un tribunal de pau a Barcelona i comissions mixtes en els pobles industrials, per discutir "*paternalmente las cuestiones que se suscitan entre amos y obreros*". El resultat serà, preveia el governador, "*la deseada concordia de productores sin ir precedida de tumultos e ilícitas coligaciones*". *Suplemento al Boletín Oficial de Tarragona,* 14-VI-1854, que conté, també, les ordres i instruccions concretes de la Capitania general de Catalunya i els documents: "*Bases para la formación de un Tribunal donde puedan dirimirse las cuestiones que frecuentemente surjen entre fabricantes y operarios, con perjuyicio de la industria y aun del orden público*", "*Bases de arreglo interior de fábrica, entre fabricantes y operarios*" i "*Bases para las asociaciones industriales de protección y socorros mutuos*".

412. El 17-VI, l'alcalde comunica al governador que encara no s'ha pogut constituir la Junta, ni s'ha pogut donar publicitat als acords, perquè encara no li havia arribat el *Boletín Oficial.* Oficis de l'alcalde al governador civil, lligall "Gremis i Indústria 1600-1800".

413. VILA: *Els primers...,* p. 159.

Trabajador, suprimit sovint i que per això variava de nom, traduint els títols dels seus col·legues francesos: *El Taller, El Amigo del Pueblo,* que arribaren a reunir 14 mil subscriptors i fomentaren la creació d'associacions obreres, a mig camí de centres d'ensenyament, ateneus, societats de socors mutus, i societats de resistència, a unes 10 ciutats de l'Estat, entre elles Reus: "*la clase obrera comenzaba a ilustrarse, pretendía defender sus intereses, asegurar el trabajo, impedir que el capital se hiciese árbitro y señor de sus cosas*". Part del preu de venda del periòdic es quedava a les diferents ciutats "*para atender a las enfermedades de los socios, a la instrucción y a los demás objetos que les conveniera*".[414]

El 1851 l'expansió del republicanisme i de l'associacionisme a Espanya és motiu d'un article al periòdic *The Leader* de Londres. S'hi ressenya l'existència a Madrid del periòdic *El Trabajador* i d'una escola per als treballadors anomenada La Amiga del Pueblo, que ja es va estenent, diu l'article, per sis ciutats de l'Estat, entre elles Reus. Aquest moviment ha provocat la creació, pel mateix nucli encapçalat per Ignacio Cervera i Leandro Rubio a Madrid, d'una nova societat obrera, El Amigo del Trabajador, una cooperativa de producció i consum. Amb *El Trabajador* i les activitats del seu grup impulsor, l'associacionisme i cooperativisme d'aquest període toca sostre.[415] Quasi al mateix temps que té lloc la radicalització ideològica d'aquest sector dels liberals espanyols, abocats cap a la democràcia i el reformisme societari, sorgeix amb creixent intensitat el moviment obrer peninsular. D'alguna manera l'escola cabetiana catalana i el nucli democràtic que operava des de Madrid s'havien unit i articulat, vinculant-se amb l'associacionisme.

L'obrerisme durant el Bienni progressista: (1854-1856)

El manteniment de la tradició obrera en la lluita i en l'organització sota la clandestinitat, imposada pels moderats, va permetre, quan foren recuperades les llibertats polítiques el 1854, que el proletariat organitzat jugués un paper de primera línia en l'àmbit català. Després d'11 anys de persecució i clandestinitat, les associacions obreres continuaven existint. La persecució no les havia pogut anhiliar i, amb el pronunciament del juliol de 1854 que donà el poder als progressistes, les societats obreres reaparegueren amb més força que mai. A Reus, sortí finalment a la legalitat la Societat de Teixidors, creada el 1839.

414. GARRIDO: *Historia del reinado...,* III, pp. 190-191. És recollit també per ZAVALA: *Románticos...,* pp. 167-169, EIRAS ROEL: *El Partido...,* pp. 184-185, i ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* pp. 69-70. Marià Pons anomena "*antiguo montepío de la clase obrera*" l'entitat local que rebia *El Taller* i altres publicacions de "*propaganda democrática*", i que ell va presidir durant un parell d'anys. M. PONS: *Al Sr. D. Fernando Garrido,* full imprès, Reus, 15-XI-1868.

415. *The Leader* (Londres), 6-IX-1851, citat per ZAVALA: *Románticos...,* pp. 168-169, que reporta també que el periòdic francès *Le Populaire,* 10-VIII-1851, insereix una crònica sobre el tema on s'afirma que, malgrat la repressió, sota l'impuls de *El Trabajador* comencen a crear-se associacions obreres i de socors mutus a les ciutats principals de la península.

La necessitat de l'associació per a assolir la força de la classe obrera organitzada ja havia estat percebuda el 1839-1840. En els inicis del moviment obrer organitzat, i fins i tot abans, des de 1837 a Reus, ja s'havia practicat la negociació per a establir convenis col·lectius en les condicions de treball. Però no és fins en el bienni progressista quan les associacions obreres assoleixen una major amplitud i solidesa i per tant tenen una incidència més gran. Els sindicats aconsegueixen cohesió organitzativa i força col·lectiva, tot i l'estretor de l'horitzó teòric en què es movien. Malgrat els avenços en la consciència obrera col·lectiva, els seus objectius continuen essent fonamentalment sindicals. La lluita reivindicativa era en funció dels interessos immediats per als treballadors: llibertat d'associació obrera, salari, condicions higièniques, treball de les dones i infants... L'explotació econòmica dels treballadors era vista més com a fruit de la mala voluntat de determinats empresaris i de la manca de llibertat pels obrers, que no com a resultat de la mateixa organització social.[416] No arriben a esbossar una línia política pròpia i van a remolc de la política representada pels progressistes i els demòcrates.

El 15 de juliol de 1854, la Comissió de treballadors de les fàbriques de filats ordena el boicot contra les selfactines, màquines automàtiques instal·lades feia pocs anys a Catalunya. La destrucció de les selfactines responia a una manifestació típicament luddita d'oposició a la maquinària automàtica que eliminava mà d'obra. Als principals nuclis industrials del país es produeixen incendis, sabotatges i destrosses d'aquestes màquines. El 30 de juliol, les noves autoritats, en aquest cas la Junta provisional de govern de la província de Tarragona, per evitar que la situació "*no aliente a los que propensos al crimen se entregarían acaso a él*", declaren vigents a la seva demarcació els bans repressius del capità general de Catalunya "*para castigar breve y severamente a los incendiarios, homicidas y ladrones en cuadrilla*".[417]

A Reus no s'arribà a produir cap alteració d'ordre públic, però les tensions socials a la ciutat eren evidents, "*la tivantó entre amos i treballadors no podia ser més forta*". Güell, com pràcticament tots els que visqueren aquells temps, remarca que la intervenció de

---

416. F. Pi i Margall: "Asociaciones Obreras", *La Discusión* (Madrid), 8-IX-1858, confirma els criteris estratègics dels dirigents obrers catalans: "*Organizadas las asociaciones por artes y oficios, solo los directores entienden en las cuestiones de salarios. Cuando la baja está realmente motivada por causas generales [...] los directores consideran temeraria toda resistencia y transigen o ceden. Cuando la baja procede solo de la voluntad de capitalistas que desean provocar a costa del obrero la ruina de sus rivales, y aprovechar el exceso de brazos, retiran de sus talleres a sus asociados, y logran en días, sin necesiadad de desórdenes ni alarmas, hacer capitular a sus adversarios. Las más de las veces no tienen ni necesidad de dar este paso; basta que no se manifiesten dispuestos a ceder para que el capital acepte sus justas condiciones*". Citat per Benet-Martí: Barcelona..., II, p. 588,

417. *Boletín Oficial Extraordinario de la Provincia de Tarragona,* 30-VII-1854, ja citat. Conté un article únic, signat per Ramon Nouvilas, comandant general, a Tarragona el 28-VII-1854. (Vegeu la il·lustració VII, p.104). A Barcelona, el 8-VIII els obrers fan públic un manifest dirigit als ciutadans i a les autoritats, reproduït a *El Liberal Reusense,* 12-VIII-1854, en el qual manifesten la seva comprensió pel fet polític i condemnen "*el divorcio entre el fabricante y el operario que lleva siempre al primero a una paralizacón de lucros, pero reserva siempre para el segundo el espantoso brote del hambre*" i defensaven la classe treballadora, negant que els obrers protagonitzessin els fets violents del dia 14 de juliol, "*tan solo pueden agitarla los enemigos de la clase obrera, el hacha destructora solo pueden blandirla los envidiosos del trabajo nacional*" perquè els obrers saben molt bé que "*el silencio de los talleres, es la miseria, la muerte de la clase obrera*". La declaració d'innocència era acompanyada per una crida a l'odre i tranquil·litat per a tothom i garantia als empresaris el normal desenvolupament de les activitats industrials i la defensa aferrissada dels tallers que farien els obrers. Signaven el manifest un representant de 14 entitats obreres d'ofici. Lligall "Guerra Civil 1851-1860", doc. s.n.

l'alcalde de la ciutat i diputat demòcrata Joan Martell, fou decisiva per a evitar les vagues, establir una comissió mixta laboral, que tingué una llarga continuïtat, i arribar a un acord en els sous: "*Martell, amb tanta habilitat com energia s'imposà a l'exclusivisme dels uns i a les exagerades pretensions dels altres; los acostà conseguí que fraternisessin i establí una junta mixta per dirimir tota qüestió que pogués en avant separarlos. D'aquest modo salvà Reus del cataclisme social que amenaçava*".[418]

Bofarull constata també que el 1854 foren "*movidas otra vez desavenencias*" entre fabricants i treballadors, i que "*más adelante volvieron a suscitarse cuestiones*". Pel desembre, "*agitada la clase de tejedores*" , es produeixen discussions entre els obrers i els fabricants de teixits de cotó, com arreu de Catalunya. El dia 23, treballadors i empresaris tèxtils es reuneixen, convocats per l'alcalde, per debatre els drets d'uns i altres fins a fixar una tarifa estadística de preus dels treballs. Després de llargues negociacions, s'arribà a un acord en la comissió mixta presidida per Martell, i el dia 29 s'aconseguí pactar una nova tarifa de preus acceptada satisfactòriament per obrers i fabricants que entraria en vigor el 15 de gener de 1855.[419] La notícia fou publicada per la premsa de Barcelona, on no comencen les signatures de convenis fins al febrer. *La Corona de Aragón,* es congratula que a Reus s'hagi aconseguit "*un* arreglo *o* tarifa *que marca la cantidad que el trabajador debe percibir por cada vara que teja*", ja que això "*evitará las deplorables reyertas que con tanta frecuencia tienen lugar entre fabricantes y operarios, pues [...] tanto unos como otros lo han recibido satisfactoriamente*".[420]

Caldria localitzar el contingut d'aquest conveni reusenc per a comprovar si hi ha referència a altres qüestions, més enllà de la tarifa de preus, com el dret d'associació, etc., seguint la tònica dels aconseguits a Barcelona, on els obrers, amb la negociació i aprovació de convenis feren un pas decisiu cap a un objectiu que els era molt important: el de la normalització de la contractació col·lectiva, en defensa de la qual les associacions obreres es bateren fins al límit de les seves possibilitats, ja que pressuposava reconèixer la seva existència per a lluitar per unes millors condicions de treball. Aconseguir aquests convenis

418. GÜELL: *Cosas...,* p. 152. Segons GRAS: "El Bienio Democrático", a *El Eco del Centro de Lectura,* 10-IV-1882, la naixent democràcia i l'alcalde Martell, "*cinco enemigos tenía delante de sí: la Unión Liberal, el socialismo, los abusos de la administración municipal, el cólera y el hambre*". I fa el següent resum de la situació: "*Para vencer al socialismo le bastaron la sensatez nunca desmentida de nuestras numerosas asociaciones de obreros, el apoyo moral de los oficiales, sargentos y cabos de la Milicia [...], en la multitud de obras en que se empleó la clase necesitada, en el espíritu que presidió la Junta de fabricantes de 23 de setiembre, en las tarifas de los jornales establecidos en 29 diciembre entre fabricantes y obreros, y en el auxilio prestado a los pobres por la Manufacturera de Algodón [...]. Merced a todas estas circunstancias y su energía se malograron los planes de los emisarios llegados de Barcelona, no produjo efecto alguno la noticia del incendio de una fábrica en Valls, y pudo disolver pacíficamente los grupos que en ademán hostil se colocaron frente La Fabril Algodonera*". El mateix Martell afirmà anys després que la seva intervenció fou decisiva per a evitar "*ningún desorden en Reus a pesar del cólera y de la crisis industrial*". Vegeu nota 80.

419. BOFARULL: *Anales...,* 2.ª ed., p. 196, que diu que fou publicada per la premsa el 7-I, però no l'he localitzat, i GRAS: "El Bienio...".

420. El diari publica una extensa crònica de la visita de Martell a Barcelona, on els seus correligionaris li reteren un homenatge. Afirma que Martell "*ha dado relevantes pruebas de celo y abnegación como alcalde de Reus. Aparte de sus desvelos y del amor paternal que ha desplegado para con la clase proletaria durante el triste período en que el azote epidémico ha reinado, se ha ocupado con incansable actividad en escogitar los medios conducentes para que existiese una buena armonía entre fabricantes y operarios de modo que pudiesen hacer a estos un beneficio, y no causase a aquellos un perjuicio. Sus beneméritos afanes [...] han sido pródigamente recompensados*". *La Corona de Aragón* (Barcelona), 10-I-1855.

no devia ser una tasca fàcil, davant d'uns fabricants que, a nivell nacional, des de 1844 havien actuat amb la més absoluta llibertat de contractació i que accepten només de pactar amb cada obrer individualment. I, de fet, sembla clar que els fabricants signaven els convenis amb l'esperança de no complir-los tan aviat com les circumstàncies ho permetessin. El dirigent obrer Joan Alsina deixa clara la posició obrera en el camp de la contractació col·lectiva: "*La clase obrera desea la regularización de los precios y solo en la contratación colectiva puede hallarla [...]. Los contratos individuales no son más que el desorden y la anarquía introducidos en los precios de la mano de obra [...]. Pasará así de la condición de jornalero a la de esclavo del fabricante*". [421]

Pel març de 1855 comença a actuar a Barcelona la Junta Central de directors de la Classe Obrera, una coordinadora de les societats obreres que actuarà en cas de conflicte entre aquestes i les autoritats, i que estengué la seva acció a bona part de Catalunya.[422] Per l'abril i el maig dos bans repressius foren successius cops durs contra el moviment obrer català: es començà limitant els contractes col·lectius, i dues setmanes després es decreta la llibertat de contractació. Entre els dos bans, l'11 de maig, comissionats de la classe obrera de Catalunya, entre els quals no consta la participació reusenca, presenten una exposició a Espartero, en la qual es demanava el reconeixement legal del dret d'associació, la creació de jurats mixtos, jornada de 10 hores de treball, inspecció sanitària dels locals industrials, escoles gratuïtes per als obrers, guarderies infantils i prohibició de treballar als menors de 10 anys. L'exposició no serví de res i mai fou contestada, i el dia 30 de maig era declarat, altre cop, l'estat de guerra a Catalunya.[423]

En aquest clima, l'estiu de 1855, a Barcelona les autoritats militars i bona part dels industrials s'oposen a la signatura de contractes col·lectius, i àdhuc a l'existència de les societats obreres, obligant així al proletariat a una acció més decidida. L'etapa de tensió provocada pel general Zapatero amb el ban del 21-VI-1855, que prohibia les associacions obreres i deixava sense efecte els convenis col·lectius signats fins aleshores, culminà pel juliol amb una vaga general. Començà a Barcelona i s'estengué a altres ciutats de Catalunya amb indústria fabril, com Igualada, Vic, Granollers, Berga, Sant Hipòlit de Voltregà, Tortosa, Sants, Gràcia, Badalona, etc., en alguna de les quals es produïren disturbis aïllats, amb algun mort i ferits. Però l'actitud obrera fou irregular en l'espai i el

421. En un discurs a les Corts Constituents, el 9-XI-1855, *El Eco de la Clase Obrera* (Madrid), 9-XII-1855.

422. BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* I, p. 586. Pi i Margall, afirmava: "*En Cataluña, donde las asociaciones cuentan años de existencia, han salido ya del seno de la clase jornalera hombres verdaderamente notables. Han dado con millares de obstáculos, los han vencido. Les ha salido al paso ya la autoridad militar: la han desarmado con mesuradas y enérgicas palabras. No se han contentado con organizar sus respectivas profesiones; las han hecho solidarias todas, poniéndolas bajo un centro directivo. Han intentado y han conseguido en parte hasta extender la acción de este gran centro a todo el Principado. Esto ya es mucho*". "Influencia de las Asociaciones", II, a *El Eco de la Clase Obrera* (Madrid), 16-IX-1855. El 1869 destacava així el mèrit de l'organització obrera al Principat: "*Antes de los [sucesos] del año 1854, la clase jornalera estaba organizada en Cataluña, como no lo había estado la de ningún otro pueblo de Europa. Las artes y los oficios todos, asociados cada uno de por sí, obedecían a un centro común, cuyas palabras bastaban para que, en un momento dado, los obreros de toda una provincia abandonasen los talleres, y derramándose por las calles, llevasen en todos los ánimos la consternación y la alarma*". Pi i Margall al pròleg al llibre de P. J. PROUDHON: *De la capacidad política de las clases jornaleras,* Madrid 1869, p. 6.

423. BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* I, pp. 664-666.

temps i mentre en alguns llocs se superà en intensitat i força la lluita de Barcelona, en alguns altres, com a les comarques tarragonines, la situació laboral fou normal, i a Reus, la segona ciutat de Catalunya pel nombre d'obrers, no tingué pràcticament incidència. Durant la vaga, declarada el dia 2 i que durà fins a l'11, 40.000 obrers catalanes sortiren al carrer d'una manera pacífica. Fou la primera vaga general declarada públicament per les societats obreres a Catalunya, però la segona realitzada a la pràctica, i pot ser considerada com una de les més notables de l'Europa d'aquells temps, per l'èxit numèric i d'organització. No era una vaga revolucionària i els treballadors només es proposaven aconseguir concessions dels poders públics: el reconeixement legal del dret d'associació, la limitació de la jornada laboral i l'augment de salaris, la creació de jurats mixtos per a solucionar conflictes socials, i el dret dels obrers d'ingressar a la milícia nacional de la qual eren exclosos. A Barcelona els obrers es manifestaven massivament sota banderes roges amb els lemes "*Llibertat d'Associació o Mort!*", "*Viva Espartero*" i "*Pan y Trabajo*". Sorprengué tothom per l'amplitud i simultaneïtat del moviment, i la disciplina dels obrers. Autoritats, empresaris i premsa no es podien avenir d'aquell moviment vaguístic, totalment diferent als aldarulls i bullangues inconnexes, que eren sovint les protestes obreres.[424]

La nit del dia 2 el comandant militar de Tarragona ordena a l'alcalde de Reus que faci reunir la Milícia per demostrar la lleialtat total al règim i per preservar el país "*de las desgracias en que quieren sumirla los enemigos todos de las instituciones y del bienestar y prosperidad del Principado, que con sus maquiavélicos planes y tenebrosas maquinaciones han logrado apoderarse de las infelices clases obreras de Barcelona, las cuales en sí sencillas y seducidas por falsas teorías y engañosas apariencias, no han conocido que son víctimas de su credulidad y ciegos instrumentos de los enemigos de la libertad*". En definitiva, el militar volia "*sostener a toda costa el orden público y la tranquilidad de la población*".[425]

La notícia dels esdeveniments de Barcelona i de la resta de Catalunya, on les fàbriques cotoneres queden paralitzades amb poques excepcions, no es fa pública fins a la matinada del 3 de juliol. Es reuniren les autoritats locals amb els oficials, sergents i caporals de la Milícia Nacional a l'Ajuntament, on Martell discursejà contundentment i arribà a afirmar que "*la rebelión estallada en Barcelona era efecto tan solo de las intrigas de que el Partido Carlista se vale para el logro de sus descabellados planes, y que a la sombra del orden y tranquilidad nada debemos temer de nuestros adversarios*". Tot seguit preguntà que "*si se turbase lo más mínimo el sosiego público, podía contar con la fuerza*

424. Pel desenvolupament de la vaga general dia a dia i les reaccions que produí, vegeu BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* II, pp. 7-222. Segons TRESSERRA: *Porvenir...,* pp. 24 i 33, el 1854 Catalunya "*se levantó bravía, pero no toda*", sinó només els liberals i "*solamente el agonizante proletariado, es decir solamente el sufrimiento y la miseria*". Cap al juliol de 1855, diu més endavant, alguns fabricants trenquen els compromisos contrets espontàniament, allarguen les peces, rebaixen els jornals, simulen escassetat de demanda i provocaren "*la alarma y disgusto público*". Cita una carta dirigida a un fabricant que rebé per error un obrer, durant la vaga general, en la qual es deia: "*Si no podeis abastecerme del género que os pido con tanta insistencia [hace] ya dos correos, avisadmelo: yo iré a proveer de las fábricas de Reus*", que continuaven treballant. Aquell mateix dia s'havien acomiadat diversos obrers "*por falta de trabajo*".

425. Signat per Ramon Gómez, *La Corona de Aragón* (Barcelona), 11-VII-1855.

ciudadana", i "*un grito unánime ha contestado afirmativamente*", amb un "*¡Visca la llibertat! ¡Visca Espartero!*". Tot seguit es reuní amb la comissió mixta d'operaris i fabricants, juntament amb els majors contribuents, i oferiren tots plegats llur cooperació. Per tot això, afirmava el corresponsal de *La Corona de Aragón, "no creo que tenga lugar conflicto alguno en Reus, cuyos moradores han dado siempre relevantes pruebas de su amor a la libertad y odio al despotismo*".[426]

A Reus, la vaga general no fou convocada per les societats obreres locals i, consegüentment, l'ordre públic no s'alterà en absolut. La clau d'aquesta conducta dels obrers, absolutament al marge de la tònica imperant a les ciutats de la resta del país, radica en l'èxit de les reunions dels caps de la Milícia, els obrers i els fabricants, convocats per l'alcalde, on s'havia aconseguit arribar a un acord mutu, aprovant-se una nova estadística de preus. Els empresaris, relativament exaltats per les notícies que arribaven de Barcelona, acceptaren les condicions dels obrers, que per ser justificades i equilibrades, foren també defensades per Martell.[427]

L'única incidència efectiva de la vaga com a tal, al Camp de Tarragona, es donà el dia 8, quan es paralitzen durant unes hores els treballs de construcció de la línia del ferrocarril, ja que alguns dels obrers secundaren la vaga general catalana, i es dirigiren a Reus. Però "*habiéndose constituido en aquel sitio la guardia civil y algunos agentes de la Autoridad, los trabajadores a escepción de 10 o 12, que según se dice fueron los causantes de ello, los demás siguieron a poco sus interrumpidas faenas*".[428] Segons el periòdic de Madrid *La Iberia,* a Reus la situació laboral continuava normal gràcies a les gestions de Martell, que s'havia posat al costat dels obrers defensant les seves reivindicacions. A les comarques de Tarragona, escriu, "*cediendo a las gestiones de gente solapada también los trabajadores del ferrocarril se pronunciaron marchando a Reus, donde creyeron encontrar apoyo, pero su denodado alcalde señor Martell, les recibió cual merecían, haciéndoles abandonar el campo. [...] [El alcalde] conoce todos los centros fabriles donde se fraguan las intrigas, se ha dirigido a los trabajadores de las fábricas evitando un conflicto*".[429]

Els objectius de la lluita obrera a Barcelona durant el Bienni Progressista eren, com han demostrat Benet i Martí, la consecució de contractes col·lectius que regulessin les condicions de treball i d'unes disposicions legals adoptades per les Corts, que donessin garantia jurídica i estabilitat als pactes col·lectius i asseguressin la llibertat d'associació obrera. Els mitjans principals per a aconseguir els objectius foren la negociació col·lectiva i la vaga.[430] Crec que explicaria que a Reus no es secundessin els moviments de protesta

426. *La Corona de Aragón* (Barcelona), 5-VII-1855.
427. *Diario de Barcelona*, 6-VII-1855. VILA: *Els primers...,* p. 216, diu que a Reus s'arribà a declarar la vaga que tingué un caràcter absolutament pacífic, gràcies a l'intervenció de l'alcalde.
428. *Diario de Barcelona,* 10-VII-1855.
429. *La Iberia* (Madrid), 12-VII-1855.
430. L'aspiració dels obrers que vivien a les comarques catalanes d'aconseguir millores laborals, paral·lelament a les dels obrers barcelonins, topà forçosament amb la mentalitat ultraliberal en economia dels liberals a les petites localitats, on la vida local era controlada pels fabricants poderosos. Aquest comportament feudal i intransigent explica que la lluita que els obrers entaularen a les comarques presentés sovint unes

generalitzats a Catalunya, el fet que ben aviat, el mateix 1854, s'aconseguís amb la negociació col·lectiva, la signatura d'una tarifa de preus del ram tèxtil; que el 1855 s'instituís una junta mixta estable de fabricants, obrers i representants municipals, que sembla que tingué una llarga vida, així com la gran influència dels progressistes i republicans sobre els obrers de la ciutat, que n'eren encara absolutament depenents. Anys més tard, l'òrgan dels republicans federals a la ciutat recordava que el 1855 "*se instaló aquí per primera vez la junta mixta, y se formuló una tarifa de precios que ha venido rigiendo con las modificaciones que se han creído necesarias. La Junta mixta funcionó algunos años y aun no existiendo estableció aquí la costumbre de armonizar las cuestiones de fabricantes y trabajadores en reuniones en que unos y otros tenían representación. Los obreros tejedores de Reus, comprendiendo la bondad del pensamiento, no cesaron de propagar y trabajar para que la Junta mixta se estableciese en toda Cataluña lo propio que una tarifa de precios*".[431]

El 7 de juliol, vista l'absoluta tranquil·litat i el control de la ciutat, i preocupat per la situació de la capital catalana, l'Ajuntament ofereix la Milícia Nacional reusenca al capità general Zapatero, a Barcelona, "*para contribuir al restablecimiento del orden*" tot i que no hi havia a la ciutat "*otra fuerza de que podemos disponer para conservar en ella la tranquilidad pública*".[432] També ofereix la Milícia al governador provincial, ja que l'Ajuntament, "*abriga la íntima convicción de que en Reus no se alterará lo más mínimo el orden público con motivo de los acontecimientos de Barcelona, no obstante de ser otro de los centros de fabricación que existen en el Principado*".[433] Fins a tal punt el Consistori reusenc estava segur de la seva població, que s'arriscà a deixar-la desprotegida en uns moments crítics. Dos dies després, l'alcalde de Vic demana transigència a obrers i patrons, i posava Reus com a exemple, ja que els obrers no s'havien deixat seduir pels agitadors i continuaven treballant.[434]

L'11 de juliol un grup de ciutadans reusencs, que es qualifiquen de germans dels obrers, fa públic a la premsa progressista de la capital catalana el manifest "*A los obreros de Barcelona*". Davant els "*difíciles y extraordinarios*" esdeveniments pels quals està passant Catalunya, fan un elogi del progressisme i liberalisme, i una crida als treballadors de Barcelona perquè acabin la vaga i tornin al treball, ja que la protesta és manipulada i

---

característiques de duresa superiors, i que la violència, fruit de l'exasperació, aparegués més sovint a les comarques que no pas a Barcelona. L'actuació dels obrers de Reus durant el bienni, no devia entrar en aquesta anàlisi de Benet i Martí, per les petites ciutats, ja que és evident que el pactisme imperà a la ciutat, que de fet era la segona de Catalunya en volum demogràfic, i la violència hi fou bastant exempt, tot i l'existència d'esclats de revolta social com el del 30 de setembre de 1868. BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* II, p. 587.

431. Vegeu les referències al "*Proyecto para el mejoramiento de la industria algodonera en Cataluña y de la clase obrera que a ella se dedica*" del setembre de 1868, i a l'article "¡Así! ¡así!", a *La Redención del Pueblo,* 23-IV-1873, on s'afirma que Reus havia pres la iniciativa en aquesta com en altres reformes polítiques i socials, "*verdaderamente justas y precisas*", i d'on prové la cita.

432. Actes Municipals 1855, f.118, apuntat per VILÀ: *Els primers...,* p. 216. El dia 8 arribà a Barcelona el vaixell "Lepanto", amb tropes de reforç provinents del destacament de Tarragona, *Diario de Barcelona* (Barcelona), 9-VII-1855.

433. *La Corona de Aragón* (Barcelona), 11-VII-1855.

434. VILA: *Els primers...,* pp. 218 i 252.

només afavoreix les forces reaccionàries. Tracta d'incauts els obrers barcelonins i els exhorta: "*¡Arrojad esa venda que ofusca vuestros sentidos [...] mientras el genio del despotismo, cubriendo su rostro con una máscara humanitaria y protectora procura alagaros con ideas y sentimientos que mueven vuestros corazones, logrando por ese medio que promovais un conflicto que amenace la existencia del sistema que simboliza el invicto duque de la Victoria*". Espartero, diuen, és el que llança fora del país "*esas hordas de buitres famélicos que destruirán el porvenir de las provincias catalanas, acabando con esos talleres industriales, obra la más portentosa del ingenio humano*". Tracten d'obcecats els obrers barcelonins, "*víctimas inocentes tal vez de una idea que no habeis tenido la fortuna de comprender, vais a ser el instrumento de esos sectarios del absolutismo que hemos vencido en más de cien combates*". Amb unes afirmacions que fan dubtar de la procedència obrera del document, els adverteix: "*tened presente que los capitales huyen de los centros en donde la inseguridad es la vida normal. [...] Esos talleres que ahora voluntariamente al parecer abandonais, los encontrareis cerrados el día en que vuestras esposas y vuestros desolados hijos os pidan con lágrimas en los ojos un pedazo de pan, que os vereis tal vez en la imposibilidad de darles, porque habreis muerto la industria de este país.*"

El darrer apartat del manifest és un panegíric de l'actuació de l'alcalde Joan Martell "*Apóstol de la Libertad*", al qual fan responsable que "*en esta populosa villa hayamos seguido la senda de salvación, y contribuido a salvar en Cataluña la causa de la libertad y del orden tan fuertemente amenazada*". L'acord social que s'aconseguí afectà no només els obrers de Reus "*si no también los habitantes todos de esta comarca*". Amb aquesta actuació s'havia assegurat "*la tranquilidad y el sustento de nuestras familias*", ja abans que el conflicte esclatés a Barcelona i durant les jornades de vaga general. La crida final era clara: "*Volved [...] a vuestros abandonados talleres; desoid las malignas sugestiones que, vendiendoos protección emplean en vuestro daño los enemigos de la causa liberal, y no querais ser ciegos instrumentos de este partido que únicamente desea entronizar en España el ominoso sistema que tanta sangre y tantas lágrimas cuesta a esta infortunada Nación*".[435]

La decisiva intervenció pacificadora de Martell és fora de dubte, i la tranquil·litat a la ciutat és el resultat de la seva influència i la dels progressistes locals, assumida per la majoria dels treballadors organitzats. El mateix Martell escriu: "*Si el actual Capitán general de Cataluña no fuese tan olvidadizo, hubiera recordado que cuando el movimiento obrero de julio de 1855 la Milicia de Reus, a cuyo frente estaba como alcalde y comandante de uno de sus batallones, le ofreció marchar a Barcelona a sostener su autoridad y que el orden se mantuvo inalterable en Reus, quizá a costa de mi popularidad, a pesar de las apremiantes instigaciones que se hacían a la clase obrera para que secundase el*

435. "Varios obreros reusenses", sense dir-ne el nom, datat a Reus el dia 11, publicada a *La Corona de Aragón* (Barcelona), 13-VII-1855. Vegeu-ne la transcripció a l'apèndix documental.

movimiento de la capital del Principado. Mi conducta de entonces mereció los elogios del general Zapatero, y tengo derecho a creer que obré contra sus deseos cuando el premio que se me ha dado es el que Vd. ha visto."[436]

La cita demostra les fortes pressions que hagué de fer sobre els obrers de la ciutat perquè no secundessin la vaga, i que la seva imatge entre els proletaris en resultà força malmesa. Individus i fraccions del sindicalisme local tenien una visió més avançada i autònoma de la qüestió, en connexió amb els seus companys barcelonins. Així, obrers reusencs, com el jove sindicalista Pere Francesch, estrenat en l'acció de dirigent sindical públic durant les vagues de 1851 a Reus, participà com un destacat dirigent del moviment vaguístic a Barcelona.

Tot just acabada la vaga general, es desencadenaren els mecanismes de la repressió militar i s'ordenà la detenció dels més coneguts dirigents populars i obrers. El primer que caigué en mans de l'autoritat militar fou precisament el reusenc Pere Francesch, un dels tres membres de la comissió obrera que s'havia traslladat a Madrid durant la vaga per tal de parlamentar amb el cap del govern Espartero. Tan bon punt com arribà de Madrid, trobà que a Catalunya s'havia declarat l'estat de guerra i Zapatero centrà la seva activitat repressiva contra els obrers, especialment els dirigents, que sofriren deportacions, contra les associacions obreres i contra la Milícia Nacional, que fou depurada. Francesch fou pres i sense formació de causa fou traslladat a Cadis, i destinat al servei de les armes: "*el carácter sagrado del comisionado no obstó para que se le prendiese*", comentà el republicà Ceferí Tresserra.[437] Era el primer cop que es produïa un contacte directe entre els delegats obrers de Catalunya i els màxims representants del poder de l'Estat. Segons els Mossos d'Esquadra, la nit del 19 de juliol "*se procedió a la detención de Pedro Francesch (a moliner) natural de Reus vago y perturbador del orden público, el cual fue puesto a la disposición del excelentísimo sr. capitán general*".[438] *El Eco de la Clase Obrera,* el primer periòdic obrer espanyol que des de l'agost s'editava a Madrid dirigit per l'obrer català Ramon Simó Badia, replicà amb indignació: "*¿Vago y perturbador del orden público uno de los mejores oficiales de su profesión, buscado y querido por los fabricantes amado y respetado por toda la clase obrera? ¿vago y perturbador del orden público un hombre que ha venido a esta Corte representando a las asociaciones catalanas y a merecido el aprecio de las mismas autoridades? ¡Ah, precisamente por la influencia de que gozaba, gracias a sus virtudes se le prende, se le embarca sin formación de causa, se le amenaza*

436. Martell, víctima del règim moderat, ho recorda en una carta, sense data, al general Manuel de la Concha, com a argument perquè intercedeixi en l'acabament de l'exili forçat que patia des de la seva detenció el 21-VII-1856. Lligall "Documents referents a Joan Martell i la seva època".

437. TRESSERRA: *Porvenir...,* p. 37. Pere Francesch fou confinat a la província de Huelva, per ordre reial del 2-VIII-1855, d'on es fugà a primers de juliol de 1856, molt probablement per retornar a Barcelona.

438. *La Corona de Aragón* (Barcelona), 21-VIII-1856.

con deportarle a las colonias, y se le infama luego pretendiendo cubrir su nombre de ignominia!".[439]

Després del fracàs de la vaga general molts fabricants es negaren a continuar complint els convenis col·lectius signats anteriorment. No foren tots però, i a Reus sembla que foren respectats. Del juliol al novembre el desordre és general a tot Catalunya. Agitació social, atemptats contra fàbriques i persones a Berga, Badalona, Sants, Igualada, Valls i altres centres fabrils.[440] Diversos cronistes locals constaten la presència de sindicalistes vinguts de la capital catalana durant aquest temps. Segons Bofarull, "*la autoridad tenia que ejercer una constante vigilancia a fin de impedir la entrada a ciertos emisarios procedentes de Barcelona, [que] se proponían turbar la tranquilidad pública*" i Gras repeteix que gràcies a l'energia de l'alcalde "*se malograron los planes de los emisarios llegados de Barcelona*".[441]

El 29 de desembre de 1855 es lliura a les Corts una exposició de la classe obrera espanyola en demanda del dret d'associació, amb el suport de 33.000 signatures, 22 mil de les quals d'obrers catalans, impulsada per *El Eco de la Clase Obrera,* i redactada per Pi i Margall. El periòdic, el primer estrictament obrer publicat a la Península, es venia des de l'octubre d'aquell any a Reus, a la impremta de Pere Sabater.[442] No he localitzat constància documental de la força probable participació reusenca en aquesta recollida de signatures, que s'havia iniciat durant la redacció d'un projecte de llei sobre la indústria manufacturera, i que no fou acabat. La classe obrera catalana tenia motius per a estar decebuda...

439. *El Eco de la Clase Obrera* (Madrid), 2-IX-1855. També al diari demòcrata *La Soberanía Nacional* (Madrid), 27-VII i 1-VIII-1855, es féu ressò de la detenció del reusenc i denunciava l'engany de què havia estat objecte la comissió obrera que a Madrid s'havia entrevistat amb les autoritats, en prometre el govern "*que no se molestaría a ningún obrero*", ja que quan el primer comissionat obrer tornà a Catalunya "*sabemos que, apenas puso la planta en las calles de Barcelona, fue reducido a prisión y tratado de muy mala manera*". Una altra de les moltes víctimes de la repressió del general Zapatero va ser el conegut prestidigitador establert a Barcelona i nascut a Montbrió del Camp, Fructuós Canonge. D'idees democràtiques, fou detingut i acusat injustament de ser un dels organitzadors de la revolta popular, i fou condemnat a servir durant 6 anys a Ultramar. BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* II, pp. 531-533.

440. GIRALT-BALCELLS-TERMES: *Els moviments...,* p. 58. El periòdic *El Faro Nacional* (Madrid), 20-VII-1855, constata la federació dels obrers catalans i escriu: "*se halla organizada en las ciudades más importantes del Principado una vasta asociación cuyo centro directivo reside en Barcelona, y que tiene por objeto sostener en todos los terrenos y por todos los medios los derechos de los obreros*". Citat per LIDA: *Anarquismo...,* p. 56.

441. BOFARULL: *Anales...,* p. 195 i GRAS: "*El Bienio...,* p. 7. En aquest ambient, el 30-VI-1856 apareix a les parets de Barcelona una incitació a cremar les fàbriques de tot el Principat que utilitzin màquines de vapor. LIDA: *Anarquismo y ...,* pp. 71-72.

442. BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* II, pp. 239, 260-261.

A MIS AMIGOS
DE LA CLASE OBRERA.

OBRERO como vosotros, porque como vosotros vivo de mi trabajo, os dirijo hoy mi humilde voz, pero franca, leal y sincera como siempre.

Tengo entendido que el Ayuntamiento y el cuerpo de oficiales de la milicia, se pronunciaron ayer contra el Gobierno nuevamente establecido. La mayor parte de ellos no saben si han hecho bien ó han hecho mal. Yo puedo deciros sin que nadie pueda desmentirme, que la mayor parte de los que componen el nuevo Gabinete, son buenos progresistas, y los demás, hombres de muy buena intencion, altamente comprometidos en la revolucion de Julio. Esto es lo único que sabemos y por consiguiente es aventurado cuanto por ahora se diga y se haga.

Sin embargo, los turroneros, los mamones de la situacion, éstos que han desacreditado nuestras ideas democráticas, andan diciendo que la reaccion nos amenaza y que es preciso luchar.

Tambien dicen que el Duque de la VICTORIA se halla al frente de las barricadas de Madrid.

Acordaos mucho de las paparruchas del año 43, de que se valieron unos cuantos ambiciosos para labrar su fortuna á costa de la sangre del Pueblo, y estemos muy prevenidos.

Os aconsejo con toda la buena fé del que os tiene dadas pruebas de quereros bien, que no nos precipitemos, si no queremos esponernos á derramar nuestra sangre en provecho de especuladores políticos, de esos falsos amigos del pueblo que se enrriquecen á nuestra costa.

Es necesario que haya quien os diga lo que á vosotros conviene, ya que son tantos los que solo os dicen lo que conviene á ellos, y éste soy yo, sin miedo en el corazon. El que me quiera mal, porque dando oidos á ciertas personas crea que no soy bueno, que venga y tome mi vida, yo se la doy si ella ha de seros provechosa. No tengais cuidado que yo me esconda: el que nunca ha hecho mas que bien, no tiene para que esconderse.

Por ventura los Esparteristas han oido la voz del DUQUE, diciéndoles que la libertad peligra?

Sabe el Pueblo por ventura si lo que hace es lo conveniente? No os bastan tantos y tantos desengaños? Todavia hais de seguir tan ciegos la voz de unos cuantos hombres que solo pueden merecer confianza á los tontos?

Mientras no veamos mas claro este asunto estemos arma al brazo y muy prevenidos.

Sobre todo que la clase obrera no se divida en dos bandos: sobre todo que no se combatan hermanos contra hermanos. Estemos unidos todos. El pueblo no tiene mas enemigos que esos farsantes que lo han engañado siempre, sean del color que quieran. El pueblo no tiene mas enemigos que á esos embusteros que no aspiran á otra cosa que á vivir sin trabajar.

Nosotros teníamos una ley de milicia tan lata, que la clase obrera podia contar con el derecho á empuñar un fusil para defender en un caso dado sus intereses; y el precipitado cuanto innecesario pronunciamiento de ayer, ha comprometido cuando menos, el beneficio de esta conquista de la revolucion de Julio. A mi ver ahora es cuando provocan la reaccion.

Es que se buscan mas galones y cruces? Es que los que han manejado los intereses públicos creen que á mar revuelto, ganancias de pescadores, y piensan que saldrán del conflicto sin dar cuentas de su administracion?

Yo haré lo que pueda para que el pueblo no sea instrumento de intereses particulares, y víctima como siempre de malas artes.

Reflexionád lo que os digo, y concluyo repitiéndoos mi consejo. Que el pueblo no derrame su sangre, como siempre en provecho de unos cuantos.

Mariano Pons.

Editor responsable, José Generés.

Reus: Imp. de Generés á cargo de Juan Muñoa.

Una crida a desmobilitzar els obrers. *«A mis amigos de la Clase Obrera»*
Marià Pons, *Diario de Reus*, VII-1856. AHCR

L'obrerisme de 1856 a 1868

Amb la caiguda del règim d'Espartero i el retorn dels moderats al poder es produeix la il·legalització de les societats obreres, continua amb més força la repressió, l'empresonament, la deportació o l'exili de nombrosos dirigents obrers.[443] El 19 de gener de 1857 Zapatero dictà un ban que obligava els obrers a tenir una llibreta o "*cartilla*" per a poder treballar, com havia estat obligatori el 1846, i els fabricants havien de portar un llibre de registre amb les altes i baixes dels obrers.[444] El 31 de març dictà un altre band, on "*a fin de poner coto para siempre a las perturbaciones sociales que vienen creando los pérfidos instigadores de la clase obrera*" declara dissoltes tota mena d'associacions i mutualitats que existissin entre individus de la classe obrera a Catalunya, "*cualesquiera que sea la denominación con que hoy subsistan y autorizaciones que tengan alcanzadas*".[445] Dissoltes les associacions obreres que durant el Bienni Progressista havien aconseguit de ser reconegudes per les autoritats, i dissoltes també oficialment les germandats de tota mena que havien organitzat els treballadors, semblava que el moviment obrer català havia fracassat. No fou pas així, però s'hagué de replegar a la clandestinitat i va aconseguir mantenir-se actuant, entre la repressió i la tolerància.

A la pràctica, sembla que no sempre es complien les normatives de control als obrers, i el 12 d'agost el capità general de Catalunya ha de reiterar l'obligatorietat de les cartilles i els censos obrers. Hi ha constància que molts industrials reusencs no col·laboraren en aquests controls governamentals, tant per la militància progressista dels empresaris, com per estalviar-se la paperassa burocràtica, com per guanyar-se les simpaties dels seus empleats. A la principal factoria local, La Fabril Algodonera, regentada per Macià Vila, només 123 dels 1.091 obrers que havia declarat havien pagat la seva cartila, vuit mesos despres del decret, i sembla que l'Ajuntament tampoc no s'ho prenia amb gaire rigor. En un registre dels obrers que havien anat a recollir la seva cartilla entre gener i juliol de 1858 només en costen 334, 219, un 65,5% dels quals eren dones.[446] El mateix Zapatero reclama al governador la llista d'operaris ocupats a cada factoria reusenca, així com ser informat de tots els acomiadaments i admissions que es produïssin, i el 14 maig de 1858 es queixa que malgrat els seus bans "*ha llegado a mi noticia que los dueños de algunas fábricas no dan cumplimiento a lo que tengo ordenado y son admitidos obreros procedentes de otras fábricas que no van provistos de cartilla, y no cuidan de entregar este documento a los que trabajan en las suyas*". Ordenava al governador que prengués

443. Tot i la repressió, la Societat de Soguers de Reus es declarà en vaga per l'abril i pel maig de 1856, i fou ajudada econòmicament per la Societat de Teixidors. Vegeu *infra* el capítol "El moviment vaguístic i l'organització per oficis.

444. Ho havien de comunicar puntualment a l'alcalde, i aquest al governador. Per l'expedició de les cartilles el governador demanava la llista de les fàbriques, amb el nom dels propietaris i la relació nominal dels treballadors que estaven a jornal fix, i dels que teixien a mà i a preu fet, dels homes, les dones i els nens. Diversos oficis, 13-II, 27-VIII, 1-IX, i 23-XII-1857, lligall "Gremis i Indústria 1600-1800".

445. Citat per BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* II, pp. 479 i 583.

446. "Relación de los operarios que vienen a proveerse de cartillas desde 1º de Enero de 1858", lligall "Policia i Seguretat Pública 1808-1862".

les mesures convenients *"para que bajo ningún concepto admitan los fabricantes [...] a individuos procedentes de otras fábricas que no presenten la cartilla cual corresponde, y que todos los obreros sin distinción tengan la suya corriente",* i s'omplissin rigorosament les llistes. El governador traspassava l'ordre a l'alcalde indicant-li *"que visite personalmente las fábricas, se entere de los operarios que son alta y baja en las mismas, si tienen sus cartillas arregladas, y exija los registros a los fabricantes. [...] sinó despliega Vd. el mayor celo en este asunto",* l'amenaçava amb exigir-li totes les responsabilitats i informar l'autoritat militar *"la conducta que ha observado Vd. en este servicio".*[447] Arran del requeriment, l'alcalde s'esforçà a fer complir la normativa, es posà en marxa una Oficina de Vigilancia Pública, creada possiblement arran del decret de gener, i es produí una petita ofensiva dels sectors més reaccionaris de la ciutat. A proposta d'alguns fabricants l'Oficina de vigilància portaria el registre de tots els obrers industrials, que contindria *"los antecedentes y conducta observada por cada uno".* Els informes provindrien de l'alcalde de barri respectiu, del propietari de la fàbrica i inclús dels mateixos companys. Deien que d'aquesta manera *"se lograria que no fuese ineficaz la prevención [...] que se hace a los fabricantes, pues por temor o excesiva indulgencia tal vez no anoten el mal comportamiento de sus operarios en el registro",* i demanaven que es tragués de les cartilles la nota que deia que en cas d'acomiadament *"no deben exponerse tachas ni inculpaciones contra el obrero escepto cuando el dueño tenga algún motivo de queja que deba elevarse ante los tribunales".* [448]

Malgrat les dificultats i els impediments, les organitzacions obreres d'ofici s'anaven desenvolupant constantment a la ciutat. D'algunes com la Societat de Teixidors i la de Tintorers, hi ha constància que van funcionar ininterrompudament des de 1839 i 1854 respectivament. Des de 1860 es creen i enforteixen societats d'ofici, amb les Unions locals i les federacions regionals. Per l'agost de 1861 ja existia i funcionava una Federació local de Treballadors amb l'acord de mútua cooperació econòmica en cas de vaga, a la qual la societat de Teixidors s'adhereix. Pel desembre, les societats obreres reusenques reben la proposta dels dirigents sindicals barcelonins d'unir-se a la recollida de signatures per presentar una petició a les Corts demanant el dret d'associació obrera.[449] Durant la crisi tèxtil de 1864 els obrers reusencs demanaven que se'ls tornés a donar feina. Així els fabricants *"se mostrarían dignos de la estimación de la clase proletaria y darían un paso*

447. Oficis de Capitania General de Catalunya i de Govern civil, a l'alcalde de Reus, 18-XII-1857 i 14-V-1858. També la Administración de Propiedades y Derechos del Estado s'interessava, per obvis motius fiscals, per obtenir el nombre exacte d'obrers empleats a les fàbriques reusenques, Oficis del 15, 21-V-1858, Lligall "Estadística...".

448. Oficis de l'alcalde i del governador civil, 19, 20, 21 i 22-V-1858. lligall "Estadística". L'alcalde edita una circular diriga a tots el industrials de la ciutat en la qual recorda l'obligatorietat de la normativa, el registre exacte d'operaris, impossibilitat de llogar ningú que no tingués la cartilla, amb la deguda baixa de l'anterior fàbrica on havia treballat, informar de qualsevol acomiadament o contractació, etc. Els contraventors serien multats amb la quantitat de 10 a 100 rals, a part de la responsabilitat i *"demás providencias a que diere lugar la gravedad del caso". Alcaldia Corregimiento de Reus",* full imprès, lligall "Municipi i Alcaldia 1814-1851".

449. Pels detalls, vegeu *infra*.

más hacia la esperanza lisonjera que nos anima, el establecimiento del JURADO, como prueba de ARMONÍA entre el CAPITAL y el TRABAJO".[450]

Els corrents ideològicament moderats de l'obrerisme arrelaren entre bona part dels treballadors actius socialment a la ciutat, impulsats pels demòcrates, des del partit, i des de les diverses societats i ateneus populars de caràcter instructiu i cultural, com el Centre de Lectura. Força simptomàtica de la ideologia dels obrers formats i que ocupaven un lloc teòricament de direcció en les associacions locals són els articles de Joan Pellicer i Ciril Freixa, ambdós fundadors del Centre de Lectura, que s'inclouen dins aquesta línia de reformisme i harmonització social, que domina en aquests anys l'obrerisme local.[451] Advoquen per la dignitat del treball i d'alguna manera pel desclassament mitjançant la culturització.

En l'article "*Amor al Trabajo*", Joan Pellicer, editor responsable i secretari de redacció de *El Eco del Centro de Lectura,* defensa la culturització, l'estalvi i la participació en les societats de socors mutus per a fer front a la situació de la classe obrera. Diu demostrar "*la inmensa distancia que media entre los que viven de la ociosidad y los que demuestran constante amor al trabajo*", i dirigeix el seu escrit a la joventut treballadora, "*nobles hijos del trabajo [que] ocupados en multitud de talleres elaborais preciosos tejidos de sederías, lanas y oro [y] formais esa gran familia laboriosa*". L'autor declara ser un operari, igualment que els altres membres de la secció d'interessos morals i socials del Centre de Lectura, i com a tals "*cooperamos con nuestras débiles fuerzas a perfeccionar la obra comenzada por el Divino Hacedor*". Els exhorta, "*dignos hijos del siglo en que vivimos*", a proseguir la seva tasca sense defallir i els adverteix, no se sap ben bé si contra els agitadors socials o contra el "vici", el joc i la beguda: "*y si alguien se atreviera a halagaros con mentidas promesas y facinadoras palabras que tendieran apartaros de ese amor al trabajo... alejadlo de vosotros; ahuyentadlo convencidos que es vuestro mayor enemigo*", ja que "*os aterrozariais del aspecto que ofrecería la sociedad el día que abandonásemos nuestras ordinarias ocupaciones, la desolación y la miseria dominarían con sus espantosas consecuencias, y sería la peor calamidad*". Aconsella, a l'hora d'escollir els amics, cerciorar-se abans que "*la virtud, la laboriosidad y la honradez han abierto ancho y saludable surco en el seno de sus aspiraciones*". Aconsella passar les hores de descans en estudis saludables i profunds, "*que nos eleven en arrollador éxtas*is *a ese desconocido mundo de la gloria*", i freqüentar el Centre de Lectura, que "*nos enseña el verdadero camino que debemos seguir para llegar, con paso firme y seguro, a ese tan deseado y*

450. "Situación de Reus", de B. A., *El Obrero* (Barcelona), 27-XI-1864.

451. Els comentaris descrivint una hipotètica harmonia social són diversos en aquests anys. El 1860 encara hi ha qui fa un elogi dels reusencs amb notes idealistes, i els descriu com "*el buen trabajador*" amb totes les virtuts i que sobretot "*se acostumbran a olvidar el antagonismo entre el capital y el trabajo por lo mismo que por el trabajo esperan fundadamente llegar a ser capitalistas*". P., a *Diario de Reus,* 21-IV-1860. Si haguéssim de creure el redactor de *Reus, su pasado y su porvenir*, Reus 1861, p. 9, la ciutat presentaria una imatge platònica a nivell social. Però ell mateix es traeix quan afirma que "*véase la riqueza repartida y subdividida hasta lo infinito. El menestral tiene como el señor, su casita o su pedazo de huerto o viña, y en muchas industrias hay más amor respectivamente a los que presentan otros pueblos*". Els possibles avantatges de la nova situació industrial s'haurien perdut en l'aspecte moral i això aboca Reus a la decadència.

bello porvenir que se vislumbra allá en lontananza, y que debe hacer la felicidad de nuestros hijos". L'autor busca un "*saludable medio para estinguir las causas precursoras de la miseria [que] germinan aun con bastante imperio en las entrañas de la sociedad*", i està convençut que les classes treballadores són "*susceptibles de mejoramiento*", que poden assolir en part per elles mateixes, "*separándose del tortuoso camino que por desgracia están espuestas a seguir, empujadas por los sensibles efectos de una escesiva carestía de recursos*", i continuant "*en la honrosa senda trazada por la civilización moderna*". Destaca que a Madrid i a Barcelona existeixen associacions benèfiques, que premien anualment les més notòries virtuts, "*asociaciones admirables que son las precursoras de nuestro ideal que no es otro que el de "Premio al trabajo*". Mentrestant, aconsella als obrers, en to cristià: "*No desespereis, trabajad con esa constancia que os distingue, seguros de que vuestros afanes serán premiados, sinó en este mundo terrenal, allá en el otro que es el de la verdadera gloria. Respetad a vuestros semejantes y sereis respetados. Economizad todo cuanto os sea posible, y con vuestras economías, depositadas oportunamente en Bancos de crédito o Monte-Pios, podreis atender vuestras necesidades cuando tengais que atravesar días adversos y de dura prueba*".

I continua amb el tòpic reaccionari de sobredimensionar la importància de l'estalvi, afirmant que amb una petita quantitat setmanal al cap del temps "*podreis llegar a juntar una respetable suma que os libre un día de los horrores de la miseria, y a vuestra familia de penalidades sin cuento*", com veure els propis fills "*asidos a vuestros vestidos, hambrientos y con ademán suplicante, [que] los piden un pedazo de pan...*". En aquells temps, l'estalvi, contraposat al joc i a la beguda, era, cal reconèixer-ho, l'única alternativa possible, i força limitada, a la situació d'indigència que provocava l'atur o l'acomiadament. Demana als obrers que estudïn la proposta, i reconeix que si bé les associacions de socors mutus que existeixen a Reus no donen les quantitats suficients per a poder passar una família amb el pare malalt, "*a ellas se debe que los pobres estén en sus dolencias rodeados y acariciados de sus familias*". Aquestes "*recomendables asociaciones*" fan que els malalts puguin reintegrar-se al seu lloc de treball un cop acaben la convalescència, i que els hospitals tinguin menor existència de malalts. Aquests raonaments proven i han de convèncer, diu Pellicer, que "*adoptando la idea que hemos expuesto, las clases laboriosas tendrían un seguro alivio*", que, juntament amb el que guanyés la dona i els fills, "*si no les procurase una existencia tan desaogada como es de desear, y a la que sin dudad son acreedoras, les evitaría, esos sinsabores que periódicamente esperimentan*". La recomanació final és que "*en vez de invertir vuestros sobrantes, cuando los tengáis, en objetos de vicio y pasatiempo, empleadlos del modo provechosos [...] y Dios os enviara desde el Cielo sus amantes bendiciones*".[452]

452. J. PELLICER: "Amor al Trabajo", a *El Eco del Centro de Lectura,* 6, 13 i 27-XI, i 18-XII-1859. Pellicer fou un dels directius del Centre de Lectura que no acceptà la clausura governativa de l'entitat el 1866, i participà en les reunions clandestines que es feren. Fou funcionari municipal de petita categoria, redactor i fundador de *La Redención del Pueblo.* ANGUERA:: *El Centre...,* p. 78.

Ciril Freixa expressa el seu punt de vista, força coincident, en els articles titulats "*La Unión del Capital y el Trabajo*", i "*Las Asociaciones y sus ventajas*", publicats a *El Eco del Centro de Lectura* el 1860 i el 1862. En el primer, Freixa propugna l'entesa d'ambdós components socials ja que creu que a part de beneficiar-los mútuament afavoreix el progrés de l'agricultura, les ciències, les arts, la indústria i el comerç. La seva bona fe el porta a afirmar que l'entesa faria més segura "*el arca que guarda la riqueza social*", i que enaltiria la memòria dels qui l'assolissin. Freixa atribueix el fet que fins aleshores no s'hagués aconseguit l'acord a la ignorància i a l'egoisme: "*el capital y el trabajo son dos cuerpos que no pueden separarse el uno del otro, porque nada significarían ni producirían sin el contacto, y su inacción sería la señal de un desmoronamiento de ese hermoso edificio social*". Amb tot, reconeix que cal no fer-se il·lusions, car els mitjans que fins aleshores s'havien dut a la pràctica només eren assaigs preliminars d'una "*más o menos próxima realidad*". El plantejament de l'article és totalment idealista puix que sembla que la seva anàlisi dels enfrontaments de classe sigui una mena de discussió d'afectes o d'enfrontament de caràcter. Fa una apologia de l'associacionisme legítim, obrer per una banda, i patronal, per l'altra, com a millora i progrés social, que ha reportat al món quantiosos beneficis: "*La asociación, este elemento de vida reconocido por todos los gobiernos como útil y aplicable a todas las clases, es el motor con que pensamos dar fuerza a nuestro pensamiento, con esa poderosísima conquista de la civilización, no dudamos en realizarlo. De su vasto y fértil campo confiamos recoger el fruto sazonado con nuestros trabajos. Este es el campo donde se desarrollan las más nobles y grandes ideas para llevarlas al apogeo que reclama el espíritu del siglo, cuando por sí solas se cuentan impotentes para alcanzarlo*".

Es plany, però, que predomini "*en el espíritu regenerador del siglo [...] nada más que el Capital, dejando rezagado el Trabajo*". Malgrat que no fa inculpacions que busquen que "*la rivalidad huya de entre nosotros, para buscar de común acuerdo medios con que satisfacer las aspiraciones de todos, porque a todos interesa la paz y el orden*". Un cop més, es refereix als jurats mixtos, i es mostra partidari de la creació d'una caixa d'estalvis [453] "*donde puedan acudir del más rico al más pobre*", aquest darrer per a ingressar "*el*

453. Les primeres referències a una caixa d'estalvis són del III-1856, quan diverses entitats, entre elles la Societat de Teixidors, demanen la creació d'una caixa d'estalvis per als treballadors. *El Eco del Centro de Lectura,* 22-IV-1860, publica un article de Salvador Vives que sosté que "*es de absoluta necesidad para Reus la institución de una caja de ahorros*". El 1861 s'intentà constituir una caixa d'estalvis "*en pro de la clase trabajadora o jornalera*", que l'oposició de les autoritats tarragonines, que pretenien establir-la a la capital, impedeix, BOFARULL: *Anales...,* II, p. 65. El 1863 el *Diario de Reus* lamenta la inexistència a la ciutat d'una caixa d'estalvis que es trobava a faltar a totes les poblacions manufactureres. Si la caixa tingués dos o tres anys de vida en moments de crisi com el que es travessava els teixidors podrien "*escaparse de las garras de la miseria o aminorar las privaciones*". En l'acte de constitució del Banc de Reus, el 20-III, el governador civil afirmà que tant de bo que pogués assistir aviat a la inauguració de la caixa d'estalvis, "*tan necesaria para nuestra numerosa clase obrera*", *Diario de Reus,* 4-I i 22-III-1863. El 1866, els directius del Banc de Reus demanen autorització per a obrir una caixa d'estalvis, que els fou denegada. El que pretenien, segons la seva paternalista sol·licitud, era "*hermanar en un mismo establecimiento y bajo idéntica dirección los intereses del comercio con los de la clase jornalera que siendo tan numerosa en esta ciudad y comarca, carece sin embargo de tan moralizadora institución. Excusado es demostrar [...] las ventajas económico sociales de semejante consorcio de interés entre las clases acomodadas y las que no por vivir ajenas al movimiento especulador son menos dignas de atención y solicitud*". Després de diverses temptatives fracassades el 4-I-1869 s'obria la caixa popular

mezquino resultado de sus economías, al objeto de que con el tiempo sea el verdadero ausiliar de su triste vida, y el sostén de aquella vejez, símbolo de padecimientos y de grandes e incesantes trabajos". Constata que molt pocs són "*los que han levantado la voz para mitigar en lo posible las angustias que atraviesa el pacífico y honrado trabajador durante el curso de su vida*", i es declara molt honrat de pertànyer a la classe treballadora, la qual tard o d'hora, diu, utilitzant la retòrica de l'època, "*ha de ocupar el puesto que el dedo de Dios le señala*". Finalment recorda que si bé hi ha deures a complir pels homes també hi ha drets a ser respectats, i s'han de complir tots, "*con equidad y justicia si se quiere que ese mecanismo que constituye el orden social no pare su movimiento, como acontece con demasiada frecuencia, y siempre en perjuicio de todos*".[454]

En l'article "*Las Asociaciones y sus ventajas*" Ciril Freixa es proposa demostrar que "*el espíritu de asociación que se observa entre todas las clases de la sociedad*" és un dels elements que més han contribuït a l'avenç social. Creu que les associacions ja no són considerades "*como focos de anarquía ni como elementos para inculcar al pueblo menos instruido ideas subversivas*". Tot i que "*algunos de los gobiernos anteriores tal vez no lo comprendieron así*", en els darrers anys, diu, s'han adonat dels avantatges que ofereixen les que "*contribuyen a arraigar la moral, las buenas costumbres y la instrucción*", i tendeixen "*a destruir la ignorancia y la corrupción que por desgracia habían invadido [...] los vírgenes sentimientos del pueblo*". Com a element de progrés "*¿Quién no reconoce que [...] la asociación del capitalista y del obrero es altamente útil para poner de acuerdo, enlazar y armonizar los intereses de unos y otros?*" S'ocupa primerament de les societats d'instrucció, i cita com a importants les fundades a Barcelona, Sabadell, Vilanova, el Vendrell, Reus, i altres pobles: "*Las asociaciones instructivas son las que tarde o temprano han de acabar la obra de nuestra regeneración*". Diu que les associacions de crèdit, bancs i caixes d'estalvis, fan també un servei social, ja que si "*sobreviene al honrado industrial una paralización en su industria que le obliga a despedir a multitud de operarios*", pot demanar un préstec a una caixa, i no només hi guanya ell sinó que amb el seu negoci proporciona ocupació i recursos als operaris. Finalment, parla apologèticament de les companyies d'assegurances, i conclou que "*no es tan difícil como se supone hacer frente a tantas contrariedades [...] si particularmente los que son jornaleros procuran dejar*

---

d'estalvi que obtingué una acollida favorable. *Memoria del Banco de Reus,* 1866 i 1869, citades per ANGUERA:, *Economia...,* pp. 125-126. Set anys després la valoració de la caixa d'estalvis que feia el Banc era totalment favorable, amb un capital líquid de més de 2 milions de rals, ja que la ciutat compta amb una nombrosa classe obrera "*con muy arraigados los buenos hábitos del hombre de familia [...] del trabajo y de la economía [...] Es numerosa la clase pobre, pero es muy reducida la clase indigente que en las eventualidades y percances de la vida necesita acudir a los ausilios de la caridad pública*". "Ahorros de la clase obrera en Reus", *Diario de Reus,* 16-IV-1876. Per altra banda, pel desembre de 1868, després d'un pacte laboral al ram de la seda, els obrers i empresaris acordaren endegar una caixa d'estalvis per als obrers del ram, que no quallà. *Diario de Reus,* 18-XII-1868. Finalment, el metge Aluja repeteix el 1886 el tòpic conservador de l'estalvi popular: "*Los pocos [obreros] que tienen la fortuna de poder ahorrar alguna pequeña cantidad la depositan en la Caja de economías del Banco de Reus; pero éstos son pocos, pues la mayor parte están muy viciados; si así no fuese, sus familias tendrían más bienestar del que muchas veces disfrutan*". ALUJA: *Topografia..., p. 74.* És cert que un obrer sense reserves és més vulnerable en cas de vaga.

454. C. FREIXA: "La Unión del Capital y el Trabajo", a *El Eco del Centro de Lectura,* 3-VI, 17-VII-1860.

aquellas costumbres que, además de oscurecer la honradez de su persona, dejan tras si el fruto de grandes y continuos sinsabores".[455]

Una visió contraposada ideològicament, i de procedència burgesa, és la que ofereix un text de teoria sòcio-econòmica de procedència ciutadana, dels que no se n'han conservat gaires, titulat "*De la industria y los industriales. Causas que contribuyen a la decadencia o a la prosperidad de la fabricación*", signat amb les inicials F.F.C., publicat al *Diario de Reus* el 1861.[456] L'article usa els arguments dels elements conservadors i dels liberals individualistes davant el pactisme social que representaven els convenis col·lectius, que són vistos desfavorablement ja que contradeien el liberalisme econòmic dominant. Segons aquest comentarista els industrials que es fossilitzen s'ensorren i, en canvi, els que investiguen triomfen. El primer principi econòmic per al progrés, i ho subratlla tipogràficament, és "*libertad ilimitada de contratar el salario o precio de la mano de obra entre el industrial y el trabajador*", teoria que reconeix que ha estat molt combatuda. Sosté que és una equivocació mantenir el treball amb estadística de preus obligatòria entre industrials i operaris, "*con mengua de la ciencia y atraso de la industria, y por más que honor de la clase trabajadora debamos hacerle la justicia de que al cooperar a confeccionar esas tarifas de precio de la mano de obra acostumbra a proceder con moderación y consciencia, la herida que se hace a la industria no es menos grave por esto*".

Es queixa que amb aquest sistema de pacte s'eviti la caiguda dels salaris en èpoques de crisi, fet que diu que afavoreix els treballadors però que, en canvi, perjudica la indústria i els industrials. Sosté que el treballador, amb una mica de paciència, millorarà la seva situació i ha d'entendre que amb el seu sacrifici reforça la indústria i s'assegura així a la llarga un bon treball ja que "*las rebajas en los salarios en ciertos casos son como las dietas en los enfermos*". Per l'anònim i burgès autor, el fabricant és un esclau de la llei de l'oferta i la demanda, tant de la dels productes com la del treball, i són aquestes lleis i no ells les que imposen els salaris. Afirma que les associacions obreres, autoritzades o no, són una realitat de la qual no es pot prescindir, i s'exageren els seus mals quan a la curta o a la llarga han de produir molt de bé. Les associacions havien millorat en triomfar-hi "*más espíritu de discusión y unas tendencias más pacíficas que antes*". Per a millorar-se del tot, diu, calia que "*la energia, el interés, la paciencia de que tan pródigas se muestran para ausiliarse mutuamente en esas luchas contra los industriales a que lastimosa y ciegamente se dejan arrastrar, deben guardarlas para combatir y soportar los contratiempos de la industria, esas tempestades que, independientemente de industriales*

455. C. FREIXA: "Las Asociaciones y sus ventajas", *El Eco del Centro de Lectura,* 26-I, 16-II, 30-III i 20-IV-1862. Altres articles de Freixa a *El Eco,* "A los padres de los jóvenes de Reus", n. 1, 1859, "Amadeo Brazzi", n. 1, "Crónica de la Guerra de Italia", n. 16 i 19, "Jardines de Euterpe", n. 24 i "Ictíneo Monturiol", n. 18-21, 25, 28-35, 37 i 39 de 1862.

456. F. F. y C.: "De la industria y de los industriales. Causas que contribuyen a la decadencia o la prosperidad de la fabricación", a *Diario de Reus,* 12, 17, 18, 24 i 26-I i 8-II-1861. Citat per ANGUERA:: *Economia...,* pp. 56-57.

y operarios, sobrevienen al través de prósperos, como adversos tiempos [...] que toda la buena voluntad de los industriales, no sabe, ni puede prever".

Diu que a les masses cal convèncer-les abans que manar-les; als treballadors parlar-los fins a fer-los veure el seu error i que la seva sort és la mateixa que la dels industrials: "*no son hijos de las malas pasiones los conflictos entre industriales y operarios, sino de errores que es preciso extirpar*". Per F.F. estan tots immergits en una època de canvis, amb fortes variacions de fortuna, progressos tècnics i amb "*tendencia a confundir unas clases sociales con otras*". Havent-hi més treball sosté que s'ha millorat la situació dels obrers, que no estan prou preparats i, sovint, en lloc de treballar per guanyar-se la subsistència, com haurien de fer, han "*pensado antes en aumentar el lujo, las comodidades y aun los vicios*". Té la barra d'afirmar que d'aquí vénen els problemes socials i les revoltes "*contra personas y cosas puramente inocentes*", i aquest malgastament fóra la causa que es quedessin sense diners en trobar-se a l'atur o en caure els salaris. Per l'articulista el principi que havien de respectar sempre les associacions obreres, i està ressaltat en el text, és "*respetar profunda e ilimitadamente la libertad de industria y del industrial*". Per aquest motiu quan el fabricant, "*con razón o sin ella, paraliza más o menos el salario o reduce el precio de la mano de obra, debe el trabajador someterse desde luego pacíficamente [...] no tanto por obligación como por interés*" ja que l'industrial obeeix el que li mana l'estructura econòmica. Si la crisi és temporal, l'obrer només ha d'esperar que s'acabi; si és intermitent, també, ja que l'obrer pot subsistir amb poques despeses i pot, mentrestant, aprendre i practicar un altre ofici. Si l'atur és indefinit el que ha de fer l'obrer és canviar d'ofici o emigrar. El que no poden fer mai les associacions obreres, diu, és intentar forçar els industrials a resistir o a mantenir una indústria. F.F.C., amarat d'esperit reaccionari i classista, conclou que les crisis de treball són el preu que cal pagar pel progrés, i que la missió de les associacions obreres és d'ajudar-se mútuament a superar les crisis.

El periòdic "El Obrero" i el cooperativisme

Si el primer trimestre de 1864 fou una època de repressió, que patiren directament diversos dirigents de la Societat de Teixidors de Reus que foren empresonats,[457] mesos després, i fins a 1866, malgrat que legalment no existia la llibertat d'associació, es produí una certa tolerància governamental que va permetre que actuessin de fet i públicament a Catalunya múltiples associacions obreres. A Barcelona nasqueren els periòdics *El Obrero* i *La Asociación,* que malgrat que es limitaren a estimular les tendències cap a l'associacionisme dels treballadors, foren un factor important d'interrelació i articulació de les diferents societats obreres.

457. Vegeu *infra* el capítol "La Societat de Teixidors de Cotó a Mà de Reus".

El Obrero, de tendència demòcrata cooperativista i amb un programa netament associacionista, començà a publicar-se pel setembre de 1864. La seva aparició fou seguida de prop per diversos membres de les organitzacions obreres de Reus, pròximes a aquestes ideologies. En l'editorial del primer número, redactat pel director i impulsor del setmanari Antoni Gusart, simpatitzant del corrent demòcrata "socialista", s'afirmava que la seva finalitat era que els interesos de la classe obrera "*fueran atendidos debidamente sin faltar a las eternas leyes de moral y de justicia*", sense però"*excitar sus pasiones contra las demás [clases] de la sociedad*": "*Nuestra misión es de paz, nuestra idea evitar por todos los medios posibles, días de luto y consternación a innumerables familias, procurando lanzar del obrero aquellas preocupaciones mal avenidas con el progreso científico e industrial [...]. Instruir al obrero, levantarle del estado de prostración en que se halla, he aquí nuestro deseo*".

En definitiva, l'associació lliure ha de contribuir a "*armonizar y refundir las diversas clases de la sociedad*".[458] Pretenen que de les dues forces en lluita, el capital i el treball, posats en les mateixes condicions de força, emani espontàniament la retribució justa. Aposten per un mutu acord en determinades tarifes de retribució del treball i la creació de jurats mixtos que resolguin amb justícia les desavinences.[459] Pel periòdic, la "força col·lectiva" dels obrers agrupats és la cooperativa, que és presentada sense reserves com un ideal. La declaració de principis de *El Obrero* era força moderada, com els obrers que l'impulsaven, els quals, si bé defensaven els seus drets, volien fugir de tota mena d'enfrontament de classe, postura que encaixa amb la de la majoria de l'obrerisme reusenc. Des dels primers números el jove Jacint Bergés en fou el corresponsal a la ciutat, on tingué una bona acollida en els cercles obrers i filoobrers consciencitzats. En quasi una trentena de números del periòdic són publicades referències o articles sobre la situació sòcio-laboral de Reus, i poemes de contingut social d'autor local, la majoria de les vegades originals del prolífic Jacint Bergés que esdevingué el corresponsal local i un ardit defensor d'*El Obrero.*[460] Ciril Freixa hi escriu que l'aparició del periòdic "*ha sido como la vivificadora*

458. *El Obrero* (Barcelona), 4-IX-1864.

459. Vegeu per exemple "La situación de Reus", a *El Obrero,* 27-XI-1864.

460. Publicà les següents col·laboracions: "Corresponsal", 18-IX-1864; "El obrero en la miseria", 23-X-1864; "La muerte", 1-XI-1864; "Nunca es tarde cuando llega", 13-XI-1864; "Crónica teatral obrera", 4-XII-1864; "La calumnia", 15-I-1865; "A la muerte de la niña Andreu i Fages", 26-II-1865; "A los desgraciados amigos los obreros", 26-II-1865; i "El desgraciado...!", 6-VIII-1865. En el moment de ser nomenat per al càrrec, es despenjava amb aquests versos: "*No comprendo por mi mal / (Pues torpe me considero) / Me nombren corresponsal / Del periódico "El Obrero". / No creo que algo de módico / Vean en mi musa apática / Pues sin saber de gramática, / ¿Cómo escribir a un periódico? / Mas el Director simpático / Muy fino y nada económico / Con la gravedad de un cómico / Me dijo en tono flemático: / "La carrera periodística / Está sujeta a la crítica, / Si no entiendes de política / Escribe una cosa mística, / O, por si lo diabólico, / Emprendes tu marcha lícito / Y te expresas bien explícito / Aunque esto te cueste un cólico". / Por vida de Belcebú, / Que os ha tocado mi registro, / Director, la pluma enristro / Ya que así lo quieres tú. / Y si en lugar de guirnaldas / Me da el público silbidos, / Mientras tape mis oídos / Me guardarás las espaldas*". TERMES: *Anarquismo...,* p. 25, cita Bergés com a col·laborador de Reus, i J. M. POBLET: *Antoni Gusart, un pioner de l'obrerisme,* Barcelona 1971, pp. 18-21, el destaca d'entre els corresponsals del periòdic, i el qualifica "*d'autèntic lletraferit*", a més de reproduir-ne els versos esmentats, que considera significatius, ja que enmig dels estudis de tipus econòmico-social, d'higiene, instructius, etc. mai no mancaven les notícies de bon humor. Pel gener de 1865 el jove Bergés escrivia: "*Si por uno de aquellos incidentes imprevistos nuestro periódico muriera, sobreviviremos nosotros para hacer frente a esa secta de encapotados, que por temor a mostrar la cara nos hieren a traición*". Bergés morí sobtadament

luz que brota del horizonte para iluminar los inciertos pasos de la humanidad. El Obrero *lleva la idea sublime y regeneradora de elevar a la dignidad de hombre al operario, considerado no hace mucho tiempo como un ser despreciable e indigno de alternar entre las demás clases de la sociedad*".[461]

L'altre periòdic obrerista d'aquesta època fou *La Asociación*, dirigit per Josep Roca Galés, editat a Barcelona el 1866, que defensa en línies generals el mateix ideari associacionista, però més acusadament cooperativista. *La Asociación* i Roca i Galés se situen en la línia dels demòcrates individualistes, obertament contrària a la intervenció de l'Estat en el camp de l'economia. El plantejament de les qüestions entre el capital i el treball cal realitzar-lo en el terreny purament econòmic, independentment de la política.[462]

En definitiva, la fracció de la classe obrera barcelonina, reusenca i catalana en general, que es manifesta i actua amb característiques de moviment, era situada programàticament en l'associacionisme cooperatiu, fomentat sense reticències pel corrent democràtic individualista, perquè concorda totalment amb el seu dogma fonamental de lliure iniciativa i de lliure concurrència com a lleis naturals de l'economia. La mateixa orientació cooperativista és afavorida alhora pel corrent demòcrata socialista, que lliga l'Estat als problemes econòmics i presenta la política no només com una fórmula de govern, sinó profundament vinculada a l'estructura i el funcionament de l'economia del país. Segons Martí, és el corrent individualista el que influeix majoritàriament i intensa en el que anomenen moviment obrer anterior a la caiguda d'Isabel II el 1868. Per una banda el testimoni de Roca Galés que afirma que "*los verdaderos socialistas en Cataluña son muy pocos*", la orientació del Congrés Obrer de 1865 oposant-se a la intervenció estatal, i les afirmacions de Rafael Farga Pellicer dirigides a Bakunin el 1869 afirmant, encara aleshores, que calia propagar "prudentment" el socialisme, "*para no provocar escisiones en la clase*

---

pel setembre, i el periòdic, i Gusart, com a director i amic, li dedicà una sentida necrologia poètica: "*Descansa en paz, amigo infatigable, / Que en aras del deber y del trabajo / Encontraste en edad bien prematura / De tu cuerpo ya débil el atajo. / Descansa en paz, que el mundo ya te admira, / Pues tu constancia y fe nunca domada / Por quebrantar el yugo del obrero / Bien merece de verdad una mirada. / Mirada dolorida, oh desventura, / Que enluta el alma y el dolor oprime; / Ya que el mundo cual páramo desierto / En sus desgarros quejumbrosos jime. / Descansa en paz, que el bien que llevas hecho / Presente en nuestras almas estará, / Y el aprecio que siempre mereciste / El Obrero jamás olvidará. / La lira pulsaste en su defensa / el camino trazaste del deber, / Y al contrario tenaz siempre humillaste / Reseñando lo que es y debe ser. / Para el débil palabras de consuelo / Prodigaste con solícito afán, / Los hombres son testigos de tus obras / Y tu tumba con llanto regarán*". A Bergés, *El Obrero,* 10-IX-1865. Altres col·laboradors d'*El Obrero,* esporàdics, foren Ciril Freixa, B. A., J. B., i P. Andreu. Per altra banda, Gusart s'havia casat amb la reusenca Maria Oliva Marsal, POBLET: *Antoni...,* pp. 14 i 36-37, que reprodueix la necrologia.

461. I continua: "*Pero hoy, gracias al patriotismo de pacíficos y honrados trabajadores y con la cooperación de la prensa imparcial e independiente, se ha logrado que se mire a estos hijos del trabajo como una parte poderosa que con más razón ha de influir en la marcha progresiva de los destinos del mundo. Como seres humanos, sin la menor duda son dignos de todas las consideraciones que las leyes naturales y divinas conceden a todos los pueblos civilizados y libres. Yo os saludo, dignos redactores de El Obrero. Yo os tributo desde mi laboratorio, por vuestra abnegación, y con mucho más entusiasmo cuando veo que la empleeis en provecho de los malogrados intereses de una clase desvalida. Vuestra constancia en la obra que habeis emprendido hará que se aproxime el día de la redención completa del humilde trabajador. Vuestro eco se difundirá por entre la multitud que puebla los talleres: y cual lluvia benechora, vigorizará aquellos seres cuasi inanimados por la espesa atmósfera que allí reina. Vuestros consejos de amor, moralidad y justicia serán la robusta columna que ha de sostener aquel hermoso edificio destinado a ser el famoso laboratorio para labrar la armonía entre toda esa gran familia universal*". Carta de Ciril Freixa, Reus, 2-IX-1864. *El Obrero* (Barcelona), 2-X-1864.

462. MARTÍ: *Los orígenes...,* pp. 35-37.

obrera", i que el socialisme "*no estaba tan desarrollado como fuera de desear*", corroboren aquesta afirmació.[463] En canvi, segons J. Maluquer, fou el corrent republicano-socialista el que triomfà, i en el període de 1861 a 1868 "*efectuó un esfuerzo ingente por constituir en toda la geografía española ateneos obreros, liceos de artesanos, casinos populares y centros de instrucción*", el que equival a agrupacions de base que enquadraven un bon nombre de militants. La forma d'aquestes associacions obreres era diversa: estrictament sindicalistes en zones de predomini del proletariat industrial: mutualistes i cooperativistes en punts de major abundància de formes artesanals -que és sense dubte el cas de Reus; radicals i populistes en centres urbans poc industrialitzats... En definitiva, però, unia a tots ells el comú denominador de confiar en el republicanisme federal la solució immediata de les terribles xacres del sistema.[464]

Pel desembre de 1865 se celebra a Barcelona un Congrés obrer impulsat pels demòcrata-cooperativistes i associacionistes de *El Obrero.* Hi participaren 300 delegats de 40 associacions obreres, que votaren per la protecció mútua, respectant l'autonomia de cada una d'elles. Les cooperatives presents acorden utilitzar recíprocament els productes de cada una. Les societats locals formaran un centre que representi la Federació, l'òrgan de la qual serà *El Obrero* i el centre general, compost pels directors de totes les societats, residirà a Barcelona.[465] La classe obrera reusenca estigué representada en aquest Congrés com a mínim pels membres de la Societat de Teixidors Joan Sotorra i Ramon Pàmies, i també per un representant del "Cos de Directors" de les societats locals. Pel febrer de 1866 participen en la recollida de signatures pel dret d'associació, acordat al congrés.[466]

En el primer trimestre de 1866 es produí una nova vaga obrera a la ciutat, que afectà el ram tèxtil en demanda d'un nou conveni col·lectiu que estipulés els sous: "*Otra vez habían mediado desavenencias entre tejedores y fabricantes, llegando al extremo de quedar enteramente suspendidos los trabajos*". El conflicte fou curt, ja que el 5 de març, amb la intervenció de l'Ajuntament, "*fue restablecida la armonía*", i s'arribà a un nou acord laboral.[467]

Pel juny de 1866, *La Asociación* publicava un article de Josep Güell i Mercader, sobre la classe obrera reusenca. Afirma que "*el movimiento de asociación se manifiesta hoy con más vigor que nunca en todos los centros de alguna importancia industrial en Cataluña*", i posava d'exemple la classe obrera de Reus que és "*donde hasta ahora esta transformación es más manifiesta en el sentido de la cooperación*". Explica sintèticament l'estructura de l'organització sindical de la ciutat: "*Allí los tejedores, albañiles, cerrajeros, fundidores, carpinteros, zapateros, curtidores, cordeleros, etc., tienen su asociación respectiva. Hasta los labradores... han formado una asociación. Cada una de estas*

463. Citat per MARTÍ: *Los orígenes...,* pp. 36-37.
464. MALUQUER: *El Socialismo...,* pp. 304-305.
465. M. NETTLAU: "*Impresiones sobre el desarrollo del socialismo en España*", Madrid 1968, pp. 244-245.
466. Extret del llibre d'actes de la Societat de Teixidors de Reus.
467. BOFARULL: *Anales...,* pp. 403-404. Vegeu *infra* el capítol "La Societat de Teixidors de Cotó a Mà de Reus".

asociaciones tiene un reglamento, su director y caja respectiva. Existe, empero lo que podríamos llamar un pacto federal entre todas ellas. Una junta compuesta de representantes de cada una de las sociedades se encarga de cumplir este pacto. La existencia de todas las asociaciones federadas se considera solidaria, y los fondos de las cajas, comunes a todas ellas en determinados casos bajo el concepto de préstamo sin interés. Esta mutualidad de servicios está produciendo en la actualidad resultados positivos. Ejemplo de ello el taller bazar cooperativo que acaba de establecer la sociedad de trabajadores zapateros [...]". La conclusió de Güell és que "*el espíritu de asociación crece cada día entre los obreros catalanes*" i que "*en el próximo congreso de obreros en Barcelona ha de prevalecer la opinión favorable a las sociedades cooperativistas*" i que les associacions de Reus "*han tomado la iniciativa en este sentido*".[468] El fet és confirmat per Fernando Garrido, que cita Reus entre les ciutats on el moviment cooperatiu havia arrelat.[469]

Una nova onada repressiva es posà en marxa el 1866 i enaiguà aparentment, aquestes associacions, que continuaren funcionant i que ressorgiren amb vigor a la legalitat amb la revolució de setembre de 1868.

Cooperatives a Reus

El moviment cooperativista català prengué dues formes principals: les cooperatives de producció obrera i les cooperatives de consum. La primera realització material important fou la creació el 1864 de La Obrera Mataronense, una cooperativa de producció tèxtil, que començà amb 247 socis, seccions de consum, de crèdits i de socors mutus, a Mataró.[470] La cooperativa de consum més antiga de la qual ha quedat rastre és La Cooperació, integrada per un centenar de famílies obreres a Barcelona. Les cooperatives nasqueren i es desenvoluparen preferentment en els indrets de Catalunya on el sentiment federalista era més viu, i foren quasi sempre influïdes pel Partit Federal, sense que s'imposés cap ideologia determinada als seus components i barrejats obrers de diferents opcions "*mirant-se únicament amb recel justificat als d'idees conservadores o reaccionàries, per ser també els que més sovint estaven incondicionalment al costat del patró*".[471] Les circumstàncies en què havien de moure's les societats obreres les induïen a prendre formes mutualistes i

468. J. GÜELL I MERCADER a *La Asociación,* 3-VI-1866. El text és citat com a significatiu en diversos treballs d'història obrera, com NETTLAU: *La Première...*, pp. 105-107, i a *Impresiones...,* p. 244. El cita també ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* p. 111, entre d'altres.

469. GARRIDO: *Historia...,* IV, *El Trabajador asociado,* p. 137.

470. El poeta i filòsof Bartrina escriví la Memòria de l'entitat, per encàrrec del gerent de la cooperativa, a primers de 1878. J. M. BARTRINA: "*La Sociedad Cooperativa Mataronense...*", on queden ben patents les dificultats de tot gènere que hagueren de vèncer els seus impulsors. L. PÉREZ BARÓ: *Les Cooperatives a Catalunya,* Barcelona 1972, p. 11, anota com a pionera La Económica de Palafrugell, constituïda el 1865, i assenyala com a antecedent la que fundà l'Asociación General de Tegedores, de Barcelona, el 1842-43, i J. VENTOSA i L. PÉREZ BARÓ: *El moviment cooperatiu a Catalunya,* Ciutat de Mallorca 1961, pp. 39-43.

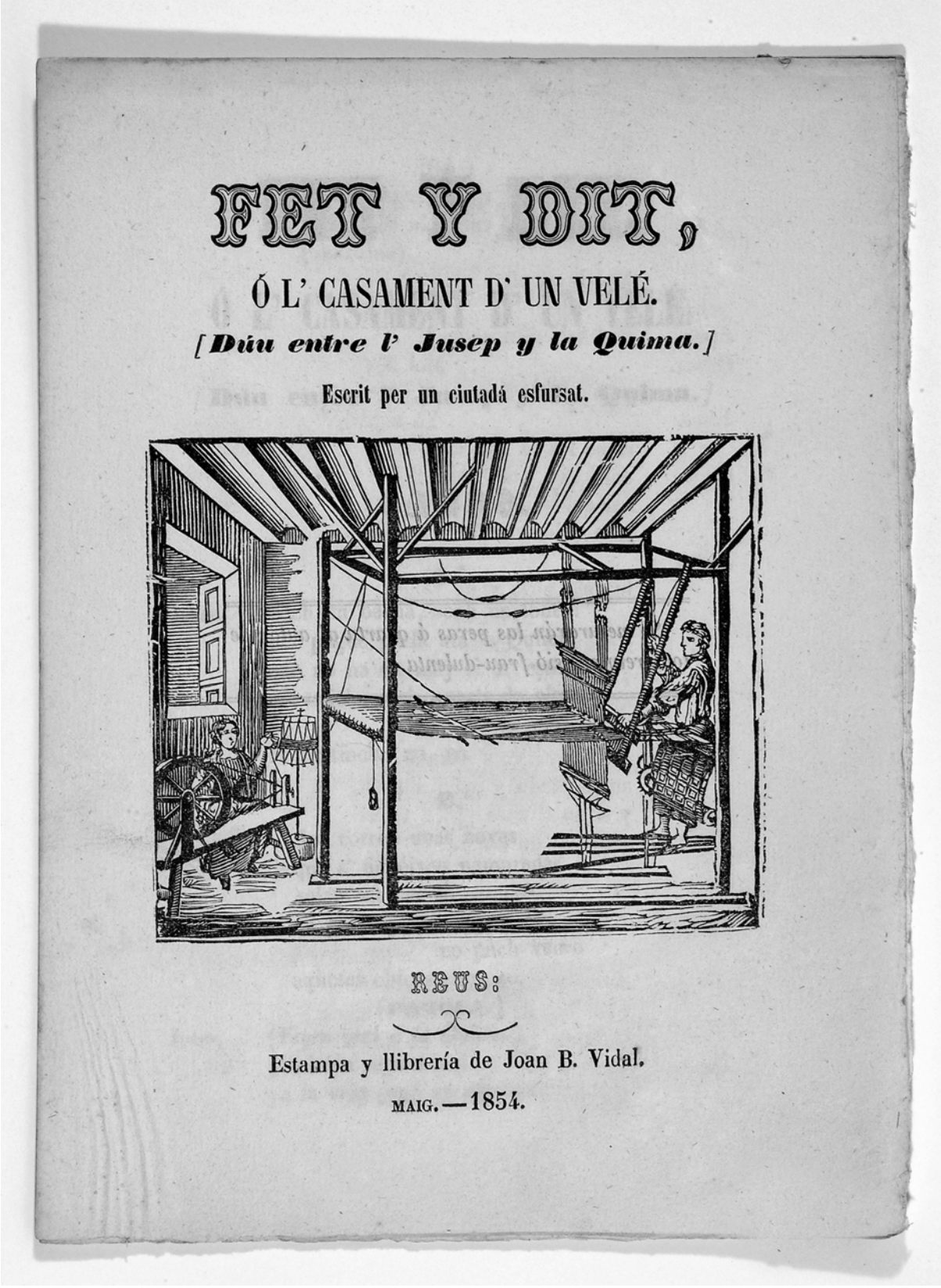
471. GIRALT-BALCELLS-TERMES: *Els moviments...,* p. 50.

cooperativistes, i la mateixa naturalesa de la classe obrera local, i catalana, composta en els seus inicis en bona part d'antics artesans, també els hi disposava. El cooperativisme tenia d'efectiu el sentiment d'ajuda, d'acció conjunta, i algunes de les societats obreres en la dècada de 1860, tenien secció cooperativa o seccions d'ajuda i mutualitats. Aquest cooperativisme liberal era absolutament respectuós amb l'ordre econòmic vigent.

Pocs són els testimoniatges concrets sobre cooperatives de producció a Reus. L'única de la qual ha quedat rastre en aquests anys és "*el taller bazar cooperativo*" que havia establert la Societat d'obrers Sabaters pel novembre de 1865, arran d'una vaga. Els altres testimoniatges conservats d'intents cooperativistes es produeixen tots a partir dels anys del sexenni. Pel gener de 1869, els treballadors de les fleques intenten constituir forns col·lectius arran d'una llarga vaga, i l'altre del juny de 1873, quan els operaris es fan càrrec de la Impremta Catalana, representats per Celestí Ferrando.[472] Moltes altres iniciatives no passaven de projectes, i les que es constituïen, malgrat els esforços i sacrificis dels iniciadors, sucumbien sovint a causa de l'escassetat de mitjans econòmics, o de la repressió política. Respecte a les cooperatives de consum, la Societat de socors mutus La Humanidad, fundada a la ciutat el 1859, endegà una secció com a cooperativa de consum, que no havia de deixar d'existir fins a 1939.[473]

Pel juny de 1870 són publicats pel *Diario de Reus* uns *Estatutos de la Asociación Cooperativa de Reus,* que declara estar constituïda solidàriament amb l'objecte de "*mejorar moral y materialmente las condiciones de existencia del obrero en la sociedad*" , dins l'engranatge econòmic existent. A aquesta finalitat s'havien de dirigir tots els esforços de l'entitat, que se centraven a establir uns magatzems d'articles de primera necessitat per al consum, i crear una caixa d'estalvis per als socis. L'Associació, que no podia prendre part com a tal en cap acte públic, declarava que "*prescinde de clases, religión y partidos*" i per això "*será obligación dentro de las dependencias de la misma, la mas lata tolerancia, pues así corresponde a los principios de libertad y fraterniad que constituyen la base social*". A més els socis contreien l'obligació d'aprendre a llegir, escriure i comptar, si no en sabien, en les classes que s'organitzarien gratuïtament per als socis. Cap notícia no ha estat localitzada, ni de la seva fundació ni del seu funcionament.[474]

472. Vegeu *infra* el capítol "El moviment vaguístic i l'organització per oficis.
473. Vegeu *supra* , "La Societat de Socors Mutus La Humanitat".
474. Els socis havien de comprar un "bono" de valor de 100 rals, que repartiria beneficis trimestrals. L'aportació mínima era de 25 rals. "Estatutos de la Asociación Cooperativa de Reus", 11-VI-1870, signaven pel comitè interí Josep Domènech Sedó, president, Pere Pallarés Miró, secretari, i Hipòlit Sotorrra Vilaseca, tresorer. Publicats al *Diario de Reus*, 12, 14, i 15-VI-1870.

FET Y DIT,

Ó L' CASAMENT D' UN VELÉ.

[Diu entre l' Jusep y la Quima.]

Escrit per un ciutadá esfursat.

REUS:

Estampa y llibrería de Joan B. Vidal.

MAIG.—1854.

Portada d'un romanço reusenc de 1854 on es veu un teler manual
Museu Comarcal de Reus. núm. inv. 843

V

LA SOCIETAT DE TEIXIDORS DE COTÓ A MÀ (1839-1874)
LA LLUITA COL·LECTIVA I L'APRENENTATGE D'UNA IDENTITAT

Els teixidors a mà estaven organitzats sindicalment a la ciutat, més o menys en la clandestinitat, des dels anys 1839-1840, en què hi ha constància de la creació del primer i de més llarga existència dels sindicats obrers locals, la Societat de Mútua Protecció de Teixidors a mà de la vila de Reus o Societat de Teixidors de cotó. Sol·licità la legalització a l'empara d'una ordre governa-mental del II-1839, autoritzant les societats de socors mutus, però malgrat la referència mutualista en el nom de l'entitat, obligat per a poder ser legal, actuà des d'un primer moment com un sindicat, una autèntica societat obrera de resistència. Com a tal, patí diverses i constants prohibicions, com les altres societats obreres del país, i possiblement seguí el mateix ritme que la de Barcelona, legalitzada pel maig de 1840, declarada il·legal pel desembre de 1841, legal el 1842, il·legal el 1843... En aquests primers anys, doncs, existia intermitentment i funcionava, d'alguna manera, sota les més adverses condicions polítiques. Segons Ciril Freixa, la Societat de Teixidors reusenca nasqué el 1840 sota l'influx de la de Barcelona, "*si bien con poca fortuna, por la disolución que se siguió a la Sociedad de tejedores que como a más numerosa debió ser sin duda la que había de influir sobre las de los demás oficios*". El 1849, malgrat la repressió, començà una nova època de la Societat: "*se abrió nuevo registro societario, empezando las persecuciones, calabozos y destierros*" de molts dels dirigents obrers.[475]

Malgrat la constància documental de la seva existència des de 1839 a 1881, i del seu funcionament ininterromput des de 1849 fins a 1874, no s'ha conservat cap tipus de documentació de la creació ni dels primers 15 anys d'existència de la societat, i per tant és difícil saber-ne l'organització i activitat en aquest període. Se sap, però, que els estatuts de l'Associació de Teixidors de Barcelona serviren de model a la resta d'associacions de

475. C. FREIXA: "La opresión y el trabajo", *La Antorcha del Trabajo,* 1-VII-1869. En l'acta de la reunió del sindicat del 9-IX-1864, s'al·ludeix la junta que havia actuat de 1849 a 1855. Vegeu *supra*, "El naixement de l'obrerisme".

teixidors. Segons aquests estatuts s'organitzava amb l'única finalitat d'ésser una societat de resistència a la qual podien inscriure's tots els teixidors d'ambdós sexes. Els socis malalts no havien de cotitzar i les prestacions només s'havien de fer a favor dels socis que estaven en vaga mentre la societat els buscava treball del seu ofici. Els socis havien de procurar, sense recórrer a la violència, que els telers desocupats per algun conflicte laboral no fossin ocupats per altres treballadors. A cada fàbrica, barri, o quadra els socis havien de triar un comissionat que actués com a representant dels socis davant el patró i com a enllaç dels socis amb la direcció de l'Associació. Els comissionats per la seva banda havien d'elegir el director, el comptador i el caixer. Tots aquests càrrecs havien de ser gratuïts, però en el cas del director, que era a més dipositari dels fons recol·lectats, es podia escollir una persona que no fos de l'ofici mentre reunís les condicions de persona arrelada, recta a obrar i de bons costums. Els estatuts sofriren diverses modificacions i en els que es publicaren el 1841 l'Associació declarava que no depenia de cap partit polític i que els seus socis havien de ser obedients a la llei i respectuosos vers les autoritats constituïdes legítimament i reafirmava que la finalitat de l'Associació era d'aconseguir la retribució justa dels seus associats.[476]

El 1849, en un període de reorganització de les entitats socials, la Societat elegeix una nova junta directiva, que actuà en la clandestinitat fins a 1854, en la qual hi figura Ciril Freixa. Les primeres gestions legals conegudes per a la legalització de l'Associació de Teixidors reusenca són del maig de 1851, tres mesos després de protagonitzar la primera vaga tèxtil documentada a la ciutat. Els obrers presenten al governador civil els estatuts de la Societat i la sol·licitud de legalització signada pels teixidors Pere Roig i Pere Francesch. El governador demanà a l'Ajuntament un informe sobre la petició, i el ple municipal del 31 de maig la trameté a la secció d'adminis-tració.[477] L'expedient fou retingut llargament, i no és fins pel juny de 1852, un any i un mes després, quan hi ha notícies sobre el tema. El dia 5 la comissió retorna el dictamen sobre els estatuts de "*la asociación de tejedores que trata de instalarse en esta ciudad*", i informà l'alcalde, Eduard Toda, que aquesta "*es más bien fabril que de socorros mutuos, y que teniendo las de dicha primera clase prescritos sus trámites y reglas en la legislación mercantil vigente, no puede ni debe su señoría proponer cosa alguna acerca dicho asunto*".[478] En la mateixa sessió, en canvi, s'informà favorablement del reglament d'una societat de Pagesos i de diverses de socors mutus posades sota la invocació de sants i mares de déu.[479]

Quan s'instal·len els progressistes en el poder, el 1854, es produeix un canvi polític i a l'empara d'aquell clima de tolerància surt a la superfície legal la Societat de Teixidors.[480] Un

476. OLLÉ: *El moviment...,* pp. 36-37.
477. Actes Municipals 1851, f. 229v.
478. Actes Municipals 1852, f. 331-331v.
479. Vegeu *supra*, "Les societats de socors mutus".
480. Han parlat d'aquesta Societat, TERMES: *Anarquismo...,* especialment pp. 93, 315 i 317; J. F. CABESTANY: "La Sociedad de mutua protección de Tejedores de la villa de Reus", a *I Simposium nacional sobre la industria textil,* Barcelona 1971, p. 177, i amb més extensió ANGUERA: *Economia...,* pp. 66-73. He de fer constar el meu

dels seus llibres d'actes conservat, que comprèn de 1854 a 1874, permet seguir l'evolució interna durant aquesta vintena d'anys, d'aquest sindicat obrer, força important pel nombre dels seus afiliats, que arribaren a ser uns 1.500, i que és representatiu com a organització societària moderada oposada al radicalisme social del bakuninisme. Sovint, s'oposaren a l'internacionalisme revolucionari, malgrat que posteriorment, pressionats per un ambient obrerista partidari de la unificació d'esforços proletaris, formessin part de la Unió Manufacturera. La societat reusenca s'afilià a la Sociedad de Tejedores a mano del Estado en Cataluña, i al Centre Federal de Societats de Teixidors a Mà, la direcció de la qual era a Valls, i que agrupava els artesans que treballaven a la indústria cotonera sense utilitzar els nous telers mecànics.

De 1854 a 1874, la societat fou regida per 21 presidents, el més actiu dels quals fou Marià Grases. El nombre d'afiliats varià considerablement. Pel març de 1862 el president es queixa de tenir "*muy pocos socios*" sense dir-ne el nombre, per l'abril de 1863 diu tenir-ne de 800 a 1.000, pel juliol de 1873 n'hi ha 900, i en els moments de més esplendor arriba als 1.500 associats, que eren els que s'havien de declarar a Barcelona pel setembre de 1869, en què es decideix dir, per estalviar-se les quotes federatives, que només se'n tenen 500. D'aquests, el nombre que participa normalment en les activitats sindicals és sempre molt més baix. Les votacions i assemblees de socis són representatives del nivell de participació. Per l'agost de 1861 voten 319 socis, pel març de 1863 voten 108 socis, pel juny de 1864 ho fan 222, i pel febrer de 1872 es comptabilitzen 133 assistents a una reunió general.

Arran de la primera vaga general catalana, la primavera de 1854, el govern moderat establia la creació de tribunals mixtos locals per a resoldre els conflictes entre patrons i obrers. Segons escriu el secretari del sindicat, el 1854, hi hagué enfrontaments entre els obrers i fabricants de Barcelona que, amb la intervenció de l'Ajuntament, es posaren d'acord per trametre un escrit al govern, demanant la seva intervenció conciliadora. En la resposta estatal s'establia la creació de tribunals de conciliació a tots els pobles amb indústria, integrats per l'alcalde, un tinent d'alcalde i un regidor escollit a sort, amb la finalitat de fer avenir obrers i patrons i fer complir les decisions que acordessin en els judicis. El decret era del 10 de juny i la Societat reusenca naixia legalment en aquell moment i declarava no tenir cap altra orientació i caràcter que donar suport a aquest tribunal i representar-hi els operaris "*para que todo obrero pueda hacer sus reclamaciones*

---

agraïment a aquest darrer que m'ha proporcionat el llibre d'actes, en fotocòpia, que no és en cap arxiu públic. Tot el capítol que segueix és bastit a partir del llibre d'actes, i m'abstinc de consignar de forma permanent la pàgina d'on prové la informació. F. MORA: *El movimiento socialista y societario en España durante el siglo XIX,* Madrid 1968, p. 202, anota que el 1854 es constituïren societats de filadors i teixidors mecànics a diverses ciutat de Catalunya, entre les quals cita Reus, confonent-ho amb la sortida a la legalitat de l'Associació.

en justo motivo".[481] Els esdeveniments polítics foren més ràpids, i amb el canvi de règim se superà aquesta legislació.

La ideologia

La tranquil·litat social que es viu durant el Bienni progressista a Reus va obeir a la col·laboració i adhesió dels dirigents de l'Associació i de l'obrerisme local amb el nou règim progressista. L'obtenció d'un conveni col·lectiu i la creació d'una junta mixta, amb obrers i patrons, i la forta dependència dels sindicalistes respecte als polítics progressistes i demòcrates, i la seva ideologia, fan que no se segueixi a la ciutat la convocatòria de vaga general de 1855, i que els obrers reusencs intentin que els barcelonins tornin al treball, per tal de no desestabilitzar el nou règim. L'admiració que sentien per Espartero fa que els dirigents li escriguin una carta laudatòria i d'adhesió el 24 d'octubre de 1855. Aquest els contesta el 9 de novembre afirmant que "*los honrados trabajadores de esa industriosa ciudad y sus nobles sentimientos no han podido menos que conmoverme, pues respiran el más puro patriotismo y honradez. Efectivamente el amor al trabajo es la base en que descansa el orden social y el bien estar de los pueblos*".

Pel militar, les repetides proves que els reusencs han donat d'amor al treball "*así como de su amor al orden*", fan la ciutat "*más acreedora de la consideración del país, que no podrà menos de admirar la sensatez y cordura*" durant el canvi de règim, amb contraposició amb "*sus hermanos los obreros de Barcelona [que] tenían en agitación a la Capital del Principado por circunstancias que todos lamentamos*". Per aquests motius el militar es compromet a defensar la indústria reusenca i afirma: "*No teman pues los laboriosos habitantes de esa población que yo pueda no ya mirar con indiferencia sino poner trabas a su industria; pues ya que no tengo más norte que la felicidad del país en general*" ja que s'interessarà "*siempre muy particularmente por los que solo anelan vivir de su trabajo, cumpliendo con honradez, este penoso precepto que les impuso la providencia*". I acaba, dirigint-se al president, Josep Prats Marca "*tranquilize V. pues a todos y a cada uno de sus compañeros y cuenten siempre con [mi] afecto*" .[482]

És significatiu de la seva postura ideològica que la Societat que havia començat subscrita al conservador *Diario de Reus*, l'únic diari de la ciutat en aquell moment, se'n doni de baixa, el 4 de setembre de 1855, i se subscrigui a *La Corona de Aragón* de Barcelona, obertament progressista. Seguint el procés evolutiu, el 27 de novembre de 1864 se subscriu al periòdic *El Obrero,* fundat i dirigit per Antoni Gusart, de tendència demòcrata cooperativista. El redactor els havia enviat una carta en la que "*como obreros*

481. "Causas que motivaron la creación de esta Sociedad", dins el llibre d'actes. L'ordre fou publicada com a suplement al *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona,* 14-VI-1854. Vegeu *supra* el capítol "El naixement de l'obrerisme".

482. Llibre d'actes de la societat. Transcrit a ANGUERA: *Economia...,* p. 155.

nos participa que cual periódico no es más que un deliberador de la clase apelataria". El 31 d'agost de 1868 les juntes acorden a proposta de Francesc Ferrer subscriure's a *La Legalidad,* periòdic filo-obrer editat a Gràcia, en el qual col·laboraran. Si la reunió general s'oposés a la idea, determinen pagar ells de la seva butxaca la subscripció. Finalment, el 29 de juliol de 1869 es rep un fullet i una circular de Barcelona sobre la conveniència de subscriure's al periòdic obrer *La Federación, "que tiende a la defensa de los intereses del trabajador",* el primer número del qual sortiria l'1 d'agost. Després d'algunes "observacions" s'acordà buscar subscriptors per al setmanari entre els socis i els seus amics, però la Societat no s'hi va subscriure.

L'emblema adoptat pel sindicat, per l'abril de 1855, era compost de dues figures, que tenien a sobre el lema "*Fraternidad*" i una orla on hi deia "*Tejedores de algodón de la villa de Reus*".[483] Moderats i influïts pel cooperativisme, creuen en la utilitat de l'estalvi popular, i el 23 de març de 1856 acorden, juntament amb altres entitats, demanar a *"los Capitalistas del banco industrial creado nuevamente para que organizen una caja de ahorros para las clases obreras".*

En el Congrés Obrer de Barcelona de 1870 hem vist que els delegats de la Societat defensaren la participació activa dels obrers en la política a favor dels republicans federals, i eren favorables al moviment cooperatiu, enfront del radicalisme bakuninista. La Societat no ingressà aleshores a l'AIT, i tampoc per l'abril de 1873, quan fou comminada a fer-ho per la Unió Manufacturera, de la qual formava part. En realitat el sindicat reusenc havia ingressat a la Unió per defensar millor els seus interessos laborals, però no acabava d'acceptar les tesis bakuninistes ni l'apoliticisme.

La proclamació de la I República, que va obrir nous camins legals per a la reivindicació obrera, accentuà el reformisme dels dirigents de la Societat, i de bona part dels socis. El 28 de febrer de 1873 s'acorda participar en una manifestació de "*todas las clases obreras de la población*" en favor del nou règim polític. El 3 de juliol la societat rebé una carta del diputat per la circumscripció, Josep Güell i Mercader, sobre el projecte de llei de reformes socials, i s'acordà trametre un telegrama al govern de l'Estat "*dando las gracias por las promesas hechas en las Cortes a favor de la clase obrera".* Fou tramès l'endemà, en nom dels 900 associats i mitjançant l'alcalde, felicitant el govern pel seu programa social en què es compromet a ocupar-se de la *"triste situación porque atraviesa la clase obrera".* Alhora, el sindicat oferia al poder executiu tot el suport moral i material *"para afianzar en España la República democrática federal".*[484] En acabar la lectura del missatge es produí"*un pequeño accidente",* molt probablement a causa de les protestes de la minoria internacionalista, i s'aixecà la sessió.

La crisi, embolcallada segurament de ressons polítics, torna a aparèixer pel juliol. Mentre la majoria dels afiliats i dirigents exigien que la Societat no abandonés el camp

483. Dissortadament no se n'ha conservat cap reproducció.
484. Segons *La Redención del Pueblo,* 5-VII-1873.

estrictament sindical, dins l'Associació de Teixidors existia un grup, minoritari, que pretenia orientar-la cap al camí més radical de la Internacional. Les actes d'aquests dies donen referència de discussions i tendències dintre la Societat i es decidí aprovar uns nous estatuts que prohibeixen dins la Societat "*toda clase de política, pero sí toda clase de reclamación en provecho de los tejedores, principiando por la autoridad más pequeña hasta el gobierno constituido, pero pacíficamente siempre que esto se haga*".

Finalment, però, les esperances del sector politicista i republicà federal reben una altra decepció, ja que l'1 d'agost, es llegí una altra carta de Güell "*en la que dice hemos hecho tarde para poder introducir reforma alguna en el proyecto de ley referente a la Clase Obrera*". Pels internacionalistes estava clar: "*es muy sensible que los tejedores de la mano que tanto necesitan la Revolución social están preocupados en su mayoría en las ideas antiguas y como consecuencia reaccionarias*".[485] I, a l'hora de la veritat, les posicions moderades de la Societat no impediren que també fos víctima de la repressió governamental antiinternacionalista, sota la Restauració borbònica, que no arribà, però, a desarticular-la, i que hauria de morir per la pròpia i arrossegada decadència dels telers manuals, des dels anys 40.

Pels drets laborals: les fluctuacions de la combativitat i els atzars de la lluita

El 15 de novembre de 1854 la Societat celebrà la primera reunió general en la nova etapa de legalitat. Es nomenà una comissió d'obrers per negociar i exigir als fabricants que encara no ho feien que paguessin les peces per canes, la mateixa reivindicació, encara, que en el primer conveni col·lectiu de 1837! Pel desembre s'elegiren els components de la comissió, anomenada revisora o "*del escrutinio general de la Clase de Tejidos de Algodón*",[486] i elegeixen també els representants obrers al recent constituït jurat mixt, amb els empresaris i les autoritats municipals.[487] Les negociacions duraren una setmana i els nomenats "*para el arreglo general de trabajos de nuestra profesión*" esmerçaren fins a cinc dies consecutius per a arribar a un acord en les noves condicions de treball, que s'aconseguí, com hem vist, el 29 de desembre.[488] Pel juny de 1855 es posen acanadors dels pams als barris per intentar acabar amb els dubtes i discussions entre fabricants i

485. AIT: *Cartas...,* VI, pp. 54-55.

486. Era formada per Salvador Puigbert, Joan Pallicé, Josep Forcal, Francesc Aleu, Jacint Ferré, Josep Bernat, Jaume Vallverdú, Josep Prats i Marca, i Joan Terrós. Els suplents, per cas d'emergència o detenció, eren Pere Yborra, Ciril Freixa, Pau Verges i Marià Ramon.

487. Foren Joan Pallicé, Francesc Aleu, Josep Prats, Jaume Vallverdú, Jacint Ferré, Josep Bernat, i Salvador Puigbert. Els suplents eren Josep Torcal i Joan Terrós.

488. Vegeu *supra,* el capítol "El naixement de l'obrerisme".

operaris respecte al llarg de les peces.[489] El problema dels telers dispersos als pobles de la rodalia, on es treballava a baix preu, fou persistent en la història del sindicat. Les primeres referències són del juliol de 1855, quan actuen les primeres comissions que examinen els telers que els fabricants reusencs tenien per la comarca.[490]

La Societat de Teixidors reusenca actuà de focus d'irradiació de l'asso-ciacionisme obrer al Camp de Tarragona, com ho prova el fet que el 27 de març de 1856 Josep Prats i Marca, Francesc Aleu i Francesc Martorell fossin nomenats per anar a Tarragona "*a instalar si se puede la asociación de trabajo*" i al mateix temps donar instruccions sobre qüestions de treball. El mateix dia es nomenen Pau Vergés i Joan Capdevila membres de la "*comisión secreta que se ha de sostener relativo a la cuestión de trabajo*". La Societat es preocupa de fer complir els pactes als seus afiliats i per l'octubre de 1857 els demana que no entrin a treballar a menor preu que el reglamentat "*porque tal vez pueda resultar un mal incurable a la clase*". Els recorden que si algun fabricant volia imposar condicions més oneroses al treballador aquest no havia de sotmetre-s'hi sinó que immediatament havia de recórrer a la junta mixta que era la que tenia poder en qüestions de treball i li faria cumplir el pacte. Per la seva part, la junta de fabricants afirmà que des d'aquell dia no litigaria en cap qüestió perquè "*el trabajador que se habrá convenido con su amo, que no pida después reclamación alguna*", ja que calia fer-les abans a la Junta que "*no espera más que trabajos para llevarlos a su debido terreno*".[491]

Pel gener de 1858 l'Ajuntament, a través de la Junta mixta, que havia subsistit malgrat el canvi de règim, comunica a la societat que està disposat a donar feina a 40 o 50 homes, "*los más necesitados de los que están vagando*", si els fabricants també ho feien. Els comissionats del sindicat elegirien tres o quatre persones del seu barri o quadra i si en total excedien de 50 serien sortejats. El 10 de juny, en una reunió general restringida, en la qual s'havien pres les "*medidas precauciones para los acontecimientos que se encuentra rodeada la corporación*", el president de la junta mixta explicà la reunió a l'Ajuntament amb els fabricants i l'alcalde "*tratando de asuntos de trabajo, presentando las causas que podían ocasionar defecto a la paralización de la clase de tejedores*". El delegat obrer explicà la duresa de les negociacions, llargues i infructuoses, i que s'havien dirigit als fabricants en els següents termes: "*Muy deseosos esperábamos esta reunión para encontrar alivio; hoy que nos vemos reunidos fabricantes y juntas mistas, tened compasión de los Padres de familia que están cubiertos de miseria, hagais un esfuerzo vosotros fabricantes que están al poder, sinó la necesidad no tiene toleración: si Uds.*

489. La comissió encarregada era formada per Ferran Salvadó, Francesc Martorell, Gabriel Planchar, Joan Nicolau i Wenceslau Tosquelles. El sindicat gestionà, pel desembre, que els teixidors poguessin cobrar, si volien, la feina feta cada dissabte, però el 12 de febrer de 1856, es revocà l'acord i es deixà pendent la qüestió.

490. La integrada per Francesc Granell, Joan Pau Damià i Jaume Benesanet inspeccionà Vilallonga, el Morell i el Raurell, i una altra, formada per Salvador Gil, Tomàs Grau i Francesc Martorell per a Riudoms, Montbrió i Mont-roig del Camp.

491. El 3-XI-1857 s'aprovà a proposta del president de la junta mixta, recollir signatures d'obrers per a donar més força a la demanda, endegada pels fabricants, que el governador vagi a viure a Reus, i contrarrestar així la recollida de signatures que es feia a Tarragona per destituir-lo.

ocupasen una parte numerosa al trabajo, quizá la Autoridad ocuparia otra parte de los que quedarían. Y no respondió ninguno para la protección del pobre necesitado".[492]

Els fabricants al·legaren que en altres indrets, com a Valls, Igualada i Barcelona, es treballava a un preu menor que a Reus i proposaren que sortís una comissió mixta a constatar-ho. Els representants obrers contestaren que calia l'aprovació de la societat "*porque la junta mixta por sí sola no tiene tanto poder, porque sin la Corporación no es nada*". Com que "*no quedaba ningún recurso para la salvación del trabajador*" s'accedí perquè sortís la comissió.

En realitat, els pactes de treball no sempre es complien i pel juliol de 1860 alguns teixidors havien sofert "*rebaja en su mísero jornal*". Els intents de reducció de salaris continuen pel mes d'octubre, quan es decideix demanar augment de sou, un cop constatat que la situació millora i que es fabriquen nous tipus de teixit. Com que alguns fabricants incomplien l'estadística de preus pactada i vigent, rebaixaven el preu del treball i feien produir algunes noves classes de teixits que no hi eren detallades, la Societat demana la confecció d'una nova estadística, i es crea una junta inspectora per a elaborar-la i vigilar-ne el compliment.[493]

El 15 de desembre de 1860 s'aprovà que una comissió anés a Barcelona per aclarir un malentès que existia entre les societats, i per assabentar-se si era cert que s'hi manufacturaven alguns teixits iguals que els de Reus amb un preu de mà d'obra més baix. Si fos cert, calia "*poner coto a semejante abuso*" que perjudicava els reusencs. Anaren a Barcelona el president Sebastià Murlans i el de la Societat de Blanquers Salvador Aiguadé. Les despeses del viatge les pagà la Societat de Teixidors, i estava previst que si l'assemblea general posava obstacles al pagament, la junta de govern es comprometia a pagar-les de la seva butxaca.

Per l'abril de 1862 una comissió visità el taller del fabricant Segimon per reclamar-li, amb èxit, que pagués al preu de tarifa. Pel març de 1863 una comissió visità tots els fabricants per comprovar quins eren els que no pagaven la llançadora en determinats articles. Pel setembre de 1865 les juntes aconsegueixen que els anusadors no lliguessin cap peça als teixidors que no fossin membres de la societat; als socis se'ls donaria una senya, i els anusadors, a canvi, entrarien al sindicat amb dret a cobrar subsidi en cas de vaga.

El 8 d'abril de 1863 s'interrogà i es jutjà el comportament del teixidor Josep Vinosell.[494] Era acusat d'haver avisat el fabricant Beltran de la visita que li faria una comissió del sindicat per reclamar-li, a prec de l'interessat, que el pagués a preu de tarifa, i no a un d'inferior, mentre que davant l'empresari havia afirmat que ja es conformava amb el que

492. Vegeu *supra* el capítol "Atur, crisi de subsistència i revolta popular".

493. Fou composta per Francesc Salvat, president, Josep Vidal, secretari, i els vocals Pere Domènech, Joan Capdevila, Joan Ribas, Pere Miró i Antoni Seguí.

494. La sessió extraordinària del procés sindical a l'esquirol és transcrita a ANGUERA: *Economia...,* pp. 155-156.

cobrava, comprometent la junta. Vinosell es confessà "*el hombre más culpable que puede haber*" i afirmà que "*hay momentos que el hombre valiera más que dejase de existir por faltarle el valor de hombre, y eso sucede siempre que se deja arrastrar por las mugeres como me ha sucedido a mi*". En descobrir-se la falta "*he visto que mis amigos, los que yo tenía por hermanos, se han separado de mí, me han mirado con desprecio, mi rostro se ha cubierto de vergüenza que no he podido menos de bajar la cabeza*". En aquesta situació, pensà que qui en tenia la culpa era la seva dona i per això "*he estado a punto de separarme de ella*". El secretari amonestà l'acusat i recordà que calia pensar bé el que es feia, per evitar "*faltar a la sociedad, una de las cosas más sagradas que tenemos*". L'acusà d'haver enganyat i compromès la Junta, i per tant 800 o 1.000 homes, que "*no son sus hermanos, lo han despreciado, lo han detestado por haberlos vendido, por haberles hecho tal traición*". S'havia perjudicat ell mateix perquè havia anat contra l'interès de família, "*que es su capital, su crédito, su riqueza, su vida y todo por no querer conservar el deber de hombre que de derecho le pertenece*". Vinosell insistí que arran de la falta "*no tengo amigos, ni tengo hermanos y todo el mundo me desprecia*", demanà el perdó i prometé no tornar a faltar més. El president i el secretari, i la majoria de la junta directiva, es mostraren partidaris d'oblidar l'esdeveniment però, finalment, la reunió general debaté l'assumpte i després de tres intervencions a favor de l'expulsió del soci i tres a favor només de sancionar-lo, es passà a votació. Per 103 vots contra 20, i l'abstenció de la junta, es decidí d'expulsar-lo. El 14 de febrer de 1864 Vinosell demanà, penedit, reingressar a la societat, "*prometiendo no quebrantar ningún artículo*". Les juntes "*al ver sus humillaciones*" acordaren admetre'l provisionalment fins que, pocs dies després, la reunió general confirmà l'admissió.

El 4 d'abril de 1865, vuit socis[495] sol·liciten de la Societat "*el apoyo para implorar a la Autoridad la protección ya fuese de trabajo público para los obreros que careciesen*". Es nomenà una comissió que juntament amb els membres de les juntes s'encarregava de gestionar la petició.[496] El dia 10 s'informa a la reunió general que els treballs han estat inútils i Joan Sotorra s'ofereix, junt amb dos voluntaris, Pere Mives i Miquel Olivelles, per realitzar noves gestions. La reunió de juntes del mateix dia decideix suplir els dos darrers a causa de la seva "*mucha voluntad y convicción [pero] poca ilustración para asuntos tan delicados*", que foren substituïts per Ramon Pàmies i Pere Banús. L'endemà s'informà que Josep M. Pàmies, alcalde, oferia com a particular 200 duros a repartir entre els obrers més necessitats, quantitat que fou acceptada. El 9 de maig la comissió informà a la reunió general que l'Ajuntament "*les había burlado*", ja que el governador de Tarragona els havia promès que s'ocuparien tots els obrers sense feina i que seria la mateixa comissió la que administraria l'allistament. En canvi l'Ajuntament es feia endarrera i només es comprometia

495. Josep Anglada, Joan Gaspar, Tomàs Freixa, Joan Nogués, Josep Sugrañes, Pere Fort, Josep Borràs i Pere Mora.

496. Formada per Joan Sotorra, Josep Font, Pere Banús, Josep Vilà i Josep Vila i Pedrol.

a ocupar una part dels aturats. La comissió viatjà a Tarragona "*para cerciorarse de la verdad del caso*".[497]

La qüestió dels telers dispersos pels pobles de la comarca reapareix deu anys més tard que la primera vegada, i aquest cop s'exigeix als empresaris que els tornin a Reus. La primera acció en aquest sentit és del 19 de juliol de 1865 quan vuit socis[498] demanen a la Societat que "*tome parte para obligar a los fabricantes que vuelvan a Reus los telares que tienen fuera*". La reunió general autoritzà les juntes a gestionar el tema i el 29 de juliol informen que els fabricants Suqué i La Manufacturera de Algodón ja havien accedit a la reclamació, mentre els fabricants Pujol i Camplà s'hi negaven i se'ls havia amenaçat amb la vaga. El mateix dia acorden apujar les quotes i els comissionats Josep Ferrando i Francesc Cailà que feia 3 dies que eren a Valls cercant solidaritat per la vaga informen que la Societat de Teixidors vallenca s'havia compromès a pagar durant dos mesos 24 duros setmanals, amb possibilitat d'allargar el període de subsidi, i que eren a punt d'anar a Igualada i a altres punts industrials per demanar solidaritat.

Els fabricants malgrat les bones paraules no compleixen les promeses i, el 10 d'agost, s'informa que Suqué en lloc de tornar-los encara els fa treballar més. Quan una comissió es traslladà a Montbrió "*se convenció por sus propios ojos que lejos de haber retirado aquellos les pareció que iban con mayor fuerzas*". Immediatament s'anuncià l'inici de la vaga que començarien els teixidors de jacquart, "*y si a esto no sucumbía seguirían todos los demás*". Si el fabricant volia pactar amb la comissió, primer havia de fer acabar a Reus les peces que es teixien a Montbrió. L'endemà, Suqué, que vol evitar la vaga de totes totes, acompanya els dirigents al poble on veuen que dels 24 telers sols n'hi ha 9 en funcionament, fet que els porta a afirmar "*que la confidencia había sido falsa*". La comissió es retirà sense declarar la vaga "*que hubiera sido un acto ilegal*", postura que fou aprovada per la reunió general, malgrat que s'hi presentà una proposta d'Antoni Fusté a favor que es tornés al poble a desmuntar les peces. A proposta de Josep Grau s'aprovà d'exigir al fabricant que en acabar les peces, retornés juntament els telers. El 18 d'agost obtenen el compromís d'ajut econòmic per a tres mesos que havien sol·licitat de la Federació local mitjançant Antoni Ferrer i Francesc Segura. Els teixidors els demanaren la llista de les entitats que contribuïen i la quantia de cada una de les aportacions, que els fou facilitada i comentada en assemblea el 19 de setembre, a petició d'Antoni Marcó. El 22 d'agost, havent tornat els telers a la ciutat, donen el problema per resolt. Segons la crònica de *El Obrero*, la Societat de Teixidors "*acaba de alcanzar una de sus grandes aspiraciones, que contribuirá muy mucho a mejorar la situación material de aquella localidad*". I continua: "*Todos sabemos cuan grande es el deseo de muchos fabricantes de esparramar la fabricación por poblaciones subalternas con el fin de reducir la mano de obra y subyugar*

497. Vegeu *supra* el capítol "Atur, crisi de subsistències i revolta popular".
498. Joan Gras, Wenceslau Sisquelles, Francesc Ferrer, Joan Hernandez, Francesc Monner, Antoni Salomó, Joan Martra i Antoni Domènech.

a mansalba los trabajadores de los grandes centros industriales. Pues bien, en Reus se ha logrado por medio de una operación muy atrevida comenzar el retorno de los telares a la ciudad, pues los fabricantes han conocido ya que no pueden vivir inarmónicamente con el trabajador, puesto que éste unido puede hacer desaparecer su fortuna sin atentar en lo más mínimo contra las leyes de oferta y demanda. No desconocemos que las condiciones de fabricación en Reus son bastante favorables para operaciones semejantes, pero ya que aun a pesar de las aflictivas circunstancias porque atravesamos han salido victoriosas, recomendamos a las sociedades todas no desmayen que sinó les falta el valor aun pueden hacer frente a muchos contratiempos".[499]

El mateix dia en què es dóna el problema per resolt, la Societat acorda "*poner en movimiento a la villa de Valls para la misma cuestión nuestra de obligar a los fabricantes a volver dentro los telares que tienen fuera*". En cas que haguessin de plantejar alguna vaga i necessitessin ajut "*sería una obligación el dárselo*" havent-ho ofert els vallencs quan convenia a la Societat de Reus. El 24 d'agost hi envien Joan Sotorra, Ramon Pàmies i Josep Font que dos dies després informen que la Societat de Valls havia decidit assumir la reivindicació.

L'èxit fou passatger, i els telers es tornaren a disseminar, car pel maig de 1867 estan a punt de rebrostar les tensions i discussions per culpa dels telers dispersos de Bayetó[500] i Camplà, i pel juny de 1868 es torna a fer referència al problema, que fou una de les reivindicacions obreres en els fets de setembre, compartida per la Societat de Teixidors de Seda. La darrera referència al tema és de l'1 d'abril de 1869 quan es donen plens poders a les juntes en l'afer, i es nomenà una comissió encarregada de negociar amb la nova administració.[501]

La força i el prestigi de la societat els permet de signar pactes amb els empresaris com el del 12 d'abril de 1867 referent als preus, amb cinc fabricants.[502] El 18 de març de 1868 s'acordà "*funcionar directamente*" amb el fabricant Suqué, que accepta la nova estadística de preus que li ha presentat la Societat, i el 31 d'agost es reglamenten certs articles que es teixien a la quadra d'aquest fabricant. L'1 de setembre de 1869 es realitza una inspecció als tallers del fabricant Camplà.

El 8 de juny de 1868 una comissió de societats obreres demana a la de teixidors que s'adherís a la petició a les autoritats de treballs públics, proposta que fou "*adoptada sin vacilar un momento*". El dia 12 s'informa que l'Ajuntament havia demanat una llista amb tots els aturats, que havien de portar una certificació feta pel seu fabricant on havia de constar "*que era un trabajador honrado*", el temps que havia treballat amb ell i el que feia

499. *El Obrero* (Barcelona), 17-IX-1865.

500. Bayetó serà una de les víctimes de la violenta revenja popular del 30 de setembre de 1868. Vegeu *supra* el capítol "Atur, crisi de subsistències i revolta popular".

501. Era composta per Antoni Marcó, Pere Banús, Ramon Pàmies, Joan Sotorra, Francesc Ferrer i Cavallé, Pere Aleu i Sebastià Morlans. Els suplents eren Josep Grau, Pere Mercadé, Josep Aiguadé, Josep Sugrañes, Antoni Tondo, Jaume Albi i Josep Solé.

502. Antoni Suqué, Miquel Oliva (a) *Guit*, Jaume de la Felipa, Pere Tarentara i Joan Òdena.

que estava aturat. L'assemblea general d'aturats protestà, però autoritzaren les juntes a actuar com creguessin més oportú. El 27 de maig de 1870 es llegeix l'exposició tramesa a Madrid en demanda d'ajut per als obrers reusencs afectats per una crisi de treball des de feia 5 mesos, i el 13 de juny s'informa de les gestions fetes per aconseguir treballs públics i es trameté un telegrama al ministre de la Governació a Madrid amb el concís missatge de "*contestación urgente*" a la demanda.[503]

Pel febrer de 1873 els fabricants acceptaren la demanda de la societat de no fer favoritisme a l'hora d'encarregar les peces als teixidors, i que aquests no poguessin treballar per dos propietaris alhora. L'acord que "*no se daba ningún privilegio a ningún fabricante, que todos pasasen por su turno regular*", fou imprès i fixat a totes les quadres de teixidors. El 9 de juny s'acordà que es fes acomiadar els declarats esquirols. El 28 de gener de 1874 s'aprova per 96 vots afirmatius i 4 de negatius, la rebaixa d'un quart per cana en un teixit fins que no es desenrotllés a la ciutat, i finalment, el 14 d'abril de 1874 s'augmenta el preu de vuit articles.

La lluita per l'estadística de preus de Catalunya: èxits i fracassos

Una de les reivindicacions més persistents del sindicat tèxtil reusenc fou l'elaboració d'una tarifa o estadística de preus de la mà d'obra per tot Catalunya. Les primeres referències a una estadística general són de 1847 i 1854, iniciada en comissions mixtes de fabricants i obrers a Barcelona, que fou negociada també a Reus.[504] La primavera de 1868, els teixidors inicien noves gestions per a aconseguir-la i evitar que les ciutats on regien pactes de treball fossin "*perjudicadas por la competencia que sufren de algunos fabricantes egoistas de otras poblaciones que para poder ofrecer los géneros más baratos hacen trabajar a los obreros a unos reducidos precios, en términos que trabajando toda la semana le es imposible poder atender a sus primeras necesidades*". "*Para poner remedio a tales abusos*" els treballadors de Reus, Valls i Igualada es posaren d'acord per formar una tarifa general comuna de preus.[505]

503. Vegeu *infra* el capítol "L'AIT a Reus".
504. Vegeu *supra* "El naixement de l'obrerisme".
505. Segons *El Tejedor*, la comissió que havia elaborat l'estadística "*no le guió otra mira que regular la mano de obra a un mismo tipo [...] con el fin de salvar los intereses de todos sus representados, y evitar la triste competencia que venían y vienen haciéndose con notable perjuicio de los intereses generales de la industria fabril? [...] No fue su ánimo reclamar un aumento en la retribución del trabajo [y] tampoco les guió la mira egoísta que algunos les suponen de sacar la fabricación de las poblaciones subalternas, en provecho de los grandes centros industriales*". Editorial de *El Tejedor* (Valls), 7-VI-1871, on queda clara un cop més la seva línia moderada i pactista, en afirmar: "*Siendo nuestro deseo buscar medidas para armonizar el capital y el trabajo, una de las más urgentes necesidades que tienen las poblaciones, es la formación de unas juntas mixtas compuestas de fabricantes y trabajadores para deliberar en provecho de una y otra clase sobre todas aquellas cuestiones que puedan suscitarse. En épocas no muy lejanas en algunas poblaciones se había ya practicado esa medida como era en Barcelona, Reus, Valls, Igualada y alguna otra; y mientras existieron dichas juntas a pesar de tropezar con algunas dificultades respecto los precios que tenían que regir, nunca hubo necesidad de llegar al extremo de la huelga, que tanto perjudica a los intereses de todos. [...] Es necesario pues estudiar medios para que el obrero tenga el trabajo asegurado y respetado, y entonces no es*

L'adhesió reusenca a la iniciativa és de l'abril de 1868, quan una comissió de set obrers estudia el projecte, considerat de molta utilitat per al sindicat, i aprovat el dia 22 per l'assemblea general. El 19 de juny es denuncia l'intent dels fabricants que s'havien reunit per a "*quitarse o escamotearse el precio de la mano de obra*". En una moguda reunió general es decidí que "*se estaba para resistir a todo trance por no dejarse suprimir ni un solo céntimo de la Estadística*", i es donen plens poders de resolució a les juntes. El 26 de juny es parla que "*había mucha necesidad de ponerse a funcionar*" sobre la nova estadística, i pel maig, a petició de la Societat de Teixidors de Valls, subscriuen coordinadament una proposta de modificació de les tarifes d'alguns teixits.[506]

El "*Proyecto para el mejoramiento de la industria algodonera en Cataluña y de la clase obrera que a ella se dedica*" (1868)

Els dirigents de la Societat de Teixidors estaven plenament convençuts de la necessitat de l'estadística de preus pactada en comissions mixtes entre obrers i patrons per a solucionar els conflictes socials a Catalunya. Aquesta qüestió és la causa de l'elaboració i publicació d'un dels únics textos teòrics conservats de procedència obrera, el titulat "*Proyecto para el mejoramiento de la industria algodonera en Cataluña y de la clase obrera que a ella se dedica*", signat per Sebastià Morlans, Marià Grases i Josep Pàmies, dirigents de l'Associació de Teixidors de Reus, el 9 de setembre de 1868. En realitat, fou redactat per l'ideòleg dels republicans federals castelaristes a la ciutat, Josep Güell i Mercader,[507] fet que confirma un cop més l'estreta dependència de l'obrerisme local respecte als federals. El projecte de pacte social comença lamentant la situació per la qual passava a Catalunya la indústria en general i en particular el ram tèxtil, que "*dista mucho de ser próspera, ni siquiera normal. Consecuencia inmediata de este mal estado de la industria, los millares de obreros que en ella libran su subsistencia y la de sus familias, vegetan entre un presente inestable lleno de afanes y miseria, y un porvenir oscuro que amenaza con peligros mayores todavía*". Era indispensable que l'opinió pública fixés la seva atenció en el tema, ja que afectava al "*desenvol-vimiento armónico de grandes intereses sociales que son por naturaleza condición de existencia de la paz y el bienestar*

tan fácil sirva de instrumento a ciertas propagandas perjudiciales a todos en general", en velada al·lusió al bakuninisme.

506. Significativa en aquest sentit la carta del reusenc Salvador Morlans al periòdic *La Legalidad* (Barcelona), 7-VI-1868, en la qual denuncia les pèssimes condicions en què es trobaven els teixidors a mà, escriu:"*Si quieren por de pronto un medio fácil, justo y equitativo en esta misma Reus está, los tejedores le tienen sobre el tapete. El medio es beneficioso para todos, para los industriales, los operarios y por todas las industrias en general. No se necesita para su adopción ninguna clase de protección y no perjudica a nadie absolutamente. ¿Se realizará?*".

507. Fou publicat pel *Diario de Reus,* 15-IX-1868. La paternitat de Güell consta a l'article "¡Así! ¡Así!", a *La Redención del Pueblo,* 23-IV-1873, que el data del juny de 1868 i fa una breu història del pre-sindicalisme reusenc. És analitzat breument per ANGUERA: *La burgesia...,* pp. 43-44, id: *Economia...,* pp. 61-62, i id: *L'ombra de l'estat blanc,* pp. 28-29.

general". Convençuts del caràcter de la situació especial que passaven, i "*presentes a su vista los poderosos motivos que hoy aconsejan la mas esquisita prudencia al tratar ciertas cuestiones*", els obrers que signaven estaven convençuts de fer un servei "*a la paz y a la prosperidad de nuestra trabajada patria*", es proposaven indicar els mitjans "*mas positivos y hacederos [...] sino resolver de una manera completa y satisfactoria para todos, a lo menos con ventaja de la generalidad, la crisis económica que amenaza, con malos sin cuento, a una gran parte de la honrada clase obrera de Cataluña*".

El propòsit del manifest és analitzar les relacions que "*obran de una manera directa en la marcha armónica que debe existir entre amos y traba-jadores*", i es proposen no tan sols "*abogar en pro de la clase que represen-tamos*" sinó que "*al señalar el mal y al indicar los remedios, procuraremos no dejar desatendidos los equitativos derechos de los fabricantes*". Tot això, "*disertando fija siempre la vista en el necesario desarrollo progresivo de la industria nacional*". Constaten que la indústria fabril cotonera de Catalunya, "*hace tiempo que opera sus adelantos progresivos fuera de sus vias naturales. La justa satisfacción de todos los intereses inherentes a esta industria, no siempre es tenida en cuenta en los cálculos de los que impulsan esos movimientos progresivos*". Per això, "*con dolor pero con entera resolución hija del convencimiento lo decimos: Cada nuevo adelanto de la industria fabril, representa un nuevo sacrificio del obrero que en ella interviene*".

Pels teixidors el primer problema del ram fóra que tota modificació negativa del mercat cau damunt dels obrers, que en reben les conseqüències de forma provocada o accidental. Sempre és l'obrer el que s'ha de sacrificar cobrant menys per abaratir el producte i fer-lo competitiu amb els que s'importen de l'estranger:[508] "*el precio de la mano de obra [...] disminuye sensiblemente todos los días*" fins al punt que en determinats centres fabrils "*un obrero, trabajando continuamente y con las mayores condiciones de laboriosidad y aptitud, no gana lo suficiente para atender a su subsistencia*". La injustícia és greu perquè el creixement no és harmònic i s'oblida que el progrés no es pot produir fent més economies, sinó amb més esforç. Maltractar l'obrer, fer-li pagar tot el pes de la crisi, sols provoca "*la falta de perfección en el trabajo producida por el descontento del obrero, y las coaliciones de trabajadores que en más de una ocasión han conducido a los mismos a*

508. "*Enhorabuena que los que pueden y deben se afanen noblemente en elevar nuestra industria al nivel de la estranjera; que trabajen para que llegue el suspirado dia que la industria nacional, por la bondad y baratura de sus productos, haga innecesaria toda prohibición y abra las fronteras de nuestro país al libre comercio del mundo entero; no será la clase obrera de Cataluña quien contraríe y ponga obstáculos a esa aspiración elevada y digna; pero no se olvide que todo avance progresivo fuera de las vias de la equidad y justicia, es un adelanto ficticio y sin naturaleza inestable y nada duradero. Cuanto se adelante en un sentido, se retrogradará en otro: la ciencia que es la esperiencia razonada, enseña que el secreto de la prosperidad de una industria cualquiera, no consiste en trabajar barato, sino en elaborar mayor cantidad con menos esfuerzo; no en cercenar el precio de la mano de obra, sino en hacer mas reproductivo el valor intrínseco de este precio. Los cálculos económicos, las maravillosas combinaciones del crédito, los continuos esfuerzos en el estudio de la industria que se ejerce, el espíritu emprendedor, el celo y el inteligente interés en favor de cuanto en política y en administración pueda influir en favor del progreso industrial, ofrece campo vastísimo a nuestros fabricantes para el mejoramiento de su respectiva industria, sin que de ello salgan pejudicados en lo mas mínimo los intereses de la clase obrera*". *Idem.*

escesos lamentables", i que poden arribar a frenar el desenvolupament progressiu de la indústria. El projecte és un clar exponent del més moderat reformisme social, i es basa en les següents bases d'actuació:

1) Creació en cada centre fabril de Catalunya d'una comissió mixta d'empresaris i obrers per a examinar i aprovar si s'escau l'estadística de preus de la mà d'obra dels articles que s'elaborin a cada localitat. Els signants es comprometien a presentar-los l'estadística, per la qual ja estaven recollint dades. La junta mixta, amb funcionament reglamentat, tindria autoritat per resoldre tots els problemes sobre assumptes de treball entre industrials i obrers.

2) Formalització d'un compromís legal entre patrons i treballadors que en cas de faltar al pacte es podia recórrer als tribunals ordinaris.

3) Possibilitat de variar l'estadística de salaris sempre que ho cregui oportú una majoria de delegats de les juntes mixtes de totes les poblacions.

4) La forma d'elegir i el reglament dels membres de la junta mixta es deixa a l'arbitri dels que hi vulguin participar.

Creuen "*con entera fé que nuestro plan es justo y hacedero, y que basta exponerlo sencillamente a la consideración de quien puede y debe compren-derlo, para que sus efectos beneficiosos salten a la vista, sin otro ausilio que la razón severa y el sentimiento de una justa imparcialidad*". Afirmen que la creació d'una estadística general de jornals respon a la "*necesidad apremiante de encarrilar la marcha de nuestra industria fabril por las vías del progreso real y positivo*". El problema està en el fet que "*mientras el industrial pueda rebajar a su placer el precio del trabajo manual de los artículos que elabora, dificilmente buscará en otra parte donde poder resarcirse del tanto de menos que amenudo le obliga a ceder sus generos la competencia nacional o la estranjera*", provocant l'estancament d'una bona part d'articles tèxtils, sense preocupar-se de modernitzar la tècnica ni la maquinària, i en conseqüència abaratir els productes ja que "*puede con menos exposición y trabajo, alcanzar la misma baratura, escatimando un tanto el jornal del obrero*". El compliment de l'estadística, "*además de preservar al obrero de los males efectos producidos por las exigencias no siempre justas del capital, establecerá la necesaria harmonia en las operaciones de la producción*", i serà també beneficiós per als fabricants. Remarquen que el seu projecte respecta el principi d'autonomia de l'individu, a l'estil del contracte social rousseaunià, que delata la influència del corrent demòcrata individualista en els dirigents dels teixidors reusencs: "*Se basa en un acuerdo libre, espontaneo y voluntario. No es una imposición, es un contrato. El capital tiene sus dere-chos, pero el trabajo los tiene también. Tan solo en el reconocimiento mutuo de estos derechos, puede asentarse el edificio de la prosperidad pública*".

El contracte que proposaven a amos i a treballadors, "*no es obligatorio para nadie;*

queda a la libre y voluntaria aceptación de unos y otros. Nosotros lo creemos conveniente a los intereses generales de la industria, y por esto abrigamos el íntimo convencimiento de que una vez meditado y comprendido, se impondrá a la voluntad de industriales y obreros como se imponen siempre todas las ideas justas y de útil realización. No creemos deber esforzarnos mas, para demostrar evidentemente que el principio de autonomia del individuo sale del todo ileso, de nuestro trabajo de organización económico-industrial". Com a argument per a convèncer els "*no pocos refractarios por sistema o por estolidez a todo pensamiento de reforma que dirán [que] nuestro plan es de imposible realización*", citen l'estadística i la junta mitxta de Reus, creades el 1855 "*y subsistentes desde entonces con entera satisfacción de amos y trabajadores*". Demanen finalment que l'exemple reusenc sigui aviat imitat per les altres ciutats fabrils de Catalunya, "*y lo deseamos en nombre de altos intereses, en nombre de la justicia y del derecho, en nombre de la necesaria armonía entre el capital y el trabajo, en nombre del orden social [...] y del fomento de la industria nacional, tan necesario para la prosperidad de nuestra infortunada patria. ¡Que todos los hombres de buena voluntad, que todas las claras inteligencias comprendan la rectitud de nuestras miras y coadyuven al buen éxito de nuestras trascendentales aspiraciones!*".

*

Tot i que les bones intencions dels dirigents del sindicat i del republicanisme federal, la pretesa concòrdia entre teixidors i patrons a la ciutat, queda absolutament en entredit pels sagnants fets de la nit del 30 de setembre a la ciutat, quan en els primeríssims moments de la revolució de 1868, foren assaltades i incendiades cases i factories tèxtils dels rics més explotadors i compromesos amb l'anterior règim conservador.

Després del canvi de règim de setembre de 1868, en un context de llibertat d'acció, els treballs de l'estadística es reprenen. Per l'octubre es nomena una nova comissió,[509] que rep els informes de les comissions que visitaren diversos pobles. Les despeses de l'elaboració de l'estadística provocaren que s'augmentessin les quotes a 4 quarts setmanals. Sigui com sigui, a nivell nacional, a finals de 1868 s'assoleix un primer acord en la tarifa de preus basada en els jornals de Reus i Valls, els més elevats del ram a Catalunya. "*Después de hacer muchísimos trabajos con consentimiento de las demás poblaciones de su industria*", els teixidors a mà celebraren un congrés el 4 de gener de 1869 a Gràcia, destinat bàsicament a posar a debat la realització de la tarifa de preus, que amb algunes esmenes fou aprovada.[510] Hi participaren comissions de quasi totes les poblacions industrials de Catalunya, i la Societat de Teixidors hi tingué 3 representants, el seu president Marià Grases, Josep Puig i Francesc Aleu.

509. Formada pels mateixos membres de la primera i per Ramon Pàmies, Marià Grases, Josep Pàmies, Josep Puig i Francesc Aleu.
510. *El Tejedor* (Valls), 7-VI-1871.

Les relacions extra-locals del sindicat s'intensifiquen arran de les negociacions de la tarifa. Els contactes continuen i pel febrer els barcelonins es comprometen a no intervenir en la fixació dels preus dels articles que s'elaboren a Reus. Pel març Marià Grases, Ramon Pàmies i Francesc Domingo, mantenen contactes amb l'organització sindical de Valls i participen a Barcelona en part dels treballs d'elaboració de l'estadística. Per l'abril continuaven les negociacions, i Grases informa que estava encara molt endarrerida, però que els barcelonins s'havien compromès a acabar-la i trametre-la arreu en un termini de 15 dies. S'acordà que, si en aquests dies no es rebia, prendrien una decisió autònoma amb les societats de Valls i d'Igualada.

La tarifa fou presentada als fabricants de teixits de Catalunya, i s'aconseguí arribar a l'acord en una comissió mixta: és signat per més de 100 fabricants i 400 establiments, amb intervenció de l'autoritat governativa, que preveia un petit augment salarial que hauria de regir a tot Catalunya a partir del mateix dia.[511] Per aclarir la situació i lliurar finalment l'estadística al sindicat reusenc, el 2 de maig de 1869 visiten Reus Antoni Gusart, president del Centre de Barcelona i fundador del periòdic *El Obrero*, i Llorenç Martí del de Gràcia. Gusart sabia que la Societat reusenca "*estaba muy agitada por no tener la estadística en su poder, haciendo circular voces que en el Centro de Barcelona se estaba haciendo una cosa mala para dar gusto a los SS. Fabricantes*", i contesta que "*eso no ha sido verdad*". Lliurà l'estadística acabada "*esperando que cese ese voto de censura que se había propagado contra el Centro*" i de la sala sortiren vàries veus cridant "*molt bé, molt bé*". Grases elogià els barcelonins, els donà les gràcies en nom de tots els teixidors, i ressaltà "*la gran necesidad que había de estar federados para hacer válida la obra que nos habíamos emprendido*". El representant de la de Gràcia manifestà que "*antes de dejar la federación perderían todos sus intereses*", i Grases s'hi adherí totalment. El teixidor Francesc Ferrer, en canvi, proposà que "*la federación fuese voluntaria y no obligada*", i contestà Grases "*que no era caso de esas proposiciones*", i reafirmà el soci Cardona els acords anteriors sobre federació. Finalment Gusart donà més explicacions sobre la marxa del Centre, afirmant que en el congrés que s'havia de celebrar properament donarien l'estat econòmic.

L'acord laboral fou efímer, ja que "*muchos de los fabricantes que por hipocresía la aceptaron no pasaron muchos días en desdecirse de lo que prometieron*", es feren endarrera i rebaixaren els jornals en les petites poblacions on els obrers no eren sindicats. El trencament del pacte provocà que els treballadors haguessin de fer "*todos los esfuerzos posibles para poder conservar los precios que hoy rigen, organizando las sociedades en las poblaciones que más rebajados trabajan*". Es nomenà, a nivell nacional, una segona comissió negociadora,[512] i el 28 de maig Grases informava que "*por palabras circuladas*

511. *La Federación* (Barcelona), 19-IX-1869. D'entrada sembla que l'increment salarial s'havia de posar en pràctica arreu de Catalunya l'1 de març, *El Protector del Pueblo,* 22-II-1869. Citat per IZARD: *Manufactureros...,* p. 180, "Entre la impotencia...", p. 58.

512. Editorial de *El Tejedor* (Valls), 7-VI-1871.

sobre el Centro de Federación" la junta d'aquest s'havia vist obligada a presentar la dimissió al congrés, i li fou acceptada.

Els problemes amb l'estadística de preus foren freqüents, i pel juliol de 1870 un grup de socis recull signatures per a formar una nova junta mixta que rebaixés els preus d'algunes feines, al·legant que així "*se trabajaría un tanto más*". El dia 28 s'elegí una comissió "*para investigar y matar estas voces que tanto perjuicio nos podrían dar a nuestra sociedad*".[513] El dia 31, en una reunió extraordinària al Saló Filharmònic, Grases refusa enèrgicament la proposta i afirma que ni les juntes "*ni principalmente él, no admitían ni admitía ninguna clase de transacción*". Acusa els fabricants de Catalunya de defensar exclusivament els seus interessos, i de causar el desordre durant l'elaboració de l'estadística. Explica que abans de la Revolució de Setembre de 1868 es convocaren tots els fabricants de Catalunya i de 500 que n'hi havia, en comparegueren 11; a la segona crida n'assistiren 29, i "*por fin dijo que si la fabricación está mala es y ha sido porque los fabricantes tienen la culpa*". Acabà reptant els teixidors disconformes que portessin la iniciativa a algun fabricant, ja que les juntes "*estaban ansiosas de que les viniera alguno para poder exponer las razones tanto una parte como la otra*". Però alguns fabricants havien passat directament a l'acció. Ventura Clariana decidí pagar un quart per cana més barat el treball dels seus teixidors que, atemorits, acceptaren la rebaixa. Les queixes al sindicat foren diverses, com la de Josep Guasch que afirmà que amb la rebaixa "*no se lastimaba tan solo Reus sinó que también se lastimaba Valls*",[514] o la d'Escoda que culpava els operaris, però en definitiva no es pogué acordar res més que investigar la qüestió.

El 1871 continuen els intents d'enfortir la federació i fer complir l'estadística de preus. Per l'abril un delegat del sindicat, Josep Caballé, forma part d'una comissió del Centre Federal que recorregué els pobles fabrils de Catalunya, i el dia 25 explica la situació de cada un d'ells que, en general, es comprometeren a seguir les directrius del Centre Federal de Valls. Durant l'excursió de propaganda Caballé i dos delegats més foren jutjats a Mataró per haver convocat una reunió a Sant Genís de Vilassar sense l'autorització de l'alcalde. La causa quedà "*en suspenso pero al parecer con buenos auspicios*". La tardor de 1871 es repeteix la qüestió: alguns socis del sindicat reusenc fan propaganda per a crear una nova junta mixta que rebaixés els preus de l'estadística. El 29 d'octubre, vuit socis demanen obertament la creació d'aquesta junta, i el 12 de novembre defensen la proposició al·legant que així tornarien alguns telers que els fabricants tenien encara fora de la ciutat, i es proporcionaria feina als teixidors reusencs. Després de moltes discussions, s'acabà la reunió sense prendre cap acord. Pel novembre el sindicat convida els fabricants reusencs a

513. Era formada per Marià Grases, Joan Carbonell, Antoni Marcó, Felip Jané, Jaume Rosig, Domènech Cudó, Josep Guasch, Joan Ferré i Joan Amat.

514. Les notícies falses i la intoxicació informativa foren freqüents en la premsa conservadora de l'època. Així, el *Diario de Reus,* 22-VIII-1871 afirmava, i era transcrit per *La Constitución,* que alguns teixidors de Valls havien abandonat els tallers per dedicar-se a les feines agrícoles, i que els de Reus anaren a ocupar els telers que aquells deixaren, *El Tejedor* (Valls), 1-IX-1872.

anar a Barcelona a participar en els debats d'elaboració de l'estadística. La reunió definitiva amb els empresaris se celebrà el 21 de març de 1872 al Casino Universal de la capital catalana, amb l'assistència de només uns 50 fabricants del sector, dels més de 400 censats a Catalunya. De Reus hi assistiren representants de sis factories.[515] Tres dies després es llegeixen a l'assemblea de la societat els acords de la reunió. Encara per l'agost de 1872 es presentà un projecte de modificació del preu d'alguns articles de l'estadística, es decidí nomenar "*individuos inteligentes*" per a redactar un informe, i la reunió general, en votació, rebutjà la modificació.

Pel març de 1873, aprofitant la nova situació política, la Federació de Teixidors a mà reivindicà altre cop la tarifa de 1869. En un primer moment els empresaris respongueren a la demanda assegurant que l'acceptarien si ho feien tots els altres. El dia 23 se celebrà a l'Ajuntament de Barcelona una reunió convocada pel governador civil, amb empresaris, una comissió del consell de la Unió Manufacturera i teixidors, en la qual els fabricants acceptaren finalment que tornés a regir la tarifa de 1869, que entraria en vigor a tot Catalunya l'1 de maig. Alhora s'acordà que a totes les ciutats es formés un jurat mixt per a "*armonizar las aspiraciones de las clases que representa en provecho mutuo [...] poniendo de acuerdo el capital y el trabajo que es la solución única, valedera y práctica de todos los que [...] se dedican al estudio y resolución de los arduos problemas sociales*". La comissió mixta trameté a tots els sindicats l'estadística aprovada perquè hi fessin de paraula o per escrit totes les observacions que creguessin necessàries, per estudiar-les amb "*estricta sujeción al espíritu de justicia y conciliación que presidirá sus actos*", i sense dubtar de la "*necesidad de hermanar el capital y el trabajo, dos elementos que precisamente han de marchar unidos en provecho mutuo y en beneficio del país en general*".[516] El sindicat reusenc aprovà el 8 d'abril la gestió dels seus delegats[517] en els treballs de formació de l'estadística i s'elegiren els membres del jurat mixt.[518]

Però en la reunió de fabricants celebrada a Barcelona el dia 15 d'abril de 1873, molts es negaren a acceptar l'estadística, ni a cedir a cap de les peticions dels teixidors a mà, la fracció més desheretada del proletariat fabril. Dins d'aquesta onada de retrocés, el 4 de juliol, Puig, membre del jurat mixt, exposà algunes indicacions que li havien fet l'alcalde i alguns fabricants sobre la tarifa. El sindicat hagué de claudicar, i s'acordà, obertament vençuts i fracassats, que tornés a regir la tarifa anterior a l'aconseguida el 1869.

515. Suqué, Josep Pallejà, Tarrats (La Fabril Algodonera), Francesc Vergés, Gabriel Punsoda, i Josep Sugrañes, per Magí Valls i Cia., *El Tejedor* (Valls), 1-IV-1872. Sobre l'expansió als pobles vegeu *ídem,* 1-XII-1871.
516. IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 58-59.
517. Mateu Andreu i Antoni Salomó.
518. Francesc Aleu, Domènech Alberich, Francesc Domingo, Josep Puig i Joan Borràs.

La Societat de Teixidors i les federacions obreres

La Federació Local de Treballadors

La primera referència documentada d'una federació local de treballadors, amb compromís de solidaritat econòmica en cas de vaga, és de 1861: el 6 d'agost la Societat discutí sobre la proposta de "*unión de las sociedades de la clase obrera, ausiliándose mutuamente por la parte que corresponde a cada individuo en caso de operación*", és a dir, de vaga. S'aprovà la unió per una ampla majoria de 87 vots a favor i 2 en contra. El 12 de novembre els presidents de les societats obreres federades invitaren el de la de teixidors a una reunió, però alguna cosa no devia anar prou bé ja que, després d'una llarga discussió, la reunió de juntes de la Societat de Teixidors acordà que no s'havia d'assistir a la convocatòria, per 9 vots contra 6 de favorables. La societat continuà adherida fins al 19 de juny de 1864, tot just acabada una greu crisi, quan es posà a votació la proposta de deixar la "*mancomunación*", que fou aprovada per una ampla majoria de 172 vots, dels 222 votants, contra 45 que votaren continuar-hi, i 5 de nuls. Amb la documentació a l'abast és impossible d'escatir el fons de la qüestió: si les divergències eren ideolò-giques, econòmiques o personals.

Amb l'eufòria del triomf de la revolució de 1868, el 12 de novembre acorden reunir-se amb "*todas las Clases Proletarias para la unión de cuerpos*", proposta defensada per la mesa que exposà "*la necesidad de estar la nuestra corporación con las otras*". La unió és confirmada el 7 de febrer de 1870, quan a instàncies del "*Cos de directors*" de Reus acorden per majoria mantenir-se membres de la federació local. De l'esperit de la Societat n'és significatiu també que el 23 d'agost de 1872 acordés oferir el seu local per a reunions a altres associacions de la classe obrera sempre que fos per assumptes socials.

La federació d'àmbit nacional i les iniciatives col·lectives

Les diferents associacions que existien a Catalunya, tot i que eren independents entre si, es donaven suport mutu. L'ajut es concretava bàsicament a intercanviar-se informació sobre la situació laboral, a ajudar-se econòmicament en els moments de crisi, -diners que en la majoria de casos s'havien de tornar- i a cercar treball i socors per als obrers que havien de deixar el seu poble com a conseqüència d'alguna vaga i buscaven lloc de treball en una altra població. L'Associació de Teixidors de Barcelona fou indiscutiblement el cap del moviment, perquè la constituïa el proletariat més nombrós i combatiu, perquè

despenia més diners a ajudar els altres i perquè entre els seus dirigents destacaren figures com Joan Muns, que esdevingué un dels primers líders del moviment obrer a Catalunya. En general les societats usaven la mateixa tàctica: manteniment de l'esperit de resistència, col·laboració per a resoldre els conflictes interns de les associacions, que tots els associats intervinguessin en la propagació d'aquestes idees noves, fomentessin alhora els intents de federació, fer propaganda, organitzar o reorganitzar les associacions i instal·lar comissions mixtes.

Els intents dels dirigents de Barcelona per a englobar totes les societats de teixidors de Catalunya dins una sola associació, una federació nacional, foren precoços, i per l'octubre de 1841 es publicà un manifest amb el títol de *Sociedad Protectora de los Tejedores de Algodón del Principado de Cataluña*, signat per J. Muns, V. Martínez i J. Miralles, i es projectà crear un fons comú de totes les associacions del ram per a sostenir les vagues arreu del país, contribuint cada una segons el nombre de socis. Ignorem el grau de participació de la Societat reusenca en aquestes primeres temptatives de federació; les primeres notícies de la seva actuació supralocal són de 1850. Aquest any, malgrat "*las terribles persecuciones*", els teixidors de Barcelona impulsen i convoquen una assemblea dels directors de totes les societats de teixidors de Catalunya, "*para acordar las bases para una alianza con el objeto de propagar el espíritu de asociación en todas las poblaciones donde esta industria funcionase*". La primera assemblea fou preparatòria i poc després en fou celebrada una altra, també a Barcelona, amb 37 directors de societats de teixidors, "*a pesar de la vigilancia y persecuciones del gobierno, llegando por fin a tener asociadas a casi todas las poblaciones fabriles*". Com escrivia Ciril Freixa, la de Reus "*tienen el orgullo de ser una de las que han sobrevivido y que más resultados han facilitado a la clase obrera*".[519]

Els dirigents de la Societat de Teixidors es preocupaven d'estar al dia per poder participar en iniciatives col·lectives d'abast nacional, i quan els esdeveniments ho demanaven viatjaven o es posaven en contacte amb altres ciutats. Així, el 18 de març de 1855 s'acorda que es traslladin a Barcelona el president, Pere Aleu, i el soci Josep Prats Marca, per assabentar-se dels esdeveniments; el 22 d'abril de 1856 escriuen a Madrid "*por cuestiones de trabajo*" , i l'agost de 1861 el president va a Granollers responent a la invitació de la Societat d'aquella ciutat per tractar d'assumptes socials.

Seguint la tònica de la majoria dels sindicats catalans, s'aprova per unanimitat, el 18 de desembre de 1861, adherir-se a la proposta de la federació de Barcelona de presentar una petició a les Corts demanant el dret d'associació. Les actes recullen que "*al oir semejante preposición no pudo menos la reunión de manifestar el gran deseo que le anima hacia tan gran idea*", i l'1 de gener de 1862 començà una recollida de signatures per a subscriure l'exposició, i s'elegí una comissió entre els membres de les juntes, que se'n

519. C. FREIXA: "La opresión ..", *La Antorcha del Trabajo,* 1-VII-1869.

responsabilitzà.[520] En una acció similar, immergits en la crisi del cotó, el 27 de novembre de 1862 el president del Cos de Directors de Valls visità Reus com a delegat de la direcció central de Barcelona, i informà de la iniciativa d'escriure una petició a la reina "*para hacerle ver la gran crisis de trabajo que está atravesando la clase obrera de Cataluña a consecuencia de la falta de algodón*". El sindicat féu seva unànimement la idea, i signaren l'exposició tres delegats. La Societat es feia també càrrec d'una part de les despeses de l'acció.

El 14 de novembre de 1865, a proposta de 8 socis,[521] la Societat s'adherí a la iniciativa del periòdic demòcrata cooperativista de Barcelona *El Obrero* de fer un congrés de societats de treballadors a la capital catalana. S'acordà enviar-hi dos delegats i, a proposta de Joan Salas, es demanà que també hi assistissin delegats del Cos de directors local, representant les altres societats obreres, que foren nomenats a primers de desembre. El congrés se celebrà del 24 al 26 de desembre, amb uns 300 delegats, de 40 societats obreres. Hi assistiren els reusencs Joan Sotorra i Ramon Pàmies que donaren compte a l'assemblea de la seva participació al congrés, dominat pels cooperativistes i associacionistes, i explicaren les bases que hi havien estat aprovades. El 18 de febrer de 1866 el Sindicat s'adhereix a la campanya de recollida de signatures de *El Obrero,* aprovada al congrés, per a reclamar del govern que s'autoritzés, mitjançant una llei, l'existència de les societats proletàries.[522]

Durant el sexenni democràtic la Societat de Teixidors participà en altres iniciatives col·lectives i propostes de federació sindical i política. El 4 de desembre de 1868 s'adhereix a la crida *A los obreros de Cataluña*, del Centre Federal de les Societats Obreres de Barcelona en la qual es demanava la celebració d'un congrés obrer català. Se celebrà el 13 de desembre a Gràcia, amb uns 100 representants de 61 societats, i s'hi prengué partit sobre la forma de govern del país i s'acceptà per unanimitat la República federal. El sindicat, tot i adherir-se a la crida, sembla que no assistí al congrés.[523]

El 21 de gener de 1869, es debat la proposta rebuda per carta de Barcelona, de federar-se amb altres societats similars tant pels treballs sindicals com pels polítics. Els teixidors reusencs decideixen que "*para trabajo sí, [para] política no*". Poc després reconsideren la seva actitud i, vistes les garanties que oferia el Centre Federal dels Teixidors a Mà de Catalunya, fou completada i reafirmada la seva unió l'1 d'abril, incitada en bona part per l'anhel de coordinació i d'obtenir la tarifa de preus per a Catalunya. La qüestió de la federació amb el Centre Federal dels Teixidors a Mà fou motiu d'alguna dissensió en la Societat i provocà l'expulsió dels detractors, el 2 de juliol de 1869 en una animada reunió al Saló Filharmònic. S'hi féu una descripció de la "*gran crisis que había en la corporación*

520. Era formada per Josep Mercadé, Martí Ornosa, Antoni Estela, Josep Domènech i Josep M. Sardà.

521. Francesc Ferré i Caballé, Josep Vilà, Esteve Roig, Josep Guasch, Marià Grases, Josep Grau, Ramon Barba i Pere Pàmies.

522. TERMES: *Anarquismo...,* pp. 24-26. Vegeu el Manifest per al dret d'associació a *El Obrero* (Barcelona), 31-XII-1865.

523. TERMES: *Anarquismo...,* pp. 30-32.

por algunos individuos que no querían contribuir estando federados". Es discutí la conveniència de la federació, amb torns de paraules a favor i en contra, i finalment venceren les tesis favorables a continuar-hi, i que "*todos los socios que no querían conformarse con la mayoría, esto es seguir afederados quedasen excluidos de la sociedad*".

Mentrestant, a nivell nacional la situació laboral s'anava deteriorant. L'1 de setembre de 1869 s'informa del "*estado deplorable en que se encuentran las tres clases de Barcelona, tituladas Tegedores mecánicos, hilados y jornaleros*", i dels fets de Centelles on havia esclatat la vaga general i s'havien produït morts, ferits i detinguts. Per aquests motius el Centre Federal cridava a celebrar un congrés a Barcelona per als dies 5 i 6 de setembre, on assistirà Grases, com el més ben informat. En el congrés, convocat per la Sociedad de Tejedores a la Mano del Estado en Cataluña, que agrupava els treballadors de la indústria cotonera que treballaven a mà, es rebutjà una proposició favorable a la vaga general, i s'acordà que havien de preocupar-se només de les qüestions relacionades amb les millores obreres i augment de salari. El congrés redactà un manifest reivindicatiu que fou tramès al govern.[524] Pel març de 1870 s'hi adhereixen i recullen signatures per a una exposició dels obrers adreçada al Congrés de Diputats, i impulsen la formació d'una societat per als teixidors a Vila-seca, que treballaven a baix preu.

La creació a Barcelona i Madrid de seccions de l'Associació Interna-cional de Treballadors i la necessitat de celebrar un congrés que donés forma a les aspiracions socials dels obrers, fou notificat a la Societat. El 21 d'abril de 1870 acorda adherir-se a la crida de la secció de Madrid de l'AIT, anomenada a les actes com a Centro Federal de Madrid, per a celebrar "*una reunión Nacional Internacional*". El congrés obrer se celebrà de 18 al 26 de juny de 1870 a Barcelona i els teixidors hi foren representats per Marià Grases i per Jaume Cardona.[525]

Pel gener de 1871 es decideix no assistir al Congrés de Teixidors a Mà que se celebrava a Barcelona el dia 29, a causa de les "*muchas dificultades y a la falta de organización de nuestra sociedad*". La decisió degué ser revocada sense constar en acta, ja que, en plena contradicció, *La Federación* afirma que els delegats de Reus proposaren i fou aprovat per unanimitat que el Congrés dels Teixidors "*era simpático a las ideas y a la organización social de la grande AIT*".[526]

A primers de març una comissió anà a Valls per "*lograr la completa armonía*" entre ambdues societats que patien algunes dissensions. El dia 4 informa de l'èxit assolit en la missió, que fou ben migrat perquè pel juliol i agost de 1871 es produïren friccions entre la Societat reusenca i la Societat de Teixidors a Mà, dirigida pel Centre Federal de Valls, a

524. *La Federación* (Barcelona), 12-IX-1869, i TERMES: *Anarquismo...,* p. 84. En l'aspecte econòmic es perdonaven als de Reus tots els seus deutes i el sindicat acordà trametre ajut als teixidors de Centelles represaliats.

525. Vegeu *infra* "La participació dels obrers reusencs al Congrés Obrer de 1870".

526. *La Federación* (Barcelona), 5-II-1871.

causa, segons els reusencs, del seu autoritarisme i el del periòdic que editaven, *El Tejedor, Organo del Centro de las sociedades de tejedores a la mano de la Nación Española.*[527]

Arran de la publicació d'aquest periòdic obrer, es produí una nova polèmica obrera., quan fou saludada per l'*Eco del Centro de Lectura,* amb diversos comentaris paternalistes, tot remarcant la diferent orientació de l'òrgan dels teixidors a mà, ponderada i realista, en contraposició a l'exaltada i incendiària de *La Federación,* òrgan de l'AIT: "*Algún periódico de su clase podríamos citar, en cuyas teorías la luz que dicen verter se asemeja más que a la luz de la verdad, al resplandor del incendio*".[528] El comentari provocà una ràpida protesta del sindicalista reusenc Josep Ferrando que, en una carta a *El Tejedor,* adverteix que "*tengais mucho cuidado en no alucinaros con las galantes frases de esta gente que defiende los intereses de la clase media*". Denuncia l'al·lusió velada però clara a *La Federación,* i la intenció d'enemistar els dos periòdics obrers. Es queixa que *El Eco* "*se permite aconsejaros que no olvideis difundir la luz de la instrucción entre la clase a la cual os dirigís y como, según ellos, este solo es el medio de emanciparos y redimiros, no puedo menos de contestar que si hubiésemos de guardar nuestra emancipación para cuando todos estuviésemos instruidos de seguro no llegaríamos al fin, porque muy poco es necesario meditar para comprender que con los medios de que disponemos para instruirnos nos es posible llegar al bello ideal que el citado periódico tanto enaltece. No quisiera, por esto, se dediciese que me opongo a la instrucción, no comprendo toda su importancia en nuestra clase y por lo mismo, el modo de dársela y recibirla*".

Ferrando se solidaritza amb la ideologia internacionalista de *La Federa-ción,* "*porque tengo la fe, que solo de la propaganda de el las podemos esperar nuestra redención*". Finalment retreu a *El Eco* que no vulgui polemitzar sobre els seus articles, ja que "*así podríamos apreciar el pro y el contra y si los que tal pensamos estamos en un error, al demostrarlo nos prestaría un buen servicio a la humanidad*".[529] La nota de *El Eco* provocà també, per al·lusions, la resposta de *La Federación,* que ironitza sobre la indirecta, i la interpreta com a incapacitat de discussió: "*Cegados por la enseñanza oficial, sus redactores no han encontrado ideas para refutar las de los pobres obreros, que no han ido ni en colegios, ni en institutos, ni en universidades, y que apenas saben escribir! Han visto que nuestras ideas no les habían enseñado nada en las clases y academias; no se han preocupado de estudiar la realidad de las cosas, fuera de las ideologías de las aulas oficiales; y han dicho: nuestro maestro no nos lo ha dicho [...] y han deducido que nuestras ideas más se parecen a la luz del incendio que a la luz de la verdad...*". Per *La Federación,* l'òrgan del Centre de Lectura "*siempre se equivoca cuando intenta ocuparse aunque sea indirectamente de la cuestión social*". Afirma que només difereixen de *El*

527. *El Tejedor* (Valls), fou dirigit per l'obrer teixidor vallenc Antoni Carné i hi col·laborà Josep Roca i Galès. En sortiren 25 números entre el 23-V-1871 i l'1-VI-1872, i la seva posició molt moderada, pactista i enemiga de la vaga, el féu polemitzar sovint amb els internacionalistes de *La Federación* de Barcelona.

528. *El Eco del Centro de Lectura,* 30-V-1871.

529. Carta de Josep Ferrando Borràs, Reus, 2-VI, a *El Tejedor* (Valls), 21-VI-1871.

Tejedor en la qüestió dels mitjans per a obtenir l'emancipació social, i que és normal tractant-se d'una qüestió "*tan vasta y tan trascendental*". Reconeixen la vàlua de *El Tejedor* i denuncien *El Eco,* per no voler discutir.[530]

Els teixidors reusencs escriuen durant l'agost a totes les societats federades de Catalunya queixant-se de la marxa del Centre i del seu òrgan de premsa i convoquen un congrés dels centres federats per a debatre-ho. La resposta del Centre Federal de Valls "*por ser tan brusca conmovió los ánimos de todos los oyentes [...], contenía frases repugnantes y desordenadas*", i els reclamava el pagament de quotes endarrerides. Pel setembre el sindicat reusenc denuncia públicament, mitjançant *La Federación,* que l'òrgan dels vallencs, *El Tejedor,* falta als acords presos al congrés de teixidors a mà celebrat pel gener.[531]

Tot i l'antibakuninisme mostrat mesos endarrera, el 8 de novembre de 1871 discuteixen "*si podríamos estar federadas todas las sociedades compuestas de la mano de obra del globo entero*", i el 31 de desembre s'acorda plantejar al proper congrés de Barcelona "*si podíamos pasar a una grande asociación del globo entero*". Les altres propostes de la societat reusenca feien referència al preu de la mà d'obra i a la desaprovació de la línia del periòdic *El Tejedor*.[532] El congrés de la Federació de les societats de Teixidors a mà de la Nació Espanyola se celebrà a Barcelona del 14 al 17 de gener de 1872, amb representants de 65 poblacions catalanes. S'acordà per unanimitat, a proposta de representants de Les Tres Classes de Vapor, "*la fusión de todas las sociedades que tengan relación con las manufacturas fabriles*". Es constatà la necessitat d'una nova tarifa general de preus, consensuada amb la patronal, per evitar la competència entre les poblacions en perjudici dels obrers, i es nomenà una comissió per a elaborar-la, amb la participació d'un delegat de Reus. Tot plegat, segons *El Tejedor,* perquè "*puestos de acuerdo fabricantes y obreros renacerá entre las dos clases la buena armonía, evitando para siempre las huelgas, que en caso contrario, y con sentimiento del Congreso se harían*

530. "*La luz le ofende [...]. El colega tira la piedra y esconde la mano. Luego, por toda agudeza, nos tira una indirecta. Que sepa* El Eco *que nosotros buscamos la luz de la verdad y la encontraremos, sea donde sea, tarde lo que tarde y cueste lo que cueste*", *La Federación,* (Barcelona), 4-VI-1871.

531. Carta de Borràs, Reus 15-VIII, *La Federación* (Barcelona) 10-IX-73. La denúncia de Borràs obre una nova polèmica entre *La Federación* i *El Tejedor* que afirma no haver infringit els acords congressuals i que les idees exposades per les comissions de propaganda que han recorregut diverses poblacions han estat molt ben rebudes "*por los beneficios que los obreros van tocando de nuestra asociación, lo que no se podrá tal vez decir de la Internacional*". *El Tejedor* (Valls), 1-IX-1871. Al mateix número publica una carta del reusenc Tomàs Grau que dóna l'enhorabona als obrers i fabricants de teixits de Valls que han constituït una junta o jurat mixt: "*Yo desearía que esta unión y concordia que hay hoy entre el capital y el trabajo, siguiese siglos. ¡Ojalá todos los pueblos de España imitasen la grande obra que acaba de hacer Valls; de seguro mataríamos de una vez las huelgas y los rencores que hay entre capitalistas y operarios, que tan perjudiciales son para ambas partes! No soy más largo, únicamente diré a todos los operarios que se asocien, que de la asociación sale el bien de todos y el porvenir de nuestras familias*". *La Federación* (Barcelona), 10-IX-1871, recorda als vallencs que són ells i múltiples seccions locals els que els acusen d'infringir acords congressuals, i cita la carta de Borràs.

532. Al congrés es nomenà una comissió per a elaborar un dictamen sobre la línia d'actuació del periòdic, que acordà que el seu contingut fos de "*propaganda social, sin entablar cuestiones ni polémicas inútiles con los otros periódicos*", "El Congreso", *El Tejedor* (Valls), 1-II-1872.

precisas e inevitables".[533] Els delegats reusencs de l'Associació de Teixidors foren Marià Grases Grau, Joan Salas Blanch, Felip Jané Pedrol, Josep Ferrando Borràs i Pere Banús Roig, que, segons el periòdic republicà federal *La Redención del Pueblo*, són "*queridos amigos y correligionarios*".[534]

De retorn a Reus, el 21 de gener de 1872, els delegats informen del desenvolupament del congrés "*y rogaron a la [asamblea] general que tuviera el debido afecto a la asociación y por consiguiente a la Federación pues que solo así es como se puede aliviar nuestra crisis de trabajo*". Dos dies després s'acceptà la proposta de fusió amb les Tres Classes de Vapor, igual que ja havia fet el Centre de Societats de Teixidors a Mà de Valls, defensada per una comissió del sindicat barceloní. La reunió general "*acordó con entusiasmo dicha fusión y con el deseo de aceptar más tarde la fusión por ambas partes en todo lo que tienda en algodón o lanas*". El 18 de febrer es llegiren els acords del congrés de les Tres Classes de Vapor, adherida a l'AIT, celebrat a Barcelona els dies 4 i 5, en el qual es reglamentaren les vagues i es decidí l'organització de la Unió dels Obrers Manufacturers de la Regió Espanyola, o Unió Manufacturera.[535] Continuant amb el procés federatiu, el 28 d'abril de 1872 accepten la proposta d'ingressar a la Unió Manufacturera, feta pel consell interí, n'accepten els estatuts per unanimitat i elegeixen el seu president, Llorenç Martí, com a representant en el congrés constituent de la Unió, que se celebrà a Barcelona del 7 al 12 del maig, amb assistència de 115 delegats, i en el qual foren aprovats els estatuts i l'organització de la Unió.[536]

Si en el congrés del gener de 1871 els teixidors a mà, com a federació d'ofici, s'afilien a la Internacional, i pel novembre es federen amb les Tres Classes de Vapor per formar la Unió Manufacturera, era per raó del prestigi i la força de la Internacional, que forçaven a adherir-se inclús algunes societats poc disposades a acceptar el radicalisme social. El societarisme fracassà quan no s'aconsegueix crear una organització obrera independent, i mantenir allunyats de la Internacional els grups estrictament sindicalistes. Amb tot, la Societat de Teixidors de Reus, com a tal, no arriba a afiliar-se directament mai a la Internacional, tot i la seva pertinença a la Federació de Teixidors que al seu torn pertanyia a la Internacional.

Josep Ferrando fou el delegat de la Societat al II Congrés de la Unió Manufacturera que se celebrà per l'agost de 1872 amb l'assistència de 105 delegats. Els acords es prengueren sobre la conveniència d'organització dels districtes i les unions locals, sobre les facultats del

533. I acaba: "*Salud y constancia [...] y de seguro alcanzaremos nuestra emancipación social, sin perjudicar en nada los intereses de los buenos fabricantes, quienes de seguro nos prestarán todo su apoyo para alcanzar la buena armonía que deseamos entre unos y otros*". "El Congreso", *El Tejedor* (Valls), 1-II-1872.

534. *La Redención del Pueblo,* 3-I-1872. Poc després, durant les eleccions a Corts, es barallen aferrissadament perquè pertanyen a diferents candidatures republicanes.

535. Pels congressos de la Unió Manufacturera he seguit IZARD: "Entre la impotencia...." i *Industrialización y obrerismo...,* pp. 117-119.

536. Vegeu l'article "La Unión Manufacturera Fabril Española", *El Tejedor* (Valls), 1-VI-1872.

Consell de la Unió, que eren únicament per a les qüestions econòmiques, i respecte a les vagues i la publicació de *La Revista Social,* com a òrgan de la Unió.[537]

El III Congrés, extraordinari, de la Unió Manufacturera se celebrà del 10 al 15 de novembre del mateix any, a l'Ateneu Català de la Classe Obrera de Barcelona, amb l'assistència de 121 delegats de 156 seccions. Els teixidors reusencs foren representats per Antoni Fusté i Josep Ferrando Borràs que foren elegits membres del Consell de la Unió dels obrers manufacturers, formada per 8 delegats.[538] Al congrés es produïren notables discrepàncies entre els treballadors manuals i els mecànics. S'acordà, entre altres qüestions, la prohibició, d'acord amb els estatuts, de "*propagar en el seno de la asociación ideas políticas en favor de determinado partido, sea el que fuere*", i es decidí d'impulsar l'organització de cooperatives, dirigir una exposició a les Corts sol·licitant la formació de jurats mixtos, i no fer-se responsable de les vagues que no fossin aprovades prèviament pel Sindicat, que negà que estigués organitzant una vaga general. Segons *La Revista Social* s'acordà també que calia lluitar perquè "*se armonicen los precios de los productos hechos con máquina y los hechos con telar a mano, para aminorar los terribles efectos que, en el estado actual de la industria, produce entre los trabajadores la introducción de las máquinas*". L'acord, com assenyala Izard, no deixa de ser pintoresc, ja que amb l'equiparació d'ingressos es pensava desanimar els industrials partidaris de la mecanització, el que era una mesura retardatària.[539] En canvi, el Congrés de la Federació Regional de l'AIT, tenia ja bastant més clara la qüestió: "*Los tejedores a la mano de Cataluña son en este momento arruinados por la enorme concurrencia que les hacen las máquinas de tejidos a vapor; para sostener la lucha se ven precisados a redoblar sus esfuerzos, a vivir más miserablemente, en una palabra, a vivir en una agonía terrible haciendo esfuerzos estériles porque están irremisiblemente condenados a desaparecer por la fatalidad de las leyes económicas, y su desaparición será tanto más rápida cuanto más los aranceles se transformen en sentido librecambista. Por doquiera las máquinas a vapor se extienden, los métodos manuales están condenados a desaparecer. Las mismas leyes económicas que han introducido la máquina la harán permanecer y progresar indefinidamente, y esta ley solo puede ser contrariada por una invasión de bárbaros o por un cataclismo universal*".[540]

La Societat de Teixidors de Reus, el 6 d'abril de 1873, en una llarga assemblea, després de debatre dues circulars de la Unió, rebutjà en votació la proposta d'adherir-se a la Internacional. Per desgràcia les actes no especifiquen el resultat de la votació ni expliquen les discussions entre les tendències.

537. *La Revista Social* s'editià a Manresa i després a Gràcia entre VIII-1872 i 1875.
538. AIT: *Cartas...,* p. 352, i *El Condenado* (Madrid), 7-XII-1872. Josep Ferrando fou el 1873 secretari de l'Ateneu Català de la Classe Obrera de Barcelona, TERMES: *Anarquismo...,* p. 316.
539. Citat per IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 61-62.
540. Dictamen "*¿Qué se entiende por Obrero?*", a AIT: *Estracto de las Actas del II Congreso Obrero de la Federación Regional Española celebrado en Zaragoza del 4 al 11 de mayo de 1872,* p. 78.

Els delegats de Reus al IV Congrés de la Unió Manufacturera, celebrat a Sabadell del 16 al 19 d'abril, foren Antoni Marcó i Jaume Cardona, en representació de la Societat de teixidors a mà, dels teixidors de vels i de les Tres Classes de Vapor.[541] Hi assistiren 109 delegats de 227 seccions, 102 de les Tres Classes de Vapor i 73 de teixidors manuals. Les principals discussions giraren a l'entorn de la política i de l'AIT. Per una banda un grup de congressistes proposà que les seccions "*apoyen moral y materialmente, y en todo lo que está a su alcance, la idea y la forma republicana democrática federal*". Davant la dificultat d'arribar a un acord, i malgrat que part dels congressistes opinaven que era preferible no parlar més de la qüestió, s'aprovà finalment un dictamen en el qual es deixava clar que el congrés corporativament "*no resuelve nada sobre las cuestiones políticas*".[542] En l'adhesió de la Unió Manufacturera a la Internacional, malgrat la resolució final, és també fàcil veure que una part important dels assistents s'oposava a aquesta decisió, possiblement el mateix grup que havia pretès que les seccions donessin suport a la república federal. Finalment tots els delegats votaren que "*estaban conformes con las ideas Internacionales, no obstante de la repugnancia que les causan las disidencias y rencores personales que entre algunos de sus afiliados ha habido*". Així, "*todos los delegados se declararon, por unanimidad, amigos de la Internacional*", i es recomanà a les seccions locals espanyoles que s'adherissin a l'AIT, "*en seguida que estén convencidas*".[543] El Congrés acordà també aprovar les gestions que s'estaven realitzant per a crear la Unió Manufacturera Internacional, perquè cada dia es feia més necessària "*la federación e íntima solidaridad de todos los obreros de todos los países*". Respecte a les vagues s'acceptà el sistema adoptat al Congrés de Còrdova de l'AIT, i en endavant s'havien de declarar per oficis en massa o per rams d'indústria. També s'acordà fomentar les cooperatives de consum.[544] El dia 18, els delegats reusencs donaren compte de la seva intervenció, que fou aprovada.

Federic Barbé fou el delegat de la Societat de Teixidors, l'únic de la ciutat, al V Congrés extraordinari de la Unió Manufacturera que se celebrà a Barcelona l'1 i 2 de juny de 1873. Hi assistiren només 87 delegats ja que vàries seccions no havien pogut enviar-hi

541. Com a suplents foren designats Felip Jané i Llorenç Martí.

542. Si bé de l'òrgan de la Unió Manufacturera, *La Revista Social,* es desprèn que els internacionalistes es proclamaren repetidament no només desvinculats, sinó també alguns cops declaradament oposats o enfrontats als republicans federals, alguns elements de la Unió Manufacturera, com el sindicat reusenc de teixidors a mà, no participaven en absolut d'aquest antagonisme. A més, les diferències entre els dirigents de la Unió i els federals es veieren reduïdes pel perill que la revolta carlina significà per a la I República i el seu règim de major llibertat política i social, i els dirigents obrers es lamentaren repetidament de la guerra a mort que els declararen els carlins a les zones, relativament industrials, controlades per ells. Així no és d'estranyar que el proletariat fabril català demanés insistentment armes al govern per a defensar-se dels carlins ja que acusaven les autoritats republicanes de poca decisió en la repressió de les insurreccions cantonals o internacionalistes. IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 42 i 44.

543. Si bé en la Unió Manufacturera fou majoritari el corrent bakuninista, l'actitud dels homes de la Unió no queda excessivament clara a causa de la precipitació dels esdeveniments, nacionals i internacionals, que dificultaven una presa de partit definitiva per part dels dirigents del proletariat. Aquesta manca de claredat obeeix també al fet que la Unió era essencialment un sindicat en el qual s'aglutinaven individus de diverses ideologies i inclús purs sindicalistes, preocupats essencialment per millorar la seva situació laboral. Amb tot, com afirma Izard, com a la resta del proletariat organitzat de l'època, predominaven les tendències bakuninistes, si bé algunes seccions no arriben a ingressar a l'AIT mai, com la de Reus. IZARD: "*Entre la impotencia...*", pp. 49 i 50.

544. IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 43 i 64.

representants per manca de temps o per haver-ho impedit els carlins. Es justificava la ràpida convocatòria perquè des de l'1 de maig la Federació dels Teixidors a mà "*los veteranos del socialismo obrero*" estaven "*en lucha y grande lucha, para el planteamiento de la Tarifa del año 1869*". Es discutí sobre la necessitat de les 8 hores de treball, les condicions higièniques dels tallers, la regulació del treball de les dones i nens, i la vaga general. Durant la discussió de la darrera qüestió es perfilà una tendència, a la qual pertanyia probablement el delegat de Reus, que creia que "*las actuales circunstancias no eran a propósito para un movimiento general, siendo además tan revolucionario, debiendo hacerse cuando las libertades no corriesen ningún peligro, y las circunstancias económicas se pusiesen en armonía con las demandas de las clases manufactureras*".

Després d'una llarga discussió s'aprovà l'estratègia del Consell i el Congrés acordà "*llevar a la práctica las reformas expresadas, por medio de una huelga general, lo cual se haría dentro de breve plazo, y una vez consultadas las secciones*". S'aprovà també sol·licitar armes per als treballadors per tal de poder defensar les llibertats davant les forces reaccionàries, i presentar una Exposició a les Corts. El sindicat reusenc aprovà l'actuació del seu delegat i el dia 30 una comissió de Barcelona dóna explicacions sobre els acords presos.

Entre juny i juliol de 1873 augmentaren arreu de Catalunya les reivindi-cacions acompanyades d'accions decidides, algun cop violentes, i s'anava organitzant la programada vaga general. Tot fa suposar, però, que havia crescut el desànim entre els sindicats, o com a mínim, que la majoria de la base no estava disposada a seguir els plantejaments radicals del Vè Congrés, i s'acontentava amb les petites victòries aconseguides o que encara esperava aconseguir. En representació de 40.000 obrers, entre els dos darrers con-gressos la Unió elevà un manifest a les Corts exigint les següents millores:[545]

1) Jornada de 8 hores.
2) Igual salari per ambdós sexes: un mínim de 12 rals diaris.
3) Prohibició de qualsevol treball als menors de 12 anys.
4) Treball retribuït a les presons, correcionals i asils.
5) Més higiene als tallers.
6) Jurats mixtos.
7) Ensenyament obligatori, laic i gratuït.
8) Construcció per l'Estat d'establiments d'esplai i higiene.
9) Cases per a invàlids.
10) Mercats populars.
11) Foment d'obres públiques.

545. Fou important també, cara a obtenir millores parcials en l'aspecte laboral, que se sindiquessin els directors, majordoms i contramestres de les fàbriques i tallers. IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 64-65 i 68.

El VI Congrés de la Unió Manufacturera se celebrà del 3 al 6 d'agost de 1873 a Barcelona, i l'únic delegat reusenc fou Narcís Tomàs. Com que els membres de les Tres Classes de Vapor no volien seguir units amb els teixidors manuals que, com hem vist, es trobaven immergits en unes condicions laborals pitjors i subordinades, es procedí a la dissolució de la Unió i a una reorganització sobre les bases de les Federacions d'ofici.[546] La memòria del Congrés és patètica: "*Compañeros delegados: hace ya algunas semanas que estamos luchando entre la impotencia y la esperanza. Esperá-bamos que las secciones se levantarían de su triste situación, haciendo un heroico esfuerzo sobre todas sus desgracias [...]. La crisis de trabajo, la guerra carlista, y la falta en el cumplimiento de los deberes, han podido más que nosotros. La impotencia nos ha encadenado. No podemos dar ni un pedazo de pan a los pobres huelguistas*".

Remarcaven la greu situació de la Unió i es lamentaven que a causa de la misèria, la guerra civil o "*por la falta de convicción social*", la majoria de seccions no pagava la quota, el que impedia sostenir les vagues declarades,[547] i que la federació que estava en pitjor situació era la dels teixidors manuals. En definitiva, el VI i darrer Congrés de la Unió significava la seva dissolució i l'actuació per separat de les federacions de les Tres Classes de Vapor, tintorers i rams anexos, teixidors a mà, obrers en cànem i gènere de punt. En les mateixes dates aquestes federacions feren els seus congressos parcials.[548]

El cop d'estat del general Pavía fou l'inici de la lenta agonia de les Tres Classes de Vapor. Al cap de poc temps fou decretada la dissolució de l'AIT i sembla que les Tres Classes fou una de les poques organitzacions obreres que no fou dissolta. Però la condició per a subsistir era deixar de ser un sindicat de classe. Òbviament molts fabricants aprofitaren la nova situació política per restablir les condicions laborals anteriors a 1869 i, en definitiva, intentar liquidar definitivament el sindicat, malgrat que aquest sobrevisqués a condició de no provocar ni encoratjar la menor reivindicació. Per l'octubre de 1874

546. En aquests anys, mentre que tendiren a millorar les condicions laborals dels obrers de les Tres Classes de Vapor no ocorregué el mateix amb els teixidors manuals, fet que els conduí, segons Izard, a una notable radicalització, que de fet no es dóna a Reus. Contribuí a separar les federacions el fet que mentre les Tres Classes de Vapor aconseguiren una rebaixa de la jornada, els teixidors a mà, el III-1873 no havien aconseguit encara que els seus empresaris acceptessin la tarifa del II-1869.

547. L'empresariat aprofità la desorientació ideològica i reivindicativa del prole-tariat per intentar fer-los fracassar com més aviat millor. La forma més utilitzada, i més rendible era, segons Izard, pressionar els seus obrers fins que aquests es veiessin en la necessitat de declarar-se en vaga, tàctica que cobria diversos objectius: obligar la Unió a mantenir més vaguistes dels que podia sostenir amb els seus fons de reserva i així minvava la capacitat de resistència i podia desacreditar-la. En aquestes condicions laborals, després de cada vaga perduda, el fabricant podia no admetre els líders sindicals, cosa que li permetia quedar-se amb un proletariat més dòcil i no associat. En casos extrems s'arribava a importar esquirols d'altres localitats per acabar amb els nuclis més reivindicatius. Per altra banda, amb aquesta tàctica els fabricants atacaven la Unió provocant-la i aquesta, o contestava amb l'únic recurs de què disposava, la vaga, —i els dirigents eren conscients que no podien obtenir totes les provocades— o, si no contestava a la provocació patronal, perdia credibilitat, en donar una imatge de tova davant la base sindical. Els ingressos de la Unió eren sempre curts per a mantenir totes les vagues pendents. A finals de 1872 i principis de 1873 el nombre de vaguistes no parava d'augmentar i la situació alarmà altre cop els dirigents del sindicat. A partir d'aquest moment es volgué inaugurar una nova tàctica consistent a no demanar augments de salari, sinó reducció de jornada laboral, i crear cooperatives de consum per a neutralitzar el possible increment del cost de la vida, estratègia que els havien inculcat els mateixos fabricants. IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 52-53 i 54.

548. IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 68-70.

s'afirmava que "*nuestra corporación obrera ha dejado por completo el caracter de sociedad de resistencia, para no ser mas que sociedad de beneficencia y mutuo socoro [...] puro y esclusivamente humanitario [...] y no nos valemos de medios violentos ningunos para hacer colisiones contra el capital*". [549] En el seu acorralament a les restes del sindicalisme la patronal intentà arrasar-ho tot.

Les vagues

Un aspecte força interessant que permet conèixer la lectura del llibre d'actes de la Societat, és la forma de realitzar i sostenir les vagues. En el sindicat coexistien diferents concepcions i postures sobre les vagues com a mitjà d'acció obrera. És significativa la reunió del 21 de març de 1861, en la qual el president exposa que la junta "*ha tenido la fatalidad de hoir por boca de algunos tejedores que no ha obrado cual corresponde a esta o culpandole por este motivo de lesa Sociedad por no saber comprender las afirmaciones de la mayoria de los que componen esta clase*". Malgrat creure que es tractava d'una mala interpretació dels seus actes, o bé, el que era igual, "*de mala voluntad hacia la clase*", preguntà als assistents si ho creien així, o bé "*si están con omogeneidad [sic] sus principios con los nuestros, esto es si están conforme con el principio de operación, que es el que de algún tiempo a esta parte rige*". Tot i que la junta es mostrava convençuda que la vaga "*desagrada a una porción de esta misma clase y algunos [de] la Sociedad están prontos antes de alimentar tales ideas a poner en práctica cualquier medio pasivo por alcanzar nuestro fin*". La Junta vol fer respectar la voluntat "*sea cual fuere, de sus consocios y no perdonará medio que afiance este fin. Y añadió esta pregunta. Están conformes? lo que fue aceptado por unanimidad*". Tot seguit demanà la paraula Francesc Romero que afirma que eren molts els qui de paraula "*adoptan este sistema porque han de confesar que es el mejor camino que se puede seguir*" però que ell ha vist que sovint "*son muchos de estos mismos que no están conformes cuando les toca a ellos y por lo tanto me temo suceda lo mismo si en este caso se llega*". L'acta no recull cap més intervenció.

La primera vaga documentada amb intervenció directa de la Societat és la declarada el 1851, abans de la legalització de la Societat el 1854, i que és analitzada en un altre capítol. Durant l'època de la qual es conserven les actes, la primera vaga és del gener de 1860 a la fàbrica Canals. Durant aquest conflicte, el dia 27, es discutí sobre si calia obrir una subscripció voluntària per a socórrer els vaguistes. Els delegats feren dues propostes: una preveia la subscripció voluntària a part de la quota setmanal del sindicat, i si aquella no cobria les necessitats, es recorreria a les quotes. L'altra proposta, que resultà guanyadora

549. *La Revista Social,* 23-X-1874, on al llarg de l'any següent sortia alguna referència a les Tres Classes, fet que demostra que no havia desaparegut totalment. IZARD: "*Entre la impotencia...*", pp. 77-78, i 81.

en la votació, era augmentar la quota segons la voluntat de cada un, i sense recórrer als diners ja ingressats a la caixa.

Pel juliol de 1860 en un dels tallers, on treballaven obrers no associats, el fabricant havia rebaixat del mòdic sou dels teixidors dos quarts per cana. Un dels afectats acudí a la Societat de Teixidors, "*ya que sus hermanos de trabajo lo abandonan a la saña vil de sus opresores, se siente con valor y se cree prudente de defenderse contra toda esa manada de traidores, diciendo que su subsistencia se veía escaseada mucho tiempo por un escaso jornal, y que ha podido ver o experimentar una rebaja en su ínfimo jornal de algún tiempo a esta parte, y que su angustia llegaba ya a los límites de la desesperación*".

El teixidor "*está dispuesto a operar tan solo con la ayuda de su propia convicción*", inclús si no rebia l'ajut de la Societat, que finalment decidí acceptar-lo com a vaguista, i pagar-li de la caixa de resistència un subsidi. S'acordà també facultar la junta per a socórrer els casos similars que es presentessin i per a "*operar a cuantos creyera necesarios*".

Pel setembre de 1860 es declararen en vaga els treballadors de la fàbrica Bertran, que reben l'ajut econòmic de la Societat. El 4 d'octubre el president exposa que la classe treballadora es trobava en la necessitat "*de poner un dique al torrente invasor que le estaba absorbiendo sus primeras necesidades a causa del afán con que los fabricantes escatiman sin compasión su reducido jornal*". Vist que la Societat només disposava d'una mòdica suma, "*insuficiente para hacer frente a la más pequeña necesidad*", Josep Sugrañes proposà que s'augmentessin les quotes setmanals fins a 4 rals. Salvador Felip proposà obrir una subscripció voluntària, sense apujar la quota, i Jaume Fortuny defensà que "*era preciso hacer cualquier sacrificio para llevar a cabo la idea de operación [y] hemos de dar lo que nos toque a cada cual sea lo que fuere*". S'aprovà a proposta d'Antoni Seguí, que s'obrís a l'acte la subscripció voluntària, i que els subscrits havien de donar totes les setmanes la mateixa quantitat mentre durés la vaga. Segons Seguí, "*nadie ignora que estamos en vísperas de grandes sucesos sociales y nosotros fieles siempre al sistema de operación estamos dando ya los primeros pasos a este fin*". Però es temia que "*los sacrificios acaban un día por vencer a aquella fuerza de voluntad y convicción de causa que los alimenta [y] esto debe un día llevar a la asociación un resultado fatal*". Per això, "*mientras estos sacrificios no sean necesarios, la fraternidad símbolo de la asociación no debe ni puede amamantarse de la sangre de sus propios hijos*". Per Seguí, els treballadors en vaga de la fàbrica Bertran "*se han sacrificado [...] leal y desinteresadamente*" i per això proposava que se'ls pagués les pèrdues que la vaga els havia ocasionat. Finalment, s'autoritzà la junta perquè decidís respecte a la vaga sense haver de convocar contínuament reunió general. El 12 de novembre Salvador Caballé denuncià alguns socis que reprovaven la vaga de la fàbrica Bertran i que públicament havien "*arrojado tales palabras que yo por mi parte no las puedo tolerar*". Els havia convocat a aquesta reunió perquè ho repetissin, però com que no se'n va presentar cap, dedueix que era "*una pura charlatanería*". El president defensà la gestió de la vaga i

l'actitud dels vaguistes i del Sindicat "*dando pruebas del bien que íbamos a experimentar de la operación que tan vulgarmente se reprobaba*". S'acordà per unanimitat una mena de vaga parcial; els vaguistes no podien agafar cap peça de la fàbrica, però sí que ho podien fer els d'altres seccions, mentre no agafessin per treballar les peces que els vaguistes havien deixat. El president demanà que s'apliquessin exactament els acords i que calia "*sofocar las habladurías*" que havien provocat la reunió.

El 23 d'agost de 1862 es declarà, per unanimitat, la vaga al fabricant Prius[550] que pagava només a 25 rals la cana del teixit "*mejicana*" quan el pactat era de 27, i amenaçava amb acomiadar els obrers que no s'hi avinguessin. La comissió del sindicat que anà a casa del fabricant a comunicar-li la vaga obrera, informà que Prius no volia "*sucumbir al precio de la estadística, antes al contrario [...] su deseo era matarla*". Es refermà la declaració de vaga i el president "*les hizo ver el buen resultado que podía darles, si tenían suficiente virtud y orden en todos sus actos*". La vaga acabà tres dies després, el 26 d'agost, amb la claudicació del fabricant.

Durant aquesta vaga un membre de la Societat, Josep Bartomeu, havia actuat d'esquirol, anant a treballar, i per aquest fet fou sotmès a un judici societari, davant les denúncies dels seus companys. Bartomeu al·legà compromisos familiars per no haver seguit la vaga i la junta el castigà posant el seu nom a la vergonya pública durant tres mesos, a la sala de sessions de la Societat.

El 20 de gener de 1863 Josep M. Òdena fou acomiadat de la fàbrica Suqué per haver reclamat el preu de mà d'obra del teixit anomenat "*piqui*". La junta del sindicat es reuní immediatament i acordà pagar-li des d'aquell dia el subsidi de vaga. Com que l'article en qüestió no estava inclòs a la tarifa, s'acordà que Josep Domènech i Carles Gebellí anessin a Barcelona a informar-se. El 15 d'agost de 1864 el teixidor M. Vernis denuncià que a la mateixa fàbrica Suqué li pagaven el teixit "*belgues*" a un preu menor del que estipulava la tarifa. Una comissió visità la factoria i analitzà l'article davant el propietari, que es negà a pagar el quart de ral per cana que demanaven els obrers. La comissió tornà al local del sindicat i informà les Juntes que es reuniren amb tots els teixidors de la fàbrica. Després d'un intens debat decidiren de declarar-li la vaga si no accedia a les peticions. A proposta de Sebastià Murlans es nomena una comissió, formada per ell mateix, Jaume Carbonell Sans, Josep Puig i Ferran Pallejà, que negocià amb Suqué. Murlans fou breu presentant la disjuntiva a l'empresari; li diu: "*Por segunda vez venimos nombrados por la reunión de sus tejedores solicitándole si se atiende conceder la indicada reclamación que se le está aguardando, o si no tenemos que presentarle operación prontamente*". Suqué, sembla que sorprès, replicà que "*no esperaba que en su fábrica se le operase, porque desde que tendría la operación que se le crearían enemigos, y que por eso no aceptaría en que llegase dicho caso*". Per això l'endemà tots els teixidors de la seva fàbrica podien anar-hi,

550. Vegeu ANGUERA: "*Industrials i polítics. La família Prius*", XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, Valls 1989, pp. 185-200.

"*que se les dará todo cuanto necesiten para tejer y se les pagará tal como sea debido en estado estadístico*". La comissió comunicà el petit triomf als teixidors, que donaren les gràcies a Murlans i també al fabricant.

Suqué s'enfrontà amb un nou incident per l'abril de 1871, quan paga a 3 quarts la lliura d'un teixit, que les juntes estimaven que s'havia de pagar a 4. En l'assemblea dels teixidors de la fàbrica "*todas las palabras versaron unánimemente en un mismo sentido: que si es necesaria la operación deber es operar*". Una comissió presentà l'ultimàtum al fabricant, que en rebre l'amenaça de vaga capitulà.

Pel juny de 1865 es declara una vaga al fabricant Pujol, que decideix pagar el teixit "*cusuli*" a 12 quarts en lloc dels 14 que marcava la tarifa. Una comissió del sindicat el visità i el fabricant acceptà verbalment tornar a la normalitat, però va continuar pagant per sota del preu, i acomiada els qui no s'hi conformen. El dia 17 la comissió torna a visitar Pujol, que contestà que només s'havia compromès per les peces que tenien als telers i que continuaria "*arreglándose con los trabajadores*". La comissió marxà "*diciéndole que des de aquel momento le quedaba la operación abierta*". Alguns teixidors no associats abandonaren també el treball i foren admesos com a vaguistes, i cobraren el subsidi. El dia 27 la comissió negociadora "*había sido desatendida*" pel fabricant i la reunió general reafirmà unànimement la vaga. El 5 de juliol Pujol, escriuen, "*por fin ha sucumbido a nuestras reclama-ciones*", i l'endemà es tornà al treball, després de 18 dies de vaga.

El 1866, superada la crisi del cotó, es produïren noves desavinences entre fabricants i teixidors que es declararen en vaga, que fou un èxit de convocatòria ja que, segons Bofarull, "*otra vez habían mediado desave-nencias entre trabajadores y fabricantes llegando al extremo de quedar enteramente suspendidos los trabajos*". El 5 de març, en una reunió extra-ordinària al Saló Filharmònic, s'informà de la posició, les intencions i promeses dels fabricants, i es deixaren les negociacions i la decisió en mans dels comissionats Joan Sotorra, Marià Grases, Pere Banús i Pere Mercadé. El mateix dia, després d'una llarga negociació, els teixidors aconseguiren un conveni amb la patronal, amb la intervenció de l'alcalde Josep M. Pàmies, que estipulava que les peces es pagarien de 19 a 20 quarts, segons les dificultats d'elaboració que presentessin.[551] El 18 de febrer es declaren en vaga dos treballadors del fabricant Vergés, ajudats per la Societat, que els pagà el subsidi corresponent.

Els problemes amb alguns fabricants duraven molt de temps. Així, el 12 d'abril de 1867 el president informa que "*muchos son los días que tejedores faltados de trabajo y buenos socios*" li demanen permís per a poder anar a buscar feina als empresaris Pujol, Bayetó i

551. Diu que amb la intervenció de l'alcalde "*fue restablecida la armonía*", i s'arribà al següent acord laboral: "*Convenio celebrado entre los señores fabricantes y tejedores de Reus, ante el alcalde constitucional D. José M. Pamies, en 5 de marzo del 1866. Se pagará por el asargadol combinado de 27 a 31 cientos, de 8 a 10 pasadas al cuarto de pulgada español, a 19 cuartos, siempre que con los mismos licerones no pueda hacerse otro tejido. En todo tejido que para formar la traviesa se levantasen las dos terceras partes de urdimbre se pagarça un cuarto más. En todo tejido que para su combinación se necesitasen 11 cálcolas, se pagarça un cuarto más. En todo tejido que se tenga que pisar dos cálcolas en un solo pié y de una vez, se pagará un cuarto más. Reus, 5-III-1866. El Alcalde*". BOFARULL: *Anales...,* II, pp.65-66.

Camplà, tallers que estaven en vaga "*desde 2 o 3 años ya, que se ha conservado mandado por la Sociedad*". La crisi féu que s'aixequés el llarguíssim boicot a aquests empresaris.

Aviat reprengué el conflicte, perquè el mateix dia 12 es declarava la vaga a Joan Terrós "*que se ha negado a todas las pretensiones nuestras*", impreses, i que havien estat acceptades pels altres fabricants. En la reunió general es decidí la vaga perquè "*por 2 o 3 comisiones se ha negado a aceptar una mez-quindad tan triste como el aumento que se ha fijado*". Però "*las circunstancias del tiempo no eran oportunas para la clase obrera para poder obrar tal como es debido*", i la vaga, que afectava per primer cop aquest fabricant, se li declarà només en l'article anomenat "*borreta*". Se li féu prometre que a mesura que s'acabessin les peces, no en donaria cap més als teixidors i retiraria l'article. Dies després i en comprovar que no ho complia se li declarà "*de frente*" la vaga de tots els treballadors, que no havien de desfer les peces dels telers fins a una segona ordre de la junta. La vaga durà fins al 29 d'abril en què Terròs féu cridar la comissió de teixidors i claudicà, acceptant el petit augment de preu, inclòs en el conveni que ja havien signat amb els fabricants Suqué, Oliva, Òdena, Tarentara i Felip. Terròs demanà que les peces que hi havia als telers li fossin acabades al preu antic, i la comissió hi accedí per una part de la peça. El 31 la Societat indemnitzà amb un subsidi de 15 dies el teixidor Miquel Martí, que havia estat acomiadat per la seva participació en la vaga.

La darrera vaga a Reus documentada en les actes és la declarada a la fàbrica Canals que durà des del 30 de desembre de 1867 fins al 8 de gener de 1868. Canals havia menyspreat la comissió, negant-se a entrevistar-s'hi, i ni tan sols volgué rebre la petició d'augment que li proposaven, d'un quart per 100 fils, que fou reduïda després a un quart i mig per 1.000 fils. El dia 26 acomiadà una part dels teixidors i es tornà a negar a rebre una segona comissió obrera, i el dia 30 la reunió general li declarava la vaga, que durà una setmana.

Quan per l'agost de 1869 els teixidors de Barcelona es declararen en vaga en demanda d'un augment de jornal, una comissió de vaguistes visità el sindicat per demanar que s'ajuntés a la vaga o demanés un augment de jornal als fabricants, els teixidors reusencs desestimaren les indicacions i no emprengueren cap acció.

Les darreres vagues en què participà la Societat foren en pobles de la rodalia, Vila-seca, Montbrió i Cambrils. A Vila-seca des del febrer de 1870 hi havia problemes laborals; el 5 de maig, després d'informar-se dels treballs que les juntes hi havien fet i persistint "*el mal comportamiento de los fabricantes*" s'acordà declarar-hi la vaga "*lo más pronto posible*". Pel juny, segons *La Federación,* la vaga de les obreres de Vila-seca "*se lleva con valor y entereza por parte de ellas, sostenidas por los tejedores de Reus*". El conflicte fou llarg, ja que per l'octubre encara durava "*y todavía se había de prolongar por más tiempo*". La Societat havia mantingut el pagament del subsidi de vaga durant 18 setmanes

consecutives, i pel setembre les dones renuncien voluntària-ment a la retribució perquè podien guanyar-se la subsistència en les feines agrícoles. Els reusencs agraïren "*tan noble proceder*" alhora que rebateren les acusacions de l'empresari, que qualificava les vaguistes d'egoistes, i assegurava que el dia que s'acabés el suport econòmic dels reusencs "*ellas dejarían de ser asociadas y de resistirse en la huelga*". El sindicat respon que tot són calúmnies i que tant de bo en totes les vagues els obrers corresponguessin com en aquesta, ja que així "*no dudamos que se acabaría ya la lucha entre el capital y el trabajo*". Declara que "*sabrá sostener con todas las fuerzas dicho paro, porque estamos convencidos que las mujeres que le componen también contribuirán por su parte en todos los sacrificios que les corresponden*". La Societat de Teixidors d'Igualada i la de Valls ajudaren també al sosteniment de les vaguistes.[552]

Per l'octubre de 1870 la vaga es declara a Montbrió. A causa de les queixes de les treballadores de Francesc Grasas, una comissió de la Societat de Teixidors de Reus i de la de Valls visiten els tallers i constaten "*las pocas condiciones que tiene este explotador de humano*" i que "*sobra razón a las trabajadoras*", ja que les feia treballar a menys de la meitat del preu que es pagava a Reus o Valls.[553] A Cambrils, pel desembre de 1871, els teixidors dels tallers de Llorenç Coll es declaren en vaga i obtenen la demanda. Tot just acabaren la vaga presentaren la mateixa demanda al fabricant Pau Carles, que concedí la millora immediatament.[554]

La solidaritat econòmica

La Societat practicà una activa solidaritat econòmica amb els teixidors de Reus i d'altres ciutats catalanes, i ajudaren les societats obreres locals de soguers, paletes, teixidors de vels, sabaters, forners, treballadors de La Industrial Harinera, boters, i a les obreres fabrils.

El primer cas que recullen les actes és de l'abril i maig de 1856, quan ajudaren econòmicament la Societat de Soguers, aportant cada un dels teixidors associats un ral a la setmana per a socórrer-los. Per l'abril de 1862 s'ajuda els paletes que treballaven a l'estació del ferrocarril de Montblanc a Reus, que estaven en vaga[555] i havien demanat al Sindicat que gestionés davant la federació local el cobrament dels subsidis de vaga, que la Societat de Paletes no podia cobrar directament per no tenir els sis mesos d'antiguitat reglamentaris.

Pel desembre de 1863 féu un préstec de 2.000 rals a la Societat de Teixidors de Vels, i pel setembre de 1864 es demana a la mateixa societat el pagament d'un préstec de 100

552. *La Federación* (Barcelona), 19-VI i 23-X-1870.
553. *La Federación* (Barcelona), 23-X-1870.
554. *La Federación* (Barcelona), 24-XII-1871.
555. ANGUERA: *Economia...,* p. 96, apunta que potser la vaga és relacionada amb la inseguretat física del treball, perquè s'havien produït accidents mortals.

rals, de 1852, que tot i haver passat 12 anys encara devien. El reclamaven per la possibilitat que es presentessin "*circunstancias especiales y de suma necesidad para utilizar el importe en provecho de la clase obrera de algodón*". La Societat de Velers, malgrat no conservar la documentació d'aquells anys, acordà el 5 de novembre retornar la quantitat.

Alguns cops, però, la solidaritat econòmica amb una societat n'impedia una altra. El 18 d'abril de 1864 la federació local obrera, el "*Cuerpo de Directores*", requerí al president dels teixidors que donés suport econòmic als serrallers vaguistes de la ciutat. Aquest contestà que no era possible, de moment, perquè estaven compromesos a ajudar la Societat de Teixidors d'Igualada, però que quan aquell conflicte acabés contribuïrien amb la quantitat que els correspongués. Alguns dels socis discreparen de les explicacions del seu president i convocaren la directiva anterior, que havia formalitzat el compromís. El dia 22, es presentaren Antoni Ferrer i Joan Rius, que confirmaren la versió però admeteren que no s'havia fixat cap termini per a l'exempció d'altres deures de solidaritat. El cos de directors acordà que la Societat havia de contribuir econòmicament a ajudar els serrallers. El dia 25 d'abril la federació local insistí que havien de donar una resposta, mentre el president dels teixidors insistia en els compromisos previs, i li era denegada la petició que una comissió del mateix cos de directors assistís a la junta dels teixidors. L'1 de maig, la Societat de Teixidors torna a parlar de l'assumpte i "*del trance que atraviesa la Sociedad sobre dicha cuestión*", i decideix deixar 15 dies de termini per a rebre informació sobre la situació d'Igualada. L'endemà, en informar Josep Puig el cos de directors, aquest la desautoritzà i protestà per majoria de vots contra la decisió dels teixidors, que estaven molt dividits en l'assumpte. Davant la derrota, Puig es retirà, amb el permís de la mesa, de la reunió.

El 6 de desembre de 1865 s'acordà socórrer la Societat de Sabaters en la qüestió del seu taller col·lectiu, quan fos necessari, a proposta del Cos de Directors. El 18 de febrer de 1866, aquest demanà als teixidors que ajudessin una part dels sabaters, pagant-los el subsidi com a vaguistes propis. Es rebutjà la petició i se'ls ajudà, a proposta de Ramon Pàmies i Josep Font, amb una subscripció voluntària. El 21 d'abril, una comissió de sabaters en vaga que havien estat acomiadats demana ajut a la societat, que per unanimitat acorda donar-los 427 rals.

El 29 de gener de 1869, s'acordà ajudar econòmicament els forners que s'havien declarat en vaga. Per aquest motiu s'acordà, sense unanimitat, augmentar la quota setmanal a 9 quarts, fins al 16 d'abril, i ajudar-los a recaptar fons venent entre els seus socis accions de 10 rals d'un forn col·lectiu que els obrers intentaven constituir. L'allargament d'aquesta vaga provocà, per l'abril, queixes entre els teixidors, i per això, el dia 20, les juntes recorden l'acord que es prengué d'ajudar els forners fins que acabessin la vaga, i demanen "*que ciertas voces que se propagan por nuestra Corporación desapareciesen*".

El 6 d'abril de 1873, es pagaren 303 rals de despeses d'una comissió de la Manufacturera de Algodón que s'havia hagut de traslladar a Barcelona. Dos dies després, el 8 d'abril, s'acorda donar 40 rals setmanals durant sis setmanes als vaguistes de La Industrial Harinera; l'agost s'ajuda econòmi-cament, mitjançant les Tres Classes de Vapor, per les treballadores de La Fabril Algodonera, que estan en vaga i, finalment, el 21 de maig de 1874, s'acorda concedir un préstec de tot el diner de la caixa a la Secció de Boters, i a més cada setmana se'ls donaria l'import de les quotes, descomptant només les despeses de l'administració.

S'ajudà també teixidors no associats, inclús en èpoques de recessió societària com el 27 de juliol de 1860, quan el president reconeixia que "*la clase en la actualidad se encuentra desanimada sin poder atribuir qué causa lo motiva, pero que no es necesario demostrar grandes razones para cerciorarse quien lo dude de que efectivamente es así. Sin embargo, añade, la idea social jamás la veremos desaparecer totalmente y siempre que haya en nuestro seno quien ese don siente, no cedo no por mi parte una pulgada de terreno al olvido, hijo predilecto de la indiferencia*". Afirmava que "*no trato señores de filosofar maquinalmente, sabed que en este instante tal vez está padeciendo un error la general presunción*" i per provar-ho es disposava a demostrar que era del tot fals que "*entre nosotros no existe la virtud*". Posà a consideració de l'assemblea el cas d'un teixidor al qual d'un sou molt mòdic se li havien rebaixat dos quarts per cana. Els seus companys de treball havien acceptat la rebaixa, però ell, en canvi, "*aun cuando no encontrase en nosotros un apoyo protector, está dispuesto a operar tan solo con la ayuda de su propia convicción*". Alguns dels assistents prengueren la paraula afirmant que calia socórrer el treballador, proposta que fou acceptada. Un altre afirmà que "*este es el justo proceder de la Asociación, ésta es la mejor prueba de fraternidad que pueda verse, y ésta a no dudar es la escala progresiva que darse puede a tan decantada Sociedad*". Declarava que "*la apoyaré con todas mis fuerzas, por mirar en ello lo más sublime*" i per l'altra part respectava la decisió "*por precisa obligación siendo ya la voluntad de la clase*". S'acordà que l'ajut sortís de la caixa de la Societat, que en aquells moments "*se encontraba bastante provista*", i s'autoritzà la junta a socórrer els casos similars que es presentessin.

La Societat fou també solidària amb els obrers d'altres ciutats de Catalunya, i ajudà els teixidors d'Igualada, Valls, Olot, Manlleu i Barcelona en moments de lluita, i quan la seva economia ho permetia.

Els primers a rebre la solidaritat dels teixidors reusencs foren els igualadins. El 29 d'abril de 1855, una comissió de tres obrers d'Igualada arriba a Reus en demanda de solidaritat material per als obrers del seu poble. La societat es fa càrrec de les despeses que ocasiona l'estança dels comissionats i acorda obrir una subscripció voluntària entre els socis per a ajudar els obrers igualadins. El 12 de maig s'acorda buscar col·locació per a 4 obrers d'aquella ciutat, i el 21 del mateix mes s'acorda que tot l'ajut econòmic ha de sortir exclusivament de les subscripcions voluntàries setmanals.

El 10 de maig de 1863, la Societat de Teixidors d'Igualada torna a demanar la solidaritat dels teixidors reusencs. El president del sindicat igualadí, que vingué a Reus, afirmà en l'assemblea general que estava parlant davant la "*digna representación de la nunca bien imponderable Sociedad de Tegedores de Reus digna de ser acatada por muchos conceptos*". La societat reusenca es comprometé a trametre la seva aportació econòmica als vaguistes fins que acabés el conflicte. Pel gener de 1864, en vista que les quantitats que es recaptaven no eren suficients, acorden prendre un préstec de 250 duros, per a continuar ajudant-los.[556]

La Societat de Teixidors de Valls rebé una ajuda pel febrer de 1862. El dia 4 s'informa que la societat vallenca havia declarat la vaga a la fàbrica Asbert feia 4 o 5 setmanes, i com que havia esgotat el fons de resistència i creien que el fabricant cediria en pocs dies, demanaven 143 duros a préstec. Es discutí si se'ls deixaven com a préstec o bé si els eren regalats, "*para que se viese el amor que tenemos a nuestros hermanos*". En la votació vencé la proposta de donar els diners "*sin ninguna obligación de devolverlos*". El 26 de maig de 1867, una comissió de la Societat de Teixidors de Valls demanà "*volver a enlazar la amistad como teníamos anteriormente a acepción de fondos de caja*", proposta que fou ben rebuda i acceptada.

Pel setembre de 1869, acorden donar suport econòmic als obrers represaliats pels fets de Centelles,[557] i el 31 de març de 1870 tornen a ajudar la Societat de Teixidors d'aquella vila. El seu president demana la solidaritat econòmica per a fer front al conflicte que s'havia iniciat al seu poble quan es formà la tarifa de preus ja que els fabricants no la volgueren pagar, acomiadaren els obrers i es produïren incidents i empresonaments. Demanà "*de las bondadosas manos*" dels teixidors reusencs "*que les socorrieran en todo lo que pudieran, que como creia no serían indiferentes de los demás pueblos de Cataluña*". Les juntes oferiren 400 rals a lliurar immediatament, "*y no se podía dar más porque se estaba adeudando alguna cosa*" a més que s'estaven fent diversos treballs per a la Societat. En la reunió general, més generosa, s'afirmà que "*si se pudiesen dar de pronto mil reales que se dieran aunque quedase la caja desmontada*". S'acordà donar-los 500 rals, que els serien lliurats en acabar-se la reunió. Es proposà també d'augmentar la quota, però el president s'hi oposà, de moment, "*viendo la escasez de los trabajos*". El 7 de febrer de 1871, s'adheriren a contribuir amb 500 rals a la subscripció voluntària que s'havia obert a favor "*de los infelices de Santellas*" al Congrés de teixidors celebrat a Barcelona el 23 de gener de 1871.

El 14 de juny de 1871, decideixen ajudar els teixidors en vaga d'Olot, secundant la crida del Centre Federal de Valls. Trameten als vaguistes mitjançant el Centre 1.875 rals, import de les quotes durant 15 mensualitats, "*cantidad un tanto en proporción con los fondos de nuestra caja*". Les juntes remarcaren que aquest esforç es feia malgrat estar en

556. Una visió igualadina de la vaga a CARNER: *Els moviments...,* pp. 45-46.
557. Citat per TERMES: *Anarquismo...,* p. 84.

dèficit amb la Societat de Teixidors de Vels, i el 15 de setembre, després d'una nova petició d'ajut, els envien tots els fons de la caixa. Per l'octubre reberen una carta d'agraïment dels olotins "*que fue muy elogiada*".

El 18 de febrer de 1872, després de rebre 3 cartes en demanda de solidaritat, s'acorda trametre els 400 rals que hi havia a la caixa als obrers en vaga de Manlleu, "*nuestros hermanos huelguistas*", i restituir-los progres-sivament mitjançant una subscripció voluntària.[558] En la reunió del 13 de març es repetiren els mateixos acords. L'1 d'agost de 1873, decideixen ajudar els vaguistes de Badalona, que els havien demanat l'ajut, donant-los els fons de la caixa de resistència i els recaptats en dues setmanes més, descomptant-ne les despeses d'administració.

Les úniques demandes de solidaritat que hagueren de ser rebutjades per manca de fons foren la de la Societat de Teixidors de Badalona, el 29 de desembre de 1865, pel compromís amb el Cos de directors "*y por la crítico de la situación*", i la del Centre Federal de la Classe Obrera, el 5 de maig de 1870, demanant que s'obrís una subscripció voluntària per a socórrer els obrers paperers en vaga de la província de Barcelona.

El funcionament intern

La Societat de Teixidors era organitzada en un primer nivell territorial en 5 districtes. Així, les reunions parcials de socis se celebraven per barris, que eren el passeig, camí de Riudoms, l'"Isla", camí de la Selva i camí de Salou. Començà la seva vida legal amb prou base econòmica per a pagar, des del desembre de 1854, 12 rals diaris als membres de les juntes i a qualssevol teixidors per cada jornal que perdessin treballant per al sindicat a Reus, i pagar-los les despeses del viatge i 8 rals diaris si havien de sortir fora de la població. Aquestes condicions no es pogueren mantenir gaire temps, i en anys posteriors la retribució econòmica de les juntes torna a discutir-se. El 8 d'octubre de 1860, el soci Sugrañes defensà que no només eren els vaguistes els que mereixen la recompensa econòmica pel seu sacrifici, sinó que també els membres de la junta "*que todos sin escepción están ganando su subsistencia con el producto de su trabajo*", havien de cobrar també un subsidi pels jornals perduts per dedicar-se a la Societat. El president li donà les més efusives gràcies en nom de la junta, i es donava per pagat amb les seves paraules. S'obrí un debat i Salvador Felip, en nom de la junta, afirmà que repetiria un i mil cops les paraules del president i que l'acceptació de la proposta era impròpia i irregular, i es produïren murmuracions a la sala. La Junta acordà no prendre part en el debat i deixar completa llibertat de discussió. Finalment, a proposta de Seguí, s'acordà unànimement que els treballs realitzats per la directiva fins en aquell dia fossin considerats "*como gracia*",

558. En dóna constància a *El Tejedor* (Valls), 1-IV-1872.

però que des d'aquell moment calia que es paguessin. Així, pel desembre, el president Sebastià Morlans cobra 20 rals a la setmana com a director de la vaga a la fàbrica Bertran i per dedicar-se exclusivament al sindicat. El dia 8, el soci Agustí Cabré protestà contra el fet que el president treballés en el teler mentre durava el conflicte i s'aprovà per majoria absoluta que el president no podia treballar durant les vagues, i que havia de dedicar-se exclusivament a dirigir els vaguistes, cobrant els 20 rals acordats. Ja el 22 de març de 1862 s'acorda pagar 40 rals setmanals a tots els treballadors que la societat faci estar en vaga.

Respecte al poder de decisió, si bé el 29 d'octubre de 1855 la reunió general acorda un programa d'actuació en el qual es preveia que cada setmana, els dimarts, es reunís l'assemblea general, única amb plens poders decisoris,[559] el canvi en les circumstàncies polítiques fa que la reunió general del 4 de setembre de 1861 donés poders a les juntes "*para hacer todos los trabajos concernientes en favor de la clase y en bien de la asociación*" i les faculta perquè en nomenin una d'auxiliar "*por caso de ser sorprendida la existente*". El 29 de gener de 1862, el president, amb motiu de la presa de possessió de nous membres de la junta, els encarregà que "*no se cansasen de propagar a todos los tegedores la idea de asociación, pues ella es la que nos ha de dar nuestro bienestar y sin ella seríamos lo mismo que un ejército dispersado que el enemigo se apodera de él y por lo tanto queda vencido*".

El 26 de març de 1862, en plena crisi tèxtil, la junta acordà eximir del pagament de la quota el soci que hagués d'estar tres dies a la setmana sense treball. El president féu notar que la Societat es componia "*de muy pocos socios*". Molts no continuaven a la Societat per deure quotes endarrerides, fet pel qual proposà que es donés una amnistia i potser hi tornarien a ingressar. S'obrí un debat amb intervencions en pro i en contra, i finalment s'acordà donar l'amnistia general durant el termini de 15 dies. Passat aquell moment, per ingressar a la societat caldrà abonar totes les quotes endarrerides, i en cas de conflicte la reunió general decidiria l'admissió.

El 10 d'abril de 1862 s'acorda que el que estigués 6 setmanes sense pagar la quota, seria expulsat del sindicat; se l'havia d'avisar a les 4 setmanes. El dia 13 es convoquen els teixidors d'una sola peça per invitar-los a ingressar a la Societat, que els faria una rebaixa a la quota, i que en cas de vaga cobrarien proporcionalment. El 26 d'agost, es decideix que qui reveli algun acord secret societari serà expulsat i el seu nom exposat a la pública vergonya al local. L'1 de setembre, un grup de socis que havien perdut els drets per impagament de quotes demanaren reingressar-hi. Foren acceptats, sense cap vot en contra, "*en vista de que la Sociedad necesitaba socios para poder hacerse los trabajos necesarios para proteger la mano de obra*". Per intentar tornar a captar tots els antics socis, després d'un debat amb intervencions en pro i en contra, s'acordà donar l'amnistia a tots els que devien més de 6 setmanes, i se suprimí el pagament d'entrada als nous socis.

559. I es nomenaren comissionats Jaume Ambort, Vicenta Parés i Tomàs Grau.

El 2 de gener de 1863, el secretari S. Balada constatà "*la decadencia con que estaba la Sociedad, atribuyendo mucha parte de causa a los acomisio-nados, por la poca energía y actividad con que estaban desempeñando sus cargos*". Donà la seva opinió de quines havien de ser les directrius de l'actua-ció sindical, "*pues de lo contrario la Sociedad estaba en vísperas de sufrir una derrota completa*". El dia 8 es decideix cridar tots els socis que devien quotes i indagar quin era el motiu, ja que segons les llibretes de comptes devien 8 i 10 setmanes, i ells afirmaven estar al corrent en el pagament.

El 10 d'abril de 1862, es decidí de redactar un reglament per al règim de la Societat, i es nomena una comissió entre els membres de les juntes.[560] El nou reglament s'aprova el 23 de gener de 1863 amb esmenes en 2 o 3 articles, respecte al redactat inicial. Es decideix fer-ne una còpia manuscrita, perquè no hi havia possibilitats d'imprimir-ho. Entraria en funcionament el primer de març, i es donarien 13 dies de termini per a poder ingressar a la Societat sense haver de pagar drets d'entrada, previstos en l'article 12. L'1 d'abril foren acceptats per unanimitat un grup de treballadors que demanà l'ingrés a la Societat. Afirmaven que no s'havien associat abans per desconèixer l'acord que eximia del pagament dels drets d'entrada.

En el primer trimestre de 1864, la Societat patí una onada repressiva i alguns dels dirigents foren detinguts: "*no puede hacer acuerdos por las crisis que atraviesa sobre las capturas*" i no pot donar "*explicaciones positivas*" per haver-se traslladat els papers i perdut els esborranys amb els acords. A primers de gener es reuniren les juntes per obrir una llista dels individus que es volien oferir voluntàriament a un càrrec directiu per substituir "*algunos capturados*". Havien dimitit el president Joan Salas, el vice-president Josep Domènech i el vocal Tomàs Grau. S'oferiren voluntaris Joan Salas, Jaume Carbonell, Antoni Suñé, Josep Puig, Joaquim Ayguadé, Pau Ferrer i Sebastià Murlans.

El 4 d'agost es decideix que, quan un soci es doni de baixa, el comissionat de la seva secció haurà de convocar una reunió perquè aquell n'expliqui els motius. El dia 17, s'acorda que es porti un llibre de notes on hi hagi apuntats tots els individus que hagin actuat fraudalentament per la Societat, i que s'exposin els noms de tots els socis i de tots els que han abandonat la Societat. El 12 d'octubre, en una reunió general "*bastante discutida*" , s'acorda que cap membre de les juntes pot usar la paraula en contra de la mesa en les assemblees generals. Tampoc no pot exposar una idea nova sense haver-la exposat abans al plenari de juntes, sense cap limitació.

El 18 de maig de 1866, se sanciona Joan Clarassó —un dels abans relativament afortunats teixidors propietaris dels seus telers— a pagar totes les setmanes que ha estat treballant a Reus, i durant 4 anys se'ls prohibeix de tenir cap càrrec i assistir a cap reunió

560. Integrada per Salvador Balada, Pere Mercadé, Llorenç Rodon, Salvador Felip, Sebastià Murlans, Josep M. Sardà, Josep Sugrañes, Francesc Ferré i Antoni Penas. No s'ha conservat, o almenys no he localitzat, cap còpia del Reglament.

de la Societat. Les sancions se li havien posat per ser un dels primers a treure els telers fora de Reus, "*y gastar expresiones ofensivas*" als socis del sindicat.

El 20 de febrer de 1867, el president manifesta que calia que els separats de la Societat hi tornessin a ingressar, així com els que devien quotes. S'acordà ampliar el termini d'admissió gratuïta fins al dia 23, a partir del qual caldria pagar 10 rals, i si no hi entraven serien considerats exclosos. S'acordà també que els que per canvi d'ofici o de residència haguessin d'ingressar a la Societat havien de portar la baixa de l'anterior secció. El 26 de maig es proposà l'entrada lliure a tots els teixidors de Bayetó i Camplà i als de la quadra amb màquines de jacquart del fabricant Suqué, com també a tots els altres separats de la Societat. Es feren reunions per districtes i no havent-hi consens no s'acordà res fins al 30 de maig que es decidí que els que volguessin entrar a la Societat havien de pagar 10 rals de drets d'admissió. Se'ls restringiren tots els drets durant un any, en el qual no podien tenir cap càrrec, ni votar.

Des de finals de maig fins a l'octubre de 1867 les circumstàncies polítiques generals de repressió feren que no es poguessin reunir les juntes del sindicat. El 26 d'octubre, "*habiendo transcurrido ya los acontecimientos que les privaba reunirse por las circunstancias de aquel período de tiempo*", es tornen a reunir i nomenen una comissió per a organitzar eleccions als càrrecs de les juntes.

El 4 de febrer de 1868, acorden una amnistia general excepte per als defraudadors. El 22 d'abril accepten l'ingrés d'un soci, que ha de pagar les quotes endarrerides. En canvi, el 10 de juny, es rebutja la petició d'ingrés de Salvador Cavallé "*por los muchos defectos que tenía en contra de nuestra institución*". L'estiu de 1868 l'increment dels assumptes de treball és tan considerable que la reunió de juntes del 31 d'agost reconeix "*la imposibilidad de darles el curso que corresponde con nuestra actual organización y circunstancias porque se atraviesa*". Per això Marià Grases, Josep Pàmies i Sebastià Morlans, elegits per unanimitat, són alliberats i designats com a comissió permanent amb plens poders per a actuar "*por el bien de la clase que representan*". Cobraran un sou de 12 rals diaris, com preveia el reglament, però queden obligats a ocupar-se del seu teler durant una hora diària, i donar els guanys a la caixa de la Societat.

Els primers moments de la nova sortida a la legalitat de la Societat, arran de la Revolució de Setembre, foren de reorganització i de captació de nous socis. La participació activa de teixidors associats en la violenta revolta popular de la nit del 30 de setembre, queda reblada per la detenció que sofrí el teixidor Francesc Freixa. El 9 d'octubre de 1868 M. Grases i S. Morlans informen de la detenció i "*la crisis que habíamos atravesado y el no poder reunir más que la comisión nombrada para representar la clase*", que cessava aquell dia. El 6 de novembre es reconeix "*la necesidad que había de abrigar a todos los operarios que se hallaban fuera de la Sociedad*" i s'acorda deixar-los l'entrada lliure a excepció dels expulsats per defraudadors. El 29 de gener de 1869, alguns socis

denunciaren "*que por las afueras se gastaban expresiones que agrababan [sic] a las Juntas*", i per aquest motiu el president féu constar en acta que per totes les reclamacions i totes les qüestions que els socis creguessin tenir el dret de saber, s'havien de dirigir a la directiva.

Els aixecaments federals d'octubre de 1869 col·lapsaren la vida de la Societat. A mitjan gener de 1870, es reuneixen novament els directius que afirmen que "*después de tanto tiempo que había estado exigido así las circunstancias críticas de la Nación, ya era hora de reunirnos toda vez que se había levantado el estado escepcional de sitio*". El dia 18 explicaren a la reunió general l'actuació de les juntes durant l'estat d'excepció. Com que la Societat "*se hallaba un poco desmembrada [...] en lo tocante al personal de socios*" es donà una altra amnistia general als teixidors que hi volguessin ingressar, si ho feien en el termini màxim de tres setmanes. El 9 de febrer, el president obrí la sessió manifestant "*la gran necesidad de hacer acomisionados que tengan mucho cuidado en dicho cargo, supuesto que ellos vienen obligados a asistir a todas las reuniones, y determinan la conducta que debe seguir la corporación y el propio, cumpliendo con sus obligaciones engrandecen la Sociedad*". Preguntà a la reunió general si calia fer canvis en les juntes ja que havien ingressat alguns socis, però no es considerà necessari.

El 27 de maig de 1870, s'informa que en les festes per la promulgació del matrimoni civil l'Ajuntament repartiria una almoina als pobres més necessitats. Les juntes decidiren que, entre els teixidors, només la podrien rebre els que s'havien apuntat a la Societat des de la darrera amnistia. El 13 de juny de 1870, en plena crisi interna i durant les negociacions per treballs públics, M. Grases demana la completa confiança en les juntes ja que fer el contrari "*nos llevará a un estado muy triste como triste es la situación actual*". El 3 de gener de 1871, després de diverses dimissions, a la junta es reconeix "*la gran decadencia que padecía nuestra Sociedad*". El dia 15 es dóna una altra amnistia, fins a final de mes, per a deixar ingressar tots els teixidors que no hagin produït "*un mal grave*" a la Societat. El 7 de març es decideix que els anusadors no pleguin les peces a cap teixidor que no sigui soci de la Societat, i es donen 15 dies més de termini per a ingressar-hi.

El 20 de gener de 1871, es llegeixen els reglaments model de la Federació i s'autoritza les juntes a actuar segons creguin convenient. El 4 de març de 1871, es discuteix llargament una proposta d'organització presentada per Josep Guasch, que és aprovada, i s'ajorna la discussió sobre una altra de presentada pel soci Narcís Tomàs, fins al dia 28 d'abril, en què és aprovada després de fer-hi algunes esmenes. Preveia la formació d'una comissió de 5 individus de les juntes encarregades d'examinar, modificar i corregir totes les proposicions i reformes que es presentessin a la direcció. Un cop fetes les esmenes pertinents, aquesta comissió hauria de presentar i defensar les proposicions a la reunió general, i fer les seves.

El 14 de juny Josep Ferrando, del sector internacionalista, presentà un nou projecte d'organització de les juntes, que en preveia la divisió en tres seccions: la d'administració

interior, la secció d'exterior, que tindria cura de la correspondència i de l'examen dels documents rebuts, i la secció anomenada de capital i treball, que tindria al seu càrrec les entrades i sortides de la caixa i les obligacions fins aleshores competència de la junta inspectora. Cada una de les seccions estaria composta pel president, secretari i auxiliar del mateix districte i completada per dos o tres vocals elegits cada final de semestre, en què es renovarien la meitat dels membres de la junta. Els membres d'aquestes juntes elegirien entre ells, abans de cada reunió general, un president i dos secretaris per a dirigir les discussions en cada assemblea. La proposta, doncs, acabava amb el càrrec de president fix de la Societat. El 16 de juny es passà a votació aquesta part de la proposta, que resultà derrotada per l'estret marge de 55 vots contra 47. Finalment, es decidí que cada districte presentés una candidatura per a president i cinc vocals, que seria votada per la reunió general. El 17 d'abril de 1872, després d'un intens debat es decidí, a proposta de les juntes, la supressió de la presidència efectiva per 58 vots contra 25, i el dia 28, 8 socis s'oposen a la decisió. El 17 d'octubre de 1871, el president es queixà "*del comportamiento de nuestra Sociedad porque no estaba cumpliendo en los deberes*" i que calia fer-los complir als membres de les juntes, "*para la salvación de ella*".

El 21 de novembre de 1871, es discutí una proposta del 17 d'abril en la qual es demanava que als socis que es donessin de baixa de la Societat se'ls fes un certificat conforme "*era buen socio y muy filial a ella*" per tal que amb aquesta baixa "*se pudiera presentar a cualquier asociado a pedirle un favor, que no podía negarle si estaba en su alcance*". Es rebutjà la proposta però s'acordà que es podia fer un certificat "*y podía solicitar el favor que necesitase adonde se encontrase en todos los asociados*". Es decidí plantejar-ho al proper congrés del Centre, "*y lo que saliese de allí tendríamos que estar conformes toda la Sociedad*". El dia 28 s'acorda que els teixidors no associats podien assistir a les reunions, però no tindrien ni veu ni vot, com els socis d'altres sindicats invitats per les juntes per a discutir. A proposta de Joan Salas, filointernacionalista, s'aprovà convocar reunions mensuals per a tractar temes de propaganda societària, i s'acordà impedir el tractament de qüestions que no estiguessin a l'ordre del dia.

El 29 de febrer de 1872 es prorroga dos dies més l'amnistia per als que vulguin entrar a la Societat sense pagar res, i el 13 de març els drets d'entrada es fixen en 10 rals, i a més 1 ral per cada setmana que hagués transcorregut des del darrer dia d'amnistia, i el 23 d'agost s'acorda l'expulsió dels socis que es neguessin a pagar les quotes endarrerides. El 12 de febrer de 1873, es donà una nova amnistia fins a final de mes i s'avisa que els que no s'hi acullin seran penalitzats. El 30 de maig de 1873 s'aprovà l'ingrés a la Societat de la secció de "*alumbre*".

La crisi, embolcallada de ressons ideològics i polítics, torna a aparèixer pel juliol de 1873. El dia 16 es produïren diverses dimissions en les juntes i s'hagué de nomenar una comissió, presidida per Marià Grases i amb Joan Sotorras Giné de secretari, per a

representar interinament la Societat fins a formar noves juntes. Les actes d'aquests dies parlen de discussions i tendències dintre la Societat, i en la reunió del 22 Grases parla "*de la grande necesidad que había de salvar la Sociedad*", i això només s'aconseguiria "*desapareciendo todas las rencillas y tendencias que se observan por todas partes dentro de la Corporación, y salvado esto y olvidando toda clase de personalidades, y puestos de acuerdo todos sería nuestra sociedad el espejo de todas las de Cataluña, como lo ha sido otras veces*".

Demanà a la reunió general que proposés un pla de salvació, ja que s'aconseguia trobar socis disposats a substituir les juntes dimitides. Joan Clarassó i Prunera proposaren donar un vot de confiança a la comissió interina per a dissenyar el pla d'actuació per a esquivar la crisi. L'1 d'agost, la comissió donà a conèixer la proposta basada en vuit punts:

1) Constitució d'una junta de govern integrada per un president, un vice-president, un vocal, dos secretaris, dos tresorers i el president de cada un dels tres districtes.

2) Les juntes es renovarien la meitat per sant Joan i l'altra meitat per Nadal de cada any, i els càrrecs serien reelegibles.

3) Constitució d'una junta inspectora, o jurat, amb sis membres que formarien part de la junta directiva en les seves deliberacions.

4) Dins la Societat no es podria parlar de cap classe de política, però sí de totes les reclamacions beneficioses per als teixidors, que serien exposades des de l'autoritat més petita al govern constituït, però sempre pacíficament.

5) La quota fóra d'un vuitè per pesseta, i quan la Societat tingués alguns fons les juntes podrien suspendre temporalment el pagament de la quota.

6) Buscar un nou local social més ampli, adequat i econòmic.

7) Mantenir tot el reglament de la Societat, que només es podria modificar per acord de la reunió general.

8) Rigorós control dels pagaments.

A proposta de Narcís Tomàs, es decidí allargar 6 setmanes el mandat de la comissió interina. El 21 d'agost es torna a parlar dels que tenien quotes pendents, i se'ls penalitza amb un augment d'un quart en la quota, ja que no volen donar una amnistia als que estan encara endeutats amb la corporació. El dia 28 es coneixen els candidats a ocupar els càrrecs de les noves juntes, que ja no arriben a funcionar amb normalitat. Pel gener de 1874, vist l'absentisme d'alguns membres de les juntes, s'acorda avisar-los que serien substituïts si no complien la seva tasca i el dia 28 encara ingressen a la Societat els membres de la secció de rodaleres.

El cop d'estat del general Pavía incidí a la força, i greument, en la vida de la Societat. El 28 de gener de 1874, reben una comunicació de l'autoritat local "*pidiendo el modo que nuestra sociedad se estaba rigiendo*". Així doncs, davant el cop d'estat i canvi de la situació

política, per evitar-se sorpreses desagradables, decideixen dipositar els diners de la caixa de la Societat al Banc de Reus. Només hi ha documentades quatre reunions més, la darrera el 5 de juliol amb la participació de 78 socis, i s'acaben les actes sense que s'indiquin específicament les causes, que són evidents. A la darrera reunió que se celebrà segons les actes, es realitzaren les votacions per a la directiva, l'última documentada. Resultaren elegits Joan Serra, amb 55 vots, com a president; Josep Capdevila, 32 vots, vocal; Francesc Vallverdú, amb 47 vots, com a vice-secretari; i Pere Torroja, amb 48 vots, com a tresorer. Signen l'acta Joan Baptista Folch Casanovas, Josep Constantí, Josep Batlle Freixa i Ambròs Delgado Romero.

Malgrat el seu moderantisme, la Societat de Teixidors de Reus va ser engolida per la reacción burgesa i va ser una víctima més de la passió antiinternacionalista.[561]

Els dirigents

La primera junta directiva de la Societat de Teixidors documentada és la que actuà, en la clandestinitat, entre 1849 i 1854. Era formada per Josep Prats Blavi, Ciril Freixa, Ramon Solé i Batista Folch. Pel juny de 1854, en sortir la Societat de la clandestinitat i organitzar-se legalment, per a formar la junta de govern provisional que passà més tard a definitiva, es nomenaren dos comissionats per fàbrica i barri. Les directives que en sortiren elegides, la primera de la legalitat i una de suplent, eren formades per:

Junta Directiva	*Suplents*
Pere Aleu, director	Joan Fàbregas
Pere Roig, sots-director	Pere Pau Espeltas
Antoni Roig, secretari	Joan Terrós

Junta Consultiva	*Suplents*
Joan Pellicé	Josep Barnat
Pau Giró	Francesc Romero
Rafael Aparicio	Joan Nicolàs
Antoni Suñer	Joan Bofarull
Pau Vergés	Joan Montllés
Josep Balsells, caixer	Antoni Bofarull
Josep Roig, auxiliar	Francesc Pujol
Josep Prats Blavi, oïdor comptes	Josep Domènech
Josep Magriñà, oïdor de comptes	Francesc Martorell

561. Amb tot, junt amb les societats de Valls i d'Igualada, és una de les poques que es refà. IZARD: *Industrialización...,* p. 135.

El càrrec de president començà tenint una duració de sis mesos, i en algun període s'allargà fins a un any. Els altres membres de la junta directiva es renovaven parcialment cada semestre i tots plegats eren proposats per les juntes i elegits per votació secreta en una reunió general.

El segon president fou Francesc Aleu, tal volta familiar de l'anterior, que fou elegit el 28-I-1855,[562] i dimití quasi immediatament, el 4-II, sense que se'n sàpiguen les causes. Una setmana després, el dia 11, Pere Aleu fou reelegit president per majoria absoluta, i el seu mandat acabà l'1-VII-1855,[563] tot i que quinze dies abans ja havia estat elegit el seu successor. El 17-VI-1855 s'elegí una nova junta: el president fou Josep Prats Marca, Josep Grau, vice-president i Josep Borràs, secretari.

El 6-I-1856 es feren renovacions parcials de juntes, i resultaren elegits: Joan Tomàs, vice-president suplent; Pere Aleu, Francesc Martorell i Josep Guió, junta consultiva; Pere Freixa, Antoni Suñé, Josep M. Sendra, suplents. El 2-II el president Josep Prats, que repetia mandat, presenta la dimissió al·legant falta de salut, però no li fou acceptada per considerar-se insuficients les raons que exposava.[564] L'1-VII-1856 s'havien de realitzar noves eleccions i ja havia estat elegida, el 18-VI, la mesa per a les votacions.[565]

El canvi de les circumstàncies polítiques generals, amb la caiguda dels progressistes, congelà pràcticament la vida durant més d'un any. Així, l'1-I-1857 els directius demanen als components de la junta mixta que continuïn en els seus càrrecs, i no és fins al 18-VIII que es renova, i s'elegeixen Josep Gavaldà, Ciril Freixa, Antoni Gusart i Joan Garrell, actuant com a secretari de la directiva Josep M. Sardà. Dos dels nomenats renunciaren al càrrec.

El 20-VI-1858 se celebren noves eleccions a les juntes. La Junta Mixta queda formada per Pascual Andreu, Antoni Gusart, Joan Garrell i Francesc Freixa, i la consultiva per Tomàs Grau, Cristòbal Roig, Josep Sugrañes, Josep Bernat, Jaume Olivé, Francesc Ferré i Joan Casas, amb els suplents Felicià Ferrando, Jaume Carbonell, Joaquim Salmora i Francesc Domingo. I la junta directiva electa per Ignasi Hernàndez, president; Antoni Suñé, vice-president; Salvador Balada i Josep M. Sardà, secretaris; Josep Vidal i Felicià Ferrando, oïdors de comptes.

En el primer semestre de 1860 actua de secretari Miquel Banús. El 31-V es debateren diverses propostes sobre la manera d'efectuar el relleu parcial de juntes i es decidí fer-lo per sorteig, i resultà que havia de rellevar-se el president i el caixer, alhora que es nomenaven dos oïdors de comptes, Francesc Jordà i Josep Vidal. El 10-VI se celebraren eleccions, i es dipositen les paperetes de vot en una bossa. La junta directiva, en la qual el

562. La mesa que féu la proposta formal era formada per Francesc Martorell, president, Josep Sugranyes Mill i Josep Vidal.

563. Durant la seva presidència foren comissionats els següents teixidors: Joan Ferré, Pere Freixa, Vicenç Parez, Josep Florentí, Francesc Trillas, Joaquim Pujol, Jaume Carbonell, Ignasi Hernandez i Francesc Martorell.

564. Durant la seva presidència foren comissionats Antoni Prats, Cristòfol Roig, Francesc Murtra, Joan Fàbregas, Pere Freixa, Joan Navarro, Marià Huguet, Pere Yborra, Joan Cuchi, Aleix Cort, Josep Sugrañes, Joan Montlleó, Pere Bavia, Francesc Freixa (a) *Tous*, i Joan Casas.

565. Formada per Vicenç Parès, Jaume Ambost, Pere Domènech i Salvador Duch.

president i el secretari repeteixen en el càrrec, quedà formada per S. Azpurlano, president; Miquel Banús, secretari; Francesc Mestres, vice-secretari; Joaquim Zamora, tresorer, i Joan Casas, vocal.

El 8-X-1860 apareix la primera referència documentada com a president de Sebastià Murlans. L'1-I-1861, se celebra una renovació parcial de junta, que dóna el següent resultat: Sebastià Morlans, president; Josep Domènech, president (des del 6-VIII-1861); Martí Ornosa, vice-president; Jaume Ramon, secretari, i Francesc Domingo, tresorer.

En les eleccions del 7-I-1862 la junta queda formada per Josep Domènech, president; Jaume Mestre, vice-president; Salvador Balada, secretari; Josep Aguadé, caixer.

El 20-XII-1862, entre 9 i 11 del matí, se celebraren eleccions per a renovar tres membres de la directiva. El 2-I-1863, els directius que resultaren elegits foren: Josep Mercader, vice-president, Salvador Balada, secretari i Francesc Domingo, tresorer, i com a presidents dels districtes Victorí Fages, Jaume Salas i Joaquim Ferré. El vice-president dimití el 27-XII, però "*en vista de las pocas razones que alegaba*" no li fou acceptada la dimissió. Mercadé no es presentà a la Societat, que el 8-I-1864 es vegé obligada a acceptar la dimissió de fet. El 10-I fou elegit per majoria de vots com a vice-president Llorenç Rodon. A cavall de 1863 i 1864, la Societat passà per uns moments de crisi interna per la dimissió de diversos membres de les juntes.

El 24-III-1864 dimití la major part de la directiva, de la qual només quedà el secretari Josep Vallverdú. Els dimissionaris foren Joan Ribas, president, Josep Domènech, vice-president, Tomàs Grau, vocal, i el vice-secretari i el president del districte 1r. Davant el buit de poder, i després d'un debat en el qual diversos socis s'oposaren a les dimissions, s'acordà que assumissin interinament les funcions de directiva, mentre no se celebressin noves eleccions, els següents socis: Jaume Carbonell Sans, president; Joan Salas, vice-president; Tomàs Guasch, secretari (des del 15-VII-1864), i Francesc Gras, tresorer. El 4-VIII s'anuncia que s'han rellevat part dels membres de les juntes. Pel novembre s'acordà, a proposta del vice-president, que els candidats a les juntes sortissin designats per cada un dels districtes, en lloc de ser-ho per la reunió preparatòria, com es feia fins aleshores. El 23-I-1865, prengueren possessió els membres de la nova junta directiva, que eren Jaume Carbonell Sans, president; Josep Ferrando, vice-president; Francesc Cailà, secretari, i Tomàs Sugrañes, tresorer.

El 25-IV el president presentà la dimissió per assumptes de família, i el substituí Josep Ferrando fins a les eleccions que s'havien de celebrar pel juny. El 19-VII-1865 apareix com a president Joan Sotorra i el 23-VII-1866 prenen possessió els nous membres electes de la junta, que són Francesc Ferré Caballé, president; Marià Grases, vice-president (des del 30-XII-65); Josep M. Biscarrés, secretari (des del 30-XII-65), Ramon Pàmies, vice-secretari; Josep Puig, tresorer, i Antoni Marcó, vocal.

Tomàs Guasch apareix com a secretari pel II-1867. El 8-I i el 2-II-1868 prenen possessió

els elegits per a la junta directiva, que havia d'actuar durant un any i mig, fins al 30-VI-1869. Era formada per Marià Grases, president; Victorí Fages, vice-president; Valentí Marca, secretari; Francesc Vallverdú, vice-secretari; Antoni Domènech, caixer; Tomàs Grau, vocal; Josep Torcal i Joan Clarasó, oïdors de comptes (des de l'1-IV-1869)

El 30-VI-1869, Pere Banús apareix com a president i Francesc Pujol com a secretari, que és substituït per Joan Baiget Elias el 6-IX. El 25-XII-1870 se celebraren noves eleccions, però dimitiren immediatament el president i el secretari. El 3-I-1871 es feren noves votacions, extraordinàries, i resultaren elegits interinament per dos mesos Marià Grases, president, i Ramon Pàmies secretari, que el dia 15 agraeixen als membres de les juntes anteriors que s'havien ofert a ajudar-los en les tasques pròpies del càrrec. En les noves eleccions del 4-III foren substituïts per Josep Grau Fortuny i Francesc Cailà, respectivament.

El 19-VII-1871 prengué possessió la directiva integrada per Joan Salas, president; Jaume Borràs, secretari; Josep Cort, secretari de l'exterior; Llorenç Martí, Josep Sugrañes i Valentí Marca, vocals; Gabriel Mariné, Josep Parpelis i Pau Español, oïdors de comptes. El 19-X, el president presentà la dimissió que no fou acceptada per les juntes ni per l'assemblea. Salas insistí a dimitir fins que "*salió una voz del seno de la reunión muy reconciliadora*" i Salas acceptà presentar-se altre cop a eleccions a president si sortia elegit per majoria i l'assemblea "*se compromete a seguir lo que dice el nuestro reglamento y sino haré otra vez dimisión*". Fou reelegit i ocupà el càrrec fins al 24-III-1872 en què tornà a dimitir, aquesta vegada irrevocablement. Ni les juntes ni l'assemblea no ho acceptaven fins que afirmà que "*no quería admitir dicho cargo pese a quien pese, aunque le obligasen a la fuerza que no retrocedería de su dimisión*". En el primer semestre de 1872 el secretari fou Anselm Capdevila, i Felicià Ferrando i Joan Serra foren vocals.

El 17-IV-1872 ja actua el nou president Llorenç Martí, i el secretari és Antoni Fusté. Aquest dia es discuteix la supressió de la presidència efectiva. El 19-V el secretari és Antoni Boleda i s'elegeixen els vocals Josep Caballé i Jaume Rosich. També són vocals Josep Parcheli, Salvador Ribes i Felip Jané. El 29-VIII és elegit president Josep Ferrando, i dimiteix el vocal Felip Jané. El 8-VIII dimiteixen totes les juntes excepte dos membres, però l'assemblea no accepta les dimissions i demana una pròrroga en el mandat. Actua de secretari fins al VI-1873 Salvador Ribes, que és substituït pel VII per Joan Clarassó. El 30-I-1873 ja actua de president Josep Roig, i pren possessió una nova directiva. En les reunions següents els presidents varien constantment. En els mesos següents, per raó de les crisis i dimissions, actuen de presidents interinament Joan Sotorra i Giné, Antoni Marcó, Mateu Andreu, Joan Clarassó i Marià Grases, que actuà com a president d'una comissió gestora accidental, amb Sotorra de secretari. L'1-VIII, Grases presentà un projecte de reorganització interna que fou aprovat, però la comissió interina encara funcionava el dia 28.

A les acaballes de l'existència legal de la Societat, del 28-I al 5-VII-1874, el president fou Joan Sotorra, i els secretaris Sebastià Tusquellas i Josep Constantí. La darrera junta directiva, que fou elegida a la darrera reunió documentada de la Societat, era integrada per

Joan Serra, president; Josep Constantí, secretari; Francesc Vallverdú, vice-secretari; Pere Torroja, tresorer; Josep Capdevila, vocal. Francesc Batista Folch Casanovas, Josep Batlle Freixa i Ambròs Delgado Romero actuaren de testimonis. A la darrera reunió que se celebrà segons el llibre d'actes es realitzaren votacions per a la directiva. Resultaren elegits:[566] Joan Serra, president, amb 55 vots; Francesc Vallverdú, vice-secretari, 47 vots; Josep Capdevila, vocal 32 vots, i Pere Torroja, tresorer amb 48 vots.

Les quotes i l'economia de la Societat

La quota d'afiliació a la Societat començà essent de 2 quarts setmanals. Sofrí múltiples variacions segons el moment econòmic general i segons les necessitats econòmiques conjunturals emanades de la seva activitat vaguística. L'evolució de les quotes fou la següent:

Període		*quarts*
15-XI-1854	4-II-1855:	2
4-II-1855	25-II-1855:	4
25-II-55	4-X-1860:	2
4-X-60	6-XI-61:	4
6-XI-61	12-III-1863:	1
12-III-1863	23-I-1865:	6 i 9
23-I-1865	19-IX-1865:	2
19-IX-1865	6-XI-1868:	4
6-XI-1868	29-I-1869:	2
29-I-1869	15-I-1871:	9
15-I-1871	2-II-1872:	4 i 6
2-II-1872	29-II-1872:	6 i 9
I-1874:	29-II-1872:	*2

(*marv. per pta.)

Des de 18 de març de 1855 estaven exclosos del pagament de quota els teixidors de més de 50 anys, que conservaven tots els drets. El 15 de gener de 1871 s'acordà que només fossin els de 60 o més anys els que quedessin exclosos de pagament. Des del 2 de febrer de 1872, els vells, dones i nens pagaven una quota reduïda, i el 22 s'acordà que els que ingressessin a la Societat amb més de 60 anys haurien de pagar quota només durant mig any, com a drets d'entrada, i se'ls eximiria després de tot pagament, conservant tots els

566. Signaren l'acta Joan Baptista Folch Casanovas, Josep Constantí, Josep Batlle Freixa i Ambròs Delgado Romero.

drets. S'acordà també que si un teixidor deixés de pagar les quotes havent teixit dues peces seria amonestat, i si a la tercera peça no pagava, se l'expulsaria.

El 15 d'agost de 1861 hi ha una votació per a establir la quota, i resultà guanyadora per una ampla majoria, 145 vots, la proposta d'establir-la en 4 quarts. Les altres propostes obtingueren els següents vots: 2 quarts, 87 vots, 8 quarts, 74 vots i 6 quarts, 11. El 12 de març de 1863 hi ha una nova votació per a establir la quota: els teixidors de 2 peces pagarien 9 quarts, i els d'una peça, 6 quarts.[567]

L'11 de febrer de 1855 foren elegits Francesc Pujols com a recaptador de fons i Ramon Sardà i Josep Borràs com a auxiliars. El 13 de juliol de 1864 es nomena una comissió per a la inspecció dels comptes de la Societat, formada per Josep Ferrando, Marià Grases, Felicià Ferrando, Josep M. Sardà, Josep Sugrañes i Jacint Carnicer. Els caixers eren Francesc Gras i Agustí Cabré, el president Jaume Carbonell i el secretari Josep Vallverdú. La comissió inspectora descobrí un desfalc de 1.719 v. a la caixa, ja que en lloc dels 2.829 que hi havia d'haver només n'existien 1.110. Amb les investigacions es descobrí que el culpable era el caixer Agustí Cabré, que acabà confessant, davant de J. Ferrando, J. Sugrañes i M. Grases. Fou castigat posant el seu nom a pública vergonya a la sala de sessions. El 5 de juliol de 1865 es nomenà una comissió revisora de comptes, formada per Tomàs Grau, Pere Sugrañes i Josep M. Biscarruis. El 30 de desembre de 1865 se'n nomenà una altra de formada per Antoni Barrera, Josep Cort i Josep M. Sardà. L'1 d'abril de 1869 es nomenen Josep Torcal i Joan Clarasó, oïdors de comptes. L'11 de maig de 1869 s'ha de clausurar la Societat Cooperativa per culpa d'un important desfalc que hi havien fet els administradors Soler i Freixa. En dissoldre-la, cada accionista rebé quatre rals i sis quarts per acció.

El 25 d'agost de 1869 reberen una carta del delegat de la Societat al Centre Federal de Teixidors a Mà, Pere Pont, queixant-se del gran retard que porten en el pagament de quotes "*siendo así que él está representando un papel ridículo*", i s'acordà donar àmplies facultats a les Juntes per a resoldre-ho. Pel gener de 1870 el Centre suspèn totes les quotes fins al seu proper congrés.

L'11 de juny de 1870 es declaren exhaurits els fons de la Societat i es demana un préstec de 600 rals a Llorenç Martí, president del primer districte, amb el compromís de retornar-los durant el juliol. La durada de la vaga de Vila-seca i el fet que la caixa estigués buida obligaren la Societat a demanar un altre préstec, que el dia 18 els és concedit per la Societat de Velers, que els deixà 2.000 rals, i se li agraeix "*el buen gesto y voluntad de sus buenos corazones*". El 20 de gener de 1871 el soci Josep Torcal i Vernis fa donatiu a la Societat dels beneficis que es treguin de la representació d'una obra que representarà al teatre de la ciutat.

Per altra banda, per l'agost de 1871 el Centre de les Societats de Teixidors a mà, amb seu a Valls reclama les mensualitats que els devia la Societat reusenca, i demanen una

567. L'altra opció, amb mitja dotzena de vots enfront del centenar de les guanyadores, eren quotes de 4 quarts.

subscripció voluntària. Se'ls contestà que era impossible donar-los res a causa del deute de 2.000 rals que tenien amb la Societat de Velers des de feia un any i mig, i de la crisi de treball que estaven acabant de travessar. Pel novembre, arran de la publicació d'un article a *El Tejedor* denunciant els deutes en el pagament de quotes federatives, la Societat acorda pagar-los 1.000 rals a compte, per les endarrerides.[568]

El 30 de maig de 1873, una comissió de la Unió Manufacturera demanà un augment de la quota de la Societat, que fou aprovat, però no es materialitzà. El 22 de juny es rebé una circular de la Unió demanant l'augment de quotes i es nomenà una comissió per a informar-se de la situació de la Unió i de les possibilitats de guanyar la vaga. El 3 de juliol, una comissió de la Unió vingué a Reus a aclarir els dubtes que existien sobre el Consell. L'endemà es decidí que "*para ser de la Unión se debía pagar un cuarto por peseta, a fin de poder atender a las necesidades de ella*". Alguns socis, Fiol, Barbarà i Sotorra, feren constar que ells volien continuar pagant només un xavo, o quatre quarts per pesseta, i es decidí nomenar una comissió per a votar-ho per seccions. Finalment, la proposta s'havia passat a votació amb 114 vots a favor i 60 en contra.

El local

La Societat comença la seva existència legal amb fort impuls, amb local propi suficient per a cedir-ne, pel novembre de 1854, una part a un membre de la junta, per atendre funcions de manteniment i conserge. Passades les sol·licituds a votació, resultà elegit amb 22 vots Josep Prats Blavi. El 8 de novembre de 1855 es nomenà una comissió encarregada de buscar un altre local, composta per Josep Prats Marca, Josep Prats Blavi i Josep Roig. El 15 de setembre de 1864 es decidí canviar el local, per un de més espaiós, ja que durant l'estiu hi havien passat molta calor i temien passar-hi fred a l'hivern. El nou local, cèntric i més còmode, era un entresol del carrer de l'Hospital, que es llogà per 100 rals al mes. El 19 d'octubre es parla del nou moblatge, cadires, bancs, llums i cortines, i es féu una crida per a recollir-ne més. El 6 de desembre de 1865 s'informà que se'ls havia cedit de franc un nou local suficient per a la Societat, situat damunt del cafè dels Artesans, en el qual calia fer algunes obres d'arranjament. La proposta aixecà alguna oposició, i el dia 29 Pascual Andreu retirà l'oferta a causa de "*las divergencias que podrían surgir en el seno de la Sociedad*". El 12 de novembre de 1868, es realitzen votacions per al càrrec de conserge de la Societat, i resulta elegit Josep Florentí, que obtingué més vots que Joan Espelta i Antoni Marcó. El 28 de juliol de 1870 alguns socis demanen que es facin les reunions en un local més gran "*para que vinieran todos los operarios tejedores a exponer sus ideas*". El 4 de

568. La Societat de Teixidors reusenca abonà als vallencs, com a quotes de federació entre 1871 i 1872, les següents quantitats: 21-VI-1871: 1.875 rals (15 mesos endarrerits); 15-XII-1871: 1.015 r.; 1-I-1872: 1.000 r.; 15-III-1872: 1.842 r. (total quotes 1871); 15-IV-1872: 352 r.; 1-VI-1872: 1.863 r. *El Tejedor* (Valls), 15-VII-1872.

juliol de 1872 Josep Prunera i Company és elegit nou conserge, i el 8 de novembre s'informa que s'ha llogat l'edifici de l'hospital vell "*para las secciones de esta localidad que formarán parte de la Unión Manufacturera*". La Sociedad acordà oferir, el 23 d'agost de 1872, el seu local per a reunions a altres associacions de la classe obrera sempre que fos per assumptes sindicals. La darrera referència al local de la Societat és de l'1 d'agost de 1873 que s'acorda buscar-ne un altre "*por los muchos inconvenientes que todos los días se presentan; uno de no poder reunir a la corporación cuando le conviene; otro de no poder tener los estados de cuentas y demás a la vista de los Asociados; otro que las Juntas tienen que hacer de conserge y otros muchos inconvenientes y lo caro que es*".

VI

L'ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL DE TREBALLADORS A REUS (1868 - 1874)

Les primeres notícies sobre l'existència de l'AIT, l'Associació Internacional de Treballadors, fundada a Londres el 1864, les divulga a Catalunya el periòdic demòcrata cooperativista de Barcelona *El Obrero,* l'1de setembre de 1865. Pocs mesos després, coincideixen Antoni Gusart, director d'*El Obrero,* i el reusenc Josep Güell i Mercader des de *La Asociación,* l'altre periòdic cooperativista de l'època, a valorar la Internacional interpretant la creació d'aquesta nova entitat revolucionària segons les preocupacions del moviment obrer català de l'època: no hi veuen res més que una ampliació al camp internacional del principi associatiu de la cooperació, del crèdit i dels socors mutus. Güell situa la Internacional en la mateixa línia que l'experiència cooperativista de Rochdale i de les teories cooperativistes de Schulze-Delitzsch.[569]

El destronament d'Isabel II pel setembre de 1868 va permetre que es difongués a Espanya l'AIT en obrir el país a les llibertats polítiques i sindicals. A partir de la "revolució" de setembre el renascut obrerisme podrà actuar a la llum pública, cosa que afavorí el desenvolupament associatiu de la classe obrera catalana que superà els esquemes pragmàticament sindicalistes i el socialisme utòpic dels anys 1835-1868, i es va llençar en bona part pel camí de les noves idees revolucionàries. En realitat, l'AIT començà a ser coneguda a Catalunya a finals d'octubre de 1868, deixant de banda els petits grups que n'estaven al corrent des de poc després de la seva fundació, quan l'italià Giuseppe Fanelli ve enviat per Bakunin en viatge de propaganda. Arribà a Barcelona d'on amb Eliseu Reclús, Arístides Rey, Fernando Garrido i José M. Orense, es dirigí a Madrid, aturant-se entre altres

569. J. GÜELL I MERCADER: "Los obreros en Europa", *La Asociación* (Madrid) 3-VI-1866. Rochdale surt anomenat persistentment com Rochedal. Citat per MARTÍ: *Los orígenes...,* p. 75, d'on ho treu A. JUTGLAR: *L'era industrial a Espanya,* Barcelona 1962, p. 153.

ciutats a Tarragona, difonent encara barrejades les teories internacionalistes i republicano-federals.

La tendència republicana en política i el cooperativisme en la qüestió social caracteritzen l'orientació d'aquestes societats obreres catalanes. Hereves de les que pocs anys abans, en ple període isabelí, eren fidels a les orientacions del partit democràtic, derrocada la monarquia i actuant els demòcrates amb el seu veritable nom de Partit Republicà, seguien conseqüentment la mateixa línia de conducta. Durant 1868 i 1869 l'obrerisme català, orgànicament diferenciat, estructurat en sindicats i cooperatives, estarà a nivell ideològic subordinat al federalisme de la petita burgesia.[570] Els renascuts sindicats obrers crearen per l'octubre de 1868 una Direcció Central de les Societats Obreres de Barcelona, que a mitjan 1869 canvià el nom per Centre Federal de les Societats Obreres. La Direcció Central fou la impulsora, amb la crida "*A los obreros de Cataluña*", del congrés obrer català que tingué lloc el 12 i 13 de desembre a Barcelona i que aplegà uns 100 representants de 61 societats obreres catalanes. La Societat de Teixidors reusenca s'adherí a la crida, però no participà al congrés, en el qual es decidí donar suport unànimement a la forma de govern republicana federal, la participació dels obrers en la vida política, l'acceptació de la fórmula cooperativa i la creació del setmanari *La Federación,* que serà el gran periòdic obrer internacionalista dels anys 1869-73. Les demandes i reivindicacions de classe tenen un to de moderació, que responia a les directrius de legalitat i ordre adoptades premeditadament pel partit republicà.[571]

A Reus, per l'octubre de 1868, amb l'eufòria del triomf de la revolució, s'havia constituït públicament una federació obrera local, anomenada "*Unión de Clases Proletarias*" o "*Unión de Cuerpos*".[572] Els contactes del sindicalisme reusenc amb el de la capital catalana foren relativament freqüents. El 28 d'abril de 1869, quan el Centre Federal de les Societats Obreres de Barcelona fa pública la crida *A las Cortes Constituyentes,* les societats obreres reusenques s'hi adhereixen.[573] Pel maig, Antoni Gusart és a Reus per motius sindicals, i a primers d'agost el Centre Federal de les Societats Obreres de Barcelona, que havia de ser el principal element per al desenvolupament de l'AIT hispànica, trameté una carta al Cercle d'Amics de la Classe Obrera de Reus, per tal d'enviar un representant col·lectiu al IV

570. TERMES: *De la revolució...,* pp. 20-21 i MARTÍ: *Los orígenes...,* p. 85. NETTLAU: "*Impresiones...*", p. 242, confirma que els primers militants de la Internacional provenien dels partits polítics més avançats de cada localitat.

571. MARTÍ: *Los orígenes...,* p. 86, i TERMES: *Anarquismo...,* pp. 35-36 i 50, i *De la revolució...,* pp. 48-50.

572. Vegeu *supra*, el capítol "La Societat de Teixidors". Els delegats de les societats obreres l'I-1869, eren: Teixidors de cotó: Francesc Aleu i Joan Salas; Teixidors de seda: Claudi Grabulosa i Antoni Sabaté; Sabaters: Eusebi Baró i Josep Bunell; Tintorers: Antoni Garriga i Miquel Miralles; Assaonadors: Josep Agustín i Josep Vallès; Soguers: Josep Vilella i Joan Anguera; Teixidors de borres: Francesc Alberich i Josep Rodon; Fusters: Salvador Noet i Pere Llagostera; Espardenyers: Joan Casanoves i Josep Llosas; Boters: Antoni Bonet i Pau Vergés; Rajolers: Josep Batlla i Salvador Figuerola; Ferrers: Antoni Vallès i Josep Fontanillas; Forners: Francesc Rom; Pagesos: Andreu Mestres i Josep Llauradó; Serrallers: Salvador Simon i Esteve Munné; Guanters: Francesc Colom i Bautista Viñas; Peons de vapors: Mateu Llevat i Francesc Martí. *El Círculo de Amigos de la Clase Obrera. A los ciudadanos panaderos de Reus*, publicat a *La Redención del Pueblo*, 8-II-1869 i *Diario de Reus*, 14-II-1869.

573. *Diario de Reus,* 2 i 10-V-1869. El manifest el publicà *La Alianza de los Pueblos,* 2-V-1869, i elogiava els esforços de l'obrerisme en la seva línia de crear cooperatives de producció i de consum, en la línia de Roca i Galés i que coincidia amb els esforços del diputat obrer P. Alsina. TERMES: *Anarquismo...*, p. 41.

Congrés Internacional de l'AIT a Basilea (Suïssa), al qual assistiren els obrers catalans Gaspar Sentiñón i Rafael Farga Pellicer, i que es mogué dins el col·lectivisme revolucionari.[574]

Al mateix temps es constituí a la ciutat, dins la tònica general, el Centre Federal de directors de les Classes Obreres de Reus, organisme que feia temps que s'havia dissolt per ingressar al Cercle d'Amics de la Classe Obrera. El periòdic *La Federación* es congratulava de la constitució ja que "*influirá muchísimo en que sea más próspero y fecundo el notable movimiento social que están efectuando los obreros de Reus*".[575] El periòdic fou ben rebut entre el moviment obrer local i quinze dies després de la seva aparició ja comptava amb 225 subscriptors a Reus, i pel novembre, amb 256.[576] Els primers internacionalistes, però, no havien assimilat encara la ideologia revolucionària de la Internacional, i de cap manera havien renunciat a l'acció política. Hem vist com el corrent socialista estava en franca minoria, a causa de la intensa propaganda portada a terme pel sector estrictament liberal individualista de l'antic partit democràtic, esdevingut republicà després de 1868.

A principis de 1870 el nucli internacionalista barceloní estava en plena pujada, i el Centre Federal ja s'inclinava ostensiblement cap als camins de la Internacional. Rafael Farga Pellicer i Gustavo Sentiñón estengueren la seva activitat propagandística a Reus i Tarragona, amb la finalitat d'atreure i organitzar les organitzacions obreres que existien aquí "*y de este modo agrupar en un solo haz a todos los obreros de Cataluña*".[577]

El primer acte públic de l'Associació Internacional de Treballadors a Reus fou el míting que se celebrà el diumenge 6 de febrer de 1870 al saló Filharmònic, amb uns 1.500 obrers.[578] El míting, afirmà l'orador que obrí l'acte, era "*para propagar, en beneficio de todos los obreros, las importantes ideas emitidas por el gran Congreso obrero en Basilea, y el de procurar el afianzamiento de la unión y la solidaridad entre los obreros de todos los paises*". Tot seguit parlà Rafael Farga Pellicer, aleshores secretari del Centre Federal de les Societats Obreres, de l'Ateneu Català de la Classe Obrera, i de la secció de l'AIT barcelonina, que manifestà que "*era inmensa su satisfacción al ver el gran número de hermanos y compañeros de fatigas que habían asistido a aquella solemnidad obrera*", ja que pels treballadors era una festa assenyalada el dia que es reunien per discutir sobre la qüestió social, i per "*tratar de concertar nuestros esfuerzos para obtener nuestra emancipación completa*". Farga féu un breu resum dels temes, discussions i acords del Congrés Internacional de Basilea, i demostrà, segons la crònica de *La Federación,* "*la*

574. *La Federación* (Barcelona), 8-VIII-1869.
575. *La Federación* (Barcelona), 15-VIII-1869.
576. El periòdic s'ocupà de notícies relacionades amb els treballadors reusencs en més de 40 ocasions. Les informacions no duien signatura, i els encarregats de les subscripcions a la ciutat foren P.B., F.S. i S.S., *La Federación,* 15-VIII i 12-IX-1869.
577. Carta de Sentiñón a Becker de 6-II-1870, en la qual dóna compte de l'anada de Farga a Reus "*para organizar allí*", reproduïda per NETTLAU: *Documentos inéditos sobre la Internacional y la Alianza en España,* Buenos Aires 1930, p. 17. Citat per MARTÍ: *Los orígenes...,* pp. 95-96.
578. *La Federación,* 13-II-1870, citat per NETTLAU: *La Première...,* p. 77, TERMES: *Anarquismo...,* p. 41, i MARTÍ: *Los orígenes...,* p. 96. Apareix un petit resum de la crònica de l'acte, "Miting obrero en Reus", a *La Solidaridad* (Madrid), 19-II-1870. Al mateix número un article teòric del reusenc Cels Gomis titulat "Cuestión palpitante".

necesidad que abracemos todos los oprimidos por el capital y demás plagas sociales", els acords internacionalistes, ja perquè "*verdadera-mente contenidos dentro de la ciencia social, ya porque son los únicos que resuelven por completo el problema de la miseria y el de la ignorancia*". Explicà la teoria del socialisme obrer i del col·lectivisme, i afirmà que és l'única en què el treball i el treballador "*están verdaderamente redimidos*". Per Farga els acords del Congrés que la propietat sigui col·lectiva i de l'abolició del dret d'herència, són les qüestions que importa plantejar perquè "*el trabajo sea propiedad del trabajador, y para que nadie posea nada que él mismo no haya producido*", manifestant com d'una manera digna i veritablement lliure, les associacions obreres, agrícoles i industrials, actuaran dins el col·lecti-visme. Parlà de la "*necesidad de unir todos los esfuerzos hoy casi aislados de los obreros*", organitzant extenses federacions universals per oficis "*para vencer en todas las luchas que nos veamos obligados a sostener contra el capital*" i encomià la cooperació solidària i la resistència solidària. Defensà l'ensenyament integral, que considerava el veritable complement de les idees col·lectivistes, i parlà de "*la abolición del Estado jurídico y político de hoy, sostenido por las iniquidades de todos los tiempos, el clero, el militarismo y el capital, sustituyéndolo por la organización internacional y anti-patriótica que ya van dándose los obreros de todo el mundo, para convertir a éste en una libre federación de libres asociaciones de trabajadores. [...] fuertes en nuestro derecho y en la sociología, que está con nosotros, no debemos admitir protectores, puesto que nada ni nadie hay ni puede haber más digno y elevado que el Trabajo y el trabajador*".

Dissertà sobre la història dels treballadors i de la classe mitjana i afirmà que el domini d'aquesta classe s'acabava, perquè la "*bourgeoisie*" té elements de dissolució al seu propi ser i en la seva ciència econòmica, i perquè els propietaris es preparen "*para destruir todos los privilegios y todas las tiranías*". Féu la història de l'AIT, explicà els seus principis i "*poniendo a la vista los grandes progresos morales, materiales y sobre todo intelectuales, que ha efectuado pues a ella son debidas las nuevas ideas que han de romper las cadenas de los únicos esclavos en el mundo, los trabajadores. La Asociación es de una necesidad tal para el proletariado que, si no estuviera constituida, tendríamos necesidad de constituirla enseguida, para redimirnos*". Finalment, Farga explica la manera com calia organitzar les societats obreres d'Espanya "*para cooperar mejor en favor de la internacionalidad y para la propaganda de las nuevas ideas*". El seu llarg parlament acabà amb el crit, unànimement repetit, de "*¡Viva la emancipación social de los trabajadores del mundo!*"

A continuació féu ús de la paraula un altre orador —anomenat ciutadà B. a la crònica de l'acte— que desenvolupà en el seu parlament algunes de les principals idees "*cuyo conocimiento tanto interesa a todos los que deseamos el triunfo de la justicia y la igualdad*". Parlà d'altres qüestions pràctiques i d'organització, i afirmà, entre altres coses, que les societats obreres no han de tenir president fix "*para evitar las escisiones sobre personalidades*", que se'n nomenés un per a cada sessió per a dirigir la discussió, i que fos

tota la junta la que es fes càrrec de la direcció i presidència de l'associació. L'orador "*encareció la unión de todos dentro de la asociación y de la federación*" perquè sense elles "*nada podremos hacer de lo mucho que debemos llevar a cabo contando con nuestros solos esfuerzos para realizar nuestras justas y humanas aspiraciones*".

Grases manifestà que estava totalment d'acord amb les idees dels altres oradors "*pues eran la meta, la expresión pura de los deseos y necesidades de todos los obreros*". Alhora, però, fou crític amb alguns dirigents obrers i afirmà que, per raó de "*la intrusión en los grandes centros de obreros de algunas funestas individualidades, quizá introducidas por nuestros enemigos*", les societats obreres no han arribat al grau de desenvolupament que d'altra manera haurien aconseguit, "*pues cumpliendo aquellos sus funestos planes, en lugar de unir, dividían; mas afortunadamente la clase obrera ya les conoce para preservarse de ellos y está muy alerta ahora de no volver a ser víctima, gracias a la experiencia y a los principios sociales nuevamente adquiridos*".

El ciutadà B. rectificà alguns extrems del parlament de Grases i, finalment, el ciutadà P. pronuncià el discurs d'acomiadament. El míting es dissolgué a la una, després de dues hores de sessió, amb el crit de "*¡Viva la emancipación económico-social de los obreros!*".[579]

Malgrat l'èxit de la convocatòria internacionalista, i l'assistència de quatre delegats reusencs al Congrés Obrer de Barcelona pel juny de 1870, havien de passar encara quasi dos anys abans no es constituís la federació local reusenca de l'AIT.

Els obrers reusencs al Congrés Obrer de Barcelona de 1870

El Congrés obrer de 1870 fou el primer congrés en el qual participaren societats obreres de tot l'estat espanyol. Hi quedà oficialment i d'una manera definitiva constituïda la Federació Regional Espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors.[580] En les votacions per a la designació de la ciutat on s'havia de celebrar, Reus obtingué el vot de 2 petites societats obreres de Barcelona, que representaven 29 associats: la Societat de Lampistes, amb 26 i la d'Enquadernadors i Ratlladors, amb 3. En el plebiscit, hi participaren la majoria d'organitzacions obreres, amb 10.030 afiliats, entre elles les reusenques Societat de Teixidors de Cotó, amb 500, i la Societat de Tintorers, amb 70.[581] Hi assistiren 89 delegats, representant uns 150 organismes repartits en 39 poblacions. 74 dels delegats, el 83%, represen-taven sindicats catalans, 50 d'aquests eren de societats barcelonines i 33

579. G. és Marià Grases; de B. i G. no en podem donar el nom amb certesa. JUTGLAR: *L'era industrial...,* pp. 163-164, recull que poblacions com Reus i Tarragona reberen bé les proposicions de Farga i Sentiñón,

580. Segueixo TERMES: *Anarquismo...,* pp. 57-120, i *De la revolució...,* pp. 50-51, la millor anàlisi i síntesi sobre el congrés, i també ARBELOA (ed.): *Actas del I Congreso Obrero Español, Barcelona 1870.*

581. *La Federación* (Barcelona), 8-V i 5-VI-1870, i *La Solidaridad* (Madrid), 28-V-1870. Els vots a Reus son mencionats per ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* I, p. 127, per AMARO DEL ROSAL: *La violencia enfermedad del anarquismo. Antecedentes e historia del movimiento sindicalista socialista en España. S. XIX,* Madrid 1956, p. 149, i per M. GARCÍA VENERO: *Historia de las Internacionales en España (1868-1914),* I, Madrid 1956, p. 147.

del tèxtil, és a dir, representants del sector industrial modern, mentre que l'altra meitat dels delegats catalans eren d'oficis artesanals, sabaters, sastres, paletes... Les societats obreres de Reus, amb quatre delegats, eren després de les de Barcelona i Madrid, les que tenien una representació més nombrosa al Congrés. Els delegats de Reus eren Marià Grases i Jaume Cardona, de la Societat de Teixidors de cotó a mà, Pau Vergés de la Societat d'Oficials Boters, i Antoni Garriga, de la de Tintorers, els quatre, obrers de l'artesania pre-industrial.[582] Del Camp de Tarragona hi assistiren 3 delegats més.[583]

El Congrés, que des de la primera reunió es presentà adherit a l'AIT, tractà quatre qüestions fonamentals: l'acció sindical (la "*ressistencia al capital*"), les cooperatives, l'organització social dels treballadors i l'actitud de la classe obrera en relació amb la política. El 18 de juny se n'iniciaren les sessions, presidides per Rafael Farga Pellicer i per un estendard vermell amb el lema "*No más derechos sin deberes, no más deberes sin derechos*". En les dues primeres sessions intervingueren molts delegats per explicar l'estat de la classe obrera en les seves poblacions. La situació era bastant comuna: jornades inacabables de treball, 12 i més hores diàries; jornals miserables, entre 7 i 15 rals com a mitjana; sobreexplotació de nens i de dones; desil·lusió davant les promeses de la Revolució de Setembre i desengany dels polítics; incultura general; dificultats per a l'associació obrera; resistència d'alguns obrers a la col·laboració de classe, etc. Tot plegat, "*un cuadro desgarrador de los malos tratos, penalidades y miserias bajo los cuales se veía agobiada la clase trabajadora*".[584]

C. Bové, de les Tres Classes de Vapor, relatà que a les fàbriques de vapor de Catalunya i d'arreu d'Espanya "*nadie podrá negar que estamos esclavizados desde las 5 de la mañana hasta las últimas horas de la noche; parece que no tenemos otra misión que el presenciar cómo el verdugo nos explota*". Afirma que sovint fora de Barcelona les condicions de treball són pitjors, "*merced al escaso espíritu de asociación y merced también a que en algunos puntos, para mayor desgracia de las mismas, se explota escandalosamente a las mujeres para desposeerlas del sustento, y a veces hasta de la...*". Tot seguit, passa revista a diverses poblacions: "*La de Reus, por ejemplo, en la que se levantan fábricas de primer orden, sufren atrozmente por lo mismo que se sujeta a los obreros a trabajar muchas horas, ofreciéndoles un escaso sustento; y esto porque no han*

582. ARBELOA: *I Congreso...,* pp. 100-102, i TERMES: *Anarquismo...,* pp. 58-59, on no consta la representació de Jaume Cardona, i per tant dóna a Reus només 3 delegats. L'adscripció de Cardona a la Societat de Teixidors, a *La Federación* (Barcelona), 21-VI-1870, i ARBELOA: *I Congreso...,* p. 100. NETTLAU: *La Première...,* pp. 78-79, només anomena el delegat dels tintorers, Garriga. MORA: "*El movimiento...*", p. 206, anota Reus, Tarragona, Valls, Ulldecona i Tortosa com a ciutats de la Catalunya sud representades, com GARCÍA VENERO: *Historia...*, I, p.149.

583. Dos de Tarragona, en representació de quatre societats, i un de Valls, que s'integraren en les posicions de la majoria dels obrers preindustrials, com també ho feren els delegats de Tortosa i Ulldecona, els altres de la Catalunya meridional. Pels del Tarragonès vegeu M. DUCH: "Les seccions locals de l'Associació Internacional dels Treballadors: Tarragona 1870-1874", Tarragona 1983.

584. ARBELOA: *I Congreso...,* p. 13, i F. MORA: *Historia del socialismo obrero español.,* Madrid 1902, p. 58.

tenido la dicha de hermanarse ni asociarse imitando el ejemplo que sus hermanos les están dando".[585]

Durant la segona sessió intervingueren tres dels reusencs, Vergés, Grases i Garriga. Els dos darrers ressenyaren molt breument les vicissituds de les seves societats, l'estat actual i les reivindicacions. Garriga ratificà l'adhesió dels tintorers a la Internacional, "*pero quiere que todas las localidades estén bien organizadas para marchar todas bien*". Vergés anuncià que els boters ja havien fet un pas cap a l'AIT associant-se, i posà èmfasi en l'aspecte de culturalització de la classe treballadora ja que "*lo que urge es buscar medios para labrar el bien común y si no [...] nos estacionaremos en la idea sin poder pasar adelante*". Grases, que era autoritzat "*para apoyar todos los principios y sus consecuencias*" de la Internacional, informà que la Societat de Teixidors "*sufre consecuencias gravísimas y por que, hasta hoy, a pesar de su abnegación y desinterés en favor de la clase que todos proclamamos, está sufriendo las amarguras más tristes a causas por consecuencias originadas por los explotadores que quieren explotarnos, pero que, a pesar de todo, no lo han logrado ni lo lograrán*".[586]

Des d'un primer moment el nucli organitzador del Congrés, de mentalitat bakuninista, es mostrà enemic de l'acció política i de tota classe de governs, fossin monàrquics o republicans. Era el sector antipolític, antiestatista, col·lectivista i relativament favorable a l'acció sindical. Però no tots els delegats havien acceptat els postulats de Bakunin i en el Congrés es perfilaren tres tendències més: la sindicalista apolítica, més o menys radical, lligada al grup anterior; la sindicalista politicista, partidària de donar suport al Partit Republicà Federal, i el sector cooperativista, més moderat, i no gaire favorable al moviment vaguístic.

En el primer tema del congrés, la resistència contra els patrons, el dictamen del grup bakuninista, propugnà la necessitat de crear un nou tipus d'acció sindical, més combativa i eficaç, basada en la resistència solidària que significava la superació del vell societarisme en el qual cada societat obrera era responsable únicament de les seves pròpies vagues, que havia de finançar amb els seus fons. Amb el nou sindicalisme es procuraria fer solidàries les diferents societats obreres quan alguna es declarés en vaga, mitjançant la Internacional, que coordinaria l'acció social del conjunt dels sindicats obrers. En les votacions, els bakuninistes s'aliaren amb els sindicalistes i venceren amb facilitat els cooperativistes per 54 vots favorables i 29 de negatius i abstencions. L'opinió i el vot dels

585. La situació de Reus, Valls i Manresa és contraposada pel sindicalista a la de Vilanova, Martorell i Sallent, on amb l'associació s'havien aconseguit millores. ARBELOA: *I Congreso...,* p. 114, i TERMES: *Anarquismo...,* pp. 304-305. El fragment és reproduït parcialment per A. LORENZO: *El proletariado militante,* I, Madrid 1974, p. 103, i citat per ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* I, p. 137.

586. "*...pero no son consecuentes para comprobarlo, y si la mayoría lo aprueba, estaré convencido de que será una preocupación mía el no encontrar conformes mis actos, que por lo demás creo serán los mejores y convenientes. Lo deseo que así suceda y se hará como deseamos, que es seguir la regla de conducta necesaria para conseguir nuestra emancipación*". Grases començà saludant "*a todos los ciudadanos de provincias*", referint-se als de fora de Catalunya, "*y de otras naciones, espectadores y socios míos*". ARBELOA: *I Congreso...,* pp. 139, 152-153, i 158. TERMES: *Anarquismo...,* pp. 313-314, reprodueix quasi tota la intervenció d'A. Garriga, i LORENZO: *El proletariado...,* p. 104, cita una frase del parlament de Grases.

delegats reusencs es dividí entre l'abstenció de J. Cardona, A. Garriga i M. Grases, i el vot favorable al dictamen bakuninista de P. Vergés.

Després de l'aprovació del dictamen es discutí una proposició pendent impulsada per Roca i Galés i el Centre Federal dels Teixidors a mà de Catalunya, al qual pertanyia la Societat de Teixidors de cotó reusenca, que fou presentada per Marià Grases. Es mostraren conformes respecte a "*la asociación colectiva de todos los obreros del mundo*", però creien necessari que "*éstos puedan expresar con toda libertad la manera como creen realizable la solidaridad de las clases obreras*". Creien que les seves aspiracions cabien dins el reglament de la Internacional i demanaven "*tolerancia para expresar o exponer la bondad de nuestras doctrinas, mas si la Asamblea lo deniega, entonces nos retiraremos y protestaremos contra todas las resoluciones que aquí se tomen*". Grases afirmà escuetament que havien cregut prudent presentar la proposició "*que no hay necesidad de apoyar*". Un delegat demanà més explicacions però Grases, a petició del president, només contestà que "*se habrá observado que con la simple lectura hay suficiente, y no considero oportuno ampliar*". Tot seguit es posà a votació i fou presa en consideració per 50 vots contra 11. A petició de Farga Pellicer es féu una segona votació en la qual es decidí que l'assumpte es tractés en la sessió administrativa i no en la pública. Finalment, en l'administrativa, fou discutida i retirada pels seus impulsors. La signaven 3 dels 4 delegats reusencs, Pau Vergés, Marià Grases i Jaume Cardona.[587]

En el segon tema del congrés, la cooperació, els bakuninistes aliats amb els sindicalistes venceren altre cop els moderats cooperativistes, per 61 vots a favor i 22 en contra i abstencions. El dictamen aprovat era un obert rebuig de les teories cooperativistes enteses com a instrument d'emancipació social de tota la classe obrera, però no de la cooperativa com a instrument de conscienciació, millora i de relació social. Altre cop, Garriga, amb l'abstenció, i Grases i Cardona, amb l'absència, dissentiren del dictamen, mentre Vergés s'hi mostrà favorable i el votà afirmativament. El tradicional moviment cooperativista català sofrí en aquest congrés la seva gran derrota, de la qual no es reféu. Durant la discussió d'aquest dictamen Vergés demanà la paraula per a protestar que "*hay muchos que piden la palabra para decir lo mismo y esto es debido a que solo quieren hablar por hablar y perder el tiempo, sin advertir que hemos venido aquí para hacer alguna cosa en favor de la clase obrera y no para pasar el tiempo sin hacer nada*".[588]

En el tercer tema, l'organització social dels treballadors, que tenia per objectiu la resistència al capital, la millora de les condicions de vida i la prefiguració d'una societat sense classes, s'aprovà el dictamen bakuninista que contemplava l'organització dels obrers en una complexa xarxa de sindicats d'ofici, connectats entre ells tots els del mateix ofici de totes les localitats, i de federacions locals formades pels diferents sindicats d'ofici de la

587. "Dictamen sobre la organización social", ARBELOA: *I Congreso...,* p. 201, que el reprodueix a les pp. 233-236.

588. ARBELOA: *I Congreso...,* p. 209.

mateixa localitat; l'agrupació de federacions locals constituïa la Federació Regional (que abastava tot el territori d'un estat) i que constituïen, pels anarquistes, l'embrió del municipi, de la nació i de tota la societat futura basada exclusivament en el treball. S'hi parlava de la "*revolució universal*" que, impulsada per l'AIT, havia de suprimir les diferències de classe.

Es presentà també una proposta reformista cooperativista i d'oposició al radicalisme, tot i ser conformes amb la idea de la Internacional. Fou defensada per Roca i Galés i signada, entre altres, pels delegats reusencs Grases, Cardona i Vergés, en nom del Centre Federal dels Teixidors a mà. Fou durament combatuda i derrotada, i s'hi defensava la creació de seccions d'ofici, jurats mixtos, cooperatives, bancs de crèdit al treball i legislació social. Durant la discussió Vergés afirmà que ell havia signat l'escrit no com a dictamen ni com a discurs "*sino como manifestación de las ideas que tiene la clase que represento para ver si se acepta alguna de ellas*" i que s'insertés als periòdics sense la menor alteració. Els quatre delegats reusencs coincidiren en l'abstenció en la votació del dictamen triomfador del grup dirigent bakuninista que obtingué 56 vots a favor i 25 vots negatius i abstencions.[589]

El quart tema, l'actitud de la Internacional en relació amb la política, fou el més debatut i polèmic. L'abstencionisme polític era la nova orientació que els bakuninistes desitjaven donar al moviment obrer, i volien fer aprovar un refús total, individual i col·lectiu, de l'acció política. Però això era durament combatut pels delegats de tendència sindicalista moderada i cooperativista, reformistes, que eren partidaris de donar suport als republicans federals i oposats a l'apoliticisme. Les figures més destacades d'aquest grup eren Roca i Galés, Josep Rubaudonadeu i el reusenc Marià Grases, que veien la necessitat que la classe obrera participés en la vida política, que fes "*política positiva*".

En el torn d'intervencions en contra del dictamen Grases es queixà que en totes les discussions es presentaven proposicions per a retardar el desenvolupament dels debats, "*siendo así que las cuestiones podrían termianr de otra manera, o sea, en contra del dictamen*", afirmació que provocà rumors a la sala, la protesta del delegat A.G. Meneses, i un toc d'atenció del president que recordà a Grases que només podia parlar del dictamen. Aquest contestà que "*per a mi, el dictamen no està bé [...] i proposo que no s'accepti, doncs no hem d'admetre l'absolutisme de cap manera*". Grases, que féu el seu parlament en català, manifestà que "*estic conforme amb la Internacional en tots els seus estatuts, que considero convenients als federals de Catalunya*" i que és precisament per aquest motiu que intervé en contra del dictamen. Explica que té l'experiència pràctica de la poca acceptació de les idees de la Internacional entre els teixidors a mà, que només comprenen accions dins la justícia i la legalitat, i que estan influïts per les personalitats polítiques de cada localitat. Per aquestes raons diu que "*la Internacional és irrealitzable de moment, i ho continuarà essent mentre no hi hagi més instrucció*". Grases es queixa dels comentaris

589. Garriga apareix en la llista dels que votaren *sí* i en la d'abstencions. Seguint Termes, com que en les altres tres ocasions votà negatiu, el considero abstingut.

crítics que havia sentit sobre la participació obrera en la política, la qual defensa. Es pregunta que si entre els iniciadors de la Internacional no hi ha hagut unanimitat, "*¿com és possible que ens ajuntem tots per a formar una gran causa?*". És conscient que l'emancipació dels treballadors és llunyana, i diu que el sindicalisme dins la Internacional és legal i just. Per Grases la doctrina abstencionista i radical era "*teòrica*", utòpica. En canvi la pràctica li havia ensenyat la necessitat de defensar el partit, o el govern, que més garanties democràtiques oferís: "*Hem de voler el govern que ens doni llibertat d'associació, llibertat d'impremta, en fi, que ens garanteixi els principis liberals, els drets individuals per a arribar a l'Associació*".[590]

Pau Vergés s'alineà amb el sector sindicalista, que es manifestà marcadament favorable al desenvolupament d'una activitat individual lligada a la política. Intervingué en contra del dictamen "*no para atacar los principios de la Internacional, sino para esclarecer algunas apreciaciones vertidas*". Vergés recordà que per a realitzar els propòsits internacionalistes cal no oblidar l'estat real d'instrucció i civilització del poble. Afirmà que a molts indrets "*los obreros tienen ideas contrarias al progreso*" i per això es dóna "*la imposibilidad de coaligarlos*". En canvi, continua, "*si se les habla de mejorar su condición, por egoísmo se convencen [...]. La instrucción debe ser tal, que nuestra consciencia no titubee ni decline jamás al determinar nosotros nuestros actos morales. ¿Cómo pues, llegaremos al planteamiento de los principios de la Internacional si no tenemos por de pronto la suficiente fuerza para hacer hombres instruidos y justos?*". Estava conforme amb el dictamen, "*...pero desconfío de la completa abstención de la política considerándonos como individualidades, toda vez que esto fuera prestar armas al enemigo que acecha nuestros pasos y se aprovechará de nuestras torpezas. Tened entendido que no basta decir que somos internacionales, sinó que nuestras palabras han de estar conformes a nuestra razón y voluntad, siendo siempre justos los motivos que las impulsen, porque nos proponemos, o se propone la Internacional, establecer sobre la tierra el imperio de la justicia. Siendo justos nuestras fuerzas se atraerán por un sentimiento de afinidad; no seremos justos sin una ilustración sólida, sana y despreocupada, y no será posible que nos ilustremos sin una intervención más o menos activa pero siempre individual en la política*".[591]

El dictamen només fou aprovat per 55 vots favorables, 24 de negatius i 8 abstencions. Grases i Garriga votaren en contra, Vergés s'abstingué i de Cardona no en consta el vot. Cap dels delegats reusencs, doncs, es mostra favorable a l'apoliticisme i actuaren d'acord amb la línia del sindicalisme politicista, majoritari arreu de Catalunya excepte a Barcelona. El grup bakuninista havia aconseguit imposar el dictamen apolític gràcies als sindicalistes

590. Vegeu la intervenció íntegre de Grases a l'apèndix documental.

591. En acabar, Vergés fou aplaudit. ARBELOA: *I Congreso...,* pp. 293-294, i el principal fragment a TERMES: *Anarquismo...,* p. 101. Vergés féu una petita intervenció, en una dicussió marginal sobre l'actitud de la Internacional belga, demanant a la mesa que telegrafiés als ciutadans belgues "*para cerciorarse de la verdad del hecho*", proposta que fou rebutjada. AIT: *I Congreso...*, pp. 213-214.

catalans, que exigiren importants condicions tàctiques, com el dret a participar individualment en la política, malgrat la prohibició de participar-hi les organitzacions. Per tant s'imposà l'apoliticisme sindical, encara que no l'antipoliticisme total. Com demostrà Termes, en el Congrés de Barcelona no triomfà exactament l'anarquisme, com sistemàticament es repeteix, sinó una complexa coalició de bakuninistes anarquistes i sindicalistes apolítics.

Acabades les tasques centrals, a la darrera sessió del Congrés, el dissabte 25 de juny s'acordà, segons una proposició signada entre altres per Pau Vergés, que el Consell federal de l'AIT espanyola residís a Madrid. L'endemà se celebraren els actes populars de clausura del Congrés, una manifestació i un míting als quals assistiren uns 10.000 obrers.

Dels 74 delegats obrers catalans que participaren al Congrés, un bon nombre, uns 40, els 4 reusencs entre ells, no estigueren d'acord amb el rumb d'aquest. Marià Grases, Jaume Cardona i Antoni Garriga es trobaren en el grup de 17 delegats encapçalats per Roca i Galés que, irreductibles, no votaren afirmativament cap dels dictàmens, mostrant-se doncs totalment favorables al cooperativisme i al politicisme. Pau Vergés, en canvi, s'alinea dins el corrent sindicalista amb el grup partidari també de l'acció política, encapçalat per Rubaudonadeu. En conjunt els delegats reusencs formaren part dels dos grans sectors poc convençuts de l'orientació que havia pres la Internacional, i continuaven essent partidaris d'un moviment obrer més moderat i més acostat a la política democràtica. Malgrat agrupar quasi la meitat dels congressistes i ser majoria entre els delegats catalans, no pogueren imposar els seus punts de vista al Congrés, dominat amb dificultats pels bakuninistes, pel fet d'estar dividits en un excessiu nombre de corrents i no foren capaces de trobar els punts de convergència necessaris.[592]

De retorn a Reus, el 30 de juny, Marià Grases donà compte a la Societat de Teixidors de la seva participació al Congrés. Informà desfavorablement i en l'assemblea afirmà que "*en virtud de ver la mala procedencia que los internacionales presentaban los delegados de la minoría presentaron un escrito de protesta el cual éste no les fue atendido*". La reunió general aprovà la seva actuació però no tots els associats estigueren d'acord amb l'informe que presentà Grases. Josep Ferrando manifestà que "*el delegado y compañero que habían ido al congreso último no habían dicho la verdad y que habían procedido ilegalmente en dicho congreso*". En vista de la crítica, Grases, Cardona i sis teixidors més, Sebastià Barberà, Josep Martorell, Domènech Codó, Victorí Faiges, Antoni Tondo i Antoni Marcó, exigiren una altra reunió general de la Societat per a aclarir l'assumpte; se celebrà el 15 de juliol. Grases es reafirmà en la seva versió, que fou corroborada per Pau Vergés i Antoni Garriga, els altres delegats al Congrés. Josep Ferrando que, com a lector de la premsa internacionalista, segurament *La Federación,* estava al corrent de les dissidències entre els congressistes, afirmà que "*le faltaban algunas páginas del periódico [i] no podía deliberar esta cuestión y podría ser que en las otras páginas hubiese alguna cosa más extensiva*" que l'ajudés a

592. TERMES: *Anarquismo...,* pp. 109-111, i *De la revolució...,* p. 51.

declarar. Finalment la reunió general tornà a aprovar l'actuació de Grases.[593] La Societat de Teixidors a mà de Reus fou una de les associacions representades al Congrés de Barcelona que no ingressà a l'AIT.

Després de l'extraordinari moviment que produí el Congrés de Barcelona de 1870, els resultats del qual havien de ser l'organització proletària i la seva unitat d'acció en la lluita contra la classe capitalista, es produí un cert *impasse* en la constitució de la Federació Regional. En lloc de federar totes les agrupacions locals i constituir les Federacions d'ofici per a portar a la pràctica la resistència solidària d'una manera conscient, com era previst en el model organitzatiu aprovat, es procedí a la declaració d'un gran nombre de vagues arreu del país.[594] A Reus, els anys d'una major conflictivitat vaguística foren el 1871, amb 5 vagues parcials, i 1872 amb 7, enfront de les 4 que s'havien declarat en total entre 1868 i 1870.[595]

Logotip de la Federació Local de Reus de l'AIT

593. Actes de la "Sociedad de Mutua Protección de Tejedores de la villa de Reus", sessions del 30-VI, i 15-VII-1870.

594. F. MORA: "*El movimiento socialista y societario en España durante el S.XIX*", Madrid 1968, pp. 208-209.

595. Vegeu l'Anex "Els sindicats d'ofici i el moviment vaguístic".

La constitució de la Federació Local de l'AIT: el reforçament de l'organització sindical

Segons les dades del Consell federal de l'AIT, entre el setembre de 1870 i l'agost de 1871, existien arreu de l'Estat 13 federacions locals constituïdes, i 33 en procés de constitució, com la de Reus, i Tarragona, Valls i Tortosa a la Catalunya meridional,[596] ciutats on "*se está haciendo una activa propaganda*" de la qual "*esperamos antes de poco felices resultados para la causa antiesclavista del proletariado*".[597] La Federació local de Reus de l'AIT es constituí l'1 de setembre de 1871, amb 4 seccions i ingressà a la Federació Regional Espanyola.[598] La constitució de la federació local reusenca fou registrada a la primera sessió del segon Consell federal, el 24 de setembre.[599] Des de *La Federación,* a primers d'octubre, se n'anuncia encara la pre-constitució, i que "*una activa y grandísima propaganda internacionalista se está llevando a cabo entre las clases obreras de Reus*".[600] No és fins a l'11 de febrer de 1872 quan publica que les federacions locals de Reus, Tarragona i Tortosa s'han constituït definitivament, i comenta: "*el movimiento obrero desde la circular de Sagasta toma mayores proporciones*".[601] Pel març, el mateix periòdic diu que la federació local "*de esta importante población obrera se va desarrollando notablemente, lo cual es muy natural atendido el arraigado espíritu de asociación que existe en la misma. Nosotros esperamos que los obreros de Reus no solo entenderán pronto su organización, sinó que por su actividad y firme resolución harán una propaganda fructífera en todas las poblaciones de aquella comarca*".[602]

El nucli inicial d'internacionalistes reusencs, declarats i que pagaven quota des del setembre de 1871, era format per 100 federats, nombre que es manté constant fins al gener de 1872, en què se'n declaren 140. Malgrat l'empenta inicial, durant el primer mig any de funcionament va créixer doncs molt lentament. Després d'un lleu descens fins a 110 militants pel febrer, pel març es produeix un salt endavant, es triplica la militància i s'arriba als 335 federats, xifra que es manté durant tot l'any. Pel març de 1873 s'arriba als 700 federats, la xifra més alta de militància documentada, i que situa Reus en el setè lloc

596. AIT: *Estadística de la Federación regional española desde su fundación hasta la celebración de la Conferencia Universal de Londres en septiembre de 1871,* a NETTLAU: *Documentos inéditos...,* pp. 27-28, i *La Première...,* p.100, TERMES: *Anarquismo...,* p. 118, i MORA: *"El movimiento...",* p. 210. Tarragona ingressà a la Federació Regional l'1-XII-1871, el 1872 tenia 5 seccions i el 1873, 9, amb 403 afiliats. Valls, que no havia constituït encara la federació local, comptava amb 11 i 4 seccions respectivament, i s'havien constituït també la de Constantí i de Torredembarra, al Camp de Tarragona. TERMES: *Anarquismo...,* pp. 288-289. Segons el document estadístic que A. Lorenzo portà a Londres el 1871 les seccions de Reus i Tarragona estaven encara constituint-se, NETTLAU: *Documentos...,* p. 28.

597. *La Federación* (Barcelona), 24-IX-1871.

598. AIT: *Estracto de las actas del II Congreso Obrero de la Federación Regional Española,* Zaragoza 1872; NETTLAU: *La Première...,* pp. 117, 121, i TERMES: *Anarquismo...,* p. 287.

599. AIT: *Actas...,* I, p. 74.

600. *La Federación* (Barcelona), 1 i 8-X-1871.

601. *La Federación* (Barcelona), 11-II-1872.

602. *La Federación* (Barcelona), 31-III-1872.

de les ciutats de l'Estat espanyol, amb referència al nombre d'afiliats declarats per les federacions locals aquell any.[603]

Les quatre seccions obreres que formaven el nucli inicial, pel setembre de 1871, foren la de tintorers, blanquers, sabaters i oficis varis, i ben aviat s'hi afegiren els fusters i ebenistes.[604] El 19 de novembre de 1871, diumenge, les treballadores fabrils es reuniren en assemblea "*al objeto de asociarse*", inspirades pels internacionalistes.[605] Pel maig de 1872 hi ingressa la secció d'impressors.[606] La secció de boters, en contacte amb la Internacional des del juliol, acorda ingressar-hi finalment el 9 de desembre, per decisió majoritària del Congrés d'Oficials Boters que se celebrava a Reus.[607] Pel maig de 1873 la federació local consta de 12 seccions, entre elles les treballadores de les factories tèxtils, i les matalasseres, en un moment en què "*es notable el movimiento que se observa en las mugeres en toda la región*".[608] Pel juny, "*siguiendo el ejemplo de otras sociedades obreras locales*", s'hi afilià la Societat de Pagesos, i arribà a les 13 seccions obreres,[609] però pel juliol la deixa la de Sabaters. A les pàgines de *La Revista Social* hi ha informacions escampades que demostren l'existència a Reus, el 1872 i 1873, d'associa-cions obreres dels següents oficis, agrupades a la Unió Manufacturera: espardenyers, art fabril, cinters, estorers, filadors, filadors i jornalers de vels, majordoms i contramestres, mecànics, soguers, tintorers, treballadors en cànem, tres classes de vapor, tintorers de vels, teixidors a mà, teixidors mecànics i teixidors de vels.[610] Després del cop d'Estat de Pavía i la il·legalització de la Internacional, pel juny de 1874 la federació local de l'AIT comptava només amb 4 seccions obreres.[611]

La participació reusenca en l'organització de la Federació Regional degué ser de certa importància, com ho prova el fet que per l'octubre de 1873 de les 10 Unions d'ofici d'abast

603. AIT: *Cartas...,* III, pp. 227-228, i circular de la federació de Barcelona, del 17-III-1873, a NETTLAU: *La Première...,* p. 163, citada per TERMES: *Anarquismo...,* p. 155. Segur que tingué més afiliats, perquè els 700 documentats són membres de 6 seccions, i l'AIT local arribà a 12 seccions federades. La primera referència a les treballadores tèxtils és del IX-1873, i la de les "conxeres", del I-1874. La més important de les federacions locals era Barcelona, que el VII-1872 comptava amb 5.934 "socis actius", que juntament amb els dels puixants ravals barcelonins, Sants, Gràcia, Sant Martí de Provençals, etc. feien un total de més de 10.000 internacionalistes. A la resta de Catalunya, les més importants eren la de Sabadell, amb més de 2.000 obrers, la de Mataró, amb uns 1.700, i la d'Olot, amb 1.200. Circular 17-III-1873, a NETTLAU: *La Première...,* pp. 163-164.

604. Són les primeres seccions que surten esmentades en la documentació de l'AIT. El Consell local, que era l'òrgan gestor de la federació local, estava compost de tres delegats per secció adherida. Però l'únic poder era la majoria reunida en assemblea, com afirma el Comitè Federal, el 1872: "*Como la Internacional aspira a la destrucción de todos los poderes autoritarios, es muy conveniente que en el seno de las Secciones y Federaciones no haya más poder que la mayoría reunida en Asamblea, como también que nuestra organización se vaya acercando en todo lo posible a nuestro ideal*". AIT: *Cartas...,* I, p. 297.

605. *La Redención del Pueblo*, 20-XI-1871.

606. AIT: *Actas...,* I, p. 129.

607. Vegeu, per més informació, l'apartat sobre els boters. Fou la sisena secció adherida i representada al Congrés de Còrdova. NETTLAU: *La Première...,* p. 163.

608. AIT: *Cartas...,* IV, p. 157, NETTLAU: *La Première...,* p. 174, i TERMES: *Anarquismo...,* p. 287. El III-1873 el Consell local de Reus es canvia la denominació i passa a ser Comissió local, en un reflex de l'accentuació de l'antiautoritarisme bakuninista de l'AIT, tot i que desconeixem si realment el canvi repercutí en l'actuació i funcionament de l'organització a la ciutat, AIT: *Cartas...,* IV, p. 31.

609. FORT: *Anales...,* VI, p. 142.

610. IZARD: "Entre la impotencia...", pp. 102 i 104.

611. NETTLAU: *La Première...,* p. 252.

peninsular, 3 tenien la residència a Reus: la Unió d'Obrers en Pells,[612] la Unió dels Treballadors del Camp[613] i la Unió d'Obrers Boters.[614] Pertanyien a la Unió de Tintorers, la Unió de Blanquers i la Unió d'Obrers del Cànem, les respectives seccions locals de l'ofici.[615]

Des de la seva constitució, la federació local reusenca manté una correspondència assídua amb el Consell i la Comissió federal. Des d'assumptes purament administratius, a organitzatius fins a intercanvi d'informació, publicacions, consignes, etc. Una correspondència que demostra la vitalitat de la federació de Reus.[616] Per altra banda, les relacions de la Internacional amb les organitzacions obreres reusenques no adherides fou bona. Pel maig de 1872, l'anomenat Centre de Directors de Reus, els responsables de la federació de sindicats professionals locals, escriu al Consell federal informant que és compost per 12 seccions, i dóna detalls sobre la seva organització i proposa establir una correspondència mútua i fraternal que, gustosament, és acceptada pels internacionalistes.[617]

Les intencions dels dirigents es veieren, però, desbordades. Els interessos professionals immediats passaren a primer pla, quedant a la pràctica per la majoria quasi relegats a l'oblit els objectius d'una revolució social, transformadora de la societat. Segons Lorenzo, "*la generalidad de los trabajadores asociados, seguían las iniciaciones de los pensadores y agitadores de la Alianza sin haberse penetrado en la idea íntima de la Internacional*".[618] Segons Nettlau, els primers militants de la Internacional foren homes vinculats als partits polítics més avançats de cada ciutat. Constata que la Internacional hispànica "*comprendía igualmente un número muy elevado de sindicatos de buena voluntad, mas no adquiridos completamente todavía para las ideas y la energía revolucionaria, era vulnerable en su desarrollo exterior, pero indestructible en su esencia y su cohesión interiores*".[619] La ideologia anarquista, en un principi patrimoni d'una reduïda minoria, s'anà guanyant gran part de la massa obrera socialment activa. Aquesta ideologia, de clara arrel bakuninista, fou exposada repetidament als congressos, a les assemblees locals i als mítings, i la premsa obrera s'encarregà de difondre-la a bastament.[620] Per altra banda, és al *Eco del Centro de*

612. A nom de Josep Balcells, amb l'adreça al carrer del Palo Santo, 4. AIT: *Cartas...,* III, p. 188.
613. El contacte era Josep Llauradó, amb l'adreça al carrer de Sant Vicenç, 26. AIT: *Cartas...,* IV, p. 280.
614. Amb l'adreça a nom d'Antoni Nolla, carrer. de la Girada, 17. AIT: *Cartas...,* VI, pp. 5 i 48.
615. AIT: *Estracto de las Actas del II Congreso...,* p. 25
616. Les actes del Consell o de la Comissió federal recullen que es tractaren assumptes relacionats directament amb l'organització obrera reusenca, en un mínim de 85 sessions, i hi tramet cartes i circulars en les següents dates: 1871: 24-IX. 1872: 30-IV; 3, 17, 31-V; 6, 9, 12-VI; 4,21, 26-VII; 2, 13, 16, 30-VIII; 1, 15, 19, 25-IX; 1, 2, 4, 8, 9, 21, 28, 29-X; 5, 7, 8, 12, 22, 29-XI; 2, 7, 13, 6, 11, 14-XII. 1873: 7, 18, 21, 22, 27, 29, 31-I; 3, 7, 11, 27-II; 4, 10, 11, 13, 20, 31-III; 1, 16, 29-IV; 10-V: 2, 19, 25-VI; 4-VII; 7, 8, 12, 16, 19, 22, 25, 26-VIII; 5, 11, 27, 29, 30-IX; 3, 7, 11, 24, 28-X; 1, 17, 18, 24-XI; 8, 12, 14, 15, 16, 25, 26, 28-XII. 1874: 5, 8, 16, 20, 23, 27, 30-I; 3, 19, 21, 23, 25, 26-II; 7, 12, 13, 28, 31-III; 2, 5, 14, 17, i 25-IV. AIT: *Actas...,* I, II, i *Cartas...,* I, II, III, IV, V, VI, VII.
617. AIT: *Actas...,* p. 139.
618. LORENZO: *El proletariado...,* II, p. 177.
619 NETTLAU: *Impresiones...,* p. 242-260.
620 TERMES: *Anarquismo...,* p. 175.

Lectura de Reus, on es publica la primera biografia de Marx a l'Estat espanyol, el 19 de novembre de 1871.[621]

La repercussió a Reus de la Commune de París

La *Commune* de París, pel març-maig de 1871, va apassionar els internacionalistes catalans, mentre la por al contagi va provocar en el govern espanyol una política d'enduriment de la repressió. Les severes mesures que adoptà Sagasta entre l'abril i el juliol de 1871 contra els internacionalistes peninsulars no estaven només fundades en l'espectre de la Comuna, sinó en el temor dels grups moderats i conservadors davant l'espectacular auge de la Federació espanyola, i el desig de veure decapitada aquesta font de descon-tentament social. Amb tot, per la primavera de 1871, malgrat els 25.000 afiliats de l'AIT espanyola, l'èxit de múltiples vagues i manifestacions obreres i que la Federació començava a ser temuda per l'empresariat, s'estava lluny de pensar en el triomf d'un aixecament popular, i les activitats sindicals no preocupaven excessivament fins aleshores les autoritats i la premsa burgesa. Amb la Comuna, el panorama canvia, i s'identifiquen constantment Comuna i Internacional amb violència i revolució. Tots els òrgans informatius dedicaren a la Comuna múltiples i confusos comentaris, basats en el desconeixement, la parcialitat i la condemna.[622]

La por als esdeveniments revolucionaris i al seu contagi fa escriure a *La Crónica de Cataluña,* de Barcelona, el rumor que "*según al Tarraconense le han dicho, el domingo llegaron a aquella ciudad algunos obreros franceses, comisionados de la Internacional, según se supone, para ponerse de acuerdo con los de aquella capital*".[623] El tema entra de ple en l'opinió pública a finals d'estiu de 1871, i passarà a ser debatut a les Corts per l'octubre i novembre d'aquell any. La campanya antiinternacionalista i la repressió governamental foren abonades a Reus per l'òrgan dels monàrquics conservadors, el *Diario de Reus,* que inicià també la seva pròpia campanya antiinternacionalista. Es lamenta que malgrat "*la terrible lección recibida en la nación vecina, y de la hecatombe sangrienta de los comuneros franceses, aun la Internacional se agita, aun estiende sus ramificaciones por todos los países aumentando sus trabajos propagandísticos. ¡De nada sirve la sangrienta experiencia de los hechos consumados! [...] las cimas de cadáveres y los torrentes de sangre, los montones de ruinas de las glorias nacionales, en una palabra: la destrucción y el caos. [...] Para combatir estas tendencias que amenazan con un*

621. Vegeu ANGUERA: "La primera biografia de Marx a l'estat espanyol", dins *A bodes em convides. Estudis d'història social,* Reus 1989, pp. 91-99.

622. LIDA: *Anarquismo...,* pp. 186-187, i J. ÁLVAREZ JUNCO: *La Comuna en España,* Madrid 1976, que demostra com la premsa utilitzà, enlloc d'explicacions socio-polítiques, explicacions psicològiques, providencials i conspiratives. Les descripcions incideixen en l'orgia i la destrucció, l'antipatriotisme, l'irreligiositat i el socialisme.

623. *La Crónica de Cataluña* (Barcelona), 30-III-1871, citat per TERMES: *Anarquismo...,* p. 138.

desbordamiento social, es necesario que los Gobiernos traten enérgicamente a los perturbadores, [que] atentan contra los poderes legales y amenazan con derruir la colosal obra del mundo construida con la sangre de las generaciones. Esto reclaman los hombres sensatos y esto es preciso para la salvación de la patria".[624]

L'article provocà les protestes dels internacionalistes reusencs. *La Federación* publicà una rèplica de Joan Salas que acusa de malintencionat el *Diario de Reus,* rebat les seves afirmacions i l'acusa de calumniar i insultar els comuners que "*con ardiente fe en sus principios han sabido morir gloriosamente bajo el puñal homicida de los fariseos del poder y de la propiedad*". Finalment i valent, diu que "*si alguien ha de ser perseguido en esta localidad por el crimen de ser afecto a la grande Asociación Internacional de los Trabajadores, no me importa que sea yo el primero*".[625]

Quan el tema de la Internacional arribà a les Corts el *Diario de Reus* intensificà la seva campanya contra l'AIT, amb una sèrie de sis llargs editorials, als quals no ha quedat cap resposta obrera. Pels redactors, la força i importància que havia adquirit la Internacional era innegable, i amb la repressió i la força no era possible de cap manera acabar amb la seva existència, ja que era fruit de les circumstàncies socials i del pauperisme. Dubten de l'eficàcia de la seva il·legalització i inclusió en el Codi penal, i en canvi proposaven un sistema que, sense renunciar a les mesures de força pels qui pertorbessin l'ordre públic, tingués capacitat de negociació, "*aunque hayan de escandalizarse algunos, aun cuando injustamente se nos haga pasar plaza de comunistas y de incendiarios*".[626]

Malgrat les persecucions, els cercles republicans i obrers no amagaven la llur admiració per l'aixecament, i la seva premsa exalta l'heroisme i martiri dels comunalistes i explica detalladament la significació doctrinal i ideològica de la Comuna. Els seus ressons es

624. "La Internacional", *Diario de Reus,* 23-VIII-1871. L'articulista reaccionari i anònim iguala destrucció i caos a Internacional i Comuna:" *Pretenden regenerar la sociedad y empiezan por destruirla; quieren consolidar el orden y se presentan en el reinado del terror; Hablan de moralidad y llevan a los Parlamentos a sus queridas para consultarles cuestiones del gobierno, los destinos de la patria entre las más asquerosas bacanales y por último en nombre de la justicia destruyen el sagrado santuario de la familia, saltan por encima de los principios religiosos [...] igualan al hombre, prostituyendo su dignidad, a los más ruines animales. [...] Detrás de la Internacional está el oscurantismo, y la tiranía de un autócrata*". Per lluitar contra aquest perill, el periòdic proposava que "*todos los hombres amantes del orden y de la conservación formen un gran partido que haga frente a este rugido amenazador que hoy cruza de Oriente a Occidente*". Intentava presentar-se no com a enemic del progrés i la llibertat, sinó que no volien que es confongués amb el llibertinatge. Diu que està bé que es tracti de la regeneració social, però cal fer-ho amb la reconciliació entre el capital i el treball, i ja que són catòlics: "*humanitario es que, teniendo por base la religión del Crucificado, se haga desaparecer el látigo del señor suspendido siempre sobre la frente del infeliz esclavo*". Inclús, continua, seguint el corrent del segle i els principis democràtics, "*tratemos de mejorar las condiciones de las clases menesterosas, sublimes ideas, que realizadas al amparo del orden y de la libertad, serán las más grandes conquistas de la época moderna*". Però, "*para esto es preciso dar tiempo al tiempo*". I, "*de esto a la disolución social [...] hay mucha distancia*". I per acabar fa una llista de l'acció de l'AIT, que no ha de ser permesa de cap manera pels governs, tal com reclamen "*los hombres sensatos [para] la salvación de la patria*": "*Dehificar el crimen, fomentar los malos instintos, mantener en continua zozobra a las naciones atemorizando a las clases conservadoras y salirse de las vías legales para el triunfo de una causa*". La campanya antiinternacionalista comença el 22-IV-1871 copiant un article contra l'AIT de *El Pueblo,* tot i que pocs dies abans, *Diario de Reus,* 15-IV-1871, publica sense cap comentari, un manifest del Consell federal de l'AIT. Algunes breus i poc precises notes sobre la posició del periòdic respecte a l'AIT a S. ARAGONÉS: *La Revolución de Septiembre y el "Diario de Reus"*, Reus 1969, pp. 103-108.

625. Joan Salas, Reus, 31-VIII, a *La Federación* (Barcelona), 10-IX-1871. Vegeu la transcripció a l'apèndix documental.

626. "La Internacional", *Diario de Reus,* 27, 28, 29, 31-X; 3 i 4-XI-1871. Vegeu alguns fragments a l'apèndix documental.

mantingueren vius també per la contínua presència a Catalunya de refugiats francesos, i per la proliferació d'estudis originals i de traduccions que es publicaren. Tot plegat fa que l'alçament francès quedés viu en la memòria dels obrers durant força anys.[627] El segon aniversari de la proclamació de la Comuna, el 18 de març de 1873, s'elaboraren a la ciutat dos manifestos obrers commemoratius. Per una banda una recordança de les obreres reusenques Josefa Sedó, Josefa Gavaldà, Bonaventura Gavaldà, Francesca Balañà, Teresa Tondo i Magdalena Balañà, que acaba: "*Las que suscriben, derraman una lágrima como recuerdo eterno a la memoria de aquellos mártires, cuyas víctimas del cruel desenfreno de despóticos gobiernos, descansan bajo una sepultura cuya caliente losa se abrirá el día de la justicia. ¡La Comuna de París no ha muerto! ¡Viva la Comuna de París!...*". En el mateix sentit, el Congrés de la Federació de Boters de la Regió Espanyola aprova un manifest de solidaritat amb el que fou i representa la Comuna.[628]

Pel desembre, Sagasta es féu càrrec de govern i a les Corts hi hagué un debat sobre la licitud jurídica del moviment internacionalista, que només fou defensat per alguns diputats federals, com Pi i Margall, Lostau i Fernando Garrido. Finalment, pel gener de 1872 la Internacional fou declarada fora de la llei, però quan Sagasta hagué de dimitir, pel maig del mateix any, la vida de la Internacional es normalitzà. En general, la repressió fou suau excepte a Andalusia.

La Federació local practicà amb relativa freqüència la solidaritat econòmica amb els altres internacionalistes.[629] La pràctica solidària dels obrers reusencs adherits a l'AIT fa que la Comissió federal feliciti "*a todos los internacionalistas de Reus por su resolución de socorrer a nuestros hermanos que sufren la más infame de las persecuciones*" i afirmi que "*grato es para nosotros ver vuestra actividad en reunir recursos para nuestros hermanos*

627. LIDA: *Anarquismo...,* pp. 189-190. Vegeu, per exemple, el llibret de L. CARRERAS: *París a sangre y fuego. Jornadas de la Comuna,* Barcelona, 1871.

628. "Un día memorable", *La Federación* (Barcelona), 22-III-1873. Vegeu ambdós textos a l'apèndix documental.

629. Les primeres referències a la pràctica de la solidaritat econòmica endegada pels internacionalistes es produeixen a Reus a finals de 1870, quan els obrers de Reus participen econòmicament en la "*Comissió d'Auxilis als obrers necessitats*", endegada a Barcelona pels internacionalistes. Les Societats Federades (representades per Francesc Pallejà) aportaren 387 rals, la Societat de Teixidors de Cotó 357, la Societat de Boters 104, els obrers de la fàbrica de filats d'E. Soler 66; el Cafè dels Artesans 52, i la casa de comerç de F. Duran 21,78. *La Federación* (Barcelona), 20 i 27-XI-1870, El 20-II-1870 un grup de joves recorregué els carrers de la ciutat cantant estudiantines per tal de recollir diners per als republicans presos i emigrats. Recaptaren 660 rals, i foren tramesos a la comissió estatal els 480 que quedaren després de deduir-ne les despeses. Els periòdics *La Igualdad* i *La República Ibérica* donaren compte de la solidaritat reusenca. *Diario de Reus,* 15-III-1870. Com a mostra de la solidaritat internacionalista, el XI-1873 la Comissió local té recollits 211 rals per a col·laborar amb les suscripcions de solidaritat interna-cionalista. La Comissió federal els comunica que poden decidir a quins emigrats volien remetre la quantitat, perquè n'hi havia a Suïssa, Bèlgica, Amèrica, Anglaterra, Espanya, etc..., però els recomana que fossin repartits entre els presos i els emigrats a conseqüència de "*los últimos acontecimientos revolucionarios de España, que además de ser obreros, casi todos son internacionales*". El 15-XII la Comissió local tramet un donatiu de 52 ptes. per als emigrats arran de la repressió de la Comuna de París, i també ho fan la Secció de Blanquers, la de Boters, la d'Oficis Varis, i la Secció de "Conxeres", també per als presos. El XII, les quantitats donades per als internacionalistes presos i emigrats, són de 188,25 ptes. Els mateixos dies la federació local de Reus tramet 80 rals al periòdic *El Condenado,* de Madrid. AIT: Actas..., II, pp. 243, 252, 286, i *Cartas...*, VI, p. 288.

que sufren persecuciones y también sus familias, porque así se demuestra prácticamente que la solidaridad obrera no es una vana palabra".[630]

Pels camins del radicalisme

El 26 de març els internacionalistes reusencs elegiren l'obrer blanquer Antoni Fort com el seu representant al II Congrés de la Federació Regional, celebrat a Saragossa del 4 a l'11 d'abril de 1872.[631] Segons *La Federación* l'assemblea fou "*numerosa y ordenada, como todas las que tenemos los que todo lo producimos*", i consigna que "*todos los que hicieron uso de la palabra se expresaron con toda libertad y con energías*" malgrat no ser només els pertanyents a les seccions federades a l'AIT, "*porque abrimos las puertas de par en par y entró quien quiso, pues hasta lo efectuó algunos de esos seres inmundos que se llaman polizontes*".[632]

El Congrés de Saragossa refermà la posició dels antiautoritaris i federalistes, separant-se paulatinament de l'obrerisme català, fortament arrelat al sindicalisme i a les realitats pràctiques. En la discussió sobre l'organització social dels treballadors, Antoni Fort votà amb la majoria un criteri més moderat que el proposat per González Morago d'eliminar tot allò d'autoritari que quedés als estatuts.[633] A la segona sessió del congrés es llegí l'adhesió del consell local de l'AIT de Reus, que els saluda "*con el más fraternal cariño y os desea buen acierto para llegar cuanto antes a toda la emancipación social. Salud y Justicia*".[634] Les sessions del Congrés de Saragossa foren interrom-pudes per la policia, i per això es féu públic un manifest signat per 36 delegats de les federacions locals de l'AIT, entre ells el de Reus, Fort, en el qual "*protestan solemnemente en nombre de todos los trabajadores asociados de España, y a la faz del mundo, del brutal y escandaloso atropello de que han sido víctimas*".[635]

---

630. AIT: *Cartas...,* VI, pp. 294 i 324. Altres mostres de solidaritat, el 17-V-1872, quan el Consell local de Reus activa els treballs per a reunir la quota de 25 cts. per afiliat, per ajudar a sostenir els vaguistes de les seccions de tintorers i cordillers. El XI-1872 els deures de solidaritat contrets en afiliar-se a la Internacional fan que el Consell federal comuniqui al local que les seccions de Tipògrafs i Sabaters han de donar la quota de 1/2 ral setmanal per afiliat al Consell de la Unió d'Obrers en Pells, tal com ja feien les seccions de tintorers i blanquers. Pel desembre, la secció d'Impressors havia cotitzat, com a membre de la Unió d'Obrers Noógrafs, 11 rals a la Secció de Blanquers de Valladolid destinats a socórrer els seus vaguistes. La crida del Consell federal per a recollir diners havia tingut poc èxit, ja que només 7 seccions del ram l'havien seguida ni que fos amb menys quantitat que l'estipulada, tres rals per federat, com els impressors reusencs. AIT: *Actas...,* I, p. 129, i *Cartas...,* II, pp. 91, 301, 330.

631. AIT: *Estracto de las Actas del II Congreso Obrero de la Federación Regional Española, celebrado en Zaragoza del 4 al 11 de abril de 1872.* Reproduït per CLARA: *Antecedentes y desarrollo...,* p. 226. NETTLAU: *La Première...,* p. 117, i *Documentos...,* pp. 79-81, ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* p. 178, i AMARO DEL ROSAL: *La violencia...,* p. 201, citen Antoni Fort com a delegat de Reus. Desconeixem si assistí algun representant de l'organització obrera local a la conferència secreta de València pel setembre de 1871 i que substituí el congrés que no fou possible celebrar.

632. Carta de Josep Ferrando Borràs, pel Consell local, del 27-III, que acaba amb les consignes "*Salud y Revolución Social*". *La Federación* (Barcelona), 31-III-1872.

633. ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* p. 180.

634. Signat per Josep Freixa Sardà. AIT: *Extracto de las actas... 1872,* p. 9.

635. Reproduït a ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* pp. 184-185.

El 20 d'abril de 1872 el governador demanà a l'alcalde explicacions sobre l'estat social de Reus, ja que "*tenia entendido que en esta ciudad se notaba cierta excitación en los ánimos*", i el féu responsable del manteniment de l'ordre. Felip Font, i després la corporació, contestà que "*no ve peligro de que el orden público pueda estos días turbarse de una manera grave*" i que estaven decidits a mantenir la tranquil·litat pública, però que no podien evitar que "*algunas personas aisladas y de ninguna significación alteren el orden momentáneamente y sin consecuencias*" però que en aquest cas "*el alboroto, si lo hubiese, duraría tan solo el tiempo necesario para la regular intervención de las autoridades, que sería enérgica en caso de resistencia de parte de esta clase de alborotadores*".[636]

El matí del diumenge 23 de juny de 1872, uns 3.000 treballadors es reuniren als jardins de l'Euterpe per assistir a un míting obrer convocat pels sindicats de Reus, en el qual parlaren dos propagandistes societaris, un home i una dona, vinguts de Barcelona. L'acte transcorregué amb la major animació i en l'ordre més perfecte, i segons *La Redención del Pueblo* es tractaren únicament qüestions de treball i d'associació.[637] Pel *Diario de Reus* "*entre las ideas que se vertieron notóse alguna contradicción y se sostuvo alguna consideración que en el terreno de la práctica sería irrealizable*".[638] En canvi, Fort diu que "*se pronunciaron discursos radicalísimos, inculcando a la masa obrera la teoría de que la propiedad es un robo, y por ende precisaba acabar con privilegios y desigualdades sociales, por todos los medios*".[639]

El creixement internacionalista no fou ben vist per les autoritats, que sovint obstacularitzaren les accions obreres. Així, quan el 17 de juliol de 1872 la Secció d'oficis varis de la federació reusenca, i en el seu nom Josep Ferrando, convocà mitjançant *La Redención del Pueblo* una assemblea general per al dia 19, fou prohibida arbitràriament per l'alcalde. Malgrat que els convocants ho havien comunicat a l'alcaldia dins els terminis preceptius d'un dia d'antelació, hores abans de la reunió, Ferrando és fet cridar per l'alcalde que li notifica la prohibició de l'acte. El sindicalista contestà que els obrers estaven en el seu dret i calia que se celebrés la reunió, i l'alcalde contestà "*que en su presencia no lo dijeran otra vez*", mentre un regidor que era present "*intervino imprudentemente insultándole a las primeras palabras. Es la segunda vez que le insultaba, pisoteando así la libertad de los a quienes representa*", diu *La Federación.*[640] Així ho explica el Consell

636. Actes Municipals 1872, ff. 89-90.
637. *La Redención del Pueblo,* 22 i 26-VI-1872.
638. *Diario de Reus,* 25-VI-1872.
639. FORT: *Anales...,* VI, p. 118 i 136, on diu que el 1872 es produïren "*huelgas y conatos de motín mal que las autoridades hicieran imposibles para conjurar los conflictos obreros que amenazaban alterar el orden público, ya de suyo quebrantado con los alzamientos carlistas y los conatos revolucionarios de carácter ácrata desarrollados en Andalucía, Valencia y Cataluña*".
640. I continua: "*Comprendo, dice nuestro amigo, la indignación que le causaría ver ante sí a un hombre que rechaza con dignidad sus insultos, aunque vengan proferidos por él, el privilegiado Luis Serra, ciudadano tan* grande *y tan republicano para ser concejal del municipio de Reus, acostumbrado como está a oir de los que rodean, llamarle* señor *Serra, y adularle para que influya en su favor en cuestión de empleomanía. Repito que es* demasiado *presentarse digno ante tan* elevado personaje *que negando a otro la protección, puede reducirle a la miseria. Si pudiese graduarse el republicanismo a la misma doctrinaria autoridad de cualquier*

federal: "*En vano protestó el Compañero firmante contra las leyes, puesto que no autorizaba ni había autorizado a nadie para hacer ninguna que fuese contraria a las de la naturaleza. Inútil fue recordarle al popular Alcalde la Constitución y la Circular de Zorrilla, como para dicho señor autoritario no habrá leyes, ni derechos, ni Constitución, ni Circulares, y tan solo el capricho de todo tiranuelo de campanario, entregó al compañero firmante un oficio que espresaba la prohibición de la Asamblea, y dió orden a un dependiente de su autoritarismo para que fuese al punto de la reunión y la disolviese. No olviden nuestros hermanos de Reus el hecho vandálico del popular señor, y lo tengan muy presente para cuando puedan [sic] la resposnabilidad de sus actos*".[641]

L'estiu del mateix 1872, el Consell federal demanà als seus afiliats que elegissin els delegats per al Congrés Internacional de la Haia. Les eleccions es realitzaren per l'agost, i 319 internacionalistes reusencs reunits en assemblea elegeixen per unanimitat com a delegats, amb 315 vots a cada un, Nicolàs Alonso Marselau, de Sevilla, (que en total obtingué 3.568 vots), Tomàs González Morago (3.442 vots), Juan Méndez, de Carmona (2.850 vots) i Trinidad Soriano, de Sevilla (2.752 vots). Només Marselau i Morago, els més votats, formaven part de la candidatura que sortí triomfadora.[642] En la mateixa assemblea protesten alhora contra els redactors de *La Emancipación,* periòdic madrileny proper a les tesis de Marx, autoritzant el Consell a fer-ho constar així als periòdics obrers, en nom de la Federació reusenca, que en aquest període s'alineava amb les tesis bakuninistes majoritàries.[643]

Al Congrés de la Haia, pel setembre, es produí l'escissió de la Internacional entre els antiautoritaris aliancistes, seguidors de Bakunin, i els autoritaris, partidaris de les tesis de Marx, que es va reflectir també a Espanya. Els aliancistes abandonaren el congrés i en celebraren un altre a Saint-Imier, Suïssa, al qual assistiren els 4 delegats de l'AIT hispànica. A la tornada, l'1 d'octubre, Francisco Tomàs, del Consell federal, escriu als delegats dient-los que han d'aturar-se a Tarragona i Reus per a assistir als mítings que s'hi celebraran els dies 7 i 8. Però són moltes les federacions que demanen l'assistència dels delegats a les assemblees informatives sobre els congressos i se'n celebren a diverses poblacions de l'àrea barcelonina. Finalment era previst que arribessin a Reus l'11 d'octubre,[644] però no se celebrà el míting fins al matí del diumenge dia 13. L'assistència a l'acte, que se celebrà al saló Filharmònic, fou nombrosa malgrat el mal temps. Els obrers havien estat convocats, sense distinció d'oficis, amb una octaveta repartida a bastament el dia anterior.[645] Sembla

---

otro partido de la clase media", La Federación (Barcelona), 28-VII-1872. *El Condenado* (Madrid), 12-VIII-1872, publica un breu resum de la notícia.

641. AIT: *Actas...,* I, pp. 193-194.

642. *La Federación* (Barcelona), 25-VIII-1872; TERMES: *Anarquismo...,* p. 148, i ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* p. 212. NETTLAU: *Documentos...,* pp. 148-149, recull només els 315 vots de Reus per a Marselau.

643. AIT: *Actas...,* I, sessió del 16-VIII-1872, pp. 220-221.

644. AIT: *Cartas...,* I, pp. 106, 164, 179, 190, 192, 193, 224, 226 i 228, *La Federación* (Barcelona), 12-X-1872, afirma també que "*desean los internacionales de Reus que los delegados del Congreso se paren en su ciudad para hacer un miting*".

645. *La Redención del Pueblo,* 13-X-1872; *Diario de Reus,* 13 i 15-X-1872, i FORT: *Anales...,* VI, p. 111. Els delegats marxaren cap a València el dia 15, *La Redención del Pueblo*, 17-X-1872,

que l'aprovació fou unànime i el Consell local manifestà "*la satisfacción que ha experimentado esta Federación en tener en su compañía*" els delegats Marselau i Morago, els quals "*con su palabra, han hecho ver a los trabajadores reusenses la verdad de nuestras ideas, disipando los errores propalados por la burguesía*".[646] L'assemblea, després de les explicacions dels delegats sobre els congressos, acordà per unanimitat aprovar la conducta d'aquests delegats, i adherir-se al pacte de Saint-Imier, és a dir, al col·lectivisme i l'apoliticisme.[647] La federació local contribuí a sufragar les despeses originades pel recorregut dels delegats.[648] El Consell federal felicita els reusencs i afirma veure amb satisfacció "*las ideas radicales y revolucionarias que animan a los internacionales reusenses, y esto nos hace creer que la clase trabajadora ya ha roto completamente con toda las autoridades ya sean divinas ya sean humanas. Vuestra digna conducta que también es imitada por la gran mayoría de los internacionales españoles, nos demuestra que nuestra Región será siempre lo que siempre ha sido: Colectivista y Anárquica*". Alhora, els alerta "*respecto a los trabajos que según noticias hacen los políticos para provocar la huelga general*".[649] El 22 d'octubre de 1872 el Consell federal repeteix "*la voz de alerta*" a totes les seccions per tal que "*se prevengan respecto a los trabajos de los políticos, que según datos fidedignos tratan de provocar una huelga general de todos los obreros catalanes, para lograr sus deseos de ambición y mando, aunque para ello tuvieran que desorganizar nuestra Federación regional*".[650]

Les crítiques entre els dos corrents arreu del país es mantingueren fins a 1873, i el grup marxista, encapçalat per la Nueva Federación Madrileña, mancat de seguidors, quedà condemnat a un silenci forçós, i acabà dissolent-se per l'abril de 1873.

Pel novembre de 1872 l'assemblea de la federació reusenca aprovà la proposició de la federació de Barcelona de celebrar aviat el III Congrés Regional,[651] i el 10 de desembre acorda enviar-hi un representant, fet pel que és felicitada pel Consell federal.[652] El delegat de l'organització internacionalista reusenca a aquest III Congrés, celebrat a Còrdova el 30 de desembre, fou el teixidor a mà Felip Janè. Hi participaren 51 delegats, 13 dels quals catalans, un 25 % del total, una regressió claríssima respecte al 80 i el 40 % dels anteriors congressos. La Federació local tenia aleshores 700 afiliats, xifra que la col·locava en setè lloc en el nombre de militants, repartits en 6 seccions obreres, boters, assaonadors, impressors, sabaters, "colxeres" i d'oficis varis.[653] Jané participà en l'elaboració dels

646. AIT: *Actas...,* I, p. 294.
647. AIT: *Actas...,* I, pp. 303-304.
648. AIT: *Actas,* I, p. 213, Havien pagat ja 66,75 ptes., com a quota extraordinària per les despeses dels delegats a la Haia i Saint-Imier. *Cartas...,* III, p. 227.
649. La comunicació, com sempre, acabava amb la consigna "*Salud y Liquidación Social*". AIT: *Cartas...,* I, p. 296.
650. AIT: *Cartas...,* II, p. 308.
651. AIT: *Actas...,* I, p. 340.
652. AIT: *Actas..,* I, p. 373, i *Cartas...,* II, pp. 344-345. Referències a Reus a *El Condenado* (Madrid), 28-XI-1872 i 26-XII-1872, extretes de les actes del Consell federal.
653. "Estracto de las actas del III Congreso, Córdoba 1872-1873", a *Boletín de la Federación Regional Española,* citat per LIDA: *Anarquismo...,* p. 167. NETTLAU: *La Première...,* pp. 162-163, id: *Documentos...,* p. 178, diu que n'hi ha un de Reus sense dir-ne el nom. TERMES: *Anarquismo...,* p. 151, El delegat de Reus és també citat a

dictàmens sobre l'Aliança i sobre "*Medios para establecer escuelas puramente internacionales en el mayor número posible de poblaciones*".[654]

L'esperança de la República alliberadora

La República fou rebuda amb alegria i esperança per les classes populars dels pobles i de les ciutats del país. A Reus, en els primers dies del règim republicà, i després de la nombrosa participació obrera a la manifestació de suport a la república celebrada dies abans, el 15 de març se celebrà una altra multitudinària manifestació proletària en demanda de millores laborals a la qual assistiren entre 4.000 i 5.000 obrers, entre ells unes 2.000 dones. Fou, diu *La Federación* una "*manifestación socialista para el fomento de la Asociación y de la Unión de todos los trabajadores. Fue grande, numerosa e imponente*".[655] A les 3 de la tarda sortiren del passeig dels Seminaris, acompanyats de dues bandes de música, marxant per agrupacions d'ofici cada una de les quals amb el seu estendard o penó, fins al nombre de 25, la major part de les quals amb el triangle, símbol de la igualtat, i diferents lemes al·lusius al motiu de la manifestació. En els estendards s'hi llegia:

> secció de boters:
> *Reducción de jornada. Trabajando menos horas se ocupan más brazos. Colectividad humanitaria*";
> teixidors de vels:
> "*Estancación de mujeres que se ocupan en los telares*";
> teixidors a mà:
> "*Protección al trabajo. El orden del trabajador es el pan*";
> pagesos:
> "*Protección a sus brazos y más moralidad*";
> espardenyers:
> "*Uno por todos y todos por uno*";
> contramestres i paradors:
> "*Dedican un tributo de amor a la santa causa del trabajo*";
> constructors de carruatges:
> "*No queremos privilegios ni para nosotros*";

El Condenado (Madrid), 2-I-1873, que escriu el nom "*Gener*", a REVENTÓS: *Els movi-ments...,* p. 134, i a ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* p. 224, que l'anomena "*Jener*". És el darrer congrés internacionalista en què es donen els noms dels delegats. En els propers s'usen inicials i claus, per elementals mesures de seguretat, que fan difícil i sovint impossible la identificació dels assistents.

654. NETTLAU: *La Première...,* pp. 165 i 168, recull la participació en el dictamen de l'Aliança, i TERMES: *Anarquismo...,* p. 153, només el de les escoles. En les votacions per a l'elecció de la seu del proper congrés, que s'havia de celebrar pel maig de 1874, Reus obtingué 3 vots, i fou la cinquena ciutat més votada, després de Valladolid, Alcoi, Cadis i Màlaga. ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* p. 228.

655. *La Federación* (Barcelona), 22-III-1873.

secció de tintorers, membres de FRE de l'AIT:
"Verdad, Justicia, Moral. El que quiera disfrutar de los derechos que cumpla con los deberes. Abajo la explotación del hombre por el hombre";
agrupacions d'obreres de les Tres Classes de Vapor, de l'AIT:
"Reducción de horas y aumento de jornal. Higiene en los talleres. Moralidad y Justicia".

Una multitud de curiosos omplia els carrers del llarg recorregut prèviament anunciat. Els manifestants s'aturaren a la plaça de la Constitució, on una comissió es presentà a l'alcalde i li féu arribar un missatge adreçat al govern de la República en el qual se sol·licitaven les següents reivindicacions:

1) Reducció d'hores de treball i augment de salari.
2) Higiene en els tallers i més moralitat en el treball de nens i nenes
3) Treball per als qui no en tenen.
4) Ensenyament gratuït i obligatori.

El missatge acabava amb el lema *"Salut i República",* era signat, per acord dels manifestants, pels obrers Jaume Rosich, Josep Prunera i Enric Pié.[656]

La manifestació continuà el seu recorregut fins a la plaça de la Sang, davant del local de les societats obreres, La Unió de la Classe Obrera, a l'edifici de l'hospital vell. Des d'un dels balcons dirigiren enèrgicament la paraula als manifestants les obreres Maria Perelló, de Barcelona, i Josefa Sedó, de Reus. Després parlaren Francesc Bach, del Consell local de l'AIT, Salvador Ferrer i Francesc Soler, que parlaren dels motius de la manifestació i de les seves reivindicacions. Abans de dissoldre's tornà a parlar Maria Perelló que aconsellà que, obtinguda la República, era absolutament necessari que la classse obrera estigués decidida a defensar-la de tota classe d'enemics, perquè era l'única forma de govern que omplia les aspiracions del poble i que podia garantir i fer respectar els drets dels obrers. Acabà amb un *¡Visca la República democràtica federal!* que fou unànimement contestat.[657] És clar doncs que la proclamació de la República fou ben rebuda per les classes populars, i per l'obrerisme reusenc, dominat pels internacionalistes moderats.

Els obrers de la ciutat estaven força allunyats de l'esperit del grup dirigent anarquista de la Federació Regional, que considerava el nou règim un simple canvi de façana de l'edifici

656. El 13-II s'havia celebrat a Barcelona una concentració obrera a la plaça de Catalunya, que reuní entre 10 i 30.000 persones, segons les diferents fonts, convocades per les societats obreres, que van més enllà que els obrers reusencs, i també reivindiquen armes per al poble, Autonomia del Municipi i Emancipació Social, TERMES: *Anar-quismo...,* pp. 191-192.

657. La manifestació passà pel carrer dels Seminaris, Pedró, plaça de Prim, tomb de ravals, Monterols, plaça de la Constitució, Major, Fossar Vell, raval de Sant Pere i plaça de la Sang. Republicans i monàrquics coincideixen a felicitar, paternalistes, la classe obrera de Reus que *"dió ayer otra prueba relevante de su proverbial sensatez y cordura",* i *"dieron una prueba de que son dignos de la libertad, por lo que sinceramente les felicitamos", La Redención del Pueblo* i *Diario de Reus,* 16-III-1873.

burgès i que a finals de febrer havia fet pública una crida dient que "*es imprescindible que los trabajadores se apresuren a organizarse para no caer víctimas de aquellos partidos que, aunque se llamen republicanos y socialistas, no desean la transformación de la sociedad, sino que buscan meros paliativos con que adormecer a los trabajadores*".[658] A primers de març de 1873 el Consell local de Reus canvia la denominació i passa a ser Comissió local. Desconeixem però si això obeí a canvis en l'estructura interna de l'Associació a la ciutat.[659] Per l'abril, 658 internacionals de Reus votaren a favor de les decisions del Congrés de Còrdova, que havia ratificat el pacte de Sant Imier, bakuninista.[660]

Per altra banda, el 4 de juny comencen a regir les noves tarifes amb menys hores de treball que els obrers havien presentat feia temps als empresaris.[661]

La repercussió dels fets d'Alcoi: de la vaga al fracàs de la revolució

La insurrecció cantonalista d'Alcoi, al País Valencià, pel juliol de 1873, amb incendis de fàbriques, combats entre l'exèrcit i obrers, i afusellaments causaren una gran sensació a la ciutat, com arreu del país.[662] Segons el cronista Fort, que es deixa portar pel tòpic reaccionari, fals històricament, "*no pocos partidarios de la Internacional pensaron reproducir en Reus dichos sucesos, pero las autoridades progresistas velaban por el sosiego público y ante las amenazas de unos y la inseguridad de que la mayoría de obreros secundaran el movimiento, se desistió de tan perniciosos propósitos*".[663]

El 6 d'agost diversos membres de la comissió local de Reus feliciten els seus companys els treballadors d'Alcoi "*por su buena conducta y energía en los sucesos habidos por cuestión de la huelga general [...] protestando al mismo tiempo del proceder del Ayuntamiento por haber sido el provocador del conflicto*". L'assemblea general del mateix dia assumeix l'opinió dels dirigents i acordà per unanimitat felicitar els obrers d'Alcoi "*por su enérgica conducta en los acontecimientos revolucionarios con motivo de la huelga general*".[664] El dia 7, la comissió federal, aleshores a Madrid i que encara no havia rebut les cartes, escriu als de Reus preguntant-los per l'estat de la federació i per si havien rebut les darreres trameses de material i el manifest "*A los trabajadores*", ja que "*nos extraña vuestro silencio en las presentes circunstancias y tememos que dichos documentos se hayan extraviado*". Alhora els demanaven que els enviessin alguns diners a compte de les cotitzacions, ja que "*carecemos de recursos hasta para comprar sellos de franqueo*", i

658. AIT: Circular "La Comisión Federal de la FRE a todos los internacionales", citada per LIDA: *Anarquismo...,* p. 172.
659. AIT: *Cartas...*, VII, p. 135.
660. AIT: *Cartas...,* VII, p. 297.
661. *Diario de Reus,* 6-VI-1873.
662. Vegeu R. ARACIL-GARCÍA BONAFÉ: "*Clase obrera y revuelta social: la identidad del cantonalismo alcoyano de 1873*". *Estudios de Historia Social,* n.7, Madrid 1978, pp. 163-189.
663. FORT: *Anales...,* VI, p. 143.
664. AIT: *Actas...,* II, pp. 95, 106.

estava en perill la publicació del *Boletín.*[665] La comissió federal, assabentada dels comunicats solidaris dels reusencs, afirma que això prova "*que estais animados del espíritu de solidaridad que debe animar a todos los que somos víctimas de la explotación y de la tiranía*", i els felicita per la seva resolució que creuen "*será la aspiración de todos los internacionales de esa localidad*".[666]

El dia 12, l'assemblea general acorda reimprimir el manifest de la Comissió federal de l'AIT, que "*deshace una por una las infamantes calumnias inventadas y publicadas por la prensa burguesa en contra los dignos y decididos trabajadores*" d'Alcoi. El dia 14, mentre el repartien per la ciutat foren detinguts i empresonats dos obrers, per ordre de l'alcalde republicà, amb l'excusa que hi faltava el peu d'impremta.[667] Els republicans de *La Redención del Pueblo* afirmen que el full era clandestí, ple "*de argumentaciones ridículas y sofismas, y se trata de disculpar los horrorosos asesinatos e incendios de Alcoy y otras poblaciones, diciendo que ellos no fueron los provocadores sino los provocados*". Justifica les detencions ordenades per l'alcalde i conclou, contra la organització obrera: "*Los directores de la Internacional, anatematizados por todos los hombres honrados [...] tratan de rehabilitarse a los ojos del país, propinando como de costumbre adulaciones al pueblo trabajador que afortunadamente ha llegado a comprender la explotación de que ha sido víctima por esos mismos hombres que tanto aparentan trabajar en pro de la clase proletaria y son sus principales enemigos, los que la conducen a su derrotero de perdición*".[668]

La comissió local de l'AIT contestà afirmació per afirmació la nota del periòdic republicà en un comunicat titulat "*A los trabajadores todos*" repartit profusament per la ciutat el dia 23. Hi expliquen els esdeveniments, qualifiquen d'obscurantistes i calumniadors els de la *La Redención* i afirmen que "*el pueblo trabajador se va cerciorando de la veracidad de los hechos conociendo los embusteros que antes de conocer el turrón prometían con halagos y promesas redimir al trabajador*". I continuen: "*¿Afirmarán esos Anás y Caifás que en Alcoy los trabajadores colgaron curas en los faroles, cortaron cabezas de civiles, incendiaron hombres con petróleo, deshonraron inocentes jóvenes y otras patrañas por el estilo [...]? ¡Ingratos! que si ocupais los puestos que ocupais lo debeis a los trabajadores a quienes calumniais y todavía os empeñais en engañar*". Els internacionalistes reusencs acusen els de *La Redención* d'haver suprimit "*con criminal intención*" el peu d'impremta del seu manifest, que havia estat imprès a la mateixa impremta que el periòdic. Els acusen de farsants quan qualifiquen repetidament el manifest de clandestí i protesten aïradament "*de tal ultraje y arbitrariedad*", alhora que els adverteixen, anomenant-los "*Judas del cuarto estado*", que la Internacional no té directors "*ni admite farsa de ningún género*". El comunicat internacionalista continua amb la següent crida, dirigida als que es guanyen la

665. AIT: *Cartas...,* V, p. 157.
666. AIT: *Cartas...* V, p. 171.
667. Foren posades en llibertat l'endemà al matí. *Diario de Reus,* 24-VIII-1873.
668. *La Redención del Pueblo,* 15-VIII-1873.

subsistència "*con el honroso sudor de su frente*", i no als que s'ocupen en afers infructuosos cobrant 20 o més rals diaris: "*TRABAJADORES: mucho ojo con los falsos redentores, pues nos aconsejan, con la barriga llena del mismo modo que lo hacen los curas, tengamos fe, esperanza y paciencia aunque nos muramos de hambre; y no digamos nunca que sin el trabajo no habrá vida, ni que sabemos como productores lo que somos y lo que valemos, y que por lo tanto queremos tener asegurada la subsistencia: esas verdades no se pueden decir, consideradas están como blasfemias por nuestros enemigos, apasionados egoístas burgueses y explotadores. [...] COMPAÑEROS: que se os da gato por liebre ¡que! ¿Creeis que no? pues el tiempo que es el testigo veraz responderá de ello. Salud, Solidaridad y Colectivismo*".[669]

La Redención contestà als obrers només amb un estirabot, negant que haguessin fet suprimir el peu d'impremta.[670] El comunicat internacionalista provocà la reacció dels treballadors de la impremta Reusense, on s'havia imprès, que se sentiren insultats i calumniats, perquè afirmaven que ells eren honrats i independents i no s'haurien doblegat davant cap redactor de *La Redención,* que, a més, no s'havien assabentat de l'edició fins que estava enllestida, ja que la impremta era independent del periòdic republicà. De fet, però, en cap moment no diuen per què no hi havia el peu d'impremta.[671]

El Consell local de Reus fou felicitat per la Comissió federal espanyola, el 26 d'agost, per la seva "*actitud enérgica ante las calumnias de la burguesía y tenemos la confianza que sosteniendo siempre muy alta nuestra roja bandera lograreis un completo triunfo contra los calumniadores y en pro de la sacra causa de la Emancipación de la clase obrera*".[672]

Pel setembre de 1873 se celebrà a Ginebra, de forma duplicada pels marxistes i pels antiautoritaris, el VI Congrés internacional de l'AIT. Els delegats hispànics participaren a aquest darrer, sense que hagi quedat constància de si la secció de Reus trameté al Consell federal el resultat de les votacions dels delegats, ni la quota especial per al Congrés.[673] Segons el Consell federal pel setembre els reusencs estan animats per "*el espíritu altamente revolucionario*", si bé "*no esperábamos otra cosa de los obreros que tantos sacrificios tienen hechos por la gran causa del trabajo*", malgrat que diverses seccions sofreixen una crisi provocada "*por las hordas del absolutismo*".[674]

669. Fou reproduït a *Diario de Reus,* 24-VIII-1873. Signaven el comunicat Antoni Fusté Margineda, Joan Salas Blanch i Felip Jané Padrol, per la secció d'oficis varis; Pere Audenis, per la secció d'assaonadors; Joan Roig, per la de boters; Baldomer Borràs, Josefa Sedó i Antònia Banús, per la de "colxeres"; Josep M. Gelembí per la d'impressors, i Antoni Garriga, tintorer.

670. *La Redención del Pueblo,* 24-VIII-1873.

671. "Una Aclaración", full imprès, Reus 24-VIII-1873, signat per Esteve Pàmies, Antoni Vilaseca, Claudi Argemí, Manuel Tudó, Francesc Miró, Eduard Solé, Àngel Molín, Josep Sugrañes i Gaietà Balsells. Imp. Reusense. (Relligat amb *Diario de Reus*).

672. AIT: *Cartas...,* V, p. 141.

673. Els reclamen "*pues sin vuestro concurso y apoyo es muy probable que no pueda nuestra Federación Regional estar representada en el más importante de los Congresos*", AIT: *Cartas...,* V, p. 193.

674. AIT: *Cartas...,* V, p. 234.

En diverses ocasions la federació reusenca actuà de dinamitzadora de nuclis internacionalistes de poblacions properes, com és el cas de Tarragona i Torredembarra. Així, pel setembre de 1873 realitzen gestions amb la Federació tarragonina, per encàrrec de la Comissió federal, que per l'octubre afirma "*que será necesario os tomeis la molestia de ir por segunda vez porque hasta la fecha nada sabemos de nuestros hermanos de dicha localidad*", i els tramet una carta perquè una comissió de Reus la faci arribar al responsable de l'organització internacionalista a Tarragona, comissió, però, que fracassà en la seva missió de propaganda. Per la Comissió federal era molt possible que els obrers de Tarragona "*hayan sido arrastrados por los farsantes políticos*", i per això demanen als de Reus l'adreça d'algun internacionalista de confiança per a reorganitzar aquella federació.[675] Encara pel febrer de 1874 el Consell federal instà la comissió local reusenca perquè nomeni una delegació per a convèncer la Societat de Mariners de Tarragona que s'adhereixi a la Internacional.[676]

La Comissió federal sovint passava per greus problemes econòmics. Així el 1873, en diverses ocasions demana als reusencs que els trametin a l'avançada les cotitzacions mensuals de les quotes, ja que, afirmen, "*no tenemos un cuarto en caja [y] siendo la situación económica muy pésima, puesto que vivimos de prestado*".[677]

L'antagonisme entre els internacionalistes i el govern republicà arribà al punt àlgid per la tardor de 1873. Pel novembre els primers trameteren a totes les federacions una circular que començava denunciant "*Los actos vandálicos que [...] están llevando a cabo los agentes del poder ejecutivo de la república federal española*", i insisteix a continuació: "*Desde la proclamación de la república hasta la fecha, una multitud de actos incalificables han sido perpetrados por los polizontes del gobierno central*".[678] Malgrat tot, quan s'endevinava el pronunciament alfonsí, els obrers de les Tres Classes de Vapor reconegueren que la situació política podia degenerar en un règim pitjor que els anteriors i denunciaren novament que la reacció, el carlisme, no només es donava a les muntanyes.[679]

Reus quedà relativament exempt de la forta agitació social que vivia el país. Amb tot, el desenvolupament de la consciència de classe i de l'organització obrera fou força important. Fort constata repetidament que les ideologies més avançades s'obrien pas entre la classe treballadora local: "*El incremento que en Reus tomaron las ideas socialistas con las agrupaciones obreras inscritas a la Internacional, y las huelgas pidiendo mejoras de jornal y menos horas de trabajo, ocasionaron no pocos sinsabores al Ayuntamiento [al que] le costó lograr que no repercutieran en Reus los sucesos socialistas de Alcoy, las*

675. AIT: *artas...,* V, p. 248.
676. AIT: *Cartas...,* VII, p. 131, 181, 253-254.
677. AIT: *Cartas.,* VI, p. 154, i III, pp.227-228, amb l'estat de comptes de la federació local el II-1873, amb un total de 255, 15 ptes. pagades com a quotes federatives.
678. Reproduït a *La Revista Social* (Manresa), 28-XI-1873, i a TERMES: *Anarquismo...,* pp. 471-663.
679. IZARD: "Entre la impotencia...", p. 48.

sublevaciones cantonales andaluzas y que las tropas indisciplinadas contra el gobierno no dieran un que sentir a Reus".

En un altre moment constata que "*no faltaron huelgas y reuniones clandestinas de obreros afiliados a la Internacional*", i que "*el incremento de las ideas socialistas amenazaba quitar el poder a los republicanos*". Afirma que el moviment carlista seguia en ascens impulsat de sota mà pels polítics enemics dels progressistes, i que "*prescindiendo de los perjuicios que sufría Reus [...] provocaban huelgas, manifestaciones, disturbios, a fin de crear dificultades al Gobierno de los federales, a quienes querían suplantar por las buenas o por las malas*".[680] En aquest sentit, una comissió obrera que havia presentat a l'Ajuntament diverses reivindicacions, per alleujar la crítica situació econòmica per la qual travessaven, hagué de fer públic, el 3 de setembre, a causa d'algun rumor i acusació, "*que es completamente falso que ni las Autoridades ni los trabajadores manifestasen como ha querido suponer alguien*" que l'exigència de les seves reivindicacions "*favoreciera la causa de don Carlos*".[681] L'acusació de desestabilitzadors i d'afavorir els carlins és un argument al qual recorren les autoritats com a element desmobilitzador, en els moments de màxima conflictivitat.

Una República perduda. Del cop d'Estat del general Pavía a l'assalt militar de la seu de la Unió de la Classe Obrera (1874)

El cop d'estat del general Pavía, el 3 de gener de 1874, fou el primer acte d'un canvi de règim de dalt a baix: s'acabà la República i un període de llibertats que es tardaria anys a recuperar. A la capital catalana, els militars destituïren l'Ajuntament i ocuparen les principals seus dels internacionalistes. La reacció contra el cop d'estat fou dèbil i circumscrita a l'àrea de Barcelona, ja que les forces radicals estaven desorientades, divididas i esgotades políticament per la sublevació cantonal. El capità general de Catalunya declarà fora de la llei i dissolgué la Internacional el 9 de gener, i l'endemà ho féu el govern provisional. Les detencions i deportacions d'elements federals i internacionalistes s'intensificaren arreu d'Espanya, i la Federació Regional passà a una clandestinitat forçada.[682]

A nivell local determinà, en un primer moment, la substitució de les autoritats republicanes per unes altres de monàrquiques, sense que es produís cap acció pública d'oposició o protesta.[683] En canvi, contràriament al que succeí arreu, foren respectades les

680. FORT: *Anales...,* VI, pp. 122-123, 136 i 206.
681. *La Redención del Pueblo,* 3-IX-1873, que comenta: "*A no ser por la súplica de nuestros amigos los obreros, no nos habríamos tomado la molestia de desmentir semejante 'notición'.a pesar de constarnos su falsedad*".
682. TERMES: *Anarquismo...,* p. 250.
683. El 17-I-1874 era destituït l'Ajuntament popular, elegit per sufragi universal i amb majoria republicana federal, per un altre de designat pel governador, encapçalat per Marià Pons, de caire monàrquic liberal. En una

organitzacions obreres, els locals i els militants, que es prepararen per a les noves circumstàncies desfavorables i intentaren assegurar la defensa dels drets laborals. Segons el cronista local, quan el capità general de Catalunya publicà el ban dissolent les associacions obreres adherides a la Internacional, les que conspiressin contra la seguretat pública i les que promoguessin vagues, les autoritats municipals de Reus, "*procuraron que el bando fuera de efectos nulos, dado que casi estimóse como no publicado. [...] No faltaron huelgas y reuniones clandestinas de obreros afiliados a la Internacional, motivando las consiguientes desazones de las autoridades locales bastante preocupadas con las amenazas carlistas*".[684] Efectivament, durant els onze mesos següents, fins al novembre, són tolerades a la ciutat les organitzacions sindicals, dirigides diverses d'elles per internacionalistes i que compartien la seu a la "Unió de la Classe Obrera", i les seves activitats, incloses les vagues, sempre que es mantinguessin estric-tament com a societats d'ofici. Aquesta tolerància s'explica només perquè si tancaven els centres obrers s'enfrontarien absolutament amb els treballadors de la ciutat que, al cap i a la fi, eren els principals components de la Milícia nacional, imprescindible encara per al govern conservador a causa de la intensificació de la guerra civil, i per a l'Ajuntament, a causa de la proximitat de les partides carlines a Reus, que patí diversos trasbalsos i alarmes bèl·liques durant aquell any.

L'activitat dels internacionalistes reusencs devia mantenir-se, i meresqué una doble felicitació per part de la Comissió federal de la Regió Espanyola de l'AIT. A finals de gener, felicità la Societat de Boters de Reus,[685] i a primers de febrer, és la Comissió local de Reus la que rep la felicitació de la direcció internacionalista hispànica, que veu "*con mucha satisfacción el espíritu revolucionario que os anima y del cual están inspiradas las Federaciones locales de la Región*". Anuncien la publicació del "*Manifiesto de la Comisión Federal. A todos los trabajadores de la Región Española*", fet per "*aprovechar el desengaño que los obreros han sufrido de la política*", i en demanen als reusencs l'opinió respecte al contingut i els diners per a l'edició, d'uns 12.000 exemplars. El manifest, de caire insurreccionalista, fou distribuït per l'abril, i la ciutat de Reus fou la quarta de l'Estat, després de Barcelona, València i Jerez, en la quantitat de manifestos rebuts, 950, ja que actuava de centre difusor de l'internacionalisme a la Catalunya sud.[686] La distribució del manifest fou la causa de la detenció del dirigent internacionalista S. Albarracín, tot just sortint de trametre un paquet de manifestos amb destinació a Catalunya, i amb la seva detenció les activitats de la Comissió federal s'estroncaren quasi per complet.

proclama dirigida al poble afirmava tenir com a objectiu mantenir l'ordre públic, el respecte a la propietat privada i la seguretat individual de totes les capes socials. Aquest consistori durà escassament un mes, fou substituït per un altre que durà fins al juliol, i finalment per un altre que, com veurem, presentà la dimissió pel novembre. Actes Municipals 1874, ff. 13 i 36, i *Diario de Reus,* 20-I, i 28-II-1874.

684. FORT: *Anales...,* VI, p. 206.

685. Vegeu *supra* el capítol VII.

686. Dos-cents cinquanta foren distribuïts als treballadors reusencs, la mateixa quantitat entre els de Tarragona, i la resta a Valls (100), Constantí, Torredembarra, el Vendrell, Tortosa, Vinaròs, Benicarló (50 en cada lloc), Montblanc i Alcover (25). AIT: *Cartas...,* VII, pp. 85, 230-231 i 264. Citat també a ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* p. 264.

L'excepcionalitat i fragilitat de la situació reusenca fa que corrin rumors, com el del *Diario de Tarragona* a primers de maig, sobre l'empresonament de diversos sindicalistes de Reus, el president i els membres de les juntes de les societats obreres, fet que fou desmentit immediatament pels obrers locals a través del periòdic republicà *La Redención del Pueblo*.[687] En realitat, a causa de les condicions en què s'efectuà, resulta difícil la repressió i coherció que es va desplegar sobre l'obrerisme a la ciutat durant el 1874.

Malgrat les felicitacions dels dirigents internacionalistes, la davallada de l'AIT, decantada cap a l'insurreccionalisme i el nihilisme, era evident també a la ciutat, on pel juny de 1874 la Comissió local només comptava amb 4 seccions adherides,[688] fet que també ajuda a explicar l'actitud no hostil de l'Ajuntament envers les organitzacions sindicals d'ofici. Tot i que durant els primers mesos de l'any es produïren tres vagues parcials en defensa dels drets laborals, les circumstàncies generals obligaren a reduir l'activitat obrerista.

La situació de tolerància municipal respecte a les associacions obreres no fou ben vista per l'autoritat judicial ni pels militars, i el 7 de novembre de 1874 esclatà la contradicció. Al capvespre, el jutge de primera Instància acompanyat d'un piquet de cavalleria de l'exèrcit, es presentà per sorpresa i ocupà el local de la Unió de la Classe Obrera .instal·lat a l'edifici de l'hospital vell, "*en donde tenían su centro las sociedades o gremios, añadiendose también sin que sala garante de la noticia, que la Internacional tenia su residencia en dicha casa*". La seu sindical fou envoltada pels militars que van efectuar-hi una batuda i un rigorós escorcoll. Detingueren el tresorer de la societat obrera, N. Vergés, enmig d'un ambient carregat de tensió. Durant l'escorcoll, un vianant és mort d'un tret per un sergent de la tropa desplegada al carrer, mentre passava per la vorera de l'edifici, cap a casa seva: "*Un sargento de Bailén dió el "quien vive" al obrero, asestándole después un tiro, dejándolo cadáver*". La notícia s'escampà com la pólvora per la ciutat; la gent, indignada, feia tota classe de comentaris, i "*se ha promovido entre el vecindario marcada escitación*". Es formaren grups a diversos carrers i places de la ciutat, mentre els militars continuaven ocupant el lloc dels fets, "*en actitud hostil*". La víctima resultà ser un jove boter republicà, Antoni Matas, músic del batalló de la Milícia nacional, i gendre d'un regidor.

L'Ajuntament, "de concentració", ja que incloïa coneguts republicans federals per poder fer governable la ciutat, es reuní en sessió extraordinària a les 11 de la nit. Per l'alcalde els fets havien originat un greu conflicte entre les autoritats responsables -el jutge i els militars-, i la municipal "*por el modo poco acertado [...] que se ha ejecutado*". Veia imprescindible "*calmar la escitación del vecindario y dejar a salvo toda responsabilidad en el asunto*", i s'acordà que les forces municipals exercissin "*la mayor vigilancia para calmar la escitación*

687. *La Redención del Pueblo,* 9-V-1874.

688. NETTLAU: *La Première...,* p. 252. No ha quedat rastre de l'assistència de cap delegat reusenc al IV Congrés de la Federació Regional, celebrat clandestinament a Madrid pel VI-1874, d'escassa transcendència i que es limità a aprovar els acords presos a Ginebra i suprimir la celebració de congressos i a substituir-los per conferències comarcals. S'hi votà aquesta resolució: "*Reconocer como un deber la represalia mientras se trate a los trabajadores como a las fieras y se les nieguen sus derechos*". TERMES: *Anarquismo...,* p. 256, i ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* p. 264.

pública, procurando que se disuelvan los grupos que en diferentes puntos de la población se han ido formando", i comunicà al jutge la conveniència que es retiressin les forces de l'exèrcit que encara estaven al llocs dels fets "*cuya presencia exita aun más el ánimo del vecindario*". Si ja era difícil portar endavant el govern de la ciutat, donada la situació general del país, conflictes com aquest "*impiden así más y más la acción de este Municipio para sostener la buena armonía entre el vecindario*", i fan que "*no tenga la fuerza ni la confianza suficiente para salir de los compromisos en que la coloca*", i presenten col·lectivament la seva dimissió irrevocable al governador civil. Cap a mitjanit, els grups de gent s'anaren dissolent sense cap més violència.[689]

L'endemà diumenge se celebrà l'enterrament de l'obrer mort, al qual assistiren més d'un miler de persones, una nodrida representació municipa, i les bandes de música i membres de la Milícia nacional, que "*patentizaban el hondo disgusto que había producido tan sensible muerte*". L'autor del tret mortal fou engarjolat mentre s'investigaven els fets, en un intent de calmar els ànims de la població.[690] A la tarda es tornà a reunir el consistori, ja que el governador no n'acceptava la dimissió, sinó que, al contrari, els instava "*que use toda su legítima influencia y procure calmar los ánimos evitando todo conflicto [y] salvar a todo trance el orden interior para combatir con éxito a los enemigos de la Libertad y de la Patria*". Adjudicava tota la responsabilitat al jutge, i prometia que "*si se ha cometido abuso por alguien, la ley lo castigará*". L'Ajuntament decidí refermar-se en la dimissió, però per evitar un buit de poder, l'alcalde Antoni Soler i dos regidors anaren a Tarragona a negociar una solució. Les condicions per a no dimitir serien que es rellevés la guarnició de Reus, i que es traslladés el jutge de partit.[691]

La següent sessió municipal fou el dia 10, amb l'assistència del governador, del comandant general de la província i de quatre comandants de la Milícia reusenca. El

689. Ho comunicaren al governador amb el següent telegrama: "*Acaba de ocurrir un conflicto. Para practicar un reconocimiento en un local habitado, la autoridad judicial sin ponerlo en conocimiento de esta Alcaldía, ha reclamado el ausilio de la militar. Distribuida la fuerza que ésta la ha proporcionado, un centinela ha dado el alto y atrás a un paisano y le ha disparado un tiro. Eran las nueve de la noche. Ha fallecido un honroso trabajador e individuo de esta milicia, que se dirigía tranquilamente a su casa. Este hecho tiene escitada la población. El Ayuntamiento se ha reunido y después de comentar este suceso, ha tomado el irrevocable acuerdo de no continuar al frente de la población, ya que con tanta facilidad pueden promoverse conflictos de desconocidas trascendencias. El Ayuntamiento presenta a V. la dimisión de su cargo que aceptó forzado y oyendo la voz del patriotismo, pero que de ningún modo puede continuar desempeñando sin mengua de su dignidad y de su buen nombre que no puede figurar al frente de esta población, después de los hechos ocurridos y que tanto lamentan todos los buenos liberales de esta ciudad*". Actes Municipals 1874, ff. 239v-241, *El Clamor del Pueblo,* 10 i 11-XI-1874, i FORT: *Anales...,* VI, pp. 206-207.

690. *Diario de Reus,* 10-XI-1874. En motiu d'un altre enterrament protagonitzat per obrers, *La Federación,* 8-X-1871, feia aquesta crònica: "*El domingo pasado tuvo lugar en Reus el entierro civil, por voluntad del finado, del digno compañero Domingo Cudó, tejedor, víctima de una terrible y larga enfermedad. Siempre buen socio, republicano y ateo, había prestado buenos servicios a la causa de la revolución, así es que la última prueba de amistad que le tributaron sus amigos, es un elocuente testimonio de las muchas simpatías que tenía. Cuando mueren los Prim y los grandes monopolizadores de la riqueza o del saber sus honras fúnebres se celebran por supuesto con acompañamiento de las frases religiosas y la concurrencia es* distinguida, *oficial y alquilada... pero cuando muere un simple trabajador, un miserable socialista como el amigo Cudó, se reúnen espontáneamente 500 ciudadanos, que al manifestar el cariño que le debían, protestan públicamente de las farsas políticas, religiosas y económicas de la sociedad presente*". Pel gener de 1873 en l'enterrament d'un obrer boter mort, l'acompanyaren en el seguici funerari tots els boters de la ciutat i uns 50 de Tarragona, en total unes 400 persones. *Diario de Reus,* 24-I-1873.

691. Actes Municipals 1874, ff. 242-243.

governador insistí a no acceptar la dimissió de l'Ajuntament ja que els fets eren aliens a la corporació, i l'alcalde es queixà que res no li fou comunicat fins després de l'incident, fet que demostra la desconfiança que tenen envers l'Ajuntament i la Milícia, i per això "*es imposible seguir ya en buena armonía en lo sucesivo*". El comandant general sortí en defensa de la conducta de l'exèrcit, i l'exculpà totalment, ja que es tractava d'un fet aïllat comès per un individu, que no justificava la dimissió, i desmentí que existissin recels ni plans polítics per a desarmar la Milícia. El comandant de la Milícia i regidor, el republicà Joan A. Ferrater, afirmà que els fets foren una imprudència i que es cometeren faltes, perquè "*se dejó tendido en medio de la calle al infeliz herido moribundo, sin que fuesen a ausiliarle*" ni el jutge ni la tropa que el custodiava, fets que revelen "*falta de tacto y poca simpatía para este vecindario*". El regidor Josep M. Morlius, republicà, centrà l'assumpte: féu una ressenya del que havia estat la Internacional i afirmà que, al seu parer, actualment ja no existia a la ciutat. Però, fent referència a les sonores campanyes insidioses que arreu del país es llençaven contra l'AIT, afirma que "*a semejanza de lo que acontecía en otro tiempo que se atemorizaba al pueblo desde el púlpito con amenazas ridículas y cuentos inverosímiles, hoy día se presenta la idea de la Internacional para conseguir fines semejantes*". Culpà l'actuació del jutge i dels militar de ser la causa del conflicte, ja que era imprescindible haver avisat l'Ajuntament. Finalment, el governador insistí que de cap manera no acceptava la dimissió i que trametia al govern les peticions de trasllat de la companyia militar i del jutge.[692]

Pels mateixos fets, presenten la dimissió, en els dies següents, els comandants del 2n. batalló de la Milícia Nacional, els republicans Tomàs Torrabadell, obrer teixidor i Jaume Aguadé, però l'Ajuntament, que en diversos intents de reunir-se no havia aconseguit reunir quòrum de regidors, no les acceptà excusant-se en el fet que no s'ajustaven a cap de les accepcions legals.[693] Tot plegat, doncs, quedà en el no res, i de manera ràpida el fet deixà de sortir en la premsa local, inclosa la republicana, que sembla estar interessada que s'oblidi l'incident, i en cap moment no es qüestiona seriosament la causa dels fets: la repressió contra l'obrerisme i el sindicalisme organitzat.

692. Actes Municipals 1874, ff. 243v-246.
693. Actes Municipals 1874, f. 246v.

VII

IDEOLOGIA I COMPORTAMENT POLÍTIC DELS OBRERS

Obrers i política: els "demà" inatesos

Reus i els pobles que l'envolten assumiren en línies generals, al llarg del segle XIX, una clara ideologia i mentalitat liberal, majoritària i compartida per totes les classes socials, que es manifestà reiteradament en la seva resposta política, sovint de forma impulsiva, amb el suport donat als diferents pronunciaments i avalots.[694] Pel setembre de 1812, enmig d'una situació de crisi i fam, es proclamà la Constitució de Cadis a Reus, que tenia un elevat percentatge dels seus pobladors famolencs i analfabets, als quals importava ben poc el règim polític imperant. El fet és corroborat per Bofarull, que escriu: "*la masa del pueblo [era] poco ilustrada para sentir la necesidad o apreciar los beneficios de la libertad política, no tenía bastante experiencia de los bienes que podían proporcionar las nuevas instituciones*" i per això la Constitució fou "*recibida con indiferencia por la mayoría de la nación*".[695] Amb tot, Reus sembla haver estat un focus radical en aquesta època. La situació social de crisi i misèria impulsava a l'organització clandestina. En aquest sentit, la decadència de l'agricultura i els pocs esforços governamentals per a alleujar la situació són el tema de la "*Proclama de un Labrador*", on es recorda als pagesos que l'agricultura és la base de la societat. No és possible establir si la proclama és d'orientació maçònica, però en tot cas expressa les exigències d'un sector important de la societat peninsular, pel qual s'havia legislat en les Corts de Cadis i, a més, el manifest traspua un llenguatge jacobí. Les

694. He seguit P. ANGUERA: *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp (1808-1868),* Reus 1983, que continua éssent l'única monografia sobre el tema.
695. BOFARULL: *Anales...,* 1a. ed., pp. 145 i 154.

nocions de llibertat, igualtat i fraternitat n'impregnen les pàgines, plenes d'esperit combatiu contra els privilegis senyorials.[696]

La participació directa de Catalunya, i de Reus, en les conspiracions liberals arribà a la primavera de 1817, amb la sublevació del general Lluís de Lacy, que comptà amb una àmplia participació civil. El metge i publicista reusenc Jaume Ardèvol participà activament en l'organització de la revolta, les guarnicions de Reus i Tarragona hi estigueren compromeses i, un cop fracassat l'intent, Milans es refugià a Reus ja que les característiques del moviment, una insurrecció civil, urbana i popular, encara que els seus dirigents fossin burgesos, connectada amb un pronunciament militar, són possibles a la ciutat. A més a més, quan un grup de militars muntà una temptativa d'alliberament de Lacy, comptaven amb l'auxili econòmic de 80.000 rals que els van proporcionar comerciants de Reus i Tarragona.[697] En el mateix 1817, com a reflex de l'ambient que es vivia a Reus, s'instal·là la primera lògica maçònica a la ciutat.[698]

Durant el trienni liberal, l'adhesió al nou règim de llibertats burgeses durant els primers mesos fou compartida a Reus i arreu de la comarca per la majoria de la població, la burgesia i les classes populars, davant les promeses de progrés i treball que oferiren els nous governants. Els primers signes d'innovació s'experimentaren a la ciutat a primers de març de 1820, quan un comunicat del Ministeri de la Guerra posava en llibertat tots els presos polítics i donava permís per a tornar a tots els exiliats.[699] Significativament, una de les poques mesures revolucionàries aconseguides per les classes populars en proclamar-se la Constitució de Cadis, el 10 de març de 1820, fou deixar de pagar els drets que gravaven el consum. Com ha afirmat Fontana, la incertesa dels temps mantingué en vigor l'aliança entre els treballadors i els seus patrons. Fou la llarga durada de la pugna contra l'Antic Règim la que explica que subsistís per tant de temps aquesta solidaritat interclassista.[700] Instal·lat el nou poder municipal, la seva primera preocupació fou mantenir l'ordre públic i evitar qualsevol avalot procedent del carrer. El 10 de març l'Ajuntament féu pública una crida als ciutadans encoratjant-los en la nova situació de justicia: "*El día de nuestra*

696. La proclama porta l'adhesió dels pagesos de Guipúscoa, Conca i València, que la reimprimiren. Inserida al *Periódico Político y Mercantil de la villa de Reus,* 12-III-1814. AHN Madrid, Inquisición, 4.489, lligall 31, amb una nota: *La presentó en el Tribunal D. Juan Moreno*", i Inquisició 4.474, lligall 24. Citat per I. M. ZAVALA: *Masones, Comuneros y carbonarios,* Madrid 1971, pp. 18-20 i 196-201, que la reprodueix, i per ANGUERA: *Comportament...,* pp. 150-153. En el mateix any s'edità a Reus l'opuscle *Coloqui entre un rector i un pagès anomenat Macari, son parroquià, sobre la Constitució i Decrets de Corts,* que fou reimprès a Barcelona el 1814. Citat per ZAVALA: *Masones...,* pp. 21-22.

697. J. FONTANA: *La quiebra de la monarquía absoluta,* Barcelona 1974, pp. 241-243, i 246, i ídem: *La fi de...,* pp. 190-191.

698. P. GRAS: "Reus en el reinado de Fernando VII. Primer período de régimen absoluto", a *El Eco del Centro de Lectura,* 20-VI-1879. La comuneria fou un pas decisiu cap al partit polític que incorporà les classes socials menys beneficiades. Fou un camí intermedi entre els motins espontanis de subsistències i els conflictes laborals organitzats a mitjan segle XIX. Els comuners intervengueren molt directament en la formació d'aquesta consciència popular. Per altra banda, el 1821 arribaren uns 400 sards que es concentraren sobretot a Barcelona, Tarragona i València, ZAVALA: *Masones...,* pp. 78 i 95. A més, fins a 1820, la premsa tota estigué "*aherrojada por la corte, toda intrepidez se pagaba cara, experiencia que tuvo no pocas veces Jaime Ardevol [...] que publicaba El Eco de Reus.* En aquests anys la Inquisició censurava i prohibia tot allò que tingués un lleuger matís liberal, ZAVALA: *Románticos...,* p. 43.

699. Ofici del ministeri, lligall "Impresos Oficials 1820-1821".

700. FONTANA: *Cambio...,* pp. 80-81.

esperanza se cumplió. Nuestras súplicas deben resonar ya en el centro de un Congreso Nacional. El Comercio ni la Indústria deben sufrir mas las trabas que le oponen manos famélicas; ni la riqueza de nuestros campos debe ser esquilmada para servir al capricho, ni para aumentar la opulencia del estrangero. Todo debe tener su orden, y su digna aplicacón" . La crida a l'ordre, la moderació i la legalitat acaben el manifest: "*Olvidemos los agravios; amemos al orden, y respetemos a los Magistrados: Despre-ciemos finalmente las intrigas de los reptiles inmundos, que a falta de razón apelan a la maldiciente impostura*".[701] Les noves autoritats polítiques i militars provincials adverteixen també que s'adoptin "*todas las medidas más oportunas para evitar el desconcierto y el desorden haciendo entender a ese pueblo y a todos los demás que el espiritu de la Constitución es el de la Justicia y de las demás virtudes pacíficas*", castigant segons la llei i el bon govern "*la transgreción a este principio ecencial*".[702]

La burgesia, tan aviat arribà al poder, amb l'ajut de l'acció popular, buscà els mitjans necessaris per a frenar-la i evitar qualsevol avalotament dels treballadors que pogués fer perillar la nova situació. Per això organitzaren la Milícia Nacional, que mostra les contradiccions del nou règim, ja que si per una banda la crearen per consolidar-lo, per l'altra hi ha una gran por a posar les armes en mans del poble. L'arrelament popular del liberalisme se'ns mostra en el fet que a la Milícia Nacional de Reus s'hi van arribar a allistar 2.216 milicians, xifra ben notable en una població d'uns 25.500 habitants, majoritàriament artesans en vies de proletarització.[703]

L'adhesió al nou règim, però, aviat començà a trencar-se en els pobles de l'entorn reusenc, que s'enfrontaren a la ciutat. L'inici de la revolta es podria situar en bona part en l'epidèmia i la sequera de 1821 que va llençar molts pagesos en braços dels reaccionaris reialistes, moguts per les prèdiques clericals. L'enfrontament venia agreujat pel desengany de la pagesia davant la poca contundència de les reformes d'hisenda i per la seva reacció contra l'explotació pels burgesos ciutadans en la comercialització dels productes agrícoles o en l'arrendament de telers a domicili.[704] Jaume Torras ha exem-plificat l'enfrontament poble/ciutat amb el cas reusenc: "*la recíproca ferocidad que animó el enfrentamiento entre el vecindario de Reus, pujante núcleo urbano, segundo de Cataluña, y el de los*

701. "*Ciudadanos: El Pueblo Español, justamente conmovido, marcha ya fiera y magestuosamente a la restauración de su patria, y en su carrera gloriosa no debe empañar sus manos heroicas, con la sangre cangrenosa del miserable egoista que vendió a su Patria. Cuando constituido el Gobierno y sistematizado el orden de educación pública, ya nos vengaremos de los persecutores de los buenos, de esos Vampiros sedientos de sangre humana, ya nos vengaremos soberanamente de ellos, enviandolos a la escuela, para que aprendan de los maestros lo que deben a su Rey y a su Patria*". Full imprès *El Ayuntamiento Constitucional de la villa de Reus a los vecinos de su pueblo*, Reus 10-III-1820. Lligall "Impresos ... 1820-1821". El nou alcalde constitucional era Marià Fonts.

702. Manava a tots els empleats de la corporació municipal jurar la constitució, Full imprès, Gobierno Politico de la Provincia, Francesc Ignasi Pallejà, Tarragona 14-III-1820. Lligall "Impresos...".

703. Segons la classificació de R. VALLVERDÚ: *El suport de la Milicia Nacional a la Revolució Burgesa a Reus (1793-1876),* I, Reus 1989, pp.162-168, 1.126 milicians, un 50,6% pertanyien a la petita producció artesano-industrial, 92, un 4,16% eren assalariats, i 23, un 1 % eren empleats. L'ofici més nombrós era el dels teixidors, amb 335 milicians, i és important també la participació de sabaters, espardenyers, saboners, adobadors, fusters i boters.

704. ANGUERA: *Comportament...,* p. 146.

pueblos comarcanos, es paradig-mático en este sentido", i ja apunta encertadament com a possible causa detonant les tensions que resultaven del treball tèxtil domiciliari.[705] Però la majoria dels reialistes comarcals ho serien obeint també a mòbils més aviat mesquins, afirmació que és vàlida segurament arreu del Principat.[706]

La restauració del govern absolut el 1823 significà, com nou anys abans, la repressió virulenta, "*una mena de llosa va caure altra vegada damunt del dinamisme vital de la ciutat*",[707] que ofega l'avenç i impedeix que traspuïn les tensions que es generen dins la societat. La ciutat es trobava "*totalmente sujeta bajo vigilancia de la policía*",[708] i la tònica repressiva, reaccionària i catòlica és la imperant. Nombrosos bans i comunicats de les noves autoritats, com el del 9 d'octubre en què "*se marcan los castigos que se deberán imponer a los revolucionarios que intenten transtornar el orden*", en són representatius.[709] El subdelegat de Policia especial de Tarragona, Francesc Marxuach afirma que els seus desigs són "*escitar a todos a una acrisolada fidelidad acia la religión, y al trono*" i d'aquesta manera "*vencerremos infaliblemente a los transtornadores de la verdadera Paz*". I adverteix i amenaça els qui "*se desentiendan de estas insinuaciones, tenga entendido que le será muy dificil ocultarse a mi vigilancia. Y que descargará a su infamia todo el peso de la inflexible ley; asi que separado de la sociedad no hay quien atente a la pura voz de VIVA LA RELIGIÓN, VIVA EL REY*".[710] En la mateixa ona, el ban del comte de Coupigny anatemitzant els liberals i encarregant als Voluntaris Reialistes del corregiment, "*celadores natos de los anarquistas o revolucionarios*", vigilar i denunciar a l'autoritat "*los hechos o dichos que oigan*", advertint-los però que no han de prendre's la justícia per la seva mà.[711] Demostratiu de fins on arribaven els excessos dels reialistes, és que el 18 d'agost de 1824, l'Ajuntament es queixés al capità general del malestar que produeix a la ciutat el cos d'artilleria volant, per "*las zozobras, los disgustos y los insultos*" que el poble rep dels soldats i oficials, que empaiten la gent, l'amenacen i la insulten, i es confessa incapaç d'aturar els aldarulls si continua la situació.[712]

El socialisme utòpic a Reus: Mata, Soriguera i "La Joven España"

Cap a 1835 aparegueren a Catalunya les primeres manifestacions del que s'ha anomenat socialisme utòpic, inspirades en Saint-Simon, Fourier i Cabet. Aquestes ideologies només arribaren a tenir alguna incidència allà on existia una dinàmica social nova, on la incipient revolució industrial posava en evidència l'existència de noves tensions

705. J. TORRAS: *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823,* Barcelona 1976, pp. 89-90.
706. P. ANGUERA: Introducció a *Lliure Poble de Porrera,* Porrera 1985, p. 9.
707. ANGUERA: *Comportament...,* p. 146.
708. BOFARULL: *Anales...,* 1a.ed., pp. 190-191.
709. "Órdenes Superiores", Tarragona 12-XI-1824, lligall "Llibre de circulars 1824-26".
710. Full imprès, Tarragona 13-XI-1824, lligall "Impresos Oficials 1822-1824".
711. Full imprès, Tarragona 12-VIII-1826, lligal "Impresos Oficials 1825-1829".
712. Actes Municipals 1824, f. 327-330v.

socials. Els primers textos d'aquest caire aparegueren a partir del novembre de 1835 al periòdic *El Vapor* de Barcelona. A l'entorn d'aquest periòdic i d' *El Propagador de la Libertad* actuà un nucli de difusors del saint-simonisme, en el qual destaquen Pere Felip Monlau, Manuel Milà Fontanals, Antoni Ribot i Fontseré, i també els reusencs Pere Mata i Pere Soriguera, que participaren en diversos aldarulls urbans a Barcelona de caire progressista-radical, pels quals foren detinguts diversos cops, com arran de l'intent de revolta liberal radical i popular, del desembre de 1836 a Barcelona, que fou esclafada, en la qual participà el reusenc Pere Mata, i que havia de fer-se amb connexió amb els batallons de la Milícia de Bellera i Martell a Tarragona i Reus.[713]

Els seus escrits són de caire obertament saint-simonista i el que pretenia aquest grup era construir una línia política nova, per consolidar i realitzar les conquestes obtingudes per la burgesia en el curs de la revolució. Un cop aconseguida la desarticulació de les barreres feudals i dels rígids mecanismes de la societat de l'Antic Règim, es feia necessari acotar i acabar el procés revolucionari, amenaça en potència contra els interessos particulars i el dret a la propietat. L'episodi decisiu que provocà el brusc gir cap el conservadorisme de la burgesia es produí, a Catalunya, arran de la crisi de l'estiu de 1835 a causa de l'incendi i destrucció de la fàbrica de vapor Bonaplata i d'altres edificis industrials a Barcelona i Gràcia. Aquests fets, a més de la crema de convents, posaren de manifest de forma crua els perills de la mobilització popular i incitaren la burgesia a prendre partit contra qualsevol classe de revolta, motí o bullanga al carrer.

Aquests foren els motius de la creuada de Pere Felip Monlau, des de *El Vapor,* contra el que anomena "*demagogos y bullangueros*". La dretanització del periòdic féu difícil la permanència a la seva redacció dels elements més propers al progressisme radical. Pere Mata, per la seva part, manifestà el seu desacord amb els articles de Monlau, i inclús amb alguns d'ell mateix apareguts en els mesos anteriors, negà les acusacions de venalitat que es formulaven contra el director de *El Vapor* i defensà la seva integritat públicament, però abandonà la redacció de la revista que havia ajudat a crear, i tornà a Reus pel novembre de 1836.[714]

Des d'una òptica conspirativa i paranoica una *Historia de las Sociedades secretas*, responsabilitza, com hem vist, "*unos 300 urbanos de Reus, casi todos carbonarios*", dels assalts als convents de la ciutat i els acusa de participar en els aldarulls i assassinats de Tarragona. Alhora afirma que a Reus com en tots els centres fabrils hi ha uns centenars d'homes que el treball monòton mecànic "*[hace] caer en un embrutecimiento, que mata*

713. He seguit TERMES: *Anarquismo...,* pp. 17-20, A. ELORZA (ed): *Socialismo utópico español*, Madrid 1970; J. M. OLLÉ: *Introducció del socialisme utòpic a Catalunya (1835-1837),* Barcelona 1969, J. MALUQUER: *El socialismo en España 1833-1868,* Barcelona 1978, i A. RAMSPOTT - J. MALUQUER: "Romanticisme i saint-simonisme a Catalunya en temps de revolució (1835-1837)", a *Recerques,* 6, Barcelona 1969. FONTANA: *La fi de...,* pp. 259 i 262, on recull un testimoni de l'acció de les patuleies de Reus que "*recorren el distrito [...] entrando aquí todos los sábados por la tarde y saliendo todos los lunes por la mañana*". Algunes notes de les revoltes i empresonaments a J. M. CANALEJAS: *Breve reseña de los sucesos de abril y mayo de 1837 en Reus y Barcelona, con relación del juicio y sentencia de D. Ramón Xauradó, seguida de la defensa,* Marsella 1839.

714. MALUQUER: *El socialismo...,* pp. 98-99, 106, 111, 118-120 i *El Vapor* (Barcelona), 24-XII-1836.

en ellos el principio de moralidad y los hace materia dispuesta para cualquier crimen. Los fabricantes tienen que guardar con ellos mil consideraciones por temor de que les incendien las fábricas, les inutilicen máquinas costosas, o les echen a perder intencionadamente los artefactos. De poco les sirve afiliarse en la masonería para dominarlos por este medio, pues la generalidad de tales obreros pertenece a las ventas *de los carbonarios, cuyas teorías feroces y socialistas se hallan mas al alcance de sus incultas y escasas capacidades, poco aptas para digerir las lucubraciones mitológico-metafísicas de los masones, ni las históricas y patrioteras de los comuneros*".[715]

Mata, un liberal utòpic, en aquells anys en les files del progressisme, vorejant el republicanisme, tornà a Reus amb l'afany de crear nous nuclis i difondre la seva ideologia a les comarques més avençades sòcio-econòmica-ment, després de la capital catalana. Juntament amb Pere Soriguera, vinculat també a la fracció més radical del corrent liberal, crearen la revista *La Joven España,* de tendència saint-simonista i maziniana, que es publicà sota el lema "*¡Ley, Progreso, Trabajo!*", entre el novembre de 1836 i el març de 1837, i que és l'única representació a la ciutat del socialisme utòpic.[716] La crònica que en fa Bofarull, diu: "*Eco de ideas harto adelantadas fue un papel periódico que se publicó en Reus por el malogrado joven D. Pedro Soriguera, quien a imitación de los periódicos restaurados estrangeros de Suiza, Alemania e Italia, de igual clase, y bajo la dirección de la hermandad restauradora que se iba formando en la península se tituló [...] La Joven España, presidiendo de sus principios políticos los cuales fueron acriminados [sic] en el Congreso por un diputado y hombre de Estado*".[717]

A la declaració de principis de la nova revista, que fan al "*Prospecto a la Joven España*", afirmen respecte a la qüestió social:"*El pueblo pide Libertad y la vieja España la ahoga; el pueblo invoca Igualdad y la vieja España está llena de privilegios; el Pueblo ama la Humanidad y la vieja España canoniza la barbarie; el pueblo quiere pan y trabajo y la vieja España no le da más que hierro y ocio. Trabajemos pues por una España joven que satisfaga todos los votos del Pueblo. Unámonos todos y démonos Libertad, Igualdad y Trabajo y entonces seremos felices*".[718]

Els redactors de *La Joven España* afirmen creure en l'eficàcia del camí revolucionari i expliquen les seves raons: "*Nosotros entendemos que toda revolución social cuenta con dos épocas marcadas por colores muy distintos: una de destrucción, terrible, espantosa, acaso bañada de sangre; y de organización la otra, benéfica, reparadora, abundante en bienes positivos*".[719]

---

715. DE LA FUENTE: *Historia...,* II, p. 302.

716. L'únic estudi sobre el periòdic es deu a P. ANGUERA i J. MÈLICH: *El socialisme utòpic a Reus. Lectura de "La Joven España"* Reus 1981. També en parla ANGUERA: *Comportament...,* pp. 102-103. Com assenyala aquest autor la revista és desconeguda dels estudiosos del tema, que ni l'esmenten. Sobre Pere Mata vegeu J. SANTASUSAGNA: *Reus i els reusencs des del renaixement de Catalunya fins al 1900,* Reus 1983, pp. 63-74.

717. BOFARULL: *Anales...,* 1a.ed., pp. 246-247. També l'esmenta GRAS ELÍAS: *Historia...,* p. 318.

718. Publicat a *El Nuevo Vapor* (Barcelona), 10-X-1836, transcrit a ANGUERA-MÈLICH: *El socialisme...,* pp. 47-49.

719. *La Joven España,* 26-XI-1863. Reproduït a ANGUERA-MÈLICH: *El socialisme...,* pp. 57-60.

Una revolució que creuen que ha d'anar dirigida pels elements cultes i assenyats, ja que el poble, víctima de la seva pròpia ignorància, no n'és capaç. Ja en el primer número es parla de "*la multitud estúpida e ignorante*", concepte que es tindrà present fins al darrer número, on es torna a parlar de "*la imbecilidad de la multitud que desconoce lo que le conviene*". Creuen impossible aconseguir una societat on tots els individus "*posean igual modo de instrucción y que los deseos de unos animen a los demás*", per això el que preconitzen és ensenyar a tothom els "*verdaderos intereses*". Reconeixen que és veritat que "*la clase proletaria es la que menos ventajas reporta de una mudanza de gobierno*". Encara que "*la mejora de su situación física y moral figura en los planes de los publicistas*" fins al moment "*todo lo que se ha dicho con relación a ello han sido frases de relumbrón patriótico para engalanar las teorías*". Constaten que amb tots els governs hi ha "*un desnivel excesivo en la distribución de la propiedad y que la felicidad de algunos es a costa de la desventura de muchos*". Conseqüentment, diuen, al proletari "*como al burro de la fábula, importándole poco el cambiar de forma de gobierno, pues todas las probabilidades están en que su suerte ingrata continuará siendo la misma*". Per *La Joven España* han de ser els burgesos els que han d'agafar el fusell per enderrocar el despotisme ja que quan ha estat aixi "*las revoluciones no han sido tan estrepitosas y virulentas*", mentre que el proletariat "*si se presta como palanca revolucionaria es para explotar la acción de su brazo en su propio provecho y no en el de sus conciudadanos*". Així i tot, cal encara l'esforç unit de tots, "*tanto las clases proletarias como las productoras*" per a conquerir la llibertat, que confonen i identifiquen amb els seus interessos de classe.[720]

La guia i protecció paternalista que volen donar al poble arriba també a la moralitat pública, i preconitzen la clausura de les cases de joc i de prostitució: "*La libertad no permite que en un momento dado se labre la infelicidad de una familia, y que un padre tenga que lamentar la desgracia de sus hijos arrastrados por el aliciente de la sensualidad*".[721]

La Joven España constata les relacions de Reus i Barcelona, "*tanto políticas, como comerciales y de toda clase que enlazan ambas poblaciones, confundiéndolas digámoslo así, en una sola familia*", però es queixa que Reus sigui "*colocada en el catálogo de los pueblos revoltosos*", i que en moments "*de ansiedad alarmante*" a la capital catalana es cregui que també aquí "*habían estallado alborotos y motines*". Afirmen que si s'estudia la composició dels habitants de Reus es veurà clarament que "*no pueden estallar motines y asonadas*",[722] i "*acaso no haya otra población en el Principado y aún en la España toda que abrigue menos proletarios que esta villa*" (es refereix a desvagats o "patuleia"), ja que "*su comercio y fábricas y la propiedad dividida y subdividida hacen que pocos brazos*

720. *La Joven España,* 16-XI-1836 i 9-III-1837. Reproduïts a ANGUERA-MÈLICH: *El socialisme...,* pp. 50-52 i 62-64.

721. *La Joven España,* 19-XI-1836.

722. *"...como no fuese otro su objeto que medrar algunas cabezas destornilladas a costa de la propiedad del pacífico ciudadano".*

queden sin ocupación y trabajo; y es bien sabido que solamente los que viven en la corrupción de la ociosidad son los únicos que se entregan a escenas de mortandad y desolación que han afligido a algunos pueblos".

Confirmen el notable control social que existia a la ciutat, ja que pel seu reduït volum, "*le es fácil al ciudadano honrado señalar con el dedo a los que abriguen criminales intenciones; y a las autoridades vigilarles de cerca, y seguir sus pasos, y penetrar en sus conventículos, y hacer abortar sus criminales propósitos*". En definitiva, les poblacions comercials i fabrils "*en manera alguna pueden consentir la férrea dominación del despotismo*" ja que estan convençudes que "*solamente bajo un gobierno sabio y liberal es como las artes e industria pueden llegar a la cumbre de la perfección*". Finalment conclouen que els espanyols ja no han de mirar els habitants de Reus "*como una cálifa de descamisados maratistas, y sí como un muro invencible contra el que han de estrellarse los esfuerzos de los carlistas y anarquistas*".[723]

La vida de la revista no fou gens plàcida i fou clausurada, dins d'una nova onada de repressió per part de les autoritats moderades, després de 36 números. Tancada ja la publicació, el dia 5 de juny de 1838, arribà a Reus el baró de Meer per comprovar el moment polític que vivia la ciutat. Quatre dies després, el 9 de juny, els impulsors i realitzadors de *La Joven España,* Mata i Soriguera, són detinguts i empresonats a Tarragona. Tancats al lúgubre i malsà castell de Pilats, Soriguera emmalaltí i hi morí als 28 anys, en els primers dies de juliol de 1838.

Un testimoni coetani de la repressió que exerciren els moderats escrigué: "*vosotros fuisteis los [...] que en la plaza estabais alborotando para matar a los que decís bullangueros, atizando a los demás ciudadanos para ver si tomarían parte en el servil plan de quemar la Imprenta y casa del malhadado redactor de La Joven España D. Pedro Soriguera y la del ciudadano José Sans espartero de la plaza, porque en ella se reunían patriotas honrados y pacíficos llamados ecsaltados*". I més endavant, carrega contra els traïdors a la ideologia liberal: "*Cuando os veis derribados apeláis al pueblo, lo guiáis al desorden, a la revolución para subir al poder, y obtenido el mando gritáis* Paz, Orden y Justicia *y castigáis severamente y sin mira alguna al que intente perturbar la tranquilidad*".[724]

El cop de mà del baró de Meer era la ratificació de la victòria dels moderats i amb ells el triomf dels sectors aristocràtics i de la burgesia més conservadora, amb el desarmament i la depuració de la Milícia, la prohibició de les associacions o coaligacions obreres i la detenció o el confinament de diversos dirigents progressistes.[725]

723. *La Joven España,* 29-I-1837. Reproduït a ANGUERA-MÈLICH: *El socialisme...,* pp. 60-62.

724. J. LLORT: *Manifiesto y breve bosquejo de la vida política del joven... escrita por él mismo,* Reus 1841, p. 53 i 57.

725. Vegeu *supra* el ban citat de de Meer, datat a Reus el 18-VI-1838, amenaçant castigar qui "*propaguen noticias falsas o especies subversivas y alarmantes que comprometiesen la tranquilidad de esta industriosa ciudad*".

Sembla clar que, a Catalunya, les classes populars s'identificaren, majoritàriament, amb el pronunciament constitucional de 1820, i també amb el que portà Espartero al poder el 1840.[726] A poc a poc, però, en complicar-se la situació general, les classes populars s'anaren distanciant progressivament del grup esparterià, fins arribar als alçaments populars de 1842 i 1843 a Barcelona, coneguts com "La Jamància" (de menjar, en caló). El primer alçament, pel novembre de 1842, caigué en un punt mort en quedar isolat sense que es propagués enllà de les muralles, i, algunes guspires que havien sorgit a diverses ciutats catalanes, entre elles Reus, foren ràpidament apagades.[727] El 18 de novembre a la nit l'Ajuntament de Reus tingué "*noticias fijas de que algunos díscolos pretendían alterar el orden en esta población*", i decidí "*asegurar ante todo la tranquilidad y orden público [...] hasta sacrificar sus vidas si fuese necesario*". Fou aprovat un ban, on exposaren la seva voluntat de seguiment dels fets de Barcelona i de mantenir l'ordre, i en el qual s'establia la detenció de tota persona "*que perturbe o trate de perturbar la tranquilidad pública*", es prohibia la formació de grups al carrer, s'ordenava a tots els forasters que es presentessin a l'autoritat sota pena de presó als infractors i d'una multa de 500 rals als que els allotgessin i es declaraven decidits a actuar amb el màxim rigor.[728] Cap més notícia no ha quedat de la repercussió a Reus d'aquest moviment popular.

El 30 de maig de 1843 se sublevaren a Reus l'aleshores coronel Joan Prim i Llorenç Milans del Bosc, contra el regent. El pronunciament fou acollit amb bastant de fredor a la ciutat, que fou bombardejada pel general Zurbano i finalment capitulà, i es produí dies després el triomf del moviment a escala estatal.[729] Com ha demostrat Vallverdú, en la composició dels nous membres de la Milícia Nacional de Reus de 1843, es dóna una forta accentuació dels procedents dels sectors de producció artesano-industrial, dels assalariats, malgrat que el reglament els prohibia l'accés. Amb la seva àmplia diversitat d'oficis arriba a englobar un total de 376 milicians, quasi un 70 % del total. Els més abundants eren els 228 treballadors del tèxtil, un 42,4 %, que doblaven el nombre de teixidors inscrits a la milícia de 1839, a causa del fort atur que es patia en el sector, fruit de la paralització del comerç davant la inseguretat. És prova inequívoca que en els moments de més perill la burgesia demanava l'ajut de les classes populars, per a fer front a la reacció. Una vegada

726. *El Constitucional,* rep diverses cartes del Camp de Tarragona, segons les quals "*el espíritu público ha dado un salto galvánico al recibir la noticia de la intentona de O'Donell, que ha llenado de indignación. La tropa y el pueblo fraternizan, y están dispuestos a rechazar la fuerza con la fuerza*". *El Constitucional* (Barcelona), 10-X-1841. Vegeu també íd., 11, 16 i 19-X-1841.

727. F. CURET: *La "Jamància", 1842-1843,* Barcelona 1961, p. 24.

728. Actes Municipals 1842, f. 75-76.

729. Vegeu ANGUERA: *Comportament...,* pp. 100-101, i VALLVERDÚ: *El suport...,* pp. 284-294, que recull que el 9-VI aparegué als llocs més visibles de la ciutat una proclama signada per un grup d'oficials dirigida a l'exèrcit sota el títol de "*Compañeros de armas*" incitant a donar suport a l'acció de Prim. Acabava recordant als militars que "*sois hijos del pueblo, que los intereses de este son los vuestros*". A més d'aquesta identificació entre poble i exèrcit es feia una crida a tota la tropa per evitar un enfrontament directe entre els militars i els ciutadans perquè "*una guerra fraticida entre el pueblo y el ejército empañaría el brillo y la gloria a que tantos combates hemos adquirido*".

més es cridava el poble perquè se'ls necessitava, i la burgesia ja sabria frenar-lo un cop aconseguits els seus objectius.[730]

Nous aldarulls es produïren abans d'acabar l'any, i si bé el 2 de setembre s'obliga part de la milícia reusenca a embarcar per anar a combatre l'aixecament de Barcelona, de caire estrictament popular i democràtic, el dia 27 hi ha una temptativa de fer costat a l'aixecament, capitanejada pel coronel reusenc Joan Martell amb 800 infants i 40 soldats de cavalleria, procedents de Barcelona, i convençuts que el poble estava disposat a revoltar-se. Martell pronuncià un discurs, al mig de la plaça, que no encengué els ànims de la població, i féu allotjar els seus seguidors, anomenats de la brusa. En veure que la tropa de Tarragona assetjava la ciutat i les companyies de la caserna reusenca també li oferiren resistència, el que equivalia al fracàs de la temptativa, sortí de la ciutat i llicencià el seu escamot. El 26 d'octubre la milícia reusenca fou desarmada, i el 19 de novembre capitularen els revoltats barcelonins.[731] La derrota de la Jamància significà un retrocés per als elements polítics més avançats i per als elements més combatius de la classe obrera. Els moderats s'instal·laren al poder, s'hi mantingueren fins a 1854. Segons Bofarull, "*el estado crítico de España y las ideas políticas que iban cundiendo por todos los ángulos de la misma, presentando programas de cambios completos de situación, promovieron aquellos continuos tumultos populares, de los cuales las masas como a instrumento fueron los que sacaron la peor parte, recayendo los castigos, como siempre acontece, sobre individuos ignorantes de los fines de los motores*".[732]

L'onada repressiva que inundà el país afectà lògicament també la ciutat: "*En Barcelona, en Madrid, en Reus, en Figueres, en Málaga*, *en Granada, en todas partes, las prisiones y las deportaciones menudearon*".[733]

730. VALLVERDÚ: *El suport...,* p. 259.
731. VALLVERDÚ: *El suport...,* pp.101-102, amb informació de PONS: *Libro...,* pp. 214-215, TORNÉ: *Llibreta...,* p. 10, i BOFARULL: *Anales...,* 1a. ed., p. 314. La participació reusenca en els fets de 1843 és anotada per ZAVALA: *Masones...,* p. 180, que afirma que a Barcelona aviat se li uniren set ciutats, entre elles Reus, i assenyala com a molt possible que fossin els republicans els cabdills d'aquestes insurreccions.
732. BOFARULL: *Anales...,* 1a. ed., p. 246.
733. F. PI Y MARGALL - F. PI Y ARSUAGA: *Las grandes conmociones políticas del siglo XIX en España,* I, Barcelona s.d., p. 304.

Nº 4 AÑO 1836. *LEY! PROGRESO! TRABAJO!* DIA 26 NOVIEMBRE.

LA JOVEN ESPAÑA.

La redaccion de este periódico se halla establecida en la plaza del Castillo Nº. 11 donde deberán dirijirse francos de porte los cartas reclamaciones artículos advertencias etc. en la inteligencia que nada se insertará que no esté firmado por un sugeto conocido y responsable. Los comunicados de interes personal pagaràn un real vellon por linea, los de los Señores suscritores se insertarán gratis

Se suscribe en la imprenta de este periódico calle mayor Nº. 40 á 6 rs. al mes y á 10 franco de portes en los demas puntos de la Provincia y del reyno. PUNTOS DE SUSCRIPCION *Barcelona* Indar. *Balaguer* Administracion de Correos. *Figueras* Matas. *Falset* Administracion de Correos. *Gerona* Figaró *Igualada* Abadal. *Lérida* Ayllon. *Manresa* Roca. *Matarò* Abadal. *Monblanc* Adion. de Correos *Puigcerdá* Abadal. *Santa Coloma de Queralt* Administracion de Correos. *Tarragona* Ferrer. *Tortosa* Puigrubi. *Talarn* Periu. *Valls* Matas. *Vich* Valls. *Vilanova* Pina. *Cadiz* Hortal. *Madrid* Razola. *Valencia* Cabrerizo. *Zaragoza* Polo y Monge.

Es muy frecuente en periódicos de cierto color atribuir el estado cada dia mas embarazoso de los negocios públicos á los sacudimientos convulsivos, que de vez en cuando revuelven hasta sus cimientos la sociedad Española. Y semejantes inculpaciones merecen tanto mas la atencion de los buenos y ser contestadas victoriosamente, cuando que el aspecto triste que ha tomado el giro de los acontecimientos, al parecer corroborando sus palabras, pueden producir una impresion desfavorable en el ànimo de ciertas gentes. Nosotros estamos tan distantes de opinar con aquellos, que antes creemos que á no haber sido las escisiones de las Provincias, la España se hubiera hundido en un abismo insondable de desgracias. Y no se crea con esto que tratemos de canonizar con los Cretenses las revueltas y trastornos populares: conocemos en toda la estension las calamidades que de aquellos pudieran producirse: pero aun cuando estas hubiesen tenido lugar en las veces que ha rebentado la pública indignacion; desaparecerian á nuestra vista al lado de los males sin cuento que hubiesen pesado sobre el pueblo español, como hubiesen continuado dirigiendo los negocios públicos los ineptos y traidores Ministros que provocáron aquellas esplosiones.

No un espiritu inquieto y revoltoso caracteriza á los Españoles para que les supongamos capaces de entregarse à los horrores de un motin por solo el gusto de conmover su ánimo con el espectáculo imponeute de un pueblo en fermentacion: las escisiones que hemos visto multiplicarse y repetirse en nuestra infeliz España, han sido el producto inevitable de una exasperacion harto fundada, y nacida solamente del torcido comportamiento de sus mandatarios. Dura y fuerte ha sido la medicina que por dos veces esta Nacion ha apelado para subsanar sus males, es verdad: pero el fierro y el fuego son los dos únicos agentes que se conocen para estirpar las enfermedades cancerosas: los remedios lenitivos en vez de calmarlas, provocan mas bien su desarrollo; y los cuerpos morales corren à par de los fisicos.

Pero parece por ventura mas despejado el horizonte politico de España despues de las revueltas que han agitado su seno? Tal es la pregunta que pueden hacernos los que no opinan con nosotros, y á la que, sin miedo de contradecirnos, contestaremos, *no*. Confesamos con

---

Rodil y el Pueblo.

Rod. Ahora si que no se me escapa!...

Pue. Y bien Sr. D. Escmo. Ministro ¿ que viene á ser esta quisicosa que ya no puede escapársele á V. E.?

Rod. Ahora si que está en mi poder!...

Pue. Está muy bien Escmo. Sr. ¿pero sabremos en que vendrán á parar estas misas?..

Rod. Ahora si que ha caido en el garlito! ahora si que todo es mio! ..Oh!. . y que gloria!... y que corona civica!... y que *laureles inmarcecibles*!...

Pue. Pero Sr. Ministro de la Guerra ó Sr. cuerno ¿si acabaremos de una vez en que V. E. nos esplique el sentido de estas palabras?..

Rod. Voy.... voy.... *es muy justo satisfacer la ansiedad pùblica*... si Pueblo: cuando se trabaja para tí, justo es que te dé cuenta de mis operaciones. Mi plan de campaña es el mas bien concebido: es una obra perfecta, no hay que dudarlo: yo lo digo y debes creerme bajo mi palabra. Y que ? te quejarás que haya permanecido con mi division de la guardia Real hecho un estafermo en Orgaz? Bien se conoce que no entiendes pizca de los principios estratéjicos. Eres un torpe.... pero no te alborotes: este insulto es hijo del calor de la disputa: lo he proferido sin malicia. Asosiégate, yo te lo mando, y sino..... escúchame. *Colocado yo en aquel punto he puesto à cubierto la Capital de la monarquia de un golpe de mano de la faccion:* precaucion importante, precaucion de alta politica, *con la que he obtenido la doble ventaja de asegurar la tranquilidad de la corte; y que nuestros Representantes no tuviesen que poner los pies en polvoroza è interrumpir sus importantes trabajos*. Ademas, desde aqui con el compas en la mano y la vista sobre el mapa he *calculado todos los movimientos que pueda emprender la fac-*

Antimilitarisme i lluita contra les quintes

Un altre tret característic de les classes populars fou l'oposició sistemàtica al servei militar obligatori i permanent, que es manifesta al llarg de la història moderna i contemporània de Catalunya. El sistema de reclutament militar era profundament rebutjat pel poble a causa de la seva evident injustícia. La gent amb mitjans econòmics podia deslliurar-se de la pesada imposició militar, comprant el seu alliberament. El sacrifici de sostenir un exèrcit obligatori recau sobre les classes populars: els fills de la gent que no tenien prou diners per a redimir-se, o els que havien d'acceptar, per una modesta suma, acomplir el servei per compte d'altri.[734] El sentiment antimilitarista és doncs força arrelat en el pensament col·lectiu de les classes populars catalanes, i a Reus es posa de manifest en diverses ocasions.

El testimoniatge contemporani local més reculat d'estricte antimilitarisme i rebuig a complir el servei militar és del 9 d'octubre de 1841, quan "*no acostumbrada la población a semejante servicio*", es produeix un avalot popular contra les quintes. El consistori va parlamentar amb els capdavanters dels revoltats i es creà una comissió, amb participació de les autoritats, per a recaptar donatius de diners per a comprar l'alliberament de tots els joves quintats. En fracassar la recollida, Pere Gras va redactar un manifest de protesta, l'edició del qual fou finalment cremada per pressions de les autoritats locals. El 27 de novembre l'Ajuntament va reunir la milícia perquè l'ajudés a formar les quintes però els milicians "*situados con ademán hostil*" davant l'Ajuntament s'hi negaren al crit d'"*Abaix les quintes!*" i feren la mateixa reclamació, amenaçant diversos regidors. L'endemà es repetiren "*los desacatos [...] hasta insultar de palabra y obra*" l'alcalde. Finalment es nomenà una comissió de joves per a fer el descàrrec a l'Ajuntament, i s'aconseguí alliberar els quintats amb els diners recollits per la milícia per a deslliurar els seus components i els que hi posà el municipi provinents dels recollits amb la mateixa finalitat el 1835.[735]

El 12 de juliol de 1845 es produeix un nou avalot popular contra les quintes. A quarts de 10 del vespre "*se principió un alboroto de muchos jóvenes reunidos, la mayor parte con armas*". El comandant militar ordenà la intervenció de la tropa, que fou contundent i disparà contra els manifestants i malferí Francesc Rovira, fuster, que morí.[736]

734. Vegeu N. SALES: "Servei militar i societat a l'Espanya del segle XIX", a *Recerques,* 1, Barcelona 1970, pp. 145-181.

735. BOFARULL: *Anales...,* 1a. ed., p. 282, on diu que "*la operación no produjo ningún resultado por haberse acallado aquel asunto y los mozos haber sufrido cada cual su suerte próspera o adversa*", i GRAS, *El Eco del Centro de Lectura,* 19-IX-1880.

736. PONS: *Libro...,* p. 218, que escriu: "*la tropa para despejar aquellos grupos y a la retirada, seguramente por capricho, algunos de dicha tropa dispararon su fusil e hirieron a un paisano de oficio carpintero*". FREIXA: *Quadern...,* confirma que l'avalot fou per les quintes, i "*la tropa va pagà una descarga als paisans y van desgrasià un tal Francisco Rubira, fustè*", citat a PONS: *Libro...,* p. 218, n. 30 bis.

Icarians i cabetians

Diversos testimonis i historiadors coincideixen a afirmar la difusió de les doctrines de Cabet entre les societats obreres de Catalunya, que començaren a vincular-se i a entendre's per a la defensa dels seus interessos comuns. Alhora, el moviment d'inspiració republicana i social, com el que representaven Abdó Terradas i els germans Monturiol adquirí un vigor considerable per haver-se vinculat amb nuclis obrers. Obres de Fourier, de Cabet, de Saint-Simon, de Louis Blanc, eren difoses i conegudes a Catalunya. *El Sistema Industrial,* i *Viaje a Icaria* del primer i segon respectivament, tingueren força lectors i adeptes a Catalunya.[737]

Desconeixem fins a quin punt foren vives a la ciutat les doctrines icarianes i cabetianes que, entorn de 1848, havien trobat a Barcelona un cert ressò en alguns cercles al voltant de Narcís Monturiol, i del qual sortiren els periòdics *La Fraternidad* (1847-1848) i *El Padre de Familia* (1849-1850), que els costaren dures sancions i persecucions.[738] Els redactors de *La Fraternidad* tenien contactes amb la línia empresa per part d'alguns militants de l'esquerra del liberalisme i republicans i en reberen mostres de solidaritat de diversos punts del país. Un dels contactes era el reusenc Marià Fonts, que havia publicat un mínim de tres articles d'influència cabetiana al periòdic *El Mercado,* de Reus[739], i es declarà explícitament icarià, pel gener de 1848, en una carta publicada per *La Fraternidad*. Contestant a una carta que havia rebut del periòdic, diu que tot i que li falta l'estudi complet de la Icària comunista a Amèrica, dirigida per Cabet, "*ese pensamiento grandioso llena todo el vacio que en mi corazón sentía, y que ese comunismo icariano es el que mi ideas y creencias han ansiado con todo el ardor de un corazón entuasiata por la igualdad y libertad de los hombres*".[740] La popularitat de Narcís Monturiol a la ciutat explica l'èxit, pel juny de 1862, de la campanya pro submarí Ictíneo, amb una nodrida participació popular.[741]

---

737. ZAVALA: *Románticos...,* p. 133, ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* I, pp. 72-73.

738. Sobre la influència de les doctrines de Cabet a Catalunya *vegeu* J. VENTURA: "Icaria. Vida, teorías y obra de E. Cabet, sus seguidores catalanes y experimentos comunistas icarianos", a *Revista de Historia Económica de Cataluña,* Barcelona, VI-1972, pp. 139-215.

739. *El Mercado,* 14-XI i 16-XII-1847 i 23-I-1848. No es conserven a l'AHCR. Citat per MALUQUER: *El socialismo...,* p. 262. *La Fraternidad* (Barcelona), 21-XI-1847, còpia de *El Mercado*, l'article de Marià Fonts "El Invierno", en el qual afirma plànyer les "classes necessitades": "*Desfallecidos cuerpos cubiertos casi de harapos [...] el continuado sufrir de estos desdichados seres que sin trabajo y sin pan yacen entregados al choque de sus rigores*".

740. No contesta la carta del periòdic del 12-XII-1847, fins al 18-I-1848, per motius de salut. *La Fraternidad* (Barcelona), 30-I-1848. Fonts fou director i redactor de *El Eco del Centro de Lectura* (1859-1862), i formà part de la comissió per a la subscripció popular pro l'Ictíneo de Narcís Monturiol.

741. El VI-1862 es realitzà a Reus un míting, amb molta assistència, per tal de promoure a la ciutat la suscripció popular en pro de la construcció del submarí Ictíneo de Narcís Monturiol. En l'acte es nomenà una comissió local de la qual formava part, entre altres, el teixidor Sebastià Murlans. La idea sembla que fou inpulsada pel Centre de Lectura, i ben aviat fou recollida per la societat El Liceo Instructivo, fundada el 1861, que era bàsicament cultural, ensenyant a llegir i escriure, i era composta per uns 200 socis, "*obreros todos o en su gran mayoría [...] afanosos de instruirse*", que organitzà una reunió general a finals de juny. Obrí la sessió el president de la societat, el jove obrer J. Peris, i fou llegida la crida redactada per la comissió. Peris ressaltà la importància de l'Ictíneo, "*la necesidad de proteger a su infortunado inventor, recordando en apoyo de lo que decía algunos escogidos puntos de la historia patria, e inculcando al auditorio verdaderas máximas de abnegación y patriotismo*", que publica l'al·locució *Junta encargada de fomentar la suscripción nacional para la construcción del Ictíneo Monturiol. A los habitantes de Reus y su distrito*, i la llista de donatius, molts dels quals d'obrers, *El Eco del Centro de Lectura,* 19 i 29-VI-1862. Encara el 1869 es produeix un interessant ressò

Obrers progressistes, demòcrates i republicans

L'impacte de la revolució francesa de 1848 fou considerable a la Península, malgrat el seu fracàs. Es produïren nous intents d'aixecaments republicans arreu de l'Estat, que a Catalunya es barrejaren amb els carlins, aixecats des de 1846, en l'anomenada guerra dels matiners. A la província de Tarragona es calculava en uns 700 els republicans aixecats i armats, que pel febrer de 1849 intentaren entrar a Reus sota les ordres del republicà Bellera.[742] El fracàs de la revolta a Espanya obeí en gran mesura a les vacil·lacions del partit progressista que només volia canvis paulatins que no alteressin l'*status quo* de l'Estat. Justament arran d'aquesta moderació, el sector més avançat dels progressistes decideix reagrupar-se en un partit nou que recollí els principis democràtics dels nuclis més radicals, que es constitueix durant l'abril de 1849, sota el nom de partit progressista democràtic o partit demòcrata. Dos mesos després, el grup formà, com a complement al partit, la societat secreta de caràcter revolucionari anomenada "*Los Hijos del Pueblo*", organitzada segons l'esquema piramidal del carbonarisme, que s'estenia a diverses províncies i que impulsà el periòdic *La Asociación .*[743]

El mateix 1849 és, segons Gras i Bellvé, l'any de l'esclat dels partits polítics a Reus. El partit Progressista va créixer sobretot a partir de 1845, amb l'escalada triomfal de Prim, i l'integraven bàsicament els treballadors de la fàbrica de Macià Vila. El partit demòcrata local, que a Catalunya és un corrent específic des de 1841 fundat per Abdó Terradas, era dirigit a Reus per Joan Martell, i seguia estretament les directrius de Figueras que tenia obert un despatx a Tarragona. Segons Gras "*fijaban la vista en el porvenir, suspiraban por la reivindicación de los derechos individuales [y] cuenta con numerosos afiliados en las sociedades obreras*".[744] La militància popular demòcrata a la ciutat, que es reunia al cafè del Musiquet, (a) *Jaio*, després dit de l'Estivill, sembla confirmada per diversos testimonis, com el comentari de Prim, que afirma que a Reus "*ciudad populosa, belicosa, dispuesta a lo bueno y a lo malo [...] tenemos muchos amigos pero ahogados por Martell y su gentuza*".[745] Fernando Garrido testimonia també la importància de la militància demòcrata a Reus, escrivint i dedicant "*A mis amigos, los demócratas de la clase trabajadora de*

utopista en la teoria de restauració del monestir de Poblet, assaltat el 1835, que elabora l'arquitecte Antoni Gaudí, amb la col·laboració de Ribera i d'Eduard Toda. Es redissenya Poblet com una mena de falansteri industrial, amb població penal inclosa, a l'interior del monestir. Una agosarada i desfermada proposta imaginativa. Citat per L. BASSEGODA: *Antonio Gaudí*, Tarragona 1976, p. 32.

742. ANGUERA: *Comportament...,* pp. 110-111. La participació de Reus en els moviments republicans és assenyalada per LIDA: *Anarquismo...,* p. 42, que escriu que s'hi "*enarboló la bandera de la república*".

743. EIRAS ROEL: *El Partido...,* pp. 170-178, i LIDA: *Anarquismo...,* p. 44. Una de les seccions de propaganda de l'organització, de caràcter aparentment literari i d'il·lustració, duia el nom de "Joven España", igualment que la revista saint-simonista reusenca de 1837.

744. GRAS, a *El Eco del Centro de Lectura*, 14-XI-1880, 16 i 30-X-1881.

745. Citat per ANGUERA a PONS: *Libro...,* p. 210, nota 14.

Reus" la cançó "*El Trabajador*", publicada el 1849 i altre cop el 1871.[746] En canvi, segons Marià Pons, "*los que digan que antes del año 54 ecsistia en España un partido Democrático organizado, se equivocan. El sentimiento de la idea bullia y se agitaba en el fondo de no pocas conciencias, pero privado de la imprenta, poderoso elemento de propagación, no podia manifestarse sino en cierto modo disfrazado, haciéndose compatible con el Trono, y aun así no sin dificultad y peligro.*"

La falta de llibertats havia dificultat la lliure discussió *d'un programa polític* "*reconocido y aceptado. De aquí la diversidad de pareceres, falta de armonía y absoluta carencia de organización que produjeron sus naturales consecuencias*". Abocat a "*conspirar oculto en la oscuridad [...] la propaganda democrática se hacia apesar de los rigores de la tiranía*", però per aquestes dificultats es feia "*de una manera inconveniente aun al bien de la misma idea*", ja que en els darrers anys de la dominació moderada, "*la idea democrática se inoculó en una gran mayoría de la clase obrera de un modo peligroso, porque no hallándose esta en estado de comprenderla, la confundía intuitivamente con la idea comunista*". [747]

En tot cas, és significatiu de l'empenta de la militància demòcrata que, sota l'influx de la Escuela del Trabajador de Madrid, i del periòdic que publicava, *El Trabajador,* que s'anomenà també *El Taller* i *El Amigo del Pueblo,* focus de proselitisme de la democràcia socialista, es constituís a Reus, com en altres ciutats, una associació obrera.[748] En el mateix sentit, la primera manifestació obrera a la ciutat fou a càrrec dels demòcrates. Durant l'octubre de 1853, amb motiu de l'enterrament d'un jove treballador anomenat Pellicer, els seus companys, presidits per Joan Martell i Antoni Estivill, organitzaren un enterrament multitudinari que esdevingué la primera manifestació política obrera i una demostració pública de la força dels demòcrates. En arribar al cementiri el trobaren rodejat pels mossos d'esquadra i guàrdies municipals. Martell pronuncià un breu discurs i després unes 500 persones es dirigiren, sense que s'arribés a produir cap incident, a la casa del mort, on s'acomiadà el dol.[749]

Al Camp de Tarragona fou coneguda la sublevació militar el 10 de juliol de 1854 mitjançant un ban que el governador militar publicà al *Boletín Oficial de Tarragona,* en el qual es demanava a la població que no participés, qualsevol que en fos la causa, en els

746. ELORZA: *Socialismo...,* pp. 196-197, recull l'edició de 1849. TERMES: *Anarquismo...,* p. 435, la de IX-1871, amb 4 estrofes diferents. La tornada diu: "*¡Honra y gloria al trabajo cantemos; / sin trabajo no hay gloria ni honor; / maldición a los vagos soberbios / que alimenta del pobre el sudor!*".

747. La culpa diu que era dels governs despòtics "*que escatiman al pueblo la instrucción, ese pan del alma, fuerza motriz de la revolución moral que debe preceder a la material para que esta se obre sin asonadas ni trastornos. [...] En el triste estado que lo he descrito, se hallaba el partido democrático, cuando vino a sorprenderle la revolución del año 54;* M(ARIÀ) P(ONS): *Breves apuntes sobre el pasado, el presente y el porvenir de la Democracia Española,* Reus 1856, p. 3.

748. Garrido afirma també que "*en las provincias catalanas los propagandistas Abdón Terradas, Monturiol y Cuello habían [...] creado grandes centros de acción y enseñanza y en las elecciones luchaban con ventaja*". GARRIDO: *Historia del reinado...,* III, pp. 190-191, Citat per EIRAS ROEL: *El Partido...,* pp. 167-169, i per ABAD DE SANTILLÁN: *Contribución...,* pp. 69-70. El mateix GARRIDO, a *La España Contempo-ránea...,* p. 347, torna a afirmar que el periòdic fomentà el naixement de moltes associacions d'instrucció i socors mutus en diferents poblacions.

749. GRAS, a *El Eco del Centro de Lectura,* 25-XII-1881.

avalots populars i procurés conservar la calma.[750] El 15 de juliol arribaren a Reus, amb la diligència, les notícies de l'adhesió de la capital catalana a la Vicalvarada, el moviment dels progres-sistes amb el suport de les classes populars contra el govern per a instal·lar-hi Espartero, el dia anterior. A Reus s'aixecaren barricades però no es produïren incidents greus. Per una banda es reuniren les autoritats militars i l'alcalde, per evitar qualsevol alteració de l'ordre públic i per altra banda, al cafè de l'Estivill es reuniren els demòcrates, encapçalats per Joan Martell, "*el apóstol de la democracia, [que] acompañado del elemento popular, levantó barricadas*" a la plaça del Teatre. La moderació s'imposà, es calmaren els ànims dels més exaltats i s'arribà a un acord amb l'Ajuntament, que signà el pronunciament, i proclamà el nou règim liberal, i "*cesó el pánico que se había apoderado de la ciudad*", tornà la ciutat a la normalitat i els ciutadans acolliren favorablement el canvi de govern.[751] El 16 de juliol, l'Ajuntament publicà un manifest adreçat al poble on, després de lamentar les desgràcies ocorregudes a Barcelona, feia una crida a tots els pares de família i "*homes de bé*", perquè evitessin enèrgicament qualsevol aldarull que, promogut per forasters arribats al poble, tractés de comprometre la industriosa ciutat reusenca. L'Ajuntament assegurava al veïnat el triomf total de la revolució, i per això calia tornar al normal desenvolupament de les activitats del treball. Per prevenir la població de possibles alteracions l'endemà el governador militar publicà un ban que implantava la llei del 17-IV-1821, que marcava l'obligatorietat absoluta de lliurar als militars les armes de foc i blanques que hom tingués; l'incompliment de la disposició es castigaria amb la pena de mort. L'objectiu de la dura disposició era la protecció de la propietat i la família de "*los ataques de todo malévolo que por desgracia no faltan en una población tan industriosa*".[752]

A remolc dels esdeveniments generals del país, el canvi de poder municipal es realitzà pacíficament el 4 d'agost, i fou elegit alcalde el demòcrata Joan Martell Domènech, amb un consistori integrat per fabricants, comerciants i professionals liberals, qualificats i molts amb prestigi democràtic i progressista en èpoques anteriors. En la declaració programàtica de les noves autoritats feta pública l'endemà sota el lema de "*Libertad, moralidad y economías*", propugnaren en l'aspecte social la puresa i transparència en la gestió i la reducció d'impostos "*en alivio de las clases trabajadoras y menesterosas*", i la creació de llocs de treball per a evitar "*la miseria de una familia [que] arrastra muchas veces a la senda del delito*". L'Ajuntament procuraria protegir el treball i endegar una xarxa d'obres públiques on tindrien prioritat els aturats. La proclama s'acabava amb una crida a la unitat de totes les classes socials per a aconseguir els objectius i demanant a la gent el rebuig total "*a los que intenten sembrar entre vosotros la semila de la desunión, inculcando máximas contrarias a los santos principios de verdadera libertad*", i intentessin provocar

750. *Boletín Oficial de Tarragona,* 10-VII-1854.
751. GRAS, a *El Eco del Centro de Lectura,* 31-XII-1881, i GRAS: *Historia...,* p. 356.
752. Full imprès, Tarragona 16-VII-1854, i document al lligall "Guerra Civil 1851-1860".

avalots, ja que es posaria en perill el nou règim de llibertats.[753] La gestió política i social de Martell, que tenia el suport obrer, aconseguí guanyar-se també la "*consideración de las clases conservadoras, que habían mirado con recelo su elevación a alcalde primero, por sus ideas democráticas*".[754]

Durant el Bienni Progressista, la tranquil·litat social que es viu a la ciutat fou quasi absoluta, malgrat que segons un dietarista reaccionari "*se pasaron días de terror, se temía por la quema de la fábrica de vapor y otros desmanes del populacho*".[755] Que a Reus no repercutissin la vaga general de 1855 ni altres accions decidides del moviment obrer català, obeïa sens dubte a l'adhesió i suport dels dirigents i la base de l'obrerisme local al règim progressista, i a l'establiment, amb una certa estabilitat, d'una junta mixta per a dirimir els problemes laborals. D'alguna manera sembla que l'obrer reusenc no acabés d'assumir les repercussions pràctiques de la seva presa de consciència de classe, i no es decidís a iniciar una actuació autònoma, enfrontada amb la burgesia que, en general, tenia més por de la revolta popular que de la reacció. Significativa en aquest sentit és l'admiració i el suport a Espartero de la Societat de Teixidors de Reus, i de fet del conjunt o bona part de l'obrerisme local, repetidament manifestats: quan aquest accedeix al poder el 1854, o durant la vaga general de 1855, quan un grup d'obrers dirigeix un comunicat als vaguistes barcelonins demanant la fi de la vaga, etc.[756] Això explica que, passats els esdeveniments, Espartero escrigui, durant l'octubre de 1855, que els obrers reusencs "*respiran el más puro patriotismo y honradez*", i que han demostrat que estimen l'ordre social. Espartero recorda que els treballadors de Reus s'havien portat com a gent de seny i ordre durant el canvi de règim, i durant aquest, en contraposició amb els avalotats de Barcelona. Per això el militar deia comprometre's a defensar la indústria reusenca i ajudar els treballadors que compleixin "*con honradez este penoso precepto que les impuso la providencia*".[757] Per

753. La proclama acabava victorejant la llibertat, la reina constitucional, el duc de la Victòria i la milícia ciutadana. Actes Municipals 1854, ff. 114-115, i publicada a *El Liberal Reusense*, 4-VIII-1854. També el cap polític provincial, Ciril Franquet, advertia que calia deixar als dirigents del nou règim que "*harán desaparecer para siempre la inmoralidad y los abusos*", però calia "*el concurso [de todos] para la conservación de la tranquilidad y del orden sin el cual la libertad dejenera en anarquia y vandalismo*". Tarragona 4-VIII-1854, *Boletín Oficial Extraordinario de la Provincia de Tarragona,* 5-VIII-1854. Vegeu ANGUERA: *Comportament...,* p. 121, i VALLVERDÚ: *El suport...,* pp. 341-343. El 30-XI-1854 tingué lloc la cèlebre votació en què 21 diputats republicans votaren contra el tron d'Isabel II després d'una discussió sobre la forma de govern, entre ells Estanislau Figueres, diputat per Tarragona, i al dia següent sumà el seu vot un altre diputat per Tarragona, P. Pomés Miquel. Citat per EIRAS ROEL: *El partido...,* pp. 214-215.

754. GRAS ELÍAS: *Historia...,* p. 358. Bofarull escriu que "*mientras en Barcelona se había alterado la tranquilidad pública, Reus la disfrutaba pacíficamente y reconocida tal muestra de gratitud, tributó a su primera autoridad local una simbólica medalla de oro, acompañada de un álbum, en cuyas hojas firmaron espontáneamente 1.158 personas de todas clases que habían figurado y pertenecido a todos los partidos políticos*". Amb tot, al final del període, "*unos cuantos oficiales de la milicia, y poquísimos concejales, jóvenes todos, se oponían a todos cuantos actos ejercía de prudente moderación*". BOFARULL: *Anales...*, pp. 290-291. Martell dimití de forma inesperada el 23-VIII-1855, Actes Municipals 1855, ff. 261-262.

755. MORGADES: "Apuntes de familia y de otros sucesos contemporáneos", sacerdot carlí, no s'està de dir que l'actuació de Martell fou decisiva, "*providencial*" per a Reus, i que "*bajo su dirección [...] se recogió una suma de dinero procedente de una suscripción entre los pudientes para dar trabajo a los jornaleros*".

756. Vegeu *supra* els capítols "El naixement de l'obrerisme" i "L'Associació de Teixidors". En el mateix sentit, el 29-XI-1854, la Milícia Nacional reusenca dirigí una carta de suport a Espartero, "*una reverente y patriótica exposición, suplicándole continúe al frente del gobierno*", que fou comentada i reproduïda per *La Corona de Aragón* (Barcelona), 12 i 14-XII-1854.

757. Carta d'Espartero a la Sociedad de Mutua Protección de Tejedores de la Villa de Reus, llibre d'actes de la societat, p. 10. Reproduïda a ANGUERA: *Economia...,* p. 155. Vegeu *supra* el capítol "L'Associació de Teixidors".

altra banda, si bé l'hegemonia de la Milícia Nacional de 1854 a Reus corresponia a la burgesia progressista i democràtica, i era dominada per aquella burgesia, als batallons predominaven les classes populars, tot i que també trobem diversos obrers entre els caps i oficials, com Pere Roig, tinent, i Pere Aleu, sots-tinent, vocal i president respectivament de la Societat de Teixidors de Cotó de Reus, entre altres obrers i artesans. L'actuació de Martell fou una vegada més decisiva perquè no es protagonitzés cap conflicte entre els sectors ideològics que la componien: la burgesia, amb idees més moderades, i els milicians, la majoria d'ideologia democràtica.[758]

A nivell nacional, el fracàs de la vaga general de 1855, la dura repressió que la seguí i el fracàs de la legislació laboral, provocaren que la classe obrera comencés a veure clar que el règim progressista tampoc no havia atès les seves reivindicacions. Malgrat la tranquil·litat reusenca, pel març de 1855 es descobrí a la província de Tarragona, a les terres de l'Ebre, el complot d'un grup obrer revolucionari per a proclamar la república a Espanya; havia de començar a Ulldecona, i a principis de 1856 els visques a la república ressonen, entre molts altres llocs, a Reus.[759]

Per dir-ho amb paraules de Josep Fontana, quan a Madrid "*s'acabava el sainet progressista, i mentre Espartero se'n tornava a casa, encara restaven a Catalunya infeliços que s'ho havien cregut, i es disposaven a lluitar per la causa de la llibertat i pel seu suposat cabdill*".[760] L'alçament de juliol de 1856 contra el nou govern moderat establert fou un dels més importants de la capital catalana i un dels que produí més víctimes entre els ciutadans de Barcelona. L'alçament s'havia produït també a diversos indrets de Catalunya. L'adhesió de Reus a la revolta consta a l'informe consular francès sobre la situació catalana, redactat pel cònsol Baradère, que constata lacònicament que "*Reus s'était prononcé*".[761]

L'endemà del pronunciament de l'Ajuntament i la Milícia, Marià Pons publica un suplement al seu periòdic *El Deseo del Pueblo,* titulat "*A mis Amigos de la Clase Obrera*", amb la clara intenció d'aturar la reacció dels obrers davant el canvi polític, amb una sèrie de reflexions crítiques i desencisadores. Fa una crida a acatar la nova situació, i en contra de "*los turroneros, los mamones de la situación, estos que han desacreditado nuestras ideas democráticas, [que] andan diciendo que la reacción nos amenaza y que es preciso luchar*". Aconsellava el fre a la lluita i la no participació en cap acte que els pogués comprometre, i en un intent de guanyar temps, demanava als obrers que pensessin i es recordessin de "*las paparruchas del año 43*" on molts vividors i explotadors de la classe obrera "*labraron su fortuna con la sangre del pueblo*". Per tant calia ser prudents i estar previnguts perquè "*sabe el pueblo por ventura si lo que hace es conveniente?¿No os*

758. VALLVERDÚ: *El suport..,* p. 358-366.
759. Citats per LIDA: *Anarquismo...,* pp. 62-63 i 70.
760. FONTANA: *La fi de...,* p. 327, que cita el testimoni de TORNÉ: *Llibreta...*
761. BENET-MARTÍ: *Barcelona...,* II, pp. 479 i 510. J. MARIMON: *Les classes...,* p. 133, afirma exageradament i sense matisacions que a Reus i a Tarragona es produïren moviments de resistència de predominància obrera.

bastan tantos y tantos desengaños?". Desmenteix la il·lusa i falsa notícia que Espartero és lluitant a les barricades de Madrid, crida a esperar "*si no queremos exponernos a derramar nuestra sangre en provecho de especuladores políticos, de esos falsos amigos del pueblo que se enriquecen a nuestra costa*". En un to paternalista diu que ell guiarà els obrers perquè no els manipulin: "*sobre todo que la clase obrera no se divida en dos bandos: sobre todo que no se combatan hermanos contra hermanos. Estemos unidos todos. El pueblo no tiene más enemigos que esos farsantes que lo han engañado siempre, sean del color que quieran. El pueblo no tiene más enemigos que a esos embusteros que no aspiran a otra cosa que a vivir sin trabajar*".[762] La intencionalitat de Marià Pons, tot i que emmascarada, és clara: que les forces populars no tornessin a les barricades i que la milícia no utilitzés les armes per convertir-se en àrbitre de la situació de la ciutat, en aquells moments de canvi. L'efecte d'aquesta proclama és difícil de mesurar, però cal recordar que, quan es publicà, les autoritats municipals i la Milícia s'havien ja pronunciat i, a excepció d'uns quants milicians, els altres restaren impassibles i acceptaren sense cap violència el canvi d'autoritats.

El dia 19, sota el pessimisme de la derrota, l'Ajuntament i la Milícia es lliuraren al quarter dels militars, però un reduït nombre de milicians, un centenar, quaranta o dinou, segons les fonts, i una vintena de membres de la Joventut demòcrata, en teoria "*decididos a perder la vida, antes de entregar las armas*", sortiren del cafè del Xaró, al carrer de Vallroquetes, i recorregueren alguns carrers disparant trets a l'aire, esperant ser secundats per la població, mentre simultàniamnt sortien del quarter forces militars a la seva persecució. No trobaren en absolut el suport popular que podien esperar, ja que els ciutadans de Reus estaven decebuts del desenvolupament general dels fets, i no veieren clara una resistència tan compromesa i amb tan poques possibilitats d'èxit. El grup revoltat, sense suport popular ni dirigents, es veié perdut i es refugià al convent de Sant Francesc, i en una casa del costat. S'enfrontaren a trets amb els militars, que no pogueren assaltar el convent. Mentrestant les altres forces militars anaven ocupant la ciutat sense quasi resistència, excepte alguns trets a la plaça del Teatre i altres de més esporàdics en altres indrets de la ciutat. Un cop ocupada la ciutat, on la resta de la població es mantenia tranquil·la, es concentraren les forces militars amb canons d'artilleria davant el convent. A les 7 de la tarda els impactes de canó obriren un gran forat a la façana del convent per on es produí l'assalt definitiu, però els revoltats es feren escàpols. L'enfrontament se saldà

762. M. PONS: "*A mis Amigos de la Clase Obrera*", full imprès, (Il·lustració XVII) i *El Deseo del Pueblo,* 17-VII-1856. El mateix PONS, a *Breves apuntes...,* pp. 3-5 i 16-18, escriu el 16-X-1856 que "*La ignorancia o la impaciencia, no dejaron ver a muchos que aun no habia llegado su hora a la Democrácia, porque adolecía en fin de la debilidad del que acaba de nacer*". Amb la protecció del govern progressista "*ella debia organizarse, educarse, estudiar y crecer, [...] para poder ser Gobierno: sobre todo no intimidar, establecer periódicos en todas las provincias, consignar en ellos sus principios en toda su pureza*", i no pas "*la locura de empeñarse en fabricar una estátua sin pedestal olvidando que en este mundo no tienen vida los imposibles*". Reconeix que durant el bienni, amb la llibertat de prema "*la clase obrera ha podido ilustrarse un poco sobre este punto, y empieza a comprender las causas que mataron en Francia la República del año 48. El enemigo mas grande de la libertad son sus propios escesos. [..] Es necesario que la juventud democrática se dedique al estudio si quiere hacerse acreedora a las aspiraciones que se observan aquí en algunos hijos del año 54. Estudiar para luego obrar.*"

amb un quants morts per bàndol, dos militars i tres revoltats, i fou declarat vigent el ban repressiu del 21-IV-1821, que sotmetia a consell de guerra i execució immediata els contraventors.[763]

En resum, l'opció política de les associacions obreres a Reus, com arreu de Catalunya, es caracteritza per l'adhesió als principis constitucionals i les llibertats polítiques. L'ideologia liberal afavoria la condició de la classe obrera i potenciava la seva capacitat de lluita enfront de la patronal, la qual l'havia explotat mitjançant el despotisme. Tot i que en general les associacions obreres procuraren mantenir-se al marge de les lluites polítiques, hi intervin-gueren quan creien que perillava allò que consideraven com a principis constitucionals. L'apoliticisme no els impedia de defensar els drets dels seus socis com a ciutadans d'intervenir en política, tal com desitjaven sovin els nuclis dirigents, coincidint amb l'esquerra liberal. Els dirigents obrers estaven convençuts que els mecanismes de la seva explotació existeixen i funcionen a causa de la manca de llibertats polítiques sota el règim moderat, i després també progressista, el que els fa decantar cap a uns posicionaments propers als del partit demòcrata. Dins d'aquests procés evolutiu, els obrers associats primer formaven part dels simpatitzants i militants d'algunes de les faccions del partit progressista, i després del demòcrata, les doctrines del qual eren cada dia més sentides entre la classe obrera, sobretot a partir del bienni progressista, tot i que en el camp polític, la majoria d'obrers no militaven en cap partit, com de fet, tampoc ho feia la majoria en cap sindicat.

El 1862, en una petició d'ajut a l'Ajuntament arran de la crisi cotonera iniciada amb la guerra civil americana, els representants dels obrers reusencs fan una autèntica declaració de principis ideològics, i es mostren implícitament identificats amb el corrent individualista del Partit Demòcràtic, al qual pertanyia Josep Güelll i Mercader, que tenia una decisiva influència sobre els obrers locals. Afirmen: *"Lejos de nosotros la erronea idea basada en que el Estado tiene obligación de constituirse en verdadero tutor de los pueblos en estos casos. Consideramos libres al trabajo y su desarrollo operado dentro de la esfera de la individual actividad independiente de todo poder. En su consecuencia, escuchando tan solo la voz de la inflexible justicia, sabemos que a nosotros y tan solo a nosotros nos tocaria conjurar los graves daños que en la actual y otras parecidas crisis nos amenaza o pudiera amenazarnos".*[764]

763. *El Deseo del Pueblo,* 22-VII-1856, GRAS: *"Reus..."*, a *El Eco del Centro de Lectura,* 20 i 30-III-1882, GRAS: *Historia...,* p. 360, ANGUERA: *Comportament...,* pp. 124-125, i VALLVERDÚ: *El suport...,* pp. 405-409, que evidencia que les autoritats conservadores no desitjaven de cap manera la milícia, ja que era perillós donar armes a obrers que, en moments d'excitació, podien protagonitzar greus incidents. Si els progressistes la temien, els consevadors gairebé l'odiaven. Per això era impossible que la milícia pogués subsitir en un règim conservador que restringia les llibertats i els drets de les persones, i la seva dissolució no es féu esperar. Caldrà esperar l'esclat revolucionari de 1868, perquè la Milícia torni a ser protagonista de la vida social ciutadana.

764. *"Pero atendiendo a la casi absoluta falta de medios que las leyes ponen a nuestro alcance, nos vemos obligados a descartarnos de la rectitud que se desprende de nuestro principio [...] y en nombre de la equidad, sentimiento mas noble y humanitario que la justicia misma",* acudien al municipi en demanda d'ajut. *El Eco del Centro de Lectura*, 6-VII-1862.

Dels primers anys seixanta han quedat testimoniatges de certa agitació política. Per l'agost de 1863, "*vuelven a agitarse los partidos repitiendo sus visitas los aspirantes a diputado en mayor número, apareciendo hasta gefes venidos de Madrid*". Se celebraren "*reuniones populares en sitios públicos, hubo espansiones manifestadas con elocuentes discursos por los recién llegados, gefes del partido progresista*". El cronista reporta com "*sobresalió por su vigor el nuevo y joven partido democrático animado por su gefe*".[765] En aquest ambient, Pere Mata recorda "*la manera generosa, entusiasta y halagüeña con que a los años de 1861 y 1863 fui recibido en Reus por las sociedades obreras*".[766] Amb tot, Josep Güell i Mercader detecta i intenta combatre la indiferència política entre la joventut catalana. S'hi dirigeix "*para que rechace como a indigno de ella un mal que hoy la afea, que es de una transcendencia suma para el bienestar común, mal que creemos que debe combatir sin tregua ni descanso: ¡La indiferéncia en polítia, el utilitarismo egoistico y escéptico! [...] Al ver que la gangrena del vicio tan sensiblemente corroe los miembros sociales [...] el ver a esos jóvenes caducos que [...] tanto abundan en nuestras populosas ciudades, encenegados los placeres, afeminados, débiles, frívolos y superficiales, no nos atrevemos a confiar en el buen éxito de nuestros esfuerzos [...] Vamos a combatir la indiferencia en política y al escepticismo en lo que con aquella se relaciona*".[767]

En aquests anys s'encengué la discussió entre les diverses tendències en el si del partit demòcrata. Adquirí una especial intensitat el 1864, en què es produí una cèlebre polèmica sobre el socialisme entre Francesc Pi i Margall i Emilio Castelar, expressió de la diversitat de les dues principals tendències que coexistien en el Partit Democràtic des de feia ja anys, el corrent anomenat "socialista" i l'individualista.[768] L'orientació de Pi i Margall en la qüestió social es defineix ja el 1854, quan afirmà que "*Nuestra revolución no es puramente política; es social*",[769] però la polèmica pública s'enceta amb els seus articles a *La Discusión,* periòdic que ell mateix dirigia, en els quals afirma que la qüestió econòmica ha d'ocupar un lloc principal en els objectius del partit i defensa la intervenció de l'Estat en l'economia social a través d'institucions i lleis que emparessin l'obrer.[770] Contràriament, la tendència estrictament liberal i individualista representada per Emilio Castelar destaca la llibertat com a fórmula suprema, i invoca "*l'espontaneïtat social*".[771]

Aquesta polèmica suscità un viu interès, dins del partit, arreu del país, i tant el periòdic *La Democracia* com a *La Discusión* publiquen, entre moltes altres, cartes d'obrers de Reus

765. BOFARULL: *Anales...,* p. 298.

766. *Diario de Reus,* 9-II-1869. Mata morí a Madrid el 27-V-1877, i en saber-se a Reus el Centre de Lectura, presidit per Ricard Guasch, "*acordó dedicarle una velada necrológica, y temiendo que en ella se vertieran conceptos democráticos fue suspendida por el Gobernador de Barcelona*". GRAS: *Historia...,* p. 410. Alguns treballs literaris que s'hi havien de llegir els publicà el *Eco del Centro de Lectura,* 20-VI-1877.

767. I acaba: "*Apasiónate por una idea. Ama siempre la libertad*", J. GÜELL Y MERCADER: "La indiferencia en política", *El Debate* (Barcelona), 12 i 19-IV-1863.

768. MARTÍ: *Los orígenes ...,* pp.20-28.

769. PI I MARGALL: *La reacción y la revolución,* Madrid 1854, p. 1.

770. Vegeu "Nuestra conducta política", "La Propiedad", i "¿Somos socialistas?" a *La Discusión* (Madrid), 1 i 22-IV, i 17-V-1864.

771. Vegeu, per exemple, l'article de Castelar "El socialismo y la democracia", a *La Democracia* (Madrid), 26-V-1864.

que intervenen i demanen que la polèmica continuï.[772] El cabdill dels castelarians de Reus, Josep Güell i Mercader, participa en la polèmica, criticant la tendència socialista i afirmant que aquesta nega el valor suprem de la llibertat i desconeix la vigència de les "lleis naturals". Diu del socialisme que és una teoria que "*en más o menos escala, atenta al derecho humano*"; que és un "*sistema reglamentario de la sociedad que atenta a las leyes naturales en que ésta vive y se desarrolla*", i el caracteritza per un "*desconocimiento de las leyes naturales que rigen en todo*".[773] Segons Martí fou el corrent individualista, o liberal, el que exercí una major influència sobre els obrers, però segons Maluquer, que recorda que la base del partit s'aixecà en massa contra els "*jefes de la Democràcia: el triunfo de la corriente socialista fue total*". Entre els treballadors de Reus, influenciats fortament per Josep Güell Mercader, es confirma plenament la primera interpretació.[774]

Pel març de 1865 s'instal·là una nova societat política sota el nom de Tertúlia Progressista, i per l'octubre del mateix any es constituí un Comitè Democràtic, que el 1866 féu una intensa campanya per la comarca a favor de l'abstenció en les eleccions de diputats a Corts. Arran de l'aixecament frustrat de Prim, i de la declaració de la llei marcial arreu de l'Estat, l'autoritat provincial féu clausurar el Centre de Lectura i la Tertúlia Progressista.[775]

Obrers i política durant el Sexenni democràtic: el republicanisme federal

El pronunciament militar de setembre de 1868 que destronà Isabel II fou l'inici d'un procés revolucionari amb un accentuat caràcter antiborbònic i republicà. A partir d'aquest moment, el renascut obrerisme podrà actuar a la llum pública i naixerà el Partit Republicà Democràtic Federal, hereu del Partit Democràtic, i que comptà amb el suport decisiu dels treballadors.

L'afirmació de Pin i Soler que Prim "*demasiado veia que, triunfando el paisanaje, la revolución hubiese ido más lejos de lo que él deseaba*", ja que mentre per als militars "*se trataba de un pronunciamiento de grados; para los paisanos de cambiar de forma de gobierno*",[776] troba, com ha afirmat Anguera, la seva confirmació en els violents aldarulls del 30 de setembre a Reus en els quals les cases dels industrials i comerciants més rics i explotadors, i més compromesos amb el règim anterior, foren saquejades, en alguns casos

772. Vegeu, per exemple, *La Discusión* (Madrid), 30-V, 1, 11 i 23-VI-1864, amb cartes d'obrers de Reus, Madrid i València.

773. J. GÜELL MERCADER: "El socialismo es la reacción", a *La Democracia,* 22-V-1864. Citat per MARTÍ: *Los orígenes...,* pp. 26-27. Güell fou redactor del periòdic des del seu primer número, l'I-1864, segons un anunci publicat a *Diario de Reus,* 30-XII-1863.

774. MARTÍ: *Los orígenes...,* p. 36, i MALUQUER: *El Socialismo...,* p. 305. Vegeu *supra* el capítol "El naixement de l'obrerisme".

775. BOFARULL: *Anales...,* p. 300.

776. Citat per FONTANA: *Cambio...,* p. 125, i ANGUERA: *La burgesia...,* p. 212. FONTANA: *La fi de...,* p. 351, afirma que Reus és un cas exemplar. Vegeu *supra* el capítol "Atur, crisi i revolta popular".

incendiades i tres persones hi trobaren la mort. El mateix dia 30, malgrat les prohibicions del general Mascias,[777] a les 2 de la tarda, ocuparen l'Ajuntament molts ciutadans que davant el buit de poder provocat per la fugida forçada de les anteriors autoritats i vist que "*la población entera se ha alzado contra el gobierno establecido a los gritos de viva la Libertad, viva el pueblo soberano, y abajo Isabel de Borbón y toda su raza*" nomenaren una comissió gestora, que fou aclamada per milers de persones que omplien la plaça, d'on sorgí sense oposició la Junta Revolucionària provisional. Fins a les 5 de la tarda no es començà a calmar l'efervescència popular. El dia 1 el cap de la guarnició s'adherí finalment a la revolta triomfant, es llençà una crida per a la constitució de la milícia i s'alliberaren tots els presos considerats polítics, ja que la seva retenció fou una de les causes de l'avalot del dia anterior. Tret d'aquest avalot, el poble obeirà sempre i sense remugar les Juntes revolucionàries, republicanes federals, controlades per la burgesia.[778]

L'allistament a la milícia, que era "*garantía de la libertad y de soberanía del pueblo*", fou força massiu i la participació obrera i popular més destacada que mai, ja que molts treballadors industrials s'hi entusiasmaren, convençuts que les innovacions que reportaria els afavoririen. D'aquí l'allistament massiu a la força ciutadana disposats a defensar per les armes la nova situació. Els càrrecs de la plana major eren ciutadans provinents del món obrer i artesà, i de professions liberals, amb ideologia progressista, que acolliren amb entusiasme l'esclat de la revolució liberal.[779] Es posaren de manifest des del primer moment dues característiques del nou estat de coses: l'absolut respecte a la propietat i el laïcisme anticlerical, aquest darrer utilitzat per a frenar i manipular l'impuls de la revolució

777. Quan els membres del que esdevindria la Junta Revolucionària provisional anaren als quarters a invitar-lo perquè "*en bien del orden público amenazado*", se sumés amb la tropa al moviment, i els deixés constituir-se en Junta revolucionària davant la deserció de l'anterior Ajuntament, "*ese hombre funesto acogió esta proposición con desdén insultante primero, y con irascible desprecio después*". Va dir que ell no es pronunciava, que esperava ordres, i que marxesssin immediatament, que ell s'encarregava de l'ordre públic "*y que para hacerse respetar le sobraban fuerzas y entereza*". Van insistir en la necessitat de nomenar una Junta i els contestà: "*nada de Junta: si se reunen Vds. les dispersaré a bayonetazos: largo de aquí (añadió dirigiendose a la multitud que a respetuosa distancia aguardaba), y cada cual a su casa; nada de vivas: si chillan Vds. les ametrallo*". *Las Juntas revolucionarias provisional y definitiva de Reus, a los habitantes de la misma,* Reus 29-X-1868, full imprès, carpeta "Político. S.XIX. Impresos".

778. Segons A. DUARTE: "*Republicans i obreristes*", Barcelona 1989, pp. 75-76, a nivell nacional, una certa inhibició popular urbana sembla ser l'actitud dominant durant els primers moments posteriors al gest de Topete. El capteniment hauria estat provocat per les experiències dels anys previs, pel temor a tornar a ser objecte d'instrumenta-lització per part de Prim i el vell progressisme. El record de les temptatives fallides seria determinant. I assenyala que tret de llocs puntuals, com a Reus, on les classes populars no només atacaren els magatzems de consums sinó algunes fàbriques i propietats, la burgesia controlà amb relativa facilitat el procés revolucionari fent ús dels mecanismes juntistes.

779. Una visió dels components dels llocs de comandament del primer batalló de voluntaris que es formà és significativa del fort predomini de les classes populars i treballadores: dels 8 llocs, 4 eren ocupats per obrers teixidors, i un per un xocolater. Els teixidors eren Jaume Torrabadell, republicà, primer comandant; Josep Pàmies i Marià Grases, ajudants; i Antoni Roig, capità, tots ells integrants i dirigents de la Societat de Teixidors. La milícia del primer momemt era eminentment popular, ja des de les seves bases organitzatives, exemple de composició popular i democràtica. Al voltant d'un 78 % dels seus membres pertanyien als oficis artesano-industrials i assalariats, en aquell moment simples jornalers que depenien únicament i exclusiva del seu jornal. Prim, en la seva estada a Reus, havia conegut els quadres de comandament del batalló organitzat i no hi ha dubte que els trobà excessivament populars i republicans. La presència massiva d'elements exaltats i proletaris a la milícia podria convertir-la en una arma al servei dels federals o de qualsevol reivindicació obrera. Per això no es tardà a regular-la, fent retrocedir els obrers dels llocs de direcció, en benefici dels propietaris, i fins a dissoldre-la en els primers avalots de 1869, com després succeirà el 1873. L'obrer amb una certa consciència de classe serà el tipus que omplia la milícia, on hi havia molt pocs desheretats o gent miserable sense treball, que solien ser els que protagonitzaven els principals aldarulls violents. VALLVERDÚ: *El suport...,* pp. 416-417, 426, 432-433 i 441, a qui, entre altres coses, passa per alt la militància sindical d'alguns dels milicians.

popular. El manifest programàtic de la Junta Revolucionària de Reus, fet públic el 8 d'octubre, consagrava les llibertats burgeses, però no feia cap al·lusió a la qüestió estrictament social.[780] Des de l'òptica reaccionària, s'afirma que "*Las Juntas de Reus [...] y otros pueblos fabriles, en que la masoneria de los fabricantes apenas puede defenderse del carbonarismo de sus operarios, se apresuraron a suprimir los dos conventos que había [..] y vender los solares a precios arreglados y en beneficio de la Revolución, o por mejor decir de los revolucionarios*".[781]

En definitiva, les noves autoritats burgeses no feren cap reforma bàsica de les estructures socials, ni ho intentaren. L'anhel revolucionari de canvi s'havia transformat ben aviat en el reconeixement de les llibertats formals de la democràcia burgesa.

Políticament els ciutadans reusencs que visqueren el sexenni es dividiren, en un nivell bàsic, en dos grups: els republicans, que eren absolutament hegemònics, i els monàrquics dins la línia de Joan Prim, força minoritaris. Tant el naixent proletariat com la classe mitjana eren republicans federals.[782] Hennessy ha assenyalat el perquè, a Catalunya: l'expansió econòmica de les ciutats fabrils -Barcelona, Igualada, Manresa, Reus, Sabadell i Terrassa- amenaçà la indústria domèstica rural i creà una classe mitjana inferior amb ambicions polítiques i violentament anticlerical i una classe treballadora industrial que manifestava la seva opinió i trobava en els federals el seu principal suport.[783] Com ja assenyalà Anguera, les afirmacions es confirmen a nivell local, ja que hi ha conflictes amb els industrials que han dut els telers fora de la ciutat i que els treballadors urbans reclamen amb èxit.[784]

Entre els republicans hi havia diverses tendències, ambdues federals, reflex de les del moment a l'Estat espanyol. Els seguidors de Figueras eren acabdillats per Jaume Aguadé Mestres i eren anomenats "*republicans del camí de Salou*" —es reunien en un cafè d'aquest lloc— "*o de la poca roba per estar els seus rengles nodrits de velers, teixidors de roba de cotó, obrers del camp i peons de magatzems i fàbriques*". El segon nucli republicà, i el més nombrós i influent, era el dels partidaris de Castelar, acabdillats per Josep Güell i Mercader, i que tenien com a òrgan de premsa *La Redención del Pueblo*. Era constituït per "*la classe mitjana i gent adinerada*", botiguers, artesans o comerciants. Els seus membres es reunien en dos cafès diferents on es trobaven els "*petits industrials, contramestres i obrers de certa cultura*" i, en l'altre, el cafè de l'Estivill, els de classe mitjana i alguns de l'adinerada.[785]

---

780. Fou publicat al *Boletín Oficial de la Junta Revolucionaria de Reus,* 9-X-1868, i altre cop l'endemà per haver-se esgotat en poques hores.

781. I a més,"*la institución reciente de la* Asociación Internacional *y sus huelgas sistemáticas y organizadas, han venido a imponer un castigo tan fuerte como merecido, al orgullo de los fabricantes masones*". Constata l'existència a Reus de la *Lògia Triangle* segons les "*Notícias oficiales acerca de la Masonería Española el 1871, tomadas del Boletín oficial del Gran Oriente en España,* p. 446. DE LA FUENTE: *Historia...*, III, p. 171.

782. PALLEJÀ: *Crònica de Reus,* Reus 1935, p. 24.

783. HENNESSY: *La República...,* pp. 71-72.

784. ANGUERA: *La burgesia...,* passim.

785. PALLEJÀ: *Crónica...,* p. 24. El *Diario de Reus*, 6-XI-1868 i 16-III-1869 constatava també que el "*Casino Democrático estaba compuesto en su mayor parte por la clase jornalera*", i que més tard passarà a denominar-se "*Club Republicano Federal*", amb l'objectiu, segons *La Redención del Pueblo,* 7-III-1869, de "*fundar un Club*

A les eleccions de 1868, constituïdes com a Partit Democràtic, ambdues tendències s'hi presentaren plegades, i aconseguiren una àmplia base social com demostra el seu poder de convocatòria en els mitings i concentracions populars que arribà a milers de persones. En els primers temps de la nova situació, els actes de masses se succeeixen a la ciutat, que viu intensament les primeres convocatòries electorals democràtiques.[786] El 23 d'octubre, a la plaça del Mercadal es produí una concentració massiva i pacífica de ciutadans, majoritàriament obrers. Elaboraren un manifest i elegiren quatre obrers per llegir-lo i lliurar-lo a la Junta Revolucionària, a les 8 del vespre. En el paper es demanava a la Junta, que estava reunida, que no es dissolgués fins que fos una realitat la constitució del govern central, puix que la junta representava el poble, "*puesto que hoy el pueblo es soberano, y nadie, nadie tiene derecho a mandar sobre el, de una manera terminante*". Li demanen que, com fa la de Barcelona, rebutgi qualsevol acte que "*tienda a menoscabar los derechos que la Revolución ha conquistado*", i per això "*los verdaderos liberales [...] acuden a protestar contra toda disposición antirevolucionaria, que emane de poderes no constituidos por la verdadera voluntad nacional*" i es posaven a disposició de la Junta. Poc després els concentrats es dispersaren.[787]

El suport, o almenys la simpatia, d'amplis sectors de les classes populars, classe obrera industrial i camperola i petita burgesia, als republicans federals fa que els seus actes públics siguin els més multitudinaris. Per exemple, el 2 de novembre de 1868 més de 6.000 persones participaren en la processó cívica republicana d'homenatge als dos joves afusellats pels Mossos d'Esquadra el 1867 quan anaven a reunir-se amb les partides revoltades,[788] i el dia 4, entre 3.000 i 5.000 persones assisteixen a la reunió del partit democràtic que escollí el nou comitè local i es manifestà partidari de la república federal. L'endemà sortí el primer número del seu portaveu ideològic, *La Redención del Pueblo,* impulsat i inspirat per Josep Güell i Mercader.[789] Dins la mateixa tònica federal, el 14 de novembre de 1868, el mateix dia que se celebrà el primer matrimoni civil amb molta

---

destinado a ser el centro de fuerzas vivas de nuestro partido y el ardiente propagador de los derechos del pueblo y de la República Democrática Federal".

786. És significativa de l'agitació republicana la publicació *La Bandera Roja,* subtitulada *Hoja republicana. Libertad. Igualdad. Fraternidad,* que sortí com a full solt el 4-X-1868. El seu únic text diu que la llibertat s'ha assolit enderrocant la monarquia, i que, per tant, en les eleccions a Corts, cal votar els republicans, ja que un nou monarca imposaria una nova dictadura. Vegeu ANGUERA: *La burgesia...,* p. 165.

787. El manifest anava signat per 79 persones, entre les quals figuren molts dels principals dirigents i activistes del republicanisme i l'obrerisme local, com Joan Sotorra, Josep Savé, Francesc Pellisé, Josep Ferrando, Josep Torcal, Agustí Sotorra, Josep Martí, Ramon Aulés, Francesc Porta, Esteve Borràs, Eduard Terrafeta, Pere Pàmies, Francesc Balsells, Pere Sanahuja, Joan Salvat, Pau Sedó, Tomàs Giró, Pere Savé, Gaietà Argilaga, Francesc Fuguet, Josep Borràs, Antoni Estivill, Josep Arnavat Olivé, Bonaventura Llauradó, Josep Llauradó, Joan Llauradó, Joan Prats, Lluís Querol, Joaquim Salvat, Vicenç Sugranyes, Gayetà Sabater, Tomàs Estivill, Pau Martí, Marià Nolla, Antoni Molner, Josep Ferrando, Salvadó Balada, Joaquim Güell, Josep Mercader, Josep Òdena, Joan Vidal, Josep Sagalà, Joan Domingo, i Pere Ribes. Actes Junta Revolucionària, ff. 64-67, i *Boletín Oficial de la Junta Revolucionaria de Reus,* 25-X-1868, que comenta que fou "*una manifestación verdaderamente propia de los pueblos libres*".

788. Obrint la desfilada, que s'inicià al cafè de l'Estivill, anava una bandera amb el lema "*Viva la Soberanía Nacional*", seguida d'una altra que deia: "*República*", amb un crespó negre. Arribats al cementiri, Pere Mata féu un discurs remarcant les diferències entre el règim enderrocat i el liberal; acabà recomanant "*orden y trabajo*". *Diario de Reus,* 1, 3-5, 8-XI-1868, *La Redención del Pueblo,* 5-XI-1868, i FORT: *Anales...,* VI, pp. 203. Vegeu ANGUERA: *La burgesia...,* p. 114.

789. *Diario de Reus,* 6-XI-1868, dona la xifra més baixa d'assistents mentre que la més elevada és de *La Redención del Pueblo,* 5-XI-1868. Sobre *La Redención del Pueblo,* vegeu ídem, *La burgesia...,* pp. 165-168.

assistència de públic, se celebrà una manifestació popular contra la pena de mort, que donà el tomb de ravals tocant l'himne de Riego. Una delegació d'obrers va demanar a l'alcalde els estris del patíbul i amb la seva autorització els passejaren per la ciutat amb penons on es llegia "*Abolición de la pena de muerte*" i "*Penas severas contra los delincuentes*". Arribats al cementiri, davant l'ermita del Roser, van baixar els estris dels dos carros en què els havien dut, i els van cremar.[790]

La popularitat i el prestigi dels federals es revelà clarament en l'èxit general de les campanyes de propaganda i en el respecte i devoció de la població pels seu cabdills republicans. Els federals accentuaren la tasca de proselitisme arreu del país i especialment a Catalunya amb un recorregut, iniciat el 4 de novembre, de Fernando Garrido i dels internacionalistes Arístides Rey, Elise Reclús i Giusseppe Fanelli, en companyia d'altres candidats republicans.[791] En aquesta sortida, el 15 de novembre, Fernando Garrido féu un míting a Reus, en un homenatge organitzat pel comitè republicà democràtic. Segons *La Redención del Pueblo,* 5.000 republicans van assistir a l'acte. Güell féu la presentació i Garrido parlà durant dues hores. Les conclusions del míting foren manifestar públicament que els demòcrates republicans de Reus no admetrien de ningú la proclamació d'una monarquia hereditària. Durant els parlaments es produïren incidents quan el públic va voler impedir que Marià Pons, reconegut monàrquic, prengués la paraula.[792] L'ambient del míting devia impressionar Garrido. Com explicava E. Reclús,[793] "*Garrido está radiante. Explica con emoción que ha hablado públicamente en Igualada, en Reus y en Tarragona. [...] Dice que desde ahora España vive, de hecho, en República, y que se trata simplemente de regularizar la situación actual, y que Reus y Tarragona declaran oficialmente que no quieren someterse mas a ningún monarca. Y me entero con satisfacción de que Reus, adelantándose a todas las ciudades de España, ha proclamado la separación de la Iglesia y el Estado. No son permitidas las ceremonias religiosas fuera de los edificios consagrados al culto. Los curas no se atreven ya a presentarse en público con sus hábitos eclesiásticos. El Ayuntamiento acaba de abolir el matrimonio eclesiástico, al propio tiempo que consagra el civil, sin que el gobierno provisional se atreviera a protestar*".

790. *La Redención del Pueblo,* 19-XI-1868, i *Diario de Reus,* 17 i 19-XI-1868, que diu que es féu el 16.

791. Cada nova etapa resultà una repetició entusiasta de l'anterior, amb multituds immenses, bruses garibaldines, gorres frígies, la bandera roja de la República Federal... En ocasions l'entusiasme passava de ratlla en saber-se que a la comitiva viatjaven correligionaris francesos i italians i la Marsellesa es barrejava amb els himnes revolucionaris del país. "*Desde ahora [1868] los republicanos dominan la línea de la frontera, por una parte desde Olot a Cadiz, pasando por Barcelona, Reus, Valencia, Cartagena y Malaga. Son los más poderosos en las mejores provincias. Las ciudades más ricas, más laboriosas y más inteligentes, están a su lado*", E. RECLÚS: "Impresiones de..... durante un viaje por España en días de Revolución", a *La Revista Blanca,* 15-VI-1932. Vegeu també F. GARRIDO: *La Federación y el socialismo,* MALUQUER (ed.), pp. 14 i 25, on cita l'extens viatge de propaganda per Catalunya.

792. *Diario de Reus,* 15 i 17-XI-1868, i *La Redención del Pueblo,* 19-XI-1868. Pons publicà un fort atac contra els republicans, les seves idees i l'acte, en forma de carta oberta a Garrido. *Al Sr. D. Fernando Garrido,* full imprès, Reus 15-XI-1868. Vegeu ANGUERA: *La burgesia...,* pp. 119-120.

793. Datat el 16-XI-1868. RECLÚS: "Impresiones...", *La Revista Blanca,* 15-VI-1932.

Explica tot seguit una coincidència en la celebració del míting de Garrido amb el de Pere Mata, que tot i que no es produí segons la premsa local, és força significativa de l'estat social de la ciutat: "*La firmeza de las convicciones republicanas de Reus acaba de ser puesta a prueba también de otra manera [...]. Mata, como Prim, nació en Reus. La glória de esos dos hombres ha sido largo tiempo el orgullo de su patria chica. Y he aquí que Mata y Garrido coinciden en Reus. Los dos hablan, bien que en locales distintos, a la misma hora. De uno de ellos se sabe que es republicano sincero, sin reservas, mientras se sospecha que el otro no es más que un monárquico vergonzante. Mata hubo de dirigirse a unos 50 auditores. Su discurso fue insinuante, hábil, espiritual. Agotó todas las fórmulas de la elocuencia, para convencer a sus oyentes de que el momento no era propicio todavía para implantar la República. Se le escuchó silenciosamente, pero al terminar, su auditorio, compuesto de parientes y amigos de la infancia, prorrumpió en un viva estentóreo a la República. Mata se retiró descompuesto. Frente a su casa, una orquesta enviada para obsequiarle con una serenata, ejecutaba unas piezas escogidas. Pero sus armonías resonaban en una calle desierta. El pueblo se había congregado en el local donde hablaba Garrido. Había allí 3.000 personas dentro y otras tantas fuera. ¡Y Prim decía en uno de sus manifiestos que no habían republicanos en Reus!*"

Encara durant el novembre, el 21 una nova reunió del partit demòcrata republicà congregà 5.000 persones al saló Filharmònic, que n'ampliaren el comitè. El mateix dia, els monàrquics, que són acusats pels republicans de classistes perquè creuen que "*los hombres valen más porque son más ricos*", sols reuniren entre 200 i 300 persones.[794] Quan els federals convocaren els seus simpatitzants a rebre Castelar, pel gener de 1869 hi acudiren, segons *La Redención del Pueblo,* exageradament, en nombre de 12.000.[795]

L'ajut de les organitzacions obreres era vital als federals, que per això lluitaven, des d'un primer moment, per evitar l'apoliticisme obrer. A Catalunya els republicans comptaren en un primer moment amb el suport de la classe treballadora. El mateix gener de 1869 la Direcció Central de les Societats Obreres de Barcelona demanava el vot per a les candidatures federals a les eleccions generals, "*porque la indiferencia [política] entre vosotros sería un crimen [...] porque daríamos lugar a que el despotismo y demás plagas anexas a él se entronizasen otra vez en nuestra pobre patria*", segons la proclama signada per Rafael Farga Pellicer. Crides en el mateix sentit feren els tipògrafs de Madrid i el Centre Federal de Societats Obreres de Barcelona. La col·laboració obrera no fou tan sols teòrica sinó que, com ha afirmat Termes, fins i tot destacats dirigents dels sindicats barcelonins figuraven en els rengles del republicanisme federal, i ocuparen càrrecs dirigents del partit durant aquest període d'integració entre obrerisme i federalisme, fet que es confirma

794. *La Redención del Pueblo,* 26-XI-1868, i *Diario de Reus,* 24-XI-1868.

795. *La Redención del Pueblo,* 7-I-1869. I el 16-III-1869 se celebrà una reunió d'obrers federals, impulsada pel Círculo de Amigos de la Clase Obrera, convocada "*para sentir lo que espondra una comisión de obreros de Barcelona [para] buscar elementos de vida para los obreros*", *Diario de Reus,* 16-III-1869. Vegeu *supra* el capítol "Crisi de subsistència i revolta popular".

plenament a Reus.[796] Així, per exemple, entre els 31 membres de la Junta revolucionària provisional de Reus, hi ha quatre obrers teixidors: Sebastià Morlans, Josep Domènech, Tomàs Torrabadell i Josep Sable, i entre els del comitè republicà federal, constituït el 30 de desembre, figura com a vocal Marià Grases, dirigent de la Societat de Teixidors.[797]

Els republicans federals intentaren atreure's també la simpatia de les dones, les grans marginades del procés polític, sobretot amb el tema de l'abolició de les quintes i amb la república. Així, durant la campanya electoral de les eleccions generals, el diumenge 10 de gener de 1869, a les 3 de la tarda, començà una manifestació de dones, demanant l'abolició de les quintes, impulsada pels federals. La crida, datada el dia 8 i signada, en nom de la Comissió de ciutadanes, per Maria Baiget Blasi, convocava especialment les mares de família, per aconseguir a Reus l'èxit assolit amb les manifestacions en altres ciutats de Catalunya i Aragó. Per *La Redención del Pueblo* era l'ocasió perquè "*acostumbremos a nuestras mujeres a amar la libertad [y] elevemos su inteligencia a la compresión de los derechos del pueblo*". L'acte convocat per les dones "*en favor de la República, la libertad de cultos y la abolición de las quintas*" es féu amb una participació multitudinària tot i que la presència de curiosos destorbà la sortida de la manifestació a la rambla de Mazzini i provocà que algunes es retiressin. La comitiva comptava amb una banda, dones amb pancartes i una carretel·la amb nenes vestides de matrones. A les 5, a la plaça del Mercadal, Josefina Massó llegí un breu manifest, que fou repartit imprès entre els assistents.[798] Pel *Diario de Reus,* la manifestació fou un fracàs total i *El Crepúsculo* la satiritza amb to masclista tot i que es declara en contra de les quintes.[799]

---

796. TERMES: *Anarquismo...,* pp. 37-39.

797. ANGUERA: *La burgesia...,* pp. 73-74 i 131.

798. La banda que acompanyava els manifestants, del mestre Palmer, no va voler cobrar res i s'oferí de franc al partit federal per tots els seus actes, *La Redención del Pueblo,* 10 i 14-I-1869.

799. *Diario de Reus,* 9 i 12-I-1869, afirma que la manifestació "*dejó chasqueados a los numerosos espectadores atraídos por el reclamo de su grandiosidad. No valía en efecto la pena de haberse escitado en tanto grado la curiosidad pública por tan poca cosa*". *El Crepúsculo,* 14-I-1869, periòdic liberal, afirmava que "*las madres no tienen necesidad de semejantes manifestaciones para demostrar que son madres, ni para aquilatar el amor que tienen a sus hijos*". Acusava els republicans de manipular-les i denunciava que "*los mismos que las mueven hoy para manifestaciones tan escusadas, les dirán mañana que no vacilen en lanzar a sus hijos a horribles carnicerías, si a ellos conviene y les citarán como ejemplo el de la heroida espartana*". I, sarcàsticament, comenten: "*vimos agitarse la población en busca de las manifestantes. La plaza de la Constitución se llenó de gente curiosa como en ninguna manifestación se había visto*", atrets per la novetat de les dones al carrer: "*Al atractivo que tiene siempre el bello secso se unía la novedad del acto*". Afirmen que la manifestació "*consistió en una bandera roja que llevaba una madre gitana, que no por ser gitana dejaba de ser madre; seguían a la bandera dos estandartes llevados por dos muchachas solteras, con traje de carnaval cuyos cordones sostenían cuatro muchachas. Total una madre y seis muchachas, una música y una carretela con tres niñas*", la més gran de les quals llegí el manifest. Afirma, amb to masclista, que "*aplaudimos sinceramente a todas las madres que no quisieron prestarse a semejante mojiganga. Han dado así un testimonio de que prevaleció en ellas un plausible sentimiento de pudor. [...] nos indignamos ante esos propósitos de sacrificar a fines particulares hasta el pudor de la muger*", i acaba amb una retòrica antiquintes, oferint a totes les mares tot l'ajut necessari per a demanar al govern "*en la forma conveniente decorosa y debida, la abolición de esa contribución de sangre que arranca de sus maternales regazos a los hijos de su amor*". Citat també per ANGUERA: *Propaganda...,* pp. 26-27. En la mateixa ona, el 12-III-1869 el Club Republicà Federal demanava autorització a l'Ajuntament per a cremar públicament al final d'una manifestació pacífica republicana contra les quintes, les urnes que s'utilitzaven per a realitzar "*la odiosa operación*" del sorteig. L'Ajuntament ajornà la decisió fins a la sessió de l'endemà, i en aquesta els sol·licitants ja només demanaven l'assistència corporativa de l'Ajuntament a la manifestació i que es posés a disposició dels organitzadors la banda de música municipal. El ple decidí no assistir-hi com a Ajuntament però sí els seus membres a títol particular. El 14-III es féu la manifestació sense incidents i amb nombrosa assistència. Actes Municipals 1869, ff. 51, 53, i *Diario de Reus,* 15, 16-III-1869.

La popularitat dels federals es manifestà ràpidament en els avenços polítics aconseguits en pocs mesos. El suport als interessos associacionistes dels treballadors en les zones on les societats obreres estaven més difoses, la defensa de les juntes mixtes obrero-patronals, l'atac a les quintes i a l'impost dels consums, la defensa del sufragi universal i dels drets humans foren les principals claus de l'expansió del republicanisme federal entre els obrers. Les simpaties de les classes populars per les reivindicacions federals unides al desengany i la impaciència per la indiferència oficial a resoldre els problemes del país, es traduïren en una àmplia majoria de vots a les zones urbanes de l'Estat, i venceren moralment el govern de Prim. Però en termes absoluts els federals quedaren en minoria i les Corts votaren per majoria a favor de la monarquia com a forma de govern. L'arribada d'Amadeu de Savoia simbolitzà, amb el fracàs de l'abolició de les quintes, la seva impotència política conjuntural. Les conseqüències foren immediates i el descontentament arrelà entre els nuclis republicans populars i obrers. La debilitat parlamentària dels federals es posà de manifest en la discussió sobre la reivindicació tradicional de l'abolició de les quintes i els consums, que sempre havien defensat, i que no fou aprovada. Les classes populars urbanes no veieren millorada la seva sort, excepte en la llibertat de propaganda i associació. La simpatia popular no significà un triomf polític veritable. Els nuclis federals de les ciutats, en contacte directe amb la realitat, veien que la progressiva crisi social i econòmica no es resolia amb un simple joc parlamentari. El partit republicà federal es veié obligat a optar entre una democràcia nominal, que en realitat es reduïa a una minoria parlamentària d'escasa influència, o bé a encapçalar unes bases populars necessitades de lideratge. Convertir-se en un més dels partits tradicionals i burgesos o ser el representant dels interessos populars. La decisió la prengueren els militants.[800]

L'aixecament federal de 1869: el fracàs

La ideologia liberal i republicana impregnava fortament la vida política i ciutadana de Reus. L'Ajuntament en ple, un diputat a Corts, i l'oficialitat i la tropa dels "Voluntaris de la Llibertat" eren republicans federals. L'assassinat del secretari del governador de Tarragona fou aprofitat pel govern per desarmar les milícies locals i eliminar la possibilitat que el republicanisme revolucionari es fes amb el poder. El 25 de setembre el Comitè Democràtic Republicà Federal de Reus, vista la gravetat de la situació, féu una crida a la unitat dels seus correligionaris: "*estamos en momentos de crisi suprema para nuestro partido; es [...] indispensable entre nosotros no poca disciplina, mucho tacto, mayor inteligencia, gran resolución. De nuestra actitud y conducta dependen quizás los destinos de nuestra patria*".

800. LIDA: *Anarquismo...,* pp. 111-115, HENNESSY: *La República...,* p. 45. Per a les relacions obrerisme-federalisme, vegeu J. TERMES: "El federalisme català en el període revolucionari de 1868-1873", a *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català,* Barcelona 1984, pp. 13-61.

Denuncia que el lamentable fet de Tarragona, el qual condemnava i era aliè al partit,"*es esplotado habilmente por nuestros adversarios para denigrar a nuestro partido, y tal vez arrastre al gobierno por las peligrosas vias de una insensata reacción*", i advertia que "*la reacción tal vez ha escogido esta provincia para promover disturbios que le den pretexto para un golpe liberticida*".[801]

Però, l'1 d'octubre en tenir notícia del desarmament de la milícia de Tarragona, Tortosa i Valls, els republicans reusencs subleven la milícia local i transformen l'Ajuntament en junta revolucionària que propugnà la república democràtica federal a nivell d'Estat, i que consideren ja instaurada a la ciutat. Formats els batallons de la milícia, un a la plaça de la Revolució i l'altre a la plaça del Teatre, es dirigiren cantant els himes de Riego i Garibaldi a la plaça de la Constitució, on l'alcalde féu un parlament, en el qual denunciava la dissolució de la milícia en uns moments en què les llibertats col·lectives estaven en perill. Per això el poble de Reus trencava tota relació amb els poders constituïts, proclamava la República Democràtica Federal, i assumia el poder una Junta revolucionària. Mentre la milícia ocupava els llocs estratègics de la ciutat, la Junta revolucionària publicà el manifest "*Ciudadanos a las armas*", que encoratjava els veïns a lluitar i esmentava les raons que havien provocat la sublevació: la supressió dels drets individuals i col·lectius, el desarmament de la milícia i la prohibició de reunions. S'esperava la participació de tots els ciutadans, però s'amenaçava amb la pena de mort tots els que comprometessin la causa liberal, trencant l'ordre i la disciplina amb assassinats o robatoris. En el mateix sentit publicà un decret, per evitar desordres i desgavells, amb un sol punt: "*el ladrón, asesino o incendiario será pasado por las armas*". Els milicians sortiren cap als pobles de la rodalia i del Priorat amb la intenció de captar partidaris de la causa republicana i ampliar el contingent dels sublevats, i alguns pobles de la comarca seguiren l'exemple reusenc, i els pronunciats bloquejaren el ferrocarril. El dia 3 vistes les notícies del fracàs de la causa republicana arreu de l'estat, abandonaren la ciutat.[802] Des de Tarragona, forces militars havien sortit per sufocar la sublevació, però el dia 6, els més de 1.600 federals revoltats, després de parlamentar amb el general Gabriel Baldrich a Cornudella, es rendiren amb l'alcalde al davant, "*sin disparar un tiro, vendidos por sus jefes, depusieron las armas*", foren amnistiats i tornaren dispersos a Reus.[803] El fet fou qualificat en els cercles obrers

801. "*Sepamos desbaratar sus amaños. No temais, tened cofianza. Nuestro gran partido está poderosa y habilmente organizado. Los comités velan y trabajan [...] No desalenteis aun lo que entorno nuestro sucede parezca desconsolador. Las arbitrariedades serán reparadas, la situación se despejará. Orden y adelante.*" *El Comité Democratico Republicano Federal de Reus a sus correligionarios,* Reus 25-IX-1869, full imprès, lligall "Politico Social S.XIX". Entre els signants figura el dirigent sindical Marià Grases.

802. El governador nomena una comissió gestora a Reus per fer-se càrrec del poder municipal. Aquesta comissió reconeix el "*sentimiento de gratitud que en todo el vecindario se advierte*", respecte els revoltats "*que han querido alejar de nuestra vista los horrores de una lucha, evitando la ocasión de que a su sombra se cometieran escesos como los que con dolor aun recordamos y que desgraciadamente acaban de imitarse en pueblos hoy mas que el nuestro desgraciados*". *Habitantes de la Ciudad de Reus,* full imprès, Reus, 3-X-1869, lligall "Político S.XIX".

803. Els fou concedit "*indulto de delito político*", i cap autoritat no els podia posar "*impedimento en su tránsito, residencia y faenas de su oficio*". (Il·lustració XIX). En realitat, però, la gran majoria dels revoltats no passaren mai a recollir els certificats d'indult, i només hi ha constància que se'n lliuressin 367, 153 dels quals

locals d'"*apostasia i traïció*", tot i que sembla una postura intel·ligent vista l'evolució dels esdeveniments a la resta del país. Així i tot, del 13 d'octubre al 14 de desembre es declarà l'estat de guerra a la ciutat i la demarcació.[804]

Entre els revoltats hi ha bona part dels dirigents obrers locals, com Domènec Sugranyes, Josep Torcal, Josep Torrabadell, Josep Borràs, Josep Freixes, Josep Roig, Felip Jané, etc. Els sindicalistes que havien donat suport al moviment i es veieren després abandonats pels dirigents guardaren un molt mal record d'aquells fets. Simptomàtic del desencís dels treballadors respecte a la política dels republicans, fet que facilità a bastament l'acció de Fanelli, a resultes del venut aixecament federal, és el testimoniatge de Josep Ferrando Borràs, destacat internacionalista i dirigent de la Societat de Teixidors a Mà de Reus. Afirmava en una carta al periòdic *La Federación: "...reprobando la conducta observada por los directores del alzamiento federal del mes de octubre de 1869, quiero que los internacionalistas lo sepan (los demás no me importa), que des de aquella humillación [desarme de Cornudella], no pertenezco a ningún partido político, y repruebo del mismo modo la tal conducta; porque estoy convencido, que no fue más que para agradar a los enemigos del pueblo trabajador. Desgraciadamente, también hay obreros que les fue agradable: ¡ilusos! no ven que los politiqueros prefieren simpatizar con ladrones de levita antes que con trabajadores honrados, que somos los robados y vamos en mangas de camisa y con alpargatas*".[805]

Els dirigents del partit federal s'havien decidit per una estratègia molt moderada centrada en la formació d'un ampli bloc polític interclassista, per a fer arribar la república per via electoral. La massa del partit no trigà a acusar, com hem vist, d'excessivament moderada i de reaccionària la cúspide dirigent del partit, i les mases obreres veieren que la solució dels seus problemes no podia venir del camp burgès, i buscaren en la Internacional el camí i l'instrument per a expressar les seves reivindicacions específiques.[806] De la impotència política dels federals deriva l'abandó per part dels treballadors i la translació dels elements populars cap a l'AIT.

---

eren teixidors, dels 1.689 emesos. "Relación de los indultos entregados a los Republicanos federalistas que se sublevaron en esta ciudad", lligall "Revolució de 1868. Milícia ciutadana".

804. PALLEJÀ: *Crónica...,* pp. 39-48, citat per TERMES: *Anarquismo...,* p. 61, i ANGUERA-GORT-MÈLICH: *Aproximació a la història de Reus,* II, Reus 1980, p. 41; MORGADES: *Apuntes...,* s.p. 68, i VALLVERDÚ: *El suport..,* pp. 454-461. Un rigorós ban obligava al desarmament absolut de tota la població, a un control militar de tots els revoltats i indultats, i de tots els forasters que es trobessin a la població. Els amos dels cafès, tavernes i qualsevol establiment públic eren responsables de tota pertorbació de l'ordre que es produís als seus locals, que serien immediatament tancats. Els contraventors del ban, els qui *"den voces suversivas, desobedezcan las órdenes o amonestaciones de la autoridad o de sus dependientes, insulten a los ciudadanos pacíficos o propalen noticias falsas que puedan alarmar al vecindario quedarán sujetos a la comisión militar, como sediciosos y perturbadores del orden".* Ban signat per Nicolás Castor de Caunedo, comandant militar, Reus, 13-X-1869, carpeta "Político S.XIX". (Il·lustració XX).

805. La carta denunciava que *La Redención del Pueblo,* 20-VI-1872, publicava un escrit signat entre altres per ell, sense la seva autorització, i que podria interpretar-se que es retractava, cosa que no fa, de la seva total reprovació de la rendició federal. La carta acaba, contra els *"políticos empleomaníacos": "Comprendo que haya empleados o pretendientes a ello, que observen una conducta agradable a las clases conservadoras del robo organizado en el poder; pero trabajadores, víctimas de todas las plagas, no lo puedo concebir. Salud y Liquidación Social".* Josep Ferrando Borràs, Reus 21-VI, *La Federación* (Barcelona) 30-VI-1872. Citat per TERMES: *Anarquismo...,* pp.60-61.

806. MALUQUER: *El socialismo...,* pp. 308-309.

DON GABRIÉL BALDRICH Y PALAU,

Mariscal de Campo de los Ejércitos nacionales y Comandante General de las fuerzas de operaciones de las provincias de Lérida y Tarragona, etc.

NÚM. 366

Concedo indulto de delito político á Felipe Fané y Pascual que pertenecia á la partida de republicanos federalistas de Segundo batallon de Reus y pasa á su domicilio en la misma ciudad

Por tanto: ruego á las autoridades civiles y militares no le pongan impedimento en su tránsito, residencia y faenas de su profesion. Cornudella 6 Octubre de 1869

COMANDANCIA GENERAL
DE LAS
Prov.s de Lérida y Tarragona
E. M.

Baldrich

AIXECAMENT FEDERAL DE 1869
Indult del general Baldrich al dirigent obrerista Felip Jané. AHCR

Segell de la Milícia Nacional de Reus. 1868
MCR, Núm. inv. 1390

BANDO.

Don Nicolás Castor de Caunedo, Suarez de Moscoso, Caunedo y Correa,

Caballero de la Inclita Orden de San Juan de Jerusalem y de las Militares de San Fernando y San Hermenegildo, condecorado con la Medalla de sufrimiento por la Pátria, la de Africa, y otras cinco mas por acciones distinguidas de guerra, dos veces Benemérito á la Pátria, Académico de número de las de Arqueología de España y Bélgica y de la de lengua Universal, Coronel Graduado de Infanteria, Teniente Coronel del Regimiento de Luchana, Comandante Militar de esta Ciudad

HAGO SABER:

1.° Cuantos vecinos ó forasteros tengan armas de fuego ó blancas, y estén ó nó autorizados para usarlas, las entregarán en el cuartel de Infanteria al señor oficial de guardia de prevencion del batallon de Luchana, en el improrrogable plazo de 12 horas.

2.° Cuantos vecinos ó forasteros residentes en esta hayan tomado parte en la última sublevacion y estén indultados, deberán presentarse antes de pasar 24 horas al Comandante militar con el salvo conducto que acredite aquel estremo.

3.° Los dueños de las casas públicas ó particulares que tengan en las suyas forasteros mayores de 15 años, deberán presentar al Alcalde de Barrio respectivo, y antes de las cinco de la tarde del dia de hoy, una relacion en que se esprese claramente el nombre y apellido del forastero, pueblo de que ha salido, motivo porque ha venido, tiempo que piensa permanecer, si tiene ó nó cédula de vecindad, y si ha tomado ò nó parte en la última sublevacion.

4.° En los dias sucesivos, las personas mencionadas en el artículo anterior, cumplirán el espresado requisito, antes de pasar dos horas de recibir en su casa al forastero ó forasteros, siempre que sea esto de dia, é inmediatamente si fuere despues de anochecido.

5.° Los dueños de cafés, tabernas, y cualquier establecimiento público, serán responsables de toda perturbacion del òrden que en sus respectivos establecimientos se originen, en cuyo caso se dispondrá que sean estos cerrados, sin perjuicio de lo que hubiere lugar contra sus dueños segun las circunstancias y á tenor de lo dispuesto en este bando.

6.° De las infracciones de este bando cometidas por menores de edad, serán responsables los padres, tutores ó encargados de los que las cometan.

7.° Cuantos contravengan á lo mandado en los artículos anteriores, dén voces suversivas, desobedezcan las órdenes ó amonestaciones de la autoridad ó de sus dependientes, insulten à los ciudadanos pacíficos ó propalen noticias falsas que puedan alarmar al vecindario quedarán sujetos á la comision militar, como sediciosos y perturbadores del órden.

Reus 13 de Octubre de 1869.

Nicolás Castor de Caunedo.

AIXECAMENT FEDERAL DE 1869
Ban repressiu de Nicolás Castor de Caunedo, Reus 13-X-1869. AHCR

Significativa d'aquesta situació de discordància entre la realitat política i els anhels de les bases federals, és la comunicació que l'Ajuntament de Reus dirigí a les Corts constituents, el 8 de març de 1870, demanant enèrgicament que fossin rebutjades les lleis de quintes que el ministre de la guerra havia presentat al Congrés. El memorial antiquintes, publicat per la premsa, començava recordant que en esclatar la revolució de setembre de 1868 totes les juntes que es constituïren eren la "*expresión genuina de las aspiraciones del país*", i condemnaren unànimement i es manifestaren per l'abolició de les quintes. En les eleccions, se'n prometé a bastament l'abolició, fins i tot ho feren els diputats monàrquics per aquesta circumscripció electoral. A més, el 1869 les autoritats havien promès que aquella quinta seria la darrera. Per això l'Ajuntament reusenc es manifestava "*contra esta contribución de sangre, contra ese olvido de lo que deben a la revolución hombres que la revolución ha elevado*" i feia un repàs a les principals raons per les quals s'hi oposaven, en nom del poble i com a poble. Manifesta que "*no deben continuar las quintas en un país libre, porque todas las leyes que a ellas se refieren son injustas, inmorales y antieconómicas. Es injusta [porque] el rico se libra mediante dinero. Es injusta además porque el Estado en circunstancias normales no tiene derecho a obligar a nadie a ser soldado, como no la tiene a obligar a ejercer una función social determinada, contraria a la voluntad o inclinación natural del ciudadano. Es inmoral la ley de quintas porque sujeta el porvenir de un hombre y muy a menudo el de una familia al azar de la suerte [...]. Es inmoral porque facilitando la creación de numerosos ejércitos hace necesario el comunismo del cuartel [...], Es un poderoso incentivo a la ociosidad madre de todos los vicios, creando hábitos de holganza [...] y son antieconómicas porque hacen posibles esos ejércitos permanentes ruina de las naciones, ejércitos que despueblan los campos, los talleres, veneros de producción, para llenar los cuarteles y fortalezas, que tan solo el consumo improductivo fomentan*". En contra d'aquest panorama proposaven un allistament voluntari i un exèrcit professional que ben segur es veuria ben nodrit.[807]

El 12 de març la corporació acordà,"*a fin de evitar los resultados de la quinta en Reus*", que es busquessin els mitjans perquè cap reusenc "*vaya este año al soldado por la fuerza*". El dia 16 expliquen al governador que el sorteig "*cuenta aquí formal y decidida oposición*", i que són moltes "*las dificultades y peligros*" que comporta realitzar-lo, a causa de la "*tan unánime oposición contra las quintas*". Per tot això i perquè ells també s'hi han manifestat en contra i així ho han aconsellat als pobles, li demanen que els autoritzi a no realitzar-lo, petició que fou absolutament denegada.[808] L'endemà diumenge 13 se celebra una manifestació contra les quintes. Els assistents desfilaren amb diversos penons al·lusius i acompanyats per dues bandes de música. A la plaça de la Revolució i des del balcó principal de la seu del Centre de Lectura, Güell i Mercader, Balada i Ferrer pronunciaren

807. Actes Municipals 1870, ff. 63v-65, i *Diario de Reus,* 11-III-1870.
808. Actes Municipals 1870, f. 70.

abrandats discursos que clogueren l'acte, que comptà amb l'assistència d'algunes persones vingudes d'altres poblacions.[809]

El 30 de març, malgrat totes les protestes populars i institucionals, el govern aprovà la llei de quintes i publicà el decret que establia una crida de 40.000 homes. L'endemà, 1 d'abril, l'Ajuntament de Reus "*para calmar la ansiedad de la población*" publica un manifest en el qual es veien obligats a fer equilibris entre la seva opció, contrària a les quintes, i la legalitat. Afirmaven que malgrat que els components de l'Ajuntament "*como ciudadanos juzgan mala esta ley, deben como concejales acatarla y hacerla cumplir*" i recordaven que ja havien fet totes les accions de pressió i protesta legals possibles, i que ara, "*la aterradora amenaza de la quinta*" només quedava impedir-la amb la redempció econòmica de tots els joves reusencs. Aconsella als ciutadans que "*no deis oídos a instigaciones desesperadas que a nadie libertarían de la quinta y podrían acarrear días de luto a nuestra ciudad*", i acabava fent una crida a l'ordre i a la submissió a la injusta llei, perquè "*la causa de la libertad seriamente amenazada, la tranquilidad de nuestra patria, imponen este deber, exigen este sacrificio*".[810]

En els dies següents hi hagué violents motins als ravals fabrils de Barcelona, Sants, Gràcia i Sant Martí, a Sabadell i a altres ciutats, amb la participació d'un bon nombre de dones i joves, que acabaren amb més de 300 detinguts. Malgrat l'agitació, l'actuació municipal per a redimir tots els afectats "*para apaciguar los ánimos de los más exaltados*", aconseguí que els motins no afectessin la ciutat, malgrat "*las gestiones de algunos anarquistas forasteros*".[811] El 5 d'abril, una comissió del Centre Democràtric Republicà Federal ofereix el seu ajut a l'Ajuntament per a mantenir l'ordre públic a la ciutat, "*atendiendo a los sucesos políticos de la provincia de Barcelona y en la previsión de que alguien pudiera aprovecharse de esta ocasión para promover alborotos que podrían ocasionar funestos resultados*". Es constituí una comissió permanent que restà tota la nit a l'Ajuntament.[812] El Consistori, amb la junta de pares d'afectats, obrí una subscripció a domicili a tots els veïns de la ciutat, i féu públics els donatius per a pagar l'import de l'alliberament dels 200 joves reclutats, que finalment foren tots alliberats, igualment que en les quintes dels dos anys següents.[813]

809. *Diario de Reus,* 15-III-1870.

810. *El Ayuntamiento Popular de la ciudad de Reus a los habitantes de la misma,* Reus 1-IV-1870, full imprès, carpeta "Político. S.XIX", i *Diario de Reus,* 3-IV-1870.

811. FORT: *Anales...,* VI, pp. 12 i 30. La premsa local reproduí nombroses cròniques dels successos barcelonins. Vegeu, per exemple, *Diario de Reus,* 6-IV-1870.

812. Actes Municipals 1870, f. 96v.

813. S'organitza també una rifa de 25.000 bitllets a 4 rals. La diferència fou coberta amb un recàrrec del 8% sobre la contribució industrial i immobiliària. Finalment s'aconseguí reunir 284.070 rals i alliberar tots els afectats, i fins i tot sobrà algun diner que es decidí ja d'invertir en la quinta següent. *Diario de Reus,* 3-IV-1870, Actes Municipals 1870, f. 108v-110. A les quintes de 1871 foren cridats uns 46 joves, que a 1.250 ptes. l'alliberament de cada un, feia un total de 57.500 ptes., Actes Municipals 1871, f. 97, i FORT: *Anales...,* VI, p. 40. Durant 1872 es realitzen funcions al Teatre Principal i a l'Euterpe "*para engrosar la suscripción a fin de redimir de las quintas a los soldados de Reus*", d'un cost econòmic de 65.424 ptes., recaptades en la seva major part a la rifa benèfica i a les funcions teatrals. FORT: *Anales...,* VI, p. 97.

Per altra banda, els esdeveniments de la Comuna de París contribuïren també a separar l'obrerisme del grup republicà. De la crisi interna del partit Republicà Federal en resultaren dues faccions escindides, els "benèvols" i els "intransigents". Aquests darrers tractaren de guanyar-se les simpaties obreres adoptant una línia política una mica més radical i esbossant un programa de reformes socials, en el qual s'incloïen el jurat mixt i les lleis sobre el treball.[814]

La proclamació de la República (1873)

El 12 de febrer de 1873 l'Ajuntament reusenc rebé la notícia de l'abdicació del rei Amadeu I i de la proclamació de la República pel Congrés i el Senat constituïts en Assemblea Nacional. L'Ajuntament i les autoritats judicials i militars s'adheriren a la proclamació i prometeren acatar-la i fer-la respectar, en una sessió a la qual assistiren representants del comitè republicà federal i un bon nombre de ciutadans. Des dels balcons de l'Ajuntament, l'alcalde Felip Font proclamà la República davant d'una plaça plena de gent a vessar, i demanà l'estricte manteniment de l'ordre. La gernació rebé la notícia amb aplaudiments i visques a la República. Tot seguit Josep M. Morlius pronuncià un abrandat parlament remarcant la necessitat d'unir-se per combatre els enemics, i acabà amb un visca a la República que fou contestat amb entusiasme per la multitud. Es ventaren les campanes i es disparà una salva de morters mentre la banda de música tocà la Marsellesa i l'Himne de Riego.

Tot seguit s'inicià una manifestació que recorregué els principals carrers de la ciutat. Obrien la desfilada els vigilants, la guàrdia municipal i una banda de música i seguien uns 1.000 manifestants -només 500 segons el *Diario de Reus*- que portaven quatre banderes amb el lema *República Federal.* La manifestació era tancada pels membres de l'Ajuntament acompanyats de les autoritats militars i judicials, una altra banda de música i un escamot de guàrdies cívics i municipals. Hi assistiren diverses comissions de pobles de la rodalia com Riudoms i Falset. Acabada la manifestació davant l'Ajuntament, aquest es tornà a reunir amb l'assistència de nombrosos manifestants. Josep Güell i Mercader hi destacà la necessitat del manteniment de l'ordre i l'harmonia necessaris perquè el triomf de la República fos durador. Per tota la ciutat, les bandes tocaven himnes populars, enmig de l'entusiasme de la població, i a la nit aparegueren il·luminades les façanes de l'Ajuntament, engalanada amb banderes i domassos, del Banc de Reus, de les societats culturals i d'esbarjo, i de moltes cases particulars, com la del comerciant Ribé, on es llegia: "*Ribé y familia a la República democrática federal española y al Gobierno de la Nación constituido*". L'ordre havia estat total i l'animació, l'alegria i la satisfacció "*viose reflejada en*

814. TERMES: *Anarquismo...,* p. 178.

todos los rostros [...]. Aprendan en este ejemplo -escrivia *La Redención del Pueblo- los que creen que la República es la anarquía y el desorden*".[815] L'acord amb la nova forma de govern era assumit de forma gairebé total per la població. El teló de fons era força més fosc perquè continuava la guerra carlina, mentre la població esperava que la República esdevingués federal i no unitària com s'havia declarat arreu de l'Estat. És significatiu de la intensitat amb què era compartida l'aspiració de la república federal a Reus l'incident que es produí en una concentració militar prèvia a la sortida de les tropes, el 15 de març de 1873: quan un general discursejava als soldats formats, en pronunciar la paraula República una veu de la columna afegí cridant "*la federal!*". L'oficial respongué que aquesta qüestió l'havien de resoldre els representants de la Nació, i que si les Corts constituents acordaven "*la federal, la socialista o la comunista*", el deure de l'exèrcit era acatar-la i defensar-la. L'afirmació fou acollida tant pels soldats com pels ciutadans allí reunits amb "*bravos*" i visques a la República,[816]

La República federal fou proclamada finalment el 8 de juny, i fou ben rebuda a la ciutat, malgrat que l'alegria col·lectiva no es pogué traduir en manifestacions ni festes, ja que la guerra civil planava pel Camp de Tarragona i els carlins intentaren entrar durant l'any diverses vegades a Reus, com ja havien aconseguit el 1872.[817] Es reorganitzà la milícia, ara anomenada Voluntaris de la República, en la qual la quasi totalitat dels càrrecs foren copats per propietaris i professions liberals, d'innegable tarannà democràtic i republicà, i la base era d'estricta extracció popular. Més que una milícia popular, però, s'atansava a ser una força de propietaris destinada a salvaguardar llurs interessos.[818] La polèmica generada a l'entorn de les quintes continuà essent forta un cop els republicans van detentar el poder. Aquesta pugna subsistia plenament a Reus: "*Els republicans castelaristes sostenien que la salut de la República exigia el sosteniment de l'exèrcit tal com estava constituït i ben disciplinat. En canvi, els republicans del camí de Salou (seguidors de Figueras), defensaven el contrari. Deien que de molt abans de la Revolució de Setembre tots els republicans sense distinció de cap mena enarboraven i continuaven enarborant la bandera d'abaix les quintes, i era just i un deure inalienable de lleialtat, complir el que al poble s'havia promès*".[819]

815. Actes Municipals 1873, sessió 12-II, f. 19-20, i *La Redención del Pueblo* i *Diario de Reus,* 13-II-1873.
816. *Diario de Reus,* 16-III-1873.
817. Vegeu IGLÉSIES: *L'entrada dels carlins a Reus el 1872.* Barcelona 1975.
818. Malgrat que en el segon batalló hi ha algun capità procedent del món obrer, la quasi absència de classes populars donava el control de la milícia a la burgesia. Amb tot, la por dels veïns per la presència de carlins a les rodalies, impressionats pels esdeveniments de l'any anterior, obligà les autoritats a armar constantment la població. VALLVERDÚ: *El suport..,* p. 473, 481.
819. PALLEJÀ: *Crònica...,* p. 150.

El Partit Republicà Federal i els obrers: dependències i polèmiques

Malgrat que no en consti explícitament la filiació, és clar que la revista *La Antorcha del Trabajo,* publicada a Reus entre gener i setembre de 1869, estava impulsada pels homes del Partit Republicà Federal. Al seu primer número declaren defensar dues idees bàsiques: "*la idea de propaganda, tan fecunda para el ejercicio y sostenimiento de las libertades*", i "*la idea regene-radora del trabajo*", imprescindibles per a la pau, la justícia i la veritat. Amb la meditació i l'estudi ajudaran a buscar "*los medios más inductibles al desarrollo de las asociaciones desde las de capital hasta las de trabajo, desde las de crédito a las cooperativas, desde las de seguros, hasta las de socorros, y desde las instructivas a las de puro recreo*", ja que estaven convençuts que eren necessàries "*para robustecer la civilización y las buenas costumbres de las naciones*". Desmarcant-se de les naixents opcions obreristes revolucionàries, es declaren "*reformistas radicales, sin que se entienda [...] que seamos utopistas. Nada de absurdos a los cuales nos declaramos desde ahora eternos enemigos*".[820]

Publiquen una sèrie d'articles de Freixa, titulats "*La opresión y el trabajo*", en els quals "*demostraremos la sinrazón con que siempre ha pesado el brazo del despotismo sobre las clases obreras, en las elaboraciones a su cuidado confiadas*". Freixa hi fa un repàs d'història social *sui generis,* en el qual parla de la lenta però imparable millora de les condicions dels treballadors al llarg dels segles, i de la sensació evident de viure moments de gran canvi històric: "*Que se acerca la hora de dar nuevo giro a las cosas del mundo ¿Quién lo duda? Que la marcha progresiva, aunque lenta, de abocarse todos los elementos de orden a su centro común, desde cuyo punto han de gravitar sus ruedas para utilidad general ¿Quién la desconoce?. Desengáñense todos los déspotas de la tierra. El siglo XIX tiene la misión de resolver dos problemas: el de la libertad y el del trabajo, el de la libertad como el más sólido baluarte de la dignidad humana, y el del trabajo, como la emanación perpetua del derecho a la vida*".

Considera que la Revolució francesa de 1793 "*despertó de su letargo profundo a las clases jornaleras, haciéndolas partícipes de los derechos inherentes a la especie humana*". Abans d'aquella data, diu, "*¿Qué representaba un trabajador en la esfera social? Un esclavo, un paria, un idiota, [...] ¡Cuánta desgracia en aquellos tiempos!*". D'aquella revolució nasqué la idea que té dues vessants, la "*Nueva democracia, que lleva a la vida política el cuarto estado, y el principio de regeneración del trabajo, para que venga a ser un elemento de armonía y orden en la marcha futura de los pueblos libres*".[821]

820. "Nuestro Objeto", *La Antorcha del Trabajo,* 1-I-1869.

821. I continua: "*He aquí, pues, los grandes obstáculos que se han opuesto para el desarrollo de la regeneración de la clase obrera y del trabajo. Con la esclavitud los privilegiados se regalaban sin hacer ningún esfuerzo, sin derramar una sola lágrima, sin que asomara en su frente el sudor, y sin sufrir la pesadez del trabajo manual, apuraban todos los recursos con tal les franqueara perpetuamente las puertas para penetrar con sus delirios de opresión, a la más vil e inhumana obra de esterminio, reduciendo a la miseria a una clase digna por muchos conceptos a ser tratada cual corresponde a los designios del Todopoderoso. Incansables*

La Antorcha del Trabajo es declarà tothora favorable al cooperativisme, i consideraven "*asunto de la mayor importancia la instalación de sociedades cooperativas, para que sean el firme sostén de los intereses de la clase obrera*". Per això organitzà conferències per a "*hacer las investigaciones oportunas sobre la realización de tan importante asunto*".[822] En defensa del cooperativisme publicaren l'article de F. Pàmies "*Las Asociaciones Cooperativas*". Hi assegura que estan cridades a representar un paper molt important a la societat, "*sin que tengan necesidad de imponerse, pues la razón y la justicia están de su parte*". En l'associació "*está la clave en que pueden resolverse los difíciles problemas económico-sociales*". Diu que així ho van compendre Fourier i Saint-Simon en escriure les seves obres que són "*la primera luz que guió los pasos de las clases obreras en su peregrinación por la esfera del trabajo*". Parlà i descriu elogiosament els assaigs cooperatius de Rochdale, a la Gran Bretanya, i cita Owen, Schulze, Delitsch, etc... Insisteix que la creació de societats cooperatives doncs "*además de redimir al trabajador de la miseria que las más de las veces le rodea, fomentan la virtud, siembran la moral, y purifican las costumbres de los pueblos*". Instiga a treballar al màxim per crear entre els obrers "*una atmósfera de asociación, libre de todos los miasmas que puedan corromperla*", ja que si bé es declaren partidaris de totes les associacions "*que respiran libertad, no desconocemos que en ciertas épocas ha existido para ellas un cáncer que si no las ha extinguido ha debilitado su fuerza progresiva*". En resum diu que "*el fin a que deben aspirar todos los buenos hijos del trabajo [es] el crédito popular por la asociación solidaria*". Però per a aconseguir aquest objectiu "*no deben violentar la situación, puesto que además de enemistarles con el capital, retardaría su emancipación para la que con tanto afán trabajamos todos*". Creu que, en general, es perden les associacions per no tenir els seus directors els indispensables coneixements administratius per a dirigir-les. L'objectiu del redactor, i de la revista, serà "*ir poniendo de manifiesto los bienes que la asociación puede reportar a las clases trabajadoras, y enseñarles los escollos en que pueden naufragar, [para] contribuir en una pequeña parte a la gran obra de regeneración político-social*". I conclou amb un programa obertament idealista i conservador, molt lluny dels postulats ideològics de la vanguàrdia de l'obrerisme català imbuïda d'internacionalisme: "*Con voluntad, confianza, libertad, energía, moralidad y economía, la clase obrera tiene lo bastante para curar radicalmente los males que la aquejan*".[823]

---

hijos del trabajo: inspiraros en la libertad que todo lo resuelve, secundad con vuestros esfuerzos ese movimiento que os impulsa que todo lo vigoriza; seguid la antorcha de la civilización que es la guía de la humanidad, abrid el libro de los padecimientos del pueblo, lleno de elocuentes lecciones, y sin duda hallareis en él alguna página donde podreis concertar esa armonía que ha de unir los intereses del capital con los de trabajo, y con esto habreis logrado estirpar para siempre esa servidumbre que consumía vuestra preciosa existencia tal útil y saludable para el bien de esa gran familia universal". FREIXA, "La opresión y el trabajo", a *La Antorcha del Trabajo,* 1-IV a 1-VII-1869.

822. *La Antorcha del Trabajo,* 1-VIII-1869.

823. I acaba: "*Así es como la acción consecutiva del hombre en las grandes colectividades, puede elevar sus intereses morales y materiales a una altura que le produzcan resultados útiles para sí y para sus semejantes*", F. PÀMIES: "Las Asociaciones cooperativas", *La Antorcha del Trabajo,* 1-VIII-1869.

L'aparició de *La Antorcha del Trabajo,* provocà la reacció de l'influent industrial Marià Pons, cap de la facció monàrquica, des del periòdic liberal de coalició *El Crepúsculo* que ell mateix dirigia, i provocà una certa polèmica i un posicionament públic de l'organització obrera reusenca. L'article de Pons, de contingut bàsicament polític, afirmava que "*la clase obrera es aficionada por instinto al ruido, inconsciente en su mayoría por falta de instrucción, rodea y ensalza a quien la halaga, la adula y promete mucho, aunque al fin y al cabo nada le de*". Perquè s'empassen les calúmnies, "*estos desventurados aman y odian por orden. Así al menos está hasta ahora probado. Por esto nadie más que nosotros desea la instrucción del pueblo*".[824] L'article fou considerat "*una grave ofensa a la clase obrera*" i contestat públicament pels directors de les associacions obreres federades de la ciutat. En la seva protesta afirmaven que "*ya han pasado, para jamás volver, los tiempos en que la clase obrera de Reus no sabía lo que hacía y era aficionada al ruido*" i que ara això no succeïa perquè "*la clase obrera se ha ilustrado, tiene carácter, es digna e independiente*", i es considerava injuriada i denigrada. Els obrers no alabaven els seus aduladors, sinó que "*somos agradecidos a los que con carácter entero y abnegación provada, nos muestran los luminosos derroteros de la regeneración social, a cuyo fin vemos una esperanza de paz y felicidad para todos. No seguimos a los hombres, seguimos a la idea. Si los hombres fallan les abandonamos y les hundimos con nuestra unánime reprobación*".[825]

Pons, en una llarga rèplica, afirma que "*no injuria, ni insulta ni ofende al ciego el que, condolido ante su inmensa desgracia, desea que sus ojos se abran a la luz*". Pons, que afirma no conèixer cap dels obrers signants que segons ell estan manipulats, en un to paternalista replica que "*no son defensas lo que necesita la clase obrera sinó protección, y ésta ni podeis vosotros dársela ni ella ha de encontrarla por el camino que le han señalado*". I acaba amb un consell: "*No contribuyais por vuestra parte, os lo suplico, a fomentar odios entre las clases populares ni entre los partidos liberales [...] Ojo, mucho ojo*".[826] Els mateixos representants obrers tornaren a replicar a Pons demanant-li que no involucrés els obrers reusencs en les seves "*querellas impertinentes y nada edificantes*" i que en les seves opinions els guardés el respecte i la consideració que es mereixien. Pels obrers els escrits de Pons eren plens d'insidioses acusacions, l'instaven que no els donés consells, que no acceptaven, i acabaven afirmant que "*el martilleo de sus palabras solo produce ruido, y ruido desagradable*".[827] El monàrquic contestà afirmant que els escrits obrers estaven redactats per un "*enemigo oculto*", i dubtava amb to sorneguer de la representativitat dels delegats. Aquests, indignats, contestaren que "*nos sobra entereza*

824. "Cuestión menuda", *El Crepúsculo,* 4-II-1869.

825. Signaven la protesta els obrers Ramon Soler, Marià Grases, Valentí Cort, Andreu Fons, Francesc Juncosa, Francesc Torroja, Domènec Freixa, Francesc Mercader, Francesc Segura, Francesc Rom, Joan Roig, Francesc Juncosa, Antoni Vallès, Josep Parés, Francesc Oliva, Josep Llauradó, Francesc Climent i Manuel Herrero, Reus 5-II-69. "Remitido", *Diario de Reus,* 7-II-1869.

826. *Diario de Reus,* 10-II-1869.

827. "Remitido", *Diario de Reus,* 14-II-1869.

para decir lo que conviene" i que si són directors de les associacions confederades de Reus era perquè en eleccions foren elegits per majoria de vots, i que, en definitiva Pons deixés en pau els treballadors.[828] Tancant la polèmica *El Crepúsculo* publicà una carta laudatòria tramesa a Marià Pons per un grup que afirmava pertànyer "*a la clase obrera y no lo tenemos a menos, porque el ser pobre no priva ser honrado y hombre de bien*". Els signants, dels quals no es reproduïen els noms, asseguraven a Pons que entre la classe obrera només uns pocs li tenien "*mala voluntad*" i que eren molts els que admiraven l'home que sempre s'havia mantingut fidel a les opinions democràtiques [sic]. Que no volien formar part de la calúmnia però que no havien intervingut a la premsa "*por no tener cuestiones con los de la clase*". Acabaven dient que "*los que no pensamos y obramos como quieren algunos, somos mal mirados de la clase, y esto es libertad?*". Pons agraí el panegíric, qualifica de miserables els que l'atacaven i aconsella als obrers que "*al que trate de imponeros su voluntad, decidle que no es republicano-federal, ni federal, ni demócrata, ni liberal ni cosa que se le parezca. Decidle que es un tiranuelo y que vosotros no os oponeis a la tiranía de un Rey para tolerar ni sufrir la tiranía de un obrero como vosotros. Y si tal fuera la violencia que ejercer quisiere contra vuestra libertad y vuestro derecho, acudid a la autoridad que ella dege ampararos*".[829]

A principis de 1871, l'article d'Andreu Collell titulat "A los hijos del jornal" publicat al *Diario de Reus,* provocà una extensa i raonada rèplica del principal òrgan de premsa internacionalista a Catalunya, *La Federación,* de Barcelona, que replica: "*no toleramos, ni podremos tolerar jamás, se nos insulte tan grosera y desagradecidamente por nuestra miserable situación*". Segons el diari conservador, els treballadors s'havien deixat arrossegar per les falses promeses dels partits republicans, quan el que havien de fer en realitat era dedicar-se exclusivament a treballar: "*El trabajo, he aquí el elemento de vuestra regeneración y el consuelo a vuestras penalidades*". *La Federación* ho rebat contundentment afirmant que el treball, "*supeditado a una exigua y denigrante remuneración [...] no puede ser, hoy por hoy, más que una lucha continuada entre el trabajador y el capitalista*". En aquesta situació, el treball "*no es sinó una pesada maza que aplasta nuestra virilidad*". El *Diario de Reus* sostenia que "*el señor y el jornalero son dos amigos que cooperan de continuo para su mutua felicidad y bienestar. Esta es su misión y no otra cualquiera*", paràgraf que, segons *La Federación,* "*lo mismo puede hacer honor a un malvado que a la insensatez de un ignorante*". El periòdic internacionalista continua rebatent punt per punt les afirmacions del *Diario de Reus,* i acaba: "*¡Obreros! El cinismo de esa gente engreída no tiene rival [...] Esa gente no debe merecer en todas ocasiones más que nuestro desprecio, y todo de lo que ella venga, una falaz adulación será o un insulto, que debemos relegar a la condición que se merece*".[830]

828. "Remitido", *Diario de Reus,* 21-II-1869.
829. *El Crepúsculo,* 28-II-1869.
830. "A los hijos del jornal", *Diario de Reus,* 25-I-1871, i "Al Diario de Reus", *La Federación* (Barcelona), 5-II-1871. Al número anterior, el periòdic internacionalista escrivia: "*Es mucho lo que quiere ocuparse de nosotros*

Igualment, un article del conegut republicà federal reusenc Antoni Estivill a *El Eco del Centro de Lectura,* del març de 1871 provocà una altra rèplica obrerista de *La Federación,* que se sentia en l'obligació de contestar-lo ja que el Centre "*es una corporación para la instrucción de los obreros y por lo tanto [...] debemos siempre procurar que no se le propaguen a nuestros hermanos ideas o conocimientos que tiendan a perpetuarle en la esclavitud intelectual y material en que vive*". Per Estivill, la ignorància és la causa principal de la decadència dels pobles, mentre que *La Federación* sosté que "*la causa principal de la decadencia del trabajo consiste en que éste se halla bajo las plantas del capital; esto produce la miseria, y ésta busca a su compañera la ignorancia*". Després de diverses consideracions teòriques, afirma que l'economia social, en mans dels economistes burgesos, és "*por más que al Eco del Centro de Lectura le parezca otra cosa, el arte de saquear, de robar, los frutos del trabajo a los trabajadores, en provecho de los que en poco o en nada han cooperado en su elaboración*". Diu que la definició potser semblarà tosca a *El Eco* "*pero no podrá demostar que no sea exacta. ¡He aquí a lo que queda reducida la tan decantada moral de la economía política*".[831] *El Eco del Centro de Lectura* refusà d'establir polèmica i afirmà que no contestaria l'article de *La Federación* ja que no anava signat, i havia d'anar dirigit a l'autor de l'article i no a la redacció. L'escarida nota acaba afirmant que "*somos acérrimos adversarios de toda clase de tiranías, vengan de donde vinieren, ni tratamos de imponer nuestras opiniones*".[832] *La Federación,* contestà la nota acusant-los de fer "*una paladina confesión de impotencia para sostener sus afirmaciones*" en defugir la polèmica, i que "*si alguien está cerca de imponer, sois vosotros que reusáis el discutir*".[833]

Segons *La Redención del Pueblo,* moltes i diferents escoles socialistes s'han proposat regenerar la societat i "*al cuarto estado, al que se proponen emancipar del capital, de la ignorancia y de la miseria*". Els republicans federals, diu, "*también proclamamos, y muy alto, la emancipación del proletariado*". La majoria de les idees socialistes que circulen, diu, "*más que ilustrar la inteligencia de las multitudes, vienen a perturbar sus ánimos, a*

---

los que pretenden pasar por amigos nuestros, aconsejándonos que debemos afanarnos en buscar armonías entre el capital y el trabajo! Necesario es que no despreciemos un momento para atacar a estos falsos amigos de los hijos del jornal, que se dirigen a nosotros sin paliativos, y que pretenden demostrarnos que siempre los obreros debemos ser los que trabajemos para que nuestros enemigos, los explotadores, disfruten, gozen y huelguen, y nosotros vivamos en la mayor miseria y desamparo", La Federación (Barcelona), 29-I-1871.

831. Antoni Estivill: "La Economía política", *El Eco del Centro de Lectura,* 19-III-1871, i "La economía política. A *El Eco del Centro de Lectura*", *La Federación* (Barcelona), 9-IV-1871. Vegeu fragments d'aquest darrer article a l'apèndix documental.

832. "A *La Federación*", *El Eco del Centro de Lectura,* 16-IV-1871. Durant l'agost i el setembre el portaveu del Centre de Lectura reemprengué el tema d'economia social amb la publicació d'una sèrie d'articles d'Eduard Toda Güell, entre els quals destaquen "La ciencia económica", 13-VIII-1871; "Los gremios", 3-IX-1871, i "La esclavitud y la economía política", 17-IX-1871. En el primer, Toda fa constar que "*será de más provecho al obrero, en cuyo bienestar nos interesamos todos, que en vez de perder el tiempo en frívolos entretenimientos o leyendo bárbaros novelotes, de sangrientos capítulos, y que a fuerza de duelos y asesinatos logran matar el sentido común, que se instruya en la árida pero beneficiosa cuestión de los problemas sociales. Que de esta manera [...] podrá el obrero, guiado por su buena fe, hacer más reproductivos los esfuerzos de su trabajo*".

833. "A *El Eco del Centro de Lectura* de Reus": "*El Eco del Centro de Lectura, no ha contestado al segundo artículo. Esto es lo más prudente. Así algunos pueden sospechar si es porque se dan de menos de refutar nuestros asertos. Nosotros ya no nos ocuparemos más del Eco hasta que él vuelva a ocuparse de la Economía y de las cuestiones sociales*", *La Federación* (Barcelona), 9 i 23-IV i 21-V-1871.

ofuscar sus entendimientos y a retardar considerablemente el día de la justicia suprema, el día de la redención social del hombre". Adverteix contra certs errors "*áspides venenosos que se introducen en [...] la falsa elocuencia y fascinan a los hombres sencillos, y éstos se envenenan el alma; y el sofisma se propaga, y la perturbación cunde, y surje el caos*". Dirigint més directament els atacs contra la Internacional, escriu: "*hay quien empuña la piqueta revolucionaria y comienza a destruir, y destruye..., y destruye... y nada bueno edifica en sustitución de lo malo que ha destruido*". I constata l'efervescència i el debat social: "*Hoy la cuestión batallona es la de la emancipación de las clases trabajadoras. Y la opinión pública se preocupa por este motivo. Y algunos trabajadores se asocian al gran fin de su emancipación*". Recull del reglament d'un dels sindicats obrers, el lema internacionalista "*La emancipación de los trabajadores ha de ser obra de ellos mismos*", i, tot i que diuen acceptar-lo i proclamar-lo, afirmen que no es correspon als fets, que s'ha explicat malament i s'ha comprès pitjor, i passa tot seguit a defensar la categoria d'obrers que tenen els treballadors intel·lectuals.[834]

El Partit Republicà federal mantingué a la ciutat una oberta campanya contra la Internacional l'estiu de 1873. Des de *La Redención del Pueblo,* s'afirma que la Internacional ha "*usurpado el nombre de la honrada clase obrera*" i que "*parafraseando mucho la palabra social [...] son sus más terribles enemigos y con su torpe y desatentada conducta quieren conducirla a su camino de perdición*". Pel periòdic les reformes socials, "*que han de mejorar la triste situación del obrero, que han de levantar el cuarto estado de la postración en que yace a causa de la ignorancia y envilecimiento a que lo han tenido sujeto 15 siglos de monarquía*" només era possible amb la República democràtica federal, i que aquesta només és possible donant suport als dirigents històrics del federalisme. Afirma que tots els que critiquen són enemics de la classe obrera, com també els que "*la adulan con exageraciones imposibles de realizar*", i en canvi els que els condueixen paulatinament, de reforma en reforma "*hasta lograr su completa emancipación*", els federals, "*son sus amigos y quieren salvarle*". Reclama unitat per a consolidar el règim republicà, "*y no se consolida promoviendo escisiones que no tienen razón de ser; no se consolida con impaciencias injustificadas ni exageraciones ridículas o malévolas, [ni] abogando por el esclusivismo, por el predominio de una clase sobre las demás, porque la democracia es enemiga de todo predominio*".[835]

El 6 de juliol *La Redención del Pueblo* comença a publicar una sèrie d'articles contra l'AIT, copiats de *El Cosmopolita* de València, amb la intenció de "*conseguir llevar al ánimo*

834. Francisco FLORES Y GARCÍA: "Los obreros", *La Redención del Pueblo,* 26-IX-1872. El tornen a publicar, sense signatura, el 21-IV-1873, durant la campanya electoral que enfronta republicans federals i una candidatura obrera internacionalista.

835. "A los obreros", *La Redención del Pueblo,* 19-VI-1873. Vegeu també "La Internacional y la clase obrera", 29-VI-1873, on escriu que "*los progresos de esta asociación en España fueron también rápidos, pero la extraviada conducta de algunos de sus individuos, desarrollando el germen de descomposición que todas las agrupaciones encierran en su seno, preparó inconscientemente la decadencia rápida también de la Internacional en este suelo individualista por carácter y poco dispuesto a admitir el colectivismo, haciendo el sacrificio de la personalidad*".

de nuestros lectores la necesidad de imponerse a esos traficantes de la sencillez de nuestras clases trabajadoras". Diu que l'AIT "*es más terrible y más dañina que la de los jesuitas, todo lo invade, todo lo mina y todo lo revuelve para el provecho de unos pocos, que bastante inocentes para dejarse engañar gritan y se sublevan contra sus propios intereses*".[836]

El Partit Republicà Federal sostingué repetidament, quan s'ocupava dels interessos dels treballadors, que llur emancipació era només possible amb la República. En prova d'això reprodueixen el projecte de llei sobre el treball de nens i nenes, que limitava la jornada laboral i introduïa altres millores, que, diuen, "*tan directamente favorece la clase obrera hasta hace poco vejada y oprimida y cuya voz no encontraba nunca eco en las esferas del poder*". Es consideraven "*amantes sinceros de la redención del proletariado*" i per això tributaven a aquest projecte de llei "*nuestros más entusiastas aplausos*". Es mostraven partidaris de noves lleis socials que realitzin "*la constante aspiración*" del Partit Republicà. Per aconseguir "*la deseada armonía entre el capital y el trabajo, conviene que se reconozcan los sacratísimos derechos de unos y otros, y que el Gobierno los ampare contra toda usurpación*". I concloïen contra els bakuninistes antipolítics, fent una crida al compromís polític dels obrers amb la República: "*Convénzase de una vez la clase obrera de que sus intereses son solidarios con los de la República, y no preste oído a las falaces insinuaciones de los que predican su indiferentismo que solo conduciría al suicidio y nunca a la emancipación del cuarto estado*".[837]

En l'article "La Clase Obrera", *La Redención del Pueblo* assegura que "*una de nuestras más profundas aspiraciones ha sido siempre la redención del proletariado*", que el defensaven en l'oposició i pel qual cal lluitar avui amb la República, que ho facilita. Diu que totes les revolucions que s'han succeït en el món, "*obra de la acción del pueblo en masa*", han estat beneficioses només per a unes classes, que "*se han absorbido exclusivamente el fruto de la victoria*". La República espanyola "*tiene su primer deber en hacer participar al cuarto estado de los beneficios todos*" que ofereix a la societat la nova forma de govern que impedeix la creació de nous privilegis "*en favor de nadie, ni de los obreros mismos*". Recorda que l'Assemblea constituent havia aprovat una llei en la qual es reglamenta el treball de l'obrer a les fàbriques, s'institueix un jurat mixt "*que debe armonizar los intereses del capital y del trabajo, sagrados unos y otros, y en el que se obliga a mejorar las condiciones higiénicas en los talleres*". A aquesta llei, n'han de seguir unes altres, "*en vano reclamadas hasta ahora*", i que seran la millor prova per als obrers que "*únicamente con la República Federal puede llegar a ser un hecho la redención del proletariado*". I continua, contra l'AIT: "*Así lo comprende ya el obrero y desengañado de otras promesas que ve cómo éstas no tendrían cumplimiento, abandona las filas misteriosas de la internacional, esta Asociación que se aclama ser la justicia, y que desgraciadamente solo*

836. *La Redención del Pueblo,* 6-VII-1873 i nn. ss.
837. *La Redención del Pueblo,* 9-VII-1873.

es la venganza, [...] que pretendiendo sustituir en absoluto el colectivismo al individualismo, anula la personalidad humana y mata en su germen los más puros sentimientos del individuo".

El treball, que abans era considerat denigrant i mirat com "*un padrón de ignominia, hoy ennoblecido, levanta con dignidad su cabeza, y debe tratar como hemano al capital que ayer era un señor absoluto*". La República, diu, ha de mantenir l'harmonia indispensable entre capital i treball, perquè tots dos creixin: "*Es preciso que se hagan respetar los derechos del trabajo, pero no son menos sagrados también los derechos del capital que solo es la acumulación de ese mismo trabajo [...]. No queremos injusticias: no queremos que el fabricante goce de omnímodo poder sobre el obrero, pero no queremos tampoco que el obrero sea un señor absoluto para el fabricante. Transformado, con la República y por la República, el obrero en ciudadano libre, debe prestar a la República su apoyo y su concurso, que si por su indiferencia se pierde aquella, con ella perderá su libertad y hasta la esperanza de su redención*".[838]

Els federals lloaven l'actitud serena i resignada dels treballadors de Reus durant la crisi econòmica i social que pagaven ells més que ningú: "*Cuando apenas ha habido localidad de importancia en España en que la ambición criminal de algunos, obrando sobre masas populares faltas de sentido político, no haya causado serias alarmas o graves transtornos, ridículos motines o criminales insurrecciones, nuestra querida ciudad de Reus ha dado el gran ejemplo de saber conciliar el orden con la libertad, armonizando el ejercicio de los derechos con el cumplimiento de los deberes*".

La tranquil·litat que s'havia viscut a la ciutat enmig de les convulsions polítiques, calia agrair-la en gran part, continuava el periòdic, "*a la sensata conducta observada por la clase obrera de esta ciudad*", conducta inspirada en els "*verdaderos sentimientos republicanos, y ante la que se han estrellado las asechanzas torpes de los enemigos de la República, que solo anhelan hacerla imposible y odiosa*" produint continuats desordres que dificultaven el camí del govern i facilitaven el de la reacció. Calia admirar més encara la conducta dels treballadors, ja que suportaven una forta crisi laboral i atur.[839]

El comportament electoral popular durant el Sexenni

Les eleccions del sexenni democràtic foren l'únic moment del segle XIX en què l'opinió pública, el poble, té la possibilitat legal d'emetre el seu veredicte, donar suport o censurar, unes postures determinades. Amb tot, aquest dret només fou obtingut pels mascles, ja que les dones encara no podien votar, amb la qual cosa es limita molt l'espectre del camp electoral. És important, doncs, de conèixer les actituds que adoptaren en la lluita electoral

838. "La clase obrera", *La Redención del Pueblo,* 15-VIII-1873.
839. *La Redención del Pueblo,* 24-VIII-1873.

les classes populars, especialment la treballadora, en una ciutat com Reus, on l'hegemonia republicana federal era absoluta. La presència a les institucions de govern municipal i la capacitat per a enviar representants a les Corts de l'Estat, Pere Bové i Joan Palau el 1869, Bonaventura Abarzuza el 1871 i 1872, i Josep Güell i Mercader el 1873, en serien dos exemples clars.[840]

Les eleccions municipals

En les eleccions per a la Junta revolucionària definitiva, durant l'octubre de 1868, que foren les primeres celebrades per sufragi universal, masculí encara, el predomini burgès en les candidatures fou amplíssim: es presentaren un total de 116 candidats només 16 dels quals eren obrers, un 13'79%. Els candidats treballadors eren els següents, amb el nombre de vots que obtingueren i el nombre de candidatures en què consta el seu nom:

Nom	*Ofici*	*Vots*	*Candidatures*
M. Grases	Teixidor	2.112	9
T. Torrabadell	Teixidor	1.992	7
J. Sable	Teixidor	1.271	6
J. Domènech	Obrer	1.169	4
F. Aleus	Teixidor	1.058	8
T. Giró	Paleta	1.021	4
S. Morlans	Teixidor	969	2
R. Vidal	Fuster	631	3
J. Vergés	Serraller	390	4
F. Sabater	Teixidor	142	4
P. Sans	Obrer	28	1
G. Argilaga	Baster	6	1
F. Segura	Obrer	--	1
P. Quintana	Serraller	--	1
A. Pagès	Tintorer	--	2
M. Pons	Forner	--	2

El següent quadre mostra la distribució per oficis dels candidats obrers, el tant per cent que representen, els elegits i el tant per cent de la Junta revolucionària:

840. Per l'elaboració d'aquest apartat he seguit ANGUERA: *La burgesia...,* pp. 129-154, i Ídem: *Propaganda política i processos electorals al Baix Camp: 1869-1873,* Reus 1985, d'on prové la informació base i bona part de les cites.

Ofici	*Candidats*	*% Candidats*	*% Elegits*	*% Junta*
Teixidor	6	5'17	3	12
Obrer	3	2'58	--	--
Serraller	2	1'72	--	--
Baster	1	0'86	--	--
Fuster	1	0'86	--	--
Paleta	1	0'86	--	--
Tintorer	1	0'86	--	--
Forner	1	0'86	--	--

Com veiem, els treballadors manuals eren escassos i els més representats i únics que són elegits, són els teixidors a mà, un sector en disminució però encara força representatiu de la classe obrera local. Al costat de l'elevat índex d'abstenció (uns 4.562 electors, el 59'16%), dels 16 membres de les classes populars que es presentaren per cobrir els 25 llocs de la junta, només 3 resultaren elegits: Marià Grases, Tomàs Torrabadell i Josep Sable. Així, doncs, un 12% dels components de les noves autoritats locals eren treballadors manuals. Les classes hegemòniques -comerciants, industrials, rendistes o gent de carrera- coparen 21 dels escons, un 84%, i l'altre, un 4%, n'estaria a cavall, com a petita burgesia. Políticament la nova junta estava integrada per 18 republicans, entre ells els 3 obrers, 5 monàrquics primistes i 2 d'adscripció ignorada. La proporció de vots que obtingueren els candidats obrers elegits es conserva equilibradament en tots els barris, i destaca l'alta votació assolida pel teixidor Torrabadell en el districte segon, que reuneix carrers del nucli antic i bastants del primer eixample artesanal. Grases, l'obrer més votat, és el candidat que ocupa el lloc 12è en el nombre total de vots obtinguts:

Candidat	*Districte I*	*Dist. II*	*Dist. III*	*Dist. IV*	*Total vots*
Grases	413	578	468	663	2.112
Torrabadell	470	642	340	546	1.992
Sable	244	203	386	438	1.271

La Junta revolucionària electa es convertí en Ajuntament i s'organitzà en seccions. Grases fou membre de la de govern, Torrabadell de la d'armaments i Sable de la de comptabilitat.

En les municipals del desembre de 1868, les segones eleccions democràtiques, l'abstenció es reduí fins al 28'63%, per raó de la presa de consciència de part de les classes populars que la revolució perillava tot i la demagògia verbal del règim. Com a conseqüència, els republicans tingueren un màxim de 3.534 votants i els monàrquics 1.086. El partit republicà, segurament gràcies al vot obrer, copà tots els llocs del nou

consistori. El comitè republicà democràtic federal féu una proclama afirmant que calia demostrar que a Reus tot el poble és republicà, i que els monàrquics els han omplert d'infàmies "*con el fantasma de la anarquía, del robo y de todo lo que más aturde a los espíritus medrosos*", però sortosament el poble s'havia adonat de la manipulació.[841] Els 5 candidats obrers representaven un 16'6% dels candidats republicans i els 2 artesans un 6'6%. Foren tots elegits membres de l'Ajuntament, amb els següents vots:

Candidats republicans	*Ofici*	*Vots*
Marià Grases Grau	Obrer	721
Salvador Sotorra Freixa	Obrer	649
Tomàs Torrabadell Roig	Obrer	649
Josep Domènech Sedó	Obrer	580
Josep Sable Martí	Dependent de comerç	551
Joan Vergés Marca	Serraller	530
Francesc Aleus Freixa	Obrer	421

A la candidatura monàrquica hi havia 6 candidats artesans, el 20%, i un pagès, el 3'33%, que obtingueren els següents vots:

Candidats monàrquics	*Ofici*	*Vots*
Salvador Marca Baró	Saboner	196
Joan Vergés Huguet	Guanter	192
Josep Martí Cuch	Pagès	167
Aleix Anguera Camplà	Fuster	166
Joan Grau Company	Dependent de comerç	154
Miquel Salvat Rius	Carreter	148
Josep Pagès Puignou	Tintorer	117

Dels 30 electes, set, el 23'33 %, pertanyien a les classes populars, cinc, el 13'33 %, a les mitjanes i 19, el 63'33% a les dirigents, cosa que significava una certa democratització respecte a l'estructura de l'anterior junta, però que no alterava el fet que el lideratge d'ambdós partits estava constituït per hisendats i gent de carrera, mentre que la representació popular no arribava a la quarta part. Malgrat el predomini republicà, tota l'eufòria, l'embranzida i les il·lusions del primer moment, es desfeien en l'ombra. *La Redención del pueblo* celebrà el triomf republicà i afirmà que la victòria és una mostra de l'amor a la llibertat de totes les classes socials reusenques, especialment dels obrers, que

841. *La Redención del Pueblo,* 7-XII-1868. Reus és citat entre les principals ciutats on els republicans obtenen majoria electoral, a GARRIDO: *Historia del reinado...,* III, p. 1.222, i a EIRAS ROEL: *El Partido...,* p. 395.

"*han sabido ser ciudadanos*", fet que demostra que el poble no es deixa enganyar ni manipular.[842]

El fracàs de l'aixecament federal d'octubre de 1869 provocà la destitució de l'Ajuntament reusenc, elegit el 1868, que s'hi adherí i encapçalà. Les autoritats municipals foren substituïdes per un Ajuntament governamental que no comptà amb cap simpatia de la població. Pel gener de 1870 per normalitzar els ajuntaments se celebren les terceres eleccions municipals. Els federals es presentaren sense cap oposició, per haver-se desfet la coalició monàrquica, però amb el seu diari, *La Redención del Pueblo,* clausurat. Se celebraren en un ambient notablement fred per raó de l'ampli desengany polític provocat entre altres causes pel fracàs de l'aixecament federal de l'octubre anterior. Segons el *Diario de Reus "los desengaños y las desilusiones han dado muerte a la política; se ha perdido la esperanza en los partidos".*[843] La candidatura republicana comptà amb els següents obrers que resultaren tots elegits:

Candidats populars	*Ofici*	*Vots*
Josep Grau Gelembi	Obrer	278
Pau Giró	Obrer	270
Josep Codorniu	Tintorer	270
Antoni Ferrer Boada	Obrer	258
Pau Roig Mirom	Assaonador	257
Fermí Pujol Rexach	Depenent de comerç	217

Els tres candidats obrers representaven el 10%, i els quatre artesans, el 13'3%. En conjunt, els set candidats de les classes populars representaven el 23'3% dels republicans, únics que es presentaven a la contesa, fet que demostra el predomini de les classes dirigents a la candidatura. L'abstenció fou molt elevada, un 72'29% del cens, la més reduïda participació del període revolucionari, fins en aquell moment, que cal atribuir al caràcter estrictament militant del vot, en presentar-se una sola candidatura sense cap mena d'oposició.

A les eleccions municipals de desembre de 1871 es presentaren a Reus dues candidatures republicanes, que toparen entre si sense cap altra participació: la dels seguidors de Castelar, defensada per *La Redención del Pueblo,* i la dels de Figueras, que comptava amb el suport circumstancial del *Diario de Reus,* interessats a combatre els primers. En la candidatura dels castelarians figuraven 2 obrers, que representaven el 7'7% dels candidats. Marià Grases, que aleshores era vice-president del comitè del partit, a més de dirigent de la Societat de Teixidors, obtingué 432 vots, i Joan Salas Blanch 249.

842. *La Redención del Pueblo,* 24-XII-1868.
843. "Un momento grave", *Diario de Reus,* 1-I-1870.

Els republicans federals seguidors de Figueras elegiren en prevotació la seva candidatura, que incloïa 4 obrers, un 15'4% dels candidats, el doble que l'altra llista:

Candidat	*Ofici*	*Vots*
Josep Domènech Sedó	Obrer	342
Francesc Aleu Freixa	Obrer	323
Sebastià Cuchí Martí	Obrer i propietari	137
Pau Vergés Roig	Obrer	123

Els castelarians centraren la seva campanya a encoratjar a treballar per fer possible l'adveniment de la república, que es presentava com la panacea de tots els mals i la salvaguarda del sufragi universal. Els seguidors de Figueras, que representaven l'opció més esquerrana, feren la seva campanya essencialment a la contra, denunciant faltes dels seus adversaris i insinuant la presència a l'altra llista de persones de republicanisme suspecte i oportunista. Sobretot retreien als castelarians estar dominats per una colla d'aprofitats que volien manegar a la seva manera la política local i comarcal del partit per obtenir-ne el màxim profit personal. La victòria fou per als castelarians, que obtingueren 17 regidors, entre ells el teixidor Marià Grases, que fou tinent d'alcalde, mentre que els seguidors de Figueras obtingueren una notable representació i col·locaren 9 regidors, entre ells els obrers Francesc Aleu i Josep Domènech. Així doncs, entre els 26 nous electes, només 3, un 11'5%, pertanyien a la classe obrera. L'abstenció fou notable, del 46'98 %, provocada per una certa abúlia a causa que no es presentés cap autèntica alternativa i, de fet, cap de les dues faccions no oferia un programa, ni ideològic ni d'actuació, i la divisió obeïa més que a res a diferències i personalismes dels dirigents.

Les eleccions municipals del juliol de 1873, les darreres celebrades durant el sexenni, es desenvoluparen en un marc d'abúlia, desinterès i distanciament total, i amb prou feines es féu propaganda. Es presentà una sola candidatura republicana castelarista en la qual sembla que l'únic candidat obrer era el teixidor Marià Grases, que fou un dels dos més votats, amb 114 sufragis, i que fou tinent d'alcalde en el consistori. L'abstenció doncs fou altíssima, un 92'27 %, el que vol dir que dels 6.451 electors, només en votaren 540, l'índex més baix de tot el sexenni i potser de tota la història de la ciutat. Els republicans atribuïren l'escassa concurrència a la candidatura única i als greus esdeveniments que provocava la guerra carlina, mentre que els conservadors remarcaren irònicament que alguns regidors havien obtingut només la confiança de 37 electors. És simptomàtic del desencís provocat pel verbalisme amb poques realitzacions pràctiques, el pas de l'índex d'abstenció del 28'63% al 92'28% de les primeres a les darreres eleccions municipals, indicador del desengany que havia envaït l'esperit de la major part de la població, i que faria possible, mig any després, la caiguda sense gaires lamentacions ni resistència de la República tan

desitjada, però allunyada de les bases socials que li havien donat suport.

Les eleccions generals

Les eleccions del gener de 1869 foren les primeres generals del sexenni, i les primeres d'aquesta mena per sufragi universal directe, masculí. Es presentaren dues candidatures de coalició: la monàrquica governamental i la republicana. La campanya, intensa i dura, tingué un gran ressò i èxit d'assistència als mítings, sobretot els organitzats pels federals, que protagonitzaren un constant moviment propagandístic entre la ciutat i els pobles. Els federals portaren alguns dels seus principals líders i saberen mobilitzar les dones, sobretot a remolc del desig d'abolició de les quintes. Els embats dels monàrquics contra els republicans a causa de la classe obrera foren diversos. Des del *Diario de Reus,* un redactor anònim, que resultà ser el jutge de primera instància de Tarragona, acusava els republicans d'excitar les masses en lloc d'orientar-les, enrarint l'atmosfera, incitant a la desobediència i *"hacen concebir a las clases trabajadoras algún deseo inmoral o alguna esperanza injusta".* Inciten a la revolta i *"quieren poner en guerra a los pobres contra los ricos",* oblidant-se que *"no puede haber sociedad sin que haya pobres y ricos, hombres laboriosos y holgazanes, buenos y malos"*.[844] Güell contestà breument la carta afirmant entre altres coses que els republicans volien ennoblir i culturalitzar l'obrer per alliberar-lo de l'alienació.[845]

A Reus, malgrat la teòrica unitat republicana, sorgiren dificultats en l'acceptació de la candidatura oficial, per part dels seguidors de Figueras, d'extracte popular, que es materialitzaren en els 497 vots obtinguts per Estanislau Figueras i els 358 de Francesc Pi i Margall. Els resultats locals donen la victòria als candidats republicans oficials Emilio Castelar, Fernando Garrido, Josep Tomàs i Joan Palau, que obtingueren un màxim de 3.294 vots, que podien pujar a 3.791 si se li sumaven els de Figueras, enfront dels 2.155 pels monàrquics, que obtingué Joan Prim. La victòria republicana s'havia aconseguit, segons *La Redención del Pueblo,* entre altres motius, gràcies a *"la clase obrera tan inteligente y desinteresada"*.[846] En el conjunt de la circumscripció electoral, però, guanyaren els monàrquics, que resultaren elegits. Mentre els republicans guanyaven a les ciutats, els monàrquics ho feien als pobles. Aquestes eleccions superaren tots els sostres de participació, amb una abstenció només de 18'1% del cens.

844. *Diario de Reus,* 12-I-1869.
845. "Vindicación", *La Redención del Pueblo,* 4-II-1869.
846. *La Redención del Pueblo,* 21-I-1869.

La renúncia de Prim al seu escó i la mort en duel de C. de Olózaga forçaren la celebració, del 15 al 19 d'abril, d'eleccions parcials per a cobrir els dos buits. L'ambient en aquest nou enfrontament electoral fou força diferent, i es perdé gran part de l'empenta combativa. Es repetiren els enfrontaments interns en els grups republicans, i és significatiu que, durant el carnestoltes, els federals seguidors de Figueras, anomenats "*de la poca roba*", organitzessin una paròdia de les eleccions. Els col·legis electorals estaven instal·lats en tavernes i uns agents electorals anaven pels carrers reclutant electors i aconduint-los a les tavernes, on el vot consistia a "*beure's dos quarts d'aiguardent-orlanda*".[847] Amb tot, guanyaren els 2 candidats republicans, amb un fortíssim increment de l'abstenció, el 68'82 %. En conjunt, el resultat d'aquesta segona volta demostra la desesma popular i obrera, davant la incapacitat i la negativa del govern a donar les reformes més demanades i que havien estat el cavall de batalla durant la campanya electoral de gener: l'abolició de les quintes.

Les Corts constituents de 1869 es dissolgueren després del jurament d'Amadeu I, i foren convocades noves eleccions per al 9 a l'11 de març de 1871. L'oposició als monàrquics governamentals es presentava coaligada i aglutinava, en un pacte "*contra-natura*", republicans i carlins. La propaganda republicana anava adreçada especialment a soldats, pagesos i obrers.[848] A Reus, com a Barcelona, els republicans, que tenien el seu periòdic clausurat, obtingueren un èxit esclatant, amb 3.294 vots, enfront dels 2.155 dels monàrquics, però a nivell nacional i espanyol la victòria fou per als monàrquics governamentals. El candidat oficial republicà fou l'alacantí Bonaventura Abarzuza Ferrer, i s'escolliren també els compromissaris per a l'elecció indirecta de senadors, entre els quals figura el teixidor Marià Grases, que obtingué 2.906 vots, el tercer candidat més votat, però que no resultà elegit. L'abstenció havia representat a la ciutat el 42'86% del cens, molt lluny de la participació del primer moment revolucionari.

Les eleccions generals d'abril de 1872 sorprengueren els republicans escindits entre intransigents i benèvols, mentre els obrers internacionalistes, escarmentats per la il·legalització de l'AIT, eren contraris a col·laborar amb la política burgesa, ni que fos amb els federals, que l'havien defensat feblement a les Corts. Internacionalistes i republicans intransigents s'abstingueren a les eleccions, fet que provocà una pèrdua d'incidència popular, que possibilità la victòria conservadora. A Reus, les necessitats electorals i les pressions dels jerarques del partit forçaren l'entesa de les dues fraccions republicanes, que havien acordat decididament participar a les eleccions, ja que Reus "*es acérrima y decidida defensora de la causa del Pueblo, de la República democrática federal*" i demanaren el vot per a Abarzuza.[849] Durant la campanya tots incidiren molt en la lluita contra l'abstenció, i cap candidatura no presentà un programa mínim d'actuació. Els monàrquics feien

847. PALLEJÀ: *Crónica...,* p. 20.
848. HENESSY: *La República...,* pp. 150-152.
849. *La Redención del Pueblo,* 27-III-1872.

campanya acusant Abarzuza davant els obrers d'haver votat a favor del govern la moció de condemna de la Comuna de París, quan realment Abarzuza s'havia abstingut, perquè no eren també condemnats els excessos de la tropa. Els monàrquics fomentaven l'abstenció obrera per tal de restar vots als republicans. Segons *La Redención del Pueblo,* "*se os engaña obreros, se os engaña. Quien os dice que las reformas políticas en nada influyen en vuestro bienestar, es vuestro adversario. Sin las revoluciones políticas hoy todavía seriais siervos de la gleba, carne para la horca y cuchillo de vuestros señores feudales*". Constaten que han estat les revoltes les que "*os han transformado de siervos en ciudadanos*", i se'ls vol fer creure que el benestar no té res a veure amb les llibertats polítiques, quan sense dignitat res no és possible. Afirmen que és fals el full atribuït als socialistes de Barcelona recomanant l'abstenció, que denuncien com una maniobra perquè no votin els obrers i guanyi el govern, i insisteixen que el progrés social i el polític van units.[850]

Les eleccions se celebraren del 3 al 5 d'abril, i donaren la victòria al republicà Abarzuza que obtingué 2.803 vots enfront dels 1.358 del candidat monàrquic Marià Pons. L'abstenció fou del 37'58%. Respecte a la procedència sociològica del vot, el *Diario de Reus* atorgava 315 dels vots obtinguts per la candidatura de coalició guanyadora, als "*socialistes*" [sic].[851] Els republicans afirmaren que la revifalla del vot monàrquic obeí a les males arts, les compres de vot realitzades pels governamentals i a les pressions fetes utilitzant el poder econòmic dels membres del partit per fer votar els treballadors de les seves empreses, o dels seus amics, a favor del candidat monàrquic.

Les quartes eleccions generals foren per l'agost de 1872, en un ambient general de convenciment d'estar a les portes de la república. Els federals reusencs es trobaven de nou en un moment de fortes tensions i discussions internes, referides directament a la participació o no, en la convocatòria, a les quals calia sumar les provocades a nivell d'Estat i amb ressò comarcal, pels intransigents que s'enfrontaren a la direcció del partit. Sobre aquesta situació el *Diario de Reus* afirma que els republicans es trobaven més dividits que mai, entre els que "*buscan en la república un fin político como primera aspiración, y un fin social, como aspiración secundaria, subordinada a muchas circunstancias y susceptible de tales modificaciones que la hagan inútil; y por otra parte de los que aspiran a la reforma social, como fin primero y preferente*".[852] Segons el *Diario,* la majoria de seguidors del partit republicà ho eren amb l'esperança de la reforma social, i per això periòdics, dirigents i candidats la prometien sempre, conscients que era l'única forma d'assegurar-se els vots.[853] Les tensions entre els federals reusencs foren patents des del primer moment, en què els oficialistes tractaren els intransigents de nouvinguts, ineptes i esvalotadors. El 23 de juliol, l'assemblea republicana aprovà una moció "*condenando la conducta de los díscolos*

850. *La Redención del Pueblo,* 29 i 31-III-1872.
851. *Diario de Reus,* 6-IV-1872.
852. "La situación del Partido Republicano, I", *Diario de Reus,* 28-VII-1872.
853. "La situación del Partido Republicano, II", *Diario de Reus,* 31-VII-1872.

que con sus exageraciones siembran la cizaña en nuestro partido".[854] Per l'agost, però, afirmen que han arribat a l'acord de participar a les eleccions per fer arribar al congrés la veu del poble, i que tots els compliran, fins "*el elemento mal llamado intransigente, ese grupo bullicioso, parodia de grandes déspotas revolucionarios*", que ja es mostren penedits per haver defensat sense meditar-ho el retraïment.[855] La imminència de la república, amb velades referències a la possibilitat de la lluita armada, foren les constants de la propaganda republicana.

A Reus, l'únic candidat que es presentà, el republicà Abarzuza, obtingué 1.380 vots, amb una forta abstenció, 4.631, un 76'68% del cens, mostra del desencís i de l'escàs interés per unes eleccions amb un sol candidat i, potser de la feble militància real del partit republicà. En les eleccions per a compromissaris per a senadors cap dels 4 candidats republicans pertanyia a les classes populars.

Les eleccions generals de maig de 1873

Pel maig de 1873 es feren les darreres eleccions generals del període, les cinquenes, que eren alhora les primeres fetes sota el règim republicà, i en les quals es reduí l'edat mínima per a poder votar fins als 20 anys. Els dirigents i militants de l'obrerisme reusenc, i de la Federació local de l'AIT, no tan sols no seguiren el camí insurreccionalista predicat per la Comissió Federal, sinó que, tot al contrari, popugnaren la participació dels obrers en la lluita política, en la mateixa línia que bona part de la Federació de Barcelona. Aquest canvi de perspectiva d'alguns internacionalistes, durant la República, es fa ben patent a la ciutat en aquestes eleccions generals, en les quals per primer cop es presentà una candidatura estrictament obrera, a l'entorn dels demòcrates federals intransigents i dels internacionalistes. En canvi, a nivell nacional, els internacionalistes decidiren abstenir-se també en aquestes eleccions fins que els municipis no fossin completament lliures i autònoms.

La campanya, a través de mítings, la premsa i els pamflets, assolí una agitació i virulència verbal inversemblant a la ciutat, amb insults, insinuacions i calúmnies que acabaren al jutjat de guàrdia, tot i que es presentaren només dues candidatures, ambdues republicanes. Per una banda, els castelarians presentaven el seu ideòleg local Josep Güell i Mercader, que era "*el candidat republicà de dreta*", i per l'altra, es presentava l'obrer teixidor, afiliat a la Internacional, Felip Jané, que era "*la candidatura d'un anarquista militant*".[856] Fou la primera vegada en les eleccions del sexenni que es presentà un programa d'actuació més o menys elaborat i d'aplicació possible, i fou elaborat pels obrers.

854. *La Redención del Pueblo,* 24-VII-1872.
855. "A las urnas", *La Redención del Pueblo,* 11-VIII-1872.
856. IGLÉSIES: *Güell i..,* p. 39.

El combat electoral començà el 12 d'abril, quan el dirigent dels federals seguidors de Figueras, Jaume Aguadé, féu públic un comunicat amb les resolucions que havien pres respecte a les eleccions. En el manifest s'afirmava que calia enviar a les Corts un diputat disposat a defensar per damunt de tot la República democràtica federal i la consegüent Constitució, sense cap esmena. Atesa la bona organització de classe i el criteri clar dels obrers en la pràctica dels drets individuals, calia que els obrers es desprenguessin de les tuteles i influències i elegissin i presentessin com a candidat el treballador més apte i amb una vida política que garantís el seu vot a la República democràtica federal. Per això com a grup no pensaven presentar cap candidat sinó donar suport al que designessin els obrers. En el cas de presentar-se diversos federals s'abstindrien si cap d'ells no era un obrer, i trencarien sols l'abstenció a favor del candidat oficial del partit republicà democràtic federal si es presentaven a la disputa altres forces polítiques.[857]

La virulència de la campanya ja no s'havia de deturar fins un cop ben establerts els resultats. Les polèmiques se succeïren a un ritme vertiginós amb intervenció de gent de tota mena de Reus i de la comarca. El dia 22 el *Diario de Reus* publicà dues cartes. En la titulada "*ALTO. ALTO. No voteis*" el jove obrer Baldomer Borràs Mateu s'adreça a tots els treballadors recordant-los que en les noves eleccions "*pretenden otra vez presentar por candidatos algunos burgueses y los Burgueses son nuestros explotadores, no debeis votar ningún hombre que vive del sudor de los trabajadores*". O no s'havia de votar o calia votar un home amb un mandat imperatiu perquè d'altra forma era votar privilegis, "*y no debeis votar privilegios, acabemos de una vez por destruir los poderes autoritarios*". L'experiència ensenyava que a les Corts anteriors molts dels escollits per a defensar la monarquia votaren a favor de la república, i no es podia tenir per tant la seguretat que a les d'ara no passés a l'inrevés. Per això, segons Borràs, calia pensar molt bé qui es votava. El manifest acabava amb un "*Visca la República democràtica federal*", i "*Moral, Verdad, Justicia, Cooperación, no más derechos sin deberes, no más deberes sin derechos*", una autèntica barreja de federalisme polític, cooperativisme i internacionalisme.[858]

A l'altra carta el militant de l'AIT Felip Jané, que signava "*El obrero republicano de la república y no de los hombres*", es queixava de la manipulació que sofrien els obrers per part dels polítics. Des de l'honrosa revolució de 1868 "*guiada por nuestros prohombres, los que nos han puesto en un lugar que no merece un pueblo libre; se han hecho unas elecciones que dan asco el pensarlo, estos sujetos han hecho de nosotros lo que se les ha antojado, se han constituido en dictadores*". La situació havia culminat en la decisió presa pels dirigents del partit de designar Güell candidat oficial suposant que era la voluntat unànime de tots els federals. La decisió, "*si son profetas, está bien; si no alcanzan a más, también, y si son dictadores también; pero si son demócratas son unos farsantes; saben lo*

857. *Diario de Reus* i *La Redención del Pueblo,* 13-IV-1873. Reproduït parcialment a PALLEJÀ: *Crónica...,* pp. 162-163.

858. *Diario de Reus,* 22-IV-1873.

que es la democracia esos señores dictadores, procuren cumplir con su credo y serán liberales" i si no, diu, que vagin amb els carlins. Jané continuava preguntant i anatemitzant: "*¿Qué derecho teneis, absolutistas, de ser nuestros dictadores? ¿Quién os autoriza, instrumentos de la farsa, al constituiros en nuestros dictadores? Atrás, miserables enemigos de la libertad; no teneis derecho a ser nuestros dictadores; dad el derecho al pueblo que elija y entonces sabreis ser demócratas*". Per tal d'aconseguir la reivindicació preconitza la unitat dels treballadors, per a presentar la batalla junts, o abstenir-se alhora: "*Compañeros, nada de votar hombres, lo que debemos votar son principios. Mientras nos entretengamos en votar personalidades, haremos a los principios esclavos del hombre y no llegaremos nunca a nuestra perfección, y votando a principios haremos a los hombres esclavos de ellos*". Per això era igual el nom del qui vagi a defensar-los, que només podria representar els veritables federals si primer era elegit en una prevotació.[859]

L'endemà, *La Redención del Pueblo* acceptava el repte i contestava a Felip Jané. Pel diari, aquest era un internacionalista "*de aquellos que dicen a voz en cuello que los obreros no deben ocuparse de política y la emprenden hoy contra nosotros*" i la seva carta una "*retahila de palabras y frases insultas*". Justifiquen no haver convocat la prevotació, el desqualifiquen i li demanen que sigui conseqüent ja que "*ha venido predicando que ningún bien ha de reportarnos la República y que en las elecciones reñidísimas que hubo en este distrito en tiempos de Sagasta, cuando peligraba la candidatura republicana, venía diciendo a voz en cuello que los obreros no debían votar y no votó él, y vió impasible la terrible batalla que libraba el partido [...]. Si es internacionalista, de esos que dicen que la libertad y la República nada valen ni nada significan, que no se meta en lo que no le importe*".[860]

Jané contestà des del *Diario de Reus* retraient el caràcter anònim del text de *La Redención,* que considera estrident, ja que no pot saber si els republicans signans són d'aquells que"*por la influencia no deparan en deshonrar familias, o si ayudan a decir misas [...] o como los que han sido internacionalistas y viendo frustrados sus planes reniegan de sus principios [...] o han desempeñado cargos en las oficinas de consumos, 'colectas o fielatos' o han sido arrendatarios*". Acaba lamentant-se de no saber a qui havia de dirigir la seva rèplica, que com a teixidor, només podrà escriure els diumenges "*pues mi oficio es la lanzadera y no sé manejar con la facilidad que se necesita el lápiz o pluma*".[861]

El dia 26 es fa públic el manifest "*Republicanos democráticos federales de Reus y su distrito electoral*" signat entre altres pels obrers Francesc Bach, Joan Clarassó, Josep Mercader i Antoni Fort. Convidava tots els republicans a un míting als jardins de l'Euterpe el diumenge 27 a les 9 del matí per a designar el seu candidat, demostrant que els obrers

859. *Diario de Reus,* 22-IV-1873.
860. *La Redención del Pueblo,* 23-IV-1873.
861. *Diario de Reus,* 24-IV-1873.

reusencs "*sabemos practicar dignamente los principios democráticos y que nunca hemos consentido ni consentiremos que nuevos comerciantes políticos se levanten AB IRATO y nos hagan un representante*". Estaven decidits a anar units a les urnes vencent les manipulacions i trampes dels dirigents que tergiversen els ideals revolucionaris: "*que comprendan que a la Tecnocracia la reemplaza la Verdad, a la Aristocracia la Razón, y a la Burocracia la Democracia y que esta Verdad, Razón y Democracia no son sus puntales las farsas y engaños y que son ilesligables por basarse en los derechos humanos y naturales del hombre y la justicia*". I acaba reclamant les reformes socials tan necessàries per al proletariat: "*Obreros: Bastantes lágrimas hemos derramado, bastante sangre hemos vertido, abandonad ese letargo y entonces daremos la voz a la salvadora República que puede dar a nuestra desventurada clase días de júbilo y de gloria; porque planteando resueltamente todas las reformas sociales que reclama con justicia el actual proletario, la República y solo la República con todas sus reformas es la paz. SALUD Y FRATERNIDAD*".[862] El mateix dia *La Redención* anunciava l'aparició del manifest obrer com a full volant, i afirmava que estava ple de "*incongruencias y palabras vacías*".[863]

Els internacionalistes replicaren immediatament. El dia 27 Francesc Bach contestà explicant que si els internacionalistes s'havien abstingut en les anteriors eleccions ho feren en veure que apareixien homes que sols aspiraven a viure del pressupost i es distanciaven de la classe obrera. Ells volien establir la República federal "*con todas las reformas sociales y, pese a quien pese, nuestros deseos se cumplirán*". Enfront de "*la dictadura de esa oligarquía que se prepara, opondremos nuestro glorioso e inmortal estandarte*". S'havien d'acabar la conciliació i el pacte amb els que volien manipular i manar com a trampolí per a entronitzar-se ells mateixos. Si calia guanyar la República "*a tiros y en las barricadas, la ganaremos*", ja que a l'obrer, continua Bach, no l'espanten ni els enemics espanyols ni els estrangers, i menys "*esos ignorantes que van cual murciélagos haciendo cundir la vil calumnia ora contra la Internacional, ora contra determinadas personas, sin que se atrevan a presentar discusión ¡¡miserables!!*". Constata a continuació que des de fa mils d'anys la classe obrera es arrossegada per uns quans cacics "*lobos mañosamente cubiertos de piel de oveja: el productor nunca ha podido tocar el fin de sus sufrimientos*". Per Bach, els esforços de múltiples propagandistes, com [sic] Espartaco, Lincoln, Proudhon, Ducrot, Mouliere, Bacon havia fet veure als obrers l'engany fatal que sofrien. I afirma: "*Si nosotros somos internacionales, otros se han comido la nación; si nosotros somos trabajadores, otros se han comido su producto; si nosotros somos ateos, otros se han comido los Dioses; si somos ignorantes otros se han aprovechado de la instrucción; y si estamos tristes, otros nos han arrebatado la alegría...*".[864]

862. Fou reproduït pel *Diario de Reus,* 26-IV-1873. És transcrit a ANGUERA: *Propaganda...,* pp. 216-237.
863. *La Redención del Pueblo,* 26-IV-1873.
864. I continua: "*...pero, / Infelices los tiranos / Que en avaricia hundidos, Levantan clamores vanos / Y se burlan atrevidos / De sus obreros hermanos. / Tu "Redención" que naciste / Republicana en el regazo, / Y cuando a la prensa viniste / Al par de materno abrazo / Causa santa defendiste. / Esta es ley de claridad, / De*

La carta fou contestada amb un entrefilet de *La Redención* on, després d'etiquetar-lo de nou com a obrer internacionalista, li retreuen que digui saber llatí, cosa estranya en un obrer, i l'acusen d'haver estat patge d'un bisbe i jesuïta, "*vistiendo el hábito de sacerdote que ha abandonado luego por la blusa de obrero internacional*" per acabar caricaturitzant-lo literàriament i anomenar-lo "*flamante internacionalista*" vingut a Reus per a manipular i entabanar els obrers.[865]

Francesc Bach contestà immediatament l'atac en un escrit on es lamentava que li retreguessin que sent obrer conegués el llatí i el castellà, que escrivís vers i prosa. Amb tota la raó, escriví:"*¿Es acaso punible que un obrero hable latín y castellano y que escriba en verso o prosa? ¿No es más bien digno de lástima que de 'desprecio y escarnio', el que haya tenido de trocar los libros por el hierro y la pluma por el martillo?*". Segons els de *La Redención,* continua, "*el obrero apenas debe saber leer, el obrero debe única y exclusivamente dedicarse al trabajo de que vive*" per poder manipular-los més fàcilment, ja que si accedissin a la cultura acabarien amb el caciquisme de llurs dirigents: "*¿no sería más humanitario, y hasta más democrático, que los que pretenden ser nuestros REDENTORES nos alentasen en el camino de las letras y de las ciencias?*". Bach, que en els tres mesos que vivia a Reus s'havia convertit en un escoltat dirigent sindical, els retreu durament que per fer-lo malveure recorrin a la calúmnia i la injúria relacionant-lo amb bisbes i jesuïtes, acusacions totalment falses dirigides a "*hacerme pasar por un agente del jesuitismo a los ojos de la clase obrera. ¿Sabeis por qué? Porque así como a las clases conservadoras, esas clases que tanto ha combatido 'La Redención' en sus primitivos tiempos, se les presenta la candidatura que dicho periódico patrocina como el único medio de contrarrestar la fuerza y la pujanza de la clase obrera; así mismo, a los ojos de los que a esta misma clase pertenecen, que por su triste y sensible ignorancia están todavía dominados por el 'santonismo', pretenden hacerme pasar a mí y a mis amigos, como agentes de la reacción*".

És natural, acaba, que els de *La Redención* es riguin d'ell i dels seus companys, ja que són els obrers, els que realment treballen, els que els han portat a viure del pressupost i quan ells riuen, el poble plora. Mentre ell haurà de marxar quan li ho manin les necessitats del treball, els altres, alguns amb sous de 35.000 rals, marxaran seguint la música del pressupost.[866] *La Redención* sols contestà al llarg escrit amb un estirabot, fugint per les branques, dient que es remeten a la rèplica anterior, i li retreuen que col·labori al *Diario de Reus,* lligat als alfonsins.[867]

Enmig d'un clima expectant se celebrà el matí del diumenge 27 a l'Euterpe la reunió de treballadors convocada, amb uns grans cartells, per una comissió de 35 representants de

---

que Bacon es el autor, / Cuyo fin es santidad, / Cuyo medio es el amor, / Cuyo sello es la verdad". F. BACH, "Aceptamos", *Diario de Reus,* 27-IV-1873.

865. *La Redención del Pueblo,* 29-IV-1873.
866. *Diario de Reus,* 30-IV-1873.
867. *La Redención del Pueblo,* 1-V-1873.

les seccions obreres locals, amb una nodrida assistència. Quatre dels convocants presidiren la mesa provisional fins a l'elecció de la definitiva, que restà composta per Joan Buldó, president, i Joan Anguera i Francesc Montañà, secretaris. En el debat es tractaren quatre punts. En primer lloc, segons la crònica dels organitzadors, van acordar per unanimitat, després de l'exposició i defensa feta per Bach, que el candidat havia de subscriure un mandat imperatiu que es basés en els punts acordats, redactats per una comissió i que seria debatut en una propera reunió. En segon lloc es proposà que el candidat havia de ser un obrer manual. Es discutí extensament i s'aprovà per una gran majoria, malgrat que alguns defensaren que havien de tenir iguals drets els obrers manuals que els de la 'intel·ligència'. Amb aquest acord quedava impossibilitat l'acord amb Güell i Mercader, i els seus seguidors. S'acordà també, a proposta de Ramon Grau, que havia de ser nascut a Reus. Seguidament es féu l'elecció del candidat i, entre els proposats, quedà proclamat per una molt ampla majoria, un 77% dels vots, Felip Jané:

Candidat obrer	*Ofici*	*Vots*
Felip Jané Padrol	Teixidor	203
Antoni Nolla	Boter	26
Francesc Aleu Freixa	Teixidor	13
Joan Salas Blanch	Teixidor	11
Francesc Martorell	Boter	4
Jaume Rosich	Teixidor	3
Joan Buldó	Assaonador	3
TOTAL		263

En la reunió es proposà de felicitar el govern republicà, però per l'oposició de Bach, que obtingué la majoria, es felicità els seus membres només com a individus, i no com a govern, fins que amb la seva actuació s'ho mereixessin. En darrer lloc s'havia de nomenar una comissió directiva però a causa que era molt tard i alguns dels assistents s'havien retirat ja abans de la votació i alguns altres després de l'escrutini, s'ajornà el nomenament per a una propera reunió, donant el caràcter d'efectiva a la composta pels representants de cada agrupació obrera.[868]

868. "Remitido", *Diario de Reus,* 30-IV-1873. El signen Joan Buldó, Joan Anguera i Francesc Montañà. Segons la referència de l'acte que dóna PALLEJÀ: *Crónica...,* p. 163, "*després d'una sessió borrascosa es proclamà candidat a l'obrer internacionalista company Felip Janer*". El mateix dia, *La Redención del Pueblo,* 27-IV-1873, publica sense signatura l'article de Francisco Flores García "Los obreros", que ja havia estat publicat pel mateix diari, i signat, el 26-IX-1872. L'article, entre altres consideracions, fa una aferrissada defensa de la condició d'obrers i d'explotats dels que anomena "treballadors de la intel·ligència", i una crítica als criteris dels internacionalistes que "*son presa de una fatal aberración. Para ellos solo merece el título de 'obrero' aquel que pueda mostrar sus manos encallecidas por el trabajo material, y llaman parásitos y sus explotadores a todos aquellos que no ganan el sustento de su vida ejercitando sus fuerzas físicas. ¡Los callos de la inteligencia no se presentan a todos los ojos!*". Afirma, curiosament, que els obrers de la intel·ligència són encara més desgraciats que els obrers manuals, ja que la gran majoria dels proletaris "*duermen todavía fatalmente el pesado sueño de la ignorancia*" i per això "*se encuentran imposibilitados de medir el monstruoso desnivel social que existe, la gran injusticia que con ellos se está cometiendo y el crimen colosal que a su sombra se perpetra... viven*

El dia 30, es feia pública la proposició de mandat imperatiu, en la qual s'afirmava que en les darreres eleccions els votants havien "*sido en su totalidad burlados por haber faltado a sus solemnes compromisos los que merecieron los sufragios de la clase obrera*" uns per haver-se deixat temptar "*por las dulzuras del presupuesto*" i altres per realitzar negocis aliens als interessos dels seus electors. Per evitar que es repetissin les capitulacions i febleses dels diputats el mandat imperatiu que hauria de subscriure el candidat s'hauria de basar en els següents 8 punts:

1) L'elegit havia de ser només un representant dels seus electors.

2) Com a forma de govern havia de votar la República Democràtica Federal.

3) El càrrec de diputat havia de ser retribuït per l'Estat.

4) Que votés i defensés a les Corts el sufragi permanent i els projectes més econòmics en tots els rams del ministeri.

5) Separació de l'Església i l'Estat, el desestancament de tot l'estancat, i una sola contribució directa sobre la propietat.

6) Creació d'un centre i una biblioteca instructiva popular, preparatòria per a totes les carreres, a instal·lar a l'ex-convent de sant Francesc, en poder dels obrers.

7) Quan les 3/4 parts dels electors del districte li retirin la seva representació, dimitirà immediatament, sempre que la demanda estigui signada per tots i revisada pel jutge del districte.

8) El representant remetrà notícia diària de la seva actuació a una Comissió directiva dels electors. Aquesta comissió serà l'encarregada d'obrir una subscripció per a pagar les necessitats del ciutadà elegit diputat.

Per la comissió, signaven la proposta Francesc Bach, Joan Clarassó, Josep Mercader i Antoni Fort. Es tracta del primer programa coherent i radical que es presentava a Reus, i

---

resignados con su suerte, y hasta tranquilos, sufriendo solo las miserias del cuerpo, avezados desde su nacimiento a tales privaciones e infortunios". Contràriament, continua, els obrers de la intel·ligència que veuen "*clara y matemáticamente, cuanto de inmoral, abusiva e injusta tiene la organización presente [...] el desnivel social que existe, la absurda tiranía que sobre ellos pesa y que además sufren en gran número el azote de la miseria y las privaciones más crueles, ¿no son doblemente desgraciados?*". Diu que es parla molt de l'obrer material, del proletari de jaqueta, i que també existeix el "*proletario de levita, que también necesita emanciparse, que también coadyuva al fomento de la riqueza pública, que también tiene derechos [...]. Enhorabuena que los trabajadores asesten sus tiros contra los vagos, contra los parásitos, contra los que nada producen y todo lo consumen, contra las castas privilegiadas. Nadie más enemigo de los privilegios que nosotros que proclamamos la libertad, la igualdad y la fraternidad entre los hombres, los pueblos y las razas del universo*". Per tot això troba absurd i il·lògic que uns treballadors conspirin contra uns altres, diguin que són els seus enemics i explotadors i pretenguin, "*en su fanatismo, borrarlos del mapa social*". Acusa els qui propaguen "*tales blasfemias*", entre part de la classe obrera de ser "*sus peores enemigos, los que quieren imposibilitar a todo trance la realización de la justicia. Pero las grandes masas del pueblo tienen en su corazón y en su conciencia el instinto del bien*", i a mesura que s'instrueixin veuran clar els qui són els seus amics lleials. I conclou: "*Trabajadores son todos los que intelectual o materialmente trabajan. Obreros todos del gran taller de la humanidad, deben aunar sus esfuerzos para de común acuerdo destruir el parasitismo y entrar a disfrutar de los goces de la vida, puesto que ellos son la vida de los pueblos*".

també del primer programa electoral que en molts anys es presentava davant el judici dels electors.[869]

La crònica que *La Redención del Pueblo* féu de l'acte obrer fou força diferent. Segons el diari castelarista, la reunió havia estat convocada per un grup de republicans majoritàriament desconeguts. Presidida per Buldó, ex-secretari del Consell de la Internacional, començà fent demagògia sobre obrers i explotadors, per confessar després que el motiu de la reunió era designar un candidat "*que tuviese callos en las manos*". Nolla, Grases, Ferrer Caballé, Aulés i Grau contestaren des del públic que havien estat convocats tots els federals, amb durícies a les mans o sense, i que tenir-ne no era cap prova de ser bon federal ni bon diputat. Es produí un gran enrenou que ofegà la seva veu, i els esmentats, fidels a l'ortodòxia interclassista del partit, defensaren "*la verdadera democracia contra las aberraciones de ciertos ilusos que con su exclusivismo de clase quieren hacer de los obreros una especie de aristocracia cien veces peor que el feudalismo antiguo*". L'incident fou fort i, cap a les 12, no sabent posar ordre la mesa, els esmentats se n'anaren i els seguiren uns 700 dels 1.000 assistents, "*quedando solo unos trescientos que después de varios escesos más o menos jocosos y edificantes*" designaren per a diputat per Reus l'obrer Felip Jané. Aquesta versió del final demostrava, al seu veure, el bon seny de la majoria dels obrers reusencs. Prova per a *La Redención* del tortuós voler del candidat obrer foren el suport dels sagastins i del *Diario de Reus* i del *Diario de Tarragona,* reaccionaris i alfonsins, així com el fet que els promotors reals de la candidatura, que no diu qui són, no es presentessin a les reunions.[870]

El president i els secretaris del míting, Buldó, Montañà i Anguera, contesten a *La Redención* amb un full volant que fou repartit per la ciutat el vespre de l'1 de maig i reproduït l'endemà pel *Diario de Reus.* Els dirigents internacionalistes acusen *La Redención* de falsificar i manipular la crònica del seu míting i d'utilitzar frases grolleres per a "*zaherir la honra y dignidad de los ciudadanos allí reunidos*". Neguen que Buldó parlés de lluita entre burgesos i explotats, "*miente miserablemente quien tal cosa haya escrito*", i en una indirecta contra Güell afirmen que a la reunió de l'Euterpe no hi havia ningú que per desfalc hagués de tornar diners a l'administració pública o privada. Afirmen que els únics que s'oposaren a la candidatura d'un obrer foren Nolla, Grases, Ferrer Caballé, Aulés i Grau: "*¡como que estos 'buenos ciudadanos' comen del mismo presupuesto que 'La Redención' si bien con distinta cuchara! Al combatir al candidato obrero manual no hicieron más que defender su tajada*". En realitat, diuen, foren "*estos infelices*" els que pertorbaren l'ordre, sense que la mesa "*pudiera apagar la denigrante voz de Ferrer que se levantó protestando con todo*". Els acusen d'exclusivistes quan en realitat fou el mateix Grau l'autor de la proposició contra els forasters (potser per donar suport indirectament a Güell i barrar el pas a Bach). Neguen també que en marxar els "*ex-obreros*" Nolla, Grases i Caballé els

869. *Diario de Reus,* 30-IV- 1873.
870. *La Redención del Pueblo,* 29-IV-1873.

seguissin més de 700 obrers dels 1.000 que hi havia. A part de ser fals demostraria la seva nul·la visió política ja que, quedant-se tots, haurien pogut fer triomfar la candidatura de Güell "*empleado en Madrid con el 'mezquino' sueldo de 5 duros diarios*" i impedir així que el districte estigués representat a les Corts constituents per un obrer teixidor. Consideraven que els treballadors ja havien entès qui eren els seus enemics, i feien costat a l'obrer Bach en les polèmiques que "*con tanto valor sostiene con esas rastreras sanguijuelas*". Acabaven cridant a la unitat obrera per derrotar a les urnes els qui volen viure del pressupost: "*No hagais caso de cuanto en contra de nuestro candidato se os diga; acudid a las urnas compactos, y el triunfo es seguro, y sobre todo guardad el orden más completo, porque estos 'presupuestivoros' lo hacen todo para no perder el turrón*".[871]

La Redención es referma en la seva versió del míting i conclou: "*¡Ah! infelices ¡No comprenden que son instrumentos de sus mismos verdugos!*". Alhora, els al·ludits en els textos no tardaren a contestar. Mateu Nolla diu que la rèplica sembla escrita per un enemic de la República i no vol contestar les crítiques per no fornir, amb les baralles internes, motius d'alegria als enemics comuns, en uns moments en què tots els republicans haurien d'anar junts reservant les discussions per les reunions internes del partit, on tothom podia parlar sempre que volia. Francesc Ferrer Caballé, després de lamentar el full volant, que considera insultant per ell i els seus amics, es referma en la versió que dels 1.000 assistents 700 li van fer costat defensant la seva dignitat i el dret a expressar-se quan, uns pocs que no eren republicans, o almenys no eren coneguts com a tals, volgueren manipular la reunió. Diu haver parlat en defensa dels obrers intel·lectuals i haver atacat els

871. "Remitido", *Diario de Reus,* 2-V-1873. Segons *La Redención del Pueblo,* 3-V-1873, l'aparició del comunicat internacionalista estigué a punt de provocar una desgràcia a alguns dels signants, manipulats pels qui odiaven al partit federal. Per altra banda, afirmen que tots els seus comentaris sobre la reunió de l'Euterpe eren de la redacció, i desmentien els rumors que els atribuïen a Grases. La interpretació del que va succeir al míting fou motiu de polèmica fins i tot passades les eleccions. Si per *La Redención* els arguments de caire socialista que utilitzà Bach s'enfonsaren rebatuts per Nolla, Grases i Pulvé, en canvi, Francesc Bach, per la seva banda contestà l'11-VI que cap d'aquests tres obrers intentà argumentar, sinó només interrompre'l. I afirma: "*Y cómo pueden ni Grases ni nadie rebatirme que en el ministerio de Gracia y Justicia todavía existen las memorias de Carlos I de cuando abandonó la patria a merced de un alcalde de Ronquillo [...] y todavía domina la Biblia [...] y que no se ha podido separar la iglesia del Estado [...]. ¿Como [ellos] obreros como yo, podían rebatir estos argumentos? Hablé del ministerio de Hacienda y respeto la propiedad, a la vida, y a la familia, cuando cada instante los pueblos se ven amenazados por los caciques del carlismo. ¿Se ha formado una caja de socorros para atender a las calamidades públicas, se ha abolido el registro de la propiedad, [...] se han abolido los 12.000 duros que cuestan anualmente los verdugos y los patíbulos? Pues ¿cómo rebatir mis argumentos hombres de blusa como yo? Hablé del ministerio de la Guerra. ¿Se han reducido las planas mayores, se han reducido las comandancias generales [...]? Hablé del ministerio del Estado. ¿Se han rebajado los sueldos de los diplomáticos [...], se han suprimido los coches que los altos funcionarios disfrutan del Estado, se han suprimido los gastos presumibles y secretos en los presupuestos generales, se han dado muchas bibliotecas a los obreros, y... (aquí fui interrumpido). Vea "La Redención" si Nolla, Grases y Pulvé son capaces de rebatir mis argumentos cuando hicieron declaraciones socialistas como yo*". Continua afirmant que dues són les grans empreses que comprometen el partit republicà. La primera "*es la demolición, la destrucción de todo lo carcomido y ruinoso del viejo edificio político*", i la segona reconstruir-ho "*sobre una sólida base que es la democracia*". Bach es pregunta si per destruir el vell edifici es necessita la cooperació de tots, "*¿Por qué queréis ahora que dejemos la idea social para después?*", i afirma que cal que les reformes arribin a tothom. Per això cal subdividir els treballs en tres categories, respecte a l'Estat, la propietat i el Municipi, "*que son obreros que se dedican a producir, otros a desarrollar y los terceros a instruir*". Aquests tres ordres d'agrupacions "*representan en el orden metódico y legal la garantía de la libertad y de la propiedad, compete la obra reformista, trascendental por su importancia histórica, necesaria por su valor en el progreso, imprescindible como preparatoria a la urgente reforma social*". I acaba: "*Obreros id con cuidado, vivid precavidos que hoy más que nunca, necesitamos UNIÓN para acabar con la inmoral empleomanía*". Carta de Bach, datada el dia 11, reproduïda al *Diario de Reus,* 2-V-1873.

qui volien fer anar la reunió en contra de la decisió hegemònica del partit. Ramon Grau negà viure del pressupost, o que n'hagués viscut mai i diu que, tot i no ser un obrer manual, es considera tan obrer com qualsevol altre. Enric Aulés també nega viure del pressupost i confessa que treballava de teixidor a la fàbrica Suqué. Negava haver alterat la reunió i cridava els obrers perquè no es deixessin entabanar, "*no os alucineis por las palabras engañadoras,* i votessin el candidat oficial del partit.[872]

El dia 4 els dos diaris dediquen a Güell i Mercader articles radicalment oposats. *La Redención del Pueblo*, en un d'hagiogràfic, denuncia que els cacics li havien declarat la guerra sense treva, i en no atrevir-se a presentar-se directament, el volien enfrontar amb les masses ignorants, fàcils de manipular, motiu pel qual s'havien inventat una candidatura obrera, "*marcando una división de clases que no ha existido nunca, ni puede existir en la democracia*". La candidatura obrera fóra discutible si fos espontània però tractant-se d'una manipulació no calia ni tenir-la en compte.[873]

Una visió totalment contrària sostenia el *Diario de Reus* que explicava que Güell havia passat de ser, el 1868, l'apòstol de la república federal, que volia socialista, denunciant les injustícies socials i criticant els rics pels seus privilegis, "*haciendo gala de ser más socialista que nadie*" a, un cop aconseguit un destí ben pagat, adherir-se als rics conservadors, traint els uns i fent fàstics als altres: "*El conservador de hoy, el socialista de ayer, pega un puntapié al ídolo del pueblo, se subleva contra la designación hecha por el pueblo, y no perdona resorte para hacer la guerra al obrero designado por el pueblo para representarle*".[874]

El mateix dia el *Diario* publica, advertint que es aliè tant a la forma com al fons, l'article de F. Bach "*Un consejo a mis amigos*". L'autor hi sentencia: "*Si os vierais insultados, seguid vuestro camino de la Moral y de la Verdad, que la Justicia ya vendrá*", i tot seguit denuncia un incident al carrer de Santa Clara, on diversos internacionalistes foren escridassats per uns individus, i en 5 minuts foren rodejats de gent armada, patrulles. Protesta també pel segrest de fulls volants i diu: "*El hombre valiente y fuerte repele la opresión, defiende su vida, su propiedad; se procura, por medio de su trabajo, una subsistencia abundante y goza de ella con tranquilidad y paz al seno de sus compañeros de trabajo*". Recomana calma als obrers que han d'acudir compactes a les urnes en el major ordre i sense pronunciar ni una paraula ofensiva i tornar després als tallers on es guanyen el pa, perquè tothom era igual i tenia els mateixos drets. L'article acaba amb una crida retòrica a la unitat obrera per a fer triomfar el candidat popular.[875]

872. *La Redención del Pueblo*, 2, 3, 4 i 7-V-1873.
873. *La Redención del Pueblo*, 4-V-1873.
874. *Diario de Reus,* 4-V-1873.
875. *"¿No somos iguales y libres todos? ¿Qué mortal se atreverá a negar a sus semejantes lo que le concede la naturaleza? ¡Oh! compañeros, ahuyentemos toda discordia y toda tiranía; no formemos más que una sociedad y una sola familia y combatamos unánimes [...] porque la moral humana no tiene sinó una misma constitución; que no exista para él más que una ley, y que ésta sea la de la 'Naturaleza', ni más que un código, el de la 'Razón'; ni más que un trono, de la 'Justicia'; ni más que un altar el de la 'Unión'.* "Un consejo a mis amigos", *Diario de Reus,* 4-V-1873.

La Redención insistia en el suport dels sagastins i dels socis del dretà Ateneu Liberal a Jané i denunciava que el *Diario de Reus* s'havia convertit "*en el órgano de los internacionalistas*".[876] En la mateixa línia reaccionària, E. Gavarró afirma que amb un internacionalista per diputat, Reus "*perderia toda su importancia, ante la consideración de nuestros correligionarios y de España entera*".[877]

El 8 de maig es repartí per la ciutat el manifest electoral de la candidatura obrera, titulat "A LAS URNAS" imprès en paper vermell, datat el dia anterior, i que fou reproduït pel *Diario de Reus.* En el manifest s'ataca frontalment però d'una manera esquemàtica i tòpica la immoralitat, l'*empleomanía* i els traïdors al poble: "*A las urnas, electores, a las urnas. A luchar, pueblo, y a vencer. Sea nuestra divisa: ¡Abajo la inmoralidad! ¡Abajo la empleomanía! ¡Abajo los traidores a la causa del pueblo! ¡Abajo por siempre más! ¡Fuera caretas! ¡Fuera hipocresía! ¡A votar en pro o en contra de la inmoralidad de la empleomanía! Lo que no supieron hacer jamás las situaciones anteriores, lo hará el pueblo desde las primeras elecciones republicanas. El pueblo de Reus mostrará con su empeño y decisión, que la desaparición de la inmoralidad del favoritismo ha de ser la primera condición de un buen gobierno. Ha llegado la hora de demostrar que no queremos ser cómplices ni encubridores de los despilfarros de la empleomanía. Años ha que la España tiene abierta la gran sangría del favoritismo. La España está ya a punto de quedar desangrada, si esa sangría no se la cierra. A cerrarla pues. ¡Maldito sea el español que quiera dejarla abierta!*" Els electors del districte han de decidir: "*¿Queréis a sabiendas ayudar a una repugnante sanguijuela a colocarse en más descansada posición para ir chupando la sangre que mana de esa sangría? El pueblo empuña la bandera de la moralidad, y ha resuelto ponerla como vendaje que cierre esa sangría. El pueblo da un honrado ejemplo de patriotismo. [...] O en favor del pueblo o en contra del pueblo. O moralidad, o inmoralidad. O salvar a la patria, o desangrarla y matarla. Esta cuestión debe apoyarla todo español que tenga sangre honrada en sus venas*". Finalment, es dirigien als obrers, "*queridos hermanos de infortunio*" que, com ells, "*sois víctimas de la ignorancia y de la miseria a que esta sociedad de empleomanía nos ha relajado y nos relaja*". Denuncia els que tracten d'infiltrar la idea que el candidat obrer és ajudat pel partit reaccionari, i crida a contestar-los amb un "*¡Atrás los farsantes! ¡Viva la Unión! ¡Viva la candidatura designada por el verdadero y gran partido republicano*": "*Este es el grito que la Comisión directiva da, y este y no otro grito debe retumbar por todos los ámbitos de los colegios electorales; este y no otro grito debe dar el "Pueblo de Reus" que haya venido leyendo estos dias las insidiosas palabras que contra nuestro honrado candidato han llenado las columnas de "La Redención del Pueblo", periódico, que como sabeis, no perdona medio para insultar a todos los que no piensan como ellos*".

876. *La Redención del Pueblo,* 6 i 7-V-1873.
877. *La Redención del Pueblo*, 10-V-1873.

La crida final és clara: "*OBREROS: Si quereis salvar la salud de Reus y la honra de la REPUBLICA DEMOCRATICA FEDERAL de las asechanzas de todas las reacciones, votad unánimes al hijo del pueblo, al republican-democrático-federal FELIPE JANÉ Y PADROL, Obrero-tejedor*". El manifest concloïa amb el mandat imperatiu que havia de subscriure el candidat per evitar que de cap manera "*los electores puedan salir burlados*", i amb les consignes "*¡Viva la moralidad! ¡Abajo la empleomanía! ¡Viva la República-Democrática-Federal!*".[878] El candidat internacionalista tenia també el suport de l'anomenat Centre Democràtic Obrer de Reus.[879]

Pels de *La Redención* el manifest era "*un verdadero libelo escandaloso contra el ciudadano Güell*", signat per obrers quasi tots desconeguts, imprès i redactat al *Diario de Reus,* i que portarien als tribunals de justícia. Acusen Jané de no haver fet públics els seus propòsits i conviccions polítics i pregunten: "*¿Por qué hoy como candidato a Diputado no dice lo mismo que cuando habla como individuo del Consejo Internacional de Reus, cuyo cargo desempeña todavía? ¿Es que teme no ser aceptado?*", i insisteix que els internacionalistes són "*víctimas de un ardid de los reaccionarios*" i que suporten tranquil·lament aquesta humiliació.[880]

El 9 de maig tots els federals reusencs foren convocats a una reunió per a parlar de tasques electorals, que fou molt nombrosa. Hi parlaren Güell, Padró, Grases, Clariana, Ferrer Caballé, Nolla, Sugrañes, Esteve Pulvé i Pelfort que censuraren els que preconitzaven una altra candidatura al marge de l'oficial. Güell menyspreà els atacs injuriosos que havia rebut, i parlà especialment dels aspectes socials del seu manifest "*rebatiendo las doctrinas de la Internacional por antidemocráticas y absurdas*". Fou rebatut pels obrers internacionalistes Clarassó, Pié i Mestres, que, de fet, plantejaren més qüestions personals que polítiques.[881] Llorenç Pié Sangenís fou molt aplaudit en recordar que durant la darrera vaga d'assaonadors Güell havia promès pagar 10 rals cada setmana i que sols ho complí la primera, al·legant que a la lista de suport figurava un monàrquic.[882] A diferència dels districtes propers, on la campanya fou relativament plàcida, a Reus encara el dia 12 es repartiren fulls volants.[883]

878. "A las Urnas", Reus 7-V-1873, La Comissió. Signat Joan Buldó, Antoni Fort, Manuel Oñós Fort, Antoni Duran, Francesc Bach Menó, Miquel Casas, Josep Secall Cardona, Josep Mercadé, Vicenç Donato, Joan Anguera, Salvador Almoster, Josep Hornosa, Francesc Montañà, Baudili Roig, Ramon Soler, Salvador Martí, Vicent Coll, Pere Audenis, Magí Fort, Pau Daroca, Francesc Domènech, Ramon Ortiga, Joan Cabré, Baldomer Borràs, Josep Camps, Joan Solé, Joan Clarassó, Pau Fortuny, Francesc Balló, Ramon Mas, Josep Zamora, Joan Hernández i Josep Llauradó, per Reus, i per Josep Pié, Joan Jujol i Pelliser, Bonaventura Tierrapierre, Josep Martí, Francesc Farrat i Llauradó i Pau Pàmies, pels del districte. Fou reproduït a *Diario de Reus,* 9-V-1873. És transcrit a ANGUERA: *Propaganda...,* pp. 240-241.

879. Lligall "Güell i Mercader".

880. *La Redención del Pueblo,* 9-V-1873.

881. *La Redención del Pueblo*, 10-V-1873.

882. *Diario de Reus,* 11-V-1873.

883. *Diario de Tarragona,* 13-V-1873.

La votació per a la composició de les meses electorals, realitzada el dia 10, atorgà 892 vots per a Güell (58'1%) i 643 vots per a Jané (41'9%), que guanyà només al districte tercer, d'extracció obrera, d'una manera esclatant, perquè quasi quadruplicà Güell.[884]

Segons *La Redención del Pueblo,* els dirigents sagastins havien fet campanya a favor de Jané, i això va fer veure clar, als obrers, que en adonar-se de l'engany de què eren víctimes, molts dels compromesos amb l'internacionalista havien acabat votant Güell i anaren a oferir-se al comitè. El comentari acaba amb una crida a la unitat i al retorn al partit i afirmant que si guanyava Jané, la victòria no fóra seva sinó dels sagastins, que voldrien convertir la república en "*una algarada ridícula*".[885] El mateix dia Bach fa pública una carta negant la calumnia que Jané hagués fet cap mena de pacte amb els monàrquics, i és editat el pamflet, titulat "*Orden y a las urnas*" signat també per Bach. Hi afirmava que calia votar Jané per acabar amb els farsaris i els aprofitats, ja que els que es presentaven abans com a amics del poble, es mostren com els seus enemics atents sols als propis interessos.[886]

A Reus, l'abstenció fou de nou molt marcada, el 53'3 %, més baixa que la mitjana catalana i espanyola, tot i la inclusió en el cens dels joves, el sector més conscient i bel·ligerant, i que devien anar a votar massivament, cosa que havia de significar un elevadíssim percentatge d'abstenció en la població adulta. El resultat de les votacions a la ciutat fou:[887]

Districte	*Güell*	*Jané*	*% vots Jané*
I	334	99	22'8
II	365	167	31'3
III	249	312	55'6
IV	352	138	28'1
V	377	70	15'6
VI	573	144	20'0
TOTAL	2.250	930	29'2

A la resta del districte Jané només obtingué vots en quatre pobles, destacant el 50% dels vots a l'Aleixar, i el 37'5% a Almoster, ambdós pobles, però, amb una quantitat ínfima de votants. El resultat als pobles on Jané obtingué vots foren:

Poble	*Güell*	*Jané*	*% vots Jané*
Almoster	10	6	37'5
L'Aleixar	14	14	50'0

884. El nombre de vots per districtes fou: 1r.: Güell 144, Jané 75; 2n.: 139 i 121; 3r.: 54 i 181; 4t.: 174 i 121; 5è.: 160 i 42; 6è.: 221 i 103.*La Redención del Pueblo,* 11-V-1873, i *Diario de Reus,* 13-V-1873.
885. *La Redención del Pueblo,* 11-V-1873.
886. *Diario de Reus,* 11-V-1873.
887. *La Redención del Pueblo,* 13, 14-V-1873, i *Diaro de Reus,* 12,13, 14-V-1873.

Cambrils	227	17	6'9
Riudoms	202	5	2'4

Segons l'escrutini final del districte, Güell obtingué 2.930 vots i el candidat obrer Felip Jané 987, el 25'1% dels sufragis.[888] Jané no aconseguí vèncer, però obtingué els vots dels federals intransigents. La victòria del candidat oficial del partit republicà fou clara, però no evità tota una sèrie de discussions sobre qui havia votat a cada candidat, ja que els dos pretenien ser els receptors del vot popular i dels treballadors, mentre que el contrari hauria rebut els de la reacció.

Per *La Redención* en la votació haurien participat essencialment obrers i joves malgrat la campanya del *Diario de Reus* dedicada inútilment a excitar l'orgull de classe atacant Güell, si és verídic el comentari, amb una intenssa campanya d'agitació ideològica i propagandística: "*Hojas sueltas escandalosas repartidas con profusión por calles y plazas; carteles fijados en todas las esquinas de la ciudad, cien reuniones llamando a obreros que no acudían, comisionados de la Internacional recorriendo en coche particular, que les prestaban los que ellos llamaban 'explotadores', los pueblos de este distrito en busca de votos; comisiones recorriendo toda esta población casa por casa exponiendo candidaturas de oposición a la nuestra*".[889]

El primer text dels internacionalistes valoratiu dels resultats és el de Francesc Bach, una carta plena de retòrica agraint els vots a favor de la candidatura obrera, "*que mucho [han] merecido a los ojos de todos los obreros del Universo*". Segons Bach, malgrat perdre havien aconseguit per primer cop un elevat nombre de vots, i desmentien solemnement els "*miserables*" que feien córrer la veu que la seva campamya la finançaven els sagastins amb el suport de l'Ateneu monàrquic, "*icuan avegonzados habrán quedado esos propaladores de calumnias!*" Negava també que tots els que havien donat el seu vot a Jané fossin internacionalistes, ja que molts dels que el votaren desconeixien fins i tot el significat de la paraula. Feia una crida a continuar treballant mentre assegurava la futura victòria: "*Somos valla insuperable; somos barrera invencible, y nos preparamos para otras. Nuestro honor es intacto, nuestra convicción perenne y nuestro valor inagotable*". Acabava fent una crida perquè "*vuestros compañeros de trabajo vengan a formar mútuo apoyo a nuestros principios sociales, que son los de moralidad, libertad y justicia*".[890]

Per la seva banda el *Diario de Reus* reconeixia que tot i que "*luchaba la clase obrera con un enemigo de la clase obrera, no ha ocurrido el menor desmán, ni la más insignificante riña, ni el más leve disgusto*".[891] El 29 de maig Jané feu pública una carta on agraïa la seva designació com a candidat i els vots rebuts, molt especialment als obrers,

888. *La Redención del Pueblo,* 18-V-1873.
889. *La Redención del Pueblo*, 14-V-1873.
890. "A mis amigos", *Diario de Reus,* 16-V-1873..
891. El mateix dia publica el vers d'un subscriptor, que després de fer una descripció dels carlistes i dels diputats-empleats, diu dels obrers: "*Aquel que es honrado, / que calla y trabaja, / que nunca de nadie / recibió un favor, / que es, sin dudarlo, / a quien yo más quiero / se llama obrero*". *Diario de Reus,* 18-V-1873.

"*mis compañeros, que con una abnegación y desinterés pocas veces visto hicieron cuantos trabajos fueron necesarios para las elecciones y arrastraron no pocos disgustos por estar haciendo trabajos en favor de mi candidatura*". Recordava que ell havia estat objecte de "*duros ataques y viles calumnias*" abans i durant del període electoral, que havia menyspreat i no havia contestat per deixar la seva candidatura a la lliure i espontània voluntat dels electors. Advertia als treballadors que els seus enemics no eren només els carlins que combatien el progrés des de les muntanyes i que "*en la sombra del estandarte del absolutismo están cometiendo toda clase de crímenes y matan los elementos de prosperidad y riqueza del país*", sinó que també hi havia enemics dins les ciutats. Com els que al llarg de la campanya el calumniaren covardament i indigna, acusant-lo d'haver-se coaligat amb els monàrquics, arribant a fer córrer la veu que havia estat vist al carrer del Vent junt amb dos coneguts monàrquics locals. Acusa els seus antagonistes d'haver-lo coaccionat enviant-li, la nit del 10 de maig, un gitano que "*con ademanes y palabras insultantes, trató de armarme querella. Desprecié a aquel infeliz como desprecio igualmente a los que le obligaron a dar tal paso*", que acusa de ser "*miserables sayones del caciquismo*" i de no haver tingut valor de presentar-se ells mateixos. Alerta els obrers i els recomana vigilància contra els que es venen a qui sigui per no treballar, que servirien de la mateixa manera la monarquia d'Amadeu que a la República, o Judes, "*hombres que venden sus conciencias por un pedazo de pan [y que] no tengan que trabajar*", i contra l'empleomania. Per acabar aconsella que es desenganyin els obrers que esperen obtenir una col·locació amb la República, perquè no n´hi ha per a tots i es necessita "*que los que tengan sean inteligentes*" a fi de ser menys i poder realitzar el programa econòmic republicà, ja que els obrers, "*triste pero preciso es confesarlo, solo servimos para 'polizontes', y antes que desempeñar estos cargos es mucho más honroso trabajar en el respectivo oficio. Ser trabajador honra al ciudadano. Ser un polizonte y convertirse en épocas determinadas, en partida de la porra convierte el ciudadano en instrumento de los tiranos del Pueblo, y como tal es despreciado de toda persona decente*".[892]

892. *Diario de Reus,* 29-V-1873. Anys més tard, el *Diario de Reus,* 23-VI-1876, publica una carta signada per un obrer, en la qual denuncia l'"*empleomanía*" amb motiu de l'acomiadament ideològic d'un treballador de correus, amb algunes obscures referències, sense anomenar-lo, a Güell i Mercader.

AL PÚBLICO.

Los infrascritos, dueños de tenerias establecidas en esta ciudad, en vista de la huelga que han operado sus trabajadores y del impreso que han circulado y fijado en varias esquinas, se creen en el deber de hacer públicos algunos antecedentes, no con ánimo de entablar polémicas con los huelguistas, sino para que las personas imparciales vean con cuan justo motivo les rogamos suspendan su juicio hasta que, si se acepta la proposicion que luego formularemos, vea la luz el acta que se levantará de la conferencia amistosa que se celebre entre una comision de obreros y otra de dueños de tenerias en presencia de personas desinteresadas en la cuestion que ha de debatirse.

Los infrascritos reconocen el perfecto derecho que asiste á los obreros de reunirse para discutir sus intereses, conciliar discordias que entre los mismos pudieran haber surgido y escogitar los medios para adelantar en la senda del progreso moral y material; y como el derecho de reunion daria mengüados frutos si no le siguiera el de libre asociacion, que es su complemento, el que facilita llevar al terreno de la práctica las teorias que en la reunion se hayan discutido y aprobado, pues solo aunando el esfuerzo de todos puede á veces conseguirse lo que separadamente le es imposible al individuo obtener, de aquí que encuentren los infrascritos muy razonable y muy digno de ser respetado el derecho de que hacen uso los trabajadores asociándose y reclamando para su colectividad lo que para bien de la misma creen justo y razonable pretender.

Pero si á los trabajadores se les reconocen estos derechos, reconocerlos deben ellos á su vez en los dueños de establecimientos y talleres, que no por ser tales dueños han de ser considerados de peor condicion que cualquier otro ciudadano español. Si así no se obra, si no hay mútua tolerancia, si no se respeta en los demás el derecho de que pretendemos usar y es comun para todos, conviértese la libertad en tirania y lo que deberia servir para facilitar remedio á grandes males, obra el efecto diametralmente opuesto.

Creemos oportuno haber consignado esta doctrina que estimamos liberal y sensata y muy en armonia con las necesidades de la época presente, para que ni sospecha pueda á nadie caber de que nuestro modo de obrar obedece á una sistemática oposicion á principios cuya bondad no somos los últimos en reconocer, aun cuando seamos los primeros en sufrir los perjuicios á que puede dar lugar el mal uso que en la práctica se hagan de aquellos principios.

Haya libertad completa en el trabajador para reunirse y asociarse y pedir disminucion en las horas de trabajo y aumento en el salario, pero háyala tambien en los dueños para á su vez reunirse y consultar sus intereses estudiando las condiciones en que se encuentra el mercado y los otros centros de produccion y denegarse á las demandas que se les dirigen cuando de acceder á ellas se colocarian en circunstancias tan desventajosas, que no les seria posible sostener la concurrencia con otros productores.

Si la negativa de los dueños ha de ocasionar una huelga en los trabajadores, tanto como estos lo lamentaran los mismos dueños, y aun quizás mas porque, sino aquel que tabaja con capital sobrado, la paralizacion de su industria no solo es falta de ganancia sino pérdida cierta. Es pues, mútuo el interés de que no se llegue á caso tan estremo y para evitarlo, lo que el sentido comun aconseja es que desde el momento en que surge la disidencia, ninguna de las dos partes obre dejándose llevar de sus propios impulsos y sin antes haber agotado todos los recursos para venir á una razonable transaccion, provocando una ó mas entrevistas en que se discuta tranquila y concienzudamente lo que al interés de ambas partes conviene, buscando la indispensable armonia que siempre debe reinar entre el capital y el trabajo.

¿Han procedido de esta suerte los trabajadores declarados en huelga? Sensible es decirlo; pero importa consignar que, cual ya se desprende del escrito por ellos publicado, esta huelga ha venido á sorprendernos cuando menos podiamos temerla, puesto que no habia pendiente formal peticion por parte de los huelgistas y mal podimos negarlo que no se habia llegado á pedir.

Y no es esto solo: tambien de aquel escrito se desprende que demandaron y se les concedió el aumento de un real diario; pero dejaron de añadir que esta demanda fué la segunda que en poco tiempo llevan hecha, y que á la primera se accedió mediante promesa que hicieron de que en otro centro productor, Valls, se haria el mismo aumento de jornal, equilibrando asi las condiciones de unos y otros productores. ¿Se aumentó en Valls el precio de la mano de obra? No. ¿A qué ha venido, pues, la peticion de un nuevo aumento de jornal en esta localidad; cuando era ya mas crecido que el que se paga en otras poblaciones? ¿Es que para la nuestra, como para otras industrias, se ha escogido esta ciudad por campo de esperimentos? ¿Han de ser siempre los trabajadores de Reus los que se sacrifiquen planteando uno y otro ensayo, que despues no es secundado por las demás poblaciones industriales, contribuyendo esto á esquilmar tanto la industria de esta ciudad, que si trabajadores y dueños no se apresuran á poner remedio es inevitable la comun ruina? Sea lícita esta queja á quienes se ven amenazados de sufrir tales quebrantos en sus intereses, que no se consideran con fuerzas para poder suportarlos sin disminuir ó estacionar su industria y aun quizás sin cesar por completo en ello.

¿Si no hay demanda pendiente por parte de los trabajadores, que ha motivado su huelga? ellos lo dicen: nada que sea real y tangible; suposiciones, recelos quizás y aun sin quizás sin asomo de fundamento. «*Acordaron*, dicen, refiriéndose á nosotros, *reducirnos á la miseria tomando sus medidas y preparándonos un lazo para que cayésemos en su red, y viendo la clase* SUS INTENCIONES *nos obligaron á declararnos en huelga general.*» ¿Qué hicieron los huelguistas para cerciorarse de que eran verdad las *intenciones* que gratuitamente nos atribuyen? ¿Quién se ha acercado á nosotros pidiendo esplicacion de los rumores que quizás alguno se entretuvo en hacer circular? ¿Qué antecedentes pueden alegar para que se crean dispensados de guardarnos alguna consideracion, antes de inferirnos el agravio de suponernos intenciones dañadas, dando al público noticia de sus recelos y señalándonos como enemigos de la clase trabajadora, esponiendo nuestros nombres á la crítica de todos?

¿Por qué se quejan de nosotros si aun no han averiguado el motivo de la queja? ¿Por qué no habiéndose reunido para nada con nosotros D. Ramon Pujol, y constándoles quizás esta circunstancia, le incluyen en el comun anatema, y hacen el paro en su tenería cual lo han hecho en las nuestras? ¿Por que al obrero Salvador Sedó se le declara traidor á la clase y se le espulsa de ella, por el único delito, segun nuestras noticias, de haber tardado un poco en cumplir la órden que le dieron de abandonar incontinenti la fábrica de que era mayordomo, fábrica que él en su buen juicio, atendidas las responsabilidades inherentes á su cargo, creyó de su obligacion no deber abandonar hasta haberlo puesto en conocimiento de su principal para que este se hiciera cargo de sus intereses?

Creemos haber demostrado que los huelguistas procedieron con alguna precipitacion al tomar su acuerdo; que este se funda en meras suposiciones; que por nuestros antecedentes y habiendo accedido á anteriores demandas suyas, éramos acreedores á alguna consideracion de su parte y que ninguna han tenido. En vindicacion de nuestra honra, esto nos importaba hacer público.

Pero para que quede mas patente nuestra buena fé y el deseo que nos anima de conciliar voluntades, viniendo á un razonable acuerdo, terminamos proponiendo lo que al principio hemos indicado *Invitamos á los trabajadores declarados en huelga á que nombren una comision de su seno, para que junto con la que nombrarán los infrascritos, elijan tres vecinos de esta ciudad, desinteresados en el asunto, y en su presencia se celebren cuantos sesiones sean menester para dilucidar en todas sus partes las encontradas pretensiones que entre unos y otros se planteen, levantándose acta de cada sesion y publicando despues un resúmen de estas actas con la firma d todos los individuos que hubiesen asistido á estas conferencias.* Si de ellas resulta un acuerdo, motivo de plácame será para todos; si por desgracia fuera otro el resultado, falle el público en vista de los datos que le presenten y dé la culpa á quien la merezca.

Reus 27 de Enero de 1873.

Pablo Mestres, José Serra, Juan Plana, Pedro Masdeu, José Sans, Tomás Pujol, José Bofarull, José Font.

Imprenta Reusense.

«Al Público», full imprès dels propietaris adobers, Reus 27-I-1873. AHCR

OJO OBREROS.

La seccion de Ebanistas y Silleros de Reus, á los obreros y obreras en general, tiene el honor de participaros lo que sigue:

Otro traidor á la sacrosánta causa del trabajo, un falso y mentido socialista acaba de cometer un odioso atentado, en contra la Asociacion.

Declarados en huelga en el taller del burgés Matias Rocá, acordamos ayudarnos mútuamente en nuestra justa peticion considerando que es un deber de todo buen socialista el proteger á todos nuestros hermanos de trabajo.

Por lo tanto, esta sociedad habiéndose efectuado dicha huelga y no habiéndola secundado el obrero Enrique Gutierrez, que cobraba de la sociedad, acordamos en reunion general celebrada en 8 de Setiembre del pasado año, declarar traidor á la causa social el espresado

ENRIQUE GUTIERREZ

ocupándose en el taller de la espresada huelga.

SALUD Y EMANCIPACION SOCIAL.

Reus 6 de Febrero de 1873.

Por la junta de Ebanistas y Silleros, Francisco Mercadé, José Fabregat, Francisco Guasch, Juan Carcolé, y siguen las firmas.

Imp. Reusense.

«Ojo Obreros», full imprès de la Societat d'Ebenistes i Cadirarires, Reus 6-II-1873. AHCR

VIII

CONCLUSIONS

La primera característica de l'obrer reusenc ve donada per la seva procedència, per la mateixa estructura de la producció local, en bona part de tipus artesanal, en estat industrial embrionari. La ciutat era farcida de petites indústries familiars que funcionaven la majoria amb els sistemes més clàssics. El motor del dinamisme industrial fou el tèxtil cotoner, i només en aquest ram i en el de la seda es produeix una coexistència de les noves fàbriques modernes de grans dimensions, importants a escala nacional, amb els petits tallers de caràcter artesanal, amb una correlació directa entre major dimensió de la fàbrica i l'ús del vapor. Per altra banda, Reus era el centre econòmic i el receptor d'immigració d'una àmplia reracomarca que s'estenia més enllà del Camp de Tarragona, que proporcionva reserves i excedents de mà d'obra, que de camperola esdevenia industrial, i barata, en un procés de migració geogràfica i professional, i que nodria el sector comercial, força extens a la ciutat. Tant en un cas com en l'altre, la mentalitat i la psicologia de bona part dels obrers reusencs estava condicionada per la petita empresa i el seu esperit botiguer. Aquests aspectes són ben diferents dels de l'obrer de Barcelona, més massificat i més madur. Tot i que la industrialització no fou completa, convulsionà absolutament el món ciutadà.

Els treballadors/treballadores del tèxtil cotoner compondran el grup obrer més nombrós i combatiu amb diferència de tota la classe treballadora. Els homes en els telers manuals, molt abundats a la ciutat, inclús en èpoques tardanes, quan ja feia anys que eren obsolets, i les dones en les grans fàbriques de vapor. La resta de la població obrera es disseminava en una munió d'oficis i especialitats preindustrials i comercials. Les condicions de vida i de treball de l'obrer reusenc no difereixen substancialment, en la seva duresa, de les de la resta d'obrers catalans. Excessiva durada de la jornada laboral, fins a 15 hores diàries!, inseguretat en l'ocupació, rigidesa dels reglaments dels tallers i fàbriques, jornals

miserables, deplorables condicions dels locals industrials i dels estatges, indefensió davant la malaltia, l'atur i la vellesa, alimentació deficient, sobreexplotació de nens i dones, etc. Tot plegat es traduïa en una baixa qualitat de vida, i en definitiva també en una reduïda esperança de vida. Era l'agressió física de la industrialització, els estigmes de la condició obrera.

Les característiques de la industrialització catalana suposaran, des d'un primer moment, una sobreexplotació de la mà d'obra, concretada bàsicament en dos aspectes: mantenir uns salaris que mai no superin el nivell de subsistència, i perllongar la jornada laboral. Això farà que l'antagonisme entre les forces productives i les relacions socials sigui un fet clar a Reus, on els conflictes socials han estat una constant en la trajectòria de la història contemporània local. Ben aviat les repercussions d'aquesta primera fase de la industrialització es deixaran sentir en l'*status* dels treballadors, en el sentit d'una reducció del seu nivell de vida, en haver de dependre aquest únicament del salari de la fàbrica. En definitiva, si el nivell de la classe treballadora baixa, obeeix, sobretot, al nou ordre vital que va imposar la Revolució Industrial, el qual havia portat, entre altres coses, "*la ruina de tota la propietat, de tota seguritat de ganàncies per a la classe treballadora, la desmoralització*".[893] Un nou ordre en el qual "*les pressions promotores de disciplina i ordre s'extengueren des de la fàbrica [...] a tots els aspectes de la vida: l'oci en el temps lliure, relacions personals, converses, costums...*".[894] La constatació d'aquesta duríssima realitat de subsistència és imprescindible per a comprendre les raons de molts dels esdeveniments de la història de les classes populars vuitcentistes.

L'entorn es completa amb uns elevadíssims graus d'analfabetisme de la població, amb la poca assistència dels nens a l'escola, l'ambient de les quals devia ser trist, abrupte i amb baix nivell, causes de la incultura general. Tant els demòcrates, els republicans com els internacionalistes, són conscients de la importància de la culturalització popular, i contra aquesta realitat esmercen més esforços unes minories d'obrers i menestrals conscienciats, que no pas les institucions públiques. Coherents amb la seva ideologia, generen les seves pròpies xarxes de sociabilitat, des dels casinos, ateneus i societats, fins als periòdics, que obtenen força èxit. Unes classes populars, doncs, amb un considerable afany, i mancança, de formació cultural, i unes formes i hàbits organitzatius en els quals la classe obrera participarà de forma activa i, sovint, els prendrà com a model a seguir quan en creï de propis.

Un altre factor que marcarà el comportament de les classes populars reusenques és la dimensió reduïda de la ciutat, que fa que el control social sigui notable, més intens que a les capitals. L'estreta xarxa d'interrelacions ciutadanes, la conxorxa freqüent entre els fabricants i els capitostos polítics locals, feia que fos fàcil sotmetre els treballadors a un

893. ENGELS: *La situación ...,* p. 38.
894. E.P. THOMPSON: *La formación histórica de la clase obrera. Inglaterra: 1780-1832,* III, Barcelona 1976, p. 189.

estricte control social. Fins i tot durant les sovintejades conjuntures d'acusada crisi social o política, amb manca de treball i obrers aturats, com succeí amb diferents intensitats i matisos en els anys 1808-1814, 1821, 1826-1827, 1830, 1834-1835, 1848, 1851, 1854-1857, 1861-65, 1868-1873, les classes dominants locals contro-laren la situació. Només en casos excepcionals, semblen trontollar circums-tancialment els estrets fonaments d'ordre social i, en algunes d'aquestes crisis, la guspira pren i encén el polvorí: la ira continguda i la ràbia de la injustícia esclaten i tenyeixen la ciutat de sang: la crema de convents de 1835, l'avalot contra els consums de 1851, la revolta popular de 1868, que recordaven que no podia ser eterna la concòrdia entre tots els components de la societat. Tot i això, en les protestes i avalots populars, queda patent que hi ha, només, una mentalitat reformista i concretada, i no pas revolucionària. Les revoltes són la resposta violenta a un descens del nivell de vida, que s'atribueix clarament i directa a uns agents humans concrets, i no arriben mai a proposar estructures o organitzacions socials alternatives. Les contra-diccions i els conflictes tingureren la seva expressió i explosió en aquestes accions violentes. La revolta popular fou probablement en ella mateixa l'única forma de cridar l'atenció sobre les injustícies i desigualtats socials del moment. Les revoltes acaben amb mitja victòria i mig fracàs i, en definitiva, en el millor dels casos, reajustaren la societat conservadora, però no la canviaren.

El naixement del sindicalisme a la ciutat, i al Camp de Tarragona, data dels anys 1839-1840, amb la creació de la *Societat de Mútua Protecció de Teixidors a Mà de Reus*, que es formà paral·lelament a la Societat de Teixidors de Barcelona. Ben aviat fou declarada il·legal i la seva existència soterrada a la clandestinitat, fins a l'any 1854. El sindicat esdevingué la més duradora, sòlida i influent associació proletària que hagi existit a la ciutat: arribà als 1.500 militants en èpoques d'eufòria política. Seguint aquest camí, els treballadors d'altres oficis començaren a organitzar en els anys següents les seves societats de resistència, que no pogueren sortir a la llum pública, ni expandir-se, fins al Bienni Progressista. Les dificultats per a l'associació obrera, així com la resistència de bona part dels treballadors a la col·laboració de classe, són constants en bona part del període.

Els nuclis obrers organitzats de les ciutats industrialitzades com Reus no arribaren a definir un programa teòric obrerista. A partir de la dècada de 1860, es difongueren àmpliament les teories cooperativistes, que foren conegudes i assumides a bastament a Reus per cercles d'obrers il·lustrats, gràcies a la publicitat que els donen dirigents, oradors i propagandistes demòcrates i republicans federals, com per exemple Josep Güell i Mercader, que exercí durant anys una decisiva influència sobre la classe obrera local, o Ciril Freixa. La idea fonamental de les associacions obreres era millorar les condicions de treball del proletariat. Els nuclis dirigents de les associacions tenien certa consciència de classe, i intenten estendre l'esperit associatiu i de solidaritat a tota la massa treballadora per tal de fer front al abusos de la patronal. Pels dirigents obrers, la solució del problema social

radicava en la major equitat en la distribució dels beneficis de la producció, i aquest principi era la base de l'ordre social, mentre que, en canvi, l'explotació abusiva era la causa de molts mals. Respectaven la llibertat econòmica que permetia l'enriquiment dels individus segons les seves possibilitats, però no admetien la formació de fortunes com a resultat de salaris miserables que pagava la patronal mentre creixia el pauperisme de la classe obrera. Les associacions, partidàries d'aquestes bases, demanaven un salari suficient per a les necessitats dels treballadors.

Els dirigents obrers sabien que el desenvolupament industrial constituïa la causa motriu de la formació del proletariat modern i l'ajudaven, perquè creien que fomentava la producció de riqueses materials, l'augment de la població i les llibertats cíviques. Però el treball havia d'organitzar-se a fi d'evitar les crisis fabrils que afectaven durament la classe treballadora. Aquesta actitud pro-industrial és l'absolutament majoritària en el sindicalisme, tot i que sembla que part de la massa obrera no compartia sempre l'optimisme industrial dels nuclis dirigents de les associacions i respirava un difuminat sentiment antimaquinista, que mai no arribà a materialitzar-se a la ciutat, tot i els intents, més gestuals que efectius, de cremar La Fabril Algodonera el 1851 i el 1854. Totes les associacions obreres del període anterior a 1868 foren partidàries de respectar el dret a la propietat privada, i la seva posició davant la classe patronal era una mica ambigua. En algunes ocasions es presenten els fabricants com a enemics de la classe obrera i de les seves associacions, i es fa ressaltar que han aconseguit les seves fortunes gràcies als treballadors i altres vegades s'intenta cercar una línia conciliatòria tot posant en relleu els interessos comuns d'ambdues classes. La tònica dominant a la ciutat fou el pactisme social, concretat en bona part en les successives comissions i Juntes mixtes, patrons / obrers / Ajuntament, sempre reivindicades pels obrers.

La unió de la classe obrera era un principi fonamental d'aquesta lluita i els dirigents sabien bé que la força i el futur de les associacions depenien dels resultats obtinguts; per això intentaven d'inculcar a les bases la necessitat de confiar en les seves pròpies forces. Els sindicats feren respectar l'ordre públic i procuraren disciplinar els seus socis perquè no es deixessin arrossegar per qualsevol mena d'avalot momentani, inútil respecte a les millores salarials i que, en canvi, perjudicava el prestigi del moviment obrer davant els grups polítics, les autoritats i l'opinió pública. La tàctica observada indica una maduresa dels nuclis dirigents davant l'avalot, forma de lluita típica del proletariat pre-industrial.

L'opció política de les classes populars, i de les associacions obreres a Reus, com arreu de Catalunya, es caracteritza per l'adhesió als principis constitucionals i les llibertats polítiques. L'ideologia liberal afavoria la condició de la classe obrera i potenciava la seva capacitat de lluita enfront de la patronal, la qual l'havia explotat mitjançant el despotisme. Tot i que en general les associacions obreres procuraren mantenir-se al marge de les lluites polítiques, hi intervingueren quan creien que perillava allò que consideraven com a principis constitucionals. L'apoliticisme no els impedia de defensar els drets dels seus socis

com a ciutadans a intervenir en política, tal com desitjaven sovint els nuclis dirigents, coincidint amb l'esquerra liberal. Els dirigents obrers estaven convençuts que els mecanismes de la seva explotació existeixen i funcionen a causa de la manca de llibertats polítiques sota els règims moderats, i després també progressista, el que els fa decantar cap a uns posicionaments propers als del partit demòcrata. Dins d'aquest procés evolutiu, els obrers associats primer formaven part dels simpatitzants i militants d'algunes de les faccions del partit progressista, i després del demòcrata, les doctrines del qual eren cada dia més sentides entre la classe obrera, sobretot a partir del bienni progressista, tot i que en el camp polític, la majoria d'obrers no militaven en cap partit ni, de fet, en cap sindicat.

La confluència obrerisme-republicanisme serà facilitada per l'acció governamental esparterista i, en especial, del moderantisme. La història de la política democràtica i dels orígens de l'obrerisme en el segle XIX fou la d'uns moviments clandestins que sortiren a la llum en comptats i breus períodes: 1840/1843, 1854/1856, 1868/1874. La repressió patida, —els morts, les condemnes a presidi, els desterraments i l'exili—, arbitrària i cruel, contribuí a afermar els llaços entre els dirigents de les societats obreres, els teòrics del "socialisme" i els precursors del republicanisme. Els obrers de Reus i les seves impotents i inestables organitzacions actuaren conjuntament amb la burgesia en totes les grans commocions polítiques del segle XIX. Donen suport al liberalisme constitucionalista del trienni, aixequen barricades durant l'alçament progressista de 1854, no secundaren la vaga general catalana de l'estiu de 1855 per no enfrontar-se a Espartero, i es resisteixen, ni que sigui simbòlicament, al retorn dels moderats al poder el 1856. Mai però no formularen col·lectivament un pla oposat, ni tan sols diferent, al que plantejaven liberals, progressistes, demòcrates o republicans.

A partir de la Revolució de Setembre de 1868, les organitzacions de treballadors podran actuar lliurement en la legalitat i obtindran la major quota d'afiliació sindical. La classe obrera inicià el seu rellançament organitzatiu, vitalitzant i creant noves societats obreres, creant federacions, al mateix temps que intentava estructurar una ideologia coherent. En una primera etapa, fins a la crisi de la tardor de 1869, l'obrerisme català, i el de Reus especialment, manifestà la seva adhesió absoluta i unànime al republicanisme federal i al sistema cooperatiu. Les esperances populars foren enganyades un cop més, i els demòcrates avançats que volien un règim republicà i alguns avenços socials, no van ser capaços de posar-se al capdavant de les classes populars per tal de tirar endavant la revolució. Com ha escrit Fontana, potser el millor epitafi d'aquesta revolució frustrada sigui el text del telegrama que, un cop controlades les coses, —i al mateix temps que penjaven al balcó central de l'Ajuntament la bandera roja de la República—, va trametre la Junta revolucionària de Reus al general Prim: "*Todo sigue con revolucionaria tranquilidad*".[895]

El moviment obrer, de proporcions certament limitades, de caràcter minoritari en comparació amb la gran massa obrera desinteressada, situada al marge de les

895. FONTANA: *La Fi de...*, p. 352.

associacions, s'orientava abans i després de 1868, bé cap a un cooperativisme liberal, absolutament respectuós amb l'ordre econòmic vigent, i previst en un horitzó llunyà per a la totalitat de la classe, o bé cap a un socialisme de tipus reformista, amb pretensions d'intervenció legal en el camp de l'economia. S'havia forjat el mite de la República Federal, concebuda com un nou model de relacions socials. Una societat inèdita on no hi hauria ni quintes ni impostos dels consums, amb llibertat d'associació i amb dret garantit al treball digne i a la terra, on serà possibe que els mecanismes del poder, ara expressió dels interessos populars, garanteixin a tothom el dret a la instrucció i decantin en favor de l'obrer les difícils relacions contractuals amb el capital. Això aclariria l'afiliació massiva al federalisme dels artesans i obrers, i la composicó inequívocament popular dels cossos de ciutadans armats que naixien per a defensar la revolució i la República.

El radicalisme bakuninista es projecta sobre el moviment obrer català i reusenc a partir de 1869-1870. En un principi, aquest revolucionarisme és d'una força limitada i arrela només en una petita minoria, amb una mentalitat més oberta. Les masses de treballadors s'apunten al moviment, si ho fan, majoritàriament atretes per la defensa dels interessos laborals immediats més que pel "*gran ideal*" que reconeixen en l'Associació Internacional de Treballadors. Això féu que la mateixa dinàmica obrera imposés la lluita professional per damunt de tot intent revolucionari, i augmentés el moviment vaguístic, en demanda quasi sempre de reducció de jornada i augment de sou, o pel dret d'associació. El període de màxima difusió de l'AIT i d'activisme obrerista coincidí amb els anys del Sexenni democràtic, quan es propagaren, per primer cop, postulats clarament revolucionaris des d'una òptica obrera.

Com ha demostrat Termes, els fracassos del federalisme republicà de 1868-1870, la poca sinceritat de les promeses de la Revolució de Setembre, i la manca d'èxit dels motins contra les quintes contribuïren de forma decisiva al procés de despolitització de la classe obrera i consolidaren la malfiança dels dirigents internacionalistes de Barcelona, i també d'alguns de Reus, cap a tota classe de moviments polítics, i a conduir-lo pels camins d'un cert radicalisme, més verbal que efectiu. Entre la col·laboració entusiasta en l'enderrocament de la monarquia borbònica i de suport incondicional als republicans federals fins a l'apoliticisme del Congrés de Barcelona de 1870, hi ha força diferència.

La Federació Local de l'AIT actuà d'aglutinador, entre 1871 i 1874, de bona part del moviment obrer reusenc. La Internacional, seguint l'esquema ideològic del bakuninisme, rebutjà l'actuació política parlamentària, però diverses seccions obreres de Catalunya, entre elles la més nombrosa de les reusenques, la dels Teixidors a mà, influïdes per personalitats de cert prestigi entre la classe obrera catalana, oferiren una aferrissada resistència a la doctrina anti i apoliticista, a causa del manteniment de la seva adhesió al republicanisme federal o de la seva dependència. L'allunyament de l'AIT d'algunes societats obreres obeí principalment a tres causes: el desig de participar de manera activa en la política, amb els republicans federals; la manca d'ajut econòmic per part de la Internacional, quan una

societat havia declarat una vaga, i la disconformitat amb els criteris radicals de revolució social, que defensava la Federació Regional.[896]

La franca resistència a acceptar l'apoliticisme per bona part dels obrers reusencs, farà que resti un pòsit comú de federalisme-obrerisme que romandrà perdurable en les dècades següents. Els ponts existents entre la cultura republicana i l'obrera es diluiran però no s'arribaran a trencar. Més enllà de les declaracions formals, l'anàlisi dels resultats electorals posa de relleu un augment espectacular de l'abtencionisme a mesura que avança el sexenni. Un retraïment que s'explica pel desencís provocat per la distància existent entre les esperances dipositades i els resultats obtinguts en la nova realitat política, especialment arran de la proclamació de la República. A més, si bé les bases del federalisme eren d'extracció popular, les candidatures i els comitès estaran formats majoritàriament per comerciants, industrials, professions liberals i, només esporàdicament, per algun dirigent obrer força moderat. La diferenciació entre les bases i la direcció del moviment ajudaria a explicar l'evolució del federalisme, la seva ruptura en els moments clau del conflicte social de 1873. El resultat de la divisió i de la desorientació en els rengles federals, en el si de l'obrerisme i de l'internacionalisme, serà la manca absoluta de resistència davant la reacció conservadora de 1874, que obrí la porta a la restauració Monàrquica, al marginament del republicanisme avançat i a la repressió de l'obrerisme.

896. TERMES: *Anarquismo...,* pp. 242-243.

X.
CRONOLOGIES

REUS. L'OBRERISME I EL MARC POLÍTIC

1812 Es proclama la Constitució de Càdis

1817 Conspiració liberal de Lacy, amb suport reusenc. Establiment de la primera lògia Masònica a la ciutat

1820 Es proclama la Constitució de 1812.

1821 Tensió enfrontaments camp / ciutat

1823 Restauració govern absolut. Repressió.

1824 Tensions entre el destacament militar i la població.

1827-31 A Catalunya: Topades entre teixidors i fabricants per la llargada de les peces: lluita per a mantenir el salari.

1836-37 *La Joven España:* Pere Mata i el socialisme utòpic. Saint-simonisme, pactisme social.

1837 Primers contractes o convenis col·lectius a Reus i dels primers a Catalunya:Tèxtil del cotó, seda i altres, amb multes als contraventors. A Barcelona, primeres reivindicacions del dret d'associació obrera.

1839 Es funda la primera associació obrera a la ciutat: la Societat de Mútua Protecció de Teixidors a ma, de Reus, o Societat de Teixidors, contra la rebaixa dels jornals. Trencament patronal dels pactes laborals.

1840 Legalització de la Societat de Teixidors.

1841 Sociedad Protectora de los Tejedores de Algodón de Cataluña Il.legalització societats obreres.

1842 Mesures preventives per evitar extensió de la Jamància a Reus. Legalització societats obreres.

1843 Nous convenis del ram del cotó. Formació d'una comissió mixta patrons/obrers. Esclata la revolta política contra el regent: Prim i Milans es subleven a Reus, que es

bombardejat per Zurbano. Fracàs aixecament de Joan Martell. Els moderats s'instal.len al poder. Il.legalització societats obreres. Repressió

1846 Mesures de control sobre els obrers: "*cartilles*" i registres.

1848 Activitat clandestina de la Societat de Teixidors de Cotó. Icarians i cabetians. Comissió mixta. Nous convenis col.lectius tèxtils.

1849 Aixecaments republi-cans. Tensió social. Resurgiment associacionisme polític, demòcra-tes, i obrer. Repressió.Fundació de l'entitat La Juventut.

1850 Es funda la Sociedad de Socorros y Trabajos Mutuos para los albañiles enfermos y sin trabajo de Reus. Influència dels grups demòcratics entre els obrers: es reben periòdics com *El Trabajador, El Taller...*

1851 Precària sitació econò-mica dels obrers. Primera vaga obrera documentada a la ciutat, convocada per la Societat de teixi-dors de cotó, per incompli-ment del conveni col.lectiu de 1848.

1851-1852 Petició denegada d'autorització de l'Associació de Teixidors.

1852 Vaga dels teixidors de seda. Es crea la Hermandad de Socorros entre los Labradores bajo la invocación de San Isidro y Santa Lucia.

1853 Manifestació obrera demòcrata, en un enterrament.

1854 La primera vaga general catalana no es segueix a Reus. Intents d'establir una Comissió industrial. Amb el canvi polític progressista, legalització dels sindicats obrers. Creixement i consolidació sindical. Adhesió obrera a Espartero i al progres-sisme. Constitució estable d'una Juntamixta patrons / obrers / ajuntament, que pacta una nova tarifa de preus.

1855 No participació reusen-ca a la segona vaga general catalana. Intervenció decissiva de l'alcalde Martell, desmobilitzant els obrers. Manifest reusenc "A los obreros de Barcelona", cridant a tornar al treball. Pere Francesch, reusenc, líder destacat de la vaga, i comissionat obrer a Madrid. Estat de guerra: repressió general contra els obrers catalans.

1856 Vaga de soguers. Retorn dels moderats al poder: breu aixecament progressista a Reus. Il.legalització i repressió generalit-zada de l'obrerisme.

1857 De nou en vigor la "cartilla" i els registres d'obrers.

1859 Es funden el Centre de Lectura i la Sociedad de Socorros Mutuos La Humanidad, impulsats pels demòcrates i republicans.

1860 Enfortiment i creació de societats obreres. Vagues de teixidors contra la rebaixa dels jornals.

1861 Federació local de sindicats obrers: mútua solidaritat econòmica en cas de vaga. Associacionisme, cooperativisme, pactisme social. La Societat de Teixidors, la més nombrosa i potent.

1862 Vaga de teixidors de cotó contra la rebaixa dels jornals. Vaga de paletes. Manifest obrer demanant ajut a l'Ajuntament per la crisi laboral.

1863 Creixent influencia del sector individualista del partit demòcratic.

1864 Detinguts membres de les juntes de l'Associació de Teixidors. Influència demòcrata cooperativista: *El Obrero* i *La Asociación.* Vaga de Serrallers. Creació de la Societat de Pagesos.

1865 Participació local al Congrés obrer cooperativista a Barcelona. Establiment del Comité Democràtic. S'estableix una Cooperativa de Sabaters, arran d'una vaga. Vaga de teixidors de cotó contra la rebaixa dels jornals.

1866 Vaga de teixidors de cotó contra la rebaixa dels jornals: Nou conveni col.lectiu. Nova onada repressiva. Clausura del Centre de Lectura i d'entitats polítiques.

1867 Vaga de teixidors contra la rebaixa dels jornals.

1868 Vaga de teixidors contra la rebaixa dels jornals. Manifest obrer: *Proyec-to para el mejoramiento de la industria algodonera en Cataluña y de la clase obrera que a ella se dedica,*

X-1868 Revolució de Setembre: les Juntes revolucionàries, nova autoritat burgesa, controlada pels republicans federals, hereus dels demòcrates,amb el total suport dels obrers. Respecte a la propietat i laicisme. Creació de la Unió de la Classe Obrera (federació local). Petició obrera de retorn a la ciutat dels telers dispersos als pobles. Pacte laboral ram de la seda: comissió mixta. Vaga de forners.

Míting de Garrido a Reus, dins la gira republicano-internacionalista.

1869 Manifest obrer "A las Cortes Constituyentes". Manifesta-ció de dones per la República i contra les quintes. Aixecament federal fracassat. Trencament sectors obrers / republicanisme. S'aconsegueix una estadística general de preus del tèxtil per tot Catalunya. Trencament de l'acord en alguns indrets. Vaga de forners. S'estableixen forns col.lectius. Conveni col.lectiu dels Tintorers.

1870 Constitució de la Federació Regional Espanyola de l'AIT. Primer acte de l'AIT a Reus: míting amb 1.500 obrers. Quatre representants al Congrés Obrer de Barcelona: 3 cooperativistes i un sindicalista, tots politicistes. Es funden La Fraternidad Auxiliadora, La Fraternidad Agrícola, i la Asociación Cooperativa de Reus. Vaga a La Manufacturera de Algodón i parcial de boters.

1871 Creació de la Federació Local de l'AIT: 4 seccions, 100 socis. Solidaritat obrera amb la *Comunne* de París. Campanya anti-internacionalista. Vaga a La Fabril Algodonera, de serrallers, teixidors de cotó, enterramorts, rajolers, i blanquers, que aconsegueixen millores laborals.

1872 AIT local: 335 socis, i més de 3.000 assistents a un míting. Un delegat reusenc al II Congrés de la FRE de l'AIT, a Saragossa. I Congrés d'Obrers Boters d'Espanya a Reus: Adhesió a l'AIT. II Congrés de la Unió de Tintorers de la Regió Espanyola, a Reus. Millores laborals dels sabaters, espardenyers i barbers. Pactes laborals. II Congrés de la Unió de Tintorers. Creació de la Societat d'Impressors i de Dependents de Comerç. Vaga de tintorers, ferroviaris, impressors, ebanistes, cadiraires, lampistes i llauners, i picapedrers.

1873 Proclamació de la República. Manifestació popular esponània 1.000 persones. Manifestació proletària d'adhesió a la República i per la millora de les condicions de treball i de vida: 5.000 obrers. Solidaritat amb els obrers d'Alcoi. Vaga a La Fabril Algodonea, cadiraires, sabaters, barbers i de blanquers. AIT local: 12 seccions obreres amb 700 socis. Felip Jané, militant de l'AIT: Candidat obrer republicà-internacio-nalista a les eleccions generals a Corts, amb el primer programa electoral obrerista: 987 vots, enfront els 2.930 del federal Güell i Mercader. Manifest obrer català a les Corts. II Congrés de la Federació de Boters de la Regió Espanyola a Reus. I Congrés de la Unió d'Obrers en Pells de la Regió Espanyola a Reus. Millores laborals pels boters, espardenyers, barbers, sastres, paletes i manobres. Pacte laboral. Creació d'una impremta cooperativa. Fracàs negociació estadística de preus del tèxtil: acaba regint l'anterior a 1869.

1874 Vaga de boters, cadiraires i espardenyers. Els blanquers obtenen millores de jornal. Cop d'Estat de Pavía: dissolució AIT i associacions obreres, que son respectades a la ciutat. Decliu AIT.

XI Registre militar i clausura del local de la Unió de la Classe Obrera. Un obrer mort. Dissolució grups al carrer. Multitudinari enterrament/manifes-tació proletària. Dimissió Ajunta-ment i caps milícia, no acceptades. Detencions de sindicalistes.

REUS. EVOLUCIÓ SOCIO-ECONÒMICA I ELS AVALOTS I PROTESTES POPULARS

1808 Revolta popular contra el francès i crisi de subsistències. Paralització econòmica.

1809-14 Crisi, fam, pesta, misèria i atur.

1815 Recollida popular de signatures, per treballs públics (?).

1820 Es deixen de pagar els impostos dels consums.

1821 Crisi laboral, epidèmia de còlera i sequera. Treballs públics.

1822 Protesta popular urbana per crisi de subsistències i manca de treball. Primera manifestació de treballadors davant l'Ajuntament exigint la creació de més treballs públics per ocupar els aturats.

1826 Avalot popular, amb complicitat municipal, contra els impostos dels consums. Els pagesos destrueixen les portes i troços de la muralla.

1830 Crisi de treball i atur: suscripció pública per alleugerar la tensió social.

1834 Epidèmia de còlera: 608 mots. Acomiadaments d'obrers, manca de treball i misèria. Treballs públics per a 170 obrers (50 % pagesos). Sopa pública.

1835 Grups revoltats assalten i cremen els convents, assassinant els religiosos: components polítics, anticlericalisme i acusada crisi de subsistències. Mesures repressives.

1841 Revolta contra les quintes.

1843 La Industrial Reusense, primera fàbrica moguda al vapor a la ciutat

1845 Revolta popular juvenil contra les quintes: els militars disparen contra els manifestants: un mort.

1847 Crisi de treball.

1848 Crisi de treball. Suscripció popular i treballs públics per a 100 obrers.

1851 Avalot de subsistències contra l'impost dels consums: apedragaments, crema dels burots, enderroc de les muralles, enfronta-ments. Moren linxats dos dels cobradors de l'impost i diversos resulten ferits. Atacs contra la propietat privada i repressió militar. Apareix per primer cop a la documen-tació oficial "*clases proletarias*".

1852 Es funda *La Fabril Algodonera,* la més gran factoria tèxtil local.

1853 Crisi de treball

1854 Suscripció pública volun-tària per donar feina als obrers en atur. Treballs públics. Epidèmia de còlera: 357 morts. Augmenta l'atur. Intent de cremar La Fabril Algodonera.

1855 Puja de preus d'articles de primera necessitat. Treballs públics per calmar la situació. Es funda La Manufacturera de Algodón.

1856 Control del preu del pa per evitar especulació i possibles avalots populars.

1857 Forta crisi fabril: més de 400 acomiadaments. Fracàs negocia-cions entre Ajuntament i empresaris per ocupar part dels aturats.

1862-65 Crisi econòmica: la "fam del cotó". Paralització del treball dels teixidors.

1862 La crisi s'extén als teixidors de seda pel treball als pobles. 200 aturats, suscripcions públiques. Manifest obrer a l'Ajuntament. Pocs obrers ocupats en treballs públics.

1863 Crisi de treball. Petit aldarull per impostos sobre el vi.

1864 S'aguditza la crisi. Benefi-cència: suscripcions públiques i cuina econòmica: 2.575 racions en 20 dies. Treballs públics.

1865 Continua la crisi: 98.000 racions als pobres. Petició obrera de més treballs públics.

1868 Crisi laboral. Treballs públics. **30. IX** Violent avalot popular anti-borbònica i de crisi laboral.: assalt, destrucció i crema dels bens de cases, magatzems de licors i fàbriques tèxtils.Assassinat de diversos empresaris rics lligats amb l'anterior règim.Abolició de l'impost dels consums. Retorn a l'activitat laboral. Crisi laboral. Petició obrera i treballs públics. Crema dels signes reials i dels burots i estris de l'impost de consums. **X** Crida al retorn al treball.

1869 Múltiples peticions obreres de treballs públics contra l'atur.

1870 Conflictivitat i crisi tèxtil. Suscripció voluntària. 150 obrers ocupats en obres públiques. Mesures preventives contra l'epidèmia de febra groga.

1871 Continua la crisi de treball.

1872 Petició obrera a l'Ajunta-ment d'ajut per als aturats. Més de 600 teixidors de cotó sense feina. Suscripció voluntària i obres públiques.

1873 Crisi de treball: 2.000 obrers industrials i més de 400 pagesos sense feina. Petició obrera, suscripció pública voluntària i obres públiques.

XI

FONTS I BIBLIOGRAFIA

FONTS ARXIVÍSTIQUES

Arxiu Històric Comarcal de Reus (AHCR)
Actes Municipals de Reus, de 1808 a 1874
Lligalls: "Gremis i Indústries1600-1800"
"Gremis 1800-1806"
"Estadística 1801-1863"
"Policia i Seguretat Pública 1808-1862"
"Policia i seguretat Pública 1813-1863"
"Llibre de circulars 1824-1826".
"Impresos varios. S.XVIII-XIX"
"Impresos oficials 1818-1819"
"Impresos oficials 1820-1821"
"Impresos oficials 1822-1824"
"Impresos oficials 1825-1829"
"Calamitats públiques"
"Histórico. Oficios en borrador 1835".
"Guerra Civil 1838-1839"
"Guerra Civil 1851-1860"
"Milicia Civil 1851-1860"
"Contribuciones directas. Reclamaciones años 1849-1851"
"Revolució 1868. Milícia Ciutadana 1868.".
"Documents referents a Joan Martell i la seva època"
"Llistes de Germandats i Confraries"
"Asuntos varios (1774-1894)"
Carpeta "Político S.XIX"
Llibreta "Policia Urbana 1855. Multas"
Capsa "Estatuts. Reus"

Manuscrits inèdits:
MORGADES, J: "*Apuntes de familia y de algunos sucesos contemporáneos*".
Llibre d'actes de la Sociedad de Mutua Protección de Tejedores de la villa de Reus (1854-1874). (Col·lecció Pere Anguera)
LLibre d'actes de la Sociedad de Socorros Mutuos La Humanidad. (1859-1887) (Col·leció Claudi Aguadé)

Museu Comarcal "Salvador Vilaseca" de Reus (MCR):
"Estatuts i Reglaments"
"Documents diversos S.XIX"

PREMSA

REUS *Periódico político y mercantil de la villa de Reus* (1813-14)
Diana Constitucional Política y Mercantil de la villa de Reus (1823)
La Joven España (1836-1837)
El Mercado (1847-1848)
El Liberal Reusense (1854)
El Deseo del Pueblo (1856)
Diario de Reus (1844-1845,1859-1874)
El Eco del Centro de Lectura (1859-1860 1862 1871)
Revista del Ateneo (1863)
Boletín Oficial de la Junta Revolucionaria de Reus (1868)
La Redención del Pueblo (1868-69 1871-74)
La Bandera Roja. Hoja republicana (1868)
El Crepúsculo (1868-69)
La Verdad (1869)
La Antorcha del Trabajo (1869)
El Protector del Pueblo (1869)
El Reusense (1870)
El Clamor del Pueblo (1874)
Las Circunstancias (1874)
VALLS *El Tejedor* (1871-1872)
TARRAGONA *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona* (1839,1854)
Diario de Tarragona (1865)
El Tarraconense (1871)
BARCELONA *Diario de Barcelona* (1821 1851 1855)
El Propagador de la Libertad (1835-37)
El Vapor (1836)
Nuevo Vapor (1836)
El Constitucional (1841)
EL Papagayo (1843)

La Fraternidad (1847-1848)
El Sol (1851)
El Barcelonés (1851)
La Corona de Aragón (1854 1855-56)
El Debate (1863)
El Obrero (1864-1866)
La Asociación (1866)
La Alianza de los Pueblos (1867-69)
La Legalidad (1868)
La Federación (1869-1874)
La Solidaridad (1870-71)
Crónica de Catalunya (1871)
La Revista Social (Manresa-Gràcia 1872-1874)
La Tramuntana (1885)

MADRID: *El Huracán* (1841)
Las Novedades (1854)
El Eco de la Clase Obrera (1855)
La Iberia (1855 1877)
La Soberanía Nacional (1855)
El Faro Nacional (1855)
La Discusión (1858 1864)
La Democracia (1864)
Diario de Sesiones de la Cortes Constituyentes (1869)
La Solidaridad (1870)
El Condenado (1872)

BIBLIOGRAFIA

ABAD DE SANTILLÁN, Diego: *Contribución a la historia del movimiento obrero español.* I: *Desde sus orígenes hasta 1905.* Cajica, Puebla 1962.

AJA, Eliseo: *Democracia y socialismo en el siglo XIX español. El pensamiento político de F. Garrido,* Cuadernos para el Diálogo, Madrid 1976.

ALARCÓN, Manuel R.: *El derecho de asociación en España (1839-1900)*, Ediciones de la Revista de Trabajo, Madrid 1975.

ALSINA I GRAELL, Joan: *Notes sobre el moviment obrer a Sabadell 1840-1860,* Fundació Bosch i Cardellach, Sabadell 1975.

ÁLVAREZ JUNCO, José: *La Comuna en España.* Siglo XXI, Madrid 1971.

— *La ideología política del anarquismo español (1868-1910).* S.XXI, Madrid 1976.

Almanak mercantil o Guía de los comerciantes 1802, Madrid 1803

Almanak mercantil o Guía de los comerciantes 1803, Madrid 1805

ALUJA, Antonio: *Topografía médica de Reus,* Reus 1887.

AMAT, Jaime: *Observaciones de un comerciante,* Barcelona 1789.

ANDREU, Jordi: *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim.* Edicions del Centre de Lectura, Reus 1985.
— *Economia i societat a Reus durant la crisi de l'Antic Règim.* Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1986.
— "L'avalot de 1851", article inèdit.
ANGUERA, Pere: *El Círcol, 125 anys d'una societat,* El Círcol, Reus 1977.
— *El Centre de Lectura de Reus, una institució ciutadana,* Edicions 62, Barcelona 1977.
— *La burgesia reformista. Reus en els fets del 1868,* Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1980.
— *Economia i societat al Baix Camp a mitjan del segle XIX,* Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona, Tarragona 1982.
— *Siluetes vuitcentistes. 20 impulsors del Reus del segle XIX*, Òptica La Creu Blanca, Reus 1982.
— *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868.* Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1983.
— *Propaganda política i processos electorals al Baix Camp,* Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1985.
— *Informes sobre l'economia reusenca del segle XIX,* Cambra Oficial de Comerç i Indústria, Reus 1986.
— *Bernat Torroja (1817-1908). Teoria econòmica i reivindicació nacional,* Cambra Oficial de Comerç i Indústria, Reus 1987.
— *L'ombra de l'estel blanc. Estudis sobre el catalanisme polític.* Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1989.
— *Breu notícia d'ateneus reusencs vuitcentistes*, El Llamp, Reus 1985.
— "Materials per a la història de l'educació a Reus: 1810-1833", a *Universitas Tarraconensis,* IV, Tarragona 1981, pp. 233-242.
— "Culturalització i possibilitats d'accés a la cultura al Baix Camp el 1836", *Universitas Tarraconensis,* V, Tarragona 1982-83, pp. 113-119.
— "Del comerç de la pesca salada a Catalunya a finals de l'Antic Règim", *PENELL*, II. Centre d'Estudis de la Comarca de Reus, Reus 1985, pp. 27-45.
— "Introducció", a *Lliure Poble de Porrera*, Ajuntament de Porrera, Porrera 1985, pp. 9-18.
— "La primera biografia de Marx a l'estat espanyol", dins *A bodes em convides. Estudis d'història Social,* Edicions del Centre de Lectura, Reus 1989, pp.91-99.
— "El dietari de Manuel Freixa (1796-1882)", *Penell*, III, Reus 1989, pp. 177-189.
— "Industrials i polítics. La família Prius", a XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, Valls 1989, pp. 185-200.
ANGUERA, Pere; ARNAVAT, Albert: "Anticlericalisme i irreligió a Reus", *Quaderns d'Història Contemporània,* IX, Facultat de Lletres, Tarragona 1986, pp. 51-62.
ANGUERA, Pere; MÈLICH, Jordi: *El socialisme utòpic a Reus. Lectura de La Joven España,* Edicions del Centre de Lectura, Reus 1981.
ANGUERA, Pere; MÈLICH, Jordi; GORT, Ezequiel: *Aproximació a la història de Reus.* Vol. 2. Ajuntament de Reus 1980.
ARACIL, Rafael: GARCíA BONAFÉ, M.: "Clase obrera y revuelta social: la identidad del cantonalismo alcoyano de 1873", a *Estudios de Historia Social,* 7, Madrid 1978, pp. 163-183.

ARAGONÉS, F: *Los frailes francisanos en Cataluña*.. Barcelona 1891.

ARAGONÉS, Salvador: *La Revolución de Septiembre y el "Diario de Reus".* Asociación de Estudios Reusenses, Reus 1969.

ARDÈVOL, Jaime: *Ensayo sobre la topografia y estadística de la villa de Reus en Cataluña*, Madrid 1820.

ARNAVAT, Albert: *Classe contra classe. El conflicte social de 1915 a Reus.* Edicions del Centre de Lectura, Reus 1985.

ASOCIACIÓN INTERNACIONAL DE LOS TRABAJADORES (AIT): *I Congreso Obrero Español. Barcelona 1870.* Estudi preliminar i notes de Victor Manuel ARBELOA. Navarra 1972.

AIT: *Actas de los Consejos y Comisión Federal de la Región Española (1870-1874).* Estudi de Carlos Seco Serrano, 2 vols, Universidad de Barcelona 1969.

AIT: *Cartas, comunicaciones y circulares del III Consejo y Comisión Federal de la Región Española, (septiembre 1872-abril 1874).* Estudis preliminars per Carlos Seco Serrano i M. Teresa Martínez de Sas, VII vols., Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Barcelona 1972-1985.

AIT: *Estadística de la Federación Regional Española desde su fundación hasta la celebración de la Conferencia Universal de Londres de 1871.*

AIT: *Extracto de las actas del II congreso obrero de la Federación Regional Española, celebrado en Zaragoza en los días 4 al 11 de abril de 1872,* AIT, València 1872.

AIT: *Estracto de las actas del III Congreso, Córdoba 1872-1873*.

AIT: FEDERACIÓN DE OFICIALES TONELEROS DE LA REGIÓN ESPAÑOLA: *Estracto de las Actas del II Congreso de la...,* Reus 1873.

AIT: FEDERACIÓN REGIONAL ESPAÑOLA: *Direcciones de las Federaciones locales y secciones de oficio de que constan,* AIT, s.ll., s.a. (1872).

AIT: FEDERACIÓN REGIONAL ESPAÑOLA: *Direcciones de las Federaciones locales constituidas y secciones de oficio de que constan,* AIT. Alcoi 1873.

AIT: UNIÓN DE LOS TRABAJADORES DEL CAMPO DE LA REGIÓN ESPAÑOLA: *Reseñas del II Congreso... celebrado en Barcelona del día 17 al 22 de Mayo de 1873,* AIT, Barcelona 1873.

AIT: FEDERACIÓN DE PANADEROS: *Actas del I Congreso de Obreros Panaderos de la Región Española celebrado en Barcelona en los días 28, 29 y 30 de setiembre de 1873.* Barcelona 1873.

BACH, Francisco: "Aceptamos", *Diario de Reus*, 27-IV-1873.

BARRAQUER, C: *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX,* II, Barcelona 1915.

BARTRINA, Joaquin María: "La Sociedad Cooperativa Mataronense. Su orígen, vicisitudes y actual estado", dins *Obras en prosa y verso*, escogidas y seleccionadas por J. Sarda. Barcelona-Madrid 1881, pp.219-258.

BASSEGODA, Luis: *Antonio Gaudí*, Tarragona. 1979.

BENAVENT DE BARBERÀ, Pere: *Macià Vila Mateu. Esbós d'un pròcer industrial reusenc del segle XIX,* Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1966.

BENET, Josep; MARTÍ, Casimir: *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni Progressista (1854-1856),* II vol. Curial, Barcelona 1976.

BERGES, Jacinto: "Corresponsal", *El Obrero*, (Barcelona) 18-IX-1864.

— "El obrero en la miseria", *El Obrero,* 23-X-1864

— "La muerte", *El Obrero*, 1-XI-1864
— "Nunca es tarde cuando llega", *El Obrero*, 13-XI-1864
— "Crónica teatral obrera", *El Obrero*, 4-XII-1864
— "La calumnia", *El Obrero*, 15-I-1865
— "A la muerte de la niña Andreu i Fages", *El Obrero*, 26-II-1865
— "A los desgraciados amigos los obreros", *El Obrero*, 26-II-1865.
— "El desgraciado...!", *El Obrero*, 6-VIII-1865.

BERTRAN SOLER, Tomàs: *Itinerario descriptivo de Cataluña.* Barcelona 1847.

BOFARULL, Andrés de: *Anales históricos de Reus desde su fundación a nuestros días,* 1a ed, Reus 1845 i 1846; 2a., Reus 1866, 3a, Associació d'Estudis Reusencs, II vol, Reus 1959 i 1961.

BOFARULL, Antoni de: *Costums que's perden y recorts que fugen. Reus de 1820 a 1840,* La Renaixença, Barcelona 1880.

— (ANASTASIO TIMORA): *La mancha del siglo o las víctimas religiosas,* Gràcia 1850.

BUSQUETS MOLAS, Esteve: *Calaixera de romanços reusencs.* 2 vols. Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1966 i 1967.

CABESTANY: "*La Sociedad de Mutua Protección de Tejedores de la villa de Reus*", a Ir. Simposium nacional sobre la indústria téxtil 1971.

J.M.C(ANALEJAS): *Breve reseña de los sucesos de abril y mayo de 1837 en Reus y Barcelona, con relación al juicio y sentencia de D. Ramón Xauradó, seguida de la defensa,* Marsella 1839.

CARNER, Antoni: *Els moviments socials a Igualada durant el segle XIX,* Centre d'Estudis Comarcals, Igualada 1971.

CARRERA PUJAL, Jaime: *La economía de Cataluña en el siglo XIX.* Bosch, Barcelona 1960-61. vols. II i III.

— *Historia politica de Cataluña en el siglo XIX.* III, Bosch, Barcelona 1857.

CARRERAS, Luis: *París a sangre y fuego. Jornadas de la Comuna.* Barcelona 1871.

C(ASTILLO) y M, D. J. del: *Las Bullangas de Barcelona o sacudimientos de un pueblo oprimido por el despotismo ilustrado, original de...*, Gaspar i Cia Barcelona 1837.

CERDÀ, Ildefonso: *Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona el 1856,* dins *Teoría General de la Urbanización, y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona.* vol. III. Imp. Española, Madrid 1867.

Coloqui entre un rector i un pagés anomenat Macari, son parroquià, sobre la Constitució i Decrets de Corts, Reus 1814.

CURET, Francesc: *La Jamància. 1842-43,* Rafael Dalmau, Barcelona 1961.

DE LA FUENTE, Vicente: *Historia de las Sociedades secretas antiguas y modernas en España y especialmente de la francmasonería.* vols. II i III, 2a. ed. Prensa Católica, Barcelona 1933.

DUARTE, Àngel: "Republicans i obreristes", Col·loqui Internacional "*Revolució i Socialisme*", I, Barcelona 1989. pp.71-87.

DUCH, Montserrat: "Les seccions locals de l'Associació Internacional dels Treballadors: Tarragona 1870-1874", a *Quaderns d'Història Contemporània,* V, *Ideologia i societat,* Tarragona 1983, pp. 43-54.

EIRAS ROEL, Antonio: *El partido demócrata español (1849-1868),* Rialp, Madrid 1961.

ENGELS, Fiedrich: *La situación de la clase obrera en Inglaterra,* Madrid 1976.

— "Los bakuninistas en acción. Informe sobre la sublevación española del verano de 1873", a MARX-ENGELS: *Revolución en España,* Ariel, Barcelona 1970.

ELORZA, Antonio: "Los orígenes del asociacionismo obrero en España", *Revista de Trabajo*, núm. 37, Madrid 1972.

— "Los orígenes del asociacionismo obrero en España. (Datos sobre la Sociedad de protección mutua de tejedores de algodón de Barcelona 1840-1855)", *Revista de Trabajo,* n.37, Madrid 1972, pp.125-273.

— "El pauperismo y las asociaciones obreras en España (1833-1868", *Estudios de Historia Social,* n. 10-11, Madrid 1979.

— (ed): *Socialismo utópico español,* Alianza, Madrid 1970.

Estado de cuentas de las huelgas anotadas, Reus 1874.

Estatutos de la Asociación Cooperativa de Reus, a *Diario de Reus,* 12, 14, 15-VI-1870.

Estatutos y Ordenanzas para la sociedad o hermandad de socorros y trabajos mutuos para los Albañiles enfermos y sin trabajo de esta Ciudad, bajo la invocación de San José. Impr. de Ángel Camí y Cía., Reus 1850.

ESTIVILL, Antonio: "La Economía politica", *El Eco del Centro de Lectura* 19-III-1871.

Exposición que los fabricantes de sederías de la ciudad de Barcelona, Manresa y la villa de Reus, han elevado a las Cortes en manifestación de los perjuicios que ocasiona la actual paralización que experimentan sus artefactos, causas que las motivan y remedios que imperativamente reclama. Barcelona 1842.

FERRÉ, Josep (a) QUERI: *La Huelga. Dialech entre un xato del nas xafat y en Cornalera del nas llarg*. Reus, s.d. Publicat a continuació de "*Dialech entre punchagut i mocallosas*". Reus, s.d.

F.F.G.: "De la industria y de los industriales. Causas que contribuyen a la decadencia o la prosperidad de la fabricación", *Diario de Reus,* 12, 17 18, 24 i 26-I i 8-II-1861.

FLORES Y GARCIA, Francisco: "Los obreros", *La Redención del Pueblo*, 26-IX-1872.

FONTANA, Josep: *Aribau i la indústria cotonera a Catalunya,* Ed. R. Dalmau, Barcelona 1963.

— *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX.* Ariel, Barcelona 1975.

— *La quiebra de la monarquia absoluta 1814-1820,* Ariel, Barcelona 1974.

— *La fi de l'Antic Règim i la industrialització. 1787-1868.* Història de Catalunya, V, dirigida per P. Vilar, Edicions 62, Barcelona 1988.

FONTANA TARRATS, José M.: *La lucha por la industrialización de España,* Editora Nacional, Madrid 1953.

— *Dos trenes se cruzan en Reus,* Acervo, Barcelona 1979.

FONTS, Mariano: "Revista de la semana", *El Eco del Centro de Lectura,* 4-XII-1859.

FORT PRATS, Jaime: *Anales de Reus desde 1860 a nuestros días.* vols. I-VI, Reus 1924-1930.

FREIXA, Cirilo: "La Unión del Capital y el Trabajo", *El Eco del Centro de Lectura,* 3-VI, 17-VII-1860.

— "Las Asociaciones y sus ventajas", *El Eco del Centro de Lectura,* 26-I, 16-II, 30-III i 20-IV-1862.

— "La opresión y el Trabajo", I a IV, *La Antorcha del Trabajo*, 1-VII-1869.

GABRIEL, Pere: *El moviment obrer a Mallorca.* Curial-Lavinia, Barcelona 1973.

— "El anarquismo en España", dins WOODCOCK, George: *El anarquismo. Historia de las ideas y movimientos libertarios,* Ariel, Barcelona 1981.

GARCÍA BARASA, A: "Casas para obreros", *Diario de Reus,* 18-VIII-1880.

GARCÍA VENERO, Maximiliano: *Historia de la Internacional en España,* I: *1868-1914,* Ediciones del Movimiento, Madrid 1956.

GARRABOU, Ramon: *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya. (1850-inicis del segle XX),* L'Avenç, Barcelona 1982.

GARRIDO, Fernando: *Historia del reinado del último borbón de España, de los crímenes, apostasías, opresión, inmoralidad, despilfarros, hipocresía, crueldad y fanatismo de los gobiernos que han regido a España durante el reinado de Isabel de Borbón.* 3 tom. Barcelona 1868-1869.

— *Historia de las clases trabajadoras, de sus progresos y transformaciones económicas, sociales y políticas, desde los tiempos más remotos hasta nuestros días, con las biografías de sus grandes hombres, de sus héroes y mártires más famosos,* Madrid 1870. (2a.ed. Zero, Madrid 1970, vol III i IV).

— *La España Contemporanea,* Madrid 1891.

GIMENEZ Y GUITED: *Guía fabril e industrial de España, publicada con el apoyo y autorización del Gobierno de S.M. por...* Barcelona 1862.

GINEBRE, Jordi: *Antoni de Bofarull i la Renaixença*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1989.

GIRALT, Emili, - BALCELLS, Albert - CUCÓ, Alfons - TERMES, Josep, etc.: *Bibliografia dels moviments socials a Catalunya, País Valencià i Les iIlles,* Lavinia-Teide, Barcelona 1972.

GIRALT, Emili - BALCELLS, Albert - TERMES, Josep: *Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes. (Cronologia 1800-1939),* La Magrana, Barcelona 1978.

GRAELL, Guillermo: *Historia del Fomento del Trabajo Nacional,* Barcelona 1911.

GRAS BELLVER, Pedro:" Reus en el interregno de la Guerra de la Independencia", "Reus bajo el reinado de Fernando VII. Primer Periodo de régimen absoluto", "Reus durante la mayoría de edad de la Reyna Doña Isabel II", i "El Bienio Democrático", etc. Sèrie d'articles publicats a *El Eco del Centro de Lectura,* Reus 1878-1882.

GRAS Y ELÍAS, Francisco: *Historia de la ciudad de Reus desde su fundación hasta nuestros días,* Reus 1906.

— *El periodismo en Reus desde 1813 a nuestros días (1904),* Publicacions de la *Revista del Centre de Lectura,* Reus 1973.

— *Hijos Ilustres de Reus,* Reus, s.d.

GUASCH, Ricardo: "La Cooperación", I a V, *El Eco del Centro de Lectura*, 20, 30-III, i 10, 20 i 30-IV-1882.

GÜELL I MERCADER, Josep: *Cosas de Reus. Records d'un jove que ja no ho és,* Reus 1900.

— "La indiferencia en política", *El Debate* (Barcelona), 3-VI-1863.

— "El socialismo es la reacción", *La Democracia* (Madrid), 22-V-1864.

— "Los obreros en Europa", *La Asociación*, (Madrid), 3-VI-1866.

— "L'últim fadrí argenter", *Revista del Centro de Lectura,* 1-IV-1901.

HENNESSY, C.A.M.: *La República federal en España. Pi y Margall y el movimiento republicano federal 1868-1874,* Aguilar, Madrid 1966.

HOBSBAWM, Eric: *El mundo del Trabajo. Estudios históricos sobre la formación y evolución de la clase obrera.* Crítica, Barcelona 1987.

HUERTAS, Josep M.: *Obrers a Catalunya. Manual d'història del moviment obrer (1840-1975),* L'Avenç, Barcelona 1982.

IGLÉSIES, Josep: *Güell i Mercader i el segon volum de Coses de Reus,* Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1965.

— *L'entrada dels carlins a Reus el 1872.* Rafael Dalmau, Barcelona 1975.

IZARD, Miquel: *Industrialización y obrerismo. Las Tres Clases de Vapor 1869-1913,* Ariel, Barcelona 1973.

— *Manufactureros, industriales y revolucionarios,* Crítica, Barcelona 1979.

— "Entre la impotencia y la esperanza: la Unión Manufacturera (7-V-1872 a 4-VIII-1873)", *Estudios de Historia Social*, IV, Madrid 1978, pp.29-102.

— *El Segle XIX. Burgesos i proletaris.* Dopesa, Barcelona 1978.

JUTGLAR, Antoni: *L'era industrial a Espanya,* Nova Terra, Barcelona 1962.

LEGUIN, E.: *Les ouvriers de la région lyonnaise. (1848-1914). I: La formation de la classe ouvriere régionale.* Presses Universitaires de Lyon 1977.

LIDA, Clara E.: *Anarquismo y revolución en la España del siglo XIX,* Siglo XXI, Madrid 1972.

— *Antecedentes y desarrollo del movimiento obrero español (1835-1888). Textos y documentios,* Siglo XXI, Madrid 1973.

LLORT, J: *Manifiesto y breve bosquejo de la vida política del joven... contada por él mismo,* Reus 1841. Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1989.

LLUCH, Ernest: *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840),* Barcelona 1973.

LORENZO, Anselmo: *El proletariado militante, Memórias de un internacional,* Ed. ZYX, Madrid 1974.

MADOZ, Pascual: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar.* Vols. III i XIII. Madrid 1847-1849.

MALUQUER DE MOTES, Jordi: *El socialismo en España 1833-1868,* Crítica, Barcelona 1977.

— *Historia del movimiento obrero,* I. Crítica, Barcelona 1977.

MALUQUER, Jordi: GODAY, M: "Primeras manifestaciones del arbitraje y la paridad en Barcelona,1835-1842", a *Revista del Trabajo,* n.11, Madrid 1977.

MARIMON, J.: *Les classes socials a Catalunya en el decurs de l'era industrial.* Barcelona 1976.

MARTÍ, Casimir: *Los orígenes del anarquismo en Barcelona,* Universitat de Barcelona-Teide, Barcelona 1959.

— "Els orígens del moviment obrer a Catalunya", a *Catalunya i Espanya al segle XIX,* Columna, Barcelona 1987.

— "Cultura Obrera a Catalunya. 1840-1843", a *Osona i Catalunya al segle XIX. Estudis històrics.* Euno, Vic 1990.

MARTINELL, Cèsar: *Valls en el segle XIX.* Institut d'Estudis Vallencs, Valls 1972.

MONLAU, Pere Felip: *Higiene Industrial. ¿Qué medidas higiénicas puede dictar el gobierno a favor de las clases obreras?,* a *Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX,* Anthropos, Barcelona 1981.

MORA, Francisco: "El movimiento socialista y societario en España durante el siglo XIX", *Revista del Trabajo*, 23, Madrid 1968, pp. 195-235.

— *Historia del socialismo obrero español,* Madrid 1902.

MORATO, Juan José: *El Partido Socialista Obero,* Madrid 1918.

MORLANS, Sebastià, GRASES, Marià; PÀMIES, Josep: "Proyecto para el mejoramiento de la industria algodonera en Cataluña y de la clase obrera que a ella se dedica", *Diario de Reus,* 15-IX-1868.

NADAL, Jordi: *El fracaso de la revolución industrial en España (1814-1913),* Ariel, Barcelona 1975.

— "La economia española 1829-1931" i "La consolidación de la industria algodonera", a *El Banco de España. Una historia económica.* Banco de España, Madrid 1970. pp. 337-359.

NADAL, Jordi i MALUQUER DE MOTES, Jordi: "La formació de la indústria moderna a Catalunya", dins el catàleg *Catalunya la fàbrica d'Espanya. Un segle d'industrialització catalana 1833-1936.* Ajuntament de Barcelona 1985, pp.43-111.

NASCH, Mary: *Mujer y movimiento obrero en España,* Fontamara, Barcelona 1981.

NETTLAU, Max: *La Première Internationale en Espagne (1868-1888),* D. Reidel Pub. Comp. Dordrecht 1969.

— "Impresiones sobre el desarrollo del socialismo en España", *Revista de Trabajo*, núms. 23 i 41-42, Madrid 1968 i 1973.

— *Miguel Bakunin. La Internacional y la Alianza en España (1868-1873).* Estudi de C.E. LIDA, Iberama Publishing Co Inc, New York 1971.

— "Algunos documentos sobre la Internacional en España. (1870-1881)", a *La Revista Blanca,* 15-VII-1927.

— *Documentos inéditos sobre la Internacional y la Alianza en España,* La Protesta, Buenos Aires 1930.

NÚÑEZ DE ARENAS, Manuel; TUÑÓN DE LARA, Manuel: *Historia del movimiento obrero español.* Pròleg de Robert Marrast. Nova Terra, Barcelona 1970.

OLIVERÓ, Rossend: *La primera vaga general a Barcelona i les seves repercussions a Vic,* Tárrega 1935.

OLLÉ ROMEU, Josep M.: *Introducció del socialisme utòpic a Catalunya (1835-1837),* Edicions 62, Barcelona 1969.

— *El moviment obrer a Catalunya 1840-1843,* Nova Terra, Barcelona 1973.

Ordenanzas de la Hermandad de La Fraternidad Agrícola. Imp. de Tosquellas y Zamora, Reus 1870.

Ordenanzas para el régimen de la asociación de socorros mutuos, instalada en Reus bajo la invocación de San Pedro Apóstol. Imp. de Narciso Roca, Reus 1854.

PALLEJÀ, Ramon: *Crònica de Reus. Memòries d'un septuagenari,* Llibreria Nacional i Estrangera, Reus 1935.

PÀMIES, Francisco: "Las Asociaciones Cooperativas", *La Antorcha del Trabajo,* 1-VIII-1869.

PELLICER, Juan: "Amor al Trabajo", a *El Eco del Centro de Lectura* , 6, 13 i 27-XI i 18-XII-1859.

PÉREZ BARÓ, Albert: *Les Cooperatives a Catalunya.* Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1972.

PÉREZ SANCHEZ, Guillermo Angel: "Un nuevo enfoque para el estudio del movimiento obrero", Col·loqui Internacional "*Revolució i Socialisme*", Barcelona 1989. pp. 271-285.

PI I MARGALL, Francesc: *La Reacción y la Revolución*, Madrid 1854.

— "Asociaciones obreras", a *La Discusión* (Madrid), 8-IX-1858.

— *Las clases jornaleras,* Publicaciones de la Escuela Moderna, Barcelona 1915.

— pròleg al llibre de P.J. PROUDHON: *De la capacidad política de las clases jornaleras*, Madrid 1869.

PI I MARGALL, F. - PI Y ARSUAGA, F: *Las grandes conmociones políticas del S. XIX en España.* I, Seguí, Barcelona, s.a.

POBLET, Josep M.: *Josep Anselm Clavé i la seva època (1824-1874),* Dopesa, Barcelona 1974.

— *Antoni Gusart, pioner de l'obrerisme,* Rafael Dalmau, Barcelona 1971.

PONS, Antoni: *Libro de varias cosas sucedidas en Reus y otros parages de Cataluña*. Edició i notes de Pere Anguera. Reus, Associació d'Estudis Reusencs 1988.

PONS, Mariano: *A mis amigos de la Clase Obrera,* full volant, i suplement a *El Deseo del Pueblo,* VII-1856.

QUEROL I DE BOFARULL, Ferran de: *Clichés,* Tarragona 1902.

RAMSPOTT, Anna; MALUQUER DE MOTES, Jordi: *Romanticisme i saint-simonisme a Catalunya en temps de la revolució (1835-1837),* Recerques 6, Barcelona 1976, pp. 65-91.

RECASENS, Josep M: *La revolución y la guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona*, Real Sociedad Arqueologica, Tarragona 1965.

RECLÚS, Eliseo: "Impresiones de... durante un viaje por España en dias de revolución", *La Revista Blanca,* 15-VIII-1932.

Reglamento para las fábricas de hilados, tejidos y estampados de algodón y ramos uxiliares de esta fabricación en Cataluña, Barcelona 1842.

Reglamento para el gobierno y administración de la asociación de socorros mutuos titulada de Ntra. Señora del Pilar. Establ. de Juan Bautista Vidal, Reus 1872.

Reglamento para el régimen de los establecimientos de beneficencia de Reus. Imp. Narciso Roca, Reus 1858.

Reglamento para el régimen de la Sociedad de Socorros Mutuos, titulada La Humanidad. Impr. Vda. e Hijo de Sabater, Reus 1859.

Reglamento de la Sociedad de Socorros Mutuos La Humanidad. Impr. y librería de Narciso Roca, Reus 1865, i Reus 1872.

Reus, su pasado, y su porvenir. Reus 1861.

REVENTÓS, M: *Els moviments socials a Barcelona en el segle XIX*. Barcelona 1925, i Crítica, Barcelona 1987, amb pròleg de Pere GABRIEL.

RIBA I MESTRE, Francesc: *Història de Mont-roig.* Centre d'Estudis de la Comarca de Reus, Reus 1985.

ROIG, Joan A.: *La vaga obrera.* Edicions 62, Barcelona 1971.

RUCABADO, R: "La nit de Santa Magdalena", a *Recordatori de 1835,* Barcelona 1935.

SAGRA, Ramón de la: *Investigación y examen acerca de la industria algodonera en las cuatro provincias catalanas,* Madrid 1842.

SALARICH, Joan: *Higiene del Tejedor,* a *Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX,* Anthropos, Barcelona 1981.

SALES, Núria: "Servei militar i societat a l'Espanya del segle XIX", a *Recerques,* 1, Barcelona 1970, pp. 145-181.

SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Nicolás: *Las crisis de subsistencias en España en el siglo XIX,* Instituto de Investigaciones Históricas, Rosario 1963.

SANTASUSAGNA, Joaquim: *Reus i els reusencs des del renaixement de Catalunya fins el 1900.* Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1985.

SARDÁ Y SALVANY, F: *De aquellos polvos... o sea, influencia de la destrucción de los conventos en el desarrollo del socialismo español.* Conferència a l'Acadèmia de la Joventut Catòlica de Sabadel, Barcelona 1885.

SAYRÓ, Esteban: *Industria algodonera de Cataluña,* Madrid 1842.

SERRANO FATIGATI, E.: "Alimentos adulterados y defunciones. Apuntes para el estudio de la vida obrera en España 1883". Estudi preliminar de Ángel Bahamonte y Julián Toro: "El fracaso alimentario en el Madrid del S. XIX", *Estudios de Historia Social,* n. 15, Madrid 1980, pp. 285-303.

SOL (I ORTEGA), J: "Las huelgas", *El Reusense*, 21-VIII-1870.

SOLER VIDAL, Josep: *Abdó Terrades. Primer apóstol de la democracia catalana (1812-1856),* La Magrana, Barcelona 1983.

TERMES, Josep: *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881),* Ariel, Barcelona 1965, 2.ed. Crítica, Barcelona 1972.

— "El federalisme català en el període revolucionari de 1868-1873", dins *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català.* Empúries, Barcelona 1984.

— *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939),* Història de Catalunya, VI, dirigida per P. Vilar, Ed. 62, Barcelona 1987.

THOMPSON, E. P.: *La formación histórica de la clase obrera. Inglaterra:1780-1832,* III vol, Laia, Barcelona 1977.

TODA, Eduard: *Els convents de Reus i sa destrucció el 1835,* Centre de Lectura, Reus 1935.

TORNÉ I DOMINGO, Francesc: *Llibreta per recor de algunas cosas més notòrias. (Reus 1838-1883).* Departament d'Història Contemporània, Universitat de Barcelona, Tarragona 1981.

— *Los veinte años de inscripción. Una visió carlina de les turbulències de la primera meitat del segle XIX. Reus 1800-1853.* Edició i estudi de Pere ANGUERA, Centre d'Estudis Comarcal Josep Iglésies, Reus 1990.

TORRAS, Jaime: *Liberalismo y rebeldía campesina. 1820-1823,* Ariel, Barcelona 1976.

TRESSERRA, Ceferino: *Porvenir de las asociaciones de la clase obrera. Origen y estado actual de la cuestión del trabajo en Cataluña,* Barcelona 1855.

URALES, Federico: *Mi vida,* vol. I, Publicaciones de la Revista Blanca, Barcelona, 1930.

VALLESPINÓS, A: "A los obreros", *El Eco del Centro de Lectura,* 9-II-1862.

VALLVERDÚ, Robert: *El suport de la Milícia Nacional a la Revolució burgesa a Reus (1793-1876),* I i II, Associació d'Estudis Reusencs, Reus 1989.

VENTOSA ROIG, Joan; PÉREZ BARÓ, Albert: *El moviment cooperatiu a Catalunya,* Moll, Ciutat de Mallorca 1961.

VENTURA, Joan: *Aportació de Valls al moviment obrer del segle XIX,* Castells, Valls 1977.

VENTURA SUBIRATS: "Icaria. Vida, teorías y obra de E. Cabet, sus seguidores catalanes y experimentos comunistas icarianos", a *Revista de Historia Económica de Cataluña*, Barcelona, VI-1972, pp. 139-215.

VERGÉS, Oriol: *La I Internacional en las Cortes de 1871,* Universitat de Barcelona 1964.

VIDAL, Gil: *L'evolució social a Olot,* Edicions Municipals, Olot 1986.

VICENS VIVES, Jaume: *Industrials i polítics (segle XIX).* Ed. Vicens Vives, Barcelona 1983.

VILA, Josep M.: *Els primers moviments socials a Catalunya,* Nova Terra, Barcelona 1972.

ZAVALA, Iris M.: *Románticos y socialistas. Prensa española del S.XIX,* Madrid 1972.

— *Masones, comuneros y carbonarios.* Madrid Siglo XXI 1971.